

Tämän teoksen sähköisen version on julkaissut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) Creative Commons -lisenssillä: CC BY-NC-ND 4.0 International. Lisenssiin voi tutustua englanniksi osoitteessa: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on saanut sähköisen julkaisuluvan teoksen oikeudenhaltijoilta. Mikäli olette oikeudenhaltija, jota SKS ei ole tavoittanut, pyydämme teitä ystävällisesti ottamaan yhteyttä [SKS:aan](#).

Kari Tarkiainen

PORVOON PIISPA
MAGNUS JACOB
ALOPAEUS
1743–1818

Societas Historica Finlandiae
Suomen Historiallinen Seura
Finska Historiska Samfundet

Historiallisia Tutkimuksia 128

Kari Tarkiainen

PORVOON PIISPA
MAGNUS JACOB
ALOPAEUS
1743–1818

ZUSAMMENFASSUNG

Magnus Jacob Alopaeus, Bischof zu Porvoo
(1743–1818)

SHS • Helsinki • 1985

Kannen suunnittelu: Rauno Endén

Kansikuva:

Magnus Jacob Alopæus (1743–1818).

Todennäköisesti Emanuel Thelningin noin vuonna 1809 laatima lyijykynäpiirros.
Museovirasto.

ISSN 0073-2559

ISBN 951-9254-65-X

Ekenäs Tryckeri Ab

Tammisaari, 1985

Isoäitini
SALLY ALOPAEUKSEN
muistolle

Lukijalle

Käsillä oleva elämäkertateos ei ole tehty mistään historiamme suurmiehestä. Porvoon piispa Magnus Jacob Alopaeus (1743–1818) ei ole henkilönä eikä aikaansaannoksiltaan samaa luokkaa kuin aikalaisensa Tengström, Calonius, Porthan, Armfelt, Ehrenström tai Mennander, joista on aikaisemmin laadittu elämäkerrat.

Alopaeuksen vaiheet ovat tämän kirjoittajan mielestä kuvaamisen arvoiset aivan toisesta syystä – tyypillisyytensä ja keskivertoisuutensa vuoksi. Niissä heijastuu 1700-luvun lopun pikkuhistoriaa, *la petite histoire*, suvun, ympäristön ja aikakauden yksityiskohtia kuin kirkkaasta kuvastimesta. Pikkupiirteisen, anekdootteja rakastavan henkilö- ja kulttuurihistoriallisen tutkimusmetodin mainiona edustajana Porvoon lukion historia -teoksessaan on Magnus Jacob Alopaeus käsitykseni mukaan hyvin ansainnut tulla kuvatuksi samalla tavalla.

Kirjani valmistuessa minun on kiitettävä sen kummeja. Työni kanalta oli keskeinen sysäys, että Suomen valtionarkistonhoitaja *Toivo J. Paloposki* otti minut keväällä 1982 pohjoismaiseksi vaihtovirkamieheksi virastoonsa, jolloin pääsin käsiksi Helsingissä säilytettävään arkistomateriaaliin. Sen keräilyä ja kopiointia helpotti entisen esimieheni, Ruotsin valtionarkistonhoitaja *Åke Kromnowin* rahastosta saatu stipendi.

Muissa suhteissa Porvoon piispan elämäkerta on syntynyt täyden virkatyön ohella Tukholman Riksarkivetissa ja Nordiska museetissa.

Suuri kiitos minun on kohdistettava Helsingissä asuvalle sisarelleni *Eeva Rinteelle* sekä hänen perheelleen, jonka vieraanvaraisuutta olen saanut nauttia kukkuramitoin Suomessa käyntieni aikana. Myös Helsingin Yliopiston kirjaston ja Valtionarkiston virkailijoita sekä Porvoon tuomiokapitulin ja lukion henkilökuntaa minun on kiitettävä suuresta avuliaisuudesta lähteiden kokoamisen yhteydessä.

Suomen Historialliselle Seuralle minun on lausuttava lämmin kiitos seuran päätettyä ottaa teokseni julkaisusarjaansa.

Työtoverini Dr. phil. *Helmut Backhaus* on hyväntahtoisesti kääntänyt

teoksen yhteenvedon saksaksi. Ekenäs Tryckeri AB:lle kuuluu ansio laadonnan ja painatustyön huolellisesta suorittamisesta.

Todistan myös mielelläni, että vaimoni *Meiu* ja tyttäreni *Tea* ovat kestäneet nurkumatta, jopa suopeutta osoittaen, tiheät vierailut menneinä aikoina Alopaeuksen perheen puolelle.

Danderydissä kevättalvella 1985

Kari Tarkiainen

Sisällys

I	PAPINPOIKA	
	1. Seitsemän sukupolvea	11
	2. Isä	21
	3. Opinnot	46
II	PORVOON KOULUMIES	
	4. Matematiikan lehtori	66
	5. Teologian lehtori ja tuomiorovasti	84
III	KOTIPIIRI	
	6. Avioliitto	104
	7. Sukulaiset	115
	8. Vanhemmat pojat	134
	9. Porthan Porvoossa	152
	10. Nuoremmat opintiellä	165
	11. Lukeva perhe	169
IV	MURROSVUODET	
	12. Isänmaallisia ja poliittisia puheita	178
	13. Valtakunnan vaihdos	191
	14. Porvoon valtiopäivät	205
V	PIISPANA	
	15. ”Porvoon hiippakunnan löytölapsi”	225
	16. Yliopistohanke	238
	17. Heränneet	249
	18. Piispantalossa ja tuomiorovastin puustellissa	255
	19. Pappilan hätävara	271

VI	KOLME KUTSUMUSTA	
	20. Historioitsija	278
	21. Pedagogi	295
	22. Teologi	309
VII	EPILOGI	
	23. Kuolema ja jälkimuisto	317
	Lähde- ja kirjallisuusluettelo	330
	Zusammenfassung	338
	Henkilöhakemisto	344

I Papinpoika

1. Seitsemän sukupolvea

Sen henkilön elämänvaiheiden esittelyn yhteydessä, joka tässä kirjassa on pääasiana, on tavallista enemmän aihetta kuvata päähenkilön sukujuuria. Magnus Jacob Alopaeus, Porvoon piispa ja Suomen ainoan lukion historiankirjoittaja, oli mitä suurimmassa määrin laajan sukunsa vesa, kiinnostunut elossa olevista heimolaisistaan etäisimpiä myöten ja sitäpaitsi tieteellinen genealogi ei vain oman suvun osalta, vaan Suomen papiston sukutaustan suhteen yleensäkin.

Kuvauksemme päähenkilö Magnus Jacob Alopaeus kuului Alopaeusten laajalle Savoon ja Karjalaan levinneeseen pappissukuun, joka oli hänen eläessään 1700-luvun jälkipuoliskolla jo eriyttänyt itsestään monia haaroja, niin maantieteellisesti kuin yhteiskunnallisesti toisistaan poikkeavia. Alopaeuksia asui sekä Ruotsin puoleisen Suomen että Vanhan Suomen ja Inkerinmaan eri seuduilla, Pietarissa ja Tukholmassa, sekä aivan erityisesti vanhassa Viipurissa, jonka eräs sukuhaara oli ottanut vakituisesti kotipaikakseen. He kuuluivat eri säätyihin, pääosa tietysti papistoon mutta jotkut myös virkamiehistöön, jopa parissa tapauksessa kahden valtakunnan nuorimpaan aatelistoonkin, ja toisaalta myös kauppiasluokkaan tai talonpoikaissäättyyn, elivätpä jotkut Alopaeukset vieläpä suoranaiseen rahvaaseenkin vajonneina. Magnus Jacob Alopaeusta voisi eräässä mielessä sanoa tämän laajan sukukunnan viimeiseksi koossapitäväksi tekijäksi, sillä monet sukulaisista tunsivat hänet ainakin kirjeenvaihdon välityksellä, jos eivät suorastaan henkilökohtaisesti, ja heidän piirissään näyttää hänelle suodun eräänlainen patriarkaalisen johtajan rooli, mikä epäilemättä johtui hänen saavuttamastaan korkeasta piispan asemasta.

Alopaeuksen suku oli kokenut ennen edellä kuvattua vaihetta pitkän kehityksen. Sen olotila vielä 1600-luvulla antaa kuvan peräti toisennäköisestä suvusta, niin erilaisesta, ettei alkuaikojen jäyhiä Alopaeuksia oikein tahtoisi tunnistaa samaksi joukkokunnaksi kuin heidän monenkirjavia perillisiä 1700-luvulla. Suvun historia on kaiken kaikkiaan

varsin tyypillinen Suomen luterilaisten pappissukujen kehitykselle. Kuten tunnettua, hylkäsi reformaatio katolisen kirkon selibaattiopin ja salli pappien avioliitot. Tiedetään Suomen ensimmäisen reformaattorin, Turun arkkiteinin Pietari Särkilahden tuoneen palatessaan opintomatkaltaan 1520-luvulla kotiinsa nuorikon, ja hänen esimerkkiään seuraten maamme luterilaiset papit astuivat vähitellen miehissä aviosäätyyn pannen tällä tavoin alulle suuren joukon pappissukuja. Jokaisen papinpojan luonnollisena päämääränä oli nimittäin 1500- ja 1600-luvuilla, ja vielä pitkään 1700-luvullakin, liittyä jäsenenä isänsä säätyyn ja parhaassa tapauksessa jopa periä hänen virkansa.

Näin uskonpuhdistuksen näkemys, että papin oli kuten seurakuntalaistensakin perustettava perhe ja kasvatettava lapsia, johti sosiaalihistoriallisesti merkittäviin seurauksiin. Vähitellen yhtenäisenä yhteiskunnallisena ryhmittymänä esiintyvä pappissääty oli kytketty Ruotsin ja Suomen valtiostyysteemiin yhtenä neljästä valtiopäiväsäädystä. Papisto jakaantui hiippakunnittaisiin ryhmiin, joista jokaista johti piispa ja tuomiokapituli ja joiden välillä esiintyi suhteellisen vähän vaihtoa. Kukin hiippakunta rekrytoi papistonsa omasta piiristään, esiintyipä niiden alueilla vielä sisäisiä pienpiirejäkin — Suomessa esim. Ahvenanmaa ja Pohjanmaa — joiden pappiskunta oli enimmältä osalta sukulaisuussuhteessa keskenään.

Suomen osalta muodostui merkittäväksi Kustaa Vaasan vuonna 1554 toimeenpanema Turun keskiaikaisen hiippakunnan jako. Tuolloinhan Suomesta muodostettiin kaksi hiippakuntaa, Turun ja Viipurin, jotka muodollisesti tasaveroisina mutta itäinen hiippakunta tosioloissa vähäpätöisempänä olivat papiston alueellisen jakaantumisen suuralueina. Hiippakuntien raja, jota tunnettu sosiaalihistorioitsija *Gunnar Suolahti* osuvasti kutsuu ”Kiinan muuriksi” — niin ylittämätön se papeille oli — kulki Helsingistä Hämeenlinnaan sekä edelleen Jämsään, Rautalammil-le ja Kuopioon sulkien Karjalan ja Savon, Itä-Uudenmaan ja Itä-Hämeen omaksi kirkolliseksi alueekseen, joka rajoittui idässä väärauskoisten kreikkalais-ortodoksien ja Venäjän valtakunnan alueisiin.

Suomen kaksi hiippakuntaa erosivat papistonsa alkuperän osalta melkoisesti toisistaan. Länsi-Suomessa muodostui reformaation aikana pappissukujen kantaryhmä Turun seudun varakkaiden talonpoikaissukujen vesoista, joille Turun katedraalikoulu tarjosi sosiaalisen kohoamisen väylän. Huomattava osa läntisen hiippakunnan pappissuvuista oli näin kotimaista alkujuurta. Idässä näytteli Viipurin koulu samantapaista osaa, mutta Savon ja Karjalan köyhä rahvas ei juuri pystynyt lähettämään poikiaan opintielle. Itä-Suomen pappissuvut olivatkin valtaosalta lähtöisin Viipurin porvaristosta. Tällöin oli kaupungin saksalaisen aineksen osuus papistoon erittäin suuri, minkä jo nimetkin osaksi kertovat (Carstenius, Fatebur, Hirn, Cleve, König, Lackman, Schwindt, Winter, Berner, Krogius). Näin itäisen alueen pappiskunta sai tavallaan vierasmaalaisemman ilmeen kuin Länsi-Suomen sielunhoitajisto.

Harvoin talonpoikaista juurta oleviin Itä-Suomen pappissukuihin pätee havainto, että eräät niistä oikeastaan olivat kotoisin läntisen hiippakunnan alueelta, jonka piiriin Hollola ja Porvoon kihlakunta olivat väliaikaisesti kuuluneet piispa Rothoviuksen aikana saaden tällöin pappinsa lännestä (Florinus, Orraeus, Stichaeus). Muutamat tällaiset suvut tulivat Karjalan kannaksen ”lehtoalueelta”. Savolaista talonpoikaista juurta olivat oikeastaan vain kolme-neljä sukua, kuten Aschan (=Asikainen), Heinricius (alkuaan Korhoniuss) ja esityksemme pääkohde, kerimäkeläinen Alopaeus-suku.

Pappissukujen muodostuminen Viipurin hiippakunnan puitteissa kesti lähes puolitoistasataa vuotta. Ensimmäiseen, reformaation aikaiseen kerrostumaan kuuluivat mm. suvut Alopaeus, Savonius, Fatebur, Herkepaus, Lackman, Krogerus, Heinricius ja Lyra. Toiseen, 1630-luvulta alkaen muodostuneeseen ryhmään on luettava mm. suvut Brotherus, Carstenius, Fabritius, Ignatius, Montanus, Salmenius ja Winter sekä hieman myöhempinä Gestrin ja Poppius ja lopulta 1660-luvun tienoilla syntyneinä Agander, Berner, Collan, Heintzius, Mollerus, Porthan, Tönnerus ja Ursinus. 1670-luvulle tultaessa oli sukujen synty jo pääosin tapahtunut prosessi. Tämän jälkeen papisto oli oma sulkeutunut säätynsä, jonka rekrytoituminen oli suurimmalta osalta sisäsyntyistä. Pappisperheet solmivat aviositeitä keskenään tai hankkivat morsiamensa Viipurin porvariston varakkaista tyttäristä, mutta säätö ei kuitenkaan lukkoutunut aivan samanlaiseksi tiiviiksi klaaniksi kuin Pohjanmaalla tai Satakunnassa tapahtui.

Alopaeusten pappissuku kuului Itä-Suomen papiston vanhimpaan kerrostumaan, siihen jonka juuret ulottuivat uskonpuhdistuksen aikaan 1500-luvulla. Tradition mukaan suvun kantaisä oli *Tuomas Kettunen*, talonpoika Naukkarilan tilalta Kerimäen pitäjästä, ja hän lienee elänyt Kustaa Vaasan aikana. Hänestä ei tiedetä juuri muuta kuin nimi, josta papiksi tullut poika muodosti latinoidun sukunimen *Kettunius*, mitä nimeä useat sukupolvet kantoivat aina 1600-luvun jälkipuoliskolle saakka. Tämä poika *Andreas Thomae* (Antti Tuomaanpoika) *Kettunius* tuli käytyään luultavasti Viipurin koulua Karjalan kannaksen suurpitäjän Jääsken kappalaiseksi Eerik XIV:n ja Juhana III:n aikana. Hänen jälkeläisensä *Bartholdus Andrae Kettunius* seurasi isäänsä kappalaisenvirassa, oli pa 1590-luvulla jonkin aikaa Jääsken kirkkoherranakin, kun venäläiset olivat vieneet pitäjän pääpapin vaimoineen ja lapsineen vankeuteen rajan taakse. Juuri tähän kohtaan Kettusten suvun historiaa on kuitenkin pantava kysymysmerkki sivun reunaan. Kuten *K.A. Appelberg* on huomauttanut jo vuonna 1896, kirjoittaa muuan paljon myöhempi suvun jäsen, Johannes Alopaeus vuoden 1680 tienoilla, että juuri tuo Venäjälle viety kirkkoherra Andreas Andrae (Korhoniusten sukua) oli hänen isoisänsä isä, ja että mainitsemamme Bartholdus Andrae oli tämän poika, eikä ollenkaan Andreas Thomae Kettuniuksen jälkeläinen:

Alopæus (ymnä Norrgren) suku

Tuomas Kettuinen, talon isäntä Naukarilan kylässä Kerimäellä.

Andreas Thomae Kettunius, Jääsken kappalainen Erik XIV:n ja Juhana III:n aikoina.

Bartholdus Andree Kettunius, Jääsken rovasti. † 1634.

Magnus Bartholdi Kettunius, Jääsken kappal. 1635, † 1666.
Hänen poikansa olivat sukunimen Alopæus.

Johan Bartholdi Kettunius, kirkkoherranapalainen.

Magnus, Jääsken kappal., † 1692.

Johannes, Kirvun kappal. 1671–86.

Anders, sotilas.

Samuel, kirkkoherran sijainen, † 1689.

Arvid, Porvoon rovasti, s. 1651, † 1722.

Samuel Kettunius, Ilomantsin kirkkoherra, s. 1644, † 1719.
Pojat olivat sukunimen Norrgren.

Magnus, Viipurin kkh., s. 1675, † 1716.

Johan, † apupappina Porvoossa

Johan, Kupunitsan kkh., s. 1686, † 1748.

Samuel, Antrean kkh., s. 1686, † 1745.

Henrik, Liperin kappal., s. 1712, † 1767.

Johan, Rantasalmen rov., s. 1678, † 1740.
Anders, Ilomantsin rov., s. 1693, † 1771.

Frans, Leppävirran kapp., s. 1708, † 1769.

Jakob, Tohmajärven rov., s. 1726, † 1798.

Samuel, Sor-tavalan rov., s. 1721, † 1793.

Jakob, Narvan kkh., s. 1722, † 1780.

Adam, maanvilj., s. 1744, † 1815.

Anders, Kesäläiden kappal., s. 1745, † 1803.

Kristian Vilhelm, piispas, s. 1743, † 1800.

Magnus, David, ministeri, s. 1748, † 1821.

Anders Ulrik, numism., s. 1759, † 1834.

Nikolaus Samuel, tuomari, s. 1767, † 1839.

Fredrik, re-gistraattori, s. 1761, † 1761.

Anders, vid. veron-krjonttaja, s. 1785, † 1824.

Magnus, Jakob, kapl., s. 1783, † 1824.

Frans David, kreivi, s. 1769, † 1831.

Jakob Johan, vännerikki, s. 1759, † 1834.

Samuel, sotiläskari, s. 1772, † 1882.

Roman, kol-legi-asses-sori, s. 1812, † 1882.

Anders, vid. tull-assenan päällys-mies, s. 1830, † 1888.

Samuel, Johan, apu-mestari, s. 1726, † 1793.

Feodor, kreivi, kenraali-majuri, s. 1769, † 1831.

Jakob Johan, vännerikki, s. 1759, † 1834.

Samuel, sotiläskari, s. 1772, † 1882.

Roman, kol-legi-asses-sori, s. 1812, † 1882.

Anders, vid. tull-assenan päällys-mies, s. 1830, † 1888.

Samuel, Johan, apu-mestari, s. 1726, † 1793.

Peter Johan, tuomiorovasti, s. 1773, † 1814.

Magnus, tuomiorovasti, s. 1773, † 1843.

David, tuomari, s. 1791, † 1834.

Karl Elias, tuomiorovasti, s. 1793, † 1851.

Henrik Gabriel, revisionikomisarius, s. 1796, † 1879.

Magnus Erik, juvan rov., s. 1806, † 1874.

Axel Bergholm SukuKirjan (1 osa, 1901) mukaan.

”Sitäpaitsi ovat esi-isäni toinen toisensa perästä olleet mainitun seurakunnan pappeja, nimittäin isoisäni isä Herra Anders, joka oli Jääskén kirkkoherra ja jonka valtakunnan vihollinen venäläinen vuonna 1592 vaimoineen ja lapsineen vei vankeuteen Venäjälle, mistä hän lunasti itsensä ja omaisensa vapaiksi omilla varoillaan, sekä hänen poikansa, minun isoisäni Herra Bertil Andrae, josta tuli hänen jälkeensä kirkkoherra silloisen Turun piispan Eerikin nimittämänä ...”¹

Emme harmi kyllä ollenkaan tiedä, perustuuko tämä Johanneksen kirjeen kohta varmaan tietoon vai onko se ilmaus halusta liittää sotainen episodi suvun alkutaipaleen koristeeksi.

Kumpi kahdesta Andreaksesta sitten lieneekään ollut Bartholduksen isä, joka tapauksessa hän piti Kettunius-nimen, allekirjoitti Upsalan kokouksen päätöksen ja sai lopulta vuonna 1612 vahvistuksen Jääskén kirkkoherran virkaan. Tämä suvun ensimmäinen kirkkoherra sai 1620 vielä Sunilan talon verot pappilan avuksi ja 1627 autiotilan Haikolan kylästä palkkansa vahvistukseksi. Hänen tiedetään kuolleen vuonna 1634.

Bartholdus Andraen jälkeen suku vaipui uudelleen kappalaisiin pariaksi sukupolveksi. Hänen poikansa *Magnus Bartholdi Kettunius* – suvun ensimmäinen Magnus – oli vain vaatimaton apupappi Jääskessä vuosina 1635–1666. Hän solmi avioliiton Karjalan tuomarin Bertil Hannunpojan tyttären Margaretan Bertilintyttären kanssa, mikä avioliitto tuli siunatuksi monilla reippailla pojilla, jotka vanhinta lukuunottamatta levittäytyivät Jääskén seurakunnan rajojen ulkopuolelle Itä-Suomen eri osiin. Magnus Bartholdiin päättyi myös suvun varhaisvaihe toisessakin mielessä, sillä osa hänen pojistaan otti kuin ennakoiden uutta aikakautta sukunimen *Alopaeus* kääntäen näin suomalaisen *kettu*-sanana kreikaksi (*kettu*=alopeks) ja liittäen lopuksi nimeen tuon välttämättömän latinalaisen -us lisäkkeen. Näin nämä pojat siis siivosivat suvun nimestä viimeisenkin merkin sen rahvaanomaisesta alkuperästä ja pukivat sen kokonaan oppineen säädyn tamineisiin.

Magnus Bartholdilla oli veli Johan Bartholdi Kettunius, Viipurin koulun kollega ja apulainen kotipitäjässään, joka tuli verraten nuorena sokeaksi. Hänen pojastaan Samuel Kettuniuksesta (1644–1719) alkaa se sukuhaara, joka otti nimekseen *Norrgren*. Kerrotaan vanhan, Ilomantsin kappalaiseksi päätyneen Samuel Kettuniuksen vastustaneen tätä poikiensa toimeenpanemaa nimenmuutosta. Hän huusi kiukuissaan – saatuaan vihiä hankkeesta – klassilliset sanat: ”Norrgren, Norrgren! Miksi ei yhtä hyvin Narrgren? (=Narrinoksa)” purkien näin ilmoille vanhemman sukupolven tyytymättömyyttä nuorempien sievistelynhalua kohtaan. Mainitsemamme Ilomantsin Samuel Kettuniuksen poika,

¹ RVA, Acta ecclesiastica 87.

merkittävä pappismies Johan Norrgren (1678–1740) kutsuttiin Pärnun yliopiston professoriksi, mutta joutui ennen astumistaan tähän oppineeseen virkaan kasakkain vangiksi Pälkjärven pappilassa. Hänestä tuli lopulta Moskovassa kreivi Adam Lewenhauptin sotavankeja varten perustaman ruotsalais-suomalaisen konsistorin jäsen ja myöhemmin, rauhan tultua, Rantasalmen arvostettu kirkkoherra.

Meidän on kuitenkin palattava Jääsken sukuhaaraan ja Magnus Bartholdi Kettuniuksen poikiin. Heistä ja heidän rintaperillisistään alkaa todellakin suvun nousu Itä-Suomen johtavaksi pappissuvuksi. Vanhin poika, *Magnus Alopaeus* (k.1692), suvun toinen Magnus, jäi tosin isänsä virkaan Jääsken kappalaiseksi, vieläpä ilman minkäänlaista katkoa kohta tämän kuoltua vuonna 1677, mutta hänen nuoremmita veljistään ja pojistaan versoï laajalle levittäytyvä ja yhä korkeammalle papiston hierarkiassa nouseva sukukunta. Että näin tapahtui ja että Alopaeukset hylkäsivät vähäisen kappalaisenpuustellin Jääskessä, joka neljän sukupolven ajan oli ollut heidän kotinaan, oli yhtä paljon osoitus suvun elinvoimasta kuin sen myrskyn ankaruudesta, joka tempasi heidät juuriltaan ja levitti tärkeisiin tehtäviin laajan Itä-Suomen, Karjalan ja Inkerinmaan eri kolkkiin.

Tämä rajuilma oli nimeltään Iso Viha. Venäläisten joukkojen eteneminen Suomeen ja pitkälinen miehitysvalta maassamme sai papiston kuten muunkin säätyläistön perin juurin järkkymään, ajaen suuren osan siitä pakolaisuuteen Ruotsiin tai vankeuteen Venäjälle. Seurakunnan papin lähtö pakosalle oli monin verroin hankalampaa kuin muun herasväen. Hyvin kahtalaiset voimat taistelivat monen sielunpaimenen mielessä pelätyn vihollisen lähestyessä. Toisaalta kehotti kuningas ja itsesäilytysvaisto lähtemään, toisaalta sitoi pappia seurakuntalaisiinsa pyhä velvollisuus kastaa, vihkiä ja haudata heitä, sillä ilman näitä toimituksia joutuisi moni sielu alttiiksi helvetin lieskoille. Käytännössä asia ratkaistiin usein jättämällä kappalainen paikalle, kun kirkkoherra lähti pakoon. Ei siis ihme, että säädyn sisäiset valtasuhteet muuttuivat peräti paljon, eikä rauhakaan, joka jätti suuren joukon luterilaisia seurakuntia rajan taakse Karjalaan ja Inkeriin venäläisen valtiovallan alaisiksi, mitenkään pystynyt palauttamaan entisiä oloja.

Kuvattu murros kuvastuu mitä parhaiten Alopaeus-suvun vaiheissa. Jääsken kappalainen Magnus Alopaeus ehti kuolla seitsemisen vuotta ennen sodan tuloa, mutta hänellä oli neljä veljeä, lukuisa joukko veljenpoikia ja kolme omaa poikaa, joista monet vainovuosien myrskyjen mentyä ohitse huomasivat olevansa edellistä sukupolvea korkeammassa yhteiskunnallisessa asemassa.

Aivan hyvin ei kuitenkaan käynyt kahdelle Magnus Alopaeuksen veljelle. Ensimmäinen heistä oli *Johannes Alopaeus*, Kirvun kappalainen 1671–1686 ja jo puheena olleen, Alopaeus-suvun polveutumista koskeeneen kirjeen kirjoittaja. Hän pani alulle pian miehen puolelta sammuneen sukuhaaran, jonka merkittävin jäsen oli poika Johan Alopaeus,

monissa kappalaisenviroissa vainovuosina kiertänyt, sodan aikana Porvoossa kuollut apupappi. Toinen veli *Anders Alopaeus* onnistui vielä huommin, meni sotapalvelukseen ja perusti piankin rahvaan joukkoon vajonneen sukuhaaran. Mutta kolmas Magnuksen veljistä, *Samuel Alopaeus*, tuli Taipalsaaren kirkkoherran sijaiseksi 1681, nai maineikkaan Helsingius-suvun tyttären ja onnistui varhaisesta kuolemastaan 1689 huolimatta saattamaan maailmaan kaksi kelpo poikaa, joiden elämänvaiheet ovat ajalle hyvin kuvaavat. Vanhempi näistä pojista, Johan Alopaeus (1686–1739) hänkin nimeltään, tuli opintojensa jälkeen 1712 Puumalan kappalaiseksi, joutui siellä kasakkain vangiksi avustettuaan Venäjältä paennutta eversti Lorentz Christoffer Stobéeta ja viedyksi Pietariin, josta vapautuneena hän ryhtyi Spankovan papiksi Inkerinmaalla ja yleni lopulta vauraan Kupanitsan kirkkoherraksi. Hänestä juontaa alkunsa Alopaeusten ensimmäinen Venäjällä elänyt haara, jonka maineikkain jäsen oli edellämainitun Johanin poika, lääninrovasti Samuel Alopaeus (1721–1793), merkittävä hallinto- ja tiedemies, jonka jälkeläisten joukosta erottuu eräitä upseerin uran valinneita, jopa kenraaliksi asti kohonneita Alopaeuksia. Toinen Kupanitsan kirkkoherran pojista, Jacob Alopaeus (1722–1780), toimi parisen vuosikymmentä Narvan kirkkoherrana.

Neljäs Jääsken veljessarjasta, *Arvid Alopaeus* (1651–1722), oli Magnuksen veljistä epäilemättä lahjakkain. Turussa ja Upsalassa opiskeltuaan hän ensimmäisenä suvussaan antautui koulu-uralle, tuli Viipurin lukion kaunopuheisuuden lehtoriksi ja tuomiokapitulin jäseneksi sekä lopulta 1698 Porvoon kirkkoherraksi. Kun piispa David Lund ja kapituuli olivat paenneet Viipurista, perustettiin Porvooseen tilapäinen tuomiokapituuli, jonka varaesimieheksi Arvid Alopaeus tuli 1710. Sodan jaloista hän ajautui kirjoineen ja karjoineen seikkailurikkaalle pakomatkalle Jämsän kautta kohti pohjoista ja Pohjanlahden ympäri, kunnes lopulta päätyi Sundsvalliin, josta palasi rauhan tulon jälkeen 1721 virkaansa Porvooseen. Hän on ensimmäinen Alopaeus, jonka latinankieliset opinnäytteet ja painosta julkaistut puheet herättävät huomiotamme. Tämän Arvidin pojanpoika oli talonpoikaissäätyn lukeutuva Adam Alopaeus (1744–1815), uusien säätyveljiensä luottamusmies, joka osallistui useisiin kustavilaisen ajan valtiopäiviin ja toimi niillä itse kuninkaan puhe-torvena.

Aiheemme kannalta tärkein Jääsken veljessarjasta on kuitenkin kotiseurakunnan kappalaiseksi jäänyt vanhin veli Magnus Alopaeus, jonka geeniperintöä meidän päähenkilössämme Magnus Jacobissa on. Tiedämme hänestä vain, että hän avioitui Säämingin apupapin Johannes Laurentiuksenpoika Fabritiuksen tyttären Britan kanssa, mikä vaimo eli korkeaan 90 vuoden ikään tyttärensä hoivissa Puumalan pappilassa. Avioparin kaikkiaan kuudesta lapsesta on mainittava erityisesti kolme poikaa. Vanhin heistä oli *Magnus Alopaeus* (1675–1716), sukunsa kolmas Magnus, tarinamme päähenkilön Magnus Jacob Alopaeuksen isänpuo-

leinen isoisä. Toinen veljistä *Johan Alopæus* (1698–1713) eli vain 15-vuotiaaksi mutta ehti nuoresta iästään huolimatta hoidella notaarin virkaa Mikkelin sodanaikaisessa varakapitulissa. Kolmas pojista *Anders Alopæus* (1683–1732) lähti nuorena Upsalaan, jossa tuli ylioppilaaksi, mutta palasi – varattomuutensa vuoksi jalkapatikassa – jo 1709 Viipuriin. Myöhemmin hän oli pappina Hirvensalmella. Siellä hän sissien kumppaniksi luultuna jäi venäläisten vangiksi 1716, joutui Inkeriin mutta saapui rauhan tultua takaisin Mäntyharjulle kirkkoherran virkaan. Yksi hänen lapsistaan, lääninkamreeri Johan Alopæus (1731–1811), aateloitiin 1772 nimellä *Nordensvan* (Ruotsin ritarihuoneen suku n:o 2114, Suomen ritarihuoneen suku n:o 157) ja aloitti näin ensimmäisen Alopæuksista alkunsa saaneen aatelissuvun.

Mielenkiintomme erityisenä kohteena on kuitenkin viimeksi kuvattu veljessarjan vanhin, sukunsa kolmas *Magnus Alopæus* (1675–1716), Magnus Jacob Alopæuksen isoisä. Hänen kynästään on säilynyt melko seikkaperäinen omaelämäkerta, joka antaa meille oivallisen mahdollisuuden tutustua hänen vaiheisiinsa.² Sen mukaan Magnus nautti ensin oppineen setänsä Arvidin kotiopetusta, aloitti sitten opintonsa Viipurin lukiossa vuonna 1689 ja ylioppilaslukunsa Turun akatemiassa vuonna 1695. Ne päättyivät pro gradu -väitökseen lokakuun 6. päivänä 1700 ja juhlalliseen maisterinpromootioon saman vuoden joulukuun 14. päivänä, jolloin professori Torsten Rudéen painoi laakeriseppeleen nuorukaisemme ohimoille. Ensimmäisen virkapaikkansa Magnus sai koulukaupunkinsa Viipurin tuomiokapitulin notaarina vuonna 1702, mistä toimesta hän siirtyi lukion ylimääräiseksi lehtoriksi maaliskuussa 1705 ja lopulta vakinaiseksi matematiikan lehtoriksi saman vuoden marraskuussa. Pantuamme näin merkillle tarinamme päähenkilön isoisän oletettavasti suuren taipumuksen matematiikkaan voimme kertoa, että hän kuitenkin ajan tavan mukaan otti pappisvihkimyksen, mikä tapahtui toukokuun 1. päivänä 1708, ja tuli näin ollen päteväksi toimimaan tuomiokapitulin jäsenenä ja hoitamaan sen piirissä ilmeneviä monenlaisia hallinnollisia tehtäviä. Kapitulia johti varmalla kädellään ruotsalaissyntyinen Viipurin piispa David Lund, joka vihollisen lähestyessä useimpien muidenkin pappismiesten tavoin lähti kaupungista jättäen piirityksen kestämisen ja vaikeat antautumiskeskustelut kirkonmiehistä nuorimman eli Magnus Alopæuksen tehtäväksi.

Kun Viipuri sitten vihdoin kesäkuussa 1710 oli avannut porttinsa Venäjän joukoille ja kaikki oli ohi, katsoi valloittaja brigadieri Tšerniševin hahmossa asialliseksi nimittää Magnuksen virallisestikin kaupungin kirkkoherraksi, mikä tapahtui heinäkuun 6. päivänä. Kuvaavaa oloille oli, että Alopæuksesta tehtiin äkkipäätä Ruotsiin paenneen piispan virkatehtävien hoitaja, sillä venäläisten valloittaminen alueiden kirkollinen johtaja, kenraalisuperintendentti H. Bruiningk Riiassaa, lähetti vuonna

² HYK, Alopæusten kokoelma. Biografiaa 1.

1714 hänelle valtakirjan, jossa sanottiin, että pappien tutkiminen ja vihkiminen Karjalan ja Savon seurakunnissa oli nyt hänen asiansa. Melko pian saavutettuaan tämän korkean aseman Magnus Alopaeus kuitenkin sairastui ja kuoli kesäkuun 5. päivänä 1716, vain 41 vuoden ikäisenä.

Omaelämäkerta ei kuitenkaan koske vain Magnuksen karriääriä, vaan se kertoo myös hänen yksityiselämästään. Magnus Alopaeus oli kahdesti naimisissa, näistä ensimmäistä kertaa 1703–1709 käkisalmelaista syntyperää olevan kauppiaan tyttären *Katarina Franseenin* kanssa. Morsiamen isä oli kauppias Frans Franseen ja avioliittoa solmittaessa jo kuolleeksi sanottu äiti Katarina Starck. Kahden nuoren liittoa siunattiin kaikkiaan neljällä pojalla, nimittäin Magnuksella (s.1703), Johanneksella (s.1705), Fransilla (s.1708) ja nuoremalla Magnuksella (s.1709), joista kuitenkin vain yksi, Frans Alopaeus (1708–1769) eli miehen ikään perustaen Käkisalmeen ja Viipuriin asettuneen, kauppiassäätyyn lukeutuneen sukuhaaran. Vaikuttaa siltä, että tämä poika olisi isänsä toisen avioliiton ja kuoleman vuoksi joutunut äitinsä vanhempien ja heidän sukunsa kasvatettavaksi ja sittemmin kokonaan suuntautunut Franseenin kauppiasväen harrastus- ja elinkeinopiiriin.

”Heinäkuun 18. pnä 1709 kohta kello yhdeksältä nukkui suloinen vaimoni ja puolisoni Madame Catharina Franseen kuoleman uneen”, sanotaan Magnus Alopaeuksen muistiinpanoissa, ja näin oli lehtori Alopaeus jäänyt leskeksi, mitä tilaa ei kestänyt kovin kauan, sillä jo vuotta myöhemmin, elokuun 25. pnä 1710 soivat hääkellot hänelle ja neiti *Elisabeth Teschelle* keskellä juuri valloitettua, venäläistä sotaväkeä vilisevää Viipuria. Toisin kuin Katarina kuului Elisabeth Viipurin varakkaaseen saksalaiseen valtaporvaristoon, mikä seikka painoi seuraaviin hänestä juontaviin Alopaeus-suvun polviin lähtemättömän leimansa.

Nuoren parin ensimmäinen poika syntyi kesäkuun 29. päivänä 1711 ja sai kasteessa nimen *Hans David*. Vaikka hänen lapsuuden vaiheensa kuuluvatkin kirjamme seuraavaan lukuun, voimme tällä kohdin todeta, että hän sai ensimmäisen etunimensä isoisänsä, Viipurin raatiherra Hans Teschen mukaan, vaikka itse nimi sittemmin vääntyikin ruotsalaissävymisemmäksi Johaniksi. Toinen etunimi David on uusi nimi Alopaeusten etunimistössä — kukaan sukulaisista ennen juuri tätä poikaa ei ollut kantanut sitä. Käsityksemme mukaan nimi on luultavasti annettu viimeisen ruotsalaisen Viipurin piispan David Lundin muistoksi. Tämä piispa oli ollut Magnus Alopaeuksen ensimmäisen, nuorena kuolleen Magnus-pojan kummina, ja vaikka kunnon piispa vuonna 1711 olikin kaukana pakomatalla, jäi hänen isällisen ystävyytensä muisto elämään nuoren kirkkoherran pojan nimessä. David-nimi kotiutui sittemmin täydellisesti Alopaeuksen sukuun ja oli mm. Magnus Jacob Alopaeuksen serkun David Alopaeuksen, kuuluisan venäläisen diplomaatin ja Suomen ystävän, etunimenä.

Lienee parasta kerrata, mitä Alopaeuksen suvulle oikein oli tapahtu-

nut Ison Vihan murroksessa. Suvun päähaara oli pysytellyt kotoisessa kappalaisen puustellissaan Jääskén kirkolla neljä huomaamatonta sukupolvea; aina uskonpuhdistuksen aamunsarastuksesta Kaarle XI:n aikaan nämä Kettuniukset tyytyivät lyhyttä välinäytöstä huolimatta apupapin asemaan. Tuo välivaihekin, Bartholdus Andraen kirkkoherruus, oli enemmän tulosta viran vakinaisen haltijan joutumisesta sotavankeuteen kuin määrätietoisesta pyrkimisestä korkeampaan asemaan. Kotiseurakunnan lisäksi sukua oli läheisessä Taipalsaarella ja kauempana Ilomantsissa papintoimissa, olipa yksi Jääskén veljessarjasta ehtinyt kirkkoherraksi tuottoisaan Porvooseen asti.

Silti pani vasta Iso Viha Alopaeukset toden teolla liikekannalle. Yksi heistä – viimeksi mainittu kirkkoherra Porvoosta – pakeni Sundsvalliin Ruotsiin, oltuaan sitä ennen jonkin aikaa Ruotsin valtaneuvoskunnan asettaman väliaikaisen kapitulin varaesimiehenä kotikaupungissaan. Toinen Alopaeuksista joutui Viipurin kirkkoherraksi uuden esivallan nimittämänä ja huolehti siinä ominaisuudessa Venäjän alaisten seurakuntien kirkkohallinnosta, tutki ja vihki pappeja tehtäviinsä. Kolmas suvun vesoista kulkeutui sotavankina peräti Moskovaan asti ja saavutti siellä kenraali Adam Lewenhauptin luottamuksen tullen tämän perustaman luterilaisen tuomiokapitulin jäseneksi. Neljäs Alopaeuksista tuli, Puumalan kappalaisena ollen, sekaantuneeksi eversti Stobéen seikkailunomaiseen pakoon Pietarista Ruotsiin ja siksi vangituksi, kunnes pääsi Kupanitsan kirkkoherraksi Inkerinmaalle. Näin Ison Vihan lopulta päättyessä Alopaeuksia oli pappeina sekä Ruotsin-Suomessa että Vanhassa Suomessa ja Inkerinmaalla, ja kummallakin puolen valtakunnanrajaa jäi suvun jäseniä tuomiokapituleihin, kiiveten yhteiskunnalliselta asemaltaan yhä korkeammalle.³

³ Luku perustuu muilta osilta seuraavaan kirjallisuuteen: *Matthias Akiander*, Herdaminne för fornda Wiborgs och nuvarande Borgå stift. I Delen. Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk. 13. Häftet (1868); *K.A. Appelberg*, Bidrag till belysning af sättern för Prästtjänsternas besättande i Finland från reformationen till medlet af 17:e seklet (1896); *K.A. Appelberg*, Om släkten Alopaci ursprung. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran pöytäkirjat liitteineen 1892–1897. I (1898); *Axel Bergholm*, Sukukirja Suomen aatelittomia sukuja I (1901); *Eero Matinelli*, Porvoon hiippakunnan papinvaalit ja papinvirkojen täyttäminen aikakautena 1721–1808. Sosiaalihistoriallinen tutkimus. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja B osa 66 (1957); *Olavi Rimpäinen*, In labore et aerumna. Luterilaisten seurakuntien papinvirkojen hoito isonvihan aikana Suomessa. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 107 (1978); *Gunnar Suolahti*, Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla (1919); ruotsiksi Finlands prästerskap på 1600- och 1700-talen. Översättning av Herman Gummerus (1927) ja *Gunnar Suolahti*, Suomen pappilat 1700-luvulla (1912).

2. Isä

Alopaeus-suku oli Magnus Alopaeuksen asettuessa Viipuriin ensin lukion lehtoriksi, sitten kirkkoherraksi tehnyt maantieteellisesti lyhyen, mutta muissa suhteissa merkittävän matkan kotipitäjästään Jääskestä suureen maailmaan. Jo edelliset sukupolvet olivat toki opiskelleet Viipurin koulussa, mutta palanneet sitten takaisin kotiseudulleen tai levittäytyneet eri puolille Itä-Suomen maaseutuseurakuntia. Vasta Magnus, sukunsa kolmas tämän etunimen kantaja, viipurilaistui kokonaan, solmi toisen avioliittonsa tunnetun viipurilaissuvun tyttären kanssa ja jäi kaupunkiin sen korkeaksi kirkolliseksi hallintomieheksi venäläisten tultua.

Magnus Alopaeuksen ja Elisabeth Teschen avioliittoa siunattiin kaikkiaan kolmella lapsella, esikoinen *Hans Davidilla* (s.1711), josta olemme jo maininneet ja joka on tämän luvun päähenkilö, sekä hänen sisaruksiltaan *Brita Elisabethilla* (s.1713) sekä *Magnuksella* (s.1716). Nuorempien lasten etunimet oli ammennettu lasten vanhempien sukujen nimivalikoimasta. Huomaamme heti, että Britoja ja Magnuksia tavataan Alopaeusten sukupuussa ja että pikku Brita Elisabeth sai toisen etunimensä äitinsä nimen mukaan.

Meidän ei ole aivan helppoa kuvitella, millaista Alopaeuksen perheen elämä oli Venäjän valtiopiiriin joutuneessa Viipurissa. Varmaan Magnus Alopaeus oli mukana antautumisen järjestelyissä kesäkuussa 1710, sillä meneminen valloittajaa tervehtimään kuului voitetun kaupungin johtavan papiston tehtäviin. Kohta heinäkuussa Viipurin venäläinen ylikomendantti nimitti hänet kaupungin kirkkoherraksi ja valtuutti hänet hoitamaan kahden muun pappismiehen avustamana tuomiokapitulille kuuluvia tehtäviä. Tästä asemasta – jota vielä parannettiin pappisvihkimyksen osalta vuonna 1714 – Magnus Alopaeus sai nauttia vain vähän aikaa, sillä hän kuoli toukokuussa 1716, jättäen jälkeensä kaksi lasta, viisi- ja kolmevuotiaan, sekä lesken, joka nelisen kuukautta myöhemmin synnytti perheen kuopuspojan Magnuksen.

Parhaan lähteen Alopaeuksen perheen vaiheisiin tänä aikana muo-

dostaa Hans Davidin omaelämäkerta ”Lefvernes beskrifning”, joka kattaa vuodet 1711–1742.¹ Sydäntäsärkevin sanoin hän muistelee onnettomuuttaan viisivuotiaana, kun hyvä isä, jonka hellyyttä hän oli saanut kokea, temmattiin pois elämästä ja perhe joutui vielä entistä suurempiin vaikeuksiin. ”Äidilläni Elisabeth Teschellä ei ollut isäni kuoleman jälkeen mitään erikoista omaisuutta turvanaan tuona kalliina aikana, jota elimme Viipurin jouduttua venäläisten käsiin, jotka hävittivät ympäröivää maaseutua julmalla tavalla ja ryöstivät sitä putipuhtaaksi ja jotka sitäpaitsi pitkällä piirityksellään olivat aivan uuvuttaneet kaupungin asukkaat, niin etteivät nämä voineet maksaa hallintomiehilleen tai papilleen oikeaa palkkaa. Näin tuli köyhyys taloomme. Äitini on kertonut minulle erästä kelpo miehestä, jonka piti maksaa isälleni koitua mak-su; tämä oli kirjoittanut luetteloon nimensä viereen sanat: ’Puutteen ajat, pienet annit’ ja maksanut 15 kopeekkaa”.²

Nuoren pojan turvana oli näissä vaikeissa oloissa ”hyvä ja varsin rakas äiti, sekä tavattoman hyvä äidinisä”. Isoisä otti pikku Hans Davidin luokseen heti isän kuoltua, ja hän nukkuikin samassa sängyssä isoisän kanssa. ”Hän hoiti minua parhaalla mahdollisella tavalla, jopa niin, että olin aivan unohtaa oman isäni”. Suurimmaksi ongelmaksi pojalle osoittautui koulunkäynti, sillä olot olivat Viipurissa sellaiset, ettei opettajaa tahtonut saada mistään, koulusta puhumattakaan, koska kymnaasi oli lakannut sen opettajien paettua eikä saksalainen kaupunkikoulu ollut päässyt käyntiin. Ensimmäisenä Hans Davidin opettajana toimi ylioppilas Jacob Dahlman, joka kuitenkin oli perinjuurin väsynyt tehtäväänsä, sillä hänellä olivat oppilaina koko kaupungin nuoret. Lukutaidon ja kieliovin alkeet poika ehti juuri ja juuri oppia, mutta sitten Dahlman muutti Uudellekirkolle papiksi jättäen Viipurin ilman koulumestaria.

Jo tässä varhaisessa vaiheessa Hans David haaveili papin rauhallisesta elämänurasta, pitipä leikkitoverelleen saarnojakin. Ilman kunnollista oppia ei tuohon toimeen ollut pyrkimistä, ja niin poika kulki lyhytaikaisten ja vaihtuvien opettajien – isänsä serkun Samuel Alopaeuksen ja Johan Schwindtin – kautta ylioppilas Marcus Roseniuksen käsiin, joka viimeainittu hioi pojan siihen kuntoon, että hän saattoi vuonna 1727 siirtyä lähimpään oppilaitokseen, Porvoon lukioon Ruotsin puolelle valtakunnanrajaa. Muutto oli sikälikin tarpeellinen, että äiti Elisabeth Alopaea oli kymmenen perin köyhän leskeysvuoden jälkeen löytänyt vuonna 1726 uuden sulhasmiehen, Luumäen kirkkoherran Peter Forsanderin, ja muuttanut pois Viipurista.

Porvoon vuosistaan Hans David kertoo omaelämäkerrassaan, että hänen oli vaikea viihtyä tovereittensa, raakojen sällien, parissa eikä hän

¹ Alopaeusten kokoelma. Biografiaa 1.

² *Neovius* I, s. III.

osallistunutkaan heidän huvituksiinsa, vaan luki kamariinsa sulkeutuneena läksynsä kunnolla, ja muutenkin kaiken, mitä sai käsiinsä. Opettajat, erityisesti rehtori Petrus Nappenius, huomasivat pojan lahjakkuuden ja kehoittivat häntä jatkamaan Turun akatemiaan, jonne Hans David matkustikin vuonna 1730 pidettyään sitä ennen opettavaisen puheen esimiehilleen ja tovereilleen.

Turussa nuori kirjatoukkamme vannoi ylioppilasvalan maaliskuun 13. pñä 1730 itselleen Daniel Jusleniukselle. Hän kuunteli ahkerasti luentoja niin yliopistolla kuin yksityiskollegioissa, koki katsojana vuoden 1731 promootiojuhlallisuudet, mutta kun kotoa tuleva avustus ei riittänyt ylläpitoon, oli hänen köyhien ylioppilaiden yleiseen tapaan ryhdyttävä yksityisopettajaksi. Tämä tapahtui vuonna 1732, samana merkittävänä vuonna, jolloin perheen nuorempi poika Magnus vuorostaan lähetettiin Porvoon lukioon ja jolloin sisaren, Brita Elisabethin, naittaminen lappeenrantalaiselle kauppiaalle Klas Claudelinille tuotti perheelle lisämenoja.

Hans Davidin konditio eli kotiopettajan virka oli Lappeenrannassa, sisaren uudella kotipaikkakunnalla. Hän luettelee elämäkerrassaan suuren joukon oppilaitaan veljestään Magnuksesta ja velipuolestaan Johan Forsanderista aina Erik Claudeliniin ja pikkuneiti Maria Christina Tescheen. Opettajantoimestaan Hans David poikkesi takaisin akatemiaan esittämään pro exercitio-väitöksensä joulukuun 12. pñä 1733 professori Björklundin johdolla. Melko pian tämän jälkeen hän oli kotona Viipurissa, tuomiorovasti Christian Melartopaeuksen lasten kotiopettajana ja tuomiokapitulin notaarina, käyden omien sanojensa mukaan vaikeaa omantunnontaistelua kysymyksessä, vihittäisikö itsensä heti papiksi vai jatkaisiko opintojaan.

Tältä ajalta on säilynyt ensimmäinen Hans Davidin kynästä singonnut lyyrinen tuote. Hän eli koko elämänsä sulkakynä kädessä, merkiten muistiin niin vaihtuvia tunnelmiaan kuin myös luonnoksia saarnoiksi kiemuraisella, koristeellisella käsialallaan. Hänen papereittensa joukossa on mm. nide tilapäislyriikkaa ja virsiä, joka paljastaa hänet ahkeraksi mutta useinkin melko kömpelöksi säesepoksi, jonka onnahtelevat riimit herättävät mielessämme suunnilleen yhtä usein hymyilyä kuin ihailua. Hans Davidin säkeisiin on kuitenkin tarttunut melko paljon tietoa hänen elämänvaiheistaan ja ympäristönsä oloista, ja siksi he ovat meille tärkeä historiallinen lähde.

Hans Davidin ensimmäinen poeettinen tuote on onnitteluruno kauppias Carl Christian Baggen ja Margaretha Elisabeth Havemanin häihin Viipurissa joulukuun 2. pñä 1736. Pääosa kappaleesta on kirjoitettu heksametrillä ja käsittelee sitä seppelettä joilla nuhteeton morsian kruunataan. Kukkivan seppeleen symboliikka liittyy ajan herrnhutilaisuuteen, ja runossa on selviä viitteitä sen kirjoittajan sympatiasta varhaista herännäisyyttä kohtaan, mutta myös barokkimaista paisuttelua ja crescendon tavoittelua:

”Nu med Creutzer af Blod, af Rosor om Hufvud at bära
 Nu med Cronor af Gull, beprydda med ädlaste stenar,
 Glimmande, glittrande med fiskarnas blänkande fenor,
 Som den ädla Rubin äfven och den glimmande Sardis,
 Den höggröne Smaragd och den grönblänkande Jaspis,
 Himmelsblå Saphir, Hyacinth, blådunkla Beryllen!”

Tällainen taivaallinen kruunu, Ilmestyskirjan Jerusalem (21:19–20), oli runoilijan mielestä hyveellisen morsiamen palkinto, se viheröisi uskosta, kärsivällisyydestä, rakkaudesta ja toivosta. Heksametriosan jälkeen runon sävy vaihtuu ja sen kirjoittaja kehoittaa häävieraita lyhyesti ja iskevästi:

”Kasta bort nu sorgen,
 ända in til Morgon
 dantza, spring och siung,
 Kroppen tvinga
 Föttren springa
 Tils du blifver tung!”³

Nuoren miehen halu opintojen jatkamiseen peri voiton papiksi ryhtymisestä. Ennen lähtöä uuteen yliopistokaupunkiin – joksi oli noussut Halle, teologian keskus ja pietistien pyhiinvaelluspaikka – nuori mies päätti kuitenkin hiukan katsella maailmaa. Vuonna 1736 hän kävi läheisessä Pietarissa ja tältä matkalta on säilynyt värikäs kuvaus hänen omaelämäkerrassaan. Hans David tutustui tiedeakatemiaan ja sen kirjastoon, vieraili taidekabinetissa ja näki keisarinna Annan hovin ilotulituksen loisteessa. Hän pistäytyi myös Pietarhovissa ja Eremitagessa ihailemassa näiden linnojen taidearteita. Ruhtinas Mensikovin Oranienbaum-linna sai hänet haltioihinsa kirkkonsa, marmorihuoneittensa ja turkkilaisen saunansa komeudella. Mutta kun Pietarin suomalainen ja ruotsalainen seurakunta tarjosivat hänelle papinpaikkaa – Hans David oli näet saarnannut niiden kirkkoissa – kieltäytyi nuori mies kohteliaasti ja palasi kotikaupunkinsa tuttavalliseen ilmapiiriin.

Vuoden 1737 alkupuolella Hans David elätti itseään äidinisävainajansa talossa pitämällä koulua Viipurin säätyläisten lapsille, joiden nimet hän huolellisesti merkitsi elämäkertansa. Sitten kaukokaipuu tarttui häneen uudestaan, hän piti toukokuun 30. pnä 1737 lähtiäissaarnan ystävilleen ja nousi laivaan, joka oli vievä hänet Tukholman kautta Saksaan. Paljon myöhemmin, Leppävirralla toukokuun 29. pnä 1756 sepittämässään runossa hän kuvaili tätä elämänsä käännekohtaa:

³ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kapseli Runot. Johan David Alopaeuksen ”versbok”.

”Jag kund’ eij en gång drömma
det skulle hända mig.
Min faders orter glömma.
Och Wiborg blifva frij.
Men sij det gick mig så,
at denna orten lämna,
och andra hälsa på.

Åth hafvet iag mig vände,
et skepp iag steg uppå,
som iag til Stockholm lände,
skall iag åth Tyskland gå.
Men tänk hvad föll mig in,
at Ålands haf mig skrämde,
Och gaf mig annat sinn.

När iag til Stockholm varit,
och Upsala besökt,
samt något tå ehrfarit,
til Åbo iag beslöth,
min kosa ställa änn.
När iag ther gradum tagit,
blef iag en annan man.”⁴

Runo kuvailee siis päähenkilönsä matkaa pois Viipurista Saksaan opiskelemaan, yritystä joka keskeytyy Tukholmassa merimatkan oltua liian peloittava. Nähtyään Upsalankin Hans David Alopaeus asettui kolmannen säkeistön kuvauksen mukaan Turkuun, jossa hän suoritti maisterin oppiarvon.

Hans Davidin aietta matkustaa Saksaan ei ole voitu tarkistaa mistään muusta lähteestä, mutta mahdollon se ei ole – hänen nuorempi veljensä Magnus opiskeli hieman myöhemmin Hallen yliopistossa. Näihin aikoihin oli Hallen pietismi hyvin levinnyttä saksaa puhuviin Itämerenmaakuntiin ja Vanhaan Suomeen, lähinnä tietysti noiden seutujen yläluokkaan.⁵ Mutta voimme hyvällä syyllä otaksua, että Hans Davidin luopuminen aiotusta Saksan matkasta ja palaaminen Turkuun johtui muustakin kuin Ahvenan meren aiheuttamasta pelosta merimatkoja kohtaan. Vaikuttaa siltä, että nuori mies luopui Ruotsin matkallaan tietoisesti tulevaisuudenhaaveistaan Venäjän valtikan alla olevassa Suomessa ja suuntasi toiveensa virkapaikkaan Ruotsiin kuuluvassa Suomesa. Opinnot Hallelssa olisivat johtaneet papinvirkaan Viipurissa tai muualla saksalaisen kulttuurin piirissä olevalla Venäjällä kun taas opin-

⁴ Ibid.

⁵ *Ilmari Salomies*, Suomen kirkon historia III (1962), s. 163.

not Turussa viittasivat enemmän tulevaisuuteen valtakunnanrajan länsipuolella.

Omaelämäkertaan sisältyy melko yksityiskohtainen kuvaus Hans Davidin Ruotsinmatkasta, tavallaan vastakohtaisena Pietarista esitetylle kuvaukselle. Hans David kertoo vilkkaaseen tyyliinsä Tukholman vilkeisestä satamasta Espanjankävijöineen ja Itä-Intian laivoineen, kuvaa rakenteilla olevaa uutta kuninkaanlinnaa ja sivuaa vanhankaupungin tärkeimpiä nähtävyyksiä. Upsalan merkillisyyksistä hän nostaa etualalle akatemian oivallisen kirjaston ja anatomisen teatterin. Turusta ei kertomus esitä mitään nähtävyyksiä, vaan keskittyy opintojen kuvailuun. Hans David saattoi lukunsa kunniakkaaseen päätökseen läpäisemällä examen rigorosumin ja väittelemällä gradua varten professori Algot Scarinin presidiolla aiheesta ”De Indulgentiis” (Sääliväisyydestä) heinäkuussa vuonna 1738. Promootiossa painoi seppeleen hänen ohimolleen professori Henrik Hassel, sama mies, joka tulisi myöhemmin toimimaan promoottorina myös hänen poikansa Magnus Jacobin tullessa maisteriksi. Hans David Alopaeuksen syvä mielenmuutos tulevaisuudsuunnitelmien suhteen näkyy siitäkin, että hän melko pian tutkinnon jälkeen, tarkemmin sanoen tammikuun 10. pnä 1739 vihitytti itsensä papiksi Porvoon tuomiokirkossa, jossa vihkijänä toimi itse piispa Daniel Juslenius. Nuori hengenmies sai siis esittää papinvakuutuksensa samalle miehelle, jolle oli muutamia vuosia varhemmin vannonut ylioppilasvalansa.

Varmemmaksi vakuudeksi Hans David siirtyi vähitellen myös käyttämään ruotsalaisempaa nimimuotoa *Johan David*. Siitäkin näkyy, että hän tahtoi nyt olla ruotsalainen, ei Viipurin saksalainen kuten äidinpuolainen sukunsa. Miten sitten kävi, näkyy nuoren miehen runosta:

”Therpå blef iag straxt kallad
til staden Fredrichshamn,
predika anbefallad,
i dyra Jesu namn.
Ehuru ung iag var,
min Gud var mitt försvar”.

Todellisuudessa vakanssin saanti Haminassa tapahtui ajalle hyvin tyypillisellä tavalla – Johan David näet nai eli ”konservoi” edeltäjänsä lesken. Papinvaali tapahtui Haminassa helmikuun 21. pnä, avioliitto Alopaeuksen ja Haminan kirkkoherran Johan Sipeliuksen lesken *Maria Anderseenin* kanssa on merkitty solmituksi 15. pnä toukokuuta 1739 ja kuninkaan vahvistus Haminan paimeneksi on päivätty 10. pnä syyskuuta 1740.

Näin astuu uusi, mielenkiintoa herättävä ihminen kertomukseemme, tämän kirjan päähenkilön piispa Magnus Jacob Alopaeuksen äiti. Mitä tiedämme Maria Sipeliasta tai Anderseenista, kuka hän oli sukuaan ja

kuinka järkiavioliitto Johan David Alopaeuksen kanssa otti sujuakseen? Vastaamme näihin kysymyksiin sikäli kuin niihin on tietoa saatavissa eri lähteistä.

Maria Anderseen oli verraten yksinkertaista alkuperää, syntynyt vuoden 1709 tienoilla Turun läänin jalkaväkirykmentin kapteenin Christopher Anderseenin tyttärenä. Isä kuului Suuren Pohjan sodan upseeripuutteessa nopeasti ylenneisiin karoliineihin. Hän kaatui sodassa ja jätti pienen tyttärensä Marian tämän äidin, Maria Malmin hoitoon. Perin vaikeasta asemasta äidin ja tyttären pelasti keskellä Ison Vihan myllerrystä nuori viipurilainen kauppias Jacob Johan Tesche, jonka rohkeat, osin keinottelunluontoiset liiketoimet olivat vieneet Turun puoleen venäläisten miehityksen aikana. Tesche mieltyi kauniiseen leskeen niin paljon, että nai hänet muutta mutkitta ja vei kotipuoleensa.⁶

Rauhan palattua Teschet asettuivat Ruotsin kamaralle, uuteen raja-kaupunkiin Haminaan, jota sanottiin ”pikku Viipuriksi”, koska sinne siirtyi paljon yritteliästä väkeä Itä-Suomen vanhasta pääkaupungista. Jacob Johan Tesche hankki itselleen vähällä vaivalla arvonantoa tuovan raatimiehen tittelin ja teki sitten pian suuren omaisuuden puutavaran viejänä ja tupakan tuojana; hänen rikastumisensa oli todella komettamainen ja tuo mieleen suurten liikenerojen häikäisevän ja usein häikäilemättömän nousun. Parhaana aikanaan Tesche omisti suuria osuuksia neljässä Espanjankävijässä, sahoja ja lautatarhoja eri puolilla Itä-Suomea, Kuntähden kartanon Helsingin liepeillä ja komean kaupunkitalon Haminassa, tarkemmin sanoen ympyräkatujen välissä sataman puolella kaupunkia. Hänen perustamansa ja hollantilaisilla koneilla varustamansa tupakkatehdas piti huolta, että Ruotsi-Suomen nikotiininnälkäisillä sotajoukoilla oli tarpeeksi kunnollista tupruteltavaa ja hänen tähän toimintaansa hankkima monopoli piti kilpailijat kaukana Haminasta.⁷

Vaikka onnettomuudet verottivatkin raatimies Teschen omaisuutta jo ennen hattujen sotaa, kasvoi Maria-neiti hyvinvoivissa oloissa Haminassa torjuen parhaansa mukaan varuskunnan nuorten leijonien kosintayrityksiä. Vasta vuonna 1728 hän antoi kätensä, kun kaupunkiin ilmaantui sopiva sulhasmies, vakava, pohjalainen pietisti kirkkoherra Johan Sipelius.⁸ Tämän oppineen ja ansiokkaan, mutta jo vanhanpuoleisen herran puolisona Maria sai kantaakseen pappiskodin emännän monenlaiset vastuut ja vaivat nuoresta iästään huolimatta. Hän synnytti piankin Sipeliukselle koko joukon lapsia, kolme tytärtä nimiltään Maria (s.1730), Margareta (s.1732) ja Anna (s.1734) sekä yhden pojan, Johanneksen (s.1733), joista ainoastaan kaksi vanhinta, Maria ja Margareta, jäivät elämään varttuneempaan ikään saakka.⁹

⁶ Sigurd Nordenstreng – Aimo Halila, Haminan historia I (1974), s. 198.

⁷ Ibid. s. 163–280.

⁸ M.J. Alopaeus, Borgå gymnasii historia 3. (1807), s. 312 nootti v.

⁹ VA, Suomen Sukututkimusseuran kokoelmat. Hamina.

Maria Anderseenin avioliittoa kirkkoherra Sipeliuksen kanssa kesti ainoastaan kymmenkunta vuotta, sillä Haminan sielunpaimen temmattiin tästä maailmasta helmikuun 20. pnä 1737, hänen juuri palattuaan Porvoosta pappeinkokouksesta, jossa hän oli johtanut keskustelua aiheesta "Locus de officiis & statibus Christi". Koska leski oli huollettava, päätti Haminan porvaristo, että kirkkoherran virka annettaisiin kenelle tahansa naimattomalle pappismiehelle, joka suostuisi naimaan Marian. Papinlesken uuden avioliiton puuhamies, arkkiatrinleski Anna Beata von Bromell löysikin sopivan kandidaatin, Fagervikin tehtaan saarnaajan Johan Ramkloun, jolle annettiin sekä tuomiokapitulin että maaherran puoltolause. Ongelmana oli kuitenkin, että kunnon Ramklou oli itsepäisesti rakastunut rouva von Bromellin tyttäreeseen – siksi-pä arvon rouva oli häntä toiselle työntämässä! – ja kieltäytyi kokonaan Sipeliasta. Virka hänelle silti kelpasi, hän saapui Haminaan ja vaati itselleen kirkon avaimet Maria-lesken kyyneleistä vähääkään välittämättä.¹⁰

Porvariston ei auttanut muu kuin kiireen kaupalla hankkia kaupunkiin toinenkin pappi, ja syyksi pantiin, ettei Ramklou osannut ollenkaan suomea. Helmikuun 21. pnä 1739 haminalaiset valitsivat papeikseen yksimielisesti sekä Ramkloun että Johan David Alopaeuksen, joka pysyi sanassaan, nai lesken ja sai sen jälkeen kuninkaan valtakirjan virkaansa. Vaikka nuoren parin liitto näin tapahtuikin järjellä ei suorastaan hätä-avioliittona, voimme panna merkille, että se tuskin tuli solmituksi aivan ilman sympatiam. Taloon tuleva sulhanen oli äidin puolelta Tesche; raatimies Jacob Johan Teschen sukulaispoika, joka matkoillaan Viipurin ja Porvoon, sittemmin Turunkin, välillä varmaan oli äkännyt kirkkoherra Sipeliuksen nuoren rouvan, jolle hän tavallaan oli suvun sukua. Näin Johan David Alopaeus tuskin astui aivan askelen tuntemattomaan sitoessaan kohtalonsa karoliinin tyttäre. Aiviopuolisoiden ikäero oli varsin mitätön, kaksi vuotta, joten mihinkään vanhaan akkaan ei Johan David ollut liittynyt lihavan pastoraatin houkuttelemana.

Tietomme nuoren parin Haminan-vuosista olisivat erittäin niukat, jollei niitä valottaisi tärkeä uusi lähde, Alopaeuksen suvun Porvoon lukion kirjastossa säilytettävät almanakat, joiden rivi ulottuu vähäisin aukoin vuodesta 1740 aina vuoteen 1841 asti. Tätä interfolioitujen, käsinkirjoitettujen merkintöjen täyttämää painettujen pikkualmanakkojen sarjaa meidän on kiitettävä monista merkittävistä tiedoista, joita ei ole saatavissa mistään muusta lähteestä. Almanakkamerkinnot vaihtelevat kyllä suvun eri jäsenten erikoislaadun mukaan ja muuttuvat 1700-luvun loppua lähestyttäessä melko puisevaksi säähavaintojen luetteloksi, mutta sarjan alkupäällä on välittömän dokumentaation tuoreutta, joka tekee sen lainaamisen arvoiseksi.

Johan David Alopaeuksen almanakkamuistiinpanoista kyseiseltä

¹⁰ Sigurd Nordenstreng – Aimo Halila (1974) s. 220–221.

ajalta¹¹ näkyy nuoren pappismiehen vilkas kirjeenvaihto sukulaisten ja säätyveljien kanssa. Harva se päivä lähti ja tuli hänen työpöydältään kirjoitettuja Itä-Suomen eri puolille, joskus ulkomaillekin. Niinpä Johan David kirjoitti säännöllisesti Lappeenrantaan sisarensa perheelle, velipuolelleen Fransille Viipuriin, tuomiorovasti Nylanderille Porvooseen ja veljelleen Magnukselle Halleen. Lähtipä hänen sulkakynästään joskus kirje myös Upsalassa käymässä oleville tutuille. Maaliskuussa vuonna 1740 tuli itse Porvoon piispa Daniel Juslenius Haminan pappilaan tarkastukselle ja sai tietysti syödä seurueineen kunnan päivällisen Maria-rouvan pöydältä. Muista kotoisista tapahtumista on mainittava, että nuori rouva Alopaeus synnytti heinäkuun 27. pñä 1740 tyttären nimeltä Maria Elisabeth, joka kuitenkin kuoli aivan nuorena, tuskin puolen vuoden ikäisenä.

Näitä kotoisen onnen ja onnettomuuden hetkiä nousi pian varjostamaan ulkopuolinen uhka, sodanvaara Ruotsin ja Venäjän välillä, joka kärjistyi avoimeksi välirikoksi vuonna 1741. Elokuun 12. pñä istui Johan Davidin saarnaa kuulemassa kenraali Buddenbrock, joka kohta sen jälkeen, elokuun 23. pñä, hävisi Lappeenrannan taistelun. Hattujen sodan syttymistä kuvaa runoileva pappismies seuraavin kääntein:

”Min Gud! hvadh olycksskurar,
straxt bröto på vårt land.
Uhr sina stygga burar,
och uhr oskygga band,
framkommo stygga diur,
från östan dierfft som ufvar,
och settia sig på luur”.

Idän huuhkajat, kuten runossa sanotaan, eivät jättäneet kunnan haminalaisia rauhaan, mutta totuuden nimessä on sanottava, että kaupungin hävittivät sentään omat perääntyvät joukot. Alopaeuksen perhe käväisi jo syksyllä 1741 varmuuden vuoksi Turussa, mutta kun sota joksikin aikaa hiljeni, uskaltauduttiin takaisin Haminaan, jossa Johan David kirjoitti uutena vuotena 1742 almanakkaansa, että oli papiksi vihkimisestäään lähtien pitänyt kaupunkilaisille 173 saarnaa. Kovin paljon useampia hän ei ehtinyt saarnastuolista esittää, sillä alkavasta vuodesta tuli koko perheelle kotimaasta pakenemisen vuosi.

Valitettavasti vuoden 1742 almanakkaa ei ole säilynyt. Johan Davidin ”Lefvernes beskrifning” antaa kuitenkin melko täyteläisen kuvan tuon ajan tapahtumista. Tiedämme, että kirkkoherra poistui Haminasta muutamaa päivää ennen kuin myrsky puhalsi yli rajakaupungin, mukanaan uudestaan raskaana oleva vaimonsa ja Sipeliuksen molemmat tyttäret Maria ja Margareta. Rouva Alopaeuksen synnytyksen hetki tuli

¹¹ Almanakat 1740–1741. Porvoon lukion kirjasto.

pakomatalla, ja perheen toinen tytär Birgitta Catharina tuli maailmaan Turussa, kuollakseen kuitenkin pian pois arvatenkin sota-ajan vaikeiden olojen ja puutteellisen hygienian vuoksi. Kun venäläiset miehittivät koko maan joutuisasti kesällä 1742, katsoi koditon joukko parhaaksi nousta laivaan jatkaakseen pakoaan Tukholmaan. Merimatka pääkaupunkiin alkoi heinäkuun 19. päivänä ja edistyi kehnosti, niin että Johan David ehti kahtena peräkkäisenä sunnuntaina pitää saarnan kannelle kerääntyneille matkalaisille, ennenkuin saavuttiin perille. Perhe oli menettänyt Haminan palossa kaiken omaisuutensa, ja sen pää oli virkaheitto pappi ilman vakinaista tulonlähdettä.

Haminalaisia pakolaisia oli Tukholmassa runsaasti — näyttääkin siltä, että rajakaupungin säätyläistö oli lähtenyt miehissä liikkeelle, toisin kuin Suomen asukkaat yleensä. Ei siis ihme, että valtaneuvoskunta nimitti jo elokuun 18. p:nä 1742 haminalaisten papin kuninkaallisen pakolaiskomission jäseneksi huolehtimaan pientä palkkaa vastaan seurakuntalaistensa majoittamisesta ja toimeentulosta. Komissio kokoontui keran viikossa ja jakoi toimintansa aikana noin 100.000 kuparitalaria Tukholmassa oleville suomalaisille pakolaisille heidän arvonsa ja asemansa mukaisessa suhteessa.

Sangen pian Johan Davidin kyvyt otettiin Tukholmassa käyttöön myös suomalaisen sielunhoidon alalla. Omien muistiinpanojensa mukaan hän saarnasi ensimmäistä kertaa pääkaupungin suomalaisessa kirkossa lokakuun 17. p:nä 1742 ja jatkoi sitten saarnatoimintaansa koko sodan ajan.¹² Alopaeuksen saarnakonseptien sarja alkaa todellakin Tukholman ajalta, mutta itse käsikirjoitukset ovat niin lyhyesti tehdyt, ettei niistä saa käsitystä hänen saarnataidostaan saati hänen julistuksensa hengellisestä laadusta.¹³ Johan Davidin ja Marian Tukholman kauteen sattui myös kuningatar Ulrika Eleonoran kuolema ja hautajaiset joulukuussa 1742, mistä surullisesta tapahtumasta pakolaiskomission jäsen teki huolellisen merkinnän muistiinpanoihinsa.

Rauhanhuhujen vahvistuessa Alopaeus alkoi hankkiutua kotiinpäin, mutta tilannetta mutkisti Haminan jääminen uuden rajalinjan itäpuolelle. Hän yritti ensin päästä Someron kirkkoherraksi Turun hiippakuntaan, koska tämän seurakunnan paimen oli sodan kestäessä kuollut, ja kääntyi tässä tarkoituksessa elokuun alussa 1743 Kuninkaallisen Majesteetin ja Turun tuomiokapitulin puoleen.¹⁴ Yritys ei johtanut tulokseen — hiippakuntaraja ei ollut itäsuomalaiselle pappismiehelle niin vain ylitettävissä — mutta jo elokuun 31. päivänä 1743 Johan David sai

¹² *Neovius* I, s. IV.

¹³ VA, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran kokoelmat. A 3. Alopaeus, Johan David. Nide saarnadispositioita.

¹⁴ J.D. Alopaeuksen kirje Kunink. Majesteetille ja Turun tuomiokapitulille 16.8. 1743. HYK, Alopaeusten kokoelma. Biographica. J.D. Alopaeuksen kirjekonseptinide v. 1743–1750.

kuninkaallisen nimityskirjeen Leppävirran pastoraattiin, jonne hän heti lähtikin ja josta hän ei sitten koko ikänään poistunut.

Leppävirta – tämä kaukainen Pohjois-Savon seurakunta Kallaveden rannalla tuli siis Johan David Alopaeuksen ja hänen pienen perheensä kotipaikaksi yli 23 vuoden ajaksi. Seudun nimellä oli ajan sivistyneistön korvissa romanttinen kaiku, olihan se äärimmäistä erämaata, kaukana kaupunkien elämänmuodon turmeluksesta ja kulttuurin ylihienostuksesta. Leppävirran mainetta kaiuttaa yhä vieläkin juuri tuohon aikaan seipitetty heksametriruno:

”Leppävirta hör hit! Jag vill dit läge beskrifva,
Bruka din yttersta flit, att väl ditt arbete drifva,
Öpna Naturens port! dess rörelser tarfva väl achtas,
Du besitter en ort, som rätt förtjenar betrachtas,
Du har om dig i kring din jordmohn härliga prydder,
Fruchtbarhet i all ting med ymniga växande krydder,
Vattnena vältra sig om de grönskande slätter i marken.
Denna jordändring då kom, när verlden besöktes af arken.”¹⁵

Näin kirjoitti maaherra Anders Johan Nordenskiöld, Johan David Alopaeuksen hyvä ystävä, käydessään Leppävirralla 1754 residenssis-tään Heinolasta käsin. Maaherran ihastus Leppävirran kauneuteen ja viljavuuteen, sen vuolaina valuviin vesistöihin ja erinomaiseen asemaan keskeisen kulkureitin varrella ei kuitenkaan ollut vain 1700-luvun luon-nonromantiikkaa. Päinvastoin, juuri Leppävirralle aiottiin perustaa se kaupunki, joka vähää myöhemmin tuli sijoitetuksi Kuopioon:

”Skulle nu Savolax här få sitt Landshöfdinge-säte,
Soknen vist hulpen då är til genast lefvande läte,
Här då skulle bli Stad, til ortens gemensamma nytta,
Mången då skulle bli glad, at hit sin rörelse flytta”.¹⁶

Paljon asiallisempi ja karumpi oli se kuvaus Leppävirrasta ympäris-töineen, jonka Johan David Alopaeus itse päiväsi helmikuun 6. p:nä 1761 ja lähetti Porvoon tuomiokapitulin kautta valtakunnan antikviteet-tikollegiolle, joka keräsi tietoja kansanuskomuksista ja muusta historial-lisesta traditiosta valtakunnan eri puolilta.¹⁷ Sen otsikkona on ”Berät-telser om Kuopio och Leppävirta soknar” ja se julkaistiin Inrikes Tid-ningarin numeroissa 19–21 Tukholmassa vuonna 1762 sekä myöhem-min Magnus Jacob Alopaeuksen täydentämänä Auroraseuran lehdessä

¹⁵ *Neovius III*, s. 652.

¹⁶ *Neovius III*, s. 653.

¹⁷ Julk. *K.G. Leinberg*, Bidrag till kännedom af vårt land I. (1885), s. 34–41.

Tidningar utgifna af ett sällskap i Åbo.¹⁸ Kertomuksessaan Alopaeus sanoi esittävänsä sitä, mitä oli nähnyt omin silmin tai kuullut Kuopion entiseltä kirkkoherralta Henrik Argillanderilta, Pohjois-Savon oivalliselta tuntijalta. Kirjoittaja kuvasi Leppävirran historian pääpiirteissään seurakunnan perustamisesta alkaen, kertoi venäläisvainojen muinaisesta raskaudesta, Kurjalanrannan kylän julmasta hävittämisestä ja Huruksen koskesta, joka välillä pysähtyi juoksussaan. Vesistöt ja luonnonolot yleensä herättivät Johan Davidin huomiota, ja hän kertoi valkoisista pääskysistä, susista sekä poroista, joiden vaellukset Pohjois-Savossa todistivat seudun aikaisemmasta saamelaisasutuksesta. Leppävirran luonnonrikkauksista oli Alopaeuksella kuten Nordenskiöldilläkin peräti yliampuva käsitys, ja hän arveli Skantsinselän vuolukiviesiintymän ja pihkasta valmistettavan hartsin voivan tulla arvokkaiksi tulonlähteiksi. Lopuksi Alopaeus vielä esitti lukuisia korjauksia Erik Tuneldin maantieteen 3. painokseen vuodelta 1757 mitä Pohjois-Savoon tuli.

Isänsä kuvaukseen lisäsi sittemmin poika, Magnus Jacob Alopaeus, muutaman pikkupiirteen.¹⁹ Niinpä hän sanoi, että Leppävirrasta oli vuonna 1640 tullut itsenäinen pastoraatti ja että seurakunnalla oli ennen Johan Davidia ehtinyt olla viisi kirkkoherraa. Kirkko oli yksinkertainen ja pienehkö puinen ristikirkko, mutta saarnastuoli oli sentään somasti maalattu ja koristettu kullatulla tiimalasilla, jota katsellen pappi saattoi säännöstellä saarnansa pituutta. Alttariseinän ikkunaa koristi maaherra Eric Gyllenstiernan ja hänen puolisonsa Beata Yxkullin vaakunamaalaus.

Tähän kauniiseen Suomen kolkkaan Johan David Alopaeus saapui vaimoineen ja molempine tytärpuolineen perheenpään muistiinpanojen mukaan suoraan Tukholmasta 5. p:nä marraskuuta 1743. Kohta perille tulon jälkeen, joulukuun 16. p:nä 1743 kello neljältä aamulla, synnytti silloin 34-vuotias Maria Alopaea pojan, jonka vaiheita tämä kirja kuvaillee. Magnus Jacob Alopaeus — nämä nimet lapsi sai kasteessa — oli siis paljasjalkainen savolainen, joskin hänen elämänsä alullepano kuuluu perheen pääkaupunkilaisvaiheeseen. Toisin kuin avioparin kaksi ensimmäistä lasta poika jäi henkiin ja kehittyi hyvin ensin äitinsä helmoissa ja sitten yhä enemmän isänsä vaikutuksen ja kotiopetuksen alaisena. Hänen etunimistään ensimmäinen oli *Magnus*, joka hänellä esiintyy viidettä kertaa Alopaeusten sukupuussa. Mistä toinen etunimi *Jacob* oli peräisin, ei ole vaikea arvata. Isän suvussa vaikutti tähän aikaan tosin kaksikin nuorta Jacobia — Johan Davidin 17-vuotias serkku, Mäntyharjun rovastin poika Jacob Alopaeus ja vielä etäisempää sukua oleva Kupanitsan kirkkoherran 21-vuotias jälkeläinen, hänkin Jacob Alopaeus nimeltään — mutta on tuskin luultavaa, että Leppävirran paimen

¹⁸ Inrikes Tidningar nr 19–21. Stockholm 1762. Ks. myös *Annamari Sarajas*, Suomen kansanrunouden tuntemus (1956), s. 190.

¹⁹ *Neovius* II, s. 495–501.

antoi pojalleen etunimen näiden parrattomien nuorukaisten mukaan. Paljon todennäköisempi on olettamus että Maria Alopaeen kasvatti-isä, Haminan raatimies *Jacob Johan Tesche* olisi se henkilö, jota Leppävirran kirkkoherran perhe halusi kunnioittaa nimenannolla. Hän oli tuolloin Haminan jouduttua Venäjälle muuttanut Helsinkiin, jossa hän asui Kumtähden kartanossa. Kuten myöhemmin näemme, solmi Magnus Jacob aivan nuorena tuttavallisen kirjeysteyden tämän sukulaisensa kanssa. Varsin merkitykselliset nuoren Magnus Jacobin kehitykselle olivat vanhempien lisäksi molemmat sisarpuolet Maria ja Margareta Sipelä, joista toinen joutui lopulta papin rouvaksi Joroisiin ja oli pitkään Alopaeuksen porvoolaiseksi muuttuneen perheen savolainen kiinne-kohta.

Magnus Jacobin kastetilaisuudesta on säilynyt suppea merkintä hänen isänsä almanakassa joulukuun 17. päivän 1743 kohdalla.²⁰ Siinä toivotaan lyhyesti, että ”Jumala antaisi pojan kasvaa viisaudessa” ja luetellaan kummit: Juvan rovasti Abraham Poppius, viipurilainen kauppias Frans Alopaeus, lukiolainen Jacob Alopaeus Mäntyharjulta, mademoisellet Catharina Poppia ja Margareta Sipelä sekä neiti Eva Christina Hirsin.

Tässä yhteydessä on paikallaan maininta Johan David Alopaeuksen taloudellisesta asemasta Leppävirralla. Menetettyään Haminan palossa 1742 kaiken omaisuutensa leppävirtalainen kirkonmies oli puilla paljail-la, riippuvainen seurakuntalaisten hänelle maksamista kymmenyksistä ja pappilan maiden tuotosta. Vuonna 1753 kuoli kuitenkin Maria Alopaeen äiti, vanha rouva Maria Malm Kumtähdessä, ja varakas kuolin-pesä maksoi maaliskuun 10. päivänä tehdyn sopimuksen mukaan 8.000 kuparitalarin perinnön kullekin lapsista, niinmuodoin myös Leppävir-tain kirkkoherran puolisolle.²¹ Näin Alopaeusten pieni perhe sai talou-dellista vahvistusta juuri silloin, kun sen ainoa poika Magnus Jacob oli varustettava opintien alkuun.

Asettuminen Leppävirralle merkitsi rauhallisemman ajanjakson alka-mista Johan Davidille. Kirkkoherran aika kului saarnoja valmistellen, runoja ja virsiä sepittäen, seurakunnallisia tehtäviä hoitaen ja ainoaa poikaansa huolellisesti kasvattaen ja opettaen. Leppävirran pappila oli hänen aikanaan vilkkaan seuraelämän keskus. Jotakin 1700-luvun lem-peästä paimenidyllistä näkyy Johan Davidin parikymmenvuotisesta toi-minnasta vehmaan Leppävirran reitin varrella olevassa kirkonkylässä, kaukana suurista asutuskeskuksista, läänin maaherrankaupungista Heinolasta ja hiippakunnan piispankaupungista Porvoosta.

Tiedämme Johan Davidin omistautuneen huomattavalla innolla seu-rakuntansa asioiden hoitoon. Monilla matkoillaan pitäjän eri nurkille hän tuli läheiseen kosketukseen seurakuntalaistensa kanssa, kuten hä-

²⁰ Almanakka 1743. Porvoon lukion kirjasto.

²¹ HYK, Alopaeusten kokoelma. Biografiaa 3. K-Ö.

nen muistiinpanonsa osoittavat. Saarnaaminen ja katekismuksen kuulustelu vaihteli sairaskäyntien, hautajaisten ja kastetoimitusten kanssa; monasti kirkkoherra tällöin valittaa matkanteon hankaluutta, kun hevosta piti yhtenään uittaa kapeiden salmien yli vesistä rikkaassa seurakunnassa. Odotellessaan soutajaa Alopaeus kuunteli kansantaruja ja merkitsi niitä muistiinkin, pohdiskeli Leppävirran asutuksen alkujuuria omien havaintojensa ja oppineen kirjallisuuden perusteella, nojaten esim. Gabriel Arctopolitanuksen väitöskirjaan vuodelta 1728.²²

Johan Davidin toimesta ja läänin maaherran Anders Johan Nordenskiöldin suosiollisella avustuksella vanha puukirkko sai toisen kirkonkellonsa pienen, yli satavuotiaan kellon kumppaniksi vuonna 1755. Uuden kellon rahoitus hoidettiin poikkeuksellisella tavalla. Nordenskiöld ja Alopaeus sekä seudun muut säätyläiset saivat rahvaan ryhtymään suureen pihkankeräykseen Leppävirran kuusimetsissä, ja kokoon saatu pihka valmistettiin hartsiksi ja myytiin maaherran toimesta Tukholmassa. Kello, nimeltään ”Johannes” valettiin sitten valtakunnan pääkaupungissa ja kuljetettiin suurella vaivalla läpi koko Suomen Leppävirran kirkontapuliin asti. Sen toiseen kylkeen kaiverrettiin Johan David Alopauksen kynästä lähtöisin oleva inskriptio:

”Minä laulan Leppälässä,
Veeritellen virran luona,
Minä vaskesta valettu,
Vaan ei vaskella saatu,
Kijltävällä kuljeteldu,
Kuusen suuren kooren alda,
Pisimästä pihka-puusta
Minä pian puhjahtannut.
Olen tessä tempelissä
Herran hyvän huonehessa.
Kuule siis mun kultaseni,
Äckä ääneni äristi,
Kirkonhon kijruta sinus,
Risti-huonehen rajalle
Täällä tahto Herran aldis,
Täällä taivahan tavarat,
Tääldä kuljet kuckulalle,
Tarkotat tächtein pesähän”.

Näin kauniisti runoilija siis lausuu ajatuksen, että kirkossa oli tarjolla Herran sanaa ja ”taivahan tavaroita” ja että kirkonkellon ääni kerran kuljettaisi sielut tähtien pesään asti. Kellon toiselle puolelle oli vielä

²² HYK, Alopaeusten kokoelma. Konsistorin asiakirjoja. Omständigheter i korthet författade öfver mina sockneresor.

kaiverrettuna seuraava suomenkielinen teksti: "Maanherran ja Riddaren Anders Johan Nordenskiöldin, Pijspan ja Doctorin Johannes Nylanderin, Maan-Duomarin Baronin Hinrich Johan Rehbinderin, Kihlakunnan Provastin Magisterin Johan David Alopaeuxen, kihlakunnan Fougadin Hinrich Martinin aikana vuonna 1756 C.G.Meijer fecit Holmiae".²³

Mutta Johan David kirjoitti vielä toisenkin, heinäkuun 8. pñä 1755 päivätyñ runon kellon hankinnasta käyttäen tällä kertaa klassista säemittaa:

"Mua Leppävirtaiset Tuhvan ja Hartzin Hinnast
Tänn' Ruotzist tuottanet ja valdacunnan Linnast
Sentähden ole sijs nytt valmis tarcast cuulla,
Nijn tässä paicas cuin myös manderella muulla,
Mun huton äneni, cosk virran ärell pauhan,
Ettei sua pahuus vie, täss' käris synnin paulan
Van heräjä ja tee, ett Herran Templin tulet,
Pois pyhi silmistes juur pian synnin unet,
Ja cavahda ettei se vimin duomio kello,
Sua surul herättä, ja hirmuisesti vello".²⁴

Tämäkin runotuote kuvailee siis kirkonkellon tehtävää sielujen herättäjänä ennen kuin on liian myöhäistä. Nämä suomenkieliset säkeet ovat poikkeus Johan Davidin runotuotannossa, joka oli ruotsinkielistä. Sängen usein riittelyyn aihe oli puhtaasti uskonnollinen. Kirkkoherran uskonnollinen tunne ei ollut laadultaan kuivan opillista, vaan sai innoituksensa suuressa määrin luonnon kauneudesta. "Jumalan kunnia luonnossa" oli ajan tavan mukaan hänen lyriikkansa pääaiheita. Siitä on hyvänä osoituksena seuraava vuonna 1760 kirjoitettu uskonnollinen aamulaulu, jossa tosin luonnonhavainto vain tarjoaa lähtökohdan naiiville hengelliselle pohdiskelulle:

En andelig morgon visa

Morgon kommer med sin Sohl
Gud han sitter på sin Stohl
ser o menniskia på ditt värk
derför dig i anden stärk.

Tacka Gud som skyddat dig
med sin vård så underlig
Seij: Ach Gud! din nåd är stor
Du som högst i höjden bor.

²³ *Neovius* II, s. 497–498.

²⁴ *Neovius* III, s. 824.

Alt hvad lif och anda har,
lofvar Gud din himla Far
Hvi skall ei din arma siäl
prisa den som gör dig väl?

Ropa högt med Cherubin,
Siung af frögd med Seraphin,
Helig, Helig, Helig är,
Gud, som är min Fader kär.

Om välsignad är din dag,
alt går efter Guds behag,
Signad är din Själ och kropp,
himlen blir ditt vissa hopp.

Andlig glädie spörs i sorg
Gud är då din säkra borg
Gånge då som det må gå
Gud skall öfver allting rå.”²⁵

Merkittävä runotuote samassa hengessä on Alopaeuksen kirjoittama ”Luojan hyvyys luonnossa tarkasteltuna kaikkina neljänä vuodenaikana”, joka sisältyy hänen säkirjaansa. Valitettavasti emme voi päivätä tätä laajaa ruoelmaa tarkemmin. Se on ehkä hiukan luistavammin laadittu kuin monet Johan Davidin muut säeluomat; talvesta esimerkiksi sanotaan seuraavaa:

”Tänk at vintren moste blifva
hvila åt den metta jord,
annors skull’ hon ej framgifva
Frucht uti vår kära nord”.

Runon loppupuoella kirjoittaja uskoo tapaavansa Jumalan juuri luonnossa:

”O! du rika godhets källa
Stora Mästar, ordnings Gud.
Låt i nåder hos Tig gälla
All min sång och fröjde liud.
All Din sötma i naturen
Drager mig at söka Dig,
Så jag skild af Creaturen,
Vill boo hoos dig eviglig”.²⁶

²⁵ VA, Suomen Kirkkohistoriallinen Seuran kokoelmat A 3. Alopaeus, Johan David.

²⁶ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kapseli Runot. J.D. Alopaeuksen ”versbok”.

Samassa vihkossa on muutakin uskonnollista lyriikkaa, mm. Alopaeuksen ruotsinnokset suomenkielisistä virsistä ”Tule Luoja lohduttaja” ja ”Jeesus Elämän Herra”, rukouspäivien johdosta kirjoitettuja runoelmia sekä seuraava mietelmä Johannes Quirsfeldin teoksen ”Himmelska Örtgård sällskap” äärellä; se on päivätty Leppävirralla 16. pnä toukokuuta 1746:

”Kom hijt beträngda siäl
Och denna boeken blada;
läs henne ganska vähl,
Du får i tårar bada”.

Runoilun lisäksi Johan David Alopaeus oli ahkera luonnontieteellisten havaintojen tekijä. Niinpä dosentti Paul Krogius kääntyikin oikean miehen puoleen, kun hän Algot Scarinin kehoituksesta lähetti Alopaeukselle kirjeellisen kyselyn kesäkuun 15. pnä 1750 Saimaan vesistön laskujoesta Laatokkaan. Vastaanottaja kirjoitti kirjeen reunoihin selostuksen Imatran vesiputouksesta, jonka hän todennäköisesti sitten puhtaaksikirjotetussa muodossa lähetti Krogiukselle.²⁷ Alopaeuksen omakätisistä muistiinpanoista ilmenee, että hän oli nuorempana todellakin käynyt Imatralla, jonka kolmiosaisen kosken ”valitus, kuohu ja maanjärinä” tuntui majesteettisena ympäristöön. Tällä matkallaan Johan David oli myös merkinnyt muistiin kansan suusta erilaisia tarinoita Imatrasta, etupäässä sängen dramaattisia laadultaan. Niihin kuului kertomus venäläisen sotaväenosaston tuhosta kosken kuohuissa Ison Vihan aikaan, tarina karhusta joka jauhautui uintimatkallaan Imatrassa kuoli-aaksi ja maininta suurista tukeista, jotka kosken laskettuaan ovat pilkkoutuneet päreiksi.²⁸ Nämä tarinat hän mainitsi myös siinä raportissa, joka lähti hänen kynästään Antikviteettikollegiolle vuonna 1761.

Muitakin havaintoja luonnonilmiöistä sisältyy Johan Davidin vuosina 1743–1766 pitämään muistikirjaan.²⁹ Niinpä hän kirjoittaa muistiin huomioita eri linnuista ja muistakin eläimistä. Kauneimpia Johan Davidin tämänytyypisistä merkinnöistä on 11. pnä kesäkuuta 1760 muistiin merkitty kuvaus satakielen laulusta. ”Tänään olen toisen kerran tänä vuonna mitä suurimmalla ilolla kuullut satakielen ylistävän Luojaansa sanomattoman hienosti. Se laulaa suunnilleen yhdestätoista yöllä noin kello seitsemään aamulla. Satakieli ei näppäile yksinään, sillä sen pari on aina lähellä, huomioni mukaan noin 3–4 sylen päässä siitä. Se moduloi kaikkia äänilajeja ja kuuluu yleensä varsin kauas, mutta diskantteja pitää kuunnella läheltä. On kuin tämä lintu väliin kuuntelisi

²⁷ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjekokoelma. Jurvelin-Lagerheim.

²⁸ *Neovius* I, s. V.

²⁹ HYK, Alopaeusten kokoelma. Konsistorin asiakirjoja. Omständigheter i korthet författade öfver mina sockneresor.

omaa lauluaan pää kallellaan, miltä sävelmä oikein kuulostaa, tämä luonnon valtakunnan ihmeellisin laulaja”.

Ajalle hyvin kuvaava oli Johan Davidin yritys saada mantelipuu viihdyttämään seurakuntansa maankamarassa. Tiedämme, että vieraiden kasvilajien sopeuttaminen kotimaan ilmastoon oli yksi hyödyn aikakauden harrastuksista.³⁰ Omasta hankkeestaan Johan David Alopaeus laati laajan, vuonna 1752 päivätyn selostuksen, joka sangen luultavasti oli tarkoitettu julkaistavaksi.³¹ ”Vuonna 1744 keväällä”, aloitti hän kuvauksensa, ”istutimme Leppävirralla omena- ja kirsikkapuita ja muita hedelmääkantavia puita, ja niiden siementen joukossa, jotka tällöin pantiin itämään, oli myös yksi mantelin siemen. Yllätykseksemme tästä siemenestä kasvoi seuraavana keväänä 1745 taimi, jota pidimme vuoteen 1747 asti erityisessä penkissä, mutta jonka siirsimme tuona vuonna avomaahan pappilan rakennusten välille, missä se oli suojatu pahimmilta tuulilta”. Siinä taimi kasvoi ja kehittyi hyvin. Vuoden 1750 keväällä se kukki ensimmäisen kerran runsain mansikan kukkaa muistuttavin kukkinoin, jotka aukenivat varhain, lehtien juuri alkaessa hiukan viheriöidä. Juhannukseen mennessä kukista oli kehittynyt marjoja, jotka kuitenkin putosivat kypsymättöminä maahan. Kuitenkin, pari vuotta myöhemmin eli vuonna 1752, parikymmentä marjaa jäi putoamatta ja kypsyi Mikkelinpäiväksi, jolloin ne puun lehtien jo kellastuessa poimittiin talteen. Nämä mantelit muistuttivat pähkinöitä, mutta olivat väriltään siniset, jotenkin kriikunamaiset, kovanahkaiset, ja ne sisälsivät pienen-pienen, tuskin omenan siementä suuremman mantelin, joka maistui aivan samalta kuin ulkomailta tuotu manteli.” Esityksen kirjoittaja arveli optimistisesti, että hedelmät ajan mittaan varmaan suurenisivat oikean mantelin kokoisiksi. Eikä puu ollut saanut muuta hoitoa, hän lopetti esityksensä, paitsi että elikoita oli ajettu pois sen äärestä silloin tällöin.

Johan David Alopaeus ei olisi ollut runoilija, jos hän ei olisi yrittänyt pukea säkeisiin suurta ihastustaan harvinaiseen suojattiinsa. ”Riimi mantelipuusta, joka vuonna 1745 idätetystä siemenestä alkaneena kantoi vuonna 1752 satoa Leppävirran pastoraatissa, 63. astetta pohjoista korkeutta” sisältää uskonnollisen ajatuksen, sillä runoilija näki mantelipuun erityisesti Palestiinan kasvina:

”Stå här min vän och mig betrachta,
iag är en ganska sällsynt gäst,
dig vill iag med fåå ord upvachta,
Och frija at iag har mig fäst,
en brud som varit långt ifrå
then ort, min moder bodt uppå.

³⁰ Ks. esim. *Sten Lindroth*, Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens historia 1739–1818. I, 1. (1967), s. 282–283.

³¹ J.D. Alopaeuksen raportti 2.10. 1752. VA, Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Alopaeuksen kokoelma He:6. Saapuneita asiakirjoja v. 1725–1769.

Mitt rätta hem är i de länder,
som finnas uti Canaan,
i Saron vid Egypti stränder,
et trä som under göra kan:
tå Aarons staf then grönskande,
och Moses aldraförst fick see.”

Magnus Jacob Alopaeuksen tekemien muistiinpanojen mukaan kantoi mantelipuu vielä seuraavinakin vuosina hedelmää, kunnes vuoden 1757 tienoilla myyrät pääsivät huomaamatta hävittämään sen juuria ja se kuoli. Hänen arvelunsa mukaan puun selviäminen kylmässä ilmanalassa johtui runsaasta lumesta, joka talvisin peitti sen suojelevana vaippana.³²

Meille on säilynyt kirje M. Benzelstiernalta syyskuun 30. pnä 1760 Tukholmasta postimestari Stafille Mikkeliin, mikä kirje koskee Johan David Alopaeusta ja sisältää kehoituksen tälle hankkia uutisia Pohjois-Savosta valtakunnan pääkaupunkiin.³³ On sangen luultavaa, että juuri tämä kirje sai vastaanottajansa kiinnostumaan Savon olojen raportoinnista Tukholman hemmoitellulle lukijakunnalle siihen tapaan, mikä näkyy hieman myöhäisemmässä kuvauksessa Leppävirtain pitäjästä. Benzelstierna korosti, että maakunnista tulevien uutisten piti olla tuoreita ja seudulle tyypillisiä. Tärkeää oli, että ne kuvasivat seudun talousoloja, satoa ja tuotteita sekä mitä alueelle piti tuoda ulkopuolelta. Luettelipa Benzelstierna kuusi uutiskategoriaa, joista hän oli erityisen kiinnostunut. Ne olivat: 1. Uutiset ikivanhoista ihmisistä, luonnon ihmeistä, ilmaston erikoisuuksista jne. 2. Tiedot tunnettujen säätyläisten merkkipäivistä ja tärkeimmistä teoista. 3. Uutiset tunnettujen naisten avioliitoista, synnytyksistä jne. 4. Maininnat moraalisesti arvokkaista ja esikuvallisista teoista ja raskaista rikoksista. 5. Uutiset provinssissa riehuvista kulkutaudeista ja niiden lääkitsemisestä. 6. Tärkeimmät tiedot talojen ja tilusten myynnistä.

Uutisvälittäjän asemansa lisäksi Johan David Alopaeus kunnostautui varhaisena kansanrunouden harrastajana. Hänen kiinnostuksensa tutkimista vaikeuttaa suuresti, että runot ovat säilyneet Alopaeusten kokoelmassa (Nykyisin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistossa, Adolf Neoviuksen kokoelman osana) myöhäisempinä jäljennöksinä.³⁴ Osa runoaineksesta on sitäpaitsi etsiytynyt Gananderin sanakirjaan luultavasti Henrik Gabriel Porthanin välittämänä. Itse Porthan lienee tuntenut J.D. Alopaeukselta saadut runot jo vuonna 1768, käyttänyt niitä runotutkimuksissaan ja siteerannut niitä ahkerasti, niin että

³² *Neovius* II, s. 498–499.

³³ HYK, Alopaeusten kokoelma. Biografiaa 1.

³⁴ SKS Kansanrunousarkisto. A. Neovius: Vanhoja käsikirjoituksia. Runot julkaistu osittain Suomen Kansan Vanhat runot -teoksen XII osassa.

4.

4. 4

Margetha Corija Neitoi,
 Tuo lauvan kotona Nasvoi,
 Piti viidet viisjat poitii,
 Euudet ringaat culutti;
 Koronaan ollisansa
 laicki kynnnydet culutti,
 Kelsillä helmoillansa,
 Puolet pihki-kuolijia
 Kienoilla kukaan suilla.

Mikä meidän Margethalla?
 Aina saunassa asupi,
 Aina voika volichtepi;
 Paljon loi luku-caloja,
 Paljon sarni aien lända,
 Sijta tytyty, sijta rätyty,
 Sijta jiaaxi panthin,
 Sijavaxi tyttelihin.

Kansanrunon "Margetha Corija Neitoi" — käsikirjoitus Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkistosta.

De poësi fennica -tutkimuksessa on kaikkiaan 60 säettä Alopaeuksen peruja.³⁵

Aivan varmaa ei kuitenkaan ole, että Alopaeuksen kokoelman kansanrunot — kaikkiaan 164 säettä — todella olisivat Johan Davidin itse keräämiä, sillä tutkimus on pikemmin ottanut sen kannan, että ne voisivat olla jonkun muun pohjoissavolaisen papin, esimerkiksi Henrik Argillanderin muistiinmerkitsemät. Argillanderin ja Alopaeuksen ystävyystiedä on almanakoissa monta todistusta; esittipä Johan David tammi-kuun 9. p:nä 1757 Argillanderin ruumissaarnankin. Tosiasiaksi jää silti, että runot ovat välittyneet juuri Johan Davidin jäämistöstä Magnus Jacob Alopaeuksen välityksellä kansallisten tieteitten tutkijoiden, niin Porthanin kuin Gananderinkin käyttöön.

Näitä Leppävirralta tulleita Alopaeuksen kokoelman muistiinpanoja ovat mm. ”Myödyn neidon runo” (3a–3b, luultavasti Sigfrid Porthanin käsialaa oleva jäljennös), ”Nuorena sotaan viety veli” (yhdessä 3b:n kanssa, samaa käsialaa), ”Marketta ja Anterus” (4, Sigfrid Porthanin käsialaa), ”Jaakko Puntus” (5–6, tuntematonta käsialaa), ”Minä jauhahan Jaakolleni” (7a, tuntematonta käsialaa, ruotsinnos Pehr Johan Alopaeuksen käsialaa), ”Jauhuus sinä kivoinen” sekä ”Elina hyvä emäntä” (7b–7c, em. tuntematonta käsialaa). Ne ovat kaikki savolais-itäsuomalaisia kielimuotoa, iskeviä, tehokkaasti muotoiltuja lyhyitä kansanlyriikan näytteitä.³⁶

Otamme tästä kokoelmasta näytteeksi leikillisen runon kauniista, mutta lihavasta Margaretasta:

”Margaretha Corija Neitoi,
Tuo cauwan kotona kasvoi,
Piti wijdet vitjat poickii,
Cuudet rengaat culutti;
Kotonaan ollessansa
Caicki kynnyxet culutti,
Heleillä helmoillansa;
puolet pihti-puolisija
Hienoilla hihansa suilla.

Mikä meidän Margatalla?
Aina saunassa asupi,
Aina voita vollehtepi;
Paljon söi cutu-caloja.
Paljon särpi sären liendä.
Sijtä tyytyi, sijtä täytyi,
Sijtä paxuxi panihin,
Lihavaxi lijttelihin.”

³⁵ Osmo Hormia, Ganaderin sanakirjan lähteet (1961), s. 74–75.

³⁶ SKS Kansanrunousarkisto. A. Neovius: Vanhoja käsikirjoituksia. Sidos II.

Erityisen kauniiseen valaistukseen Johan David Alopaeuksen toiminnan Leppävirralla tuo se lämmin ja iloinen seuraelämä, jota kirkkoherra harrasti pitäjän säätyläisten parissa. Kaikkiin tilaisuuksiin, niin iloisein kuin surullisiinkin, hän sepitti säkeitään. Hänen runovihkossaan on juhallinen, pitkin riimein etenevä runoelma ”hyveellisen matroonan Birgitta Svanin hautajaisten juhlistamiseksi”, joka on päivätty kesäkuun 10. pnä 1744, sulassa sovussa eräiden nimipäiväonnittelujen kanssa. ”Onnitteluruno Margaretan päivänä 1744” on sangen mainio lajissaan; kuka tämä kaunis Margareta on ollut, ei ole tiedossamme, mutta onnitelijoita on joka tapuksessa ollut koko joukko:

”Bärande namn Adam, Abraham, Isaac, Jacob och Aron,
 Samuel, David, Paul, Pehr, Jonas, Joannes och Anton,
 Sara, Sophia, Elsa, Maria, Christina vij heta,
 Anna, Elisabeth, Catharina, Eva, Margaretha.”

Nimiluettelo samoin kuin runon sävy panee otaksumaan, että koolla oleva joukko oli yhdessä muustakin kuin puhtaasti seurallisesta syystä – se oli ehkä koolla varhaisen, herrasväen piiriin levinneen herännäisyyden merkeissä, kutsuen toisiaan ”sisariksi” ja ”veljiksi”. Tämä otaksumamme saa vahvistusta toisesta onnittelurunosta Eeva Kristiinan päivänä, jossa kirjoittaja kuvaa kantaäitiämme Eevaa ja tämän hairahdusta Paratiisissa ja tämän vastapainona hyveellistä Kristiinaa, Kristuksen morsianta:

”Och som min Syster ni sielf båda namnen äger,
 Så fägnar det mig ju, jag reent aff Hiertat säger,
 Gud låte dessa namn i gagnet altid stå!
 At Jesu söta famn dem bägge sluta må!!!”

Muutamat Johan David Alopaeuksen arvovaltaiset ystävät ovat tunnetut nimiltään. Heihin kuului mm. maaherra, Heinolassa asuva Anders Johan Nordenskiöld, joka lähetti 11. pnä syyskuuta 1760 pitkän runonsa ”Kristillinen ajatus vanhuuden raihnaisuudesta ja odotetusta autuaasta poismenosta” Leppävirralla luettavaksi. Aikaisemmin hän oli ilahduttanut runoilevaa kirkkoherraa jo siteeratulla Leppävirtaa ylistävällä heksametrituotteella ja 2.9.1754 päivätyllä runolla Isalmen erinomaisuudesta. Nordenskiöld oli hieman taitavampi säeseppo kuin Johan David Alopaeus eikä ampunut niin usein yli kuin mitä viimeksimainittu teki.

Toisen ystävän, kihlakunnantuomari Erik Philip Didronin kanssa Johan Davidilla sukeutui hauska riimittelysota tämän käydessä Leppävirralla loppukesästä 1756. Kilpailu alkoi Didronin sepittämällä runolla ”viihtyisästä kalanonginnasta Konnuskoskessa Leppävirran pitäjässä heinäkuun 24. pnä 1756” ja jatkui Alopaeuksen sitäkin sukkelammalla

Tule Luoja lohduttaja.

V. 1.
 Eron kelpaava, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä,
 Eron kelpaava, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä,
 Eron kelpaava, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä.

V. 2.
 Eron kelpaava, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä,
 Eron kelpaava, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä,
 Eron kelpaava, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä.

V. 3.
 Eron kelpaava, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä,
 Eron kelpaava, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä,
 Eron kelpaava, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä.

V. 4.
 Eron kelpaava, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä,
 Eron kelpaava, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä,
 Eron kelpaava, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä.

V. 5.
 Eron kelpaava, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä,
 Eron kelpaava, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä,
 Eron kelpaava, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä.

V. 6.
 Eron kelpaava, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä,
 Eron kelpaava, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä,
 Eron kelpaava, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä.

V. 7.
 Eron kelpaava, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä,
 Eron kelpaava, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä,
 Eron kelpaava, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä.

V. 8.
 Eron kelpaava, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä,
 Eron kelpaava, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä,
 Eron kelpaava, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä, Pöyhkeä.

Eron!

Sivu Johan David Alopaeuksen runokirjasta. Ruotsinnos virrestä "Tule Luoja lohduttaja".
 HYK, Alopaeusten kokoelma.

riimillä ”hyvälle ystävälle, jolle tarjottiin keitettyä kalaa 30. p:nä heinäkuuta 1756”. Sitten oli taas Didronin vuoro kiittää tapahtuneesta runokielellä, minkä jälkeen Johan David vielä palasi kala-asiaan riimittelyllä ”Vieläkin Leppävirran hauskaista kalanonginnasta elokuun 1. p:nä 1756”. Kilpalaulannan päätti lopulta Didronin ”Eroajaisruno” hänen lähtiessään Leppävirralta elokuun 10. p:nä 1756. Tämä runollinen vuoropuhelu kaikkine kömpelöine aasinpotkuineen ja onnahtelevine loppusointuineen on mahtanut olla molemmille osapuolille perin hauska kokemus.

Aivan täydellisesti Alopaeus ei kuitenkaan halunnut Leppävirralle hautautua. Tiedämme, että hän pyysi siirtoa useita kertoja, mm. Loviisaan, Mikkeliin ja Rantasalmelle, mutta turhaan. Kun hänen kotikaupunkinsa Viipurin tärkeä kirkkoherranvirka tuli auki vuonna 1754, hänen tiedetään hakenneen sitä. Viipurin pormestari ja raati näet kirjoittivat elokuun 5. p:nä 1754 Porvoon tuomiokapitulille, jonka alainen Johan David oli, pyytäen lausuntoa Alopaeuksen oppineisuudesta ja kristillisestä vaelluksesta, kuten asiaan kuului.³⁷ Virka ei kuitenkaan mennyt Johan Davidille vaan hänen veljelleen Magnukselle, joka kotikaupunkiin jääneenä oli luonnollisempi tähän toimeen nimitettävä. Kuin laastarina haavalle Johan David kuitenkin sai lääninrovastin arvon tuomiokapitulilta heinäkuun 23. p:nä 1755.

Anders Johan Nordenskiöldin runo elämän katoavaisuudesta ja lähestyvistä kuolemasta oli enteellisempi kuin sen vastaanottaja saattoi aavistaa. Kihti oli vaivannut häntä yhä pahemmin, ja sitten tuli halvaus, joka enteili loppua. Maaliskuun 8. päivänä 1767, vain 56 vuoden ja 8 kuukauden vanhana, kuolema korjasi Leppävirran runoilevan kirkkoherran tämän maailman menosta. Hänen poismenostaan kertoo tuomiokapitulin kuivakas surunvalittelukirje Maria Alopealle, omaa sukua Anderseen, saman kuun 28. päivästä.³⁸ Kirjeessä nimitettiin seurakunnan väliaikaiseksi paimeneksi Marian leskenvuoden ajaksi rykmentin-saarnaaja Elias Paldanius, joka oli liittynyt avioliiton sieten Alopaeuksen perheeseen naimalla vanhimman tyttären, omaa sukua Sipilian, tämän tarinan päähenkilön Magnus Jacobin sisarpuolen.

Elias Paldanius oli myös sangen luultavasti se pappi, jonka käsialaa Johan David Alopaeuksen hautajaistilaisuudessa pidetty parentaario on.³⁹ Tämä surupuhe noudattelee tiiviisti Johan Davidin omaelämäkerran käänteitä aina vuoteen 1743 asti, mutta on sen jälkeiseltä ajalta itsenäinen hengentuote. Parentaatio oli tietenkin sovitettu surevien omaisten mielentilaan sopivaksi ja kääntyi erityisesti lesken, Maria Sipilian puoleen, josta Paldanius totesi, että tämä oli ollut 27 vuotta naimisissa poisnukkuneen Johan Davidin kanssa. Avioparin lapsista oli

³⁷ HYK, Alopaeusten kokoelma. Konsistorin asiakirjoja 2.

³⁸ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kotelo ”Kirjeitä”.

³⁹ HYK, Alopaeusten kokoelma. Biografiaa 1.

vain nuorin, poika Magnus Jacob, elossa ”suremassa kaikkein lempeim-
män isän liian aikaista poismenoa, isän, joka oli aina hennoimmasta
lapsuudesta asti kohdellut häntä suurella hellyydellä, osoittaen omasta
mukavuudestaan välittämättä mitä suurinta anteliaisuutta, kun kysy-
myksessä oli todellisen hyveen ja tarpeellisten tieteitten etsintä”. Myös
muiden sukulaisten, Sipeliuksen tytärten ja omasta puolestaan Elias
Paldanius vakuutti syvää kaipausta Johan David Alopaeuksen siirrettyä
ajasta ikuisuuteen.

Lähes puoli vuosisataa myöhemmin, vuonna 1804, siirrettiin Leppä-
virran entisen kirkkoherran maalliset jäännökset toiseen hautapaikkaan
tämän pojan Magnus Jacobin toivomuksesta kirkkomaan uudelleenjär-
jestelyjen yhteydessä. Seurakunnan pappi Gabriel Tuderus kirjoitti
syyskuun 6. p:nä 1804 Porvoon tuomiorovastille, että kirstu oli siirtotilai-
suudessa myös avattu. Johan David Alopaeuksen tomumaja oli todettu
erittäin hyvin säilyneeksi niin että kasvotkin olivat täysin tunnettavissa,
tosin kuin kalkin peittäminä. ”Olisipa tuomiorovasti nyt täällä”, oli
käväissyt kirkkoherra Tuderuksen mielessä, kun hän näki Leppävirran
entisen paimenen kirstua laskettavan toisen kerran hautaan.⁴⁰

⁴⁰ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjekokoelma. Tesche-Wallenstierna.

3. Opinnot

Tietomme Magnus Jacob Alopaeuksen lapsuus- ja nuoruusvuosista Leppävirralla ovat erittäin niukat. Ainoastaan yksi pieni lähdeaininta valaisee hänen ensimmäisiä askeleitaan savolaisessa pappilassa erämaiden keskellä. Se kertoo, että hän oli kesäkuun 19. p:nä 1744 ensimmäisen kerran eläessään syönyt salomaan ahomansikoita.¹ Tästä huolimatta ei ole luultavaa, että Magnus Jacobin varhaisvaiheet olisivat suuremmin poikenneet vastaavassa asemassa olevan säätyläispojan tavallisesta kehityskulusta. Hän oppi kotipiirissään molemmat puhutut kielet, sekä ruotsin että suomen, viimeksimainitun savolaisväritteisessä muodossa. Paljon myöhemmältä ajalta meille on säilynyt Magnus Jacobin lausunto, että sisämaan herrasväet kaikki osasivat suomea, sillä Savossa, Hämeessä ja Karjalassa ei ollut saatavissa ruotsia puhuvaa palvelusväkeä, vaan talon lasten oli puhuttava suomea palvelijoittensa, ruotsia vanhempiensa ja sukulaistensa kanssa. Näiden lisäksi tuli pian latina, jonka alkeet papinpojan kuului oppia miltei lastenkamarissa.

Kodin ilmapiiriä leimasivat runoilevan isän ja häntä oletettavasti karskimman äidin luonteiden erilaisuus; ominaisuuksiltaan Magnus Jacob tuli enemmän muistuttamaan jäykempää äitiään, karoliinin tytärtä. Tiettömät taipaleet ja suuret etäisyydet kasvattivat pojassa ruumiillista kuntoa. Tiedetään hänen liikkuneen ratsain tai taakkahevosta taluttaen peninkulmien matkoja koulutiellään ja vaatineen myöhemmin oman perheensä jäseniltä ulkonaista reippautta ja tietynlaista askeettisuutta. Epäilemättä painoi kodin uskonnollinen henki jälkensä nuorukaisen mieleen, voimakkaankin, mutta sijan hänen ajatusmaailmassaan saivat vähitellen myös järki- ja hyötyperäiset harrastukset, eksaktit ja tarkkaan havainnointiin perustuvat luonnontieteet, joita hän oppi huomattavan helposti.

Myöhemmät elämäkertojat ovat korostaneet, että Magnus Jacob sai

¹ J.D. Alopaeuksen almanakkamuistiinpano. Porvoon lukion kirjasto.

opin alkeet isältään, tietorikkaalta ja paljon lukeneelta Leppävirtain kirkkoherralta. Nämä arvelut pohjautuvat Magnus Jacob Alopaeuksen omaan kertomaan ja pitänevät siis paikkansa. Valitettavasti meillä ei ole mitään tietoa Johan David Alopaeuksen soveltamasta kasvatusohjelmasta, vaikka kasvatuskysymykset olivat yleisen keskustelun kohteena 1700-luvulla. Isä ei luultavasti ollut mikään suuri pedagogi, vaan välitti tietojaan pojalleen leppoisassa, hieman hajamielisessä hengessä.

Kotiopetusta täydensi muutaman lukukauden oleskelu Rantasalmen triviaalikoulussa, kappaleen matkaa etelämpänä saman vesireitin varrella kuin Leppävirta. Tämä koulu, joka oli vuonna 1748 siirretty Mikkelistä Rantasalmelle, oli oikeastaan Viipurin kunnianarvoisa triviaalikoulu, jonka pitkä pakomatka Ison Vihan jälkeen kesti vuosikymmeniä, ennenkuin oppilaitos lopulta vuonna 1788 juurtui Kuopioon. Koulu oli tarkoitettu virkamiestan poikien kasvattamiseen eikä siellä käynyt rahvaan lapsia. Siinä ei myöskään käynyt kaupunkiporvareiden lapsia, kuten Suomen muissa triviaalikouluissa, vaan sen ilme oli niitä ”aristokraattisempi” – sen penkkejä kuluttivat Savon aatelin, pappien ja säätyhenkilöiden vesat.

Tiedämme aivan tarkkaan, minä lukukausina Magnus Jacob oleskeli Rantasalmella, vaikka oppilasmatrikkelit eivät ole säilyneet koulun varhaisvuosilta. Johan David Alopaeuksen almanakka kertoo näet, että kouluun lähtö tapahtui helmikuun 17. p:nä vuonna 1756.¹² Tämä aika oli triviaalikoulun kukoistuskautta mitä oppilasmäärään tuli. Tammi-kuussa 1754 oli rehtori Aganderin ilmoituksen mukaan rehtorin luokalla 5 oppilasta, konrehtorin luokalla 8, korkeamman kollegan luokalla 11 ja alemman kollegan ja apologistan luokalla 11 oppilasta – kaikkiaan siis 35 koulunkävijää samalla kertaa.

Koulutalo oli Magnus Jacobin aikaan aivan uusi, vuonna 1752 pystytetty. Se käsitti kaksi toisiaan vastapäätä sijaitsevaa oppisalia, joiden lisäksi rakennukseen kuului kamari ja porstua. Hiukan myöhemmältä ajalta olevien tietojen mukaan koulua käytiin klo 8–11 aamupäivällä ja klo 14–16 tai 17 iltapäivällä. Keskipäivällä, yhdentoista jälkeen, pidettiin yhteinen lauluharjoitus kaikille oppilaille. Jokainen koulupäivä aloitettiin ja lopetettiin lukemalla rukous ja kappale Raamatusta. Opintoja vaikeutti Rantasalmella vallitseva vaikea majoitustilanne. Koululaisten oli vaikea saada mukavia kortteereita lähellä koulutaltoa, ja monet jouduivat taivaltamaan neljännespeninkulmankin metsiä ja ahoja syyspiimeällä ehtiäkseen aamurukoukseen. Myönteisenä puolena oli Keski-Savossa vallitseva hyvä ravintotilanne – kun koululaisten kodit olivat sentään melko lähellä, saapuivat ruokalahetykset nopeammin perille kuin jos ne olisi pitänyt kuljettaa kaukasiin merenrantakaupunkeihin Helsinkiin tai Lovisaan, joissa myös oli triviaalikoulut. Koulun toimintaa leimasi juuri asuntovaikeuksien takia melkoinen epäsäännöllisyys,

¹² Ibid.

olivatpa monet sen opettajistakin pitkät ajat poissa Rantasalmelta toimien yksityisopettajina eri puolilla Savoa.

Tietoja opetuksen sisällöstä on saatavissa vasta 1760-luvun lopulta ja sitä myöhemmältä ajalta. Koulu näyttää näiden tietojen valossa olleen puhtaasti latinalais-kreikkalais-teologinen oppilaitos. Vanhoja kieliä opiskeltiin kaikilla luokilla, ja ylemmillä luokilla luettiin Curtiusta, Cornelius Neposta, Ciceron kirjeitä latinaksi ja Uutta Testamenttia kreikaksi. Lauantai-iltapäivät oli varattu kreikankielisten tekstien kääntämiseen. Latinalaiset kirjoitus- ja puheharjoitukset kuuluivat edistyneimpien oppilaiden ohjelmaan. Käytännön aineita ja luonnontieteitä harastettiin hyvin vähän matematiikan alkeita lukuunottamatta. Tarkastettaessa vuonna 1773 – siis lähes kaksi vuosikymmentä myöhemmin – Rantasalmen opettajien tekemät luettelot oppisaavutuksista Magnus Jacob Alopaeus valitti, ettei Eukliden geometriaa opiskeltu lainkaan ja että koululaisten yleissivistys puhtaasti klassisten tietojen lisäksi oli kovin olematon.³

Rantasalmen oppikoulu säilyi Magnus Jacobin hyvässä muistissa vuosikymmeniä ja laski perustan hänen pedagogisille harrastuksilleen. Sitä todistaa hänen vuonna 1777 kirjoittamansa, pedagogiselta ajattelultaan mielenkiintoinen teos ”Förslag till en ny skolinrättning i Rantasalmi socken i Savolax”, johon meillä on aihetta palata. Kouluajalta Savossa on meille säilynyt ensimmäinen nuoren pojan vastaanottama kirje suvun papereiden joukossa. Sen on laatinut nuoren miehen sukulainen, vanha Jacob Johan Tesche Kumtähden kartanossa tammikuun 22. pñä 1757. Kirje osoittaa, että Magnus Jacob varhain tunsu kiinnostusta sukupuutaan kohtaan ja kuuluu kokonaisuudessaan seuraavasti:⁴

”Rakas tyttärenpoikani!

Kiitän Sinua hyvää tarkoittavasta Uuden Vuoden tervehdyksestäsi. Laupias Jumala suokoon sen täytyä niin Sinulle kuin minulle. Tulet saamaan Uuden Vuoden lahjan kun tulet – minkä Luoja suokoon – Porvooseen tai Turkuun aikanaan opiskelemaan.

Tervehdi rakasta isänäitiäsi ja muita, niin pieniä kuin suuria. Jumala varjelkoon Teitä. Olen aina

rakas äidinisäsi kuolemaan saakka
Jacob Johan Tesche.”

Äidin kasvatti-isän ounailema opintoaika korkeammassa oppilaitoksessa oli tähän aikaan jo vakavasti puheenaiheena Alopaeuksen perheessä. Kysymykseen tuli lähinnä Porvoo, ja vuonna 1758, viidentoista ikäisenä, Magnus Jacob hankkiutui tämän kaupungin lukion oppilaaksi, mer-

³ J.M. Salenius, Rantasalmen triviaalikoulu vv. 1749–1788 (1899).

⁴ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjekokoelma. Tesche-Wallenstierna.

kityttäen juhlallisesti nimensä kymnaasin matrikkeliin maaliskuun 3. päivänä.⁵

Magnus Jacob Alopaeuksen opinnot Porvoossa kestivät jokseenkin tasan kolme vuotta, nimittäin vuodet 1758–1761. Tämä ajanjakso oli nuorukaisen kehityksessä mitä merkityksellisin, sillä hän pääsi sen aikana selvälle omasta erikoislaadustaan ja lahjakkuudestaan. Valitettavasti meillä ei ole täyttä varmuutta, miten hänen oleskelunsa pienessä hiippakuntakaupungissa Suomenlahden rannalla oli käytännössä järjestetty. Luultavaa kuitenkin on, että hän asui täysihoidossa jonkun kaupungin porvarin, parhaassa tapauksessa lukion lehtorin, pitämässä teiniasuntolassa, saaden vaatimattoman ravinnon lisäksi yösijan jossakin ullaakko-huoneessa kapean porvooolaisen kujan varrella. Olemassaolon materiaaliin juhlahetkiin kuului silloin tällöin ruokalahetyksen saapuminen kaukaa Leppävirralta – ei kovin usein, sillä perin pitkä matka edellytti joltistakin rekikeliä, tarkoitukseen vapaata renkiä ja ajoissa kotipappilaan kertyneitä kymmenyksiä ollakseen mahdollinen. Luultavaa on, että Magnus Jacob odotti karussa kortteerissaan sekä joulu- että kesälomaa kaihoisin tuntein, sillä hän oli myöhemmin kasvatustopillisenä kirjailijana kunnollisten loma-aikojen kaikkein lämpimin puolestapuhuja.

Yksin ei Magnus Jacobin suinkaan tarvinnut olla Porvoossa. Yhtä aikaa hänen kanssaan saapui Rantasalmelta useitakin tuttuja nuorukaisia hiippakuntakaupunkiin. Vuonna 1757 oli kokonaista neljä savolaista keltanokkaa kirjoittautunut lukioon ja kohta Magnus Jacobin matrikuloitumisen jälkeen liittyi rantasalmelainen Carolus Rönholm Porvoon savolaisten joukkoon. Olipa itse Rantasalmen triviaalikoulun äskettäinen rehtorikin, maisteri Bengt Krook, aina viime aikoihin oleskellut hiippakuntakaupungissa pyhien kielten lehtorin sijaisena, kunnes hän Magnus Jacobin saapuessa Porvooseen tuli nimitetyksi Pernajan kirkkoherraksi ja muutti sinne.

Päähenkilömme opintojen alkuvaiheeseen osui kymnaasin uuden, tilavan ja komean kaksikerroksisen päärakennuksen valmistuminen, mikä tapahtui syksyllä 1759. Talossa oli yläkerrassa suuri luentosali, kirjastohuone ja kaksi kamaria ja alakerrassa tuomiokapitulin kokoushuone ja arkistotilat. Juhlallinen vihkiäisjuhla jäi tosin pitämättä, kun kaupunkia kohtasi kesäkuun 11. pnä 1760 kauhea onnettomuus, tulipalo joka poltti kaksi kolmannelta puu-Porvoosta tuhkaksi. Ilman vihkiäisiäkin oli lukiotalo hyvin käyttökelpoinen nuorison opetukseen.

Porvoon lukion kehitykselle oli 1750-luku hyvin merkityksellinen. Opilasmäärä kasvoi vuosi vuodelta, niin että kymnaasissa oli lukukausina 1755–1756 24 uutta tulokasta, 1756–1757 23 tulokasta ja 1758–1759 22 tulokasta. Keskeinen tekijä lukion kukoistukselle oli ollut uuden tar-mokkaan eforuksen, piispa *Johan Nylanderin* astuminen virkaansa vuonna

⁵ Porvoon lukion arkisto. Lukion matrikkeli, aloitettu 7.2.1723.

1745. Hän onnistui aikaa myöten hankkimaan kouluun kokonaisen sarjan erinomaisia nuoria opettajia suoraan Turun akatemiasta, jossa piispa Johannes Browalliuksen ansiosta oli alkanut puhallella uusia kasvatuspöjillisiä tuulia. Useat tulijoista olivat dosentteja, joilla ei ollut Turussa mahdollisuutta päästä professoriksi. He toivat Porvooseen yliopistolista henkeä ja kehittivät Suomen ainoaa lukiota akatemian suuntaan. Porvoo olikin koko 1700-luvun loppupuolen eräänlainen ”pikku Turku”, jonka väittelytilaisuudet, puhetilaisuudet ja muut juhlat muistuttivat seremonioita Auran rannalla. Yksi tärkeä ero opinahjoilla kuitenkin oli – porvooolaisia oppineisuuden näytteitä ei kirjanpainon puutteessa painettu, ja siksi ne ovat jääneet tutkimukselle melko tuntemattomiksi. Tässä teoksessa on painamattomia teesejä ja puheita käytetty käsikirjoituksina, sikäli kuin ne eri Alopaeusten osilta ovat säilyneet arkistojen ja kirjastojen kätöksissä.

Piispa Nylanderin Porvooseen houkuttelemiin ”uusiin luutiin” kuului ennen muuta teologian lehtori Petrus Bonsdorff, maisteri vuonna 1745 ja tuolloin vietetyn promootion gratisti ja pääpuhujana. Nimitettynä fysiikan dosentiksi hän kuitenkin valitsi Porvoon ja teki lukion puitteissa nopean karriäärin – vuonna 1746 adjunkti, vuonna 1750 matematiikan ja logiikan lehtori ja vielä samana vuonna teologian lehtori. Bonsdorffin väitöskirja oli käsitelty aiheita ”De emolumento ex itinere per Provincias Patriae instituto” – isänmaan maakunnissa matkustamisen hyödyllisyydestä. Hän edusti ajalle tyypillistä monioppineisuutta, missä kuitenkin uusilla luonnontieteillä oli pääasema.

Toinen nuori porvooolainen pedagogi oli lukion matematiikan ja logiikan lehtori vuodesta 1750, Johan Borgström. Hän oli tullut priimuksena maisteriksi vuonna 1748 sekä kohta sen jälkeen talouden, luonnonhistorian ja matematiikan dosentiksi. Oli itsestään selvää, että hänen vastauksensa maisterinkysymykseen ”Onko perustettava tehtaita, etenkin kutomotehtaita, rakkaaseen isänmaahamme, ennen kuin maatalous saadaan jaloilleen?” oli ollut varauksettoman myönteinen. Tuo vastaus oli ollut ruotsinkielinen, mikä seikka on ensimmäisiä oireita latinan kielen vallan järkkymisestä Auran rannoilla.

Kolmas merkittävä oppinut Magnus Jacobin lukiolaisvuosilta oli kaunopuheisuuden ja runouden lehtori Paul Krogius. Hän oli tullut maisteriksi vuonna 1745 ja sitten historian ja käytännöllisen filosofian dosentiksi. Krogiuksesta Magnus Jacob on myöhemmin antanut todistuksen, että hänen miellyttävä ja hyvä latinansa teki hänen esittämänsä asiat peräti nautittaviksi. Krogiuksesta tuli vuonna 1769 tuomiorovasti ja vuonna 1789 koko hiippakunnan piispa.

Pyhien kielten eli kreikan ja hebrean lehtorina oli Alopaeuksen opintojen aikaan Gustaf Orraeus. Hän tuli maisteriksi vuonna 1748 ja toimi sitten Porvoon tuomiokapitulin varanotaarina ja lukion apulaisena, kunnes hänet lehtori Krookin erottua nimitettiin pyhien kielten lehtoriksi vuonna 1758. Hänestä kertoo jälkimuisto, että häntä kaipasi hänen

kuoltuaan koko opiskeleva nuoriso, sillä ”hän omisti sen rakkauden, kunnioituksen ja luottamuksen; ja hän ansaitsi tämän arvon, sillä hän oli selväjärkinen ja ymmärtäväinen virkamies, ahkera ja taitava opettaja, joka kohteli nuorisoa hellästi ja ystävällisesti ja oli aina käytöksessään tasainen”. Ollessaan lukion rehtorina vuonna 1784 Magnus Jacobin tehtäväksi tuli pitää muistopuhe tästä lehtorista, mikä kaunopuheisuuden näyte ei ikävä kyllä ole säilynyt meidän päiviimme.

Persoonallisuutena hieman vaatimattomampaa luokkaa kuin edelliset oli historian ja moraalin lehtori Anders Kraftman. Hän oli tultuaan Turusta maisteriksi vuonna 1735 ollut pitemmän aikaa lukion apulaisena ennenkuin pääsi lehtoriksi vuonna 1746. Kraftman oli lukion varsinaisen erikoisuus, jonka hillittömästä kahvinjuonnista (40–60 kuppia vuorokaudessa) kierteli kaupungilla kaskuja. Kun Kraftman oli vuoden 1765 valtiopäivillä, itse valtiopäivämiehenä ollen, nähnyt kahvinjuonin tulevan kielletyksi, noudatti hän kuitenkin pikkutarkasti tätä kieltoa, kunnes kahvi taas jonkin ajan kuluttua vapautui. Melkoisen saittuutensa vuoksi ukko Kraftman oli paremmissa varoissa kuin nuoremmat kollegansa.

Porvoon lukion apulaisena oli näihin aikoihin Petter Solitander, joka oli tullut maisteriksi vuonna 1754 ja adjunktiksi vuonna 1758. Juuri hänen kanssaan Magnus Jacob joutui sittemmin katkeraan kiistaan matematiikan lehtoraatista. Vielä on mainittava laulun opettaja eli director cantus Otto Reinhold Palmén, sangen hyvin taiteeseensa perehtynyt henkilö, joka ei kuitenkaan osannut pitää viljeljiä lukiolaisia kurissa ja nuhteessa.

Edellä lueteltujen opettajien johdolla 15-vuotias Magnus Jacob pääsi nauttimaan uusista pedagogisista tuulista, joiden mukaan latina ja teologia eivät enää oleet tärkeintä kaikesta, vaan luonnon- ja taloustieteelliset kysymykset. Voimme arvata, että piispa Browalliuksen aatteita Porvoossa ajoivat lähinnä teologian lehtori Bonsdorff ja matematiikan lehtori Borgström, jonka erikoisalaan nuori mies ehkä jo tässä vaiheessa alkoi tuntea vetoa. Että ajat olivat muuttumassa, näkyi lukion eforuksen piispa Johan Nylanderin vastauksesta kuninkaallisen kasvatuskomitean kiertokyselyyn vuonna 1751. Oppilaat pitäisi lukiossa oikeastaan jakaa kahteen ryhmään, hän kirjoitti, ”neroihin” (snillena) ja ”muihin”. Neroille annettaisiin varhaisessa vaiheessa mahdollisuus erikoistua teoreettisiin oppialoihin ja tulla matemaatikoiksi, teologeiksi, filosofiiksi ja historioitsijoiksi. ”Suurille neroille” voitaisiin sallia useamman tiedonalan perusteellinen hallinta. Teoreettisten lahjakkuuksien vastakohtat eli ”muut” puolestaan valmistuisivat omalla tavallaan valtakunnan palvelukseen ja elinkeinoihin lukemalla pinnallisesti useampia aineita. Jokaisen oppilaan opiskelua tulisi kuitenkin johtaa yksilöllisesti hänen edellytystensä mukaan. Vaikka nämä Nylanderin aatteet eivät johtaneet käytännön toimenpiteisiin, näyttää silti ilmeiseltä, että Porvoon lukiossa nyt pyrittiin perinnäisen tiedonjakelun ohella myös kasvattamaan eliit-

tiä, nuoria kykyjä jotka olisivat erityisen kelvollisia kilpailemaan laakerista Turun akatemian eri tieteissä.⁶

Täytettyään kahdeksantoista vuotta Magnus Jacob Alopaeus jätti Porvoon kirjoittautukseen yliopistoon Turussa. Matrikuloituminen tapahtui maaliskuun 5. p:nä vuonna 1761. Kaikkiaan tuli hänen oleskelunsa Auran akatemiassa kestämään yli kahdeksan vuotta, ei tosin yhtäjaksoisesti, ja siihen liittyi sekä ahkeria opintoja että iloista toverielämää. On luultavaa, että Magnus Jacobin opinnot olivat alkuaikoina taloudellisesti varsin huolettomat, sillä Maria Malmin perintö ja Leppävirran kirkkoherran ainoan pojan asema takasivat hyvän toimeentulon kotoa saapuvan avustuksen varassa, minkä lisäksi myös muut sukulaiset, Jacob Johan Tesche Kuntähdessä ja kamreeri Johan Alopaeus Helsingissä, näkyvät almanakkatietojen mukaan silloin tällöin ojentaneen auttavan kätensä. Magnus Jacobin ei tiedetä konditioneeranneen, toimineen kotiopettajana, missään varakkaassa perheessä ennen isänsä kuolemaa. Viipurilaiseen osakuntaan kirjoittautuneen keltanokan asema oli näin moniin tovereihinsa verrattuna ainakin aluksi perin etuoikeutettu.⁷

Tietomme Magnus Jacobin akateemisten opintojen alkuvaiheesta pohjautuvat lähes yksinomaan nuoren miehen almanakkoihinsa teke-miin muistiinpanoihin, joiden sarja alkaa juuri vuonna 1761.⁸ Nämä muistiinmerkinnät ovat tehdyt samaan malliin kuin isän vastaavat ja ne luotteloivat lyhyesti käytyä kirjeenvaihtoa ja tärkeimpiä sosiaaliseen elämään liittyviä tapauksia. Niissä esiintyy mitä supeimmassa muodossa tietoja Turun koko ”savolaisesta seurapiiristä”. Magnus Jacob kertoo niissä Viipurilaisesta osakunnasta, sen inspektorista professori Henrik Hasselista, kuraattorista Mathias Caloniuksesta ja sen juhlista, sekä vapunpäivästä vuonna 1761 jota vietettiin musiikin merkeissä että kevättanssiaisista vähän myöhemmin. Erityisen perin pohjaisesti nuori ylioppilas luettelee käymänsä kirjeenvaihdon, jota aluksi tapahtui kunniottavien epistolain muodossa sukulaisten suuntaan ja vallattomin pikkukirjein Porvooseen jääneen nuoren toveripiiriin taholle. Näitä merkintöjä tärkeämpänä teemana nousee almanakoissa kuitenkin esille kuva Turun opintoelämästä professoreineen ja luentosarjoineen.

Niinpä vuoden 1761 almanakasta näkyy, että Magnus Jacob aloitti opintonsa maaliskuun 9. p:nä ilmoittautumalla filosofian apulaisen Hylénin yksityiskollegioon, jossa käsiteltiin logiikan olemusta. Huhtikuun 9. p:nä hän laajensi harrastustaan käsittämään myös matematiikkaa, sitäkin Hylénin opastuksella. Saman kuun 15. p:nä hän istui ensimmäistä kertaa kuuntelemassa akateemista väitöstä omalta alaltaan, jossa

⁶ Arvid Hultin, *Borgå gymnasii historia I* (1920), s. 108–150 ja *M.J. Alopaeus*, *Borgå gymnasii historia* (1804–1816), soveltuvin osin.

⁷ Ylioppilaiden taloudesta katso *Sven-Erik Åström*, *Studentekonomi på 1700-talet* (1981), s. 233–247.

⁸ M.J. Alopaeuksen almanakkoja 1761–1769. Porvoon lukion kirjasto.

maisterit Pryss ja Tengblad ottivat mittaa toisistaan meille tuntemattomaksi jääneestä teemasta.

Toukokuussa 1761 nuori ylioppilas sairastui – mihin, sitä emme tosin tiedä. Hoitokuuri terveyslähteen vedellä vei tasan kuukauden. Samaan aikaan Magnus Jacob valmisteli ensimmäistä saarnaansa, jonka hän almanakan mukaan esitti Turun ruotsalaiselle seurakunnalle linnan kirkossa elokuun 30. pnä 1761. Tämän saarnan käsikirjoitus on tallessa Alopaeuksen n. 170 säilyneen saarnatekstin joukossa.⁹ Koska se on teologisesti kiintoisa, selostamme sitä seuraavassa.

Pitkä käsikirjoitus valottaa hyvin 18-vuotiaan nuorukaisen ajatusmaailmaa ja antaa hänestä hyvän kuvan Raamatun tuntijana ja uskonnollisena persoonallisuutena. Ruotsinkielisen esityksensä Magnus Jacob aloitti – myöhempinä vuosinaan hän saarnasi melkoisesti myös suomeksi – sanomalla, että ihmisen oli katsottava, ettei hän palvele Jumalaa ulkokultaisesti ja väärällä sydämellä. Tätä Syyrakin lausumaa hän kehitti voimakkain sanoin: ”On maailmalle ominaista, että ihminen on pahantahtoinen sydämessään, mutta ulospäin täynnä hyviä ja lempeitä sanoja”. Moni on täynnä ”myrkkyä ja sappea” mutta tekee siitä huolimatta ”hyvän ja hurskaan” vaikutuksen. Totuutta vihataan aina, kirjoitti pessimistinen saarnamiehemme. Saatana ja maailma pitävät sitkeästi sydämiä pauloissaan, jopa niin, että ihmiskurja esiintyy Jumalankin edessä epärehellisenä, omaa erinomaisuuttaan korostavana. Siteerattuaan sopivia kohtia Psalttarista, Jeremiaalta ja Paavalin Korinttolaiskirjeestä Magnus Jacob Alopaeus siirtyi päivän evankeliumitekstiin ja esitti saarnansa peruskysymyksen, mikä oli ulkokullaisen ja oikean jumalanpalveluksen ero.

Tätä ongelmaa Magnus Jacob käsitteli akateemiseen tapaan, jakaen sen kahteen eri teesiin. Ensiksi hän kuvasi ulkokultaista jumalanpelkoa ja -palvelusta sen eri ilmenemismuodoissa ja sitten todellista uskoa. Vedoten hyvinkin kymmeneen eri Raamatunkohtaan hän pyrki määrittelemään farisealaisuuden olemusta. Hän puhui huulten tunnustuksesta ja sydämessä asuvasta oikeudentunnosta, hän mainitsi väärämieliset, jotka siivilöivät hyttysiä mutta nielivät kamelin, hän kuvaili nimikristittyjen ja todella uskovaisten eroa. Saarnaaja vedoten hän julisti, että maallinen hyvä ja rikkaus on Jumalan lahja, jota ei saanut heittää pois jumalattomiin nautintoihin vaan jota piti käyttää lähimmäisten hyväksi. Esikuvaksi Magnus Jacob asetti syntisen publikaanin, jonka yksinkertainen rukous ”Armahda minua, Jumalani” sisälsi kaiken olennaisen.

Tästä saarnan pitäjä siirtyi käsittelemään Jumalan etsimisen olemusta, sielun surua syntien vuoksi ja riemullista uskoa Vapahtajaan. Siteeraten Psalttarin 88:16–17 sanoja ihmisen kurjuudesta ja Esaiaan 57:15

⁹ VA, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran kokoelmat C 2.

ylistystä korkeuksissa asuvasta Herrasta hän kosketteli uskonnollisen elämyksen perussäveltä, tämän suuren vastakohtaisuuden ylittämistä ja ihmisen ottamista armoon. Hän korosti voimakkain sanoin Raamatun tuntemisen, sanan hallinnan, merkitystä etsivälle syntiselle. Mutta hän puhui myös pyhän hengen ihmeellisestä ilmestymisestä ja siitä, miten Jumalan sanan ansiosta valo syttyy ihmismieliin. Keskeistä tässä kehityksessä oli sielun luottamus Jumalan lupauksiin, joita oli rakastettava enemmän kuin maallista mammonaa. Uskova ihminen on valmis ottamaan ristinsä ja kärsimään uskonsa tähden. Aivan kuin sairasvuoteellaan lepäävä kuoleva voi hän — jos hänellä on oikea usko — heittää henkensä iloiseen tietoisena tulevasta elämästä. Saarna loppui voimakkaaseen kehoitukseen Jer. 3:2:2:n mukaan: ”Vänden nu om affälliga barn” — tehkää parannus, uskosta luopuneet lapset!

Magnus Jacob Alopaeuksen saarnatuotannon esikoinen henkii ehkä hiukan odottamattomasti suurta uskonnollista paatosta. Saarnasta ei puutu kaunopuheista tunnetta eikä suorasukaista ja aitoa hengellistä julistusta, kun taas puhdasoppinen kuivuus tai järjen aikakauden hyötyajattelu on siitä kaukana. Voimme ehkä uumoilla, että vanhempien kodin varhaispietismi puhuu tässä tekstissä perin nuoren saarnamiehen sulkakynän kautta Turun linnan kirkkoon kokoontuneelle seurakunnalle. Runsaat viittaukset Pyhän kirjan eri kohtiin paljastavat, että saarnamies oli tutkistellut Raamattua tarkkaan ja että hän vaivatta löysi sieltä sopivat vertaukset.

Saarna paljastaa, että Magnus Jacobin teologinen peruskoulutus oli vankalla pohjalla, että hän kuten monet hänen sukunsa sukupolvet ennen häntä, perin juurin hallitsi uskonnollisen julistuksen päälähteen sisällön ja sanankäänteet. Myöhemmin, iän lisääntyessä, ei Magnus Jacobin teksteistä enää tapaa yhtä mustasävyistä pessimismia maailman raadollisuudesta ja iloista varmuutta pelastuksen ihmeestä, vaan niihin on tullut enemmän käytännöllistä, opettavaa ja ortodoksista luonnetta, kuivuutta niin sanoaksemme, ja myös enemmän etäisyyttä sanankuulijoihin.

Magnus Jacob Alopaeuksen luonnontieteellinen opintosuunta on saarnan sisältöä vasten hyvin mielenkiintoinen. Turun akatemiassa ei vallinnut 1700-luvun puolivälissä mitään vastakohtaa teologian ja eksaktien tieteiden välillä. Päinvastoin, vallitseva teologinen suuntaus, ns. luonnollinen teologia, pyrki löytämään Raamatusta luonnontieteillä selitettävissä olevaa ainesta. Magnus Jacobin almanakka sisältää hyvin puhuvan maininnan ”luonnollisesta uskonnosta”, jota koskevaa väitöstä professori Mestertonin presidiolla nuori mies kävi kuuntelemassa lokakuun 17. pnä 1761. Merkittävin suuntauksen edustaja oli kuitenkin Turun valistuspiispa Johan Browallius, jonka vaikutus oli 1760-luvulla yhä varsin tuntuva, ja on muistettava, että Browallius alkuaan oli ollut fysiikan professori, jonka johdolla tarkastetut väitöskirjat ovat puoliksi luonnontiedettä. Hänen suuntaustaan olivat myös edustaneet Magnus

Jacobille tutut Porvoon lehtorit, kukin omalla tavallaan mutta kuitenkin suurin piirtein samansuuntaisesti.

Varsin mielenkiintoinen seikka on, että Magnus Jacob Alopaeuksen jäämistöön on kuulunut opponentin kappale eräästä Browalliuksen johdolla tarkastetusta väitöskirjasta, joka käsitteli Egyptin pimeyttä luonnontieteellisenä ilmiönä.¹⁰ Browalliuksen näkemys luonnollisesta teologiasta lähti Leibnizin ja Christian von Wolffin filosofiasta, jonka mukaan Raamatun sisältämä ilmoitus oli kylläkin järkeä korkeampi asia, mutta se ei voinut sisältää mitään järjenvastaista. ”Jumala voi panna auringon seisomaan, mutta hän ei voi muuttaa ympyrän säteen ja sen kehän välistä suhdetta”, Wolff kirjoitti. Tällainen teologia oli tietysti kuin itsestään johdattamassa Magnus Jacob Alopaeusta matematiikkaan ja erityisesti astronomiaan. ”Jumalan kunnia luonnossa” oli ollut hänen isänsä ja monien muiden pappien luonnonharrastuksen pontimena, eivätkä aikalaiset yleensä nähneet mitään vastakohtaisuutta uskon ja tiedon välillä, eivät ainakaan Turussa.

Magnus Jacobin opinnot edistyivät alkuun päästyään hyvää vauhtia: lokakuussa hän luki metafysiikkaa maisteri Sahlbergin johdolla, marraskuussa hän oli toisena opponenttina eräässä väitöstilaisuudessa, maaliskuussa 1762 hän kävi käsiksi hebreaan ja toukokuussa samana vuonna hän jo selvisi filosofisen tiedekunnan pro exercitio -kirjoituksesta kaikella kunnialla. Opinnot katkesivat keskitalvisin käynteihin Leppävirralla – ensimmäisellä joululomalla yhdessä kersantti P.J. Tavaststjernan kanssa – ja kesäisin lyhyempiin virkistysmatkoihin, jollainen vuoden 1762 heinäkuussa suuntautui sukulaisen, lääninkamreeri Johan Alopaeuksen kotiin Helsinkiin.

Valitettavasti vuosien 1763–1764 almanakat eivät ole säilyneet. Niiden puuttumista korvaavat kuitenkin jossain määrin pari muuta lähdetietoa. Niinpä tiedämme, että Magnus Jacob joutui keväällä 1763 opponentiksi, kun Vaasan triviaalikoulun rehtorin Christian Cavanderin väitöskirjaa ”De Aëre” (Ilmasta) tarkastettiin, mikä tapahtui maaliskuun 13. pnä 1763.¹¹

Magnus Jacob Alopaeuksen akateeminen opettaja oli ennen muuta matematiikan professori Martin Johan Wallenius, jonka luentoja ylioppilas kuunteli tehden ahkerasti muistiinpanoja, joista on säilynyt pari tukevaa nidettä. Ne koskevat mekaniikan ja differentiaali- sekä integraalilaskennan luentosarjoja vuonna 1764 ja kevätlukukaudella vuonna 1765.¹² Näiden muistiinpanojen valossa Magnus Jacob osoittautuu tarkkaavaiseksi kuuntelijaksi. Mekaniikasta hän kirjoitti muistiin laajan

¹⁰ HYK, Alopaeusten kokoelma. Teesejä ja väitöskirjoja.

¹¹ M.J. Alopaeukselle annettu, Turun yliopiston konsistorin 31.8. 1769 allekirjoittaman todistuksen jäljennös. Liite kirjelmään 14.3. 1794. RVA, Skrivelser från Borgå konsistorium 1789–1795.

¹² HYK, Alopaeusten kokoelma. Luennot. Fysiikka. Kemia.

johdannon, jossa tämän hyödyllisen tieteen tarpeellisuutta todisteltiin monella tavalla. Johdanto käsitteli eri työkaluja, instrumentteja, linnoituksia, kaivoksia ja myllyjä, jotka kaikki toimivat mekaniikan lakien mukaan hyödyttäen yhteiskuntaa. Siinä kerrottiin tämän tieteenalan historia Aristoteleesta ja Arkhimedeestä alkaen varsin eloisesti, kuvailen esimerkiksi viimeainitun tiedemiehen kuolemaa Syrakusan piirityksen yhteydessä hyvin värikkäin kääntein. Alopaeuksen merkintöjen mukaan Wallenius oli luennoissaan valittanut katkerasti, että roomalaisten välinpitämättömyys mekaniikkaa kohtaan oli pysäyttänyt koko tieteen kehityksen pitkiksi ajoiksi, samoin kuin kiinalaisten kyvyttömyys käsittää kaikesta nokkeluudestaan huolimatta mekaniikan syvimpiä salaisuuksia. Sangen täyteläinen on muistiinpanojen 1500-luvun suurista mekaanikoista Galileista ja Torricellista kertova jakso, kuten myös kuvaus tieteenalan suurimmasta nimestä, Isaac Newtonista.

Mekaniikan sisällön systemaattinen kuvaus on sekin aika hauska kirjotettu. Wallenius oli Alopaeuksen mukaan määritellyt tämän tieteenhaaran ”opiksi kiinteiden kappaleiden liikkeistä”. Tieteen päämääränä oli ”saada kappaleet liikkumaan niin vähällä voimalla kuin mahdollista”. Tämä määritelmä johti luennoitsijan kuin itsestään kertomaan näkemyksensä voiman käsitteestä sekä kuvailemaan hyödyllisintä mekaniikan apuneuvoa, vipua, monen luentotunnin ajan, niin että Magnus Jacobin muistiinpanoja tästä asiasta ehti kertyä monia kymmeniä sivuja. Esitys oli tietysti mahdoton ilman kuvitusta, ja niin sai ylioppilas Alopaeuskin riipustella papereidensa laidat täyteen mitä mielikuvituksellisimpia rattaita, vipuja ja pyöriä jotka kaikki liikkuivat hyvin vähäisellä voimaponnistuksella – ainakin teoriassa. Kaikkialla tekstissä alleviivattiin juuri ajatusta, että koko mekaniikan hyöty oli juuri siinä, että voiman ja kuorman suhde oli mahdollisimman edullinen. Vielä runsaammin kuvitettu on Magnus Jacobin paksu muistiinpanonide professorin kevätlukukaudella vuonna 1765 pitämistä differentiaali- ja integraalilaskennan luennoista, joiden vaikeaselkoisuus maallikolle tekee selostamisen tässä yhteydessä kuitenkin mahdottomaksi.

Vuodelta 1765 meillä on myös käytettävissämme Magnus Jacobin almanakka siihen tehtyine merkintöineen. Niistä näkyy paitsi jo selostamamme osallistuminen mekaniikan luentosarjaan myös ahkera professoreiden Planmanin ja Gaddin luentojen kuuntelu. Filosofian loppututkintonsa Magnus Jacob tetti almanakan mukaan marraskuun 19. p:nä 1765. Kirjeenvaihto oli tämän vuoden aikana jonkin verran suppeampaa kuin aikaisemmin, mutta uutena kirjeenvaihtotoverina ilmestyy almanakan lehdille kuitenkin Göttingenissä opiskeleva suunnilleen samankäinen serkku, Viipurista kotoisin oleva Magnus (Maximilian) Alopaeus.

Seuraavalta vuodelta 1766 supistuvat tietomme Magnus Jacobin opinnoista siihen, että nuori mies keskittyi omaan maisterinväitöskirjaansa, joka oli astronomian alalta ja nimeltään ”De Retrogradatione

aliisque apparentiis motus planetarum”. Se esitettiin julkisesti tarkastettavaksi akatemian suuressa auditoriossa kesäkuun 12. pnä 1766.

Väitöskirjassa on kaksi omistusta, kummatkin sukulaisille osoitettuja. Pienessä latinankielisessä dedikaatiossa Magnus Jacob kiitti setäänsä, Viipurin tuomiorovastia Magnus Alopaeusta, ja toisessa, ruotsinkielisessä omistuksessa etäisempää sukulaistaan, Uudenmaan ja Hämeen läänin maakamreeria Johan Alopaeusta (sittemmin aateloituna Nordensvan). Nimenomaan millä tavalla mainitut herrat olivat tukeneet väitöskirjaa, ei käy ilmi kohteliaasta sanamuodosta, mutta luultavaa on, että taloudellista apua on kummankin kukkarosta irronnut väitöskirjan laatimistyössä.

Itse väitöskirjan sisältö planeettojen liikkeestä taivaalla ja siihen vaikuttavista tekijöistä, erilaatusten vetovoimien suhteesta toisiinsa vaatisi asiantuntijoiden tarkastelua tullakseen asetetuksi tähtitieteen yleisen kehityksen yhteyteen. Magnus Jacob aloitti teoksensa Kopernikuksen systeemin esittelyllä ja viittasi presekseen, professori Walleniuksen ansioihin tämän järjestelmän selvittäjänä. Tunnettua on, hän sanoi, että planeettojen radat ovat elliptisiä, aurinko toisessa ellipsin polttopisteessä, mutta niissä on kaikenlaisia poikkeamia, ja juuri noiden epäsäännöllisyyksien matemaattinen tarkastelu oli opinnäytteen keskeinen asia. Siteeratuaan jonkin verran kirjallisuutta antiikin auktoreista alkaen Magnus Jacob ryhtyi vaivalloisiin ja monimutkaisiin laskutoimituksiin, joissa aika, erilaiset kulmat ja muut tekijät näyttelivät tärkeää ja tavalliselle lukijalle varsin käsittämätöntä roolia. Nuori tiedemies pyrki innokkaasti löytämään kaikista epäsäännöllisyyksistä jotakin yleispätevää, jonka hän voisi esittää aksiooman muodossa, tietenkin asianmukaisin korollarein varustettuna. Aivan kirjan lopussa on viisi kuviota, joissa erilaisia ratoja havainnollistetaan.¹³

Maisterinväitöskirja pro gradu herätti jonkin verran huomiota Turun akatemiassa. Konsistori luonnehti esim. sen puolustusta ”kunnioitettavaksi”. Kohta tämän jälkeen, heinäkuun 24. pnä 1766, Magnus Jacob promovoitiin filosofian maisteriksi ollen kolmen muun nuoren oppineen kanssa ehdolla promootion priimukseksi, mutta kuitenkin menettäen arvanvedossa tämän kunniasijan.

Seuraavan vuoden 1767 almanakasta näemme, että Magnus Jacob oli tuskin ehtinyt saapua Turkuun tavanomaiselta joululomaltaan, kun hänen asiakseen tuli kirjoittaa muistikirjansa lehdelle maaliskuun 8. päivän kohdalle: ”Korkein Jumala on katsonut parhaaksi kutsua luokseen rakkaan isäni, rovasti Joh.Dav. Alopaeuksen. Herra antakoon meidän itsekunkin muistaa, että olemme kuolevaisia!” Leppävirran runoilijan kirkkoherran kaikesta päättäen täysin odottamaton kuolema mullisti

¹³ *Magnus Jacob Alopaeus*, *Dissertatio de Retrogradatione aliisque apparentiis motus planetarum*. Aboae 1766.

hänen poikansa opinto-ohjelman ja sai tämän palaamaan kotiseudulle peräti puoleksitoista vuodeksi.

Ainoa tunnettu viittaus kirjallisuudessa tähän vaiheeseen on Magnus Jacobin ensimmäisen elämäkertojan Carl Georg Ekmarkin muistopuheesta oleva tieto, että Alopaeus toimi isänsä kuoltua kotiopettajana.¹⁴ Tieto ei kuitenkaan ole eksakti, sillä vaikka Magnus Jacob antoikin opetusta nuorelle Kuopion kirkkoherran pojalle Henrik Argillanderille, oli hänen oleskelunsa syy Leppävirralla aivan toinen. Järjestettyään ensin isänsä hautajaiset – almanakan vähän vaikeatulkintaisen tiedon mukaan todennäköisesti huhtikuun 13. pnä – Ylä-Savon herrasväkien ollessa mieslukuisesti läsnä Magnus Jacob jäi yksinkertaisesti asumaan äitinsä ja sisarpuolensa luokse Leppävirralla hänen lankonsa Elias Paldaniuksen hoitaessa armovuoden saarnaajana kirkkoherran tehtäviä. Ei ole liian uskaliasta nimittää tätä kautta nuoren miehen elämässä jonkinlaisiksi kriisiksi.

Magnus Jacobin muuttunut sieluntila näkyy selvästi almanakkamuistiinpanoista, joissa luonnonhavainnoilla ensi kerran on merkittävä sija. Ahkera nuori mies näyttää näinä isänsä poismenon jälkeisinä kuukausina, ennenkuin koti oli purettava uuden kirkkoherran tieltä, jättäneen opintonsa sivuun ja samoilleen Pohjois-Savon eri puolilla. Emme varmaan erehdy, jos otaksumme, että Magnus Jacobin rakkaus Savon kansaan ja luontoon, josta on osoituksia hänen myöhemmiltä vuosiltaan, syveni olennaisesti vuosien 1767–1768 aikana. Samoina kuukausina alkaa myös kulkea Leppävirran ja Turun välillä kirjeenvaihto hänen ja dosentti Henrik Gabriel Porthanin kesken.

Ensimmäinen kirje Veli Henrik Gabrielle on almanakassa merkitty lähetetyksi elokuun 13. pnä 1767 ja ensimmäinen tältä saapunut kirje noteerattu perilletulleksi lokakuun 9. pnä samana vuonna.¹⁵ Tämän jälkeen kirjeet matkasivat tasaisin välein kumpaankin suuntaan, suuntautuiapa Leppävirralta myös pieni kirjeenvaihto Henrik Gabrielin veljen Sigfrid Porthanin luo. Mistä ystävykset kirjoittivat toisilleen, ei ole tiedossamme, mutta on mahdollista, että Johan David Alopaeuksen jäämistöstä löytynyt kokoelma kansanrunoja jo tällöin välittyi Henrik Gabriel Porthanin tietoon ja käyttöön.

Joulukuun 10. pnä 1767 Magnus Jacob otti kirjeessään opettajalleen professori Walleniukselle puheeksi väitöskirjansa jatkamisen. Saatuaan ilmeisesti rohkaisua hän alkoi suunnitella teoksen jatko-osaa, ollen kirjeenvaihdossa asiasta virkaveljensä matemaatikko Lindquistin kanssa. Walleniukselle lähti hankkeesta vuoden 1768 aikana parikin raporttia. Syksyllä 1768 purettiin sitten Alopaeuksen koti Leppävirralla, muuttokuormat ajoivat lanko Paldaniuksen pappilaan Joroisiin ja seurakunta valitsi itselleen marraskuun 24. pnä vieraan paimenen. Siksi Magnus

¹⁴ *Carl Georg Ekmark, Åminnelse-Tal öfver. . . Magnus Jacob Alopaeus (1819), s. 15.*

¹⁵ Almanakka 1767. Porvoon lukion kirjasto.

Jacobkin pakkasi laukkunsa ja lähti uudelleen Turkuun. Siellä ilmestyi sitten toinen osa hänen väitöskirjaansa "Continuatio dissertationis de Retrogradatione aliisque apparentiis motus planetarum" ja esitettiin tarkastettavaksi kesäkuun 14. pnä vuonna 1769. Tällä kertaa teosta ei puolustanut auktori itse, vaan Jacob Johan Ursinus, viipurilaisia hänkin.

"Continuation" sisältö on maallikolle jos mahdollista vielä hankalampi selostettava kuin väitöskirjan ensimmäisen osan. Teoksessa ei ole minkäänlaisia omistuksia, vaan kirjoittaja heittäytyi heti asiaan, jota valaistaan lukemattomilla yhtälöillä ja kaavoilla. Tekijä kävi läpi planeetat taivaankappale taivaankappaleelta laskien niiden ratoja ja poikkeamia logaritmein, askarrellen kiertoajan ongelmien parissa ja pohdiskellen ellipsien kaartuvuutta eri näkökulmista. Sivukaupalla esitetty numerosarjat eivät ole aivan nautinnollista katseltavaa mutta niiden voi kuitenkin arvella sisältävän yhtä ja toista sellaista, millä oli merkitystä tähtitieteen kannalta, ja siksi olisikin kovin hauska tietää mitä reaktioita Magnus Jacobin väitöskirja herätti asiantuntijoiden parissa kotimaassa ja ulkomailla. Turun akateemisen yhteisön jäsenissä se ei arvatunkaan nostattanut mitään kiihtymystä, niin täydellisesti sen sisältö meni useimpien horisontin yli, yhtä täydellisesti kuin sen kuvailemat taivaankappaleetkin kiertomatkoillaan.¹⁶ Virallisessa lausunnossaan konsistori sanoi, että väittelijä oli "julkaissut ja omalla presidiolla puolustanut erinomaisen taitavasti ja huolellisesti laadittua väitöskirjan jatkoa", mikä katsantokanta on pantava merkille myönteisenä.¹⁷ Ei siis ihme, että konsistori heinäkuun 19. pnä kiirehti esittämään kanslerille Magnus Jacob Alopaeuksen nimittämistä matematiikan dosentiksi, minkä kreivi Ekeblad tekikin jo saman kuun 28. päivänä. Tässä yhteydessä merkittiin paperille, että tohtori Alopaeuksella oli "kypsät ja perusteelliset tiedot erityisesti matemaattisissa ja fyysisissä tieteissä, joihin hänen mielensä eniten palaa luonnollisen taipumuksen vuoksi".¹⁸ Dosentiksi nimittämiseen liittyi juhlallinen promulgointi, jonka suoritti lokakuun 15. pnä 1769 professori Henrik Hassel, sama mies, joka oli koristanut akateemisella seppeleellä Magnus Jacobin isän, Johan David Alopaeuksen pään jo vuonna 1738.¹⁹ "Mikä merkillinen tapauksien yhteenosuminen!", kirjoitti C.G. Ekmark myöhemmin tästä tilaisuudesta. "Sama mies, joka oli kiinnittänyt laakerin isän otsalle, julistaa nyt pojan akateemisen opettajanviran haltijaksi".²⁰

Merkittävä komponentti Magnus Jacobin opiskeluajassa oli tutustu-

¹⁶ Magnus Jacob Alopaeus, *Continuatio dissertationis de retrogradatione aliisque apparentiis motus planetarum*. Aboae 1769.

¹⁷ Konsistorin lausunto 31.8. 1769. Liite Porvoon tuomiokapitulin kirjelmään 14.3. 1794. RVA, Skrivelser från Borgå konsistorium 1789–1795.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ *Matthias Akiander*, M.J. Alopaeus. Finlands Minnesvärde Män II (1855–1857), s. 53.

²⁰ C.G. Ekmark (1819), s. 16.

minen hovioikeudenneuvos Per Johan Juslénin perheeseen. Tämä oli Jusleniusten sukua, joka oli 1700-luvun alussa tuottanut kaksi professoria Turun akatemiaan. Heistä kuuluisamman, sittemmin Porvoon ja Skaran piispaksi tulleen Daniel Jusleniuksen maine oli yhä korkealla yliopistossa, olihan hän monessa mielessä kansallisen, fennofiilisesti orientoituneen tutkimuksen perustaja Suomessa.

Tutustuminen tähän perheeseen tapahtui varmaankin nuorten Juslénéiden kautta. Heitä oli kolme reipasta poikaa, Pehr, Carl ja Fredrik, jotka kaikki lähtivät virkauralle Ruotsiin, yksi laivastoon ja kaksi juristin uralle, sekä kaksi tytärtä, Ulrika ja Kristina Margareta. Kasvattipoihana oleskeli tässä vieraanvaraisessa turkulaiskodissa sisarusten äidinpuoleinen serkku Viitasaaren kirkkoherran poika Sigfrid Porthan, joka oli veljensä Henrik Gabriel Porthanin tavoin joutunut kodittomaksi isänsä mielenvikaisuuden vuoksi. Magnus Jacob Alopaeuksen opiskeluaikana oli Henrik Gabriel Porthan jo herättänyt huomiota Turussa lupaavana oppineena. Hän eli päivittäisessä kosketuksessa veljeensä ja serkkuihinsa. Porthan oli tullut jo vuonna 1762 kaunopuheisuuden dosentiksi ja kirjastonhoitajan apulaiseksi ja valmisteli nyt tutkimuksiaan Suomen kansanrunouden ja historian alalta. Henrik Gabrielin opintosuuntaus kansallisiin tieteisiin johtui suurelta osalta äidinperinnöstä, jonka hän koki itselleen kannustavaksi ja velvoittavaksi ja joka sitoi häntä Juslénien perheeseen.

Tiedämme Magnus Jacob Alopaeuksen, Leppävirralta Porvoon lukion kautta akatemiaan saapuneen nuoren matemaatikon, solmineen hellät ystävyiden siteet Juslénéihin. Perimmäisenä pontimena hänellä oli ihastus, joka vähitellen vaihtui rakkaudeksi, nuoreen ja viehättävään Ulrika Jusléniin, hänen tulevaan elämänkumppaniinsa. Mutta samalla hän tutustui kotona oleviin Juslénin poikiin – vanhin Pehr oli tosin enimmäkseen Tukholmassa valtionarkiston registraatorina – ja Ulrikan pikkusisareen Kristina Margaretaan, joka puolestaan oli Henrik Gabriel Porthanin mieltietty, niin serkku kuin olikin. Jäykkä ja hiukan omalaatuinen Sigfrid Porthan, Porvoon lukion myöhempi historian ja moraalin lehtori, kuului myös Magnus Jacobin ystäväpiiriin, olipa vielä respondenttina tämän professorinväitöskirjaa tarkastettaessa vuonna 1774.

Näin Magnus Jacob tuli itse asiassa liittyneeksi suureen turkulaiseen sukupiiriin, johon kuului monia yhteiskunnallisesti merkittäviä henkilöitä. Ei riittänyt, että Henrik Gabriel ja Sigfrid Porthan olivat hänen mieltietyksi serkkuja ja kolme reipasta nuorta Juslénia tämän veljiä, vaan vanhemmassakin akateemisessa polvessa oli miehiä, jotka katsoivat olevansa ainakin suvun sukua Porthanceille ja Juslénéille. Heihin kuului itse Turun piispa, vuodesta 1775 koko valtakunnan arkkipiispa Karl Fredrik Mennander, jonka ensimmäinen puoliso Ulrika Palén oli Ulrika-neidon äidin Johanna Juslénin (o.s. Palén) sisar. Vaikka arkkipiispa olikin toisissa naimisissa Johanna Magdalena Hasselin kanssa,

piti hänen poikansa tästä toisesta avioliitosta, tunnettu Antikviteettikollegion virkamies Carl Fredrik Mennander (aateloituna Fredenheim) myös Alopaeuksia sukulaisinaan. Sama oli myös arkkipiispattaren isän, turkulaisen professori Henrik Hasselin laita, tuon arvokkaan vanhuksen, joka oli julistanut Magnus Jacobin dosentiksi. Hän oli näet puolestaan toisissa naimisissa vielä yhden rouva Juslénin sisaren, Kristina Margareta Palénin kanssa.

Mutta Johanna rouvalla oli myös veli, Erik Johan Palén, joka kuului vapaudenajan merkittävimpiin poliitikkoihin ja joka tuli juuri tuona vuonna 1770 aateloituksi nimellä *af Palén*. (Ruotsin ritarihuoneen suku n:o 1996). Hän oli toiminut virkamiehenä Ruotsin oikeusrevisiossa, mutta kunnostautunut etenkin talonpoikaissäädyn sihteerinä kolmilla valtiopäivillä vuosina 1755–1756, 1760–1762 ja 1769–1770 ohjaten tämän valtiosäädyn mielipiteitä hattupuolueelle myönteiseen suuntaan. Vuodesta 1766 alkaen hän asui kotona Turussa Pohjois-Suomen laamannin virassa. Kuten isänsä, Halikon ja Piikkiön kihlakunnantuomari Abraham Palén, oli Erik Johan fennofiili, suomen kielen ystävä, ja hän toimitti vuonna 1759 appensa Samuel Forsénin suomentaman Ruotsin vuoden 1734 lain julkaistuksi kirjapainosta. Kihlakunnantuomari Abraham Palén, sisarusparven isä, oli niittänyt vuoden 1738 valtiopäivillä mainetta kirjoittamalla kihlakuntansa talonpoikien puolesta suurta huomiota ja kohua herättäneen, suomen kielen syrjäyttämistä koskeneen valituksen.²¹ Näin Magnus Jacob tuli mieltiettyänsä kautta solmineeksi suhteet sukupiiriin, jossa oli kosolti suomenmielisiä oppineita monessa sukupolvessa, piispa Daniel Jusleniuksesta Fredenheimiin ja Abraham Palénista Henrik Gabriel Porthaniin.

Magnus Jacobin viimeiseen kauteen Turussa – jossa hän vielä viipyi kesän ja alkusyksyn vuonna 1770 odotellen Porvoosta tulossa olevaa lehtorin valtakirjaa ja valmistellen syyslukukauden luentojaan matemaatiikassa ja logiikassa – osui seurallinen episodi, jolle on annettu Suomen kulttuurihistoriassa melkoinen merkitys. Elokuun 16. pnä 1770 kokoontui näet pieni toveripiiri kahden Tukholmasta saapuneen toveruksen johdolla perustamaan Aurora-seuraa. Aloitteen tekijät olivat sihteerit Carl Fredrik Mennander – piispa Mennanderin poika, joka kohta aateloitiin nimellä Fredenheim – ja valtionarkiston registraattori Pehr Juslén, jotka molemmat olivat lyhyellä käynnillä kotimaassa ja viettivät iloista seuralämää muutaman viikon ajan turkulaisten ystäviensä parissa. He olivat kummatkin päässeet karriäärin alkuun Tukholman virastoissa ja ihastuneet pääkaupungin vilkkaaseen kulttuuri-ilmapiiriin. Molemmat olivat mukana Utile Dulci-seurassa, jonka tehtävänä oli, kuten sen nimikin ilmaisi, hyödyn ja huvin yhdistäminen, kirjallisuuden ja taiteiden harrastaminen ulkonaisesti hienostuneissa seurallisissa

²¹ Kaarlo Österbladh, *af Palén, Eerik Juhana* (1932), s. 306–307.

muodoissa. Toveruksista vanhempi, Pehr Juslén, oli kunnostautunut tässä seurassa vuonna 1769 pitämällään puheella ”En svensk teaters nytta och nödvändighet”, joka oli merkittävä vuorosana Ruotsissa juuri tuolloin käydyssä keskustelussa kansallisen näyttämön tarpeesta.

Kolmas henkilö, joka kuului Auran perustajiin tuona elokuun iltana, oli dosentti, Turun yliopiston apulaiskirjastonhoitaja Henrik Gabriel Porthan. Hän oli toista tyyppiä kuin iloiset seuraveikot Fredenheim ja Juslén, enemmän kiinnostunut kirjallisesta työstä kuin juhlimisesta seremoniallisissa puitteissa. Hänen harrastuksensa kohteeksi tuli seuran lehti.

Oliko myös Magnus Jacob Alopæus läsnä Auran perustavassa kokouksessa? Tässä kohdin menevät tutkijoiden mielipiteet eri suuntiin. Fredenheimin diaari, tärkein historiallinen lähde, ei mainitse häntä, mutta toisaalta tiedetään, että hän oli Auran *neljäs* jäsen, rahastonhoitaja jota ilman seura ei voinut toimia. Magnus Jacobia yhdistivät kotteriaan sydämen siteet viehättävään Ulrika Jusleniaan, Pehr Juslénin sisareen ja Henrik Gabriel Porthanin serkkuun. Mutta hänellä oli muitakin meriittejä. Seuran matrikkeli näet kertoo, että Alopæus kuului jäsenenä upsalaiseen salaseuraan Apolloni Sacra, joka suuressa määrin muistutti Utile Dulcia. Samalla on olemassa tieto, että Magnus Jacob kuului myös itse Utile Dulciin, jonka salaisuuksiin hän oli vihityttänyt itsensä Tukholmassa toukokuun 11. pnä 1770 Fredenheimin isälleen Turun piispa K.F. Mennanderille kirjoittaman kirjeen mukaan.²² On näin ollen aivan selvää, että kertomuksemme päähenkilö oli käynyt niin valtakunnan pääkaupungissa kuin Upsalassakin keväällä vuonna 1770 arvatenkin ajaakseen valitusjuttuaan Porvoon tuomiokapitulin virkänimityksen johdosta, mikä asia ratkesi hänelle suotuisasti valtaneuvoskunnan tuolloin tekemällä päätöksellä. Luultavasti Magnus Jacob kävi henkilökohtaisesti kansliakollegiossa asiaansa esittämässä kulkien ”Tukholman teitä” samalla tavalla kuin hän myöhemmin tulisi kulkemaan ”Pietarin teitä”. Tällä tiettävästi ensimmäisellä Ruotsin matkallaan nuori matematiikan dosentti myös vihitytti itsensä kahden ruotsalaisen salaseuran mysteereihin, näin seuraten ajan yleistä taipumusta mystisismiin mutta todennäköisesti myös tulevan lankonsa Pehr Juslénin ja tämän ystävän Carl Fredrik Fredenheimin suositusta.

Tiedämme, että Auran perustajat kokoontuivat toisen kerran elokuun 19. pnä 1770, jolloin pohdittiin tarkemmin seuran toiminnan muotoja. Aikakauden henki vaati yhdessäolon säännöstelemistä siroihiin menettelytapoihin, ilon kahlehtimista kultaisiin sääntöihin. Aloitteen tekijät olivat aivan yksin hankkeessaan, sillä Suomessa ei toiminut yhtään muuta salaseuraa. Epäilivätpä ruotsalaiset, että suomalaisilta puuttui riittävää makua sellaisten aikaansaamiseen. Tukholman kuninkaallisen

²² Kaarlo Österbladh, K.F. Mennanderin lähettämiä ja saamia kirjeitä II (1940), s. 243.

kirjaston kirjastonhoitaja C.C. Gjörwell, itse aikamoinen lukutoukka eikä suinkaan salonkileijona, kirjoitti, että "Suomen kansakunta on raskas ja epämukava ruotsalaisten seuraksi". Juuri tämän mielipiteen tahtoivat toverukset kumota.

Auroran säännöt olivat kyllä suoraa tuontitavaraa Tukholmasta ja Upsalasta. Niinpä seuran yleisessä laissa sanotaan, että Auroran päätehtävä oli ruotsin kielen kultivoitunut viljely. Vasta kolmannessa pykälässä korostetaan, että "vaikkakin seura oikeastaan harrastaa ruotsalaista kirjallisuutta, ulottuu sen kiinnostus useampiin tieteisiin, erityisesti suomen kieleen ja tämän maan muinaisuuteen ja historiaan". Tästä määräyksestä tuli velvoittava monille seuran jäsenille, erityisesti Porhanille mutta myös Alopaeukselle.

Seuran virkamiehiä olivat puheenjohtaja (Pehr Juslén), sihteeri (H.G. Porthan), rahastonhoitaja (M.J. Alopacus) ja kirjastonhoitaja (C.F. Fredenheim), joiden lisäksi Auroralla oli vaihteleva määrä tarkastajia, jotka lukivat sen lehteen tarjotun aineiston. Järjestö oli jakaantunut kolmeen asteeseen. Vain kolmannen asteen veljet tunsivat yhteyden Utile Dulciin ja seuran tunnuskuvat ja ornamentit. He esiintyivät kokouksissa sonnustautuneina oikealta olalta riippuvaan leveään taivaansiniseen nauhaan, jossa oli valkeat reunat, ja suureen viisisakariseen tähteen, joka oli valmistettu taivaansinisestä taftista. Tähten keskustassa olevassa viisnurkkaisessa tilassa oli kuvattuna kultainen, nouseva aurinko. Sen lisäksi kantoivat sihteeri, kassanhoitaja ja kirjastonhoitaja mustaa silkkistä kaulanauhaa ja puheenjohtaja sinisestä taftista tehtyä hattua, jossa oli kultainen kokardi.

Seuran syvimpiä salaisuuksia oli sen nimeen liittyvä symboliikka, jonka vain johto tunsi, mutta johon silti kokouksissa tuon tuostakin peitellysti viitailtiin. Aurora tarkoitti paitsi Aurajokea myös aamuruskoa, nousevaa aurinkoa, joka oli kuvattuna seuran jäsenten kantamissa tähti-merkeissä. Itse aurinko "ilmaisi tämän valtakunnan itäisimpään osaan perustetun seuran tarkoituksensa, sen nimittäin, että kirjallisuus ja maku kehittyisivät meillä ja että se pimeys hälvenisi, joka vielä ympäröi maatamme: ja että muutkin hyödylliset ja hauskat tiedonalat tulisivat valaistuiksi ja lisääntyisivät maanmiestemme parissa".

Auroralla oli kohta perustettaessa huomattava menestys. Sekä hovioikeuden että yliopiston piiristä siihen liitettiin miehissä. Jäseniksi tulivat monet merkittävät akateemiset kansalaiset: Kalm, Gadd, Hyllén, Lilius, Wetterblad, Calonius, Hirn, Lefrén, Weman, Browallius, Fredrik Juslén, Carström. Toiminta oli elo- ja syyskuussa 1770 niin aktiivista, että kokouksia pidettiin joka kolmas tai neljäs päivä. Siksi Alopaeuksella oli täysi työ jäsenmaksujen (36 kuparitalaria) ja asteesta toiseen noustaessa kerättävien maksujen kokoamisessa ja tilittämisessä. Sitten toiminta taukosi Juslénin ja Fredenheimin palatessa Tukholmaan ja Alopaeuksenkin lähtiessä lokakuun alussa Porvooseen. Hänen tilalleen valittiin syyskuun 13. pnä 1770 Turun katedraalikoulun rehtori And. Wetterblad.

Jäljelle jäi alkuperäisistä perustajista vain Porthan, joka sihteerinä pysyen omisti aikansa sanomalehden valmisteluun, saadenkin näytenuumeron painosta ulos tammikuun 15. pnä 1771.

Tämä lehti, ”Tidningar utgifne af ett Sällskap i Åbo” olikin Auroran pysyvin saavutus. Sen ilme ei ollut läheskään niin kirjallinen kuin oli ajateltu – runoja julkaistiin vähän ja Pehr Juslénin pakinat ”i sedelärande samt andra nyttiga och behagliga ämnen” jäivät julkaisun esteettisen puolen selkärangaksi. Sitä tukevampi oli Porthanin aikaansaama annos Suomen historiaa ja maantiedettä.

Magnus Jacob Alopaeuksen kiinnostus Auroraa kohtaan laimeni Porvooseen muuton jälkeen, jättipä hän seuran jäsenmaksutkin maksamatta ollen vuoteen 1773 tullessa seuralle velkaa 33 riikintalaria kolmannen eli ylimmän asteen jäsenyydestä ja 39 riikintalaria vuosittaisista jäsenmaksuista. Sitä lämpimämmän ystävän sai seuran puitteissa virinnyt historian harrastus hänestä. Aivan aluksi hän toimitti uudestaan painoon isänsä laatiman kuvauksen Kuopion ja Leppävirran seurakunnista korjatussa asussa, minkä olemme jo maininneet.²³ Sitä seurasivat useat avustukset Porthanin lehteen. ”Tidningar utgifne af et Sällskap” sisälsi 16. ja 17. numerossaan vuonna 1771 hänen täydennyksensä Erik Tunelдин maantieteellisen teoksen ”Inledning till geographien öfver Sverige” (1765) Savoa koskevaan lukuun. Vuonna 1772 Magnus Jacob julkaisi samassa lehdessä, sen numerossa 42 elämäkerrallisen artikkelin isoisästään, Viipurin entisestä kirkkoherrasta Magnus Alopaeuksesta. Vuonna 1776 hän lähetti lehdelle kuvauksen Viipurin lukiolaisten sotaanlähdistä vuonna 1656 (ilmestyi numerossa 20) ja vuonna 1778 elämäkerran Isonvihan aikaisesta sissistä, Stefan Löfvingistä.²⁴

Aurora-seuran perustaminen merkitsi paria iloista, intensiivisesti elettyä kuukautta 27-vuotiaan lehtorin elämässä. Nuorekas Turku – ja joukko vanhoja herrojakin – kokoontui uudenuutukaisissa tähdissään ja nauhoissaan pöyhistellen Suomen ensimmäisen salaseuran istuntoihin, alistuen sen riitteihin ja menoihin, kuunnellen musiikkia, keskustellen ja laseja kallistellen, tavalla jonka kaltaista ei ennen Auran rannoilla ollut koettu. Kaiken keskellä pyöri touhukas rahastonhoitaja monia tehtäviään hoidellen, ehkä itsekin vähän pyörällä päästään, iloisten seura-veikkojen Juslénin ja Fredenheimin määräämässä tahdissa ja vähän vakavamman Porthanin ohjelmapuheita kuunnellen. Kaikki teki häneen syvän vaikutuksen, ja hän päätti pyhittää toimintansa myös historian muusalle, valottaakseen menneisyyttä sen nousevan auringon kajossa, joka oli Auroran ja myös valtakunnan itäisen puolikkaan symboli.²⁵

²³ Annamari Sarajas (1956), s. 245.

²⁴ Wilh. Lagus, Förteckning öfver anonyma författare i äldre årgångar af Åbo Tidningar (1871), s. 59 ja Arvid Hultin, Åbo Tidningar under Porthan-Franzénska tiden (1917), s. 329.

²⁵ Gunnar Castrén, Sällskapet Aurora (1901).

Parhaiten tätä Magnus Jacobin vakavaa päätöstä voisi kuvittaa se runo, jonka Henrik Gabriel Porthan ja Pehr Adrian Gadd yksissä tuumin kirjoittivat Auroran lehden näytenumeroon vuonna 1771. Sen mukaansatempaavat säkeet kehoittavat Suomen nuorisoa työskentelyyn isänmaan historian tutkimiseksi seuraavalla tavalla:

Du Ungdom, Finlands hopp, kom at Din tanka öfva,
At täfla på den ban som öppnas här för Dig,
At odla up Din smak, at snillets styrka pröfva,
At låta grundlighet med fägring pryda sig!

Et älskadt Fosterland låt glada frukter skörda,
Utaf Din trägna flit, Din insikt och Ditt vett;
Låt efterverlden få i Dina Skrifter vörda
Det ljus som lycklig grund til hennes väl beredt.
Nog kan den Finska bygd Dig ymnigt ämnen gifva,
Än at med skarpsynt vett rätt bli naturens tolk,
Än Dina Fäders dygd at med behag beskrifva,
Til eftersyn och ljus för Landets barn och folk.
Vårt Land ännu ej käns, dess tekning vanställd finnes,
I Språket saknas ryckt, i våra häfder ljus;
Ej utan samlad flit den kunskap deri vinnes,
Som räddar Åldrens sporr från glömskans djupa grus.²⁶

Runoelman sanankäänteet, kuten että ”kyllä Suomen seudut antavat Sinulle runsaasti tutkimusaiheita” tai että tehtävänä oli ”Sinun isiesi hyveiden tutkiminen opetukseksi ja valaistukseksi tämän maan lapsille ja kansalle”, kaikuivat Magnus Jacob Alopaeuksen korvissa innostavana kehoituksena. Kun runossa vielä sanottiin, että ”historiastamme puuttuu valoa” ja että se oli hautautunut ”menneisyyden paksuun so-raan”, ei Porvoon lehtori tarvinnut sen parempaa käskyä tulevaan tehtäväänsä.

²⁶ Arvid Hultin (1917), s. 103.

II Porvoon koulumies

4. Matematiikan lehtori

Vuonna 1769 siirtyi Porvoon lukion matematiikan lehtori Johan Borgström saman oppilaitoksen kaunopuheisuuden ja runouden oppituolin haltijaksi. Matematiikan lehtoraatti pantiin haettavaksi, ja Magnus Jacob Alopæus, Turun akatemian vastaleivottu matematiikan dosentti, ilmoittautui halulliseksi virkaan.

Voimme vain arvailla niitä motiiveja, jotka saivat 26-vuotiaan nuoren tiedemiehen ottamaan tämän askelen. Yhtenä syynä oli varmasti isän kuoleman jälkeen huonontunut taloudellinen tilanne, joka sai lehtoraatin näyttämään houkuttelevalta, erityisesti kun matematiikan alalla ei ollut ylenemisen mahdollisuutta Auran akatemiassa. Porvoo saattoi myös houkutella entisenä koulukaupunkina monine tuttuineen, joita oli erityisesti lukion piirissä. Ilmeistä on, että perheen perustamisen ajatus oli tähän aikaan alkanut väikkyä Magnus Jacobin mielessä, sillä hän oli tutustunut hovioikeudenneuvos Pehr Johan Juslénin kodissa tämän viehättävään tyttäreen Ulrika Jusléniin, ja saanut vastakaikua tämän taholta.

Määräajan mennessä umpeen Porvoon lehtoraattia oli hakenut kolme henkilöä: Petter Solitander, lukion oma apulainen, Johan Lagus, Loviisan triviaalikoulun rehtori ja Magnus Jacob Alopæus, matematiikan dosentti Turusta. Hakijat kutsuttiin ajan tavan mukaan käymään läpi julkinen väittelykoe lukion suuremmassa oppisalissa, Solitander joulukuun 9. pnä, Lagus saman kuun 11. pnä ja Alopæus lopulta joulukuun 12. pnä 1769.

Juhlallinen kutsu Magnus Jacobin väitöstilaisuuteen lähti tuomiokapitulin kansliasta jo lokakuun 22. pnä 1769.¹ Niinpä oppisalissa oli arvatenkin koolla koko tuomiokapituli ja melkoinen joukko lukion väkeä ja uteliaita kaupunkilaisia, kun nuori dosentti esitti teesinsä "Theses,

¹ Liitteenä aktissa RVA, Skrivelser till Kungl. Maj:t från Borgå konsistorium 1789–1795. 14.4. 1790 vastaanotettu kirjelmä.

quas ad mandatum Maxime Ven. Consistorii Borgoensis, publice examinandas sistit” tarkastettavaksi.² Väittämien sisältö oli osin matemaattinen, mutta niiden joukossa oli myös logiikan, fysiikan ja teologian alaan kuuluvia toteamuksia. Viimemainitut kuuluivat asiaan siksi, että lehtoraatin haltija joutuisi istumaan tuomiokapitulissa ratkaisemassa hiippakunnan asioita. Juuri teologiset väittämät ovatkin Alopaeuksen tapauksessa mielenkiintoiset, sillä ne antavat aavistaa, etteivät väittelijän tiedot uskonopin alalla olleet suinkaan aivan vähäiset. Yksi niistä käsitteli esim. kysymystä vanhurskaaksi tulosta, synnistä pääsemisestä ja Kristuksen ansion omaksumisesta.³

Kaikkien kolmen hakijan esitettyä näytteensä tuomiokapituli kokoon tui tekemään valintaansa joulukuun 13. pnä 1769.⁴ Läsä olivat tuomiorovasti Paul Krogius puheenjohtajana sekä lehtorit Petrus Bonsdorff, Johan Borgström, Gustaf Orraeus ja Anders Kraftman sekä kirkkoherrat David Starck Loviisasta ja Anders Molander Mäntsälästä, jotka viimemainitut olivat olleet viran puolesta tarkastamassa opinnäytteiden esittämistä. Ensiksi suoritettiin kolmen hakijan ansioiden muodollinen vertailu ja huomattiin niiden olevan perin erilaiset. Petter Solitanderilla ja Johan Laguksella painoi vaakakupissa pitkä koulu-ura: edellinen oli ollut opettajana vuodesta 1755 (Helsingin triviaalikoulu) ja jälkimmäinen vuodesta 1757 (Loviisan triviaalikoulu) kun taas Alopaeuksen ansiot olivat yksinomaan tieteelliset. Niitä havainnollisti kaksi kaudista todistusta, jotka hän oli liittänyt hakupapereihinsa.

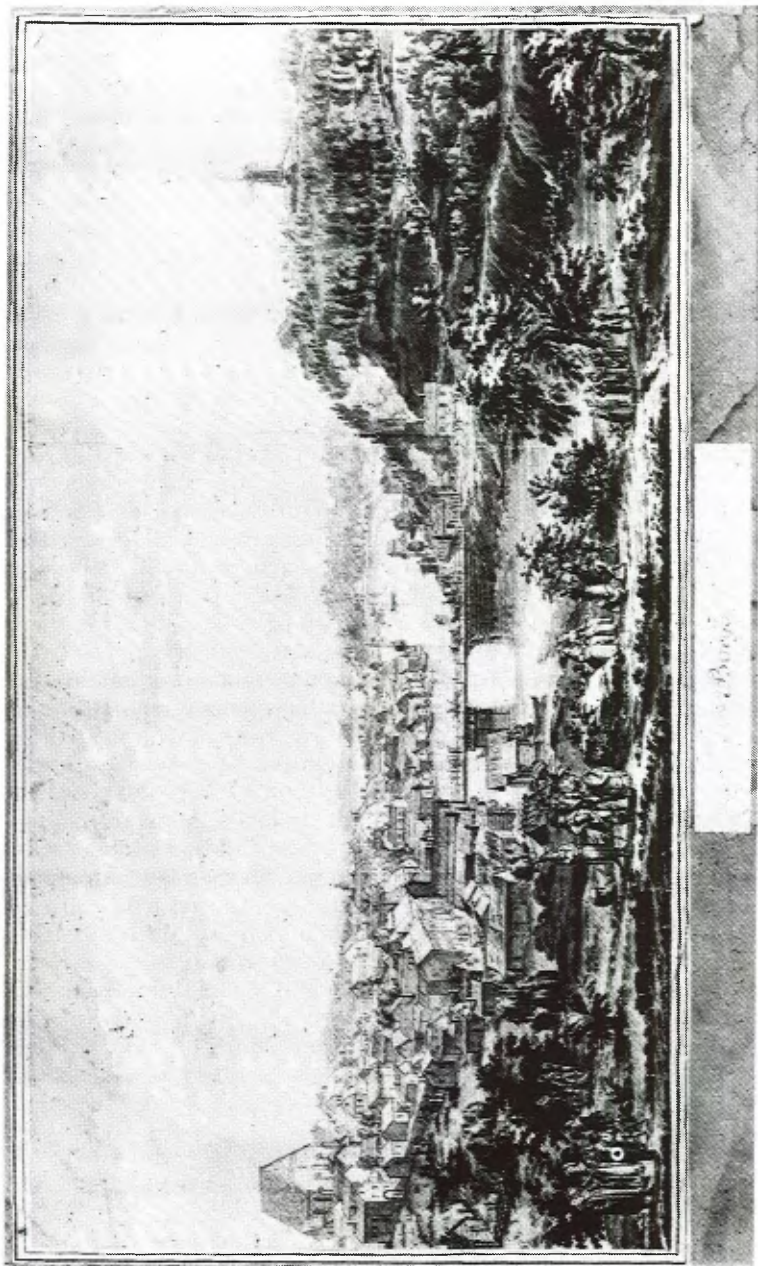
Toinen näistä todistuksista oli Turun akatemian elokuun 31. pnä 1769 antama, Pehr Adrian Gaddin ja Matthias Caloniuksen allekirjoittama. Siinä korostettiin, että Alopaeus oli toimittuaan respondenttina vuonna 1763 Christian Cavanderin väitöskirjaa ”De Aëre” tarkastettaessa suorittanut filosofisen tutkinnon vuonna 1766 ja julkaissut pro gradu astronomisen väitöskirjan sekä tullut samana vuonna promovoiduksi filosofian maisteriksi, ollen ehdolla priimukseksi, vaikka arpa olikin suonut tuon kunniasijan toiselle. Sitten hän oli vielä kuluvan vuoden heinäkuun 14. pnä puolustanut erinomaisella menestyksellä väitöskirjansa jatko-osaa ja tullut dosentiksi. Yliopisto katsoi, että Alopaeus oli hankkinut kypsät ja perusteelliset tiedot matematiikassa ja fysiikassa.⁵ Toinen todistus oli professori Henrik Hasselin henkilökohtaisesti antama Turussa lokakuun 15. pnä 1769, ja se antoi peräti mairittelevan kuvan Magnus Jacobin tieteellisistä avuista, mainitsipa se vielä tämän

² Ibid.

³ *Helvi Jousmäki*, Porvoon lehtorikapitulin jäsenyys vuosina 1723–1870 (1967), s. 30. Helsingin Yliopiston teologisen tiedekunnan kirjasto.

⁴ Tätä tuomiokapitulin istuntoa on myös käsitellyt *Helvi Jousmäki* em. tutkimuksessaan s. 125–128.

⁵ RVA, Skrivelser till Kungl. Maj:t från Borgå konsistorium 1789–1795. Liite kirjelmään 14.3. 1794.

Porvoo vuonna 1789. Fredrik Adolf von Numersin seepia- ja tushilaveeraus, Muscovitrasto.

isänkin, Leppävirtain kirkkoherran, jonka Hassel oli kolmekymmentä vuotta sitten seppelöinyt maisteriksi.⁶

Tuomiokapitulin harkintojen pohjana oli kuninkaallinen asetus kouluista ja kymnaaseista vuodelta 1724, jonka 7. kappaleen 9. pykälä sisälsi ajatuksen, että lukioiden apulaisille oli annettava etusija lehtoraatteja täytettäessä. Toisaalta puhuttiin saman asetuksen alkusanoissa myös lehtorien asiallisesta pätevyydestä omilla opetusaloillaan. Ratkaisevaksi tuomiokapitulin kannanotolle tuli eroavan matematiikan lehtorin tohtori Borgströmin pitkä puheenvuoro, jossa hän korosti yleisten ansioiden merkitystä. Matematiikka oli laaja ala, johon sisältyivät myös kaikki luonnontieteet, eikä pedagoginen taito ollut vähämerkityksellinen tekijä viran hoitajalle. Alopaeus oli tosin sekä Turun akatemiassa että Porvoossa puolustamissaan teeseissä osoittautunut hyvin taitavaksi korkeammassa matematiikassa ja erityisesti sen analyysissä, mutta Solitander ja Lagus osasivat muita tieteitä, jotka nekin olivat tärkeitä lehtorille. Siksi hän ei epäillyt asettaa molempia Alopaeuksen edelle. Solitanderin pitkäaikaiseen palkattomaan palvelukseen vedoten hän suosittelee tämän nimittämistä.

Samalle kannalle asettuivat kahta lukuunottamatta muutkin kapitulin jäsenet. Monissa puheenvuoroissa tunnustettiin tosin Alopaeuksen matemaattinen erityislahjakkuus, mutta katsottiin Solitanderin virkavuosien vaativan palkitsemista. Ainoastaan lehtori Orraeus ja kirkkoherra Starck äänestivät Magnus Jacobia. Edellinen sanoi, että lukion hyöty oli asetettava kaiken muun edelle, ja siksi valinnan oli kallistuttava matemaattisen erikoislahjakkuuden puolelle. Melkein samoin sanakääntein antoi myös jälkimmäinen votuminsa Alopaeukselle – hän sanoi ajattelevansa opiskelevan nuorison etua enemmän kuin iloista, nöyrää adjunkti Solitanderia.⁷

Päätöksen tehtyään kapitulituli hajaantui viettämään joululomaa, mutta sekä Lagus Loviisassa että Alopaeus Turussa käyttivät pyhänsä katkeran kirjallisuudenlajin harrastamiseen – he kirjoittivat valituksen tuomiokapitulin päätöksestä Kuninkaalliselle Majesteetille. Näistä on vain Laguksen valitus säilynyt oikeusrevision aktissa, kun taas Alopaeuksen on kadonnut. Molemmat valituskirjelmät palautettiin Tukholmasta Porvooseen tuomiokapitulin lausuntoa varten.⁸ Alopaeuksen valituksen osalta kapitulituli piti tarpeellisena mainita, että hänen hyökkäyksensä Solitanderin vähäistä matemaattista lahjakkuutta vastaan oli perin sopimaton. Viimemainittu täytti tuomiokapitulin mielestä kaikki vaatimukset, jotka voitiin asettaa matematiikan alkeiden, luonnonhistorian,

⁶ Ibid. Liite päiväamättömään kirjelmään, joka merkitty vastaanotetuksi 14.4. 1790.

⁷ Jäljennös pöytäkirjasta liitteenä RVA, Justitierevisionen. Besvär- och ansökningsmål 1770 maj 17 akt 41½ a.

⁸ Jäljennös tuomiokapitulin lausunnosta 28.3. 1770. Porvoon lukion arkisto, Diverse handlingar.

maantieteen ja muiden tieteenhaarojen osalta. Vaikka dosentti Alopaeus kieltämättä oli käyttänyt aikaansa yliopistossa hyvin, ei hän toki ollut voinut perehtyä lehtoraattiin liittyviin sivuaineisiin yhtä hyvin kuin Solitander, joka oli opettanut niitä vuosikausia.

Valtaneuvoskunta ei kuitenkaan antanut Porvoon tuomiokapitulin selittelyille arvoa, vaan nimitti Tukholmassa toukokuun 17. p:nä 1770 Magnus Jacob Alopaeuksen viran haltijaksi. Valtaneuvokset kiinnittivät ratkaisua tehdessään suurta huomiota Turun akatemian antamaan myönteiseen todistukseen sekä siihen tosiasiaan, että kapitulin jäsenet olivat itse asiassa pitäneet Alopaeusta asiallisesti sopivimpana, mutta silti halunneet palkita omaa miestä, ahkeraa Solitanderia, tällä viralla.⁹

Asia ei kuitenkaan ollut tällä selvä. Tosin tuomiokapituli antoi Alopaeukselle heinäkuun 4. p:nä muodollisen valtakirjan matematiikan ja logiikan lehtoraattiin ja tosin hän aloitti opetustoimintansa lukiossa lokakuun 9. p:nä 1770 pitäen ylemmässä oppisalissa komean puheen ”De genuina & maxime profima methodo proponendi veritates mathematicas, illisque adolescentes et Juvenes erudiendi”¹⁰, mutta hänen vastustajansa veivät asian säätyvaltiopäivien punnittavaksi.

Syksyllä vuonna 1771 kokoontuivat näet vapaudenajan säädyt viimeisille valtiopäivilleen, ja näiden valtiopäivien oikeusvaliokunta sai purtavakseen Alopaeuksen nimitystä vastaan esitetyn kantelun. Itse valtaneuvoskunta sai ottaa lusikan kauniiseen käteen ja jättää kaikkivoiville säädyille selityksen päätöksestään. Tässä syyskuun 24. p:nä 1771 päivätyssä kirjelmässä valtaneuvokset sanoivat noudattaneensa koulujärjestyksen 1. kap. 1 §:ssä lausuttua periaatetta, että opetusaineessa pätevin oli nimitettävä lehtorinvirkaan. Vaikkakin Alopaeukselta puuttui näyttöä niissä sivuaineissa (maantiede, kasvioppi jne.) jotka liittyivät lehtoraattiin ja olivat Solitanderin vahvempi puoli, eivät valtaneuvokset halunneet tämän vuoksi perua päätöstään.¹¹ Valiokunta vaati tämän jälkeen myös Porvoon tuomiokapitulilta ja Alopaeukselta itseltään lausuntoa asiassa.

Magnus Jacob Alopaeuksen kirjelmä oikeusvaliokunnalle on merkillinen todistuskappale nuoren lehtorin miltei ylimielisen varmasta ja hyökkäävästä suhtautumisesta niitä kohtaan, jotka nyt asettivat hänen viransaantinsa kyseenalaiseksi. Tämä Porvoossa joulukuun 7. p:nä 1771 päivätty lausunto käsitti 12 pitkää sivua ja sisälsi murskatuomion Solitanderista ja tuomiokapitulista, joka halusi tätä virkaan. Diplomaattisesta varovaisuudesta ei kirjelmässä ole häivän häivää.¹²

Alkajaisiksi kirjoittaja tosin totesi vertailun molempien kilpahakijoiden välillä olevan peräti hienotunteisuutta vaativan asian. Koska kui-

⁹ Jäljennös Porvoon lukion arkistossa, Diverse handlingar.

¹⁰ HYK, Alopaeusten kokoelma. Biografiaa 1.

¹¹ Jäljennös Porvoon lukion arkistossa, Diverse handlingar.

¹² Porvoon lukion arkisto, Diverse handlingar.

tenkin Solitander oli päättänyt ahdistaa hänet pois lehtoraatista, jota hän oli hoitanut puolitoista vuotta, hän vastasi samalla mitalla. Solitanderin matemaattinen kyky – sellaisena kuin se näkyi hänen teeseistään – olisi ehkä kelvannut nuorelle ylioppilaalle, mutta ei opettajalle, jonka tuli opastaa teinejä tässä tieteessä. Merkkillistä oli, että itse väitöskirja oli kutakuinkin mukiinmenevä, mutta että väittelijä ei ymmärtänyt sen sisällöstä mitään. Hän ei ollut pystynyt puolustamaan sitä lainkaan esitettyjä huomautuksia vastaan. Ne myöhemmin esitetyt mielipiteet, että hän jopa olisi ylittänyt Alopaeuksen taidollaan, olivat mielikuvituksen tuotetta.

Magnus Jacob ei lainkaan esittänyt syytöstä, että teesit ehkä olivat jonkun toisen laatimat – niin yleinen tällainen menettely oli 1700-luvulla. Mutta että Solitanderin tiedot eivät edes käsittäneet matematiikan alkeita, geometriaa ja aritmetiikkaa, trigonometriasta puhumattaakaan, siitä hän oli varma. Kapitulin pöytäkirjastakin näkyi, että sen jäsenet olivat antaneet äänensä Solitanderille jonkinlaisen ”hellyys-periaatteen” (ömhets-principe) valtaamina.

Sitten Alopaeus syventyi kyseessä olevan lehtoraatin edellyttämään tietoainekseen. Matematiikkaa piti asetuksen mukaan täydentää kesäisin geologialla ja talvisin tähtitieteellä, mistä aloista Solitanderilla ei ollut aavistustakaan. Oppituoliin sisältyvään logiikan kurssiin liittyi fyysiikka ja metafysiikka, jopa filosofia valituilta osiltaan. Solitanderin teesit eivät osoittaneet mitään varmaa osaamista näissä tieteissä. Olipa hänen opetusmetodinsakin perin keho. Solitanderin opetusta nautti neet henkilöt olivat tunnetusti niin heikkoja tiedoiltaan, ettei hänen menestyksensä lukiossa ollut taattu. Solitanderille oli tyypillinen yleinen hidasjärkisyys, Alopaeus letkautti. Kaikki suomalaiset valtiopäivämiehet Tukholmassa, jotka vähänkään tuntevat asiaa, pitävät saamaani virkanimitystä oikeudenmukaisena, hän lopetti kirjoitelmansa, pannen vielä loppukaneetiksi: *Salus Reipublicae et Juventutis suprema Lex est.*

Vastine ei ollut Magnus Jacob Alopaeuksen viimeinen sana kiistassa. Hän valtuutti morsiamensa veljen, Ruotsin valtionarkistossa palvelevan Pehr Juslénin edustamaan itseään valiokunnan edessä ja antoi tälle luvan tehdä tarvittaessa kompromissin – Alopaeus luovuttaisi kilpahakijalleen 40 viljatynnyriä vuodessa niin kauan kuin Solitanderilla ei ollut parempaa virkaa kuin apulaisen toimensa. Tämän tarjouksen valiokunta muutti valtiopäiväpäätökseksi, ja näin Magnus Jacob sai toisaalta pitää virkansa, toisaalta hellittää kukkaronsa nyörejä Solitanderin hyväksi.¹³

Magnus Jacob oli tehnyt myönnytyksensä tietäen, että oli aivan vähällä menettää lehtoraattinsa. Kaikeksi onneksi määräys palkan maksusta Solitanderille ei astunut voimaan, sillä tämä oli hankkinut itselleen paremman leipäpuun Loviisan trivialeikoulun rehtorintoimesta.

¹³ Porvoon lukiion arkisto, Diverse handlingar.

Hän oli kuitenkin täynnä katkeruutta ja yritti vielä vuonna 1775, Kustaa III:n käydessä Loviisassa, saada muutosta säätyjen päätökseen, siinä kuitenkin onnistumatta.¹⁴

Alopaeuksen juttu johti periaatteellista tasoa oleviin seurauksiin vuoden 1770 kasvatuskomitean työssä. Komitean puoleen kääntyivät näet matematiikan ja sen sukulaisaineiden edustajat Upsalan yliopistosta lokakuun 22. p:nä 1773 päivätyllä kirjeellä, jossa korostettiin matematiikan suurta hyötyä purjehduksessa, mekaniikassa, tykistössä, linnoitustaidossa ja monilla muilla käytännön aloilla. Oli perin tärkeää, että aineen opettajat yliopistoissa, lukioissa ja sotilaskouluissa olivat pätevää väkeä. Viime aikoina eivät lahjakkaat ylioppilaat kirjelmän laatijoiden mukaan enää halunneet hakeutua tämän vaikean aineen opiskeluun, koska melkein ketkä tahansa, taitavat saarnamiehet, klassikot, filosofit ja muut saattoivat sivuuttaa heidät lehtoraatteja täytettäessä. Kun tähän lisäsi matematiikan oppikirjojen kalleuden, ymmärsi hyvin, että ylioppilaat karttoivat matematiikkaa. Professorit halusivat siksi saada määräyksiä muutetuksi siten, ettei kukaan, jolla ei ollut erityistä pätevyyttä, voisi tulla matematiikan oppituolin haltijaksi yliopistossa, lukiossa tai sotakoulussa. Kasvatuskomitean jäsenet yhtyivät kuninkaalle helmikuun 24. p:nä 1774 lähettämässään kirjelmässä täysin aloitteentekijöiden kantaan. Näin pitkäaikainen virantäyttöriita Porvoossa todella herätti huomiota ja johti asian käsittelyyn korkeissa instansseissa.¹⁵

Yhteenvetona voi sanoa, että ensimmäinen Magnus Jacob Alopaeuksen monista viranhauista oli kaikkein dramaattisin laadultaan. Epäilemättä hänellä oli muuttaessaan Porvooseen syksyllä 1770 pikkukaupungin yleinen mielipide vastassaan. Hän osoittautui tässä jutussa tarmokkaaksi oman etunsa ajajaksi, mutta myös periaatteen mieheksi, mitä lukio-opiskelun korkeatasaisuuteen tuli. Kuka oli neuvonut Magnus Jacobille kompromissin kaavan, ei käy lähteistä selville. Ehkäpä se oli hänen edusmiehensä Tukholmassa, sovinnollinen sukulainen Pehr Juslén. Alopaeuksen suhde Petter Solitanderiin ei monien lausuttujen myrkyllisyyksien jälkeen tietenkään voinut palautua normaaliksi, ja todennäköistä on, että hänellä oli Loviisan – ja myöhemmin Helsingin – triviaalikoulun rehtorissa ensimmäinen niistä vihamiehistä, joita hän pitkän elämänsä aikana ehti hankkia koko liudan.

Näin Magnus Jacob siis sai ensimmäisen vakinaisen virkansa. Kovin lihava se ei ollut – runsaat 110 tynnyriä rukiista viljaa tuomiokapitulin pelloilta korjattuna niin kauan kuin hän oli nuorin lehtoreista, sittemmin 121 tynnyriä. Hiippakunnan ”teinirahoista” liikenä lehtorille pieni palkkio vuokra-asunnon kustannusten peittämiseen, kunnes hän vih-

¹⁴ Solitanderin valituskirjelmä, jätetty ilman toimenpidettä 14.6. 1775. Porvoon lukion arkisto, Diverse handlingar.

¹⁵ RVA, ÅK 850. Uppfostringskommissionen av 1770. Skrivelser till Kungl. Maj:t 1770–1781.

doin vuonna 1778 hankki itselleen ja kasvavalle perheelleen oman kiinteistön Porvoon lukiotalon kupeelta. Myös erilaisia maataloustuotteita saattoi lehtori saada lukion tiloilta kaupungin lähistöltä, tosin sangen vaatimattomin määrin.¹⁶

Muutama sana on mainittava porvoolaisten kouluolojen ulkonaisista piirteistä. Oman kertomuksensa mukaan Alopaeus aloitti opetuksensa elokuun lopussa tai syyskuun alussa koulun virotessa eloon kesälomien jälkeen, ja syyslukukautta jatkui aina Lucian päivään eli joulukuun 13. päivään asti. Joululoman jälkeen aloitettiin uusiutunein voimin helmikuun alkupäivinä ja kevätlukukausi päätettiin muutama päivä ennen juhannusta juhlallisin menoin. Tällöin kuulusteltiin kaikki oppilaat piispan läsnäollessa, päätettiin luokalta siirroista ja kuunneltiin rehtorin pitämä puhe, joka yleensä oli latinan-, harvemmin ruotsinkielinen.¹⁷

Matematiikan opinnot oli järjestetty siten, että Alopaeus opetti lukion alemmalla luokalla Euklideen geometriaa ruotsiksi ja professori Celsiuksen aritmetiikkaa vuonna 1754 ilmestyneen oppikirjan avulla. Logiikkaa hän luennoi etupäässä ylemmällä luokalla nojautuen Upsalan yliopiston professorin Nils Walleriuksen ”Compedium Logicae”-teokseen (1755), kuten tulemme pian näkemään. Muuten jatkettiin yläluokalla Euklidesistä ja harrastettiin hiukan algebraa, luettiinpa joskus trigonometriaakin prof. Märten Strömerin oppikirjan ”Inledning till Triogonometria plana” (1749) mukaan. Myös astronomiaa, fysiikkaa ja maantiedettä Alopaeus ehti tavallisesti hiukan sivuta, vieläpä psykologiaa ja tieteenhistoriaa yleensäkin. Suurena puutteena matematiikan lehtori piti – sillä hän seurasi ahkerasti tieteellistä kirjallisuutta – ettei lehtoraatin alalta ollut kovinkaan paljon sopivia alkeisoppikirjoja, vaan että hänen itse piti keräillä eri puolilta opetusainesta ja laatia kompendioita luentojensa pohjaksi.¹⁸

Suuri osa Magnus Jacob Alopaeuksen Porvoon lukiossa matematiikan lehtorin ominaisuudessa pitämistä luennoista on säilynyt. Tunnetun me ainakin fysiikan, psykologian, logiikan ja tieteenhistorian luentojen käsikirjoitukset, kaikki paksuina, selkeällä käsialalla laadittuina niteinä tai hänen poikiensa tekeminä myöhemminä jäljennöksinä. Ettei geometriasta, aritmetiikasta ja trigonometriasta ole tällaisia muistiinpanoja säilynyt, lienee johtunut siitä, että näiltä aloilta oli painettuja oppikirjoja käytettävissä.

Alopaeuksenn luentokompendioiden tarkasteleminen olisi kiintoisa oppihistoriallinen tehtävä. Rajoitumme seuraavassa kuitenkin kuvaamaan yleisin piirtein kolmea luentosarjaa menemättä niiden pohjana olevaan kirjallisuuteen. Näinkin arvelemme lukijalle muodostuvan hii-

¹⁶ *Torsten Hartman*, *Borgå stads historia I* (1906), s. 468.

¹⁷ *Arvid Hultin* (1920), s. 159.

¹⁸ *Arvid Hultin* (1920), s. 163–164.

kan kuvaa Magnus Jacobin opetusaloista ja hänen soveltamastaan metodista.

Fysiikan luentonsa Alopaeus oli pohjannut professori Ernestin kirjoittamaan alan oppikirjaan.¹⁹ Noudattaen tätä teosta Magnus Jacob kuvaili tieteenhaaran alkuhistorian kaldealaisista alkaen Arkhimedeeseen asti. Sitten luennoitsija lausui (s.7) ajatellen kuulijoitaan, joista tulisi pappeja:

”Että tämä tiede on sangen hyödyllinen, näkyy helposti. Kaikilla taloudenpidon aloilla, peltotöissä, vuorikaivoksissa, manufaktuureissa, tehtaissa, se on korvaamaton. Myös psykologiassa sen hyöty on suuri, sillä onhan meidän toki tiedettävä, mitkä fyysiset ominaisuudet ihmisruumiilla ovat, miten *ajatus, tahto* ja *halut* yhdistyvät omassa kehossamme. Mutta fysiikassa näkyy myös selvää näyttöä Jumalan viisaudesta, hyvyydestä ja vallasta, niin että tämä tiede on yhtä hauska kuin hyödyllinenkin. Monet muuten vaikeat ja pimeät Raamatun kohdat saavat usein fysiikan avulla oikeaa valaistusta ja voidaan puhdistaa vääristä selityksistä. Tästä tieteestä opimme myös, että älymme on aika rajoittunut ja että luonnossa on vielä paljon salaisuuksia. Opimme myös, miten voimme erottaa väärät ja kuvitellut ihmetyt aidoista, sillä useimpien niiden ihmeiden osalta, jotka kuvataan Pyhässä Kirjassa, voidaan varmuudella sanoa, miten pitkälle Luonnon voimat ulottuvat. Niinpä esimerkiksi eivät mitkään Luonnon voimat riitä palauttamaan elämää kuolleeseen ruumiiseen, joka on jo alkanut mädätä.”

Tämän jälkeen Alopaeus esitti Ernestin fysiikan pääkappaleet, joista ensimmäinen käsitteli kappaleita yleensä ja toinen suuria taivaankappaleita. Monet hänen toistamansa määritelmät kuulostavat nykyajan ihmisen korvissa varsin naiiveilta. Auringosta hän esim. sanoi: ”Että auringo on suuri tulipallo voidaan päätellä siitä, että se loistaa ja lämmitää, mitkä ovat tulen yleisesti tunnettuja ominaisuuksia”. Miten oli mahdollista, että auringossa oleva tuli ei mitenkään vähentynyt vuosisatojen mittaan, jätti luennoitsija viisasti kyllä selittämättä. Taidokkain piirroksin Alopaeus selitteli sen jälkeen taivaankappaleitten, erityisesti kuun, liikkeitä ja vaihteita. Sangen mielenkiintoinen on myös kompendion kuvaus ukkosen ja sähkön välisistä suhteista:

”Sähkö voi juosta yhdessä silmänräpäyksessä läpi kostutetun köyden, joka on tuhannen sylen pituinen. Viisi kirjaa paperia on sähköinen salama voinut lävistää, ja jos tuo voima olisi vielä kymmenen kertaa suurempi, voisi se porata reikiä kiveenkin... Ukko-

¹⁹ HYK, Alopaeusten kokoelma. Luennot. Fysiikka. Kemia.

nen ja salama saavat väliin lasin ja metallit sulamaan. Onpa sattunut, että salamanisku on sulattanut miekanterän tekemättä mitään vahinkoa tupelle... Ukkonen voi myös tappaa eläimiä ilman että mitään merkkiä ulkoisesta väkivallasta on näkyvillä”.

Myös *psykologia* kuului – tosin sivuaineena – matematiikan lehtorin opetusalaan. Yhteensä kolme sidosta Magnus Jacob Alopaeuksen psykologian luentoja on säilynyt jäljennöksinä, kopioituina hänen poikiensa käsialoilla. Muistiinpanot kuvastavat luentosarjaa, joka pidettiin vuosina 1777, 1781 ja 1784.²⁰ Vaikkakin luentojen pitäjä tässäkin tapauksessa rakensi esityksensä professori Ernestin erään toisen oppikirjan varaan, esitti hän useita kommentaareja ja varauksia. Niinpä hän sanoi kohta alussa, että professori Ernesti oli jakanut psykologian epätavallisella tavalla osa-alueisiin, mitä menettelyä hän selitteli omasta näkökulmastaan. Sitten Alopaeus esitteli psykologian tutkimuksen historian mainiten Pytagoraan, Platonin, Locken, Mendelssonin ja eräitä muita alan uranuurtajia. Materialisteista Magnus Jacob varoitti nuorta kuulijakuntaansa: sellaisia nimiä kuin Hobbes ja Voltaire oli kavahdettava kuin ruttoa. Oman maan kansalaisista Alopaeus nosti esiin professori Nils Walleriuksen, oivallisen oppineen, jonka kirja ”*Psykologia*” oli silti tarpeettoman laverteleva tyyliltään.

Psykologian pääkysymys oli kysymys ihmisen sielusta, luennoitsija sanoi. Hän katsoi itse, että ihmisellä oli sielu toisin kuin eläimillä, jotka tähtäsivät vain ravinnon hankintaan ja lisääntymiseen. Psykologian tehtävänä oli lääkittää ihmisen sielua aivan kuten lääketieteen tehtävänä oli parantaa sairastunut ruumis.

Sielun olemassaolo ilmeni Magnus Jacobin mukaan selvimmin siitä, että vaikka kaikki perusaineet ihmisen ruumiissa vaihtuivat koko ajan – ruumis uudistui hänen mukaansa kokonaan kymmenen vuoden kuluessa – niin ihminen siitä huolimatta pysyi koko ajan henkisesti samana. Oma Minä, ihmisen sielu, oli koko ajan sama ja vaihtumaton. Olipa ihminen joskus ruumiin jo lakaistuessa tautivuoteella sielultaan terävämpi ja etävämpi kuin koskaan. Hän viittasi myös Raamattuun – Gen. 2:7:ään – sanoen, että Jumala kerran oli puhaltanut oman henkensä tomusta tehtyyn ihmisruumiiseen.

Toinen pääasia luennoitsijalle oli sielun kuolemattomuuden todistaminen. ”Se sammumaton halu, joka ihmisellä aina on ollut enempään ja täydellisempään autuuteen, vaikka hän olisi saavuttanut korkean iän ja vaikka hän omistaisi mielestämme mitä parhainta maallista omaisuutta” todisti jo sinänsä sielun ikuisuudesta. ”Ajattelemme kauhulla omaa hajoamistamme ja mätänemistämme”, hän jatkoi, eikä tällaista kammoa ja täydellisyyden kaipuuta ollut eläimillä. Jos tuonpuoleista elämää ei olisi, olisi kaipaupsemmekin täysin turha. Voisiko meillä to-

²⁰ HYK, Alopaeusten kokoelma. Filosofia 3.

della olla intensiivinen pyrkimys johonkin olemattomaan, luennoitsija kysyi ja vastasi tähän kysymykseen kielteisesti.

Luentosarjan loppuosa muodosti voimakkaan hyökkäyksen materialistisia valistusfilosofoja vastaan. Materialistit eivät erota sielua ruumiista vaan katsovat, että ajatukset koostuivat aivojen toiminnasta mekaniikan lakien mukaan. Näihin materialisteihin kuuluivat mm. Epikuros, Spinoza, Voltaire ja monet muut ja he olivat ihmissuvun vihollisia, moraalin ja politiikan tuhoajia. Kukaan järkevä ihminen ei voi kannattaa heidän oppejaan, jotka niin ilmeisesti sotivat omia kokemuksiamme ja vakaumuksiamme vastaan, Magnus Jacob sanoi.

Logiikka kuului myös matematiikan lehtorin luennoitaviin aineisiin, olipa se suorastaan mainittu lehtoraatin nimikkeessäkin. Miten Magnus Jacob Alopaeus käsitteli tätä tieteenalaa, näkyy hänen luentokäsikirjoituksestaan.²¹ Logiikan luennot erosivat edellä kuvailluista luentosarjoista siten, että oppilailla aivan ilmeisesti oli avoinna edessään professori Walleriuksen kirjoittama oppikirja, jota luennon pitäjällä konkreettisesti selitti ja johon hän tuhka tiheään viittasi.

Magnus Jacob pyrki tässäkin luentosarjassa määrittelemään luentojen aiheen ja sitten esittelemään sen tutkimuksen historian. *Logiikka* oli tiede, joka koski ajattelun ja puhumisen lakeja, hän sanoi. Tosin esimerkiksi monet talonpojat puhuivat sangen järkevästi, vaikka he eivät olleet lukeneet sivuakaan *logiikkaa*, mutta aineen opiskelu lisäsi silti sopivalla nuorison kriittisyyttä. Vanhoina aikoina *logiikkaa* kutsuttiin dialektiikaksi, mutta kysymyksessä oli silti yksi ja sama tiede. *Ars cogitandi*, *medica mentis*, *philosophia rationalis* olivat muita synonyymisiä nimityksiä. *Logiikka* oli ennen muuta abstrahoinnin tiede – sen alalla ei saatu niin paljon apua aisteilta kuin muissa tieteissä, Alopaeus lausui.

Tällaisia olivat siis Magnus Jacob Alopaeuksen luentosarjat teineille, olipa aiheena sitten fysiikka, psykologia tai *logiikka*. Ajan oppineiden tavoin hän pyrki laaja-alaiseen yleistietämykseen ja omasi joustavan esitystaidon. Silti ei hänen esityksensä ollut retorisesti erityisen loistava, vaan sitä voisi pikemmin luonnehtia asiaproosaksi, jota siellä täällä piristi jokin nokkela kommentti.

Matematiikka ja *logiikka* sekä niiden sivuaineet eivät luultavasti olleet erityisen korkeassa kurssissa Porvoon lukiossa, joka oli selvä pappien kasvatuslaitos. Siksi on merkille pantavaa, miten sitkeästi, itsetietoisesti ja innokkaasti Magnus Jacob taisteli aineittensa puolesta monessa yhteydessä. Hänen argumentointinsa koski tosin aika suurelta osalta upseerin uralle pyrkivää nuorisoa, jollaista ei Porvoossa lainkaan ollut. Tunnemme esim. hänen lausuntonsa v:ta 1802 lukion kehittämiseksi, jossa vaadittiin matematiikan lehtoraatin lisäksi todella aika paljon, nimittäin kahta sovelletun matematiikan lehtorinvirkaa, toista astronomiassa ja navigaatiassa, toista mekaniikassa sekä tykistö- ja linnoitustai-

²¹ HYK, Alopaeusten kokoelma. Erillinen nahkanide, 371 sivua.

Porvoon lukiotalo. Valokuva J. Heinonen. Museovirasto.

dossa ja taktiikassa. Aatelisnuorukaisille pitäisi lisäksi antaa Porvoossa harjoittelua ratsastuksessa, tykistö- ja linnoitusharjoittelua Viaporissa, purjehdusharjoittelua armeijan laivastossa sekä kieliopintoja ranskan ja saksan kielissä miekkailun opiskelemisesta puhumattakaan.²²

Mistä Magnus Jacob oli saanut nämä ajatuksensa upseerikoulutuksesta Porvoon lukiossa, on aika selvää. Nämä katsomukset pohjautuivat hänen kokemuksiinsa Viaporista vuosilta 1770–1771. Sotamarsalkka,

²² M.J. Alopaeuksen lausunto, liite Porvoon tuomiokapitulin pöytäkirjaan 8.9. 1802. RVA, Kanslersgilletts arkiv vol. 9 d.

kreivi Augustin Ehrensvärd kutsui näet Alopaeuksen joulukuun 5. pnä 1770 Helsingin edustalla olevaan linnoitukseen opettamaan sen herroille upseereille merenkulkijoille tarpeellista astronomiaa. Luentoja oli kokenneltu kuuntelemaan koko varuskunnan alempi päällystö, vänrikeistä kapteeneihin, ja kaikki saapuivat todella. Kun Alopaeuksen piti palata Porvooseen helmikuun 2. pnä 1771 aloittamaan luentojaan teineille, astui remmiin toinen matemaatikko, Johan Henrik Lindqvist, joka esitelmöi Viaporin varuskunnalle huhtikuun puolelle asti, jolloin valtiopäivävalmistelut alkoivat kiinnittää upseeriston mieltä siinä määrin, että oppikirjat heitettiin nurkkaan ja matkalaukku pakattiin Tukholmaan lähtöä varten.

Ehrensvärdin kuoltua pitämässään parentaatiossa Alopaeus lausui, että hän piti suurena onnena, että oli sanut tutustua tähän suureen mieheen ja luennoida Viaporissa. Aloite oli kokonaan ollut Ehrensvärdin, olipa tämä jopa maksanut opettajan palkan itse ja kustantanut opetuksessa tarvittut instrumentit, kaksi suurta maapalloa ja yhden tarakan, astronomisen seinäkellon.²³

Tiedämme, että Magnus Jacob oleskeli Pohjolan Gibraltarissa sydäntalven 1770–1771 ja sai kosketuksen Suomen puolustuskysymykseen, joka myöhemmin oli hänen sydäntään lähellä. Viaporin lujat bastionit ja uljas kaleerilaivasto saivat hänet toisin kuin monet aikalaisensa luotavaiselle mielelle, mitä tuli Ruotsin mahdollisuuksiin pitää Suomi hallussaan. Niinpä hän vuonna 1808 kieltäytyi miltei viimeiseen rajaan asti vannomasta uskollisuutta Venäjän keisarille, ja kun hän lopulta suostui, mainitsi hän perusteluna, että Viapori, Ruotsin vallan viimeinen pilari Suomessa, oli häpeällisellä tavalla antautunut, eikä silloin enää Porvoon tuomiorovastin edustamalla vastarinnallakaan ollut paljon arvoa.

Matematiikan lehtoraattiin Porvoossa Magnus Jacob Alopaeus oli tietenkin hieman ylipätevä. Tästä syystä ja kun Turun akateeminen maailma väikkyi perheen mielessä menetettynä paratiisina, jonka rinnalla Porvoo tuntui ahtaalta, päätti Magnus Jacob melko pian yrittää onneaan yliopiston puolella. Kun Magnus Jacobin akateeminen opettaja professori Martin Johan Wallenius kuoli, ilmoittautui nuori porvoolainen oppinut kilpailemaan matematiikan oppituolista.

Pätevöityäkseen tähän tehtävään Magnus Jacob Alopaeus käytti kevätkauden iltansa vuonna 1774 tieteelliseen työhön, tutkielmaan ”*Propositiones quaedam Geometricae solutae & demonstratae*”, joka sittemmin painettiin Frenckellin kirjapainossa ja esitettiin tarkastettavaksi Turun akatemian suuressa oppisalissa toukokuun 31. pnä 1774 kirjoittajan ystävän Sigfrid Porthanin toimiessa respondenttina. Tämä väitöskirja oli Magnus Jacobille uutta alaa – geometriaa – arvatenkin siksi, että hänen aikaisemmat opinnäytteensä olivat olleet astronomisia. Pro-

²³ *Neovius* II, s. 365.

fessuuriin tarvittiin näet opillisia meriittejä usemmalta matematiikan osa-alueelta.

”Propositiones”-teoksen sisällön selostaminen on matemaattista koulutusta vailla olevalle tarkastelijalle ylivoimainen tehtävä. Väitöskirja ei muodosta yhtenäistä teosta, vaan koostuu viidestä eri propositiosta tai teoreemasta, joista kirjoittaja esittää todistuksia melko lyhyessä muodossa. Parissa tapauksessa ongelma koski kolmioita, yhdessä suoran viivan kysymystä, yhdessä ellipsiä ja yhdessä intergraalilaskentaa. Teoksen lopussa, auki käännettävällä lisälehdellä, havainnollistettiin kysymyksiä piirroksilla, joissa sekä harppia että viivoitinta oli käytetty lennokkaasti suurten tasokuvioiden aikaansaamiseen.²⁴

Walleniuksen kuollessa vapautunutta professuuria oli kuitenkin hakenut koko joukko oppineita matemaatikkoja. Turun yliopiston suuren konsistorin pöytäkirja heinäkuun lopulta vuonna 1774 antaa varsin hyvän kuvan tilanteesta.²⁵ Virkaan oli ilmoittautunut 7 hakijaa, nimittäin astronomian professori Anders Johan Lexell Pietarin tiedeakatemiasta, geodeettisen mittauskunnan jäsen, dosentti Johan Justander, dosentti Johan Henrik Lindqvist, lehtori Magnus Jacob Alopaeus, dosentti Henrik Wallenberg (Upsalasta), dosentti Nathanael Gerhard Schultén ja maisteri Samuel Juslenius. Konsistorin jäsenet pitivät ilman muuta selvänä että Lexell, alansa kansainvälinen kuuluisuus, oli nimitettävä virkaan. Koska Lexellin kuitenkin epäiltiin vetäytyvän leikeistä pois tulisi *toiselle* sijalle nimitetty hakija todennäköisesti Turun professoriksi.

Keskustelu konsistorissa sujui melko rauhallisesti ja aika suuren yksimielisyyden merkeissä. Suurin osa hakijoista oli professorien mielestä selvästi epäpäteviä. Lexellin lisäksi pidettiin ainoastaan dosentti Johan Henrik Lindqvistiä, ”onnellista matemaattista neroa”, selvästi pätevänä tehtävään. Magnus Jacob Alopaeuksesta herrat professorit lausuivat useita kauniita sanoja, mutta hänen viimeisin väitöskirjansa ei herättänyt luottamusta. Erityisesti professori Planman katsoi, että hyväksyttävän teoksen piti käsitellä yhtä ainoaa, kyseessä olevan alan kannalta keskeistä ongelmaa, eikä viittä erilaista geometristä laskuesimerkkiä. Professoreiden Gadolinin ja Gaddin näkemys oli, että Magnus Jacob Alopaeus oli kiistatta pätevä professuuriin, ja se tuli ilman äänestystä kaikkien päätökseksi. Lindqvistin rinnalle saati ohi ei kukaan tahtonut häntä asettaa.

Nimityksen tausta ilmenee Henrik Gabriel Porthanin kirjeestä Turusta elokuun 9. p:nä 1774 Magnus Jacobille.²⁶ ”Olen kylpylävieras, ja siksi minulla on laillinen syy olla laiska kirjeenkirjoittaja”, Porthan aloitti,

²⁴ Magnus Jacob Alopaeus, Propositiones quaedam Geometricae solutae & demonstratae. Åbo 1774.

²⁵ Jäljennös 27.7. 1774 pidetystä pöytäkirjasta. Vihko ”Academica”. HYK, Alopaeusten kokoelma. Biografiaa I.

²⁶ Ernst Lagus, Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida I. (1898), s. 6–7.

”mutta yhdestä asiasta, joka koskee läheisesti Veljeä, minun on kuitenkin kerrottava viipymättä, muiden uutisten jäädessä tuonnemmaksi”. Kokonaan sivuutetulla geodeetti Johan Justanderilla oli nimittäin salaiset kannattajansa konsistorissa, aivan kuten Petter Solitanderilla oli ollut Porvoon tuomiokapitulissa, ”niin että Veljen erityisena kohtalona aina näyttää olevan joutua tekemisiin suosikkihoukkien kanssa”. Kannattajiensa kehoituksesta Justander oli jälkikäteen pyytänyt respiittiä tehdäkseen yhden pätevyysnäytteen lisää, minkä idean isänä Porthan piti professori Planmania, miestä joka oli vastustanut Alopaeusta konsistorissa ja yksityiskeskustelussa jopa väittänyt, etteivät Magnus Jacobin teesit olleet itsenäisiä, vaan professori Wallenius-vainajalta aikaan saatuja. Intrigin ikävänä puolena oli Porthanin mielestä, että Alopaeus oli julistettu päteväksi mutta hänen työtään samalla raskaasti arvosteltu, mikä tekisi hänet julkisesti vähemmän sopivaksi, jos asia luiskahtaisi jollain tavoin sille tolalle, että Lindqvist luopuisi pyrkimästä professoriksi. Justanderin kannattajat juoksivat nyt kaikki kanslerin puheilla saadakseen korkean nimittäjän taipumaan toiselle kannalle kuin mikä konsistorin yksimielinen päätös oli. ”Eikö tämä ole alhaista peliä? ... Olen kirjoittanut Veli Pehrille Tukholmaan, että tämä kävisi kanslerin puheilla ja selittäisi asiaa. Kirjoita myös lausunto omasta puolestasi konsistorille ja lähetä se tänne. Pyydä myös konsistorin aikaisempaa ehdotusta painettavaksi koska Veli on tulossa kokonaan syrjäytetyksi, tai mikä parempi, lähetä minulle avoin valtakirja tehdä se”. Vielä Porthan sanoi, että konsistorin jäsenistä rehellisin, professori Bilmark oli suoraan sanonut, ettei Justander mitenkään kelpaa virkaan.

Intrigistä ei kuitenkaan tullut mitään kuten ei Lindqvistin luopumistakaan. Magnus Jacob jäi päteväksi professuuriin, joka meni toiselle – monen tieteen kakkosmiehen osaksi tullut laiha lohdutus. Hänen kohtalonsa oli Porvoossa, sidoksissa lukioon ja itäiseen hiippakuntaan, jossa hän vähitellen kiipesi ensimmäiseksi mieheksi, eikä Turun akateмиassa monen veroisensa joukossa. Luultavaa on – vaikka emme tietenkään voi olla asiasta aivan varmat – ettei mikään suuri matemaattinen nero mennyt isänmaalta ja maailmalta hukkaan Magnus Jacobin karriäärin kääntyessä toisille laduille.

Magnus Jacob Alopaeuksen toiminta Porvoon kapitulin puitteissa tulee puheeksi seuraavassa luvussa. Tällä kohdin on kronologian vuoksi vain mainittava erästä seikasta. Alopaeuksen suhtautuminen suomen kieleen ja kotimaiseen rahvaaseen käy erinomaisesti ilmi erästä dokumentista, jonka hän laati lehtorina ollessaan vuonna 1781. Kansliakollegio oli joulukuun 7. pnä 1780 lähettänyt Porvoon tuomiokapitulille tiedustelun, millä kielellä eri seurakunnissa pidettiin jumalanpalvelusta. Kysymys liittyi läheisesti suomenkielisten julistusten painattamiseen Tukholmassa, sillä noita painotuotteita luettiin kirkoissa jumalanpalvelusten yhteydessä.

Tuomiokapitulin huhtikuun 19. pnä 1781 päiväämä vastaus sisälsi

asiallisen luettelon hiippakunnan seurakunnista ja niiden kieliloista. Luetteloon liittyi kuitenkin Magnus Jacob Alopaeuksen laatima selittävä kirjelmä, jossa Itä-Suomen olosuhteita selostettiin havainnolliseen tyyliin Tukholman herroille. Mietintö on säilynyt kahtena kappaleena, joita säilytetään Tukholman ja Helsingin valtionarkistoissa.²⁷

Magnus Jacob aloitti esityksensä kertomalla, ”että aina niistä ajoista alkaen, jolloin Ruotsista muuttaneet ruotsalaiset ottivat Uudenmaan rannikon asuakseen, on siellä ollut ruotsinkielisiä seurakuntia, jotka eivät kuitenkaan ulotu syvälle sisämaahan. Miesmuistiin ovat ne seurakunnat täällä hiippakunnassa, jotka ovat enemmän rannikolla, kuten Helsingin kaupunki ja maaseurakunta, Sipoo, Porvoon emäkirkko, Pernaja, Lapinjärvi, Myrskylä ja Pyhtää olleet etupäässä ruotsalaisia, kuitenkin niin, että jokaisessa niistä asuu myös melkoisesti suomalaisia, Pernajaa lukuunottamatta, jossa suomenkielisiä koteja ei ole monta. Suomalaisten määrä lisääntyy rannikkoseudulla torppareiden, palvelusväen ja työmiesten muuttaessa sisämaasta tai Liivinmaalta tapahtuvan muuttoliikkeen muodossa”.

Sitten Alopaeus kirjoitti: ”Helsingin, Porvoon ja Loviisan kaupungeissa asuvat suomalaisten käsityöläisten ja palvelusväen lapset oppivat tavallisesti hyvin ruotsia, ja liittyvät ruotsalaisiin seurakuntiin, mutta heidän vanhempansa, vaikka osaisivatkin ruotsia, pitävät kiinni äidinkielestään ja kuuluvat suomalaisiin seurakuntiin. Mutta maaseudulla edellä luetelluissa seurakunnissa asuvat suomalaiset eivät ollenkaan tainu oppimaan ruotsia ja omaksuvat vain hyvin vastahakoisesti ruotsalaisten talonpoikien tapoja, säilyttävät mieluiten yksinkertaisen pukunsa ja vaatepartensa sekä kotitapansa, vaikka he muuten ovat hyvässä sovussa ruotsalaisten kanssa ja asuvat heidän joukossaan. Kun linnoituksia on alettu rakentaa Viaporissa ja Loviisassa, on näille seuduille muuttanut Ruotsista virkamiehiä, sotaväkeä ja käsityöläisiä, mutta silti ei voi väittää, että suomalaisten lukumäärä olisi vähenemässä. Muut tähän hiippakuntaan kuuluvat Uudenmaan pitäjät, nimittäin Tuusula, Nurmijärvi ja Mäntsälä ja Porvoon pitäjään kuuluvat Pornaisten, Askolan ja Pukkilan kappelit ovat kaikki täysin suomalaiset, lukuunottamatta muutamia säätyläisiä, käsityöläisiä ja Tuusulassa lisäksi joitakin torppareita. Mitä Hämeeseen, Savoan ja Karjalaan tulee, niin näiden maakuntien rahvas osaa vain suomea, eivätkä edes lähinnä säätyläisiä elävät rahvaan jäsenet osaa ruotsin kieltä, eivätkä halua puhua sitä. Kaikki sisämaan herrasväet muutamaa Ruotsista muuttanutta upseeria tai elinkeinonharjoittajaa lukuunottamatta osaavat suomea yhtä hyvin kuin ruotsia, mikä ei ole ihmeellistä, koska he ovat lapsuudessaan ilman mitään vaivaa oppineet molemmat kielet. Siksi he käyvät suomalaisessa

²⁷ Porvoon kapituli kansliakollegiolle 19.4. 1781. RVA, Kanslikollegiets arkiv E XII:1. Selostuksemme perustuu tähän kappaleeseen. Konseptikappale on tuomiokapitulin arkistossa *Neoviuksen* (II, s. 377) mukaan M.J. Alopaeuksen käsialalla laadittuna.

jumalanpalveluksessa eivätkä kaipaakaan ruotsalaista, mitä ei sen vuoksi näissä sisämaan oloissa koskaan olekaan järjestetty ennenkuin aivan viime aikoina, jolloin joitakin suomen kielen kannalta ummikoita ruotsalaisia on asettunut maahan. Joku rikas talonpoika tai rusthollari on näinä viime aikoina myös voinut antaa poikansa käydä koulua kunhan tämä ensin on oppinut ruotsin kielen. Mutta tällaisten nousukkaiden lukumäärä on kyllä aika vähäinen. Onpa Savossa ja Karjalassa päinvastoin ollut tapauksia, että säätyläisen lapset ovat tulleet maanviljelijöiksi ja alkaneet seurustella yksin maan suomalaisten kanssa, niin että he ovat aivan unohtaneet ruotsin, ja tulleet seuraavissa sukupolvissa talonpojiksi jotka puhuvat vain suomea.

Suomalaiset panevat yleensä suuren arvon kieleensä, ja katsovat monasti, ettei muita kieliä ole tarpeellista oppia, mikäli siitä vain voi välttyä. Tämä johtuu suomen kielen luonteenpiirteistä ja kauneudesta, sen norjuudesta ilmaisemaan ajatuksia tietyin sanontatavoin, jotka tekevät pitkänkin puheen iskeväksi, sekä helppoudesta painottaa mitä ajatusta tahansa tällä kielellä. Suomalaiset ovatkin ihmeen taitavia ilmaisemaan yhdellä sanalla kokonaisen viisauden, jonka lausuminen veisi muilla kielillä pitkän tovin. Juuri tästä seikasta johtuukin, ettei tämä kansa, joka asuu pieninä parvina muiden suurten kansojen seassa, ole menettänyt kieltään, mikä asia on eräs tämän maailman ihmeistä.

Sille joka asuu suomalaisten joukossa ei ole vaikeaa oppia suomea, ainakin niin paljon kuin välttämättä tarvitaan, sillä suomalainen ei koskaan pilkkaa ulkomaalaista, joka ei osaa hänen kieltään, vaan korjaa ja auttaa siivosti ja kykynsä mukaan. Jos on pannut vähän vaivaa suomen opiskeluun, ei sitä tule katumaan”.

Oheinen kaunis todistuskappale Magnus Jacob Alopaeuksen rakkaudesta suomen kieleen sisältää muutaman huomion, joiden paikkaansa-pitävyys on ilmeinen. Alopaeus korosti myönteiseen sävyyn kieliryhmien välillä vallitsevaa sopua, suomalaisten yksinkertaisuutta ja hyvän-tahtoisuutta, ja esitti muutenkin hyvin idyllisen kuvan sisämaan kielio-loista. Hän oli huomannut Uudenmaan rannikolla voimistuvan muutto-liikkeen vaikutuksia, mutta piti silti väestö- ja kielisuhteita tasapainoisina. Esityksen lopussa oleva kuvaus suomen kielen eristyneisyydestä ja sen kauneusarvoista osoittaa, että Magnus Jacob oli hyvin oivaltanut eräitä tämän kielen peruspiirteistä.

5. Teologian lehtori ja tuomiorovasti

Porvoon lukion lehtoraateista merkittävin oli vanhastaan teologian oppituoli, jota hoiti vuodesta 1781 Johan Borgström, oppinut Turun dosentti ja Magnus Jacob Alopaeuksen edeltäjä matematiikan ja logiikan lehtorina. Tämän sairastuessa vaikeaan hermosairauteen määrättiin Alopaeus syyskuun 22. pnä 1784 teologian lehtorin viransijaiseksi, ja kun viran varsinainen haltija oli mennyt manan majoille tammikuussa 1785, pidettiin sijaista ilman muuta sopivana astumaan virkaa vakinaisestikin toimittamaan. Muodon vuoksi Magnus Jacob kuitenkin kirjoitti teesit aiheesta ”Theses Theologicae controversias recentissimas potissimum attingentes”, joita hän puolusti kesäkuun 8. pnä 1785 lukion ylemmässä oppisalissa. Väitöskirjan säilyneeseen kappaleeseen¹ on piispa Gabriel Fortelius merkinnyt, että Alopaeus oli puolustanut mielialpiteitään ”miehekkäästi” (masculine). Tämä pieni sana käsikirjoituksen laidassa osoittaa, että kunnon lehtori oli jo aikalaisten silmissä alkanut saada pondusta esiintymisiinsä. Itse teesien sisältö tulee pohdittavaksi toisaalla tässä teoksessa. Tällä kohdalla riittää sanoa, että Alopaeus korosti niissä luonnollisen järjen merkitystä Raamatun tulkinnassa, varoitti liiasta tunteenomaisuudesta uskon asioissa ja hyökkäsi kiivasti uutta Saksassa syntynyttä teologista suuntausta, neologiaa, vastaan.²

Talvikausi 1784–1785 lienee ollut Magnus Jacobin raskaimpia, sillä hän veti kaksinkertaista kuormaa, toimien myös vanhassa virassaan matematiikan lehtorina maaliskuun 22. päivään 1784 saakka.³ Siirtymien teologian lehtoraattiin tapahtui virallisesti kohta väitöstilaisuuden jälkeisenä päivänä, kesäkuun 9. pnä 1785. Menettely oli täysin tavalli-

¹ Liitteenä RVA, Borgå konsistorium till Kungl. Maj:t 1789–1795. Päiväämätön kirje, joka on merkitty saapuneeksi 14.4. 1790.

² Esko Koskenvesa (1963), s. 40.

³ Magnus Jacob Alopaeuksen omaelämäkerrallinen muistiinpano. HYK, Alopaeusten kokoelma. Biografiaa 1.

nen, sillä "filosofisten" oppituolien haltijat siirtyivät tähän aikaan yleisesti "teologisiin" katedereihin niin yliopistoissa kuin lukioissa näiden paremman palkkauksen vuoksi. Muodollisesti oli tieteenalan vaihto Magnus Jacobille helppoa, sillä hän oli jo kapituliin liittyessään vihityttänyt itsensä papiksi toukokuun 5. pnä 1771, istunut tuossa neuvostossa ratkomassa kirkollisia kysymyksiä jo 14 vuotta ja osoittautunut varsin kelpoisaksi saarnamieheksi kun sellaista oli tarvittu. Täydellä todella Magnus Jacob syventyi uuteen alaansa syyslukukauden alkaessa, avaten luennointinsa lukiossa lokakuun 4. pnä 1785 komealla puheella aiheesta "De usu et abusu rationis humanae in Theologia" (Ihmisjärjen oikeasta ja väärästä käytöstä teologiassa).

Teologian tutkimus oli 1700-luvun puolivälin Suomessa *Ilmari Salomiehen* mukaan varsin heikolla pohjalla, sillä sen oppituoille virtasi toisista tiedekunnista yliopistomiehiä, jotka siirryttyään alkuperäisestä harrastusalastaan pois eivät tunteneet oloaan aivan kotoisaksi eivätkä pystyneet kokoamaan itseään suurempiin suorituksiin tieteenalansa hyväksi.⁴ Tällainen tulokas oli epäilemättä myös Magnus Jacob Alopaeus, mutta meidän on muistettava, että hänellä toki oli teologista pohjaa sekä heränneestä isänsä kodista että opintojen alkuajoilta Turusta.

Kuinka Magnus Jacob hoiti uudet tehtävänsä? Voimme vastata tähän kysymykseen melko yksityiskohtaisesti. Teologian lehtorin tehtävänä oli opettaa lukiossa dogmatiikkaa, symboliikkaa ja eksegetiikkaa sekä dogmi- ja kirkkohistoriaa. Dogmatiikan oppikirjana Magnus Jacob käytti edesmenneen arkkipiispa Jacob Benzeliuksen kahta teosta, joista toisesta "Repetitio theologicasta" on säilynyt Magnus Jacobin laatima lasea, 350-sivuinen käsinkirjoitettu yhteenveto, joka on toiminut kompendiona luentoja pidettäessä.⁵ Kirkkohistorian osalta Magnus Jacob sovelsi saksalaisen teologian professorin Joh. Andr. Schmidin (1652–1726) teosta "Compendium Historiae Ecclesiasticae" lisäillen siihen omasta päästään tietoja kotimaan kirkkohistoriasta, mikä ala tietenkin kokonaan puuttui kunnon ulkomaalaisen auktorin esityksestä. Symboliikan alalta luetutti lehtori pojilla Augsburgin uskontunnustusta A. Rechenbergin toimittamassa muodossa. Oman todistuksensa mukaan Alopaeus oli varsin innostunut harjoittamaan nuorisoa myös käytännön saarnataidossa, missä opetuksessaan hän käytti oppikirjana piispa Johan Möllerin esitystä "Om ett rätt predikosätt".⁶

Onkin ilmeistä, että opetuksen pääpaino Magnus Jacobin aikana oli käytännöllisessä papintoimen harjoittelussa. Uusi lehtori pyrki ennen muuta tekemään teineistä rutinoituja ammattimiehiä sielunpaimenen tehtävään. Teinit saivat itse etsiä pyhäpäivien tekstit Raamatusta ja käsitellä niitä saarnaluonnoksissaan, jotka hän tarkasti henkilökohtai-

⁴ *Ilmari Salomies*, Suomen kirkon historia III (1962), s. 288.

⁵ VA, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran kokoelmat A 6. Alopaeus, Magnus Jacob.

⁶ *Arvid Hultin* (1920), s. 161–162.

sesti. Saarnaamisen piti tapahtua vuorotellen molemmilla kielillä, jotta oppilaat tottuisivat aivan automaattisesti käyttelemään sekä ruotsia että suomea, ja voisivat myöhemmin hakea papinvirkoja hiippakunnan koko alueella. Samasta syystä toimitettiin aamuhartaus kahtena viikonpäivänä ruotsiksi, kahtena taas suomeksi. Kaksikielisyys koski kuitenkin vain jumalanpalvelustekstejä — yksityiskeskustelussa ja opetuksessa käytti Magnus Jacob tietenkin vertaistensa parissa vain ruotsia.

Teologian lehtorin palkkapitäjä, Lapinjärvi (Lapträsk) ja sen pohjoinen kappeliseurakunta Artjärvi (Artsjö) antoivat Magnus Jacobille itselleenkin rikkaita tilaisuuksia saarnaamiseen, kuten hänen kirjoittamiensa saarnojen pitkä sarja osoittaa.⁷ Palkkapitäjän hoidosta vuosina 1785–1794 on Alopaeusten arkistossa melko tyhjentävä kuvaus ”Journal öfver mina resor till mitt annexe pastorat Lapträsk med Artsjö Capell, och öfver där af mig genom Guds nåd förrättade fromhets sysslor”.⁸ Tämä lähde luettelee kaikki matkat, saarnat ja muut kirkolliset toimitukset, jotka liittyvät Magnus Jacobin viranhoitoon tuossa uusmaalaisessa pitäjässä.

Ilmeistä on, että Magnus Jacob osoitti heti alusta poikkeuksellista kiinnostusta seurakunnan asioihin ja pyrki hoitamaan niitä hyvässä sovussa apupappiensa, ensin Alexander Felleniuksen ja tämän kuoltua C.A. Houghbergin kanssa. Hän saarnasi tuon tuostakin ruotsiksi Lapinjärven emäkirkossa ja suomeksi Artjärvellä, johti pitäjän kokouksia ja teki, kuten pitäjän historiankirjoittaja *Anders Allardt* kertoo, Lapinjärvelle suuria palveluksia.⁹ Miten tiheään hän kävi Lapinjärvellä, siitä voimme esittää pienen esimerkin vuodelta 1786. Tuon vuoden tammikuussa Magnus Jacob oli palkkapitäjässään kolme kertaa (1., 6. ja 22. päivänä), helmikuussa samoin kolmasti (5., 12. ja 26. päivänä), maaliskuussa vain kahdesti, mutta sitä pitempään (13.–18. ja 20.–24. päivät) jne. Ainoa kuukausi, jolloin hän ei lainkaan vierailut Lapinjärvellä, oli marraskuu.

Muutama konkreettinen tapaus voidaan kertoa näiltä matkoilta. Magnus Jacob kävi pitäjäläisten kanssa pitkäjänteisiä neuvotteluja hautausmaan muutosta terveellisempään paikkaan, mutta ne eivät johtaneet tulokseen, koska tarkoitukseen aiotun maapalan omistaja Johan Sibbe kieltäytyi myymästä sitä seurakunnalle. Suurempi onni seurasi kuitenkin sitä Alopaeuksen yritystä vaikuttaa seurakuntalaistensa tapoihin ja siveellisyys, jonka hän teki pitäjänkokouksessa toukokuun 20. pnä 1793.

Kysymys tuossa hyvin latautuneessa kokouksessa oli rahvaan paljosta juopottelusta ja paloviinankäytöstä. Magnus Jacob aloitti esityksensä sanomalla juhlallisesti, että hänen tietoonsa oli tullut varmasta lähte-

⁷ VA, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran kokoelmat C 4. Alopaeus, Magnus Jacob.

⁸ HYK, Alopaeusten kokoelma. Biografiaa I.

⁹ *Anders Allardt*, *Lapträsk socken* (1920), s. 85.

tä, että kansa käytti juhlistaan, ja erityisesti häissä, erittäin kohtuuttomalla tavalla paloviinaa. Kirkkoherralla ei ollut mitään sitä vastaan, että aterialle käydessä otettiin ruokahalun parantamiseksi yksi ryyppy, mutta että pullo kiersi monta kertaa pitopöydän ympäri oli jo liikaa. Ei ollut sopivaa, että lasi tyhjennettiin jokaisen läsnäolevan henkilön kunniaksi ja että nuorille ja lapsillekin tarjottiin viinaa. Tällainen käytäntö oli jo täyskasvuiseinkin ruumiille ja sielulle hyvin vahingollinen, lapsista puhumattakaan, sillä heistä tulisi aikaa myöten pahoja juoppoja. Olisi siksi viisasta käyttää hyvin pantua olutta ruokajuomana, sillä se antoi terveyttä ja voimaa. Niin vetoavasti Alopaeus esitti puheenvuoronsa, että yksinkertainen kansa todella luopui paloviinan käytöstä ja olot Lapinjärvellä raitistuivat.¹⁰

Toiseenkin epäkohtaan Magnus Jacob tarttui tarmokkaalla kädellä. Pitäjän viljamakasiinista lainaajat saivat maksaa saamistaan viljakaupoista korkoa korolle, mikä oli varsinkin katojen ahdistamille köyhemmille talonpojille perin raskasta. Toukokuun 17. p:nä 1789 Alopaeus otti asian pitäjänkokouksessa esille ehdottaen, että laskutapa muutettaisiin yksinkertaiseen korkoon perustuvaksi. Hän lupasi itse, matemaatikko kun oli, ottaa laskeakseen, mikä kaikkien lainaajien palautusvelvollisuus uuden menetelmän mukaan olisi. Millaisista epäkohdista oli kysymys, sen kirkkoherra havainnollisti kertomalla Harsbölen Samuel Nilssonista, joka oli lainannut vuonna 1751 tynnyrin viljaa, mikä laina oli kasvanut vuoteen 1779 mennessä 5 tynnyriksi 11 1/2 kapaksi. Pitäjänkokous suostuikin muuttamaan järjestelmää Alopaeuksen ehdottamalla tavalla.¹¹

Myös kappalaisiaan kohtaan uusi kirkkoherra osoittautui humaani-seksi. Hän teki heti virkaan astuessaan sopimuksen Alexander Felleniuksen kanssa molempien palkkaeduista, joka oli huomattavan edullinen kappalaiselle. Sopimus uusittiin Felleniuksen kuoltua uuden apupapin C.A. Hougbergin kanssa ja on säilynyt Alopaeusten papereissa Porvoossa helmikuun 14. p:nä 1789 allekirjoitettuna kappaleena.¹² Tämän sopimuksen mukaan varapastori sai koko varsinaisen pappilan tuoton, sen mitä maatalous antoi, lukuunottamatta sitä viljaa ja niitä heiniä, jonka torpparit vanhastaan olivat tottuneet tuomaan lehtorille Porvooseen. Puolet pitäjältä kerätyistä ruokakymmenyksistä, lihasta ja läskistä, herneistä, kaurasta, pellavasta, villoista ja humalista, samoin kuin Artjärven leivästä kuului varapastorin palkkaan. Hougberg sai lisäksi jakamattomina kaikki halot ja oljet, kynttilät, kaalit ja naurikset, jotka kuuluivat Lapinjärven emäkirkolle. Sen sijaan lasten kastamisesta ja avioparien vihkimisestä suoritettut palkkiot jaettiin suhteessa 1:3, Alopaeuksen saadessa pienemmän osan.

¹⁰ Ibid. s. 271–272.

¹¹ Ibid. s. 301–302.

¹² HYK, Alopaeusten kokoelma. Topographica K-P. Lappträsk.

Sopimus määräsi vielä, että varapastorin oli oltava ahkera ja toimitava erityisesti Artjärvellä, jonne Alopaeus ei pitkän matkan vuoksi niin usein ennättäisi. Hänen piti pitää kirkonkirjat kunnossa, kantaa ja tilitää papin palkkasaavat ajallaan ja varata yksi pappilan kamareista Alopaeuksen käyttöön tämän käydessä seurakunnassaan. Vaatimaton ateria, kynttilä ja lämmin uuni olivat kirkkoherran toivomuksia näiden käyntien aikana. Sen sijaan ei kappalaisen mitenkään tarvitsisi majoittaa ja kestitä muita henkilöitä, ajorenkkiä lukuunottamatta, joita lehtorilla oli ehkä joskus matkassaan. Äskettäin kuolleen Felleniuksen sisarelle oli Hougbergin maksettava se viljamäärä, jonka tämän kylvämä peltola olisi kantanut, ellei halla olisi vienyt koko satoa. Viimemainittu määräys erityisesti osoittaa Magnus Jacobin suurta oikeudenmukaisuutta, sillä hän määräsi köyhälle varapapin perikunnalle korvauksen, johon tämä juridisesti ei ollut oikeutettu, mutta jonka inhimillisuus kuitenkin velvoitti antamaan.

Neljä vuotta Alopaeuksen siirtymisestä teologian lehtoriksi, vuonna 1788, puhkesi Ruotsin ja Venäjän välille sota, joka veti Porvoon kaupungin suorastaan tapahtumien yhdeksi keskuksesi. Heinäkuun 9. p:nä 1788 saapui itse kuningas Itä-Uudenmaan piispankaupunkiin, vierailen siellä jo toista kertaa hallitusaikanaan. Seuraavina sotavuosina sekä Kustaa III että Kaarle-herttua oleskelivät toistuvasti Porvoossa asuen raatimies Erik Solitanderin suuressa talossa. Syksystä 1788 kevääseen 1789 oli vielä armeijan päämaja ja kuninkaan henkikaartikin sijoitettu Porvooseen, jonne suurten meritaistelujen tykinjylinä kantautui Suomenlahden vesiltä.

Näin rauhallinen kirkon ja koulun sekä kaupankäynnin leimaama kaupunkimiljöö oli yhdellä iskulla muuttunut peräti sotilaalliseksi. Armeija varastoi makasiinejaan kaupunkiin, vankikolonna vaelsi Porvoon mukulakivikatuja yhtä hyvin kuin kumpaankin suuntaan marssivia omia joukkoja. Lukion uusi ja tilava rakennus otettiin muutta mutkitta sotasairaalaksi syksyllä 1789 tuomiokapitulin sydäntä särkevästä vastalauseista huolimatta, ja Loviisasta tuli yhdellä kertaa 130 haavoittunutta täyttämään sen oppisalit valituksellaan ja vähitellen yhä pahemmaksi käyvällä löyhkällä, jota tuomiokapituli pakeni alkaen pitää kokouksiinsa joko piispan luona tai Alopaeuksen kodissa. Sairaiden haju tuntui kapitulin asiakirjoissa vielä rauhan tultua, kirjoitti lehtori Alopaeus kymnaasin historiaan.¹³

Magnus Jacob Alopaeuksen omat kosketukset sotaan eivät olleet aivan vähäiset. Kuninkaan saapuessa Porvooseen heinäkuussa 1788 hänen osalleen lankesi pitää tuomiokapitulin ja lukion puolesta tervehdyspuhe, joka oli erittäin merkittävä mutta jonka täydellinen teksti on valitettavasti kadonnut. Kun sitä tarkastellaan toisaalla tässä teoksessa, riittää sanoa, että kunnan lehtori osoitti retoriikan kukkaiskielellä soti-

¹³ *Arvid Hultin* (1920), s. 178–179; *Torsten Hartman*, *Borgå stads historia I.* (1906), s. 464.

laallista ekspansiohenkiä toivoen menestystä kuninkaan hankkeelle vapauttaa vanhat Ruotsin provinssit, jotka nyt olivat Venäjän valtakunnan alla, ja liittää ne emämaahan, niin että luterilaiset uskonveljet, maanomistajat ja sukulaiset voisivat palata valtakunnan yhteyteen. Alopaeus puhui siis yhtä lailla uskonnollisista, kansallisista ja sukulaisuussyistä sodan oikeuttajina, mikä hänen näkökulmastaan olikin aivan luonnollista, kun hänellä oli lukuisia sukulaisia Vanhan Suomen ja Inkerinmaan pappien joukossa.

Sota-ajan rasitukset olivat liikaa sairaalloiselle piispa Gabriel Forteliukselle, joka kuoli 88 vuoden korkeassa iässä marraskuun 16. pnä 1788. Rehtorinvaihdoksen yhteydessä seuraavan vuoden kesäkuun 29. pnä eroava rehtori Magnus Jacob Alopaeus piti muistopuheen vainajan kunniaksi, johon hänellä kaikesta päättäen oli ollut erittäin hyvä suhde. Puheen pääkohdat julkaistiin Åbo Tidningarissa vuonna 1791.¹⁴ Muistopuheen pitäjä ylisti piispan harvinaisia ansioita, jotka olivat tehneet hänestä säätynsä koristuksen, ei vain laajojen tietojensa puolesta, vaan myös väsymättömän ahkeruuden vuoksi, jolla hän oli hoitanut virkavelvollisuuksiaan. Valaisevana hänen persoonallisuudelleen piti Alopaeus piispan omaa lausuntoa eräästä edeltäjästään, että ”tämä oli niin sopuisa luonteeltaan, että ihmiset miltei pitivät asiaan kuuluvana suuttua hänelle juuri hänen laupeamielisyytensä vuoksi”.¹⁵ Forteliusta seurasi piispanvirassa tuomiorovasti, entinen kaunopuheisuuden lehtori Paul Krogius, jonka kausi muodostui perin lyhyeksi.

Magnus Jacobin toiminta tuomiokapitulin jäsenenä herätti vähin erin enenevää arvostusta säätyveljien parissa. Niinpä jo Gabriel Forteliuksen kuoltua toimitetussa piispanvaalissa, jossa Paul Krogius tuli ensimmäiselle ehdokassijalle, Magnus Jacob Alopaeus sai 22 hajakantaa eri puolilta hiippakuntaa ja joutui tämän seurauksena neljännelle ehdokassijalle.¹⁶ Krogius jätti jälkeensä täytettäväksi tuomiorovastin viran, jota hakivat Loviisan kirkkoherra Zacharias Cygnaeus, teologian lehtori ja Lapinjärven kirkkoherra Magnus Jacob Alopaeus ja kaunopuheisuuden ja runouden lehtori Johan Gabriel Lind. Tuomiokapitulin mielipide näistä hakijoista oli täysin selvä: Alopaeus oli kaikissa suhteissa ylivoimainen. Kirjelmässään kuninkaalle alkukevästä 1790 tuomiokapituli korosti, että Magnus Jacobilla olivat sekä opilliset että käytännölliset ansiot tasapainossa keskenään, kun taas molemmilla muilla kilpahakijoilla oli etupäässä vain käytännöllisiä ansioita:

”Herra Lehtori ja Kirkkoherra Alopaeus on, asianmukaisten kokeiden jälkeen ja suurta oppia osoittaen, tullut maisteriksi Tu-

¹⁴ Åbo Tidningar 1791 n:o 20 ja 22.

¹⁵ Arvid Hultin (1920), s. 188–189.

¹⁶ Porvoon tuomiokapituli Kunink. Majesteetille 4.3. 1789. RVA, Borgå konsistorii skrivelser 1789–1795, Vol. 8.

run akademian filosofisessa tiedekunnassa heinäkuun 28. pñä 1769, ja vielä esittänyt ja puolustanut samassa kuninkaallisessa akatemiassa opinnäytteen matematiikan dosentuuria varten, mistä kaikesta akademian konsistori on antanut hänelle mitä mairittelevimmat kunnialausunnot. Esitettyään täydeksi tyydytykseksi tuomiokapitulille vaaditun kokeen myös teologiassa, hänestä tuli matematiikan ja logiikan lehtori Porvoon lukioon, mihin virkaan hän sai Kuninkaallisen Majesteetin valtakirjan heinäkuun 4. pñä 1770. Tätä virkaa hän on hoitanut katkeamatta siihen asti, kunnes hänet, hänen esitettyään hyvin kunnioitusta herättävän opinäytteen jumaluusopissa, siirrettiin vuonna 1785 teologian oppituolin haltijaksi ja siihen kytketyn Lapinjärven seurakunnan kirkkoherraksi. Tultuaan vihityksi papiksi hän on hyvin ahkerasti ja yhä suurempaa kokeneisuutta osoittaen osallistunut tuomiokapitulin työhön. Onpa hän vielä vuonna 1774 pätevöitynyt erityisellä väitöskirjalla matematiikan professorin virkaan Turun akademiasa sekä ansioitunut vielä monella muulla tavalla. . . luennoimalla, pitämällä juhlapuheita, kirjoittamalla vielä painamattoman esityksen lukion historiasta ja muuten”.¹⁷

Koska tuomiorovasti oli Porvoon kaupunki- ja maaseurakuntien kirkkoherra, alistettiin hakijat normaaliin papinvaaliin näissä seurakunnissa. Tulos osoittautui nyt aivan päinvastaiseksi: Zacharias Cygnaeus keräsi ylivoimaisesti enimmäkseen äänet niin kaupungista kuin maalta, Alopaeus sai tyytyä kaupungissa noin kolmanneksen ja maaseurakunnassa vain kymmenenteen osaan Cygnaeuksen äänisadosta Johan Gabriel Lindin jäädessä käytännöllisesti katsoen ilman ääniä. Merkillistä kyllä, tulivat Magnus Jacobin Porvoosta saamat äänet kaupungin vähäväkisiltä, suutareilta ja räätäleiltä, merimiehiltä, turkkureilta, sepiltä, sorvareilta, kutojilta sekä pikkukauppailta, kun taas varakkaat porvarit ja herrasväet äänestivät miehissä Cygnaeusta. Kaikkiaan avaa tämä tuomiorovastin vaali mielenkiintoisen näköalan kahden pappismiehen, Zacharias Cygnaeuksen ja Magnus Jacob Alopaeuksen, mieskohtaisiin suhteisiin – Cygnaeus tiedettiin kuninkaan suosikiksi ja hän keräsi herrasväen sympatiat kun taas Alopaeusia arvostettiin kapitulin ja hiippakunnan papiston taholla sekä Porvoon köyhien korttereissa.

Kustaa III oli tutustunut Zacharias Cygnaeukseen sodan aikana Loviisassa ja mieltynyt tämän suurenmoiseen saarnataitoon. Koska nimitys tuomiorovastiksi oli majesteetin kädessä, keräsi Magnus Jacob kaikesta rohkeutensa ja pyysi yksityisistä audienssia kuninkaalta huhtikuun 19. pñä 1790 yrittääkseen vaikuttaa Kustaaseen, jonka hän epäili ilman muuta nimittävän Loviisan kirkkoherran auki olevaan virkaan. Se an-

¹⁷ Tuomiokapitulin päiväämätön kirje, joka on merkitty vastaanotetuksi 14.4. 1790. RVA, Borgå konsistorii skrivelser 1789–1795, Vol. 8.

sioluettelo, jonka Magnus Jacob tuossa tilaisuudessa ojensi kuninkaalle, on säilynyt ja osoittaa Alopaeuksen yrittäneen tehdä vaikutusta majesteettiin kertomalla harrastuksistaan upseerikoulutuksen ja historiankirjoituksen alalla. Muistuttipa hän vielä siitä puheestakin, jonka hän oli pitänyt kuninkaalle sodan alkuhetkinä Porvoossa.¹⁸ Kustaa III:n mieli ei kuitenkaan ollut muutettavissa; hän antoi tuomiorovastin valtakirjan rajakaupungin kultakieliselle saarnamiehelle Zacharias Cygnaeukselle.

Piispa Paul Krogius kuoli kaikille yllättävästi keskellä tärkeää toimistusta, valtiopäivämatkaa Gävlen valtiopäiville tammikuussa 1792. Kun tieto hiippakunnan ainoan valtiopäivämiehen onnettomasta poismenosta Turussa saapui Porvooseen, toimitettiin kiireinen uusi valtiopäivämiesvaali, jossa kaksi hiippakunnan pappismiestä, rovasti Johan Lagus lisälmelta ja lehtori Magnus Jacob Alopaeus Porvoosta, valtuutettiin edustamaan Itä-Suomen pappeja jo käynnissä olevassa säätykokouksessa.¹⁹ Molempien oli lähdettävä liikkeelle suinpäin, ja Lagus valitsi kiertotien Pohjanlahden ympäri, Porvoosta helmikuun 10. pnä 1792 matkansa aloittanut Alopaeus taas suoran tien yli Ahvenanmeren vaarallisten jäätiköiden.

Lainaamme Magnus Jacobin matkapäiväkirjaa menomatkan osalta:

”Vuonna 1792 helmikuun 10. pnä kello 10 lähdin matkaan Herran nimessä Porvoosta Gävlen valtiopäiville. Vielä samana päivänä kello puoli kymmenen illalla, olin päässyt Hämeenlinnaan. Helmikuun 11. pnä jatkoin matkaa tullen Turkuun seuraavana päivänä kello puoli kaksitoista. Sieltä ennätin helmikuun 13. pnä kello neljäksi Virmon kestikievariin, jossa yövyin. Helmikuun 14. pnä ehdittiin Kumlingeen ankaran pakkasen vallitessa. Sieltä 15. pnä Eckeröön kello 8 illalla. Nota bene. Jäät Kihdin ja Teilin selillä olivat vahvat, mutta röykkiöiset. Olipa kurjaa tulla kovassa pakkasessa Kumlingeen ja erityisesti Brändöön, sillä majataloissa ei ollut hakattu halkoja ja kunnon lämmityspuita valmiiksi. Helmikuun 20. pnä yritettiin mennä meren yli, mutta Signildskäriltä oli käännytävä takaisin. 22. päivänä, Jumalan kiitos, ylitys onnistui. Seurassamme olivat Herra Majuri Odert v. Essen, Herra Luutnantti Armfelt ja Ylioppilas Aimelaus, palveluskuntamme sekä joukko ahvenanmaalaisia talonpoikia, ja kaiken lisänä vielä eräs Italialainen. Meidän kaikkien ja vielä postisäkkien vuoksi tarvittiin yli kaksikymmentä hevosta ja rekeä. Lähdimme Eckeröstä kello 4 aamulla, ja Signildskäriltä, jossa haukkasimme aamupalaa, kello 7 samalla kun matkastamme annettiin merkki kaunuanlaukauksella jäätyneen meren yli.

¹⁸ Ansioluettelo on säilynyt HYK, Alopaeusten kokoelma. Biografiaa 1.

¹⁹ Porvoon lukion arkisto, Diverse handlingar. Utdrag ur Consistorii Borgoensis protokoll den 7.2. 1792.

Sää oli kaunis, mutta jäässä oli suurempia ja pienempiä railoja molemmilla rannoilla. Noin neljännes matkasta oli jää sileää, siten epätasaista ja röykkiöistä, mutta lohkareitten välissä taas väliin tasaistakin. Paikoin jää ei ollut vahvaa, vaan keinui selvästi rekien alla, etenkin Signildskärin ulompien luotojen kohdalla. Tulimme Jumalan kiitos onnellisesti Grisslehamniin kello 1/2 1 samana iltapäivänä ja jatkoimme Gävleen ollen perillä siellä helmikuun 24. pnä kello 7 aamulla. Sain heti kortteerin Karduaanintekijä Bergin luona, joka asui virran rannalla olevan myllyn vieressä”.²⁰

Aivan samalla tavalla kuin tässä käsikirjoitetussa muistiinpanossa ei Alopaeus esitä matkaansa Porvoon lukion historiassa²¹ vaan kertoo liksäksi, että alkuaan kaunis ilma vaihtui tuona jännittävänä ylityspäivänä helmikuun 22. pnä räntämyrskyksi ja rajuilmaksi. Hän lisää painetussa kertomuksessaan vielä, että matkan johto oli uskottu eräälle ahvenanmaalaiselle, joka luistimilla kulkien johti karavaania, tutki tarkoin jään kantavuutta ja osoitti ne kohdat, josta hevoset ja reet saattoivat ajaa ylitse. Heti tultuaan Grisslehamniin Magnus Jacob lähetti pikaisen viestin saapumisestaan Ruotsin puolelle Pehr Juslénille Tukholmaan.²²

Gävlen valtiopäivät olivat sinänsä varsin merkityksetön episodi Ruotsin valtiopäivähistoriassa, sillä valta oli lujasti monarkin käsissä ja pikkukaupunkiin karkoitettut valtiopäivämiehet tanssivat melko hyvässä järjestyksessä hänen pillinsä mukaan, vaikka pinnan alla kytikin vaarallinen aatelisoppositio. Papiston kannalta oli merkityksellistä, että kirkollisasioita johtamaan edellisillä valtiopäivillä perustettu kirkollisasiain toimituskunta nyt sai esittelijänviran, josta säädettiin, että asianomaisen oli oltava pappi eikä aatelmies.²³ Tämä oli tietenkin säädyn mielestä tärkeä voitto kamppailussa oikeudenmukaisten virkanimitysten puolesta suosikkijärjestelmää vastaan. Yhtä iloinen yleisestä kehityksestä ei ollut aatelissäätö, jonka piirissä vallitsevaa vastarintaa Kustaa III pelkäsi. Meille on säilynyt Johan Albrecht Ehrenströmin muistiinpano, jonka mukaan kuningas oli koko valtiopäivien ajan hermostunut, aikoi uhrata suosikkinsa Armfeltin mielipiteiden lepyttämiseksi ja uskaltautui kaupungille kävelemään vain lyhyitä hetkiä, silloin kun valtiopäivämiehet söivät lounastaan ja kadut olivat tyhjiä. Näillä yksinäisillä kävelyretkillä, joilla majesteettia seurasi vain ylikamarijunkkari Taube, Kustaa III:a varjosti Ehrenströmin mukaan kapteeni Anckarström, ladatut pistoolit takkinsa alla, pääsemättä kuitenkaan sopivalle ampumataikisyydelle.²⁴

²⁰ E.G. Palmén, M.J. Alopaeuksen muistiinpanoja v:lta 1792 (1915), s. 11–12.

²¹ M.J. Alopaeus, Borgå gymnasii historia III, s. 347 nootti v.

²² Pehr Juslén Henrik Gabriel Porthanille 2.3. 1792. HYK, H.G. Porthanin kokoelma.

²³ Tapani Vuorela, Keisarillisen Suomen senaatin kirkkopolitiikka (1976), s. 20.

²⁴ Ögonvittnen om Gustav III. Redigering Beth Hennings (1960), s. 352.

Valitettavasti ei Magnus Jacob yhtä vähän kuin virkaveljensä Johan Laguskaan, joka saapui pohjoista tietä samana päivänä, ehtinyt vaikuttaa valtiopäivien kulkuun, sillä käsillä oli niiden viimeinen päivä. Heti majapaikastaan lähdettyään Alopaeus törmäsi kadulla Turun piispaan Jakob Gadoliniin, jonka kehotuksesta hän kello kymmeneltä otti paikansa pappisäädyn kokoushuoneessa Gävlen koulutalossa, ilman että kukaan vaati häntä näyttämään valtakirjansa. Säädyn puhemies, itse arkkipiispa, tervehti kohteliaasti myöhästyneitä veljiä, Alopaeusta ja Lagusta, minkä jälkeen sääty käsitteli joukon pikkuasioita, tarkasti pöytäkirjoja ja hioi alamaista ja kiitollista loppulausuntoaan kuninkaalle kirkollisiasiain toimituskunnan suhteen tapahtuneen onnellisen ratkaisun vuoksi. Jo puoli kahdelta kokoonnuttiiin päätösjumalanpalvelukseen, jossa arkkipiispa Lindblom piti crittään muistettavan saarnan.²⁵ Ankan pakkasen vuoksi jumalanpalvelusta ei pidetty kirkossa, vaan valtiosalissa, jonne oli kaikessa kiireessä kannettu saarnatuoli, kynttilöitä ja muuta kirkollista esineistöä.²⁶ Gävlessä tehtiin siis aivan toisinpäin kuin mitä tultaisiin tekemään 17 vuotta myöhemmin Porvoossa, missä valtaistuin kuljetettiin kirkkoon saarnatuolin naapuriksi. Ehkä Magnus Jacob Alopaeus muisti toimiessaan saarnajaana Porvoon valtiopäivillä 1809 Gävlen tapahtumat, joiden aikana hän oli edustanut hiippakuntaansa aivan toisen majesteetin edessä.

Magnus Jacobille sattui vielä se harvinainen onni, että hän tuli valituksi niiden 24 valtiopäivämiehen joukkoon, joille kuningas tarjosi samana iltana illalliset. Kustaa III ei ollut illallisilla hyvällä tuulella, vaan häntä vaivasivat hermostuneet nytkähdykset kasvoissa, kirjoitti Elias Schröderheim. Varsin pian majesteetti nousikin pöydästä, komen si rekensä portin eteen, otti jäähyväiset lähimmiltään kyynelten vuotaessa, läimäytti reen ikkunaluukun kiinni huutaen kuskilleen: "Aja", minkä jälkeen ajoneuvo katosi talvisessa illassa Tukholmaan vievälle tielle.²⁷

Seuraavana päivänä eli helmikuun 25. pnä oli Magnus Jacobin allekirjoitettava muiden säätyveljiensä kanssa valtiopäiväpäätös. Saattaa olla, että hän törmäsi allekirjoitustilaisuudessa kaukaiseen sukulaiseensa Adam Alopaeukseen, joka oli valtiopäivillä Karjalan ylemman kihlakunnan talonpoikien edustajana. Adam oli kokenut valtiopäiväkettu, Kustaa III:n henkilökohtainen agentti, joka oli pitänyt aikaisemminkin huolta että valtakunnan neljäs sääty oli päätöksissään lujasti kuningasvallan kannalla.²⁸

Valtiopäivien jälkeen Magnus Jacob matkusti Upsalaan, jossa hän viipyi yhden päivän, ja sieltä edelleen Tukholmaan. Reessä vietetyn

²⁵ RVA, R 714. Präteståndets protokoll 1792 fol. 349–350, 395–396.

²⁶ RVA, Ceremonimästarens journaler 1790–92 vol. 5, s. 114–115.

²⁷ Ögonvittnen, s. 354–355.

²⁸ Sveriges Rikes Ständers Besluth. . . i Gefle den 24 Februarii 1792. Tryckt i Stockholm 1792.

epämukavan yön jälkeen hän ilmaantui vaimonsa veljen, korkeimman oikeuden virkamiehen Pehr Juslénin tukholmalaisuntoon kello seitsemältä maaliskuun 4. päivän aamuna, ajaen sukulaisensa heti jalkeille. Kun aamukahvi oli valmiina, ilmestyi paikalle myös toinen Juslénin veljistä, amiraliteetissa palveleva majuri Carl Juslén.²⁹ Millaiseksi tapaaminen muodostui, siitä ei Magnus Jacobin matkapäiväkirja kerro, mutta arvatenkin tuossa tilaisuudessa vaihdettiin niin pääkaupungin juorut kuin Porvoon ja valtiopäivien uutiset melko tarkoin.

Tukholmassa Magnus Jacob omisti aikansa historiallisille tutkimuksilleen, jotka koskivat hänen suurta harrastustaan, Porvoon lukion historiaa. Kuten toisaalla osoitetaan, oli juuri tämä oleskelu pääkaupungissa erittäin tuloksekas arkistolähteiden löytymisen kannalta. Suurpolitiikka heitti kuitenkin varjonsa teologian lehtorin rauhallisiin historian-tutkimuksiin. Hän kirjoitti matkapäiväkirjaansa:

”Maaliskuun 17. päivän vastaisena yönä noin kello kahdelta toista tapahtui kauhistuttavin ja hirvein teko, se nimittäin, että eräs jumalaton ihminen ja isänmaanpetturi ampui Kuninkaan naamiaisissa. Pistooli oli ladattu kahdella iskukuulalla, 8 à 9 susikuulalla ja muutamilla pikku nauloilla. Toinenkin samalla tavalla ladattu pistooli ja hyvin hiottu kaksiteräinen veitsi, joka oli kokonaan kääritty mustaan nauhaan, löytyi tanssisalin lattialta. Heti kun laukaus kajahti huusi joku, että tuli on irti. Jotkut oven luona seisoneet henkilöt kuuluvatkin päässeensä livahtamaan pois. Kun kuningas huomasi olevansa haavoittunut, oli hän valittanut hiljaa: ”Ai, ai, ai” ja sanonut tallimestari von Essenille: ”Olen haavoittunut, sulkekaa ovet”, mikä tapahtuikin. Naamiot riisuttiin ja läsnäolijain nimet kirjoitettiin muistiin. Vasta noin puoli neljältä yleisö pääsi lähtemään kotiin. Kuningas pysyi urhoollisena, kun häntä kannettiin linnaan, ja sanoi muun muassa, että tähän muistuttaa sellaista kulkuetta, jossa paavia tavallisesti kannetaan. Arkkiatrit ja tohtorit oli heti hälytetty paikalle, mutta iltaan mennessä vain yksi naula oli onnistuttu poistamaan haavasta. Tänäpä 17. päivänä tullessani linnaan kello yhdeksältä aamulla oli murhaaja jo vangittu, nimittäin eräs kaartinluutnantti tai vänrikki Anckarström, joka muutama vuosi sitten oli ottanut eron kapteenin arvoisena. Hän tunnusti heti poliisille tekonsa. Iltapäivällä häntä kuulusteltiin hovioikeudessa, missä hän myös tunnusti rikoksensa. Poliisille hän oli sanonut, että hän oli tehnyt palveluksen oppositiolle, mutta hovioikeuden edessä hän oli muuttanut kertomustaan niin, että hän sanoi tehneensä palveluksen koko kansakunnalle”.³⁰

²⁹ E.G. Palmén (1915), s. 12.

³⁰ Ibid. s. 13.

Näemme Magnus Jacobin muistiinpanoissa, joissa Anckarström ja tämän aateveljet tuomitaan kovin sanoin, että kunnan lehtori oli seurannut kiihtynyttä mielipiteitten vaihtoa Tukholman kaduilla ja että hän oli jopa käynyt linnassa, johon Pehr Juslénilla oli oikeusneuvoksena tietysti pääsy. Hän ei kuitenkaan voinut jäädä odottamaan tapahtumien kehitystä pääkaupungissa, sillä opetusvelvollisuudet vetivät häntä Porvooseen. Niinpä hän matkusti jo maaliskuun 23. pnä, kuninkaan vielä ollessa elossa, pois Tukholmasta, ylitti Ahvenanmeren 24. pnä ja saapui Porvooseen huhtikuun 2. pnä 1792. Näin päättyi merkillinen valtiopäivämatka, jonka järkyttävä loppuakordi, Kustaa III:n kuolema ja hautaaminen Ritariholman kirkkoon, melko pian tuli tunnetuksi Suomessa ja herätti Alopaeuksessa ja hänen rojalistisissa ystävissään kauhua ja pöyristystä.

Kotiin palaamisen jälkeen täytti kysymys piispanvaalista Porvoon lehtorin mielen. Hiippakunnan papisto kokoontui kesällä 1792 lukiotaloon panemaan ehdolle uutta piispaa Paul Krogiuksen jälkeen. Pääehdokkaana olivat tälläkin kertaa – kuten kaksi vuotta aikaisemmin tuomiorovastia nimitettäessä – Zacharias Cygnaeus ja Magnus Jacob Alopaeus. Seurakunnittain lasketut äänet menivät vaalissa melkein tasan – Zacharias Cygnaeus, tuomiorovasti, sai 49 pappisääntä, kun taas Magnus Jacob Alopaeus, teologian lehtori, voitti 45 ääntä kannattajikseen. Kolmantena ehdokkaana esiintyi Hauhon kirkkoherra Petter Bonsdorff 20 äänineen. Asiaan kuului, että tuomiokapituli ei pannut ehdokkaita arvojärjestykseen, ja Kaarle-herttua, joka kuninkaan murhan jälkeen hoiti regenttinä hallitusta, valitsi elokuun 31. pnä 1792 pidetyssä esitellyssä Cygnaeuksen Porvoon hiippakunnan johtoon.³¹

Nyt tuli tuomiorovastin virka vuorostaan täytettäväksi, ja tällä kertaa Magnus Jacobia pitkän pyrkimisen jälkeen lopulta onnisti, joskaan ei aivan helpolla. Tuomiorovastin tointa haki nimittäin Alopaeuksen ja kaunopuheisuuden lehtori Johan Gabriel Lindin lisäksi myös Porvoon seurakunnan kappalainen Jonas Streng, joka oli hoitanut virkaansa vuodesta 1760 ja nähnyt monen tuomiorovastin vaihtuvan seurakunnan esimiehen tuolilla. Nyt hän, sanankuulijoittensa kannustamana, asetti nimensä toista kertaa vaakalaudalle, sillä hän oli hakenut virkaa myös edellisessä vaalissa, joutuen silloin tuomiokapitulin poissulkemaksi.

Tuomiokapitulille ei Strengin ilmestyminen hakijoiden joukkoon ollut nytkään mieluista, sillä hän oli herrojen lehtoreitten mielestä sopimaton kapitulin varapuheenjohtajan tehtävään jo vähäsen oppineisuutensakin vuoksi. Niinpä tuomiokapituli sulki 31. pnä tammikuuta 1793 pitämässään istunnossa hänet hakijoitten ulkopuolelle, koska häntä ei voitu ajatellakaan ”kapitulin varapreeseekseksi, tilanteen niin vaatiessa piispan sijaiseksi, pappiskokousten johtajaksi, papintutkintojen kuulustelijaksi ja muihin sellaisiin tärkeisiin tehtäviin”. Edellisellä kerralla Streng

³¹ RVA, Skrivelser till Kungl. Maj:t från Borgå konsistorium den 11.7. 1792.

oli tyytynyt kapitulin kieltoon, mutta nyt hän, seurakuntalaistensa tuke-
mana, valitti päätöksestä Kaarle-herttualle, joka Drottningholman lin-
nassa elokuun 16. pnä 1793 pidetyssä esittelyssä sallikin vanhan kapp-
alaisen osallistua tuomiorovastin virasta käytävään kilpailuun.³² Tämän
jälkeen kaikki oli selvää papinvaaliin ryhtymiseksi. Magnus Jacob Alo-
paeus piti koesaarnansa Porvoon tuomiokirkossa pyhain miesten päivä-
nä ja suomalaisessa kirkossa vähän sen jälkeen ”messuten ja saarnaten,
osoittaen virkalahjojaan ja ollen seurakuntalaisten kokeen alla”, kuten
tilaisuudesta sanotaan.³³

Epäonnistuiko Magnus Jacob saarnassaan? Näin voidaan hyvin ky-
syä, sillä seurakuntalaiset äänestivät aika miehissä Strengiä, jota kor-
keat kirkonmiehet olivat olleet taktikoimassa kilpailun ulkopuolelle.
Alopaeus sai kaupunkiseurakunnasta kyllä 241 1/2 ääntä, mutta Streng
sai vieläkin enemmän, kokonaista 250, minkä lisäksi hän oli aivan yli-
voimainen maaseurakunnassa. Äänestyslistoja tarkasteltaessa ei tällä
kertaa saa sitä kuvaa, että vähäisempi väki olisi ollut Alopaeuksen puo-
lella — pikemminkin on havaittavissa maantieteellinen jakautuma Mag-
nus Jacobin lähimmän naapuriston kannattaessa häntä voimakkaasti ja
kauempana asuvien heikommin. Lehtori Johan Gabriel Lindin menes-
tys vaalissa oli puolestaan erittäin huono.

Jonas Strengin vaalissa saama voitto — olkoonkin osaksi niukka — oli
peloittava asia tuomiokapitulin lisäksi myös maallikoille. Olisihan ollut
kumouksellista, jos kappalainen olisi korotettu suoraan hiippakunnan
toiseksi mieheksi. Siksi sekä Porvoossa että Heinolassa ryhdyttiin
poikkeukselliseen toimintaan Strengin virkanimityksen estämiseksi.
Maaherran virastosta lähti huhtikuun 9. pnä 1794 päivätty kirje Kaar-
le-herttualle, jossa virkamiehet maaherra, paroni Ramsayn poissaollessa
yhteisesti vetosivat regenttiin, että tämä ottaisi huomioon ”teologianleh-
tori Alopaeuksen yleisesti tunnetut ansiot ja taitavuuden, monivuotisen
toiminnan koululaitoksen palveluksessa ja suuren opillisen etevyyden,
joka tekee hänet kunniakkaaksi ja sopivaksi hiippakunnan papiston
varaesimieheksi”.³⁴ Kapituli puolestaan lähetti hallitsijalle Tukholmaan
peräti kaksi kirjettä, toisen virallisen, jossa vaalitulokset ilmoitettiin neut-
raalisti, ja toisen epävirallisen, jossa Alopaeusta puollettiin ja Strengiä
vastustettiin todella voimaperäisesti.³⁵

Yksityisluontoisessa kirjeessä kapituli katsoi, että Alopaeus oli hank-
kinut ”korkeammassa tieteissä huomattavan pätevyuden ja että hän sitä-
paitsi osoitti väärentämätöntä uskollisuutta Korkeaa Esivaltaa kohtaan,
harvinaista kyvykkyyttä ja yritteliäisyyttä virkansa hoidossa, että hänel-
lä oli pitkä kokemus seurakunnan johtamisessa ja tuomiokapitulin toi-

³² *M.J. Alopaeus*, Borgå gymnasii historia III, Åbo 1807, s. 348 nootti.

³³ Tuomiokapitulin kutsu 11.9. 1793. VA, Alopaeus-suku 1.

³⁴ RVA, Borgå konsistorii skrivelser till Kungl. Maj:t 1789–1795.

³⁵ Molemmat kirjeet ovat päivättyt maaliskuun 13. pnä 1794. Ibid.

mipiiriin kuuluvien asioiden käsittelyssä, sekä että hänen arvokas käytöksensä oli tehnyt hänet hiippakunnassa niin tunnetuksi, että hänet oli jo kerran pantu ehdolle piispaksi". Kappalainen Jonas Streng sitävas-
toin oli jo ruumiin ja sielun puolesta vähenevissä voimissa, mikä rai-
naisuus epäilemättä kapitulin mielestä tulisi estämään häntä tehokkaas-
ta toiminnasta hänelle entuudestaan täysin tunteuttomalla alalla.

Mutta ei kyllin näissä kahdessa mielepiteenilmauksessa, maaherran-
viraston ja kapitulin. Kilpahakijoista huonoiten menestynyt, Johan
Gabriel Lind, oli yhteisin voimin painostettu luopumaan ehdokkuudesta
Alopaeuksen hyväksi, minkä hän teki erityisellä kirjeellä kunin-
kaalliselle majesteetille toukokuun 1. p:nä 1794.³⁶ Korvaukseksi uhrauk-
sesta poetiikan lehtori kuitenkin toivoi siirtoa Alopaeukselta vapaaksi
jäävään teologian lehtorin virkaan. Lindin luopumisesta huolimatta
Magnus Jacob tunsikin pelkoa syrjäytetyksi joutumisesta ja oli siksi varus-
tanut sukulaisensa, oikeusneuvos Pehr Juslénin langon Carl Ziervogelin
tarpeellisella valtakirjalla "voidella" vähän valtiosihteerii ja muita rat-
kaisuun vaikuttavia henkilöitä, minkä lisäksi myös Tukholmassa Kor-
keimmassa oikeudessa työskentelevä professori Mathias Calonius oli yli-
puhuttu ajamaan Alopaeuksen asiaa.³⁷ Carl Juslénin Henrik Gabriel
Porthanille 8. p:nä huhtikuuta 1794 kirjoittaman kirjeen mukaan herttua
oli kovin positiivinen Magnus Jacobin nimityksen suhteen, mutta
Reuterholm harasi viimeiseen asti vastaan.³⁸ Kaikki onnistui lopulta,
sillä Kaarle-herttua pani nimensä Magnus Jacobin nimityskirjaan tou-
kokuun 9. p:nä 1794.

Magnus Jacob Alopaeuksen tulo tuomiorovastiksi vuonna 1794 teki
hänet toiseksi mieheksi tuomiokapitulissa, jonka johtajana hänen voito-
kas kilpailijansa sekä tuomiorovastin- että piispanvirasta Zacharias
Cygnaeus istui. Cygnaeuksen ura oli noussut hieman toiselta pohjalta
kuin Alopaeuksen. Hän oli alusta alkaen ollut pappismies, ensin patal-
joonansaarnaaja Uudenmaan jalkaväkirykmentissä, vuodesta 1763
Mäntyharjun apupappi mielisairaaksi tulleen isänsä apuna, ja vuodesta
1775 saman seurakunnan kirkkoherra. Tämä pitäjä oli jaettu Ruotsin ja
Venäjän välillä niin että kirkko oli itäisen naapurin maalla mutta pap-
pila Ruotsin puolella, mikä seikka teki kirkkoherran viran hoidon rau-
hattomina aikoina perin hankalaksi. Vuonna 1780 Cygnaeus joutui toi-
seen rajaseudun kolkkaan, Loviisan ja Elimäen kirkkoherraksi, minkä
lisäksi hän sotavuosina 1788–1789 toimi myös Venäjältä vallatun Pyh-
tään pappina. Juuri sotatoimien aikana Kustaa III tutustui Cygnaeuk-
seen, mieltyi tämän loistavaan saarnataitoon ja nimitti tämän Porvoon
tuomiorovastiksi, kuten jo olemme nähneet. Zacharias Cygnaeuksen

³⁶ Ibid.

³⁷ Carl Ziervogelin kirje Magnus Jacob Alopaeukselle 20.4. 1794. HYK, Alopaeusten
kokoelma. Kirjeenvaihto 27. Zakrevski-Östbohm.

³⁸ HYK, H.G. Porthanin kokoelma.

elämän kohokohtia olivat vuoden 1793 riemujuhla Upsalassa ja Norrköpinigin valtiopäivät vuonna 1800, jolloin hän esiintyi virallisena juhlasaarnaajana.³⁹

Asetelma Cygnaeus piispana, Alopaeus tuomiorovastina ei jostakin syystä toiminut, vaan molemmat miehet, joiden olisi pitänyt olla hyvässä yhteistyössä hiippakunnan parhaaksi, tulivat toistensa vihamiehiksi. Millaiset Alopaeuksen ja Cygnaeuksen välit todella olivat, sitä emme kylläkään tiedä aivan varmaan. Meillä on asiasta ainoastaan toisen osapuolen todistus, sekin etäisessä ja poleemisesti kärjistetyssä muodossa ja ilmeisesti Cygnaeuksen viimeisiä piispavuosia tarkoittavana. Zacharias Cygnaeuksen pojanpoika, professori Fredrik Cygnaeus julkaisi nimittäin vuonna 1853 ilmestyneessä esseekokoelmassaan luvun nimeltä ”Om antagonismen mellan Biskoparne Cygnaeus d.ä. och Alopaeus”, joka nosti näiden kahden kirkonmiehen välit julkisuuden valokeilaan. Fredrik Cygnaeus oli isoisänsä kuollessa yksivuotias, joten kovin oma-kohtainen ei hänen esityksensä ole voinut olla.

Fredrik Cygnaeuksen teesi oli, että Magnus Jacob Alopaeus katkeroituneena kilpailijansa menestyksestä teki tämän olemassaolon hankalaksi kapitulin istunnoissa. ”Neljä vuosikymmentä eli aina 27. ikävuodestaan asti oli Alopaeus istunut tuomiokapitulin jäsenenä. Sellaisella rutiinilla varustettu mies, joka vielä oli erityisen taipuvainen käsittelemään asioita mekaanisesti, oli tietysti jossain määrin ylivoimainen kapitulin toimien ulkonaaisessa hoidossa, verrattuna esimieheensä, joka oli lähes 60-vuotias astuessaan tuomiokapitulin johtoon”.⁴⁰ Millaisessa mielentilassa vanha piispa usein oli palattuaan kapitulin kokouksista, ilmenee seuraavasta: ”Miten vähän Cygnaeuksen poeettinen sielu ymmärsi panna proosallista todellisuutta vastaan, jossa tosiasiat, muuttuneina Alopaeukseksi, esittivät vastaväitteitä häntä vastaan. Tuomiokapitulin istuntosalı, ikuisesti toistuvien neulanpistojen näyttämö, sivusilmäysten, suuremman muodollisen taituruuden aiheuttamien itsetyytyväisten pilkkahymähtelyjen näyttämö. . . pakotti piispan pitämään hyvää ilmettä pahassa pelissä, aivan kuten jokainen taistelija haluaa salata vastape-luriltaan saatujen haavojen kirvelyn, niin kauan kuin jaksaa ottaa taisteluun osa. Mutta kun tunteellisessa sisimmässään haavoitettu mies, syvästi nöyryytetty piispa oli ehtinyt oman asuntonsa kynnyksen yli, jossa häntä kohtasivat rakastavat, hellästi osaaottavat katseet, silloin murtui pato, joka oli kauan estänyt vanhuksen kyyneleitä, ja hän katki, itkien kuin lapsi, harmaan päänsä vuoteensa tynnyliinaan; ja kyynelten virta oli ainoa, jolla hän ravitsi itseään tuona iltana”.⁴¹ Hiukan myöhemmin pojanpoika puhuu ”alituisesti toistuvista surukohtauksista” Cygnaeuksen perheessä.

³⁹ *Ilmari Salonen*, *Gygnaeus*, Sakari (1927), s. 453–454.

⁴⁰ *Fredrik Cygnaeus*, *Om antagonismen mellan Biskoparne Cygnaeus d.ä. och Alopaeus* (1853), s. 57.

⁴¹ *Ibid.* s. 61.

Mitä meidän on sanottava tästä Fredrik Cygnaeuksen kuvauksesta? Käsittelemme toisaalla muita osia siitä karikatyyrimäisestä muutokuvasta Magnus Jacob Alopaeuksesta, jonka kirjoittaja on piirtänyt pamphletissaan, mutta tässä yhteydessä meidän pitää ottaa kantaa juuri edellä lainaamaamme syytökseen. Ensimmäinen vaikutelmamme on, että Fredrik Cygnaeuksen väite kuvatuunlaisesta henkisestä kidutuksesta saattaa olla aivan tosi. Magnus Jacob Alopaeus ei yleensä kaihtanut esittää mielipidettään ylemmilleen, ja hän on saattanut hyvin esittää kritiikkiä piispan kömmähtelevää puheenjohtamista vastaan, luultavasti kuitenkin käsittämättä, kuinka kovasti se tuohon tunteelliseen mieheen koski. Yhtä kyvytön kuin Cygnaeus oli paneutumaan käsiteltävien asioiden hienoimpiin juridisiin yksityiskohtiin, yhtä epäpätevä Alopaeus oli katselemaan esiintymistään lempeän esimiehensä silmillä ja parantamaan tapansa. Voimme kuitenkin sanoa, etteivät hänen huomautuksensa olisi olleet niin kohtalokkaita, ellei piispa Zacharias Cygnaeus olisi ollut niin perin epäkäytännöllinen, herkkä ja jopa hiukan epätasapainoinen luonne.

Vielä on mainittava Magnus Jacobin toiminnan eräästä puolesta, hänen ansioistaan rahastonhoitajana ja tilien tarkastajana. Turhaan eivät Aurora-seuran perustajat valinneet juuri häntä kirjallisen kotteriansa kassanhoitajaksi, niin taitavaksi tässä toimessa hän osoittautui. Matematiikan lehtoraattiin Porvoossa oli käytännössä yhdistetty velvollisuus hoitaa lukion taloutta, mitä työtä Magnus Jacob näyttää olleen kuin luotu tekemään. Meille on säilynyt hänen kynästään lokakuun 29. pñä 1788 lähtenyt pitkä muistio lukion ekonomiasta, alkuaan kuninkaallisen kamarirevision toimeksiannosta kirjoitettu, joka esittelee kahdeksalla pitkällä sivulla lukion eri kassat ja niiden käytön.⁴² Ei ihme, että Alopaeus vähitellen sai harjoitella kameraalista kykyään suuremmissa puitteissa.

Syksyllä 1794 vastaleivottu tuomiorovasti näet varustettiin hiippakunnan puolesta valtakunnan säätyjen pankin tarkastajaksi Tukholmaan. Kuinka Magnus Jacob täytti revisorintehtävänsä, ei ole tarkkaan tiedossa, mutta sen sijaan tunnemme, että hänet revision tapahtuttua kutsuttiin marraskuun 25. pñä 1794 muiden pappissäädyn edustajien kanssa Tukholman linnaan, jossa hänen kunniakkaaksi tehtäväkseen tuli tervehtiä virkaveljiensä puolesta lyhyellä puheella niin kruununprinssiä kuin Kaarle-herttuaakin. Marraskuussa tapahtuneella Tukholman-matkallaan ehti tuomiorovasti Alopaeus vielä käydä Kamari-kollegiossakin Porvoon pappilan rakennusta ja tonttia koskevassa kiistakysymyksessä etuaan ajamassa.⁴³

Samantapainen tehtävä, valtionvelkakonttorin tilien tarkastus, osui

⁴² RVA, Skol- och undervisningsväsen 15.

⁴³ Magnus Jacob Alopaeuksen kirjekonsepti, päivätty Tukholmassa 17.11. 1794. Porvoon lukion arkisto, Diverse handlingar.

Alopaeuksen osalle vuonna 1799, ja vuonna 1801 hän matkusti Tukholmaan molemmissa tehtävissä, sekä valtionpankin että valtionvelkakonttorin tilientarkastajana. Kun Magnus Jacobista vielä tehtiin kunniatohtori Upsalan yliopiston suuressa promootiossa vuonna 1800⁴⁴, merkitsevät 1790-luvun vuodet ja vuosisadan vaihe tosiaan hänelle tiheää matkailua valtakunnan pääpaikkaan. Velvollisuudentuntoinen kun oli, näyttää Magnus Jacob ottaneen vaivakseen perehtyä valtakunnan rahasioihin melko syvällisesti. Alopaeusten papereissa on säilyneenä hänen käsialaansa oleva pitkäkökö jäljennös paroni Rålambin vuonna 1769 julkaisemasta teoksesta, joka käsitteli valtionvelan luonnetta ja ominaisuuksia.⁴⁵

Magnus Jacobin viimeiseltä Tukholman-matkalta vuodelta 1801 on perimätieto säilyttänyt häntä hyvin kuvaavaa kaskua. Sen mukaan reivisorimme osallistui käyntinsä lopulla jonkun valtiosihteerin tarjoamaan päivälliseen, jolla keskustelu kosketteli ajankohtaista ulkopoliittikaa. Useat läsnäolijoista valittivat suureen ääneen, että Ruotsi olisi varsin turvallinen paikka, jos sillä ei olisi omistuksia meren takana, jotka uhkaavat vetää sen sotaan. Silloin Magnus Jacob Alopaeus ponnahti tuolistaan ja lausui mitä kipakimmin: ”Jos herrat menettävät Suomen, mitä Ruotsi silloin on muuta kuin mahtavien naapureittensa torppari!”⁴⁶

Siirtyminen tuomiorovastiksi merkitsi Alopaeukselle seurakunnan vaihdosta. Lapinjärven pitäjän tilalle tuli nyt itse Porvoo, kaupunki- ja maaseurakuntineen, Alopaeuksen kirkollisen toiminnan näyttämöksi. Sen pappilaan kaupungin pohjoislaidalle Loviisan tulin viereen asettui nyt Magnus Jacob perheineen, ja avara rovastila tuli siten vuodesta 1794 lähtien oleman miltei yhtäjaksoisesti Alopaeuksien asuttama aina 1830-luvulle asti, jolloin vastanimitetyn tuomiorovastin toinen poika Magnus luopui tuomiorovastin asemasta ja siirtyi viettämään eläkepäiväänsä maaseudulle.

Magnus Jacob Alopaeuksen toiminnasta Porvoon seurakunnan sielunpaimenena vuosina 1794–1809 on paljon tietoja olemassa. Suuri osa hänen saarnoistaan on säilynyt. Aivan samoin kuin Lapinjärvellä omisti Alopaeus Porvoossakin melkoista huomiota seurakuntalaistensa oloille, erityisesti kaikkein vähäväkisimmän kansanosan kohtaloille. Niinpä hän esiintyi erittäin päättävästi vuonna 1795, kun huomasi ruotujen ja kirkon kuudennusmiesten laiminlyöväen kerjäläisten elättämistä. ”Minut hautaa alleen kurjimusten valitus ja hammastenkiristys”, hän kirjoitti joulukuun 12. pñä 1795 Heinolaan maaherra Herman Lodelle, ”enkä voi auttaa heitä, ellei Jalosyntyinen Herra Maaherra ja Ritari suosiolli-

⁴⁴ Ks. Porvoon kapitulin ehdotusta, jossa kuninkaan hyväksyminen 15.6. 1800. RVA, Borgå konsistorii skrivelser 1796–1800. Itse kirjelmä on päivätty 30.11. 1799.

⁴⁵ HYK, Alopaeusten kokoelma. Maataloutta, teologiaa, tilastoa.

⁴⁶ M. Akiander (1855–1857), s. 99–100.

sesti aja läpi, että Kuninkaallisen majesteetin asetuksia kerjäläisten huollosta todella ryhdytään soveltamaan”.⁴⁷ Vuonna 1802 oli Magnus Jacob Alopaeus huomannut, että Sarvilahden omistajan Johan von Morianin rälssitalonpoika Henrik laiminlöi karkealla tavalla iäkkäiden vanhempiensa elättämistä ja vaati kohta Sarvilahden herraa puuttumaan asiaan tämän luonnottoman ja porvarillisia velvollisuuksia polkevan asiointilan korjaamiseksi.⁴⁸

Magnus Jacob Alopaeuksen elämään alkoi tuomiorovasti-vuosina ilmestyä merkkejä harrastuksista, jotka kertoivat hänen näköpiirinsä laajentuneen lukion katederin ja tuomiokapitulin istuntopöydän ulkopuolelle. Yksi hänen mielenkiintonsa kohde oli Suomen puolustuslaitos, sisänsä luonnollinen seikka rajan asukkaalle. Sotavuonna 1790 laatimassaan muistiossa Magnus Jacob esitti palkkapitäjänsä Lapinjärven miespuolisen väestön muodostamista nostoväeksi. Yksityiskohtaisen luettelon avulla hän osoitti, kuinka nostoväkirasitus voitaisiin jakaa pitäjän tilojen kesken oikeudenmukaisesti niin että joka paikkaan sentään jäisi maanviljelyksen tarvitsema minimimäärä työväkeä. Parikymmensivuinen luettelo osoittaa kouraantuntuvasti, kuinka hyvin pappi tunsu seurakuntansa joka kolkkan. Kaiken kaikkiaan Magnus Jacob onnistui mobilisoimaan paperilla aika suuren armeijan alueeltaan. ”Kansassa ei voi huomata mitään muuta kuin paljoa uskollisuutta ja alamaisuutta sekä halua totella velvollisuudentuntoisesti kuninkaan armollista tahtoa”, hän lopetti esityksensä.⁴⁹

Epäilemättä tämä muistio oli ilmaus Alopaeuksen halusta auttaa sotaa käyvää esivaltaa aivan konkreettisesti, ja ehkäpä se olisi johtanut johonkin tulokseenkin, jollei Ruotsi kohta olisi solminut Venäjän kanssa Värälän rauhaa.

1790-luvun loppupuoli oli Suomessa puolustuskysymyksestä käydyin keskustelun aikaa, ja edellä kuvattu projekti sai seurakseen monien muiden henkilöiden laatimia nostoväkisuunnitelmia erityisesti vuosien 1796 ja 1802 ulkopoliittisten kriisien aikana. Molemmat nopeasti ohitettiin, mutta silti vakavat ulkopoliittiset erimielisyydet Venäjän kanssa laukaisivat Suomessa sarjan hermostuneita reaktioita, sillä yleisesti ymmärrettiin, että seuraava tulossa oleva sota olisi maalle hyvin kohtalokas. 1790-luvun alkupuolelta tunnetaan O.F. Wetterhoffin laatima nostoväkisuunnitelma, joka koski 6.000–7.000 miehen nostattamista aseisiin Karjalassa. Toisen suunnitelman, huomattavan hyökkäävän, teki kapteeni Magnus Björnstjerna, mutta rahvaan rooliksi hän antoi siinä lähinnä maavallien rakentamisen rajoille. Näitä suunnitelmia merkittä-

⁴⁷ VA, Porvoon tuomiokapituli He:7. Alopaeusten kokoelma. Saapuneita asiakirjoja v. 1770–1832.

⁴⁸ Joh. von Morianin kirje M.J. Alopaeukselle 28.8. 1802. VA, Suomen Historiallisen Seuran kokoelmat. Alopaeuksen kokoelma. VII:2:2.

⁴⁹ Magnus Jacob Alopaeuksen muistio, päivätty Porvoossa 22.3. 1790. VA, Porvoon tuomiokapituli He:7. Akti n:o 67.

vämpi oli kenraali Wilhelm Mauritz Klingsporin pitkään kypsytelty idea linnoitusten ja laivaston täydentämisestä nostoväellä.⁵⁰

Juuri tämä Klingsporin suunnitelma, joka on päivätty Mikkelissä heinäkuun 7. p:nä 1802, muodostui merkittäväksi Magnus Jacob Alopaeukselle. Kuningas Kustaa IV Aadolf, joka tuolloin hänkin oleskeli Savossa, hyväksyi ajatuksen. Nostoväkeä tarvittaisiin 20.000 miestä ja kuningas ja Klingspor ajattelivat sitä vain sodan aikana käytettäväksi joukoksi, jota ei ollenkaan rauhan aikana rasitettaisi ääsiisillä, julkisilla töillä tai komennuksilla. Jokainen manttaalitila asettaisi suunnitelman mukaan yhden nostomiehen valtakunnan lippujen alle, kun vihollinen uhkasi.⁵¹

Ongelmana hankkeen toteuttamisen kannalta oli kuitenkin, että sille tarvittiin uutena rasituksena valtiopäivien siunaus, ja valtakunnan säätyjä Kustaa IV Aadolf oli aivan haluton kutsumaan koolle. Koko hanke päätettiin siksi toteuttaa salaa. Ajatus oli, että kuninkaan luotetut miehet nostattaisivat eri puolilla Suomea lähinnä pitäjänkokouksissa rahvaan mielialaa suopeaksi nostoväkihankkeelle ja kun anomuksia asiasta virtaisi majesteetille, tämä suostuisi ohi valtiopäivien asettamaan Suomeen uuden puolustusväen.

Tässä mielessä lähti Klingsporin ja Suomen maaherrojen kynistä monta luottamuksellista kirjelmää vaikutusvaltaisille suomalaisille. Asiaa tutkinut *Carl von Bonsdorff* kertoo, miten Varsinais-Suomessa, Uudellamaalla ja Hämeessä asian merkeissä pidetyt kokoukset kilpistyivät maanomistajien kovaan vastarintaan kantaa uutta rasitusta. Ainoastaan Ylä-Savossa ja Karjalassa mieliala oli suopeampi.

”Kymenkartanon eli Heinolan läänistä ei ole muuta kuin niukkoja tietoja maaväkikysymyksen käsittelystä, mutta nekin osoittavat, ettei tulos sielläkään muodostunut paremmaksi kuin Uudellamaalla ja Hämeessä”, von Bonsdorff kirjoittaa.⁵² Tähän sinänsä oikeaan johtopäätökseen voidaan lisätä, että Magnus Jacob Alopaeus sentään teki voitavansa asian ajamiseksi. Hänen poikansa Pehr Johan Alopaeuksen almanakkamuistiinpanoista tiedämme, että tuomiorovasti oli esitelty kuningasparille Porvoossa heinäkuun 1. p:nä 1802.⁵³ Siksi ei ole ihme, että Alopaeuksen papereitten joukosta löytyy ensinnäkin Klingsporin suunnitelman kappale Helsingissä elokuun 17. p:nä 1802 laadittuna jäljenkosenä, jossa oleva vetoamus ”suomalaisten tunnettuun alttiuteen hallitustaan kohtaan ja heidän isänmaallisuutensa” varmaan oli puhutellut tuomiorovastia.⁵⁴ Itse suunnitelman lisäksi M.J. Alopaeus vastaan-

⁵⁰ *C. von Bonsdorff*, *Landtvärnsplaner 1802* (1901), s. 100–105. Ks. myös *Einar W. Juva*, *Kustaa IV Aadolfin Suomen matka 1802 ja Suomen puolustuskysymys* (1955), s. 19–20.

⁵¹ *C. von Bonsdorff* (1901), s. 106–108.

⁵² *C. von Bonsdorff* (1901), s. 120.

⁵³ Pehr Johan Alopaeuksen almanakka 1802. Porvoon lukion kirjasto.

⁵⁴ HYK, Alopaeusten kokoelma. Hist. Hovioik. pöytäk. Julist. Julkaistu *Neovius II*, s. 343–344.

otti kirjelmän Heinolan maaherra Herman Lodelta, joka oli päivätty marraskuun 1. pnä 1802.⁵⁵ Lode kehoitti Alopaeusta muutta mutkitta asettumaan yhteyteen neljän Porvoon pitäjässä asuvaan sotilashenkilöön, nimittäin majureiden Rotkirchin ja Tandefeltin, kapteeni Elfvingrenin ja vänrikki Carstenin kanssa, ja panemaan kaiken vaikutusvaltansa liikkeelle nostoväkihankkeen puolesta. ”Ehdotus nostoväestä, jos se hyväksytään, koituu Suomen alamaisten ennenkuulumatoman uskollisuuden ja rakkauden tunteen osoitukseksi”, maaherra kirjoitti.

Pian osoittautui, että esitetty suunnitelma nostatti vastarintaa, josta osa johtui sen epämääräisyydestä. Siksi lääninsihteeri A. Stiernwall riensi kirjeellään Alopaeukselle 11. pnä joulukuuta 1802 täsmentämään hanketta.⁵⁶ Nostoväen tarkoitukseksi Stiernwall sanoi vihollisen ensimmäisen hyökkäyksen torjumisen Ruotsista saatavan avun tuloon asti. Oli tärkeää, että siihen kuului mies talosta uhanalaisilla seuduilla ja että seurakunnan pappi osallistui kansannousuun. Muuta herrasväkeä ei silti pitänyt panna kantamaan muskettia, vaan se selviäisi asevelvollisuudestaan maksamalla erityistä värväysveroa.

Magnus Jacob Alopaeuksen oma kanta hankkeeseen näkyy hänen vastauksestaan Lodelle marraskuun 26. pnä 1802.⁵⁷ Tuomiorovasti oli ollut yhteydessä maaherran mainitsemiin upseereihin, mutta havainnut, etteivät he oikeastaan olleet asian kannalla. Myöskään eivät yhteydet Porvoon pitäjän muihin asukkaisiin olleet johtaneet myönteisiin tuloksiin. Nostoväki olisi ”alituinen rasitus ja kustannus, jota he eivät halunneet ottaa kantaakseen”. Yleinen mielipide oli, että kuningas voisi sodan syttyessä ilman muuta määrätä nostoväen asettamisesta, mutta siitä ei saisi tehdä pysyvää laitosta. Näin maanpuolustukselle sangen myönteinen tuomiorovasti Alopaeus perääntyi kannastaan yleisen mielipiteen painostuksesta. Hanke meni Porvoossakin myttyyn, kuten koko maassa, ja agitaatio sen puolesta lopetettiin kuninkaan käskystä.

⁵⁵ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kaps. 27. Hist.

⁵⁶ VA, Suomen Historiallisen Seuran kokoelmat. Alopaeuksen kokoelma. VII:2:2.

⁵⁷ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kotelo ”Kirjeitä”.

III Kotipiiri

6. Avioliitto

Magnus Jacob Alopaeus oli lähtöisin protestanttisesta pappissuvusta, jolle kehoitus ”lisääntykää ja täyttäkää maa” oli konkreettista arkitodellisuutta. Hänen lapsuudenkotinsa oli tosin toisin kuin muut ajan pappisperheet ollut perin pieni; sen ainoana poikana hän oli ehkä saanut huolellisemman kasvatuksen ja paremman taloudellisen lähtökohdan opinnoilleen kuin monet muut papinpojat. Mutta vanhempien sukupolvien suuret perheet olivat silti hänen luonnollinen lähtökohtansa, kun hän ajatteli onnellista avioelämää.

Porvoosta monen mutkan kautta saatu lehtorinvirka teki nuorelle dosentille mahdolliseksi toteuttaa haaveensa perheen perustamisesta. Hän oli löytänyt ihastuksensa kohteen sosiaalisesti korkeasta yhteiskuntaluokasta, hovioikeudenneuvos (v:sta 1762) Pehr Johan Juslénin perheestä, jonka tytär Ulrika oli vastannut myönteisesti hänen tunnusteluihinsa. Tämä Pehr Johan Juslén (s. 1708) oli Turun akatemian professorin Gabriel Jusleniuksen ja Margareta Wallenstiernan poika, ja hänen kädestään on säilynyt erittäin yksityiskohtainen, suurelta osalta runomutoinen omaelämäkerta, josta sen laatijan vaiheet ilmenevät lapsuuden jännittävästä maanpakolaisuudesta Strängnäsissä Ison Vihan aikana aina miehuuden vuosien monipolviseen karriääriin Suomen oikeuslaitoksen piirissä.¹ Juslén oli solminut vuonna 1738 avioliiton kihlakunnan tuomari Abraham Palénin ja tämän puolison Catharina Tigerstedtin tyttären Johanna Palénin kanssa, mitä liittoa siunattiin viidellä reippaalla lapsella. Juslénien ja Palénien sukupiiristä ja siihen liittyneistä monista merkittävistä persoonalisuuksista piispa K.F. Mennanderista aina laamanni Erik Johan Paléniin olemme esittäneet kuvauksen edellä (s. 59–61).

¹ 20-sivuinen oktaavokokoa oleva runotuote ”Åhr efter Christi Börd Ettusende Sjuhundra med åtta ånn dertill” sisältyy Porvoon tuomiokapitulissa säilytettäviin, suurelta osalta Karl Elias Alopaeuksen perua oleviin sekalaisiin papereihin. Runo on päivätty Turussa 18.5. 1734, mutta sitä on jatkettu huomattavasti päiväämisen jälkeen.

Alopaeuksen mieltietty Ulrika oli syntynyt toukokuun 24. pñä 1752 Linnunpäässä ja oli siis yhdeksän vuotta Magnus Jacobia nuorempi.² Juslénien yllä leijui varakkuuden ja sivistyneisyyden lisäksi myös suvun suuren menneisyyden aura: Ulrikan esi-isiin kuului mainio fennomaani Daniel Juslenius, "Aboa vetus et nova"- ja "Vindiciae Fennorum"-teosten kirjoittaja ja sanakirjantekijä, Turun yliopiston pyhien kielten professori, myöhemmin piispa. Ja perheen nuoreen polveen, sen kolmeen poikaan Pehriin, Carliin ja Fredrikiin, kätkeytyi toivonkipinä lupaavasta tulevaisuudesta.

Epäilemättä Magnus Jacob, maalaispappilan poika, kurkoitti säätyssä yläpuolelle tavoitellessaan kauniin, nyt 19-vuotiaan Ulrika-neidin kättä. Hänen verraten vaatimaton kotinsa Leppävirralla oli isän kuoltua hajonnut ja hänen ainoana pääomanaan oli akateemisissa väittelyissä teräväksi hiotuneen älyn lisäksi vain huomattava kunnianhimo, jonka nuorukaisesta helposti huomasi. Luottaen näihin ominaisuuksiin vanhe-neva hovioikeudenneuvos uskoi Magnus Jacobille tyttärensä käden ja koko tulevaisuuden.

Häät olivat tammikuun 23. pñä 1772 Turussa ja ne vietettiin mitä iloisimmassa toveriseurassa. Kokonaista kolme tilapäärunoa, kaikki painettuja, liittyy tähän onnelliseen tapahtumaan. Niistä pisimmän oli se-pittänyt morsiamen serkku, dosentti Henrik Gabriel Porthan, joka tavallisesti ei ollut mikään erityinen runoniekka, mutta joka tuona päivänä oli pukenut tunteensa kaikkein taidokkaimpaan asuun:

ÖFVER
LOGICES OCH MATHESEOS LECTORENS VID
KONGL. GYMNASIUM I BORGÅ,

Herr Mag. MAGNUS JACOB ALOPÆI
OCH FRÖKEN

ULRICA JUSLEENS
GLADA ÄGTA-FÖRENING,
Som träffades i Åbo den 23 Januarii År 1772.

Blott, ädla Ömhet! Du, de Nöjen kan bereda,
Som öfver menskjans lif en glättig utsikt breda:
Der för Din ljufva Lag man icke vörtnad bär,
Allt trumpet, mörkt och kalt, och dödt och ängsligt är;
Du i Naturen lif och ljus och glädje tänder,
När Dina strålars kraft Du i dess sköte sänder.
Din låga lifvar upp vår ungdoms glada vår;

² HYK, Alopaeusten kokoelma. Biografiaa 1.

Då än i våra bröst Du oförsvagad rår;
Du tar all vildhet bort från Manna-årens styrka,
Och våra hjertan lär en sedig mildhet dyrka:
Åt sjelfva åldrens höst Du värma dela vet,
Dess tröghet blandar Du med ljuflig munterhet.
Du ses i våra bröst de ädla känslor gjuta,
Som uti Samhälls-band de strödde menskijor sluta;
De måste offra Dig, och i Dit Tempel gå.

Du til Dit Altar ser TVÅ VÅRDA VÄNNER träda;
DEM Dygden leder fram, at med Din eld DEM gläda:
Hon DERAS hjertan styrt, och Dig til bistånd tar,
At med förenad kraft DEM reda sälla dar.
DE rena offer fram uppå Dit Altar bära,
Och önska städse Dig med glada sinnen ära.
Tag DEM uti Dit hägn, och unna DEM SIN bön:
Skänk DEM en evig eld, och DEM med sällhet krön!

Du med en nådig blick Din ynnest DEM förkunnar,
Och af Din läckra frögd en ymnig lott DEM unnar:
Jag DERAS ömma bröst i ljuflig låga ser;
Och Dygden sjelf förnögd mot sina Vänner ler.
DE skola ständigt Dig förnyadt rökvärk gifva;
Af DERAS Barna-Barn Dit lof skal tolkadt blifva!

Af denna glada syn, mit hjerta tändes opp;
Förtjust det tager del i sina Vänners hopp!

* * *

DIN låga, VÅRDA PAR,
Som Dygden sjelf har renat,
Beständigt brinne lika klar!
DIG Ömhet har förenat,
At skänka DIG den frögd,
Som ädla bröst i Hennes skygd få smaka;
DIN lefnad skal bli ljuf och nögd,
Och sällhet kring dig vaka.

* * *

En glad och önskelig lott,
DIG lyckans ynnest dele!
Uti DITT bo, af timligt godt,
Ej någon förmån fele!

DIN rot den vidge sig,
Och täcka skott med lycklig trefnad skjute!
Då jorden måste sakna DIG,
DIG Himlens sköte slute!³

Runossa esiintyy kaksi abstraktia käsitettä, Hellyys ja Hyve, jotka molemmat toivottavat onnea Ulrikan ja Magnus Jacobin avioliitolle. Ensin runoniekka omistaa pari pitkää säkeistöä Hellyydelle, joka "poistaa kaiken villeyden miehuuden voimalta, ja opettaa sydämemme palvomaan siveellistä lempeyttä". Porthan sanoo myös, että juuri Hellyys on "vuodattanut rintoihimme ne jalot tunteet, jotka ovat saaneet hajallaan elävät ihmiset solmimaan yhteiskunnalliset siteet keskenään". Hellyyden alttarin eteen astui nyt kaksi ystävästä, Hyveen sinne johdattelemina. Jos Hellyys nyt tekisi heidät onnellisiksi, panisivat he aina suitsutusuhreja tämän alttarille, ylistäisivätpä vielä heidän lastenlapsensa Hellyyttä.

Henrik Gabriel Porthanin lisäksi häissä esiintyi vielä toinenkin tilapäärunoilija, Karl Gustaf Weman. Hänen tuotteensa kuului:

"Till Herr Lector Magnus Jacob Alopaeus, då han trädde i en glad ägta-förening med fröken Ulrica Jusleen, i Åbo den 23 Januarii 1772.

Den tidning jag, min Vän, om Dig nu nyss fått höra,
Kan i mit ömma bröst ej annat intryck göra,
Än väcka största frögd och lifva up min själ;
Du vet, at jag tar del uti Dit sanna väl.
Du har, min Pylades, en värdig maka funnit,
Hvars dygders äkta art et allmänt loford vunnit,
Hvars vett och ädla själ dig lofva mycken frögd,
Ja, lycka til, at evigt vara nögd!!!"

Kuten näkyy, ei tämä yksinkertainen runotuote ole riittävältään lainkaan huono — siinä on joutuisa tahti ja se sanoo pääasian jotakuinkin iskevästi.

Kolmas runo on aivan anonyymi ja osoitettu lehtorinrouva Alopaeale hänen jälkeisenä päivänä:

"Til Fru Lectorskan Ulrica Alopaea,
Dagen efter Bröllopet,
den 24 Januari 1772.

Lycka til ERT Nya Namn,
Och det nya Stånd I pryden!

³ *Neovius* III, s. 642–644.

EDER Damons kära famn,
 Och den glada eld I lyden,
 Skäl förljuva EDER lefnad,
 Föra ER til äldrens qväll!
 Lyckan blifve EDER dräng!
 Ymnighet ERT Förråd fülle!
 Nöjet bådde EDER fäng!
 Hälsan som sin Fru ER hylle!
 Då spår jag det visst lär hända,
 Hvad jag märker Damon tror:
 At förn året går til ända,
 Philis heter *Söta Mor!*"

Tämä runo on edellisiä nokkelampi, suorastaan taiteellinen keikailevassa keveydessään, kreikkalaisen avioparin Daimonin ja Philisin muodostaessa sen antiikkisen taustakuvion. Rokokooajalle tyypillisen runon tekijä voi olla edellisiä merkittävämpi kirjallinen nimi, vaikka emme tiedä kuka.

Kolme onnentoivotusrunoa pakaasissaan istahti nuoripari helmikuun 11. pnä rekeen ajaakseen uuteen kotiinsa Porvooseen, missä elämän arki kouluineen ja kattoiloinen oli heitä odottamassa. Tiedämme, että Alopaeukset asuivat kuten kaupungin muutkin lehtoriperheet vuokratiloissa eivätkä omassa talossa, joka hankittiin lukion kupeelta vasta vuonna 1778. Ensimmäinen porvoolaiskoti oli leskirouva Solitanderin, Magnus Jacobin vanhan kilpaveikon Petter Solitanderin sukulaisen, omistama pieni puutalo lähellä Kirkkotoria.

Alopaeusten asettumiseen Porvooseen liittyy kuitenkin kauhea onnettomuus, joka samensi perin pohjin heidän nuoren onnensa. Häämatkalla Turusta Porvooseen oli seurannut mukana Ulrikan nuorempi sisar Kristina Margareta, perheen piirissä Stina Greta, Henrik Gabriel Porthanin mielitetty, arvattavasti auttaakseen siartaan kodin perustamiseen liittyvissä moninaisissa toimissa. Perillä Porvoossa tyttöä kohtasi vaikea sairaus, "andtäppa" eli hengenahdistus, kuten lähteissä sanotaan, eikä saatavilla ollut lääkärinapu riittänyt, vaan hän kuoli maaliskuun 11. pnä 1772 vaikean tukehtumiskuoleman. Mistä astmakohtaus johtui ja kuinka äkillinen se oli, siitä meillä ei ole tietoa, kuten ei Stina Gretan mahdollisesta allergiastakaan. Tämäntapaiset sairaudet olivat ajan lääketieteelle täysin ratkaisematon ongelma. Magnus Jacobin almanakasta näemme ainoastaan, että Porvoossa vallitsi koko talven 1772 erittäin kylmä ja kirkas sää.⁴ Meille ei ole säilynyt edes silminnäkijän kuvausta onnettomuudesta, sillä Ulrika Alopaeen asiaa koskeva kirje Turkuun on tullut hävitetyksi kuten suurin osa Alopaeusten, Juslénciden ja Henrik Gabriel Porthanin välillä kulkeneita kirjeitä. Magnus

⁴ Almanakka 1772. Porvoon lukion kirjasto.

Jacob Alopaeuksen almanakka osoittaa, että hän oli lähettänyt Porthanille vuonna 1771 21 kirjettä ja vuonna 1772 kaikkiaan 16 kirjettä sekä saanut viimeainitulta paljon vastauksia, mutta tästä kirjeenvaihdosta ei valitettavasti ole mitään jäljellä.⁵ Saattaa olla, että tiedonantojen luottamuksellinen ja persoonallinen luonne oli saanut kummankin osapuolen hävittämään ne myöhemmin.

Tietomme Sina Gretan kuolemasta rajoittuu näin ollen ainoastaan kahteen lähteeseen. Ensimmäinen näistä on Stina Gretan isän, hovioikeudenneuvos Pehr Johan Juslénin Magnus Jacobille huhtikuun 14. p:nä 1772 kirjoittama lyhyt viesti.⁶ Siinä sanotaan, että Ulrikan lähettämä kuolemantapauksesta kertonut kirje oli tullut perille ja aiheuttanut erittäin painostuneen tunnelman Juslénien kodissa. Stina Gretasta ei saanut mainita sanaakaan rouva Juslénin joutumatta hysteeriseksi. Niinpä Ulrikan lähettämä kirjekin oli jäänyt vastaamatta. Hovioikeudenneuvos puhui myös nuoren tytön hautajaisista Porvoossa ja lupasi korvata kustannukset, kunhan Carl ensin oli saatettu matkaan Tukholmaan. Tämän jälkeen seurasi kirjeen mielenkiintoisin kohta:

”Mitään sellaista huhua, että Stina Gretan olisi pitänyt kävellä matkalla Porvooseen, ja että hän tällöin olisi vahingoittanut terveyttään, emme ole kuulleet: Tuollaiset kohtuuttomuudet eivät ollenkaan pysty meihin, kun tiedämme, että hän seurasi rakasta sisartaan ja vävyään, jotka tunsivat kaikkea hellyyttä häntä kohtaan, mistä syystä Teidän tulee tietää, etteivät tuollaiset panettelut tee vähintäkään vaikutusta meihin”.

Huomaamme kirjeestä, että Stina Gretan kuolemasta oli liikkeellä huhu, jonka mukaan hänen hengenahdistuksensa olisi johtunut paljosta kävelemisestä reen kannoilla matkalla Turusta Porvooseen. Olipa tämä huhu sitten tosi tai puhtaasti keksitty, heitti se varjon Magnus Jacob Alopaeuksen ylle. Porvoon lehtori tunnettiin näet tuimaksi urheilumieheksi, joka mielellään itse liikkui jalan pitkiä matkoja, aivan kuten hän oli tehnyt lapsuutensa Savon peninkulmaisilla kinttupoluilla.

Toinen kirje, paljon perusteellisempi ja hyvin hienovarainen, on Henrik Gabriel Porthanin 28. p:nä huhtikuuta 1772 Ulrika Alopaealle kirjoittama surunvalittelukirje. Porthan oli monien mielestä miltei kihloissa Kristina Margaretan kanssa, joten nuoren tytön odottamaton kuolema koski häneen tavattoman kipeästi. Kirje on mestarillinen näyte siitä, miten hän – itse surun vallassa ollen – otti huolekseen lohduttaa toista. ”Pidän menetystäni samansuuruisena kuin Teidän, ja minun täytyy myöntää, ettei mikään uutinen ole koskenut minuun niin kovasti”, hän kirjoitti eräässä kohdin, ja tätä lausuntoa on pidetty merkinä siitä, ettei Porthan sentään vielä ollut kihloissa tytön kanssa – muutoinhan hän

⁵ *Adolf Neovius*, *Spridda anteckningar rörande Henrik Gabriel Porthan* (1898), s. 236.

⁶ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjekokoelma. Jurvelin-Lagerheim.

olisi pitänyt omaa suruaan suurimpana kaikista, vielä suurempana kuin sisaren.

Muissa suhteissa kirje on mestarinäyte alallaan ja Porthanin ehkä avomielisin, tunteita paljastavin kynäntuote:

”Mikä odottamaton menetys! Kuinka mahdotonta minulle oli-
kaan ajatella, erotessamme talvella, että otin silloin arvoisasta
Sisarestanne viimeiset jäähyväiset! Että tämä tuskainen kuole-
mantapaus olisi aiheena ensimmäisille riveille, jotka saisin ottaa
vastaan Teidän arvoisesta kädestänne! Aioin, kun Teidän seuran-
ne oli minulta riistetty, löytää sille korvausta Sisarenne seurasta,
hänen aidosta ystävyystään, iloisesta järkevyydestään ja jalosta
sydämeistään; arvelin hyötyväni siitä monina iloisina hetkinä, jol-
loin voisin onnellisena kuvitella sitä aikaa, kun kaikki olimme
koolla. Mutta tämä minun unelmani katosi äkisti, ja sen mukana
kaikki huvini. En kätke sitä surua jota kärsin tämän menetyksen
johdosta; pidän kunniana ilmaista sen avoimesti.

Den saknad som mit hjerta sårar,
Förtjenar billigt mina tårar;
Ej någon hemlighet jag af min känsla gör.
Det hjertat som ej liflig oro känner,
Då det förlorar bästa vänner,
Föraktligt, men ej ädelt skattas bör.

Niin ajattelen tältä osin, ja tiedän, että Serkkuni on samaa miel-
tä... Mutta mitä me voimme tehdä? Se on ihmisyyden kohtalo.
Elämämme täällä on vain unelma, eikä oikeaa onnea pidä etsiä;
se kuuluu toiseen elämään, jossa jalo ystävämme nyt nauttii sitä
täysin mitoin, ja ehkä silmäilee meitä myötätuntoisin katsein sur-
ressamme hänen kuolemaansa. Ehkäpä Serkkuni muistaa
Youngin lohduttavan kirjan, ja lähetän sen ensi tilassa Teille;
aioinhan antaa sen Autuaalle ystävällemme lahjaksi; ostan sen
itse englannin kielisenä. Meidän velvollisuutemme on säilyttää
ystävämme rakas muisto hellässä sydämessä, kunnes omaksi
osaksemme tulee itsekkin hävitä täältä maan päältä. Muuttakaam-
me surumme hiljaiseksi kaipaukseksi, joka ei kuluta loppuun elä-
mämme hetkiä, jotka olemme velvolliset uhraamaan itsellemme ja
ystävillemme, tehdäksemme iloisella mielellämme ne heille ke-
veämmiksi. Erityisesti Te, arvoisa Serkkuni, Teidän tulisi yrittää
rauhhoittaa mielenne, ja siten parantaa terveytenne, josta rakkaan
miehenne viihtymys kokonaan riippuu, kuten myös Äitinne koko
tyydytys, Isänne ja Veljienne ilo, ja jos minun sallitaan mainita
itseni, olette Te yksin nyt sen hellän ystävyuden kohde, jonka
aikaisemmin jaoin kahden rakastettavan Serkun kesken”.

Sitten Porthan kuvaili, miten vaikea Ulrikan hänelle antama tehtävä oli ollut – ilmoittaa vanhemmille Stina Gretan poismenosta. Vanha isä oli aavistanut pahaa kohta hänen tullessaan ja itkenyt vuolaat vedet Henrik Gabrielin varovasti kerrottua tapauksesta. Äidin suhteen Porthan oli tehnyt valmisteluja antamalla hänelle kihtilääkettä, jottei surusanoman ja sairauden yhteinen hyökkäys olisi ollut hänelle liikaa. Rouva Juslénin saama järkytys ei ollut vielä kirjettä kirjoitettaessa mennyt ohi, vaikka talossa asuvan maisteri Hirnin harpunsoitto hiukan lohdutti häntä. Suureksi onneksi olivat talon molemmat pojat Carl ja Fredrik olleet kotosalla surusanoman tullessa. Haihduttaakseen Ulrikankin surua Henrik Gabriel kertoi kirjeensä loppupuolella joukon Turun uutisia. Tämänkin kirjeen osa kertoo siis sen lähettäjän hyvästä psykologisesta silmästä.⁷

Sisaren kuoleman aiheuttaman shokin jälkeen lähti elämä vähitellen ja harmaana käyntiin niin Porvoon lehtorisperheessä kuin appivanhempien luona Turussa. Miten Ulrika koki muuttuneen roolinsa ja uudet tehtävänsä lehtorinrouvana, siitä meillä ei ole minkäännäköisiä todistuksia, sillä ainoakaan hänen lähettämänsä kirje ei ole säilynyt jälki-maailmalle. Tiedämme ainoastaan, että hänen elämänsä rytmittivät säännöllisin väliajoin tapahtuneet synnytykset kaikkine niihin liittyneine vaaroineen ja rasituksineen. Esikoisen syntyminen 8. p:nä loka-kuuta 1773 oli Ulrikan lapsivuoteuksista ensimmäinen, ja sitä seurasivat uudet synnytykset jokseenkin tasan kahden vuoden välein, niin että rouva Alopaeus lopulta oli synnyttänyt 13 kertaa. Esikoinen oli poika, ja hänelle annettiin hovioikeudenneuvos Juslénin mukaan nimeksi PEHR JOHAN. Appivanhemmat olivat molemmat läsnä lasta kastettaessa; jäipä vanha rouva Juslén (o.s. Palén) sittemmin kokonaan asumaankin Porvooseen Alopaeuksille ja kuoli heidän uudessa talossaan marraskuun 20. p:nä 1778.

Lieneekö Magnus Jacob ajatellut esikoispoikaansa, kun hän luennoitsaansa Walleriuksen logiikkaa teineille tuli esittäneeksi seuraavan kuvauksen, jonka tarkoituksena oli osoittaa, että lapsillakin on sielu:

”Olen nähnyt lapsen, jonka edessä kohta synnytyksen tapahduttua liikutettiin kynttilää, kiinnittävän liekkiin silmänsä niin määrätietoisesti, ja niin nokkelasti kääntävän katsettaan siihen suuntaan, mihin valo siirrettiin, etten voinut vähääkään epäillä, että tällä lapsella oli elävä sielu, tuo ennen synnytystä uinunut, nyt täydessä ja valppaassa toiminnessa ja että hänen aivoissaan oli jotakin, joka sai hänet heti reagoimaan valon säteisiin”.⁸

⁷ Ernst Lagus, Brev från H.G. Porthan till samtida 2 (1912), s. 3–6.

⁸ Nide luentoja Walleriuksen Logiikan pohjalta, s. 52. HYK, Alopaeusten kokoelma. Erillinen nahkanide.

Pehr Johanin lisäksi Alopaeuksen perheeseen ilmaantuivat vähitellen seuraavat lapset joko kasvaakseen ja voimistuakseen tai kuollakseen enemmän tai vähemmän pian tuon ajan puutteelliseen hygieniaan, kulkutauteihin tai erilaisiin onnettomuuksiin:

MAGNUS s. 17/9 1775

JOHANNA MARIA (Jeannette) s. 10/6 1777

ULRIKA s. 24/7 1779 k. 8/5 1783 neljän vuoden ikäisenä

MARGARETA KRISTINA (Stina Gretan nimikko) s. 28/2 1781,
k. lapsena

HEDVIG JAKOBINA (Hedda) s. 3/5 1783

JAKOB FREDRIK s. 5/10 1784

SOFIA ULRIKA s. 18/2 1786, k. lapsena

MARGARETA ULRIKA s. 23/12 1787, k. lapsena

GUSTAVA KAROLINA s. 17/9 1789, k. lapsena

DAVID s. 2/3 1791

KARL ELIAS s. 29/10 1793

HENRIK GABRIEL s. 31/3 1796.

Kolmeatoista lasta täytyy ajan oloihinkin katsoen pitää melkoisena pesueena. Lapset syntyivät niin pitkän ajanjakson kuluessa, että vanhimman ja nuorimman ikäeroa oli peräti 23 vuotta. Tytöistä kuoli kokonaista viisi aivan pieninä mistä syystä perheen lapsiluku lopulta vakiintui kahdeksaksi. Heistä oli kuusi poikia ja vain kaksi, Johanna Maria (Jeannette) ja Hedvig Jakobina (Hedda) kauniimpaa sukupuolta. Pojista muodostivat vanhimmat, Pehr Johan ja Magnus, sekä nuorimmat David, Karl Elias ja Henrik Gabriel, kaksi selväpiirteistä ikäryhmää. Lasten etunimissä on kaikuja sekä Alopaeusten että Juslénien nimistöstä, nuorimmaisen kohdalla tapaa suorastaan kunnioitetun serkun Henrik Gabriel Porthanin etunimet.

Millaista jokapäiväinen elämä oli Alopaeusten nuoressa kodissa 1770-luvulla ja 1780-luvun alkuvuosina, siitä antaa meille hiukan tietoja Magnus Jacobin tilikirja vuosilta 1775–1783.⁹ Tämä tilikirja täytti kahdalaisten tehtävän perheenisän kirjoituspöydän laatikossa – siihen merkittiin tarkoin lehtorin kirjaostot ja kirjalainat sekä muu pikkutalous ystäviltä tehtyjen pikkuvippien ja heille annettuja lainojen sekä muun sellaisen muodossa. Myös koko joukko talousmenoja näkyy tilikirjan tiheään kirjoitetuilta lehdiltä, mutta ei tietoja perheen ekonomian suurista linjoista. Kun Magnus Jacob lisäksi näkyy merkinneen muistiin lukion taloutta koskevia seikkoja omaan kassakirjaansa, on se kaiken kaikkiaan hiukan vaikeaselkoinen lähde.

Mikä tästä lähteestä kuitenkin käy erinomaisesti selville, on perheen ja erityisesti perheenpään tiheä suhdeverkko sekä Porvoossa että myös

⁹ HYK, Alopaeusten kokoelma. Biographica.

laajemmin koko Suomen puitteissa. Ottakaamme kassakirjasta muutama poiminta. Vuoden 1775 ensimmäiset kuukaudet sisältävät merkintöjä Turusta professori Lars Lefrénin välityksellä tilatuista kirjoista, kuten Lagerbringin kaksiosaisesta historiateoksesta, Palmquistin Aritmetiikasta, Tuneldin Maantieteestä, Acta Societatis Upsaliensis -julkaisusta, Wikströmin Maantieteestä, D'Alembertin kirjasta "De lärds umgänge med de stora", Ruotsin maanmittauksen historiasta, Schubertin kirjasta "Übersicht der Christliche Religion" ja monesta muusta teoksesta. Kirjaostos verotti Magnus Jacobin lompakkoa noin sadalla riikintalarilla mutta hänellä oli tuohon suoneniskuun varaa, sillä manttaalikomissaari Brunow maksoi samaan aikaan yli 200 kuparitalaria Alopaeukselle siitä yksityisopetuksesta, jota hänen poikansa oli saanut nauttia.

Jos katsomme helmikuun tilejä, voimme huomata, että tohtori Borgström tilitti Magnus Jacobille Tohmajärven pitäjän teinirahat ja että viimeainittu onnistui ylipuhumaan kaksi uutta tilaajaa Porthanin lehdelle Åbo Tidningar. Helmikuun 7. p:nä lehtori Alopaeus lupasi juhlallisesti ottaa Krogiuksen pojan asuntoonsa täysihoitoon 12 kupariplootun kuukausimaksua vastaan. Nämä rahat hän sijoitti heti suutari Wahrmanin vaatimaan laskuun, onnistuipa sitä suorittaessaan hiukan tinkimäänkin Pehr Johanin pienten saappaiden hintaa. Myös rovasti Meinanderilla oli kaksi poikaa Alopaeusten huushollissa, ja kun näiden nuorukaisten täysihoitomaksu tulla tipahti suorastaan 10 kuukaudelta, olikin helmikuun saldo hyvin kaunis, erityisesti kun sitä vielä pyöristi ylöspäin ne 20 sylyksellistä ruisolkia, jotka Änäsin säterin lampuotitalonpojat luovuttivat matematiikan lehtorin navettaan. Aivan kuun lopulla Alopaeus oli vauhdissa jakamassa virkansa puolesta teineille kuuluvia stipendejä, lainasipa hyvää hyvyttään vähän rahaa säämiskäntekijä Hellströmin pulassa olevalle vaimolle ja maksoi vielä lehtoreille Kraftman, Orraeus ja Borgström näille hiippakunnasta kannetut vuokrarahat.

Jos hyppäämme tilikirjassa syyskuuhun 1777, voimme havaita, että viljatynnyrit ja kirjalainat vuorottelevat edelleenkin sulassa sovussa sen lehdillä. Saittuipa niinkin, että kun apteekkari Bergströmin lasku kaikenlaisista lääkkeistä vihdoin oli saatu maksuun, koputti lukiolainen Antell lehtorin ovea ja halusi lainata Pufendorffin Moraalin. Sen hän saikin kainaloonsa, luvattuun ensin juhlallisesti käsitellä kirjaa varovaisesti. Saman kuun 16. päivänä istui Alopaeusten salissa porvoolainen kauppias Gustaf Borgström ja allekirjoitti 42 ruistynnyrin kaupan viädäkseen Magnus Jacobin palkkaviljan laivallaan suoraan Tukholman syysmarkkinoille. Niinpä sitten raha riittikin vuokranmaksuun rouva Solitanderille. Syyskuun 25. p:nä oli asessori Adlercreutz käymäsillä ja lainasi kuin lainasikin Alopaeusten kirjahyllystä Lagerbringin Ruotsin historian toisen osan vaikka itse isännällä oli juuri tuolla hetkellä hiukan kiire pihamaalla, sillä talonpojat olivat siellä ajamassa sisään yhtä häkillistä Notbyn niityltä korjattua heinää.

Tällaisena Magnus Jacobin tilikirja jatkuu kuukaudesta kuukauteen, vuodesta vuoteen. Mielenkiintoisimpia sen sisältämistä tiedoista on, että Alopaeusten perhe ajoittain piti melkoista täysihoitolaa koulupojille levittäen tällä toiminnalla leipäänsä. Myöskin yksityisopetus tuotti silloin tällöin pienemmän lisäsumman. Sangen suurisuuntainen ilmiö tällä alalla on huomattavissa helmikuulta vuonna 1781, sillä Alopaeus sopi tuolloin kauppias Unoniuksen kanssa, että kaksi nuorta Unoniusta ja yksi heidän sukulaispoikansa Loviisasta saisivat asettua lehtorisperheen hoiteisiin, joka katsoisi, ettei hyyryläisiltä puuttuisi ruokaa, halkoja ja vahakynttilöitä. Varakas kauppias suoritti kokonaista 3300 kuparitalaria eli noin 180 hopeatalaria Magnus Jacobille etukäteen vuoden ylläpidosta.

7. Sukulaiset

Vanhempiensa ainoana poikana Magnus Jacob Alopaeus oli varsin yksinäinen lapsi Leppävirran pappilassa, sillä ainoana samanikäisenä seurana hänellä olivat hänen sisarpuolensa äidin aikaisemmasta avioliitosta. Kenties tästä syystä hän etsi yhteyksiä kaukaisempiin sukulaisiinsa. Tunnettu nuorukaisen kirjeenvaihdon hänen äitinsä suojelijan, Haminan raatimies Jacob Johan Teschen kanssa vuodelta 1757, mutta muita aivan yhtä varhaisia merkkejä sukuharrastuksista ei ole säilynyt. Vasta 1770-luvulta alkavat kirjesarjat osoittavat, että Porvoon lehtori tunti sukulaisensa ja osallistui eri tavoin heidän elämäänsä.

Varsin luottamukselliset siteet rakentuivat aikaa myöten Viipurissa asuviin Alopaeuksiin, joiden päämiehenä oli Magnus Jacobin isän veli, kirkkoherra *Magnus Alopaeus*. Magnus-setä oli oikeastaan merkittävämpi mies kuin Magnus Jacobin oma isä, Leppävirran kirkkoherra Johan David Alopaeus. Setä oli tullut maisteriksi saksalaisesta pietismin keskuspaikasta, Hallen yliopistosta, palannut kotikaupunkiinsa ja ylennetty sen tuomiorovastiksi, Vanhan Suomen korkeimmaksi kirkolliseksi johtajaksi. Hän oli lujittanut siteitään Viipurin porvaristoon ottamalla nuorikokseen sukulaistytön Maria Christina Teschen, jonka kanssa hän ajan mittaan sai 18 lasta, mistä katraasta tosin toinen puoli kuoli aivan nuorina.

Magnus Jacobin ja hänen setänsä kirjeenvaihto oli aluksi perin virallinen jollei jäykkä. Asiaa oli Porvoon lehtorin suuri harrastus, lukion historia, ja Magnus Jacob kyseli siksi tietoja molempien kirjeenvaihtajien yhteisistä sukulaisista, jotka olivat olleet tuon mainion oppilaitoksen opettajia. On merkittävää, että tuomiorovasti Alopaeus näitä tietoja lähettäessään samalla jyrkästi kieltäytyi kunniaa tulla mainituksi lukion historian tietolähteenä.¹ Mistä tämä kylmäkiskoisuus johtui, ei ole

¹ Kirje Magnus Jacob Alopaeukselle 31.5. 1774. HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeenvaihtoa.

selvitettävissä, mutta luulemme sen olleen seurausta arkaluontoisista poliittisista oloista.

”Virallisen” aiheen lisäksi sukulaisten kirjeenvaihdossa alkaa kuitenkin melko pian pilkistellä yksityisempiäkin sävyjä. Niinpä tuomiorovasti Alopaeus lähetti vuonna 1773 terveisiä ”vanhalta rouva äidiltäni, joka on terve kuten tavallista, vaikka vanhuuden hankaluudet alkavatkin hänessä hieman näkyä”.² Kysymyksessä oleva vanha nainen oli Magnus Jacobin oma isoäiti, joka asui nuoremman poikansa hoivissa Viipurin rovastilassa. Elisabeth Tesche kuoli vasta marraskuun 10. pnä 1778, 89. ikävuodellaan, mikä näkyy Magnus Alopaeuksen Joroisten kirkkoherralle Elias Paldaniukselle kirjoittamasta viestistä.³

Hieman myöhemmässä vaiheessa Magnus-setä raportoi vanhimmas-ta pojastaan Niclas Samuelista, että tämän tyrä oli kuin Jumalan ih-meestä parantunut itsestään ilman kirurgin apua, mistä Herraa tosiaan oli kiitettävä. Kirje sisälsi sydämellisen tervehdyksen ”vanhalta äidiltä-ni, rakkaalta vaimoltani, itseltäni ja lapsiltani ... sydämen veljelle, rouva sisarelle ja Teidän pienelle elämäntaimellenne”.⁴ Ystävällinen sävy nä-kyi seuraavissakin kirjeissä. Niinpä tuomiorovasti tilasi joulukuussa 1774 Magnus Jacobin välityksellä Kolmodinin teoksen ”Quinnospegel öfver gamla Testamentet” ja varasi sydämellisten toivotusten lomassa tämän kautta myös kolme paria hyvin tehtyjä skoonelaisia hansikkaita puolisonsa ja tyttärensä tarpeisiin.⁵

Tammikuussa vuonna 1782 Magnus Alopaeus raportoi tyttärensä, rehtorinrouva Elisabeth Maria Forsmanin surullisesta kuolemasta lapsi-vuoteeseen. Tähän aikaan alkoi myös kirjeenkirjoittajan oma terveys osoittaa huononemisen merkkejä. ”Olen tämän vuoden alussa ollut huonossa kunnossa. Loppiaisena sain pahan Stranquria-kohtauksen, niin että minun piti mennä makuulle, lyöttää suonta ja ottaa lääkeettä. Nyt kipu on vähän laimeampi, Jumalan kiitos!”⁶ Vuotta myöhemmin tuomiorovasti oli täydessä puuhassa värväämässä Magnus Jacobin avulla itselleen apulaista Ruotsin puolelta rajaa. Hän mainitsi myös lähettäneensä veljenpoikansa toimittaman paketin edelleen Herra Profe-sori Lexellille Pietariin, tuolle mainiolle matemaatikolle, jonka kanssa Magnus Jacob kerran oli kilpaillut Turun professuurista. Mitä paketissa oli, siitä ei kirjeessä ole risahdustakaan. Ja kirje loppuu hyvin sydämelli-sesti:

”Nytpä lopetan kaikin siunauksin ja toivotuksin! Ja tuhansin ter-veisin meiltä kaikilta, Herra Veljelle, Rouva Sisarelle, rakkaille

² Magnus Alopaeus Magnus Jacob Alopaeukselle, päivätty Viipurissa 30. pnä lokakuuta 1773. HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeenvaihtoa.

³ Magnus Alopaeus 16.11. 1778. Ibid.

⁴ Magnus Alopaeus 31.5. 1774. Ibid.

⁵ Magnus Alopaeus 6.12. 1774. Ibid.

⁶ Magnus Alopaeus 10.1. 1782. Ibid.

elämäntaimille, myös rakkaalle perheelle Joroisiin. Unohtamatta hänen kunnioitettavuuttaan Herra Piispa Forteliusta. Jumala pitköön sen rakkaan ukon voimissa seurakuntansa hyödyksi!"⁷

Kun Magnus Alopaeuksen tyttäret toinen toisensa jälkeen menivät naimisiin, lähetettiin Porvoon Alopaeuksille tietenkin kutsut häihin. Heinäkuun 4. pnä 1783 solmi Anna Benedicta Alopaea avioliiton Mitaussa olevan lähetystösihteeri Wilhelm Johan Nottbeckin kanssa ja joulukuun 17. pnä 1783 astui Catharina Helena Alopaea alttarin eteen lääketieteen tohtori Friedrich Bützowin taluttamana.⁸

Näihin aikoihin toistuvat tuomiorovastin kuvaukset omista sairauksistaan melko tiheästi kirjeenvaihdossa. "Vanhuutta seuraavat heikkoudet ja ahkera viranhoito aiheuttavat minulle monia rauhattomia hetkiä", hän kirjoitti 1780-luvun loppupuolella.⁹ Lopulta saivat kivut lopullisen voiton Viipurin kirkonmiehestä, joka nukkui ikuisen lepoon vuonna 1790. Leski, Maria Christina Alopaea, o.s. Tesche, jatkoi jonkin aikaa kirjeenvaihtoa Magnus Jacobin kanssa. Vuonna 1790 joulukuussa lähettämässään pitkässä ja sydämellisessä viestissä hän kirjoitti mm. seuraavaa:

"Erityisesti kiitän Veljeäni hänen rakkaita omaisiaan koskevista tiedoista, ja koska meillä ei ole muuta kerrottavaa toisillemme kuin omaistemme tila, niin haluan minäkin maksaa rakkaan Veljeni kirjeen samalla mitalla ja antaa lyhyen kertomuksen kaikista sukulaisista, jotka asuvat tällä puolella maailmaa. Koska Täti on vanhin joukossamme, pitää minun välttämättä aloittaa kertomukseni hänestä. Hän on asunut muutaman vuoden täällä Viipurissa osaksi minun luonani, osaksi tyttärensä Kuhlmannskan luona. Eukko on vielä reipas, vaikka ikä alkaakin painaa. Erityisen hyvä ystävä hän on Forsmanin kanssa. Niin usein kuin he sattuvat yhteen, juttelevat he sydämellisesti päivän tapahtumista ja tarjoilevat toisilleen nuuskaa. Hänen poikansa kauppias Isak, Lappeenrannan pormestari, voi varsin hyvin. Hänen tyttärensä Kuhlmannska elää kaksine poikineen ja tyttärineen hiljaisesti kuten leskien kuuluu ja on hyvin tyytyväinen oloihinsa. Vanhempi poika on siviilivirkamies ja nuorempi sotilas, tytär sitävästoin kaunis tyttö, joka istuu ja odottaa kunniallista sulhasta.

Ikäjärjestystä seuraten on nyt oman elämäkertani vuoro. Armonvuodet ovat tässä käsillä ja jos saan pitää sen pienen terveyden joka minulla vielä on, on minun todella kiitettävä Jumalaa. Toivon suruajan päättymistä, sillä itken oikein kunnolla itseni ja

⁷ Magnus Alopaeus 10.2. 1783. Ibid.

⁸ Magnus Alopaeuksen kirjoittamat kutsut 14.6. ja 2.12. 1783. Ibid.

⁹ Magnus Alopaeus 27.3. 1788. Ibid.

omieni puolesta, ja itkun päätyttyä toivon että jotenkuten selviämme armonvuosien jälkeen. Vanhin poikani valtioneuvos Magnus, ja nuorin poikani nimineuvos David, ovat molemmat Berliinissä. Tyttäreni Anna on naimisissa kollegiasessori Nottbeckin kanssa, joka on viime aikoina toiminut lähetystöissä Kuurinmaalla ja Varsovassa. Hän on enimmäkseen asunut Mitaussa; mutta nyt tyttö on täällä käymässä ja näyttämässä, onko hän muuttunut ruumiiltaan ja sielultaan. Jumalan kiitos, hän on muuttumaton ja luonnollinen – sellaisten tahdon kaikkien lasteni olevan, hyviä ja Jumalaa pelkääviä, kuten heidän autuas Isänsä on kasvatuksellaan ja opetuksellaan tahtonut. Toinen tyttäreni Catharina on naimisissa divisioonanlääkäri, tohtori ja hovineuvos Bützowin kanssa ja asuu täällä Viipurissa ja on, Jumalan kiitos, koko lailla tyytyväinen ehtoihinsa.

Jäljellä olevat kaksi tytärtäni, nimittäin vanhin Margareta ja nuorin Sara sekä kivulloinen poikani Niclas asuvat luonani kuten myös Forsmanien ainoa tytär, joka on 11-vuotias. Koska Forsman meni puolitoista vuotta sitten uusiin naimisiin autuaan hovineuvos Torkkelin tyttären kanssa niin aion pitää tämän tyttärentyttäreni luonani niin kauan kuin elän. Forsman on nyt Koiviston kirkkoherra 4 1/2 peninkulman päässä Viipurista. Menneenä kesänä kohtasivat hänen asumustaan ankarat myrskyt, mutta Jumalan, tuon armollisimman suojelijamme, ansiosta ne eivät tehneet hänelle erityisen suurta vahinkoa. Forsmanin on kiitettävä Luojaansa myös iloisesta mielialastaan – hän ottaa jokaisen päivän sellaisena kuin se tulee.

Kaikki kiittävät rakasta veljeämme hänen huolenpidostaan mitä sydämellisimmin kuten myös minä, joka olen kuten edellä jo sanottu

Kunnioitetun Herra Veljeni
kuuliaisin palvelijatar

Maria Christina Alopaeus”.¹⁰

Tuomiorovasti Magnus Alopaeuksen kuoltua harvenivat Porvoon Alopaeusten yhteydet Viipuriin vähitellen. Molemmat Magnuksen pojat, jotka olivat valinneet venäläisen diplomaattiuran, Magnus (s.1748) ja Frans David (s.1769), katosivat kauas maailmalle, etäisyyksien päähän pikku Porvoosta. Meidän tulee kuitenkin täydellisyyden vuoksi käsitellä tässä hiukan näiden kahden Magnus Jacobin serkun vaihteita.

Magnus Alopaeus nuorempi, joka sittemmin ryhtyi käyttämään itsestään nimeä *Maximilian Alopaeus*, pääsi tultuaan Turussa vuonna 1764 ylioppilaaksi opiskelemaan Göttingenissä vuodesta 1766, jossa tuohon aikaan yliopiston vetovoiman vuoksi oleskeli suuri kolonia itäeurooppa-

¹⁰ Maria Christina Alopaeuksen kirje 13.12. 1790. Ibid.

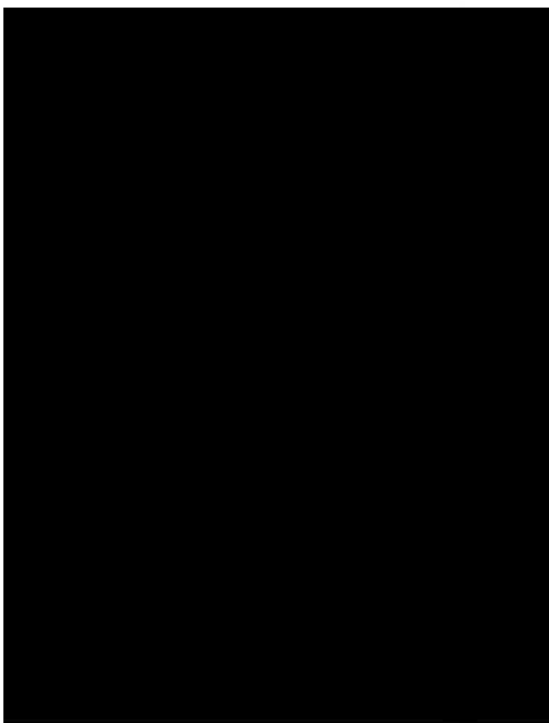
laisia – venäläisiä, liivinmaalaisia, unkarilaisia jne. – ylioppilaita. Maximilian kunnostautui tuossa kaupungissa erityisesti venäläisen kulttuurin välittäjänä Saksaan. Hän piti syyskuun 24. pnä 1768 Göttingenin Kuninkaallisessa Saksalaisessa seurassa puheen nimeltä "Rede Ihrer Majestät der glorwürdigst regierenden Kaiserin von Russland Catharinen der Zweyten ... devotest gewidmet", mikä puhe tuli myös painetuksi.¹¹ Puheesta ilmenee, että nuori retorikko oli historian laitoksen "beysitzer", ja itse hengentuote on peräti taitavasti seipitetty, kulkien imartelun ja ihailun vaikeasti määriteltävää rajalinjaa ja vaikuttaen epäilemättä Katariina-kultin leviämiseen Eurooppaan.

Vuotta myöhemmin, nimittäin toukokuun 27. pnä 1769, Maximilian piti samassa Saksalaisessa seurassa luennon "Nachrichten von der alten, mittleren und neuen Dichtkunst der Russen", mikä sittemmin julkaistiin "Allgemeine Unterhaltungen" -lehdessä (15. pnä heinäkuuta 1769 ja 19. pnä heinäkuuta samana vuonna) Göttingenissä. Luento pohjautui Pietarin tiedeakatemian professorin Wasili Trediakowskyn tuotantoon mutta oli aiheeltaan Saksassa tuntematon ja herätti ansaittua huomiota. Molemmat esiintymiset itäisen keisarikunnan edustajana eivät jääneet huomaamatta Venäjällä; sanotaanpa suorastaan ulkoministeri Nikita Paninin kiinnittäneen huomiotaan Maximilianiin ja edistäneen hänen uraansa kohta kotiinpaluun jälkeen.¹²

Maximilian yleni sittemmin ulkoasiainkollegion kansliapäälliköksi, tuli 1784 aateloiduksi ja liittyi Kuurinmaan ritarihuoneeseen, nimitettiin 1783 lähettilääksi Lyypekin ruhtinaspiispan, Oldenburgin herttuan hoviin pieneen pohjoissaksalaiseen Eutinin kaupunkiin, ja siirtyi 1789 Berliiniin, jossa hän kuuden vuoden ajan hoiti keskeisiä tehtäviä Venäjän lähetystössä näinä Puolan jaon kriittisinä vuosina. Oltuaan 1795 Regensburgissa koolla olevilla Saksan valtiopäivillä Venäjän diplomaattiedustajana hän tuli 1802 virallisestikin keisari Aleksanteri I:n lähettilääksi Preussin pääkaupunkiin Berliiniin ja oli sen jälkeisinä vuosina mukana kaikissa Venäjää ja Preussia koskeneissa yhteishankkeissa Napoleonin vastaan. Helmikuussa vuonna 1807 hän sai nimityksen Venäjän lähettilääksi Lontooseen. Maximilian Alopaeuksen suuri preussilaismielisyys oli hänelle myös rasite, silloin kun Aleksanteri ja Napoleon ryhtyivät yhteistoimintaan, mikä manifestoitui voimakkaimmin Tilsitin kokouksessa heinäkuussa 1807. Venäjän liittyminen mannermaansulkeumukseen, mikä suuntautui Englantia vastaan, teki Alopaeuksen aseman Lontoossa kestävämmäksi, ja hän joutui joulukuussa 1807 lähtemään koko lähetystön kanssa Englannista ja luopumaan tilapäisesti diplomaattirastasta. Venäjän, Englannin ja Preussin löydettyä uudelleen toi-

¹¹ *Magnus Alopaeus*, Rede Ihrer Majestät der glorwürdigst regierenden Kaiserin von Russland Catharinen den Zweyten. . . devotest gewidmet von. . . Göttingen 1768.

¹² *P.N. Berkov*, M. Alopäus' Vorlesung über russische Poesie in Göttingen im Jahre 1769 (1932–1933).

Magnus (Maximilian) Alopaeuksen puhe vuonna 1768 keisarinna Katariina Suuren kunniaksi Göttingenissä.

Niedersächsisches Staats- und Universitätsbibliothek, Göttingen.

sensa Napoleonin vastaisessa politiikassa Maximilian oli taas käyttökelpoinen ja toimi mm. siviilikuvernöörinä venäläisten joukkojen miehittä-mässä Hampurissa. Hänen viimeinen diplomaattinen työnsä oli osanotto Aachenin kongressiin vuonna 1818. Hän liittyi avioliiton sitein saksalaisiin aatelissukuihin ja asuikin loppuikänsä Saksassa, jossa kuoli Frankfurt am Mainissa vuonna 1822.

Maximilian Alopaeus oli miltei Magnus Jacobin ikätoveri. Huomatavasti nuorempi oli sen sijaan hänen veljensä (Frans) *David Alopaeus* (s.1769), jonka kohtalo kuitenkin sivusi Porvoon Alopaeuksia paljon läheisemmin kuin Maximilianin. Viipurin kuvernöörin, Württembergin prinssin aloitteesta David sai kasvatuksensa Stuttgartin sotilasakatemian valtiotieteellisellä osastolla kaukana kotimaastaan. Tämän oppilaitoksen olot ovat erittäin hyvin tunnetut siitä syystä, että Saksan suuri runoilija Fredrich von Schiller on sattunut käymään juuri sitä. Selvitty-

ään koulustaan David jatkoi hänkin diplomaattisella uralla, oli 1792 Rumjantsevin sihteerinä Frankfurt am Mainissa ja 1796–1808 Venäjän Tukholman-lähetystössä ensin sihteerinä, sitten Charge d'affaires'ina ja lopulta vuodesta 1803 lähettiläänä.

David Alopaeuksen toiminta Venäjän ministerinä Ruotsissa muodostui Tilsitin kokouksen seurauksena perin hankalaksi. Kuningas Kustaa IV Aadolf ei salannut antipatiaansa taitavasti tehtävänsä hoitavaa, ruotsin kieltä osaavaa Venäjän edustajaa kohtaan, ja kun Suomen sota puhkesi helmikuussa 1808 ennen kuin virallinen venäläinen sodanjulistus ehti Tukholmaan, asetti kuningas Alopaeuksen maaliskuun 2. pnä 1808 ankaraan kotiarestiin. Dramaattista ja muita Ruotsissa olleita diplomaatteja kuohuttanutta immunitettiin loukkausta on kuvannut Alopaeuksen omien raporttien pohjalta *Sam. Clason* teoksessaan "Gustaf IV Adolf och den europeiska krisen under Napoleon" (1913). Hän korostaa Alopaeuksen kylmäverisyyttä vaikeassa tilanteessa, jossa Venäjän lähettiläs onnistui vartioinnista huolimatta hoitamaan tehtäviään ja toimittamaan hallitsijalleen yksityiskohtaista tietoa Ruotsin armeijan voimavaroista ja maan mielialoista. Toukokuussa 1808 David pääsi palaamaan Venäjälle Karlskronan kautta, mukanaan nuori puolisonsa ja lähetystön neljä sihteerä sekä sinetöity, mutta vain makulatuuria sisältävä lähetystönarkisto, sillä hän oli tullut vankeutensa ensi päivinä poltta-neeksi paperinsa.

Tämän jälkeen keisari ryhtyi käyttämään Alopaeusta rauhantunnustelijana Ruotsin suunnalla. David suoritti vuoden 1809 alkupuolella matkan Pietarista Suomen kautta Ahvenanmaalle ja sieltä Ruotsin val-lankumouksen tapahduttua Tukholmaan. Ahvenanmaalla Jomalan pitäjässä ollessaan maaliskuussa 1809 Alopaeus esitti sotaministeri Araktsjejevin välityksellä ensimmäistä kertaa Kalixjokea (Kainuunjokea) Ruotsin ja Suomen rajaksi perustellen kantaansa sillä, että myös Norrbottenin suomalaiset piti saada muodostettavan Suomen valtion piiriin. Tukholmassa hän onnistui huhtikuussa 1809 saamaan ruotsalaiset Haminan neuvottelemaan rauhasta siitä huolimatta, että aselepoa ei tehty pohjoisessa.

Haminan rauhankeskusteluissa David Alopaeus toimi ulkoministeri Rumjantsevin parina ja laati niitä koskevan virallisen pöytäkirjan. Sekä Ahvenanmaa että suuri kappale Norrbottenia liitettiin Suomen mukana Venäjään, mutta kun Rumjantsev halusi neuvottelujen kiirehtimiseksi tehdä myönnytyksen, pysähtyi raja Tornion- ja Muonionjokiin.¹³

Tehtävänsä päätyttyä David Alopaeus palasi Pietariin ja oli siellä salaisen neuvoston jäsenenä vuodet 1810–1811 vaikuttaen – kuten tuonnempana tulee puhetta – melko läheisesti Vanhan Suomen liittämiseen Suomen suuriruhtinaskuntaan, kunnes Gustaf Mauritz Armfelt

¹³ *Sam. Clason*, Gustaf IV Adolf och den europeiska krisen under Napoleon (1913), s. 100–153 ja s. 164–216.

saapui Venäjälle ja otti tämän asian ajaakseen. Koska David oli liittynyt läheisesti Speranskin edustamaan vapaamieliseen ajatussuuntaan, hän alkoi tuntea ilmapiirin kylmenemistä vuoden 1811 tienoilla, jolloin konservatiivinen suuntaus pääsi Aleksanteri I:n neuvonantajien piirissä voitolle. Siksi hän pyysi ja sai lähettilään aseman ulkomailla, välttämällä näin Speranskin kukistumisen aiheuttamat ikävyyydet.¹⁴

Uudeksi asemamaaksi Alopaeukselle tuli hänelle ennestään tuttu Württemberg ja hän sai Venäjän joukkojen edetessä 1814 kohti Ranskaa kunnian hoitaa siviilikuvernöörinä Lothringenin hallitusta. Vuodesta 1813 kuolemaansa 1831 saakka David Alopaeus oli Venäjän lähettiläs Berliinissä saaden suuren vaikutusvallan Preussin hovissa Wienin kongressin jälkeen. Hänkin oli avioitunut Saksassa vuonna 1802 hannoverilaiseen vapaaherralliseen sukuun kuuluvan aatelisneidon kanssa.

Että David Alopaeus ainakin Suomen sodan aikoina ja Haminan rauhaa tehtäessä tunsi olevansa sidoksissa siihen maahan, jonka kohta-loista hän oli diplomaattina tekemässä ratkaisuja, näkyy monesta todistuksesta. Eräs hänen kirjeensä piispa Jacob Tengströmille, joka on päivätty Pietarissa helmikuun 16/28. p:nä 1810, kantaa siitä kaunista osoitusta. David Alopaeus sanoi vastaanottaneensa piispan kirjeen ja pyytävänsä nyt ”saada vastata siihen ranskaksi; sillä vaikka ymmärränkin ruotsia en kuitenkaan uskalla kirjoittaa ruotsiksi”. Heti hän kuitenkin lisäsi: ”Mutta älkää silti luulko, että en olisi hyvä suomalainen: omistan parhaat toivotukseni tämän kauniin maakunnan onnelle ja haluaisin hartaasti saada tilaisuuden tehdä sille hyödyllisiä palveluksia”.¹⁵

Magnus Jacob Alopaeuksen yhteys molempiin diplomaattiserkkuihin oli suhteellisen vähäinen. Olemme edellä maininneet hänen kirjeenvaihdostaan Maximilianin kanssa 1760-luvulla; vaikka ikätovereita heidän elämänsä kulkivat myöhemmin toisistaan poikkeavia ratoja. David sen sijaan oli tultuaan Venäjän ministeriksi Tukholmaan läpikulkuvieras Porvoon rovastilassa, jonka mielipiteitä kuunneltiin pikaisen kahvinjuonnin ajan kyytihevosiä vaihdettaessa; piispaksi tultuaan Magnus Jacob näkyy eri poliittisissa hankkeissaan mielellään pitäneen kirjeilyä tähän Pietarissa (ja sittemmin Berliinissä) asuneeseen serkkuun. Molemmat veljekset olivat saamiensa korkeiden aatelisarvojen vuoksi vähän toista ihmisluokkaa kuin Porvoon papit; lisäksi heidän ruotsin taitonsa oli hiukan sellainen ja tällainen, olkoonkin että he Viipurin isänsä kodissa olivat oppineet tätä kieltä.

Epäilemättä kotoisempi ja inhimillisesti läheisempi oli Magnus Jacobille se suku, johon hänen sisarpuolensa Margareta oli liittynyt, *Joroisten Paldaniukset*. Tästä Paldaniusten perheestä meillä on käytettävissä sangen hyvät genealogiset tiedot. Sen pää, kirkkoherra *Elias Paldanius*, oli syntynyt 1724 Kuopion pitäjässä, käynyt Porvoon kymnaasin ja Turun

¹⁴ Vuorineuvos Erik Tuomas-Kettusen antama tieto (1984).

¹⁵ J.J. Mikkola, David Alopaeus suomalaisuudestaan (1924), s. 279.

akatemian sekä tullut 1744 vihityksi papiksi. Vuonna 1747 hän tuli Johan David Alopaeuksen kappalaiseksi Leppävirroille, ihastui kainoon Margaretaan ja nai hänet muutta mutkitta. Jo 1750 Paldanius tuli kuitenkin pataljoonan saarnaajaksi Savon rykmenttiin, missä ominaisuudessa hän kiersi savolaistensa kanssa eri puolilla Suomea, asuen milloin Viaporissa, milloin Loviisassa. Vuonna 1771 hän sai vihdoinkin valtakirjan Joroisten kirkkoherran virkaan.¹⁶

Elias Paldaniuksen ja Margareta Sipelian avioliittoa siunattiin 11 lapsella, joista vain osa jäi henkiin. Lapsista meni tytär Margareta Elisabeth (s.1756) varhain naimisiin nimituomari Gabriel Algot Tolpon kanssa, ja perhe asui Kolman tilalla lähellä pappilaa alituiseissa kanssakäymisessä Paldaniusten kanssa. Poika Elias (s.1758) meni upseerin uralle, muutti nimensä Paldaniksi ja osallistui linnoitusväessä Kustaa III:n sotaan 1788–1790 (mm. Parkumäen taisteluun) ja Suomen sotaan 1808–1809. Hän oli naimisissa Vendla Juliana Grotenfeltin kanssa ja sai sarjan riuskoja poikia, Alopaeuksen veljessarjan nuoremman pään ikätovereita. Isänsä jälkiä seurasi poika Magnus Paldanius (s.1763), myöhempi Joroisten kappalainen. Vielä kuului veljessarjaan Johan Paldanius (s.1771), myöhempi auditööri.¹⁷ Paldaniusten vieraanvaraiseen kotiin vei Margareta-rouva myös vanhan äitinsä, Maria Alopaeen, joka sai näin viimeisen asuinpaikkansa Joroisilla ja oli Porvoon Alopaeusten ajatusten kohde jota muistettiin kirjeissä.

Kirkkoherra Paldaniuksen hyväsydämyydestä ja tavattomasta vieraanvaraisuudesta kertovat monet todistukset. ”Elämässään hän oli hilpeä ja seurustelunhaluinen, sekä riitojen vihollinen. Hän harjoitti laajaa vieraanvaraisuutta ja oli antelias köyhiä kohtaan. Hänen kodissaan asui tavallisesti 5–6 isätöntä ja äiditöntä lasta, joille hän antoi ruokaa, vaatteita ja koulutusta, kunnes he selvisivät omin päin”, sanoo tuntemattomaksi jäänyt elämänkertoja.¹⁸

Tällaisena suurena, monisukupolvisena perheenä esiintyy Paldaniusten väki Alopaeusten kirjeenvaihdossa 1780- ja 1790-luvuilla, jolloin Paldaniusten monet pojat alkoivat olla lukiolaisiässä ja asuivat enon perheen luona Porvoossa. Myös Alopaeuksilta matkustettiin usein Joroisiin, jossa olot olivat aivan toisenlaiset kuin merenrantakaupungin lehtorintalossa ja ympäröivä kielimiljöökkin toinen. Matkat merkitsivät Magnus Jacobille kuin paluuta lapsuuden Savoona, ja hän näkyy lähettäneen omia lapsiaan tuon tuostakin Joroiselle sukuloimaan ja kokemaan sisämaan elämänmuotoa.

Perheenpää Elias Paldaniuksen kynästä on säilynyt muutama kirje Magnus Jacobille 1780- ja 1790-luvuilta. Niiden valossa hän näyttäytyy sekä yhteiskunnan että suvun asioista kiinnostuneeksi, liikkuvaälyiseksi

¹⁶ HYK, Alopaeusten kokoelma. Biografiaa 2.

¹⁷ N. Karl Grotenfelt, Joroinen I (1931), s. 60.

¹⁸ HYK, Alopaeusten kokoelma. Biografiaa 3.

kirkonmieheksi. Toukokuun 11. pnä 1786 päivätyssä kirjeessä Paldanius kritikoi huolestuneena Kustaa III:n suosikin Schröderheimin nimitystä kirkollistoitimuskunnan päälliköksi peläten yhä suurempaa mielivaltaisuutta pappisnimityksissä. ”En näe missään, että Vapahtaja olisi perustanut pelkän messuviran, vaan saarnaviran jonka hän itse loi ja kehoitti meitä saarnaamaan parannusta ja syntien anteeksiantoa nimessään kaikelle kansalle”, hän ilmoitti mielipiteensä.¹⁹

Toukokuun 1. pnä 1789 päiväty kirje liikkuu sen sijaan kokonaan kotiasioissa. ”Isoäiti, ja me kaikki, kiitämme *tuomisista* (sana merkitty suomeksi ruotsinkieliseen kirjeeseen). Isoäiti ei tahtonut itse kirjoittaa rakkaalle veljelleni mutta kehoitti minua kertomaan voinnistaan, joka on tavallinen. Isorokko on tänä vuonna raivonnut niin tässä pienessä Joroisten seurakunnassa, että uuden vuoden jälkeen yli 100 lasta on kuollut tähän sairauteen”. Ja sitten seurasi sydäntä riipaiseva kertomus kirjeen kirjoittajan lapsenlapsen, pienen Lena Stina Tolpon kuolemasta rokkoihin neljän vuoden iässä. ”Myös nälkä on aika paha täällä maaseudulla. Olen tähän asti saanut joka vuosi lainata kruunulta viljaa, mutta nyt ei ole mitään saatavissa. Vain Jumala tietää, miten kesän yli selvitään”. Sotaväellä ei kuitenkaan ollut hätäpäiviä, sillä Pohjanmaalta oli saapunut kuormasto mukanaan kaikkea, mitä se tarvitsi.

Sotilaiden ilmaantuminen Joroisille oli osoitus Kustaa III:n sodan leviämisestä Savoan. Hätyäntyneet sotauutiset, jotka kulkivat kiemuraista tietä Sisä-Savon ja Porvoon väliä, antoivatkin kohta leimansa kirjeenvaihdolle. Heinäkuun 31. pnä 1789 sai Elias Paldanius kirjeen lähtemään Porvooseen sotakomissaari Masalinin mukana. ”Koska pää-armeija seisoi paikoillaan Uudellamaalla, ja ainoastaan Savon prikaati operoi, keskitti vihollinen voimansa tuhotakseen meidät, mikä onnistuikin sille”, kirkkoherra lausui. Seitsemän Savon seurakuntaa pappiloinneen oli hävitettyinä ja venäläinen oli jo Lahnalahdessa 4 1/2 neljännespeninkulman päässä Joroisista. Linnoitusupseeri Elias Paldani oli joukkoinen perääntynyt erämaiden läpi Mikkeliin, jonka äärellä, Porosalmen (Porrassalmen) luona 700 Savon prikatin miestä oli pidättänyt 19 tunnin ajan 5.000 venäläisen joukkoa, ja ajanut lopulta vihollisen tilapäisesti tiehensä. Toisella yrittämällä venäläisten joukot pääsivät toki yli ja uhkasivat jo Joroisia, yhtä paljon kuin omat joukot, joiden upseeristo söi pappilan pöydän putipuhtaaksi — tosin maksaen — ja hevoset pappilan laitumet ruohottomiksi. Upseerien joukossa oli yksi englantilainen ja yksi preussilainen vapaaehtoinen, minkä lisäksi kuormastossa touhusi juutalainen kauppias, jollaista ei Savossa oltu aikaisemmin nähty, Paldanius totesi. Parkumäen voitto käänsi sitten sotaannon ja pappilan ikkunoista nähtiin vankikolonnejä ja sotasaalista kuljetettavan kohti Pieksämäkeä ja lopulta Helsinkiä. ”Haluaisin mielelläni tietää, miten

¹⁹ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeenvaihtoa. Palander-Regnell. HYK, Alopaeusten kokoelma. Ibid.

poikani Johan on selvinnyt ja lukeeko hän ahkerasti. Jouluksi haluaimme taas nähdä hänet kotona. Olisi suuri riemu, jos rakas veli ja sisar itsekin haluaisivat tulla tänne joulunviettoon”, kirje loppui.²⁰

Marraskuun 27. pnä 1789 kirjoitetussa kirjeessä Paldaniuksen perhe uudisti kutsunsa. Alopaeukset voisivat hyvin tulla Johanin matkaan, kun tämä palasi lomalleen. Tähän kirjeeseen liitti Magnus Jacobin äiti päiväamättömän kirjelipun, joka on ylipäättään ainoa tämän naisen sulakakynästä säilynyt viesti. Se kannattaa siksi jäljentää kokonaisuudessaan:

”Rakas poikani

Kaipuuni kirjoittaa Sinulle on ollut kuvaamaton, erityisesti kun en vielä ole ollut tilaisuudessa toivottaa onnea pienen tyttärenne syntymän johdosta. Jumala Teitä kaikkia siunatkoon, rakkaat lapset.

Rakas poikani, ole hyvä ja lähetä minulle Johan Paldaniuksen mukana hiukan rintakakkuja yskään, joka aina vaivaa minua ja tulee pahemmaksi nyt kylmän talven alkaessa. Lähetä minulle vielä kapallinen sipuleita jos mahdollista. Sitäpaitsi toivon kovasti silmälaseja, jos vain voisin saada ikääni sopivat – olen 80 vuotias. Minulle sattui se onnettomuus, että silmälasini menivät rikki, mikä on siksi perin onnetonta, että en voi lukea kirjaani. Odotan jostain syystä Teitä tänne tänä talvena, jos vain mahdollista. Olisi suuri helpotus, jos toiveeni täytyisi.

Jään helläksi Äidiksesi
Maria Alopaea

Minua viehättää suuresti, että Pehr on jo ehtinyt niin pitkälle että hänet on lähetetty Turkuun. Jumala suokoon hänelle terveyttä siellä. Tervehdi puolestani miniää ja lapsia”.²¹

Seuraavasta kirkkoherra Paldaniuksen kirjeestä näkyy, että Johan todella oli viettänyt joulunseudun kotonaan ja että hän nyt oli lähtemässä takaisin koulukaupunkiin reki täynnä erilaisia maaseudun tuotteita – talia, kynttilöitä, voita, kuivaa leipää, läskiä, ryynejä ja maltaita. Sitäpaitsi lukiolainen otti mukaansa ”vähän rinkeleitä lasten nakerreltaviksi”.²²

Surunviesti Maria Alopaeen kuolemasta tuli Porvooseen Elias Paldaniuksen kirjeessä elokun 3. pnä 1792: ”Nyt minun täytyy kertoa surullinen uutinen, että Veljen kaikkein rakkain äiti ja minun kaikkein rakkain anoppini nukkui Herrassa varsin rauhallisen kuoleman heinäkuun 22.

²⁰ HYK, Alopaeusten kokoelma. Ibid.

²¹ Ibid.

²² Elias Paldanius Magnus Jacob Alopaeukselle Joroisista 9.3. 1790. HYK, Alopaeusten kokoelma. Ibid.

pnä kello 5 aamulla pitkän ja vaikean vesipöhön vuoksi”. Maria oli kärsinyt varsin pahasti sairaudestaan, mutta kestänyt sitä kristityn kärsivällisyydellä ja tullut lopulta aivan tyyneksi ja iloiseksi. Hän oli lähettänyt viimeiset siunauksensa pojalleen ja tämän perheelle Porvooseen, määrännyt ruumiskirstunsa tehtäväksi ja kuollut sitten kaikessa rauhassa. Magnus Jacobin vanhin poika Pehr Johan ehti sattumalta mukaan hautajaisiin, sillä hän oli tulossa tapaamaan sisartaan Johanna Mariaa (Jeannettea), joka oli Savossa sukuloimassa.²³

Mainitusta Jeannetten oleskelusta Joroisissa on muitakin todisteita. Niinpä Paldaniusten tytär Margareta Elisabeth Tolpo kertoo kirjeessään jo 21. huhtikuuta 1792, että serkku Jeannette oli iloisin koko joukosta, kun tieto Magnus Jacobin onnellisesta paluusta Gävlen valtiopäiviltä ehti Savon sydänmaille. ”Ollenkaan imartelematta enoa ja tättiä haluan vakuuttaa, että Jeannette on aina kovin hyveellinen ja rauhallinen. Hän ei totisesti tarvitse mitään moitteita tai moraaleja. Ja jos hän sellaista tarvitsisikin, saa eno olla varma että tästä huolimatta ajattemme häntä mitä suurimmalla hellyydellä ja ystävyydellä. Mitä hänen työhönsä tulee niin hän on aina touhussa. Hän nyplää pitisä, hän ompelee kirjailua, ja hän lukee paljon. Hän ei tahdo koskaan olla toimeton tai puuhailla jotakin turhanaikaista vaan tekee aina hyödyllistä ja hyvää. Hän on oikein tyytyväinen täälläoloon. Vakava hän on, mutta väliin myös oikein hilpeä ja iloinen”. Kirjeen kirjoittamisen aikaan Jeannette oli serkkunsa Elias Paldanin kanssa käymässä Haapaniemen kadettikoulussa, mikä oli nuorelle tytölle jännittävä kokemus.²⁴

Myös Paldaniuksen ja Tolpon poikien sekä Alopaeusten välille syntyi aikaa myöten lämpimiä ystävyssuhteita. Sotavuonna 1789 kirjoitti esim. linnoitusupseeri Elias Paldani enolleen Porvooseen suorastaan koko sotaretken kattavan perusteellisen raportin.²⁵ Myös yksi myöhemmin Turun tuomiokapitulin notaariksi tullut Tolpon pojista, Nils M. Tolpo, oli vuosisadan vaihteessa yhteydessä Alopaeusten vanhimpaan poikaan Pehr Johaniin välittäen uutisia Porvoosta Åbo Tidningariin ja tehden Porvoon perheelle muitakin pieniä palveluksia.²⁶

Vielä on mainittava niistä sukulaisuuden siteistä, jotka olivat Porvoon Alopaeuksille kaikkein merkittävimmät, nimittäin niistä jotka sitoivat heidät *Juslénien* tunnettuun perheeseen. Solmittuaan avioliiton Ulrika Juslenian kanssa Magnus Jacob liittyi perhepiiriin, johon häntä olivat opintoaikanaan yhdistäneet ystävyyden siteet. Tiedämmehän, että Magnus Jacob seurusteli ahkerasti hovioikeudenneuvos Pehr Johan Juslénin kolmen pojan ja molempien Porthanien, Henrik Gabrielin ja

²³ HYK, Ibid.

²⁴ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeenvaihtoa. Tesche-Wallenstierna.

²⁵ Elias Paldanius 7.3. 1790 Magnus Jacob Alopaeukselle. HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeenvaihtoa. Palander-Regnell.

²⁶ Nils M. Tolpon kirjeet Pehr Johan Alopaeukselle 20.8. 1799, 27.1. 1800 ja 17.1. 1803. HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeenvaihtoa. Tesche-Wallenstierna.

Sigfridin kanssa Turussa. Juslénin pojista lieene Magnus Jacob tuntenut ainakin aluksi parhaiten – almanakkamerkinnoista päätellen – Tukholmaan virkamieheksi muuttanut *Pehriä* (s.1739).

Tämän Pehr Juslénin karriääri on monessa suhteessa merkillinen ja selostamisen arvoinen. Hän tuli maisteriksi Turussa vuonna 1757 väitöskirjalla ”De magnitudine Romana per Imprudentiam vicinorum promota” ja sai lokakuun 2. pnä 1759 nimityksen Ruotsin valtionarkiston virkamieheksi, juristi kun oli, kuten tuon ajan kaikki arkistonhoitajat. Opiskeltuaan osan vuotta 1760 Upsalassa siellä mitään opinnäytettä esittämättä Pehr oli saman vuoden syksyn valtiopäivillä talonpoikais-säädyn kanslistina arvatenkin suomalaisen syntyperänsä vuoksi, hän kun saattoi auttaa käännöksillään ruotsia osaamattomia talonpoikais-säädyn valtiopäivämiehiä. Syksyllä 1761 hänet nimitettiin valtionarkistossa kopistiksi. Tässä työpaikassaan hän teki vuosikymmenen aikana melkoisen karriääriin yleten ensin registraattoriksi ja sitten aktuaariksi, viraston toiseksi mieheksi arkistosihteerin jälkeen. Hänen päätyönään oli noina vuosina organisoida arkiston pitkälistä muuttoa Riddarholmenin saarelta kuninkaan linnan luoteiseen siipeen, joka oli juuri valmistunut. Pehrin monet loma-anomukset, jotka säännöllisesti koskivat monen kuukauden mittaisia käyntejä kotona Turussa, ovat säilyneet Kansliakollegion arkistossa.²⁷

Näistä lomamatkoista mainiota, syyskesällä 1770 tapahtunutta salaseura Auroran perustamiseen johtanut käyntiä, ja Magnus Jacob Alopauksen osuutta tapahtumiin, olemmekin jo selostaneet. Kohta tämän käyntinsä jälkeen eli vuosina 1770–1771 Pehr ajoi lankonsa monipolvista virkanimityksiasiaa Tukholman kuninkaallisessa kansliassa ja valtiopäivillä pelastaen viran sisarensa miehelle. Tämän jälkeen hän palasi lähes kahdeksi vuosikymmeneksi Turkuun hovioikeuden asessoriksi, mutta kun karriääri ei kotimaassa oikein lähtenyt käyntiin, hän muutti vuonna 1789 uudelleen Ruotsiin vasta perustetun Korkeimman Oikeuden oikeusneuvokseksi. Tässä ominaisuudessa hän toimi Magnus Jacobin majoittajana ja isäntänä Tukholmassa keväällä 1792. Mitään kirjeenvaihtoa ei lankojen väliltä ole säilynyt, mutta tiedämme sen almanakkamuistiinpanoista päätellen olleen vilkasta. Pehr Juslén erosi melkoisesti karskista Magnus Jacobista olemalla hienostunut esteetikko, jonka harrastus paljolti kohdistui teatteriin ja jonka monista kirjoitelmista huokuu eräänlainen sivilisaatioidealismi – ”teatterin tuli humanisoida ja hienostaa olemassaolo, lahjoittaa erityisesti naisille syvempi sivistys, täydellistyttää kieli, innostaa kirjalliseen työskentelyyn”, kuten hänen katsomuksistaan on sanottu.²⁸ Pehr Juslén kuoli vuonna 1794 Tukholmassa lapsettomana.

²⁷ RVA, Kansliakollegii arkiv E IV: 7a. Yhteensä 9 anomusta ja kirjelmää vuosilta 1759–1771.

²⁸ *Gunnar Svanfeldt*, Juslén, Pehr (1973–1975), s. 485–487.

Iloinen kirjeenvaihto kulki Porvoon ja Ruotsin väliä, kun Juslénien nuoremmat pojat Carl ja Fredrik olivat hakeutuneet emämaahan eri virkoihin. *Carl Juslén*, miltei ainoa sukupiiristä, joka antautui upseerin uralle, valmistui konstaapeliksi Karlskronassa 1774 ja oli mukana Kustaa III:n sodan meritaisteluissa Suomenlahdella. 1789 hän sai majurin arvon ja Miekkaritariston kunniamerkin siitä urhollisuudesta, jota hän oli osoittanut Meilahden kahakassa Helsingin luonna vuotta aikaisemmin. Osallistuttuaan Suursaaren tykistötaisteluun ja Viipurin kujanjuoksuun hän oli toukokuussa 1790 Tallinnan redillä amiraalilaivassa ”Gustaf III”. Sieltä päivätty kirje Magnus Jacob Alopaeukselle Porvooseen välitti tuoretta ruudinhajua lehtorintalon perin epäsitilaallisiin suojiin:

”Pitkän poissaolon jälkeen voin lopultakin kirjoittaa Sinulle sen maan naapuruudesta, jossa olen niin suurella ilolla viettänyt nuoruuteni ajan; Jumala suokoon, että matkani olisi tapahtunut vähemmän sotaisissa aikeissa, sillä köyhä maamme tarvitsee rauhaa... Olen jälleen Amiraalilaivassa Herttuan kanssa ja me hyökkäsimme Tallinnan satamaan toukokuun 13. pnä ahdistamaan siellä makaavia yhdeksää linjalaivaa ja viittä fregattia”. Tämä hyökkäys epäonnistui kuitenkin ja ruotsalaiset menettivät kaksi laivoistaan, ”Prins Carl”- ja ”Rikets Ständer”-alukset. Nyt Kaarle-herttuan johtama laivasto oli Tallinnan redillä sulkemassa sen satamaa. ”Jos elän tulevan taistelun yli aion yrittää tulla luoksesi”. Ja kirje loppuu: ”Tervehdi loputtomiin Ulrika-sisarta ja kaikkia hänen lapsiaan. Haluanpa pian onnitella Sinua tuomiorovastin viran saamisen johdosta”.²⁹

Carl Juslénin sotilaallinen karriääri oli poikkeuksellisen nopea. Keivällä vuonna 1793 häntä tituleerataan jo everstiksi, ja kohta oli koittava päivä, jolloin tämä tunnollinen vanhapoika yltäisi korkeimpiin sotilaallisiin arvoihin. Hänen kirjeensä Karlskronasta, jossa hän eli melkoisessa hyvinvoinnissa hankkimassaan talossa, taloudenhoitajattaren ja kahden kelpo skoonelaisen piian hoivissa, sisältävät kaikessa karskiudessaan myös lyhyitä ulko- ja puolustuspoliittisia arvioita Porvoon Alopaeusten luettaviksi.

Toinen Carl Juslénin kirje, jota tässä kannattaa selostaa, on päivätty laivaston kotisatamassa Karlskronassa lokakuun 4. pnä 1795. Ulrikan veli oli saavuttanut merkittävän päämäärän, sillä hänet oli juuri nimetty kontra-amiraaliksi, niin korkeaan asemaan että aatelitonta nuorta miestä suorastaan huimasi. ”Ylennykseni oli niin äkillinen ja sanoisinpä suorastaan epäoikeudenmukainen, sillä ohitin yksitoista vanhempaa

²⁹ Carl Juslén Magnus Jacob Alopaeukselle 21.5. 1790. HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeenvaihtoa. Jurvelin-Lagerheim.

everstiluutnanttia, joiden joukossa oli minua ansiokkaampia, mutta voin sanoa puolustukseksi, että kieltäydyin ensin kunniaa kaksi kertaa”. Nyt Carl Juslén ei kuitenkaan enää uskaltanut vastustaa suosi-jaansa Kaarle-herttuaa, joka oli koko valtakunnan regentti.

Laivasto oli vaikea työala, Juslén kirjoitti, yksin suurten kustannuk-siensa vuoksi. Kreivi Wachtmeisteria ja aatelista puoluetta kirjeen laati-ja sanoi vihollisikseen mutta lisäsi luottavansa herttuaan, että tämä ei päästäisi tuota epäpätevää joukkokuntaa valtaan amiraliteetissa. Nyt Carl Juslénilla oli edessään aimo urakka – osa laivastoa oli rakennetta-va uudelleen, koska se oli luotu yksitoista vuotta sitten kovalla kiireellä kelvottomasta puusta rakentaen. ”Pitää eukko (= Venäjä) aisoissa il-man laivastoa on mahdotonta. Jumalan kiitos, että poikasi alkavat jo tulla työikään. Toivoisinpa, että joku heistä valitsisi meriupseerin uran; yrittäisin silloin kaikin tavoin auttaa häntä, sillä ahkeruudella ja itsepäi-syydellä on tässä ammatissa paljon tekemistä. Kun olin veljeni luona, äkkäsin että Jeannettepa on kaunis tyttö, ja nyt hän jo varmaan on naimaiässä, joten toivonpa hänelle hyvää miestä”.³⁰

Vuonna 1802 Carl Juslén siirtyi Karlskronasta Tukholmaan Amiraliteettikollegion virkamieheksi ja hänestä käytettiin nyt nimitystä ”telak-ka- ja tykistöosaston päällikkö sotalaivastossa”. Vuonna 1803 hän yleni edelleen ”meriasiaain hallinnon jäseneksi” eli Amiraliteetin ehdottomaan johtoportaan.

Ruotsin pääkaupungissa Carlin seurana oli hänen nuorempi veljensä, oikeusneuvos *Fredrik Juslén*, joka toimi Korkeimman oikeuden palveluk-sessa. Marraskuun 8. pnä 1803 Fredrikin tehtäväksi tuli viestittää kont-ra-amiraali Juslénin kuolemasta sukulaisille Porvooseen. ”Sunnuntaina tämän kuun 6. pnä lopetti veli kontra-amiraali Carl kello neljänneestä vaille yksi aamupäivällä rehellisen vaelluksensa ja nukkui pois ilman silminnäkyviä tuskia”, hän kirjoitti, ja lähetti sitten yksityiskohtaisen kuvauksen veljensä sairauden kehityksestä. Amiraalin sairastuoteen ää-rellä olivat valvonneet paitsi Fredrikiä myös hänen taloudenhoitajatta-rensa, mademoiselle Catharine Heurlin, kaksi lääkäriä Tingstadius ja Hagströmer sekä hänen hyvä ystävänsä, kenraalijutantti paroni Raja-lin. Viimemainitun ohjeitten mukaan Carl Juslén haudattiin sotilaalli-sin kunnianosoituksin Kaleeritelakan (Galärvarvet) hautausmaahan Tukholman Djurgårdenissa.³¹

Varsin kiusallinen surutapaukseen liittyvä tosiasia oli Alopaeuksille, että vanhapoika Carl oli tehnyt testamenttinsa kokonaan taloudenhoita-jattarensa, mademoiselle Heurlinin hyväksi. Tällaista seikkaa pidettiin arveluttavana, koska se antoi aavistaa amiraalin ja hänen taloudenhoi-tajattarensa välillä vallinneen lämpimämmän suhteen kuin sopivaa oli. Osittain tästä syystä, osittain suuren perheensä aiheuttaman tiukan ta-

³⁰ Kontra-amiraali Carl Juslén Karlskronasta 4.10. 1795. Ibid.

³¹ Oikeusneuvos Fredrik Juslén 8.11. 1803 Magnus Jacob Alopaeukselle. Ibid.

loudellisen tilanteen vuoksi Magnus Jacob ryhtyi ajamaan perintöasi-
aansa melkoisella, miltei kiusallisen vaikutuksen tekevällä tarmokkuu-
della.

Kesken rettelöintiä tapahtui kuitenkin, että lempeä Fredrik-veli kuoli
aivan yllättäen. Hän oli kuten Carlin ollut pinttynyt vanhapoika, Kor-
keimman oikeuden oikeusneuvos, virassaan pidetty mutta yksityis-
elämässään askeettinen, kohtalaisen varakas herra. Tiedon Fredrikin
äkillisestä kuolemasta ilmoitti Porvooseen Alopaeuksen tukholmalainen
kommissionääri, Korkeimman oikeuden virkamies Carl Ziervogel, joka
oli sukua Alopaeuksille Pehr Juslenin kautta, Pehrin puoliso kun oli
ollut omaa sukuaan juuri Ziervogel. ”Nulla calamitas sola” – ei mi-
kään onnettomuus tule yksin – alkoi Ziervogelin 16. p:nä joulukuuta
1803 päiväämä kirje, jonka hän toivoi ”ei aivan liikaa järkyttävän Vel-
jeä, ja josta ilmoittaminen oli tehtävä Rouvalle varoen”.³²

”Ihminen on yhtenä päivänä terve, toisena kuollut. Niin on tapahtu-
nut!”, kirjoitti Carl Ziervogel. ”Veli Fredrik Juslén nukahti äkillisesti
kaikkea arvelua vastoin maanantaina tämän kuun 10. p:nä kello 12
keskipäivällä. Rinnassa tunnettu paino, muutama spasmaattinen oire,
olivat muutaman päivän vaivanneet häntä, mutta hän oli ollut ulkona
sunnuntaihin asti. Maanantaina hän kirjoitti lappusen, ja sanoi siinä,
ettei voinut tulla Korkeimpaan oikeuteen, kutsui luokseen taitavan lää-
kärin, professori Tingstadiuksen, joka katsoi, ettei mitään vaaraa ollut
olemassa, mutta muutaman tunnin kuluttua oli jo kaikki ohi”.

Sitten Ziervogel esitti surunvalittelunsa Porvooseen perheelle, jonka
emäntä kuuden viikon sisään oli menettänyt kaksi veljeään. ”Hän oli
hyvin kaivattu ja yleisesti surettu harvinaisen taitavana ja muilla hyvillä
ominaisuuksilla varustettuna virkamiehenä”. Ja lopuksi kirjeessä oli
muutama sana hautajaisista, joihin itse drotsi oli luvannut tulla osallis-
tumaan. Ziervogel puuttui myös perintöasiaan, joka nyt oli ajankohtai-
nen niin Carlin kuin Fredrikin osalta. Testamentin suhteen ei ollut
paljon tehtävissä, muuta kuin yrittää taivuttaa mamselli Heurlin koh-
tuullisuuteen toivomuksissaan, mutta kantona kaskessa oli vielä Juslén-
nien sukulainen, 84 vuotta vanha asessori A.C. Arrhén Tukholmassa,
koska osa kontra-amiraalin perintöä oli käytännössä tämän hallussa.
Oli siis paikallaan, että Magnus Jacob Alopaeus kääntyi tämän mitä
kaukaisinta suvunsukua olevan vanhuksen puoleen kirjeitse, ja kirje sai
hänen työpöydällään seuraavan muodon:

”Asuen kaukaisella paikkakunnalla ei minulla ole ollut onnea
koskaan tutustua henkilökohtaisesti Herra Asessoriin, vaikka jo
32 vuoden ajan olen lukenut kunniaksi kuulua Herra Asessorin ja
Armollisen Rouva tätini sukulaisiin”, kirje alkoi. Sitten Magnus

³² Carl Ziervogel 16.12. 1803. HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeenvaihtoa. Zackrevski-
Östbohm.

Jacob esitteli sen syvän harmin, jonka mademoiselle Heurlinin ilmaantuminen pääperilliseksi oli hänelle aiheuttanut. Karlskronassa sijaitsevan kalustetun kivitalon ja amiraalin keräämien tuhannen riikintalarin vuosittainen tuotto lankeaisivat tuolle naiselle, joka ei ollenkaan ollut pitänyt Carl Juslénia hellässä muistissaan, vaan mitä pikimmin tämän kuoltua mennyt naimisiin erään kaartin aliupseerin kanssa. Lievittääkseen onnettomuutta oli Alopaeus Tukholmassa asuvan asiamiehensä kautta onnistunut sopimaan, että mademoiselle saisi 500 riikintalarin kertakaikkisen korvauksen vuosittain maksettavien korkojen asemesta. Mutta mutkana perinnön saamisessa oli vielä se tosiasia, että osa siitä, monta sataa riikintalaria, oli velkakirjojen muodossa asessori Arrhénin hallussa. ”Enpä osaa uskoa, että herra asessori ja minun armollinen rouva tätini jättäisivät maksamatta, sillä minulla on vaimoni kanssa kahdeksan lasta, kuusi poikaa ja kaksi tyttärtä. Aikaisemmin en minä eikä minun vaimoni ole saaneet minkäänlaista perintöä, vaan näihin päiviin asti olemme eläneet kovissa veloissa. Syynä on ollut, etten ole säikkynyt mitään kuluja lasteni puolesta, joista jo Jumalan kiitos kaksi vanhinta poikaa on täällä olevan Kuninkaallisen lukion lehtoreita, mutta neljä muuta poikaa tarvitsevat vielä tukea. Vanhin heistä opiskelee Turussa ja aikoo juristiksi mutta kolme nuorinta (nuorin on nyt kahdeksan vuoden ikäinen) eivät ole vielä ehtineet lukiolaisiksikaan. Molemmat tyttäret ovat vielä naimattomia”.³³

Magnus Jacobin suorittama vetoaminen huonoihin varoihinsa ja suureen perheeseensä ei pehmittänyt asessori Arrhénia, joka ironisoi vastauksessaan lokakuun 20. p:nä 1804 sitä, miten hauskaa oli tutustua sukulaisiin, vaikka se tapahtuikin karhumakirjeiden muodossa. Itse asiassa ei ukko Arrhén antanut lainkaan periksi, vaan katsoi, että perinnöstä löytyneet velkakirjat olivat hänen osuutensa amiraalin jäämistöön.³⁴

Perintöasian lopullista järjestelyä kuvaa hyvin se kirjesarja, jonka ahkera Carl Ziervogel vuosien 1803–1804 kuluessa lähetti Porvooseen. Amiraalin perintö osoittautui mamsellin irtilunastamisen ja Arrhénin hangoittelun vuoksi melko pieneksi, kaikkiaan 683 riikintalariksi pankkiseteleissä. Rahan vähyyttä korvasi ehkä hiukan se itäintialainen silkkipakka, joka komissionäärin toimesta lähetettiin Karlskronan amiraalintalosta Porvoon tuomiorovastittaren vaatekaappiin. Toisin oli Fredrikin perinnön laita, sillä se oli odotettua paljon suurempi. ”Veli Fredrik ei jätä juuri irtaimistoa, paitsi yhden kultakahvaisen kävelykepin, joka hyvin sopii tuomiorovastille, mutta hänellä arvellaan olevan valtionvel-

³³ M.J. Alopaeus 17.8. 1804 Arrhénille. HYK, Alopausten kokoelma. Kotelo ”Kirjeitä”.

³⁴ HYK, Alopausten kokoelma. Kirjeenvaihtoa.

kapankissa lähes 2.000 riikintalaria”, asiamies kirjoitti kohta alkuun. Myöhemmin ilmeni, että irtaimisto oli keppiä lukuunottamatta tosi surkea – kolme tuolia, vanha pöytä ja sänky, vetokirstu, tammipiironki, kehoja pellavavaatteita ja kaksi vanhaa frakkia – muuta rahan lisäksi löytyi oikeusneuvoksen peruista myös Vaasan liepeillä sijaitseva maatala. Kaikkiaan hyötyi Magnus Jacobin perhe Fredrikin perintönä 1810 riikintalaria – ”kaunis summa veljelleni”, kirjoitti Ziervogel, joka oli jo ostamassa Alopaeuksille uutta taloa kaikella rahalla. Lisäksi tulivat Fredrik-paran lakitieteelliset kirjat, jotka menivät Turkuun juridiikan opintojaan aloittelevalle Jakob Fredrik Alopaeukselle.

Carl Juslénin omaisuudesta tuli Porvooseen vielä kirjallista jäämistöä, kuten käsikirjoitus ”Tankar om Svenska Sjömakten”, Karlskronan edustalla järjestettyjen tykistöammuntojen taulukoita, kertomus ruotsalaisesta tutkimusretkestä Egyptin pyramideille vuonna 1732, ynnä muita papereita, jotka sitten liitettiin Alopaeusten arkistoon.³⁵

Näin kahden Tukholmassa asuneen vanhapoika-enon kuolema tuli merkitsemään – paitsi Ruotsin-yhteyksien köyhtymistä – myös vaurastumista porvooolaiselle Alopaeusten parheelle, joka ensi kerran sai suuremman summan käteistä rahaa käytettäväkseen. Näihin aikoihin ilmestyi Porvoon näköpiiriin vielä yksi kadonneeksi luultu kaukainen sukulainen, ehkä juuri edellä kuvaillun perinnönsaannin seurauksena. Hän oli *Catharina Holmbom*, o.s. Juslén, ja hänen näyttämöletulonsa tapahtui Uumajassa helmikuun 5. p:nä 1807 seipetyn kirjeen muodossa. ”Veljestäni tuntuu varmaan hieman odottamattomalta saada kirje vanhalta tädiltä, jota niin Veli kuin hänen rakas vaimonsakaan tuskin luulevat elossa olevaksi, ja joka korkean ikänsä vuoksi elää niin sanoakseni uudessa maailmassa ja uuden suvun keskellä, ja jonka ei oikeastaan enää pitäisi olla elävien joukossakaan”, hän lausui. Mutta elossa Catharina Holmbom mitä suurimmassa määrin oli, asuen tyttärensä pojan tulinhoitaja Löfrothin huomissa. ”Juuri tämän miehen ja hänen vaimonsa takia kirjoitan tämän kirjeen, ja toivon, että veljelläni olisi hyvyttä lukea elämäni historia”.

Oheen liittämänsä sukurekisterin ja papinkirjan avulla Catharina todisti olevansa yksi edesmenneen Turun teologian professori Gabriel Jusleniuksen lapsista ja siis Ulrika Alopaen tati. Kun isä oli kuollut kaksi vuotta Suomeen paluun jälkeen Ison väänä päätyttyä, oli Catharinan osaksi jäänyt ”vaelttaa sukulaiskodista toiseen niin Suomessa kuin Ruotsissakin” kunnes hän lopulta solmi avioliiton Uumajan postinhoitajan Olof Holmbomin kanssa vuonna 1732. ”Vaikka meillä oli monta lasta ja varsin pienet tulot, onnistuimme ahkeruudella ja säästäväisyydellä kuitenkin kasvattamaan seitsemän heistä täysi-ikäisiksi, tarvitsematta ottaa velkaa. Mieheni oli hyvä ja järkevä henkilö ja isä, jonka muistoa kunnioitan yhtä suuresti hänen kuoltuaan kuin rakastin häntä

³⁵ HYK, Alopaeusten kokoelma. IX. Laivasto, Matematiikka, Matkailu, Lääketiede.

hänen eläessään. Hänen kuollessaan vuonna 1771 pidettiin meitä varakkaina, koska meillä paikalliseen tapaan oli talo ja maata kaupungissa, ja olimme ilman velkoja”.

Michensä kuoltua Catharina kuitenkin antoi varomatonta kyllä perintöösansa pojalleen, posti-inspektööri Gabriel Holmbomille, sitä vastaan, että tämä pitäisi äidistään huolta tämän loppuiän ajan. Gabriel ei kuitenkaan vastannut odotuksia, vaan jätti kuollessaan vuonna 1785 koko pesän velkojien armoille. Toista kertaa Catharina oli nyt puilla paljailla, täytettyään jo 70 vuotta. Pulasta hänet pelasti tyttärenpoika tullinhoitaja Löfroth, tuolloin kanslisti Västerbottenin lääninkansliassa, joka elätti kurjalla 300 talarin palkallaan isäänsä ja äitiään, vanhaa taloudenhoitajartataan sekä enonsa leskeä. Tässä hyvässä perheessä Catharina oli saanut turvapaikan jo yli kahdenkymmenen vuoden ajan.

”Minulla on kaikki mitä tarvitsen ja mitä vuosiini nähden voin toivoa, ja mikä vielä enemmän, minua ympäröivät hyveelliset lapset ja lastenlapset, jotka kilvan haluavat osoittaa hellyyttään minulle, eivätkä he ole tultuani tähän taloon antaneet minun kertaakaan tuntea, että koko olemassaoloni perustuu heidän hyvyyteensä”. Tästä syystä vanhus tunsi selittämätöntä halua palkita tavalla tai toisella hyväntekijänsä, jotta tyttärenpoika arvostaisi Juslénin sukua. ”Mikä Veljeni taloudellinen tilanne on, on minulle tuntematonta, mutta kuitenkin kuvittelen sen olevan hyvä. Ja siksi uskallankin, ensimmäisen ja viimeisen kerran elämässäni, pyytää että mikäli muutama sata riikintalaria ei erityisemmin tunnu Veljeni kukkarossa, tämä raha ilahduttaisi viimeisiä elinhetkiäni ja tekisi poismenoni helpommaksi, jos se ilman mitään näkyvää syytä lähetettäisiin tyttärenpojalleni tullinhoitaja Löfrothille”.

Catharinan kirjeen — hän oli sokea, kuuro ja tyttärenpoikansa talossa vallitsevan väentungoksen vuoksi muutenkin kyvytön kirjoittamaan henkilökohtaisesti — oli pannut kokoon Uumajan rovasti F. Hofverberg, jonka tyyli tuntuu vanhan naisen vetoomuksessa. Myös Löfrothille menevä avustus piti lähetettämän tämän papin välityksellä. Catharinan pitkä kirje päättyi vanhuksen siunauksiin Magnus Jacobin, rouva Ulrikan ja kaikkien Alopaeusten lasten puolesta.³⁶

Minkä vastaanoton vanhan sukulaistädin apuraha-anomus sai Porvoossa, ei näy mistään lähteestä. Kumpi voima Magnus Jacobin sielussa peri voiton, sukulaisrakkaus vai taloudellisuus, ei näin ollen ole tiedossamme. Epäilemättä vanha nainen näki tuomiorovastin taloudellisen soliditeetin hiukan liian optimistisessä valossa, mutta toisaalta on mahdollista, että vetoaminen Juslénien nimeen sittenkin olisi voinut johtaa tulokseen.

³⁶ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeenvaihtoa. Jurvelin-Lagerheim.

8. Vanhemmat pojat

Magnus Jacob ja Ulrika Alopaeuksen vanhin lapsi syntyi Porvoossa lokakuun 8. pnä 1773 ja sai kasteessa nimen Petter Johan, mikä nimi-muoto käytännössä pian muuttui Pehr Johaniksi. Nimen alkuperä on erinomaisen ymmärrettävä, sillä Pehr Johan oli myös Ulrika-rouvan isän, hovioikeudenneuvos Juslénin etunimi. Kahta vuotta myöhemmin, syyskuun 17. pnä 1775 syntyi toinenkin poika, jolle annettiin Alopaeusten suvun kaikkein perinteisin etunimi, nimittäin Magnus. Kun vähitellen muodostuvan lapsisarjan muut jäsenet olivat joko tyttöjä tai melkoisesti nuorempia kuin nämä kaksi poikaa, oli Pehr Johanilla ja Magnuksella perheen lastenkamarissa eräänlaisen kärkeijoukon asema, dioskuuriparin, joka vaelsi yhdessä tai melkein yhdessä koulu- ja opintieillä ja näytti ulkopuolisten silmissä kauniilta lupaukselta Alopaeusten valoisasta tulevaisuudesta.

Tietoja poikien oloista 1770- ja 1780-luvuilta ei valitettavasti ole säilynyt. Ainoa mitä tiedämme, on että perheen esikoinen oli melkoisen sairaalloinen lapsi, ja vuodelta 1777 on säilynyt hyvin yksityiskohtainen kuvaus hänen voimakkaista sydänkohtauksistaan, joihin liittyi pahoja vatsanväännteitä.¹ Voitettuaan tämän sairautensa hän tuli, isänsä yksityisopetusta ensin saatuaan, koululaiseksi Porvoon lukioon joulukuun 1. pnä 1783, siis vain 10 vuoden iässä. Magnus kirjoittautui tähän oppilaitokseen viisi vuotta myöhemmin, maaliskuun 29. pnä 1789, 13 vuoden vanhana. Kun Pehr Johan kuitenkin kävi koulua sangen perusteellisesti eli lähes kuusi vuotta Magnuksen neljän kouluvuoden asemesta, ehtivät veljekset vaeltaa pari yhteistä vuotta perin lyhyttä koulutaivaltaan lehtori Alopaeuksen talosta vastapäiseen kymnaasitaloon.

On hyvin todennäköistä, että molempien poikien luonteen ja asenteiden erot tulivat jo varhain näkyviin. Pehr Johan oli aurinkoinen, ulospäin suuntautunut karaktääri, iloinen ja välitön; hänen oli helppo voit-

¹ Alopaeusten kokoelma. Biografiaa 1.

taa toveripiiriin suosio. Magnus puolestaan edusti sisäänpäinkääntynyttä tyyppiä, perusteellista kirjatoukkaa, ja hän näkyy aika varhain pääseen selville lahjakkuutensa erikoislaadusta, joka oli matemaattista kuten isänkin. Hänen pieni ruumiillinen vikansa – kiersilmäisyys – teki hänet seurassa yleensä aika ujoksi, mutta tiedetään myös, että hän saattoi riehaantua hyvin leikkisäksi, kun sille päälle sattui.

Molemmat pojat kirjoittautuivat Turun akatemiaan 16 vuoden iässä, Pehr Johan lokakuun 1. pnä 1789, Magnus maaliskuun 16. pnä 1791. Yliopistokaupungissa he joutuivat äitinsä serkun ja isänsä ystävän, professori Henrik Gabriel Porthanin siipien suojiin. Tämän isällinen huolenpito sulki molemmat Alopaeukset piiriinsä siitä hetkestä, kun he keltanokkina saapuivat akatemiaan, aina siihen asti kun he väitelleinä tohtoreina palasivat takaisin Porvooseen erilaisiin opetusvirkoihin. Herättipä Pehr Johanin ja Magnuksen opintojen valvojan tehtävä Porthanissa uuteen liekkiin vanhan ystävyysnäiden isään, mikä näkyy selvästi vilkastuneesta kirjenvaihdosta.

Pehr Johanin opinnot hakeutuivat Turussa kirjallisuuden, historian ja latinan pariin. Hän ryhtyi valmistautumaan erikoisalalle, jota Suomessa ei aikaisemmin juuri ollut ollutkaan, nimittäin tieteellisen kirjastonhoitajan uralle, mikä epäilemättä tapahtui professori Porthanin kehoituksesta. Henrik Gabriel Porthan oli tosin, tultuaan vuonna 1777 kaunopuheisuuden oppituolin haltijaksi, luopunut akatemian kirjastonhoitajan tehtävästä, mutta säilyttänyt palavan rakkautensa yliopistonkirjastoa kohtaan ja suuren vaikutusvaltansa sen asioiden hoitoon. Turussa Pehr Johan sukelsi hänen johdolla kirjaston hyllyjen ympäröimään intohimottomaan ja viileään tieteelliseen ympäristöön jäädäkseen sinne pitkäksi aikaa.

Aivan opintojensa alussa nuori ylioppilas katsoi kuitenkin parhaaksi kokeilla iloista ylioppilaselämää Viipurilaisessa osakunnassa, johon hän kuului sukuperinteittensä puolesta. Hän sai iloisen luonteensa ansiosta yllin kyllin ystäviä, tulipa joksikin aikaa hoitaneeksi jaettua vt. kuraattorinvirkaakin. Pääasiana oli sittenkin maisterinväitöskirjan valmistaminen, jonka Pehr Johan kirjoitti latinaksi kuten asiaan kuului – hän oli tuossa kielessä tunnustettu mestari, parempi kuin useimmat ikätoverinsa ja veljensä. Ponnistelun lopputuloksena oli kaksi tukevaa vihkoa, joista ensimmäinen tarkastettiin Porthanin johdolla kesäkuun 16. pnä 1791 ja toinen kutakuinkin täsmälleen vuotta myöhemmin, kesäkuun 18. pnä 1792. Teoksen nimenä oli ”Animadversiones de libris raris” (Huomioita harvinaisista kirjoista).

Väitöskirja ja sen taitava puolustus arvioitiin kauden parhaaksi ja niinpä Pehr Johan sai vastaanottaa laakerin kesäkuun 22. pnä 1792 promootion priimuksena. Hänen kunniakkaana tehtävänään oli tuolloin vastata maisterinkysymykseen ”An cultura ingeniorum atque morum Oeconomiae culturam in gente quavis, aequo progressu comitetur?” eli Seuraako älyn ja tapojen jalostuminen taloudellista kehitystä tasaisesti

edistysten minkä kansan keskuudessa tahansa? Valitettavasti emme tiedä, miten Pehr Johan selvisi tuosta kiperästä tiedustelusta, mutta historiaa paljon lukeneena hänellä lienee ollut edellytyksiä valuttaa epäilyn kirpeitä pisaroita valistusoptimismin kuohuviinimaljaan.

Väitöskirja ”Animadversiones de libris raris” on erinomainen suoriutus 18–19-vuotiaan tekijänsä työksi. Tutkimus on todennut, että se on Pehr Johanin käsialaa ja itse kirjoittamaa latinaa kaikkein suuremmaksi osaksi; Porthan näyttää korkeintaan hienovaraisin vihjein siellä täällä ohjanneen innokkaan nuoren tiedemiehen yritystä oikealle ladulle.² Akateemisen opettajan vaikutus opinnäytteeseen näkyy ennen muuta aiheenvalinnasta.

Pehr Johanin väitöskirja on hiljattain ilmestynyt suomennoksella varustettuna näköispainoksena, johon ylikirjastonhoitaja *Esko Häkli* on laatinut oppineen jälkilauseen ”Pehr Johan Alopaeus harvinaiskirjojen tutkijana”.³ Hänen mukaansa Alopaeuksen teos oli jatkoa keskieuropalaiseen perinteeseen, johon kuului julkaista luetteloja harvinaisista kirjoista. Ruotsissa perinnettä edusti Johan Lexeliuksen Upsalassa vuosina 1741–1743 ilmestynyt väitöskirja ”De caussis raritatis librorum” (Kirjojen harvinaisuuden syistä). Kuitenkin Alopaeuksen teos käsittelee aihetta eri näkökulmasta kuin Lexelius; eipä Pehr Johan edes mitenkään viittaakaan edeltäjiinsä, vaikka hän varmaan tunsi tämän kirjan.⁴ Ennen kaikkea Alopaeus erosi muista aihetta tutkineista oppineista siinä suhteessa, että käsittelee kirjojaan kahdelta kannalta – historian näkökulmasta ja kirjastonhoitajan työn kohteina.

Turun akatemian puitteissa Pehr Johanin kirja edusti melko uutta tieteenalaa, oppihistoriaa. Oppihistoria eli latinaksi historia litteraria ja saksaksi Gelehrteneschichte, koki 1700-luvulla suuren läpimurron Saksan protestanttisissa yliopistoissa, joissa sitä pidettiin eräänä historian alalajina. Porthan itse luennoi oppihistoriaa Turussa lukuvuosina 1786–1787, 1794–1795, 1798–1799 ja 1803–1804.⁵ Kirjastojen käyttö ja hyvä tuntemus oli oppihistoriassa a ja o, ja siksi Pehr Johanin maisterinväitös oli tehty tieteenalan kannalta keskeisestä aiheesta.

”Animadversiones de libris raris” -väitöskirja käsittää yhdeksän kappaletta (yhteensä 52 sivua) jakaantuneina kahteen vihkoon. Se noudattaa ajalle ominaista väitöskirjatyylä hyvin runsaine alaviitteineen. Näissä viitteissä kirjoittaja hankki itselleen ansioita osoittamalla pikkuvirheitä toisten teoksissa. Mutta Pehr Johan oli myös koonnut lähes

² *Holger Nohrström*, Borgå gymnasiebibliotek och dess föregångare bland Finlands läroverksbibliotek (1927), s. 148. Ks. myös *M.G. Schybergson*, Henrik Gabriel Porthan I (1908), s. 255.

³ *Petrus Johannes Alopaeus*, Animadversiones de libris raris I-II. Aboae 1971–1972. Näköispainos. Suomennoksella varustanut *Iiro Kajanto* (1983).

⁴ *Esko Häkli*, Pehr Johan Alopaeus harvinaiskirjojen tutkijana (1983), s. 99–103.

⁵ *V.A. Nordman*, H.G. Porthan ja oppihistorian opetus Turun akatemiassa 1700-luvulla (1939), s. 120, 125.

Pehr Johan Alopaeus, silhuettikuva. Museovirasto.

uskomattoman määrän asiantietoa, kirjoittaa ylikirjastonhoitaja Häkli. ”Nykypäivän lukija hämmästyy löytäessään yhä uusia ja kiinnostavia teoksia, jotka olivat Alopaeuksen käytettävissä Turussa”, hän sanoo esittelyssään.

Teoksensa ensimmäisessä osassa Pehr Johan käsitteli kirjojen harvinaisuuden kriteerejä. Hän otti myös kantaa tuntemiinsa harvinaiskirjojen luetteloihin. Tällaiset luettelot piti hänen mielestään tehdä aakkosjärjestyksen mukaan, kuten myös kirjastot tuli katalogisoida aakkosjärjestyksessä. Tässä vaatimuksessaan väittelijä liittyi Porthanin periaatteisiin, jotka yleisesti ottaen olivat edellä aikaansa.

Itse harvinaisia teoksia Pehr Johan luetteli suuret määrät. Eräiltä osilta hänen näkemyksiään täytyy pitää hyvin tyypillisinä 1700-luvulle. Niinpä hän ei antanut suurtakaan arvoa Pohjois-Amerikassa painetuille ruotsinkielisille hartauskirjoille, vaikka myöhempi aika on pitänyt niitä suurina kuriositeetteina. Myöskään katolisen ajan kirkollisista kirjoista ei Pehr Johan välittänyt. Sen sijaan hän kertoi innostuneena Viipurin kirjapaino-oloista, olihan hän sukunsa historian ja Porvoon lukion vaiheiden välityksellä hyvin viipurilainen. Erityisen arvokas onkin hänen väitöskirjansa koko yhdeksäs pykälä, joka käsitteli Suomen kirjaoloja tekijän erityisestä näkökulmasta. Siinä Pehr Johan kertoi mm. tarkasti Suomen kirjahistorian kuuluisimmasta tuntemattomasta kirjasta, Daniel Medelplanin vuonna 1719 puuhuun kaivertamien laattojen avulla

painamasta aapisesta. Alopaeus oli nähnyt ja käyttänyt tätä kirjaa, jonka ainoa kappale sittemmin tuhoutui Turun palossa. Vielä Pehr Johan kiinnitti lukijain huomiota muutamiin Turun kirjaston erikoisuuksiin, kuten Peter van Selawin Tukhomassa vuonna 1644 kirkkoslaavinkielisillä kirjasimilla painattamaan suomenkieliseen katekismukseen.⁶

Hyvin aloitettu tieteellinen ura houkutteli jatkamaan, ja Pehr Johan päätti jäädä Turkuun pätevytykseen edelleen oppihistorian alalla. Hänen uuden teoksensa lähtökohtana oli väitöskirjan yhdeksäs pykälä, joka jo sinänsä oli pieni Suomen kirjallisuuden esittely. Hän otti tehtäväkseen laajentaa esityksensä koko Suomen kirjallisuudenhistoriaa koskevaksi ja antoi sille nimen ”Specimen historiae litterariae fennicae”. Teoksen, joka käsitti valmistuttuaan kolme osaa, ensimmäisen niteen laatiminen kesti puolitoista vuotta, niin että se tuli julkisesti tarkastettavaksi joulukuun 4. pnä 1793. Meillä on säilynyt tämän tohtorinväitöskirjan alkuosan käsikirjoitus⁷, joka osoittaa, että Henrik Gabriel Porthan on tällä kertaa hyvin ratkaisevassa määrin avustanut nuorta väittelijää. Porthanin käsialalla tehtyjä lisäyksiä on käsikirjoituksen laidoissa niin paljon, että hyvinkin puolet tekstistä on katsottava hänen laatimakseen. Myös isä, Magnus Jacob Alopaeus, vauhditti käsikirjoituksen valmistumista antamalla neuvoja kirjeitse. Väitös meni onnellisesti ja sen seurauksena akatemian kansleri nimitti Pehr Johanin helmikuun 13. pnä 1793 oppihistorian dosentiksi.⁸

Jo hieman tätä ennen nuori oppinut oli onnistunut hankkimaan itselleen työpaikan, sen mitä kaikkein innokkaimmin halusi. Hänet otettiin näet amanuenssiksi Turun akatemian kirjastoon, rakkaiden folianttien pariin, tammikuun 28. pnä 1794. Tätä virkaa Pehr Johan tuli hoitaneeksi melko tasan kaksi vuotta, sillä hän erosi tehtävästä joulukuussa 1795. Kiinnitys kirjastoon tapahtui kokonaan Porthanin järjestelyn tuloksena, sillä vakinainen kirjastonhoitaja Abraham Niklas Clewberg oli tuohon aikaan virkavapaana.⁹

Työnsä ohessa Pehr Johan valmisti väitöskirjansa toisen osan painokuntoon ja sen tarkastaminen tapahtui marraskuun 19. pnä 1794. Tämän lisäksi hän valmentautui akateemiseen uraan pitämällä yksityisluentoja kuten nuorilla oppineilla oli tapana. Todennäköisesti Pehr Johan on pitänyt useita suljettuja luentosarjoja, sillä hän valittaa päiväystä vailla olevassa kirjeessään kevätlukukaudelta 1795, että hänellä oli nyt meneillä vain yksi luentosarja, jolla kävi 10–14 ylioppilasta.¹⁰ Sanamuoto viittaa siihen, että dosentti oli muina lukukausina luennoinut

⁶ *Petrus Johannes Alopaeus, Animadversiones de libris raris I-II. Åbo 1791–1792. Ks. myös Häkli (1983), s. 107–112.*

⁷ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirj.hist., Kirjaluettelot.

⁸ *Koskenvesa (1963), s. 44 nootti 80.*

⁹ *M.G. Schybergson, Henrik Gabriel Porthan II (1908), s. 301.*

¹⁰ HYK, Alopaeusten kokoelma. P.J. Alopaeus M.J. Alopaeukselle.

ahkerammin. Kuitenkin juuri kevään 1795 luennot, jotka pohjautuivat Brunnmarkin moraalin oppikirjaan, ovat säilyneet siistinä käsikirjoitusvihkona.¹¹ Näistä luennoista on olemassa toinenkin, tuntematonta käsialaa oleva muistiinpano, mutta luulemme sen olevan tehty Pehr Johanin toistaessa luentonsa myöhemmin Porvoon lukion pojille.¹²

Luennoiminen juuri moraalista oli sikäli luontevaa, että tämä aine käsitettiin historian sisartieteeksi, olipa se Porvoon lukiossa yhdistetty samaan lehtoraattiinkin. Pehr Johanin muistiinpanoista ilmenee sangen yllättävällä tavalla, että hän suhtautui hyvin kriittisesti esittelemäänsä Brunnmarkin moraalioppiin. Luennoista näkyy, että nuorella miehellä oli aivan oma, esikuvia kumartamaton moraalikäsitöksensä. Siksi on tässä yhteydessä aihetta hieman selostaa Pehr Johanin ajatuksia.

Luennoitsija aloitti aivan kuten asiaan kuului lukuisilla määritelmillä siitä, mitä moraalilla on, ja kertoi ihmiskunnan moraalikäsitysten historiasta antiikin kreikkalaisista alkaen. Hän katsoi, että moraalin olemassaolo edellytti yhteiskunnan olemassaoloa. Jo tässä kysymyksessä Pehr Johan oli eri linjoilla Brunnmarkin kanssa, sillä hän ei tunnustanut perhettä yhteiskuntaa muistuttavaksi laitokseksi, koska perheen pohjana ei ollut samantapainen yhteiskuntasopimus kuin suurempien kollektiivien. Perhe perustui luennoitsijan mielestä yksinkertaisesti vanhempien velvollisuuteen huolehtia ja kasvattaa lapsiaan.

Useat muutkin Brunnmarkin käsitteistä olivat Pehr Johanin mielestä epäonnistuneita. Niinpä Brunnmark oli kokonaan unohtanut, että etiikka, oppi hyveistä, oli välttämätön poliittisen toiminnan tarkastelun ohjenuora. Myöskään ei Alopaeus voinut hyväksyä Brunnmarkin teorioja spontaanista järjestä, sillä hän katsoi, että järjen luonteeseen kuului aina valinnan ja vaihtoehtojen punninnan elementti. Brunnmarkin käsitykset vapauden käsitteestä olivat pelkkää hiuksenhalkomista ja sanansaivartelua, luennoitsija julisti, joskin on myös sanottava, että hän itse syyllistyi hiukan samaan erityisesti ruotiessaan kysymystä moraalin kannalta hyväksyttävästä valheesta.

Sangen mielenkiintoinen on luentosarjan lopussa oleva pohdiskelu sodan ongelmasta: "Sodat ovat väliin väistämättömiä... Eikö koskaan voi tulla se aika, jolloin sotia ei enää tarvita? En voi kieltää, etteikö niin onnellinen aika ehkä voi tulla, jos ihmiskunta vielä valistuu. Kiistat voitaisiin varmaan ratkaista myös rauhanomaisin keinoin, erityisesti jos hallitsijat alkaisivat pitää häpeänä tunkeutua toisen alueelle sotaisin menetelmin. Onhan sivistys lisääntynyt paljon esimerkiksi sotavankien kohtelussa aikojen kuluessa. Kiistat voitaisiin ratkaista esimerkiksi hallitsijoiden yksityisesti käymillä taisteluilla, tai mikä vielä parempaa, neuvotteluteitse. Niin pian kun katsottaisiin, että sodan käyminen on

¹¹ HYK, F ö V 17.

¹² HYK, Alopaeusten kokoelma. Kapseli 23. Filosofiaa II.

perin häpeällistä, alkaisivat sodat varmaan vähentyä. Ja miksi näin ei voisi tapahtua tulevaisuudessa? Aikaisemmin surmattiin ruhtinaan käskystä alamaisia syytä kysymättä, mutta nyt ei enää tehdä niin. Kyllä ajat ovat todella muuttuneet. Ei ihmisluonne, sillä monet yksilöt ovat tänäänkin yhtä julmia kuin aina, vaan kasvatus on tehostunut ja häpeän tunne lisääntynyt, mikä pidättää veriteoista. Eihän sodista luopuminen merkitsisi sotaväen lopettamista, sillä sellainen voisi joka valtiolla olla olemassa varmuuden vuoksi. Mutta meidän aikanamme niin merkittävä lisäntyvä valistus antaa aihetta toivoa, että vielä tulee aika, jolloin sodat ovat hyvin harvinaisia. Ja tänäänkin pitäisi sotia käydä niin inhimillisesti kuin mahdollista panematta kunnan maamiestä niitten uhriksi. Taistelkoot hallitsijat, hoitakoot talonpojat keskellä sotaakin maanviljelystään, välinpitämättöminä siitä, mille valtiolle he veronsa maksavat. Tulkoon vielä aika, jolloin ihmiset uskovat, ettei heitä enää koskaan tulla teurastamaan kuin karjaa!”

Nämä melko pasifistiset näkemykset paljastavat Pehr Johanissa valistusfilosofian aatteiden kannattajan, jolle sotainen kunnia on perin vastenmielinen ja joka toivoo sotien loppuvan kokonaan. Pehr Johan oli kaikesta päättäen aika erilainen kuin maanpuolustuskysymyksessä hyvin aktiivinen isänsä.

Vuoden 1795 keväällä lähestyi hetki, jolloin kirjastonhoitajan virka pantiin Clewbergin erottua haettavaksi. Yli vuoden amanuenssina toiminut Alopacus piti sen hakemista luonnollisena asiana. Mutta kirjastonhoitajan virkaa tavoitteli myös Frans Mikael Franzén, kuuluisa runoilija, joka oli Pehr Johania vanhempi ja ansioituneempi. Juuri Franzénin saaminen tähän virkaan oli Porthanillekin tärkeää, sillä tarkoituksena oli yhdistää kirjastonhoitajan virka perusteilla olevaan kirjallisuudenhistorian professuuriin.¹³ Näin nuori mies kärsi vuonna 1795 ensimmäisen kirjelevän vastoinkäymisensä – tähän mennessähän hänen elämänsä kulkuaan oli suosinut yksinomaan myönteinen onni.

Tappioon kirjastonhoitajan vaalissa liittyi Pehr Johanilla yleinen kylästyminen Turun akateemiseen ilmapiiriin, jossa hän oli viettänyt neljä varhaisnuoruutensa vuotta melko tiukassa työssä. Syksyllä aukeni Porvoon lukiossa apulaisenvirka ja sen houkutus muodostui Pehr Johanille voittamattomaksi. Adjunktuurin saamisen tiellä oli kuitenkin kiusallinen muodollinen este, se nimittäin, että Kuninkaallinen Majesteetti oli määrännyt koulunopettajille vuonna 1766 ikärajan, jonka mukaan akatemiasta ei saanut siirtyä lukion opettajaksi kukaan 25 vuotta nuorempi maisteri.¹⁴ Siksi Pehr Johan haki paitsi virkaa myös erivapautta tuosta määräyksestä katsoen, ettei pykälä voinut tarkoittaa akatemian dosent-

¹³ *Akiander* (1855–1857), s. 103; H.G. Porthanin kirjeet Caloniukselle 16.3. ja 26.3. 1795, *Lagus* 1 (1886), s. 172, 175–176; *Koskenvesa* (1963), s. 45.

¹⁴ Kunink. Majesteetin resoluutio 9.12. 1766 § 2. Liite RVA, Borgå konsistorii skrivelser till Kungl. Maj:t 1789–1795. Vol. 8.

ANIMADVERSIONES
DE LIBRIS RARIS.

QUARUM
PARTEM PRIOREM
CONS. AMPL. FAC. PHIL. ABOËNSIS

Præfide

**M. HENRICO GABRIELE
PORTHAN,**

*Eloq. Prof. Reg. & Ord. R. Acad. Litt. Hum. Hist.
& Antiquitt. Membro.*

publico examini modeste submittit

PETRUS JOHANNES ALOPÆUS,
Wiburgensis,

IN AUDIT. MAJ. die XVI JUN. MDCCXCI,

H. A. M. C.

ABOÆ, Typis FRENCKELLIANIS.

*Pehr Johan Alopæuksen väitöskirjan "Animadversiones de libris rariss" ensimmäisen osan
titteliilehti, 1791. HYK.*

teja, joilla asemastaan johtuen oli opettajankokemusta.¹⁵ Myös tuomio-kapituli, jonka tehtävänä oli esittää hakijoista lausunto kuninkaalle, oli samaa mieltä kirjelmässään kesäkuun 10. pnä 1795. Porvoon piispan Zacharias Cygnaeuksen ja muiden kapitulin jäsenten allekirjoittama lausunto oli peräti mairitteleva nuorelle viranhakijalle. Hänen sanottiin omaavan "onnelliset luonnonlahjat" ja hänen mainittiin hankkineen itselleen "ikääänsä nähden epätavallisen, Teidän Majesteettinne Turun akatemian kunniakkailla todistuksilla vahvistetun, perusteellisen oppi-neisuuden". Sanottiinpa kirjelmässä vielä, että Pehr Johan oli vanhas-taan hyvin tunnettu lukiossa "rakastettavan ja vakavan käytöksensä vuoksi". Kun apulaisen palkka oli vaatimaton, oli kapituli mielissään, että näin ansioitunut nuorukainen haki virkaa, olkoonkin että hän ei täyttänyt asetuksessa mainittua ikäehtoa. Virkanimitystä käsittelevän asiakirjavihkon väliin on vielä unohtuneena esittelijän lappunen, jonka valtiosihteeri lienee suullisesti esittänyt Kustaa IV Aadolfille Drottning-holman linnassa elokuun 6. pnä 1795. Se on sangen positiivisessa sävyys-sä kirjoitettu. Lapussa sanotaan, että Alopaeus oli tullut priimuksena maisteriksi jo 19 vuoden ikäisenä ja että häntä nyt, 22 vuoden vanhana, pidettiin Porvoossa "varustettuna onnellisilla luonnonlahjoilla" ja "tun-nettuna ja rakastettuna". Kapitulin vetoamus lienee siis painanut vaa-kakupissa, kun kuningas nimitti nuoren miehen apulaisen virkaan.¹⁶

Apulaisen viranhaun päiviltä meille on säilynyt Pehr Johanin kirje isälleen.¹⁷ Kirjeessä on seuraava maininta: "Kysyin professori Portha-nilta, haluaisiko hän antaa minulle todistuksen, mutta hän katsoi, että hän oli tässä asiassa pelkkä yksityishenkilö ja että sellaisen sana ei paina nimityskysymyksessä". On kuitenkin hiukan merkillistä, ettei Henrik Gabriel Porthan halunnut auttaa suojattiaan, eikä ole aivan mahdoton-ta, että hän olisi ollut jonkin verran nyrpeissään Pehr Johanin lähdöstä pois Turusta, jossa molemmilla asianosaisilla oli ollut kovin hyvä yh-teistyö Porthanin sydäntä lähellä olevalla alalla.

Adjunktin tehtäviin oli Porvoossa vanhastaan yhdistetty lukion kir-jastonhoitajan asema. Kenties juuri tämä seikka oli saanut Pehr Joha-nin kiinnostuneeksi virasta. Lukio sai nyt todellisen ammattimiehen kirjastoaan hoitamaan eivätkä tulokset antaneet odottaa itseään. Port-hanin edustamat kirjastonhoidon periaatteet otettiin heti käyttöön. Maaliskuussa vuonna 1796 Pehr Johan oli jo laatimassa aakkosellista yleisluetteloa, mikä olikin perin tarpeellinen, sillä kirjasto oli aivan luet-teloimaton. Kirjastohuoneeseen nuori kirjastonhoitaja hankki työpöy-dän ja kaksi tuolia, tulevan lukusalin alkion.¹⁸

¹⁵ Pehr Johan Alopaeuksen päiväämätön anomus. Ibid.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Vahingoittumisen vuoksi ilman päiväystä. HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeen-vaihtoa.

¹⁸ V.A. Nohrström (1927), s. 150–152.

Päätyönä nuorella apulaisella oli kuitenkin kirjaston kartuttaminen. Neljän vuoden aikana hän kolminkertaisti niteitten määrän, eikä suinkaan ostoilla, joihin ei ollut rahaa, vaan kerjäämällä lahjoituksia. Merkittävin näistä oli Orimattilan kappalaisen, harvinaisen bibliofiilin Petter Sanngrenin vuoden 1795 pappeinkokouksessa tekemä suurlahjoitus, jonka Pehr Johan otti vastaan helmi-maaliskuussa 1796. Tuolloin saamistaan 150 kirjasta Pehr Johan laati pienen maininnan Åbo Tidningariin ylistäen siinä lahjoittajan patrioottista mielenlaatua. Kun Sanngren kuoli verraten pian, tuli kirjastonhoitajan tehtäväksi matkustaa kesällä 1797 Orimattilaan hakemaan kahden torpparin avustuksella loputkin suurlahjoituksesta Porvooseen. Näin kirjasto kasvoi kertaheitolla monella sadalla niteellä, joiden lisäksi tuli kaunis kokoelma Sanngrenin edeltäjän, Orimattilan kappalaisen Olaus Mjödhin keräämiä tilapääpainatteita. Orimattilasta saatu aines oli mitä harvinaisinta vanhaa Fennicaa Agricolaista Isak Rothoviukseen ja Henrik Florinukseen. Että vähäpätöinen ja köyhä maaseutupappi oli saanut puustellissaan kerätyksi tällaisen aarreaitan kotimaista kirjallisuutta, kuuluu Porthanin ajan paradokseihin.

Pehr Johan Alopaeuksen hankinnut kirjastoon eivät rajoittuneet tähän. Hän sai neljänä toimivuotenaan lahjoituksia 54 eri antajalta, mikä teki kaikkiaan n. 1.200 nidettä. Lahjoittajien joukossa näkyy itse Henrik Gabriel Porthan — jonka 13 arvokkaasta kirjalahjasta puhutaan toisaalla — mutta myös majuri Wentzel Fredrik Rotkirch on erityisesti mainittava. Hänen antamiinsa 176 niteeseen sisältyy näet harvinainen kokoelma Elzevier-painatteita, jotka lahjoittajan isoisä, Hollannin palveluksessa ollut kapteeni Carl Rotkirch oli tuonut Suomeen. Muita antajia olivat piispa Zacharias Cygnaeus, Helsingin apupappi Carl G. Dahlström, Loviisan rovasti Henrik Calonius, tuomiorovasti-isä Magnus Jacob Alopaeus, lehtori Henrik Borgström, Anjalan kappalainen Anders Johan Kiljander, eversti Adolf Gustaf Nordenskiöld ja monet muut. Käsittääksemme on kuitenkin merkillisintä, että kirjastonhoitaja itse esiintyy suurisuuntaisena lahjoittajana antaen Porvoon lukion kirjastoon kaikkiaan 204 nidettä, joista suurimman osan siirrettyään toisiin tehtäviin.

Pehr Johanin omat lahjoitukset kaipaavat todella sekä esittelyn että kommentaareja. Hänen lahjansa ovat etupäässä historian ja maantieteen alalta. Niihin sisältyy koko joukko kotimaisten historiankirjoittajien teoksia — Verelius, Scheffer, Loccenius, Radloff ja Tuneld. Mutta myös suuri eurooppalainen kirjallisuus oli tämän tieteen osalta lahjoituksissa hyvin edustettuna: Flavius Josephus, Sleidanus, Machiavelli, Heidegger ja Pufendorff. Kaunokirjallisuuteen kuuluivat mm. Klopstockin Messias ja Barclayn Argensis ranskalaisena käännöksensä.

Mainittujen teosten lisäksi Pehr Johan lahjoitti lukion kirjastolle melkoisia rariteetteja. Merkillisin näistä oli Visingsborgissa painettu harvinainen Piae Cantiones-laitos, ainoa Suomessa oleva tämän teoksen kappale. Se näkyy ennen joutumistaan Pehr Johanille kuuluneen suurelle

bibliofilille, kreivi Carl Gustaf Tessinille, emmekä tiedä, miten Alopaeus oli saanut tämän kirjallisen helmen käsiinsä. Muista harvinaisuuksista voidaan mainita 654-sivuinen Kankelin painama ”Norlandz Chronika och Beskrifning” vuodelta 1670, Svedenborgin merkillinen ”Summaria Expositio doctrinae novae ecclesiae”-teos, Linnén ”Systema naturae”, kaksi Lutherin teosta 1520- ja 1530-luvuilta ja seitsemän Elzevier-painatetta.¹⁹

Apulaisen ja kirjastonhoitajan tehtäviensä ohella Pehr Johan laati Porvoossa vielä väitöskirjansa ”Specimen historiae litterariae fennicae” kolmannen osan. Kuitenkaan hän ei enää pannut työhön koko sieluaan, kuten sen ensimmäiseen osaan, vaan pyrki pyöristämään esityksensä kunnialliseen loppuun. Siksi Porthan kirjoitti tämän teoksen toisesta ja kolmannelta osasta Mathias Caloniukselle: ”Työ tarvitsee paljon täydennystä, mutta jotain on jo se, että on päästy alkuun.”²⁰

Sangen pian Pehr Johan joutui hoitamaan eri lehtoraattien viransijaisuuksia. Niinpä hän oli talvella 1796 jonkin aikaa pyhien kielten lehtorin viransijainen ja 1797 sekä teologian että historian lehtorin viransijainen. Viimemainitun viran haltija, vanhapoika Sigfrid Porthan oli ollut hänelle erityisen läheinen historiallisen tiedon välittäjänä ja yhdyssiteenä ihailltuun Henrik Gabriel Porthaniin. Kun Sigfrid kuoli vuonna 1798, oli kovin luonnollista, että Pehr Johan ilmoittautui hakijaksi juuri historian vapautuneeseen lehtoraattiin. Sen hän saikin, mutta vasta kilpailtuaan rykmentinpastori M.C. Lindforsin kanssa, joka ei valittanut ratkaisusta. Tällä kertaa Porthan esiintyi aktiivisesti Pehr Johanin puolestapuhujana, sillä Lindfors kuului hänen mielestään ”pietistien joukkoon”.²¹ Historian ja moraalin lehtoraattiin Pehr Johan astui 15. p:nä kesäkuuta 1798 pitämällä latinankielisen puheen aiheesta ”De praecipuis veterum Graecorum legibus”, jonka teksti ei ole säilynyt jälkipolville.²²

Todennäköisesti näiltä ajoilta on peräisin Henrik Gabriel Porthanin kirjoittama laaja muistio, joka on osoitettu Pehr Johan Alopaeukselle. Se käsittelee Ruotsin eri historiankirjoittajia kuten Wildeä, Dalinia, Lagerbringiä, Botinia, Nordinia jne. sekä näiden näkemyksiä Pohjolan muinaishistoriasta varsin suorasukaiseen ja kriittilliseen sävyyn. Valitettavasti emme tiedä, mikä käytännöllinen syy on ollut muistion laatimisen takana, emmekä liion sen tarkkaa ajoitusta, sillä Kuopion lukion arkistossa säilytettävä jäljennös promemoriasta on päiväämätön.²³

Näin siis Pehr Johanin elämä oli pitkäksi aikaa kääntynyt rauhallisel-

¹⁹ V.A. Nohrström (1927), s. 156–160.

²⁰ H.G. Porthanin kirje M. Caloniukselle 23.6. 1796. *Lagus* 1 (1886), s. 272, *Koskenvesa* (1963), s. 45.

²¹ M.J. Alopaeus, Borgå gymnasii historia s. 438; H.G. Porthanin kirjeet M. Caloniukselle 2.7., 30.7., 27.8. 1798. *Lagus* 2 (1886), s. 494, 504, 510; *Koskenvesa* (1963), s. 47.

²² Akiander (1855–1857), s. 104.

²³ M.G. Schybergson (1908), s. 116–117.

le ladulle, ja tapaamme hänet historian opettajan tamineissa tuonnempana teoksessamme. Papiksi ei Pehr Johan antanut itseään vihkiä aivan helpolla, vaan jurotteli vastaan, kunnes vihdoin suostui panemaan liperit kaulaansa syyskuun 4. pñä 1806. Hän oli rakastettu, hiukan hajamielinen oppinut, joka vielä teki yhden, viimeiseksi jääneen yrityksen palata nuoruutensa Turkuun ja sen akatemian tieteelliseen ilmapiiriin.

Veljeään kaksi vuotta nuorempi Magnus Alopaeus kirjoittautui Turun akatemiaan maaliskuun 16. pñä 1791, Pehr Johanin jo valmistautuessa maisterin tutkintoon. Häinkin joutui Henrik Gabriel Porthanin huomaan, joka – välittämättä 16-vuotiaan nuorukaisen matemaattisesta lahjakkuudesta – suositteli hänelle historiallista graduaihetta, Porvoon kaupungin vaiheiden kuvaamista. Paikallishistoria oli ollut Suomessa 1700-luvulla peräti suosittu väitöskirjojen aihe, mutta muoti oli menossa ohi, ja Magnuksen opinnäyte, ”Historiam Borgoe urbis Nylandiae leviter Adumbrans”, oli ainoa Porthanin johdolla laadittu tämäntapainen aihe. Teemanvalinnan takana lieneekin Porthania voimakkaammin seisonut väittelijän isä, tuomiorovasti Magnus Jacob Alopaeus, joka oli jo vuonna 1789 alkanut laatia ruotsiksi kirjoitelmaa ”Utkast till Borgå stadsbeskrifning”.²⁴ Magnus esitti opinnäytteensä Turussa kahdessa osassa, ensimmäisen osan toukokuun 12. pñä 1794 pro exercitio ja toisen osan toukokuun 16. pñä 1795 pro gradu.

Toisin kuin Pehr Johanin väitöskirja oli Magnuksen akateeminen kysällintyö siis peräti epäitsenäinen, kahden ystävyksen Magnus Jacob Alopaeuksen ja Henrik Gabriel Porthanin toisen pojalle kyhäämä.²⁵ Miten teos oli komponoitu, saattaa silti olla huomioiden arvoinen seikka. Magnus Jacobin 23-sivuinen Porvoon kaupungin kuvaus vuodelta 1789 koostui 5 kappaleesta jotka oli edelleen jaoiteltu pykäliin. Kappaleet käsittelivät aihetta maantieteellisestä, poliittisesta, fyysisestä, taloudellisesta ja historiallisesta näkökulmasta.

Ensimmäisen eli maantieteellisen kuvauksen osalta kirjoittaja kertoi Porvoon sijainnin Suomen kartalla ja kuvasi aika hauskaasti kaupungin asemaavaa, rakennuksia, katuja, toreja ja tulleja. Poliittisessa kappaleessa käsiteltiin seurakunnan, lukion ja kaupungin hallintoa, tullin ja palovartiolaitoksen toimintaa, kaupungissa majailevaa varuskuntaa yms. seikkoja. Fysiikan luku käsitteli ilmastoa, vaihtelevia tuulia, sairauksia, väkilukua jne. mutta oli kaikkiaan varsin luonnonmainen. Taloutta sisältävä jakso taas antoi aika lavean kuvauksen Porvoosta kaup-pakaupunkina, sen kolmesta ulkomailla purjehtivasta kauppalaivasta, viennistä ja tuonnista, torihinnoista ja markkinoista, käsityöläisistä, puutarhoista ja viljelmistä, vieläpä metsänhoidosta ja kalastuksesta Porvoon kaupungin mailla. Viides eli historiallinen luku kuittasi kaupungin perustamisen aivan vähällä ja käsitteli etupäässä sen rakennusmuisto-

²⁴ Aloitettu 13.1. 1789. HYK, Alopaeusten kokoelma. Kapseli 27. Historiaa.

²⁵ M.G. Schybergson (1908), s. 71.

Cap. 1.
unfallanden Geographica.

(*) Tunel de Georg. 5 upl. 2 del. p. 216.

DISSERTATIO ACADEMICA,
HISTORIAM BORGOÆ
URBIS NYLANDIÆ,

LEVITER ADUMBRANS:

CUJUS

PARTEM PRIOREM,

Conf. Ampl. Fac. Phil. Aboënsis

Præfide

Mag. HENRICO GABRIELE
PORTHAN

Eloq. Prof. Reg. & Ord. R. Acad. Litt. Hum. Hist.
& Antiquitt. Membro,

Publico examini subjiçiet

MAGNUS ALOPÆUS,

Wiburgensis,

In Aud. Maj. die XII. Nov. MDCCXCIV.,

Horis a. m. solitis.

AEOÆ, TYPIS FRENCKELLIANIS.

Magnus Alopæuksen väitöskirjan "Dissertatio Academica, Historiam Borgoae urbis Nyländiae, leviter adumbrans" (1794) ensimmäisen osan kansilehti. HYK.

merkkejä, kahta kirkkoa, kymnaasitaloa jne. Lopuksi käsikirjoitus luetteli koko joukon Porvoossa aikojen kuluessa sattuneita merkillisiä tapauksia, erityisesti kuninkaallisten ja ruhtinaallisten henkilöiden käynnejä kaupungissa.

Työn jatkumisen siirtymisestä Magnus-pojan tehtäväksi on osoitus isän kirjeessä hänelle marskuun 11. p:nä 1793.²⁶ ”Nyt haluan esittää mielipiteeni lähettämästäsi paperista, joka sisältää alun väitöskirjasi kuudenteen pykälään”, Magnus Jacob kirjoitti. Sitten isä kommentoi melko perusteelliseen tyyliin Magnusen teoksen sitä osaa, joka sivusi hänelle kaikkein läheisintä aihetta, nimittäin Porvoon lukiota. Porthanin vaikutuksesta Magnusen työ sai vakavan, kokonaan historiallisen luonteen, jossa isän aikaisemmin laatiman käsikirjoituksen vaikutusta tuntuu vain aivan vähän. Väitöksen ensimmäinen osa käsittelee Porvoota keskiajalla ja perustuu paljolti Porthanin muissa yhteyksissä käsittelemiin lähteisiin, Juustenin piispainkronikkaan ja Turun tuomiokirkon mustaankirjaan. Se on luultavasti huomattavalta osalta praeseksen työtä. Toista osaa ohjatessaan Porthan esitti nuorelle ylioppilaalle joukon kysymyksiä, mm. Porvoon kaupungin nimen synnystä ja Porvoon sinetin ulkonäöstä, joihin tämän piti yrittää vastata väitöskirjassaan.²⁷ Oli pa Porthan vielä yhteydessä Tukholmassa asuvaan Mathias Caloniukseen, joka oli tarjoutunut hankkimaan lisäainesta Magnusen työhön,²⁸ mutta sanoi kirjeessään itse jo aikaisemmin tyhjentäneensä Palmskiöldin kokoelman Porvoon osalta, mitä lähdetä Calonius oli ajatellut lukea.

Näin Henrik Gabriel Porthan vaikutti ja ohjasi väitöskirjan toisenkin osan muotoutumista, joka on jäntevää historian tutkijan tekoa, kysymyksiä ja problemaita asettelevaa ja niihin vastaavaa tekstiä, taitavasti eri lähteitä yhdistelevää ja kommentoivaa esitystä. Tämä osa käsitteli Porvoon uudempia vaiheita Kustaa Vaasan aikana ja 1600-luvulla lähinnä eri privilegiokirjeiden valossa. Aivan lopussa näkyy Magnus Jacobin vaikutusta (VIII-X §§), sillä väitöskirja luettelee tällä kohdin lyhyesti Porvoon asukasluvun, kauppiaat ja käsityöläiset, laivat ja pellot, käsittelee seurakuntaa ja kaupungin hallintoa. Aivan viime sivuilla respondentti sivuaa sitten Porthanin antamia kysymyksiä kaupungin sinetistä.²⁹ Väitöksen läpäistyään Magnus Alopaeus promovoitiin maisteriksi 23. p:nä kesäkuuta 1795.

Kuten veljensäkin osallistui Magnus Viipurilaisen osakunnan toimintaan, minkä lisäksi hän avusti piispantarkastuksissa Helsingin rovasti-

²⁶ M.J. Alopaeus Magnus Alopaeukselle Porvoosta 11.11. 1793. HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeenvaihtoa.

²⁷ M.G. Schybergson (1908), s. 255.

²⁸ H.G. Porthanin kirje M. Caloniukselle 9.4. 1795. *Lagus* 1 (1886), s. 181; M.G. Schybergson (1911), s. 159 nootti 2.

²⁹ *Magnus Alopaeus*, Dissertatio Academica, Historiam Borgoe urbis Nylandiae, leviter Adumbrans. I–II. Åbo 1794–1795.

kunnassa syksyllä 1793 ja eräissä Hämeen seurakunnissa talvella 1796.³⁰ Hän jatkoi graduoinnin tapahduttua sairastelusta huolimatta opintojaan suuntautuen nyt omakseen tuntemalleen alalle, matematiikkaan. Toukokuun 31. p:nä 1797 oli hänen tohtorinväitöskirjansa valmis. Sen juhlallisena nimenä oli ”Methodis quibusdam trigonometricis, inveniendi anomaliam planetarum veram, data anomalia eorum media”. Vihkonen käsitti vain 19 sivua ja sisälsi matemaattista tähtitiedettä hyvin samaan tyyliin kuin Magnus Jacob Alopaeuksen väitöskirja 1760-luvulla, tosin vielä teoreettisemmin, trigonometristen laskelmien ja logaritmiesimerkkien muodossa.³¹ Vielä myöhemminkin Magnus esiintyi matemaattisena tai oikeastaan fysiikan alan kirjailijana julkaisemalla väitöskirjan ”Dissertatio physica, caussam aestus marini, a cel. Hube allatam” (tarkastettu 10.12.1800 Turussa).

Onnistuneen matemaattisen väitöstilaisuuden jälkeen syyskuun 22. p:nä 1797 päiväsi akatemian kansleri, kreivi Wachtmeister, nuoren oppineen dosentinvaltakirjan. Hänen kariäärinsä ei – vaikka toisin voisi luulla – kuitenkaan ollut mitenkään helppo nopeudestaan huolimatta. Päinvastoin, Magnus oli Porvoossa asuvan perheensä alituinen huolenaihe sitkeän sairastelunsa vuoksi. Sairauksista kertovat maininnat kirjeissä saattavat vaikuttaa liioitelluilta, mutta tuohon aikaan vähäisetkin vilustumiset saattoivat lääketieteen kehittymättömyyden vuoksi johtaa hengenvaarallisiin komplikaatioihin, eikä ole mitenkään ihme, että Alopaeukset ottivat kaikki sairauteen viittaavat oireet kuolemanvakavasti. Tällainen suhtautuminen näkyy esim. Magnus Jacobin kirjeessä Porthanille lokakuun 26. p:nä 1798, jonka jälkikirjoitus puhuu juuri Magnuksesta:

”Juuri nyt hetki sitten sain kirjeen Magnukselta Turusta, jossa hän sanoo tuntevansa entisen horkkansa puistatuksia. Kuitenkin pelkään – ja siihen antaa hänen kirjeensäkin aihetta – että kysymyksessä oikeastaan on hänen vanha hermosairautensa, joka hänellä ennenkin on ollut Turussa. Täällä käydessään hän Jumalan kiitos oli aivan vapaa tuollaisista sairaudenpuuskista, yhtä kertaa lukuunottamatta, jolloin hänellä pari päivää tulonsa jälkeen oli lievä puistatus. Kummallista, että hänellä juuri Turussa on sairautta. Ehkäpä hänen pieni kamarinsa on epäterveellinen. Jos hän ei parane, on parasta, että hän laittautuu tänne toistaiseksi. On surku poikaa, joka muuten on niin iloksi vanhemmilleen ja voisi olla isoksi hyödyksi yhteiskunnalle. Kaikki minkä hän tekee, käy hyvin ja taitavasti, mutta – tapahtukoon Jumalan tahto”.³²

³⁰ Magnus Alopaeuksen ansioluettelo hakemuksessa tuomiorovastiksi 13.6. 1813. VA, Valtiosihteerinvirasto Ee 11 N:o 33 S.D.1817.

³¹ *Magnus Alopaeus*, Methodis quibusdam trigonometricis, inveniendi anomaliam planetarum veram, data anomalia eorum media. Åbo 1797.

³² M.J. Alopaeus H.G. Porthanille. HYK, H.G. Porthanin kokoelma.

Matemaattisine meriitteineen Magnus uskaltautui hakemaan professori Anders Planmanin erottua vapaaksi tullutta fysiikan professuuria, sitä kuitenkaan saamatta, sillä virka meni häntä monta vertaa ansioituneemmalle Gustaf Gabriel Hällströmille. Konsistori katsoi kuitenkin Magnuksen toisen sijan arvoiseksi ja esitti lausunnossaan, että nuorella miehellä oli ”kaikki hyvien luonnonlahjojen ja esitettyjen opinnäytteiden sisältämät kunnioitettavat ja arvokkaat taidot, joita tarvitaan tähän professuuriin, sekä perin sievä käytöstapa”.³³ Näin oli akateeminen karrääri mennyt umpeen Magnukseltakin kuten hänen veljeltään muutamaa vuotta aikaisemmin.

Matematiikkaa tarvittiin kuitenkin myös sotatieteitten perustana ja valtakunnassa oli pari matematiikan opettajanvirkaa eri sotakorkeakouluissa. Yksi näistä oli Karlbergin sota-akatemiassa Tukholmassa, ja sitä Magnus, professori N.G. af Schulténin kehoituksesta, haki vuonna 1800. Myös Porthan ajoi Magnusta tähän virkaan kirjoittaen 16. pñä loka-kuuta 1800 Schulténille: ”Hän on melko sävyisä nuorimies, ja hyväpäinen, vaikkakaan ei juuri sellainen kuin minä haluaisin. Hänestä on arveltu tulevan eräs syvällisimmistä matemaatikoistamme, mutta hänellä on hyvät tiedot myös muissa tieteissä”.³⁴ Sattui kuitenkin niin, että af Schultén oli poissa paikalta, käymässä Suomessa, kun virka tuli ratkaistavaksi, mistä syystä tämäkin toimi meni toiselle. Se tuli tosin aivan kohta uudelleen avoimeksi, mutta Magnus oli jo ehtinyt tehdä ratkaisunsa kotikaupunkinsa hyväksi. Vielä myöhemmin, vuonna 1803, Magnus aikoi hiukan siirtyä Ruotsiin, tällä kertaa Götan tykistörykmentin matemaatikoksi Göteborgiin, mutta tämäkin hanke jäi toteutumatta.

Porvoon lukion apulaisen virka, sama jota Pehr Johan oli hoitanut neljä vuotta, oli tullut vapaaksi, ja Magnus Alopaeus nimitettiin siihen 27. pñä tammikuuta 1802. Erityisen kauan hän ei kuitenkaan ehtinyt toimia adjunktina. Hoidettuaan lyhytaikaisina viransijaisuuksina syksyllä 1802 matematiikan ja syksyllä 1803 teologian lehtoraattia Magnus haki ja sai lukion matematiikan ja logiikan lehtorinviran huhtikuun 7. pñä 1804. Näin hän oli – kuten veljensäkin – lehtorismies kotikaupungissaan ja istui jäsenenä samassa tuomiokapitulissa, jonka varaesimies hänen isänsä, tuomiorovasti Alopaeus oli.

Eräs Magnus Alopaeuksen harrastuksista on erityisesti mainittava. Hyödyn aikakauden tulo Ruotsiin oli merkinnyt Kuninkaallisen Tiedeakatemia syntyä ja tämä tärkeän instituution moninaisia yhteyksiä maakuntien tieteitä harrastaviin piireihin. Yksi Tiedeakatemia lempilapsista, säätiede, tuli hyvin suosituksi harrastukseksi Ruotsin ja Suomen säätyläisten parissa. Kymmenet havainnoitsijat valtakunnan eri

³³ *Akiander* (1855–1857), s. 114.

³⁴ *Koskenvesa* (1963), s. 54.

puolilta lähettivät meteorologisia tietoja Tukholmaan sen arkistossa säilytettäväksi.³⁵

Tiedeakatemian kirjeenvaihtajiin liittyi myös Magnus Alopaeus lähettämällä pääkaupunkiin erittäin yksityiskohtaisia selontekoja Porvoon säätilasta vuosilta 1803–1808.³⁶ Havainnot on tehty Porvoon pappilassa Hämeen tullin lähellä ja ne perustuivat ilmapuntarin, lämpömittarin ja omien silmien ahkeraan käyttöön kolme kertaa päivässä. Tuulen suunta ja pilvisuus, sade eri muodoissaan ja poikkeavat pilvimuodostelmat on kaikki merkitty huolellisesti muistiin säätieteellisten lyhenteiden avulla. Erityiseen sarakkeeseen Magnus merkitsi lisäksi poikkeuksellisia tapahtumia, kuten tietoja joen jäätymisestä tai jäiden lähdöstä, ukkosilmoista tai hallaöistä, merkillisistä taivaanilmiöistä ja kuun kehistä. Muistiinpanojen perusteella saa kutakuinkin täydellisen kuvan Porvoon tienoon sääoloista 1800-luvun alkuvuosina. Onpa vielä luultavaa, että lehtorivanhapoika on käyttänyt merkintöjään havaintoaineiksena opetuksessaan, ja vielä luultavampaa on, että monella matematiikassa heikolla koulupojalla on juuri meteorologian tunnilla ollut helpompi hetki, kun kammottu opettaja on hetken ajan puhunut melko inhimillisistä ilmiöistä.

³⁵ Lindroth (1967), s. 446–448.

³⁶ RVA, Vetenskapsakademiens meteorologiska observationer I b:1.

9. Porthan Porvoossa

Muuttaessaan matematiikan lehtoriksi Porvooseen syksyllä 1770 Magnus Jacob Alopaeus jätti Turkuun iloisen sukulais- ja ystäväpiirin, johon nuori yliopistomies Henrik Gabriel Porthan kuului keskeisenä jäsenenä. Alusta alkaen hän oli kiinteässä kirjeenvaihdossa sekä Porthanin että muiden Auroran jäsenten, etenkin Pehr Juslénin kanssa. Näin solmiutui pienen Porvoon ja akateemisen Turun välille uusi side.

Tutkiessamme tätä kirjeenvaihtoa joudumme nojautumaan Magnus Jacobin almanakkamuistiinpanoihin, joita ei ole tärkeältä vuodelta 1770 mutta sitä runsaammin seuraavilta vuosilta 1771 ja 1772.¹ Niistä huomaamme, että kirjeitä Veli Henrik Gabrielille lähti Porvoon lehtorin vuokrahuoneen työpöydältä parhaassa lykyssä neljä kuukaudessa; tämä itse oli kiireisten tutkimuksiensa vuoksi hieman Magnus Jacobia laiskempi kirjeenvaihtoveri. Pehr Juslénille aluksi Tukholmaan ja loppuvuodesta 1771 Turkuun osoitetut kirjeet olivat kuitenkin vieläkin lukuisimmat kuten myös tämän armoitetun tyyliniekan vastaukset. Mistä ystävykset kirjoittivat toisilleen on valitettavasti aivan tuntematonta. On suuri vahinko Suomen kulttuurihistorialle, että koko tämä laaja kirjeenvaihto on kadonnut tai tullut hävitetyksi.

Olemme maininneet edellä, kuinka Porthan osallistui Alopaeusten hääjuhlaan tammikuussa 1772 komealla onnitelurunolla ja kuinka nuoren parin kuherruskuukautta tuli varjostamaan murhe Stina Gretan, Ulrikan sisaren ja Henrik Gabriel Porthanin salaisen mieltietyn, yllättävän kuoleman johdosta. Kuolemantapauksen varjo ei kuitenkaan jäänyt pysyväisemmin pimittämään Henrik Gabriel Porthanin ja Alopaeusten suhdetta. Kirjeet kulkivat säännöllisesti Porvoon ja Turun väliä ja usein ilmestyi niiden laatijakin toista tapaamaan. Tietävästi ensimmäinen Henrik Gabriel Porthanin matka Porvooseen tapahtui heinäkuun 23. pnä 1772; silloin olivat matematiikan lehtorin asunnossa

¹ Almanakat 1771–1772. Porvoon lukion kirjasto.

koolla niin appivanhemmat, jotka olivat tulleet Fredrik-poikansa saattamina, kuin kahdestaan yhdessä matkustaneet Pehr Juslén ja Henrik Gabriel Porthan. Arvattavasti koko seurue myös vietti hartaan ja hiljaisen hetken Stina Gretan haudalla. Paluumatka alkoi elokuun 3. pnä, jolloin Alopaeukset saattoivat vieraitaan Helsinkiin asti.²

Magnus Jacob Alopaeus oli siihen asti, jolloin hän vuonna 1774 hävisi matematiikan professuurista käydyn kilpailun, voimakkaasti orientoitunut Turkuun päin. Henrik Gabriel Porthaniin häntä yhdistivät yhteiset historialliset harrastukset ja toiminta Åbo Tidningar-lehden avustajana ja paikallisena asiamiehenä Porvoossa. Magnus Jacobin ja Henrik Gabrielin suhteen läheisyyttä on tosin myös tutkimuksessa liioiteltu. On esim. aivan väärin katsottu, että Porthanilla olisi pitkät ajat ollut kalustettu huone vuokrattuna Porvoossa siellä tapahtuvia käyntejä varten.³ Kysymyksessä on puhdas väärinkäsitys, sillä maininta huoneesta tar koittaa Henrik Gabrielin nuorempaa veljeä Sigfrid Porthania, joka asui kaupungissa vuodesta 1776 kuolemaansa edeltäneeseen vuoteen 1797 asti, toimien ensin lukion apulaisena ja sitten – vuodesta 1782 – historian ja moraalin lehtorina. Tämä vanhapoika-originaali oli Ulrika Alopaeuksen läheinen ystävä, sillä hän oli lapsuudesta asti, isänsä mielisai-rauden vuoksi, kasvanut ottopoikana Juslénien kodissa.

Matematiikan lehtori Alopaeuksen ja dosentti Porthanin suhteiden tutkimusta vaikeuttaa tuntuvasti lähteiden puute. Alkuaikojen runsaasta kirjeenvaihdosta on luultavasti hävittämisen vuoksi säilynyt vain muutama esimerkki ajalta ennen 1790-lukua, jolloin Alopaeusten poiki en jo edellä käsittelemämme opiskelu Turussa antaa uutta väriä yhteyksiin. Varhaisin tuntemamme näyte Porthanin ja Alopaeusten kirjeenvaihdosta on edellä lainattu Henrik Gabrielin surunvalittelukirje Ulrika Alopaealle huhtikuun 28. päiväältä 1772. Seuraava tuntemamme Henrik Gabriel Porthanin kirje on kaksi vuotta myöhempi, päivätty elokuun 9. pnä 1774, ja se käsittelee Magnus Jacobin pyrkimystä Turkuun matematiikan professoriksi. Tässä yhteydessä on syytä kiinnittää huomiota siihen aika räljanttiin sävyyn, joka leimaa tätä Porthanin kynäntuotetta.⁴ ”Kylpylävieraana minulla on laillinen syy olla laiska kirjeenkirjoittaja”, Porthan aloittaa, ja sanoo siksi hyppäävänsä kaikkien muiden uutisten yli tärkeimpään eli professuurinhakuun. ”Justanderilla oli täällä akateemisessa konsistorissa sama kannatus kuin S:llä (Solitanderilla) muinoin Porvoossa, niin että Veljen erityisenä kohtalona näyttää olevan joutua tekemisiin suosikkihoukkin kanssa”. Jo nämä

² *Neovius*, Anteckningar, s. 100 ja Almanakka 1772.

³ Muuten kriittinen *Holger Nohrström* sanoo teoksessaan ”Borgå gymnasiebibliotek” (1927), s. 124 nootti 40, näin. Erehdys johtuu siitä, että erästä Pehr Johan Alopaeuksen Sigfrid Porthanille 5.12. 1797 kirjoittamaa kirjettä on luultu osoitetuksi Henrik Gabriel Porthanille.

⁴ *Ernst Lagus*, Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida I (1898), s. 6–7.

suorasukaiset käänteet, joiden veroisia on muitakin tässä kirjeessä, osoittavat kirjeenvaihtajat hyväksi ystäviksi keskenään.

Samantapaista luottamuksellisuutta on havaittavissa Magnus Jacobin Porvoosta 13. p:nä kesäkuuta vuonna 1775 lähettämässä kirjeessä, joka oli tarkoitettu Porthanin lisäksi toisellekin, tuntemattomaksi jääneelle vastaanottajalle.⁵ Se käsittelee juhlallista aihetta, Kustaa III:n käyntiä Porvoossa, ja on ilmeisesti aiottu vastaanottajansa kautta myös Åbo Tidningarin tarpeisiin. Itse hauskasti kerrottujen tapahtumien lisäksi – joita on käsitelty toisaalla tässä teoksessa – kirje käsitti persoonallisia pikku-uutisia, ja Magnus Jacob sanoikin siksi suoraan, ettei kaikkea, mitä hän oli juorunnut, suinkaan saanut panna lehteen. ”Tänään porvaristo järjestää pienet tanssiaiset raatihuoneella. Minä ja vaimoni sonnustaudumme juuri sinne. Voiko Veli arvata, miten me pidämme itseämme näköisillä? Kaikki ovat iloisia ja tyytyväisiä”. Verraten pian tämän jälkeen, heinäkuun 5. p:nä 1776 tapahtui Henrik Gabriel Porthanin toinen tunnettu käynti Porvoossa.⁶

Varsin luottamuksellisesta suhteesta Henrik Gabrielin ja Magnus Jacobin välillä kertoo myös ensinmainitun ainoalta ulkomaanmatkaltaan Göttingenistä kesällä 1779 lähettämä pitkä kirje. Tämä heinäkuun 22. p:nä 1779 päivätty ns. ”kiertokirje” oli tarkoitettu Magnus Jacob Alopaeuksen lisäksi myös Porthanin veljen Sigfrid Porthanin sekä Helsingin kirkkoherran Zacharias Cajanderin ja Mäntyharjun kirkkoherran Zacharias Cygnaeuksen luettavaksi ja varustettu suppeammalla, yksistään Magnus Jacobille osoitetulla lähetekirjeellä.⁷ Suppeammassa kirjeessään Porthan sanoo pitäneensä matkapäiväkirjaa, jonka hän lupasi Magnus Jacobin katsottavaksi. Suureksi vahingoksi Porthanin vaihteitten tuntemukselle hänen Saksan-matkallaan tämä päiväkirja on joutunut kadoksiin.

Itse kiertokirje on merkittävimpiä dokumentteja, mitä Porthan on jättänyt jälkeensä. Se oli osoitettu hyvälle tuttaville ja sukulaisille ja kirjoitettu mitä parhaassa viereessä – hyväntuulisesti, vapautuneesti ja lievää itseironiaa säästämättä. Näemme suomalaisen oppineen silmin mitä parhaimmassa kukoistuksessa olevan yliopiston ”reippaine opettajineen” ja 900 ylioppilaineen, jotka opiskelivat ahkerasti miltei ilman lomanpitoa ja pahempia vallattomuuksia, jollei väliin sattuvia kaksintaisteluja katsottu sellaisiksi. Yliopiston nauttimasta vapaudesta ja sen piirissä vallitsevasta ennakkoluulottomasta hengestä kertoi esim. juutalaisten opiskelijain olemassaolo. Sinänsä ankarat loppututkinnot pidettiin – vieläpä aivan erityisesti lääketieteellisessä tiedekunnassa, joka ymmärsi terveysseikkoja – inter poculas, maljoja tyhjennelleen, mitä

⁵ HYK, H.G. Porthanin kokoelma. Vol. I. A–B.

⁶ *Neovius*, Anteckningar, s. 105.

⁷ Kiertokirjeen on julkaissut *Ernst Lagus*, Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida (1898), s. 25–29.

outoa tapaa Porthan piti puolustettavana hermostuneiden tentittävien kannalta.

Merkittäväintä Porthanin kirjeessä ovat kuitenkin maininnat niistä oppineista, joita hän tapasi, sillä tunnemme heidän yhteytensä Suomen historian isään ainoastaan tämän kirjeen välityksellä. Porthan kertoi kirjeessään Göttingenin mainiosta kirjastosta, jonka ystävällinen kustos, professori Dieze, ja Porthanin virkaveli, kirjastonhoitaja ja kaunopuheisuuden professori Christian Gottlob Heyne olivat heti suostuneet myöntämään kotilainoja matkalaiselle. Myös suhteiden solmiminen Turun ja Göttingenin kirjastojen välillä onnistui hyvin. Kiittelipä Porthan vielä Heyneä luentojen pitäjänä — hän oli kuullut tämän esitelmän Hesiodoksen Teogoniasta Göttingenin tiedeseuran kokouksessa heinäkuun 17. pnä — vaikka hän samalla valittikin niitä vaikeuksia, joita hänellä oli tämän saksalaisesti äännetyn latinan ymmärtämisessä. Porthan luetteli Heynen lisäksi kiertokirjeessään lyhyesti yliopiston teologian professorit Walchin, Lessin, Millerin ja Koppen mutta käsitteli heitä paljon yksityiskohtaisemmin orientalistia ja Vanhan Testamentin eksegetiikan professoria Johann David Michaelista, Göttingenin suurta nimeä, jonka tuotanto oli merkinnyt mullistusta uskontotieteessä ja jonka elegantti, kiireinen olemus ja kuumeinen ahkeruus herätti kävijän huomiota. Ruotsissa Michaelisin edustama rationalismi oli kirkollisten piirien panassa, joten ei ole ihmeteltävää, että Porthan kirjoitti hänestä papeista koostuvalle lukijakunnalleen: ”Hänen oppilauselmistaan ajatelkoon kukin oman vakaumuksensa mukaan, mutta varmaa on, että hänen Raamatunkäännöksensä on teos joka on alallaan erinomainen ja jota vailla ei ajatteleva teologi voi olla”. Epäselväksi jää, onnistuiko Porthan tapaamaan Michaelista muuten kuin aivan ohimennen, sillä tämä ei chti-nyt uhrata paljon aikaa vieraille.

Sen sijaan näkyy kiertokirjeestä, että Porthan kävi monta kertaa tukholmalaissyntyisen lääketieteen ja luonnonhistorian professorin Johann Andreas Murrayn vieraanvaraisessa kodissa kasvitieteellisen puutarhan laidalla, jossa talon ruotsia puhuva rouva kokosi maanmiehiä iloisein istujaisiin ruotsalaisten kuparipiirrosten somistamaan salonkiin. Täällä ei Porthanilla ollut mitään sellaisia estoja, joita kielivaikkeudet aiheuttivat seurustelussa saksalaisten oppineiden kanssa. Muutenkin Porthan kertoi kiertokirjeen vastaanottajien iloksi paljon omasta maasta tulevien opiskelijoiden oloista vieraassa yliopistokaupungissa. Hän sanoi myös tutustuneensa kahteen unkarilaiseen, joiden seurassa hän opiskeli unkaria voidakseen verrata sitä suomen kieleen.

Voimme kysyä, miksi Porthan lähetti tämän kuvauksen tärkeästä ulkomaanmatkastaan kouralliselle Itä-Suomen oppineita, eikä virkaveljilleen Turun akatemiassa. Syytä tähän menettelyyn emme todellakaan tiedä. Tämän kirjoittaja on arvellut, että Magnus Jacob Alopaeus, Sigfrid Porthan, Cygnaeus ja Cajander olisivat jollakin tapaa muodostaneet Porthanin matkan rahoittajarenkaan, sillä Turun yliopiston kaunopu-

heisuuden professorilla ei ollut varoja matkustaa ulkomaille omalla kustannuksellaan, vaan hänen piti turvautua lainarahoitukseen. Suorittamani tutkimukset mm. Magnus Jacob Alopaeuksen edellä mainitussa tilikirjassa ja almanakoissa eivät kuitenkaan ole paljastaneet mitään, joka suorastaan tukisi tätä teoriaa. Saattaa tietysti myös olla, että Porthan lähetti suuren raporttinsa tieteelliseltä odysseialtaan jostakin muusta syystä näille neljälle Itä-Suomen koulu- ja pappismiehelle. On pantava merkille, että Göttingenin maine verrattomana yliopistona oli juuri tähän aikaan muutenkin niin voimakas Porvoossa, että lukion kirjastoon oli alettu tilata Göttingische Anzeigen-lehteä.

Porthanin ja Alopaeuksen kirjeenvaihto näyttää 1780-luvulla saavan entistä virallisemman, persoonattomamman ilmeen. Tammikuun 26. pñä 1787 päiväämässään kirjeessä Magnus Jacob kirjoitti Porthanille, ”Armolliselle Herra Veljelleen” miltei yksinomaan virallisia tietoja Porvoon puolesta.⁸ Keskeisenä asiana oli Turun professorin pyytämien väkilukutietojen lähettäminen Porvoon hiippakunnan osalta. Vuodesta 1780 vuoteen 1785 oli itäisen hiippakunnan väestö lisääntynyt peräti ihailtavasti 16.424 hengellä, osaksi korkean syntyneisyyden, osaksi hiippakuntaan suuntautuneen muuttoliikkeen vuoksi. Epäilemättä numerot aikanaan hakeutuivat Åbo Tidningar-lehteen, joka oli tilastollis-demonografisten uutisten ahkera levittäjä Suomessa. Olihan väestötilasto, ja sen perusmateriaali, kirkonkirjat, peräti muotia koko Euroopan tieteellisessä maailmassa.⁹ Sitten Alopaeuksen kirje jatkui vastauksena Porthanin kysymykseen Turun akatemian promootioiden priimuksista, gratisteista ja puheiden pitäjistä, joita Alopaeus muistikin koko joukon, olipa vielä tietojensa täydennykseksi haastatellut asiassa ukko Kraftmania Porvoossa. Pieni refleksio maailman mahtavista päätti kirjeen: ”Eikö olisi-kin hyvä, jos korkeiden asianosaisten oleskelu korkeakouluissa saisi ainakin sen seurauksen, että pastoraattien myynti loppuisi?”

Porthanin käynneistä Porvoossa on tunnetuin hänen oleskelunsa kaupungissa 8.–13. päivänä syyskuuta 1787, jolloin Porvoon historiaan jäivät hänen veljensä, lehtori Sigfrid Porthanin 12. pñä järjestämät kutsut, joilla ”vieraita kestittiin mitä kunniallisimmin useanlaatuilla hienoilla likööreillä”.¹⁰ Turun professori kiitti vieraanvaraisuudesta parhaalla tuntemistaan tavoista, antamalla lukion kirjastolle syyskuun 26. pñä päivättynä lahjana Matthias de Miechowin teoksen ”Chronica Polonorum” vuonna 1521 ilmestyneenä foliolaitoksena, jonka side oli kaudista sokkopainantaa.

Muutenkin näytteli Porthanin harrastus lukion kirjastoa kohtaan tärkeää osaa hänen yhteyksissään Porvooseen. Kokonaista 13 eri kertaa Henrik Gabriel lähetti suuria kirjäpaketteja lahjana tälle kirjastolle, ensi

⁸ HYK, H.G. Porthanin kokoelma. Vol. 1. A–B.

⁹ Lindroth (1967), s. 373.

¹⁰ Holger Nohrström (1927), s. 125, *Neovius*, Anteckningar, s. 109.

kerran elokuun 13. pnä 1783 ja viimeisen kerran vuonna 1803. Yhteensä lahjat käsittivät 133 numeroa. Hänen suuri anteliaisuutensa ja kirjalahjojen melkoinen arvo panevat etsimään henkilökohtaista syytä näille lahjoituksille, ja sellaiseksi on asiaa tutkinut *Holger Nohrström* arvellut juuri Porthanin suhdetta Alopaeuksiin,¹¹ ensin Magnus Jacobiin ja 1790-luvulta lähtien yhä enemmän Pehr Johaniin, josta kehittyi aikaa myöten armoitettu kirjastomies Porthanin omassa hengessä.

Magnus Jacob Alopaeuksen dominoiva persoonallisuus oli jo hänen aloittaessaan lehtorina vaikuttanut epäsuorasti kirjaston hoitoon, sillä juuri 1770-luvulla alettiin Porvoon lukioon hankkia aikakausjulkaisuja, Gjörowellin sarjoja ja ensimmäisenä ulkomaalaisena aikakauskirjana Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen.¹² Kirjaston kehittämisen Akilleen kantapää oli sen kehno talous, ja aksessiot tapahtuivat enimmältään siten, että hiippakuntien pappien kuolinpesistä luovutettiin satumanvaraisia kirjoja lukioon. Turun akatemian kirjastonhoitajana 1772–1777 toimineella ja kirjastoasioita senkin jälkeen tiiviisti harrastaneelle Porthanille tällainen asioiden tila oli kauhistus ja hän pyrki lahjoituksillaan antamaan vauhtia kirjaston kartunnalle sekä kehittämään Porvoon lukion kirjastosta tietellistä kirjastoa – Suomen toista akatemian jälkeen – lähinnä Ruotsin hiippakuntakirjastojen tapaan. Lahjat olivat kauttaaltaan arvokkaita, usein 1500- ja 1600-luvun painotuotteita, mutta tietenkin sellaisia, joita akatemian kirjastossa jo oli edustettuina.

Sangen perusteellinen on Magnus Jacobin kirje Porthanille helmikuun 4. päiväältä 1794.¹³ Sekin alkaa maininnalla, että yhteenveto Porvoon hiippakunnan väestötauluista seurasi mukana vastaanottajan tarpeisiin. Sitten Magnus Jacob käsitteli Viipurin kymnaasin historiassa yhä olevia epäselviä kohtia lähtökohtanaan paikan päällä löytämänsä Rachlitziuksen oraatio, jota hän vertasi Palmskiöldin kokoelmassa oleviin tietoihin ja kysyi Porthanin mielipidettä asiassa.

Sitten Alopaeus mainitsi poikansa Magnuksen, jonka hän toivoi pääsevän Turussa jälleen Porthanin silmälläpidon alaiseksi. Vielä kirjeeseen mahtui huoli Pehr Johanin terveydestä ja tieto Carl Juslénin ylenemisestä everstiluutnantiksi. Ja jälkikirjoituksessa kysytään: ”Emmekö kohta voi toivoa, että näkisimme korjatun suomen kielen sanakirjan ilmestyvän painosta? Sepä olisi hyödyllistä ja siunauksellista”.

Toukokuun 9. pnä 1795 on päivätty seuraava säilynyt kirje Magnus Jacob Alopaeukselta Porthanille,¹⁴ joka on kirjoitettu tarkastusmatkalla Askolassa. Kirje sisältää lupauksen lähettää tietoja kreikanuskoisesta väestöstä Ruotsin Karjalassa Porthanin käyttöön. Huhtikuun 8. pnä

¹¹ *Holger Nohrström* (1927), s. 120–130.

¹² *Ibid.* s. 109.

¹³ HYK, H.G. Porthanin kokoelma. Vol. 1. A–B.

¹⁴ *Ibid.*

1796 Magnus Jacob kirjoitti pitkän ja huolestuneen kirjeen Porvoosta,¹⁵ joka alkaa sanoilla: "Vielä istumme, Jumalan kiitos, täällä kaikessa rauhassa. Ensimmäiset kahdeksan päivää saatuamme tiedon Naapurin Rouvan vihamielisistä aikeista meillä oli oikein kiire puolustuksen järjestelyssä". Onneksi sodan uhka meni ohi ja rouva Alopaeus synnytti suurin ponnistuksin, hengenvaarassa itse ollen, maaliskuun 9. pñä pienen pojan, jolle annettiin "nimi Veljen mukaan, ja siksi pantiin *Henrik Gabriel*". Näin vahvistettiin Magnus Jacob Alopaeuksen ja Porthanin ystävyys kauniilla teolla.

Mutta kirje ei olisi Magnus Jacobin, jollei siinä myös kosketeltaisi historian asioita. Porthan oli lähettänyt tietoja piispa Juustenista, jotka näyttivät tukevan oletusta, ettei tämä ollut toiminut kymnaasin varsinaisena, vaan vararehtorina. Myös piispa Elimaeuksesta ja muista Viipurin vanhoista koulumiehistä Alopaeus kirjoitti Turkuun. Historiantutkimukselle jäävä aika oli tuomiorovastilla kuitenkin perin vähäinen: "Pidän ja palkkaan itse kaksi apupappia ja saan sitä paitsi ilmaista apua kahdelta vanhemmalta pojaltani, ja kuitenkin on täällä työtä kukkuramitoin ... Pehr Johan on saarnannut monta kertaa. Hän tekee sen helposti ja aika reippaasti." Tiedetään, että Porthan kävi seuraavan kerran Porvoossa elokuun 7.–14. pñä 1796, tällä kertaa Jac. Gadolinin seurassa.¹⁶

Vähän myöhemmin, Porvoossa 26. pñä lokakuuta 1798 päivätyllä kirjeellä Magnus Jacob puuttui kysymykseen papiston palkkauksesta.¹⁷ Palkkaetujen yksityiskohtaisessa säännöstelyssä ei saisi mennä liian pitkälle, kirjoitti Alopaeus, ja kertoi jutun Lapinjärven varapastoristaan Wallgrenistä, joka tavattoman tarkkana ja oikeudenmukaisena miehenä punnitsi mukanaan kuljettamallaan puntarilla rahvaan anteja mutta joutui tästä syystä pilkan kohteeksi ja sai "Puntaripapin" ilkkumanimen. Kirjeeseen liittämässään jälkikirjoituksessa Magnus Jacob käsitteli yksityisasiota, Pehr Johanin saamaa lehtorinvirkaa, Magnuksen sairastelua ynnä muita seikkoja. Kun ystävykset eivät olleet aivan yksimieliset papiston palkkauksesta, kutsui Magnus Jacob seuraavassa kirjeessään marraskuun 24. pñä 1798 Porthanin Porvooseen, jotta he voisivat paremmin sopia kiistansa. "Ole armollinen, oma veljeni, ja tule tänne joulunpyhiksi. Se olisi minulle, ja erityisesti omaisilleni erinomainen autuus. Vaimoni toivoo itselleen onnea vielä kerran nähdä elämässä serkkunsa Stina Caisan, jos hän voisi seurata mukana".¹⁸

Joulunpyhät menivät Henrik Gabriel Porthanin tulematta sukuloimaan, ja kohta näkyy kirjeenvaihdossa uusi kiistelyn ja naljailun syy –

¹⁵ Ibid.

¹⁶ *Neovius*, Anteckningar, s. 119.

¹⁷ HYK, H.G. Porthanin kokoelma. Vol. 1. A–B ja HYK, Alopaeusten kokoelma. Kote-lo "Kirjeitä".

¹⁸ HYK, H.G. Porthanin kokoelma. Vol. 1. A–B.

mikä oli sopivin palvelusväen muutto aika? Magnus Jacob osoitti kirjeessään huhtikuun 23. p:nä 1799 huomattavaa kiinnostusta tätä kysymystä kohtaan, kuten toisaalla tässä kirjassa osoitetaan. Samassa kirjeessä Alopaeus kiitti ”Hyödyllinen Huvitus Luomisen Töistä” –kirjaa, josta hän oli matkoillaan lukenut kappaleita suomalaisille talonpojille ja näiden emännille, jotka olivat kuunnelleet esitystä hyvin kiinnostuneina. ”Kuka lienee tämän kauniin teoksen kirjoittaja? Onko hän rovasti Frosterus, kuten olen kuullut sanottavan? Arvelenpa, että Veljelläni on osuutensa kirjassa”. Eräässä suhteessa Magnus Jacob kuitenkin oli kriittinen: Miksei maapallolle annettu sitä arvoa, että senkin sanottaisiin planeettain lailla kiertävän aurinkoa? ”Kyllä talonpoikamme kestävätkä kuulla tämän totuuden”, hän päätteli.¹⁹ Sivuttuaan vielä juoppoutta – joka rahvaassa onneksi oli vähenemään päin – kerjäämisen lisääntymistä, liian varhaista syytingille menoa ja muita ajan merkkejä Magnus Jacob siirtyi perheasioihin, sanoi poikansa Magnuksen voivan liikuntaharrastuksensa vuoksi jo paljon paremmin ja lopetti kirjeensä kaikkein parhaisiin terveisiin.

Yhdistävä side Alopaeusten perheen ja Henrik Gabriel Porthanin välillä oli vielä viimeksimainitun nuorempi veli, Ulrika Alopaeus kasvin-kumppani Sigfrid Porthan. Tämä oli syntynyt 15. p:nä helmikuuta 1741, tullut maisteriksi Turussa 1757 ja oppihistorian dosentiksi 1764. Opin-tojensa jälkeen hän toimi Loviisan ja Helsingin triviaalikoulujen kon-rehtorina, joista viroista hän 1776 siirtyi Porvoon lukion apulaiseksi ja tuli 1782 historian ja moraalin lehtoriksi samassa lukiossa, mutta aluksi ilman tuloja, sillä palkka meni eläkkeellä olevalle historianlehtori Kraftmanille. Porvoon lukion historiassa (sivu 434) M.J. Alopaeus sanoo Sigfridistä: ”Hän omisti huomattavat tiedot useissa tieteissä, erityisesti historiassa, ja mikäli hänen terveytensä salli, hän yritti laajentaa niitä lukemalla. Hänen neronsa oli satiirista laatua, mutta hän ei tahtonut loukata tahallaan ketään. Hän pelkäsi vakavasti Jumalaa, ja oli perin juurin rehellinen mies. Hän yhdisti ahkeruuteen suuren kunnollisuuden virantoimituksessaan ja pienen taloutensa hoidossa. Hän kuoli naimatonna, ja kuin Laicus”.

Hypokondrikkona pidetyn Sigfrid Porthanin sairaus ja kuolema toivat näkyviin aikalaisten kunnioituksen häntä kohtaan. Sigfrid sairastui oikeassa poskiliuussa olevaan parantumattomaan syöpään, joka paheni kauheaksi kesällä 1797. Syyskuussa hän hakeutui Tukholman sairaalaan, mutta kun siellä ei voitu tehdä mitään asian auttamiseksi, hän tuli takaisin synnyinmaahansa ja asettui professoriveljensä luo Turkuun sairastamaan. Pehr Johan Alopaeuksen tehtäväksi tuli purkaa Sigfridin vähäinen talous Porvoossa ja lähettää se – kaikki mahtui yhteen kirs-

¹⁹ Ibid.

tuun – Auran kaupunkiin.²⁰ Siellä Sigfrid kuoli melko pian, 7. pñä maaliskuuta 1798.

Henrik Gabriel Porthanin osaksi tuli lähettää surusanoma Alopaeuksille Porvooseen maaliskuun 13. pñä 1798 päivätyssä kirjeessä.²¹ Tämän kirjeen keskeiset kohdat sisällytti Magnus Jacob myöhemmin sellaisinaan Porvoon lukion historiaansa (sivu 433 nootti b). Vain muutama päivä ennen poismenoaan sairas oli asettunut vuoteeseen, minkä jälkeen voimat olivat vähenneet nopeasti. Sigfrid keskusteli ympäristönsä kanssa kirjoittamalla rihvelitaululle sanoja, sillä hänen kielensä oli turvonnut käyttökelvottomaksi. Viimeisessä kirjeessään Tukholmasta 31.10.1797 hän oli kirjoittanut Magnus Jacobille, että koko hänen kirjastonsa oli nyt supistunut yhteen virsikirjaan, ja että hänen ainoa lohtunsa oli säkeet 5–9 virressä 386. Nyt tuli Alopaeuksen perheen tehtäväksi levittää surusanomaa Sigfridin ystäville ja tuttaville pienillä notifiikaatiokorteilla, sillä Henrik Gabriel ei tuntenut tarpeeksi hyvin veljensä seurapiiriä Porvoossa.

Oman lisänsä Alopaeusten ja Porthanin seurusteluun toi perheen vanhempien poikien Pehr Johanin ja Magnuksen siirtyminen takaisin kotikaupunkiinsa. Opiskellessaan Turussa olivat molemmat nuorukaiset olleet miltei jokapäiväisessä kosketuksessa kaunopuheisuuden professoriin, erityisesti Pehr Johan, joka hoiti hänen kalleinta silmäteräänsä, akatemian kirjastoa. Tältä henkilökohtaisten tapaamisten ajalta ei ole kirjeenvaihtoa, joka alkaa Pehr Johanin osalta vuonna 1796 ja Magnuksen osalta vuonna 1801. Kirjeenvaihdon avasi Porthan Pehr Johanille huhtikuun 5. pñä 1796 laatimallaan pitkällä kirjeellä, joka alkaa seuraavasti:

”Rakas Veljeni.

Hyvät herrat siellä rajalla, Teidän on täytynyt olla vietteleviä muutoin niin rauhalliselle naapurillemme, koskapa meitä on peloiteltu kertomuksella, että sota taas pian syttyy! – Vakavasti ottaen, nämä uutiset ovat huolestuttavia, mutta mitäpä me, maan matokset, voimme tehdä? Quicquid delirant reges, plectuntur Archieoi! (suunnilleen: Kun kuninkaat riehuvat, rankaistakoon siitä kreikkalaisia, s.o. kansaa!) Meidän täytyy odottaa – mikä kohtalomme sitten tulevaisuudessa onkaan”.²²

Tämän jälkeen Porthan siirtyi itse asiaan, jona olivat kirjalliset kysymykset, ensin ongelma Rostockissa 1625 painetusta Piae Cantiones-laitoksesta ja sitten Viipurin koulun varhaisvaiheet 1500-luvulla. Port-

²⁰ Pehr Johan Alopaeus Sigfrid Porthanille 5.12. 1797. HYK, H.G. Porthanin kokoelma. Vol. 1. A–B.

²¹ *Lagus* 1 (1898), s. 222–223.

²² *Ibid.* s. 204.

han luetteli joukon viipurilaisia koulumestareita, kuten maisteri Knuutin, Johannes Erasmuksenpojan ja tanskalaisen Clemensin, mitkä tiedot kuin huomaamatta vaelsivat kirjeen vastaanottajan isän suuren historiahankkeen aineksiksi.

Kirjeeseen Pehr Johan vastasi huhtikuun 26. pnä 1796. Hän liitti vastauksensa otteet Porvoon hiippakunnan väkilukutauluista vuosilta 1793 ja 1794 julkaistaviksi Åbo Tidningar-lehdessä, korjasi yhden virheen veljensä Magnuksen Porvoo-aiheisessa väitöskirjassa, joka koski pormestari Nylanderin henkilöä, jotta se ei kulkisi kirjallisuudessa edelleen, oheisti lappusen varapastori Sanngrenin suurenmoisesta kirjalahjoituksesta Porthanin lehteen pantavaksi jne. Ja kirje loppuu sanoihin: ”Elämme vielä pelon ja toivon välillä. 700 miestä Uudenmaan jalkaväestä ja 150 rakuunaa on täällä kaupungissa majoituksessa”.²³

Seuraavissakin kirjeissä yhtyvät sodanvaara, uutiset Åbo Tidningariin, kirjastoasiat ja isän hanke kymnaasin historian kirjoittamiseksi kirjavaksi kudelmaksi, jota Pehr Johan ja Porthan varioivat eri äänenpainoin. Henkilökohtaiset kysymykset näyttelevät tässä korrespondenssissa selvästi alistettua osaa, joskin sellaisiakin esiintyy.

Melko tyypillinen Porthanin kirjeeksi on esimerkiksi 26. pnä heinäkuuta 1799 Tukholman-matkalta Pehr Johanille lähetetty epistola, jossa kiitetään siitä avusta, mitä Porthan oli saanut veljensä jäämistön hoitamisessa, kuvaillaan eloisasti Ruotsista ostettavia kirjoja ja punnitaan melko pitkälti Magnuksen väitöskirjassa olevaa Porvoo-nimen etymologiaa. Kirjeen pääosa on ystävällistä polemiikkia Porvoon tuomiokapitulin tapaa vastaan laskea tuloja tyhjinä olevista seurakunnista; tässä yhteydessä Porthan sivumennen sanoo nähneensä piirustukset Härnösandin ja Linköpingin lukiotaloihin ja pitävänsä niitä jopa liian kauniina. Jälkikirjoituksessa on vielä tietoja koskenperkaustoiminnasta Suomessa, mikä osoittaa kirjeen lähettäjän tavatonta monipuolisuutta.²⁴

Pehr Johan puolestaan kuittasi Turun akateemiset ja Tukholman kuninkaalliset uutiset tiedoilla, jopa juoruilla, pikkukaupunkinsa lähipiiristä. ”Hedelmällinen, lämmin sade on virkistänyt peltoja, ja maamies toivoo välttyvänsä kadolta”, kirjoitti hän Porvoosta 5. pnä toukokuuta 1801. Ja sitten hän kertoi, miten itäraja taas oli keisari Paavalin kuoltua auennut, jopa niin, että Mäntyharjun kappalainen Krogerus oli saanut luvan asua seurakuntansa Venäjälle kuuluvassa osassa. Vuodelta 1803 on säilynyt poikkeuksellisen runsas joukko Pehr Johanin kirjeitä oppisälleen, kaikki alkuvuodesta, sillä syksyn Porvoon lehtori oleskeli Turussa. Kirjeenvaihdon avasi Porthan lyhyellä, maaliskuun 8. pnä 1803 päivätyllä kirjeellä, joka tavan mukaan sisälsi hiukan humoristisia juoruja siitä miten Göteborgin kymnaasi oli saanut piispa Zacharias Klingiusta esittävän muutokuvan, siten nimittäin, että aivan toiseen tauluun

²³ HYK, H.G. Porthanin kokoelma. 1. A–B.

²⁴ *Lagus* 1 (1898), s. 229–231.

maalattiin tämän nimi takapuolelle. Myös kirjastoasioista riitti Porthanilla pakinaa, kuten myös piispan ja teologian professorin virkanimityksistä. Sitten kirje sisälsi tiedon, että Pehr Johanin nuoresta veljestä Jakob Fredrikistä oli samana päivän tullut lakitieteen ylioppilas ja lopuksi lyhyen hyvinvoinnin toivotuksen.²⁵

Edellä selostettu Porthanin kirje on viimeinen säilynyt. Kirjeenvaihdon porvoolaisen osapuolen epistoloita on silti jäljellä vielä muutama. Niistä ensimmäinen, 22. p:nä huhtikuuta 1803 päivätty, on vastaus edellä selostettuun Porthanin viestiin. ”Mitä nöyrimmät kiitokset Enoni kunnioitetusta kirjeestä”, se alkoi, ja jatkui asiapitoisena, etupäässä kirjaston asioihin pitäytyvänä selontekona. Tuomiokapituli oli lopultakin myöntänyt määrärahan Skjöldebrandin ”Voyage pittoresque”-teoksen ostoon ”jotta olisi jokin teos, jota kelpaisi näyttää matkustajille”, Pehr Johan kirjoitti, mutta oli epävarmaa, saisiko tämän kalliin kuvakirjan enää mistään hankituksi. ”Kirjan osto saa kuitenkin odottaa, niin kauan kun elämme pelon ja toivon välillä. Joukot ovat saaneet jo marsimääräyksensä ja asemamme on jo aika huolestuttava”. Myös Vanhan Suomen puolelta olevat lukiolaiset valmistautuivat palaamaan kotiin. Uhkaavan ulkopoliittisen kriisin teema olikin kevään 1803 kirjeiden eräänä juonteena.

Seuraava Pehr Johanin kirje oli päivätty Porvoossa huhtikuun 29. p:nä 1803 ja alkoi näin: ”Kun uutiset rajalta tähän aikaan ovat kovin tärkeitä, otan vapauden selostaa tilannetta Venäjän suunnalla. Kulunut viikko on ollut kovin sotaista. Uudenmaan rakuunat marssivat ohi viime sunnuntaina, ja lähtivät kaikki rajalle, paitsi yksi skvadroona joka marsii huomenna Elimäelle. Uudenmaan jääkärit ovat kiiruhtaneet pikamarssissa kärryillä istuen yötä päivää rajaa kohti ja he sivuuttivat Porvoon tänään aamun koitteessa. Hämeen rykmentti on koolla Nybyssä. Turkulaisia odotetaan tänne minä päivänä hyvänsä. Kenraali Ehrenroth komentaa Ahvenkoskella ja eversti Adlercreutz, joka on lähtenyt Elimäelle, johtaa 3.000 miestä Anjalassa ja sen ympäristössä. Loviisan seuduilla pelätään jo venäläisiä aivan yleisesti ja täällä Porvoossakin on kauhu leviämässä. Jotkut rajalla asuvat ovat alkaneet evakuoida omaisuuttaan. Täälläkin on sellaisia, jotka kaikessa hiljaisuudessa hautovat pakoa, vaikka kukaan ei vielä ole lähtenyt kypälämäkeen, mikä olisikin ollut liian aikaista. Tilanteesta ei tosiaan voi laskea leikkiä. Olemmepa jo unohtaneet vuoden 1796 pelon. Nyt on sama aika taas käsillä...” Sitten Pehr Johan selosti tarkkaan ajan merkit, unohtamatta niitäkään, jotka viittasivat rauhan mahdolliseen jatkumiseen. ”Olettepa te onnelliset siellä Turussa, kun sodanvaara on siellä paljon etäisempi”, hän lopetti kirjeensä.²⁶

Kriisi meni tällä kertaa ohi ja seuraavassa Pehr Johanin kirjeessä,

²⁵ Ibid. s. 281–282.

²⁶ HYK, H.G. Porthanin kokoelma I. A–B.

joka on päivätty toukokuun 7. pnä 1803, soi jo toiveikkaampi sävel. ”Nyt on sodanvaara ohi, sillä kuriiri Pietarista on kulkenut tästä ohi mukanaan rauhantarjous. Upseerit vaihtavat kohteliaisuuksia rajalla ja venäläiset ovat jo perjantaina 29. pnä huhtikuuta panneet oikeutensa toimeen rakentamalla puolet Ahvenankosken sillasta”. Ja sitten Pehr Johan siirtyi Porvoon pieniin uutisiin, kertoen opetustoimestaan lukiossa, veljistään Magnuksesta ja Jakob Fredrikistä sekä lehtori Heurlinin ja piispantytären kihlauksesta.

Kesäkuun ja syyskuun 1803 välisenä aikana Porvoon lehtori lähetti Porthanille kaikkiaan kolme pitkää kirjettä, jotka ovat sisällöltään suuressa määrin edellä kuvailtujen kaltaisia. Suurpoliittisten myrskypilvien hälvennyttyä ovat Porvoon juorut niissä keskeisenä temana. Niinpä Pehr Johan lähetti Porthanille kesäkuun 14. pnä 1803 kuvauksen venäläisestä eversti Ulanuksesta, joka kaikkien hämmästykseksi oli tullut Porvooseen tapaamaan isäukkoaan, tavallista käsityöläistä tässä pikkukaupungissa pelästyttäneen kunnon porvoolaiset sotajutuillaan Turkin rajoilta. Ja hän tarjosi Porthanille elokuun 8. pnä 1803 tarinan tullimies Bjuggista, jonka päähän oli pälkähtänyt ajatus lähettää kirje Napoleonille, ja mitä kaikkien ranskalaisten keisari oli kanslerinsa Durocin välityksellä vastannut porvoolaiselle kannattajalleen.²⁷

Vuosina 1803–1804 näytti Pehr Johan Alopaeukselle vielä avautuvan pieni mahdollisuus hakeutua takaisin Turkuun, jos yleisen historian professori Frans Mikael Franzén olisi tullut teologian professoriksi Bilmarkin jälkeen. Tämäntapainen ajatus näyttää ainakin käväisseen Henrik Gabriel Porthanin mielessä päätellen eräästä kirjeestä, jonka hän lähetti tammikuussa 1804 N.G. Schulténille.²⁸ Tuuma näyttää askarruttaneen Pehr Johania melkoisesti ja herättäneen hänessä kovin ambivalentteja tunteita, joskin hän katsoi melko selvästi, ettei elämänalan muutos enää voisi tulla kysymykseen. Kuitenkin hän juuri syyslukukaudella 1803 sonnustautui moneksi kuukaudeksi Turkuun kuuntelemaan sitä oppihistorian luentosarjaa, jota Porthan piti vuodenvaihteessa 1803–1804. Keski-ikäisen lehtorin ilmestyminen akatemian penkille oli tietysti pieni sensaatio. Se varmaan johtui Pehr Johanin rakkaudesta juuri oppihistoriaa kohtaan mutta myös kiintymyksestä vanhenevaan sukulaisenoon Porthaniin.

Luentosarja, jonka Pehr Johan kirjoitti kauniisti muistiin, perustui Christoph August Heumannin kompendioon ”*Conspectus reipublicae literariae, sive via ad historiam literariam*” vuodelta 1763. Teos oli oppihistorian standardikirja, joka ruoti alansa käsitteet, kuvasi eri tieteidен piirissä esiintynyttä historiankirjoitusta sekä esitteli kirjastoja ja niiden piirissä esiintyvää ammattitietoutta (kirjaluetteloiden, käsikirjoituk-

²⁷ Pehr Johan Alopaeuksen kirjeet 14.6. ja 8.8. 1803. Ibid.

²⁸ H.G. Porthan N.G. Schulténille 26.1. 1804. *Eric Holmberg*, H.G. Porthan och Nath. Gerh. Schultén. Brevväxling 1784–1804 (1948), s. 202.

sia, harvinaisuuksia ja salanimiä). Tämä oppikirjan osa oli varmaan erityisen läheinen kirjastomies Pehr Johanille.

Porthan ei kuitenkaan seurannut orjallisesti Heumannia, vaan oli melko kriittinen toistaen sellaisia arviointoja kuin että Heumannin esitys oli "mielikuvitusta" (grillfängeri), "mieletöntä" (dåraktigt) tai "hassutusta" (narraktigt). Heumannin tiedot olivat paikoin Porthanin mielestä kovin puutteellisia — eihän hän osannut lainkaan matematiikkaa, taisi vain kehnosti englantia ja oli kovin huonosti perillä arabialaisesta kirjallisuudesta. Kaikkiaan Porthanin eri oppineista esittämät karakteristiikat olivat erittäin valaisevia hänen käsityksilleen.²⁹

Maaliskuussa 1804 Pehr Johan oli jo palannut Porvooseen ja aloittanut tavanmukaisen raportointinsa kirjeenvaihtajalleen Turun akateмиassa. "Minua huolestuttaa kovasti huhu Herra Enon horjuvasta terveydestä. Olisipa se perätön", sanotaan Pehr Johan Alopaeuksen viimeisessä kirjeessä maaliskuun 20. p:nä 1804. Tieto ei ollut perätön, sillä se vilustuminen, josta kirjeen laatija oli kuullut, ja joka oli johtunut siitä, että Porthan oli kauan etsinyt eräälle oppilaalleen kirjaa lämmittämättömästä kirjavarastosta, oli jo neljä päivää aikaisemmin, maaliskuun 16. p:nä 1804, siirtänyt Henrik Gabriel Porthanin manan majoille. Näin katkesi yhteys Turun suuren oppineen ja hänen porvoolaisten sukulaistensa väliltä, mutta Porthanin perintö jäi vaativana eloon Alopaeusten perheessä ja vaikutti sen eri jäsenten toimintaan opiskelijoina, opettajina ja tutkijoina.

²⁹ Henrik Gabriel Porthan, *Opera omnia* III (1966), XVIII–XIX.

10. Nuoremmat opintiellä

1800-luvun ensimmäinen vuosikymmen, Ruotsin vallan viimeinen kausi Suomessa, oli Alopaeuksen perheen näkökulmasta rauhallista valmistautumista tuleviin tapahtumiin. Magnus Jacob oli vakiintunut tuomiorovasti ja perheenpää, joka valmisti Borgå gymnasii historia- teoksensa ensimmäisten osien painattamista, mikä tapahtui juuri tuolla vuosikymmenellä vuosina 1804, 1806 ja 1807. Tuomiokapitulin ja Porvoon suuren seurakunnan aiheuttamat virkahuolet veivät suurimman osan hänen päivittäisestä ajastaan. Vuonna 1801 tapahtuneen Tukholman-käynnin jälkeen hän ei enää paljon ehtinyt matkoille tuomiorovastilasta, Porvoon itäisen tullin takana olevasta suuresta virkatalosta, jonka eteläpuolella lukio, kirkko ja piispan virkatalo ryhmittyivät Kirkkotorin ympärille.

Pehr Johan asui historian lehtoriksi tultuaan vuonna 1798 vanhempiensa entisessä talossa, aivan vastapäätä kymnaasin pihalle vievää porttia. Vuonna 1805 hän astui aviosäätyyn naiden heinäkuun 4. pnä kauppaneuvos Erik Solitanderin tyttären Johanna Elisabet Solitanderin, joka oli miestään peräti 14 vuotta nuorempi. Nuorikko kuului Porvoon porvariston valtasukuihin, Solitandereihin, ja hänen kauttaan savolaiskarjalainen Alopaeusten suku lopullisesti juurtui tuon Itä-Uudenmaan hiippakuntakaupungin maaperään. Avioliitosta syntyi aikaa myöten neljä lasta, nimittäin Magnus Erik (s. 1806), Johan David (s. 1808, kuollut syntymäänsä seuranneena päivänä), Juliana Ulrika (s. 1809) ja Johanna Vilhelmina (s. 1812). Magnus Alopaeus, matematiikan lehtori vuodesta 1804, vietti vanhanpojan elämää, kuten hän tulisi tekemään koko ikänsä, monenlaisten harrastustensa parissa.

Pehr Johanin ja Magnuksen jälkeen seurasi Alopaeuksen perheen lapsikatraassa ikäjärjestyksessä kaksi tytärtä, Johanna Maria (Jeanette, s. 1777) ja Hedvig Jakobina (Hedda, s. 1783). Heistä on säilynyt erittäin vähän tietoja, vain muutama kirje myöhemmiltä vuosilta.

On kuitenkin hyvä panna merkille, että Jeanette ja Hedda levittivät

äitinsä Ulrikan ohella feminiinistä pehmeyttä ja suloa karskiin perheeseen, jonka maskuliininen osa, tuomiorovasti ja hänen kuusi poikaansa, muodostivat Alopeusten joukkokunnan ulospäin dominoivan joukon.

Pojista oli väliasema Jakob Fredrikillä (s. 1784), joka oli yhdeksän vuotta nuorempi kuin Magnus, mutta seitsemän vuotta vanhempi kuin ikäjärjestyksessä seuraava, David (s. 1791). Tämän ikätovereita taas olivat Karl Elias (s. 1793) ja perheen hännänhuippu, Porthanin mukaan nimensä saanut Henrik Gabriel (s. 1796).

Väliryhmään kuulunut Jakob Fredrik – Heddan ikätoveri – kirjoitettiin 13-vuotiaana Porvoon lukioon vuonna 1797 ja valmistui sieltä ylioppilaaksi kuusi vuotta myöhemmin, vuonna 1803. Jakob Fredrik tuli Turkuun samanaikaisesti kuin hänen vanhin veljensä, lehtori Pehr Johan oli siellä toisella käynnillään, ja hän omistautui aluksi kokonaan juridiikan opinnoille. Jo joulukuun 20. pñä 1804 hän kuitenkin meni töihin Turun hovioikeuden auskultantiksi jäädäkseen koko lyhyeksi iäkseen tämän tärkeän viraston palvelukseen alempana virkamiehenä. Hänestä tuli 19. pñä marraskuuta 1808 varanotaari ja 9. pñä heinäkuuta 1811 kanslisti hovioikeuden palveluksessa, ja hänen kirjeensä kotiin kertovat uutterasta pikkuvirkamiehestä, joka juoksi perheen kaikki asiat Turussa, mutta ei ajatellut enää opintoja sen enempää kuin avioliittoakaan. Jakob Fredrik kuoli vanhanapoikana vuotta ennen isäänsä, kesäkuun 4. pñä 1817.¹

Myös järjestyksessä seuraava poika, David, antautui juristin uralle. Hän tuli lukiolaiseksi Porvoon kymnaasiin 14-vuotiaana vuonna 1805, ylioppilaaksi aivan alkuvuodesta 1808, saman päivänä kuin hieman nuorempi veljensä Karl Elias, ja lähti kesken Suomen sotaa tämän kanssa aloittamaan lukujaan Turkuun kirjoittautuen yliopistoon helmikuun 24. pñä 1808. Tästä vuodesta alkaa Alopaeuksen perheen poikasarjan nuoremman pään yhteinen opiskelu aika Auran akatemiassa, sillä myös kuopus Henrik Gabriel ilmaantui aikanaan yliopistokaupunkiin. Se oli ulkonaisesti peräti toisenlainen kuin Pehr Johanin ja Magnusen oppivuodet Turussa, sillä perheen poikien isällinen suojelija, professori Henrik Gabriel Porthan oli mennyt manan majoille jo vuonna 1804, ja koko aikakausi vaihtunut Ruotsin vallan ajasta Venäjän ajaksi.

David seurasi Jakob Fredrikin jalanjälkiä ja tuli hankin auskultantiksi hovioikeuteen joulukuun 13. pñä 1810, varanotaariksi kesäkuun 22. pñä 1814 ja lopulta nimituomariksi (oppiarvoa suorittamatta) kesäkuun 20. pñä 1817. Myöhemmin hän tuli Suur-Savon tuomiokunnan tuomarin sijaiseksi, muutti Juvalle ja solmi avioliiton sukulaistyön Henriette Margareta Avelinin kanssa, joka oli Joroisten kirkkoherra Klas Henrik Avelinin ja Anna Kristina Paldaniuksen tytär. Davidin myöhemmät vaiheet eivät kuitenkaan kuulu tämän esityksen puitteisiin.

David näkyy, kuten myös kohta puheeksi tuleva nuorempi veljensä

¹ Ks. Jakob Fredrikin ansioluettelo. HYK, Alopaeusten kokoelma. Biografiaa 1.

Hevosmarkkinat Porvoossa. Johan Knutssonin öljymaalaus, valokuvannut István Rác 1966–1967. Museovirasto.

Karl Elias, pitäneen ajoittain päiväkirjaa. Meille on säilynyt siitä ainoastaan pieni, 16-sivuinen katkelma koulupoika-ajoilta syys–lokakuun vaihteesta 1804.² Siinä David kertoo lapsellisella mutta ehkä juuri siksi välittömän valloittavalla tavalla kaikista kokemuksistaan Porvoon papilassa – retkeilyistä lähiseudun herraskartanoihin, leikeistä ja urheilusta, läksyjen pönttäämisestä ja eri opettajistaan, vähäisestä kirjeenvaihdostaan isojen veljien kanssa ja peräti vallattomasta markkinapäivästä lokakuun 16. p:nä Porvoossa, kun ankara isä oli matkalla Askolas-
sa ja pojat saivat ahmia niin rusinoita kuin kriikunoita niin että vatsa meni pilalle, ja katsella uusmaalaisten talonpoikien hurjaa ratsastuskilpaa läpi kotikaupungin kiemuraisten katujen, markkinahumun todellista, unohtumatonta kohokohtaa.

Nuoremmista Alopaeuksista seurasi Karl Elias, kaksi vuotta Davidia nuorempi, isänsä ja vanhempien veljiensä opillista uraa. Kirjoittaututtuaan 12-vuotiaana Porvoon lukioon vuonna 1805 hän tuli ylioppilaaksi samana päivänä Davidin kanssa, matkusti heti Turkuun ja piti perille

² Ibid.

päästyään puolentoista vuoden ajan merkittävää päiväkirjaa, josta tuon suuren murrosajan tapaukset ja tunnelmat välittyvät merkillisen tuoreina. Tähän kirjalliseen esitykseen joudumme jatkossa palaamaan. Vaikka Karl Elias oli käynyt koulunsa hiukan vanhemman Davidin parina antautui hän Turussa levottomasta ajasta huolimatta etupäässä humanistisiin opintoihin ottaen jo 30. p:nä huhtikuuta 1808, siis vain 14 vuoden iässä, osaa Viipurilaisessa osakunnassa pidettyyn väitöstilaisuuteen toisen opponentin ominaisuudessa.³ Että Karl Elias tunsi vetoa juuri tuollaisiin latinankielisiin osakuntaväittäjäisiin näkyy hänen säilyttämistään n. kymmenestä osakuntateesivihkosta, joiden syntyytän hän tänä aikana oli vaikuttanut tavalla tai toisella ja jotka nyt ovat Alopaeusten perhearkistossa.⁴

Sodan vuoksi veljekset David ja Karl Elias eivät lähteneet syksyllä 1808 Turkuun, vaan viipyvät vuoden kotona, mistä syystä Karl Eliaksella oli erinomainen tilaisuus kuvailla päiväkirjaansa huomioitaan Porvoon valtiopäivistä. Näitä hauskoja kommentteja Suomen sodasta ja valtiopäivien keskeisistä seremonioista sävyttää yhä lisääntyvä lojaalisuus keisari Aleksanteria kohtaan. Uusi Turkuun lähtö yhdessä Davidin kanssa tapahtui sitten syksyllä 1809, mutta opinnot jäivät melko hajanaisiksi käsittäen tällä kertaa etupäässä luonnontieteitä, matematiikkaakin.⁵ Klassillisia kieliä ei Karl Elias lukenut, vaikka juuri niitä olisi tarvittu, sillä hänestä tuli aikaa myöten pyhien kielen lehtori. Hänen kreikankielen professorinsa kerrotaankin tokaisseen kuullessaan lehtorinimityksestä: ”Se on hänelle rangaistukseksi, koska hän ei milloinkaan viitsinyt lukea kreikkaa”.⁶

Karl Eliaksen luvut Turussa tulivat sittemmin keskittymään Alopeuksille aivan uuteen tieteenhaaraan, retoriikkaan, kuten jatkossa näemme. Niiden kuvailu kuuluu myöhempään lukuun. Tässä yhteydessä on mainittava, että Alopaeusten nuorimmainen, vuonna 1796 syntynyt Henrik Gabriel tuli oppilaaksi Porvoon lukioon vuonna 1808 ja valmistui ylioppilaaksi vasta 1813. Hän oli Suomen sodan aikana pirtteä kymnaasilainen. Henrik Gabriel seurasi opinnoissaan vanhempien veljiensä Jakob Fredrikin ja Davidin juridista suuntausta, saaden hänkin myöhemmin työpaikan Turun hovioikeudesta.

³ Koskenvesa (1963), s. 62.

⁴ HYK, Alopaeusten kokoelma. Teesejä ja väitöskirjoja.

⁵ HYK, Alopaeusten kokoelma. Luonnontiede, astronomia ja eläintiede.

⁶ Koskenvesa (1963), s. 63.

11. Lukeva perhe

Magnus Jacob Alopaeuksen isää, Leppävirran kirkkoherraa Johan David Alopaeusta, pitivät aikalaiset ainakin Savon oloihin nähden sangen lukeneena pappismiehenä. Häneltä peri poika rakkautensa kirjoihin, mitä joutuminen hyvin kirjallisuutta harrastavaan ystäväpiiriin Turussa vielä voimisti. Kuinka kirjallisuutta oli hänen mielestään luetava ja kuinka suhtauduttava kirjoihin, näkyy siitä luentosarjasta, jonka hän piti Porvoon lukiossa selittäessään Nils Walleriuksen Logiikkaa.¹ Koska nämä luennot antavat luullaksemme kuvan myös siitä, miten Alopaeuksen perheessä yleisemminkin meneteltiin kirjojen suhteen, laa-
naamme niitä tässä tovin verran.

Magnus Jacob aloitti esityksensä aivan konkreettisesti siitä tilanteesta, että lukuhaluinen ihminen oli saanut kirjan käteensä (s. 338 ff). Usein jo nimilehdestä ja kirjailijan nimestä saattoi päätellä, oliko teos lähemmän tutustumisen arvoinen vai ei. Ja Magnus Jacob jatkoi: ”Jollei lukijalla ole aikaa tai halua lukea koko kirjaa läpi kunnolla, tutki-
koon hän ainakin joitakin kappaleita ja jaksoja huolellisesti pitäen silmällä esitystapaa ja aihetta. Usein jo niistä huomaa, onko kirjailija kokeilemassa uutta metodologiaa, onko asia tarpeeksi selvästi ja perusteellisesti ilmaistu, vai onko kirjoitustapa päinvastoin liian raskas ja vaikeasti sulava”.

Alkuhavainnoista oli kylläkin vaikea vetää johtopäätöstä kaikkein tärkeimmässä asiassa — oliko kirja tosi vai ei. ”Nokkela kirjoittaja saattaa panna esityksensä päälle iloista väriä ja useinkin tehdä pilkkaa tietämättömien ja yksinkertaisten kustannuksella. Esimerkkejä tällaisista kirjailijoista on paljonkin. Vaarallisimpia heidän joukossaan on Voltaire filosofisissa, historiallisissa ja uskonnollisissa kirjoitelmissaan. Siksi luki-
jan ei koskaan pidäkään esittää arvosteluaan kirjasta vain sen sisällön ja

¹ HYK, Alopaeusten kokoelma. M.J. Alopaeuksen luennot Nils Walleriuksen Logiikan perusteella.

aiheen perusteella, vaan lähtien siitä, palveleeko se totuutta, ovatko siinä lausutut todistukset oikeita, merkittäviä ja selviä.”

Sitäpaitsi oli hyvin tärkeää, että lukija todella otti itse selvää asioista. Oikean kirjojen ystävän ei Magnus Jacobin mukaan koskaan pitänyt ”luottaa toisten sanomaan arvosteluun, ja vielä vähemmän, mitä he ovat seurassa kuulleet, sillä vähemmän harkitsevat ihmiset joko tuomitsevat tai ylistävät kirjoja perin keveillä perusteilla. Seurassa on aina ihmisiä, jotka haluavat näyttää oppineemmilta kuin muut, jotka väittävät osaavansa monia tieteitä ja jotka langettavat tuomionsa kirjasta sen pelkän nimen perusteella tai hätäisen selailun jälkeen, jotta he eivät missään tapauksessa tekisi tietämättömän vaikutelmaa. Tunnollisen kirjailijan pitää siksi itse arvioida, osaako tuollainen herra tarpeeksi itse asiaa voidakseen lausua arvostelunsa. Voipa hän vielä kyselyn ja kokemuksen avulla ottaa selvää, kuinka kestäväällä pohjalla keskustelussa heitetty arvio on”.

Tärkeintä kirjojen arvioinnissa Magnus Jacobin mukaan kuitenkin oli, että lukijan oli pyrittävä objektiivisuuteen. ”On varottava, ettei kehuskelu, kateellisuus eivätkä muut sopimattomat tarkoitukset tai intohimot pääse vaikuttamaan arvosteluun kirjasta ja sen tekijästä. Kaikkein vähiten sopivaa on julistaa, että jonkin kirjan oppinut ja hyveellinen kirjoittaja on hullu tai sekapäinen vain siitä syystä, että teoksessa esiintyy joitakin omalle ajatustavalle vastakkaisia piirteitä. Jos on todellista syytä tehdä kriittisiä huomautuksia, ne pitää toki esittää järkevästi ja varovasti, ja perustella lisäksi erittäin hyvin. Tosin on niin, että kun joku kirjoittaja esittää meille vieraita ajatuksia, niin meille ei kelpaa yhtään mikään hänen kirjassaan, olipa se muuten miten nokkela ja hyvä tahansa — emme löydä siitä enää mitään miellyttävää, vaan se on mielestämme kerrassaan ruma ja kelvoton. Ja päinvastoin, jos kirja sattuu sisältämään omia ajatuksiamme tukevia näkemyksiä, niin olemme tavallisesti heti valmiit arvioimaan sitä joka osalta suopeasti, korotamme sen monasti mielestämme arvosteokseksi, kunhan siinä vain puolustetaan niitä mietteitä, joita itsekkin haudomme” (s. 341). Toinen erehdys oli Magnus Jacobin mielestä, että lukija hairahtui helposti ihailemaan kaikkea, mitä ei oikein ymmärtänyt, tai että esitettävään asiaan hyvin perehtynyt lukija aliarvioi kirjaa, jossa esitettiin tieteen perusteluja helpotajuisessa muodossa.

Walleriuksen ajatuksenkulusta poiketen Alopaeus antoi nuorille kuulijoilleen eräitä neuvoja lukemisen taidossa (s. 343). ”Kun on saanut käteensä arvokkaan kirjan tai esityksen jostakin hyödyllisestä aiheesta, se pitää ensin lukea *pääpiirtein*, jotta lukija saisi yleiskuvan itse teemasta ja siitä järjestyksestä, missä se on esitetty. Lukekaa ensin johdanto, katsokaa sisällysluetteloa ja selailkaa hiukan eri lukuja tai kappaleita! Sitten vasta alkaa järjestelmällinen lukeminen alusta alkaen. Mikä ennestään on ollut tuntematonta painetaan visusti päähän. Ei pidä kiirehtiä eikä hutiloida. Jos muisti ei ole oikein terävä, on hyvä kirja aina

uudelleenlukemisen arvoinen, yhden ja useampia kertoja. On hyvä tehdä muistiinpanoja paperille siitä, mikä kirjassa on ollut kaikkein kiinnostavinta tai erikoisinta”.

Magnus Jacobin periaate muistiinpanojen tekemisestä johti siihen, että hänen poikansa täyttivät tekstillä suuren määrän vihkosia, joihin he kirjoittivat lukemiensa teosten sisältöä ja omia huomioitaan lukemansa johdosta. Tällaisia muistiinpanoja on suuret määrät Alopaeusten koelmassa ja ne antavat melko hyvän kuvan eri perheenjäsenten henkilökohtaisista mieltymyksistä. Magnus Jacobin aatteisiin kuului vielä, että poikien piti keskustella keskenään lukemastaan, vaikka hän samalla varoitti heitä luottamasta toistensa arvioihin ja kehoitti jokaista tutustumaan kirjaan myös itse.

Magnus Jacob Alopaeuksen käsikirjoitus jatkuu: ”Jos kirja on historiaa, ei tule tyytyä yleiseen arviointiin siitä, kirjoittajan taitavuuden ja uskottavuuden yleiseen punnintaan, vaan on niin paljon kuin mahdollista tutkittava jokaisen teoksessa mainitun toiseikan todenperäisyyttä. Mikä on enemmän tai vähemmän todennäköistä, sitä ei pidä kivenkovaan väittää todeksi, ja toisaalta, minkä seikan varmat todistukset osoittavat paikkaansapitäväksi, sitä ei enää saa epäillä ...Jos kirja taas on dogmaattinen, eli jos se sisältää uskonkäsityksiä, niin ei riitä ottaa täysi selko kirjoittajan käsityksistä, vaan on myös alusta alkaen harkittava niiden perustaa ja oikeutta, ja silloin on visusti yritettävä välttää ennakkoluuloista suhtautumista niihin, ja yritettävä kaikella huolella, niin paljon kuin mahdollista, pyrkiä pohjaan asti mitä noiden käsitysten sisältöön tulee. Huomattava kuitenkin erityisesti, että Raamattua lukies- sa ei ole tarvis tehdä tällä tavalla, vaan on vain löydettävä järkevä selitys jokaiselle Pyhässä kirjassa esiintyvälle maininnalle. Sillä lähtökohta on, että Raamattu on jumalallinen, siis varmin ja luotettavin teos, ja se ei voi muuta kuin sisältää oikeaa tietoa, joka siis vain on osattava selittää”. (s. 345).

Vielä on käytännöllistä, Magnus Jacob lisäsi, tehdä huomioita heti luettaessa erinäisistä kirjaan sisältyvistä virheistä (epäselvyyksistä, tarpeettomasta lavertelusta yms.). Jos kirjasta puuttuu rekisteri tai indeksi, voi sen laatia itsekkin, jos aikoo usein etsiä kirjasta eri asioita. ”Tällä tavoin suoritettu lukeminen ei vain lisää tietojamme vaan tekee meistä myös ajattelevia ihmisiä, jollaisia meidän pitää olla. Onpa vielä tärkeää, että osaamme käyttää lukemalla hankkimaamme tietoa elämässämme, niin että se voi palvella Jumalan kunniaa ja olla meille ja muille todelliseksi hyödyksi”, Magnus Jacob lopetti esityksensä.

Edellä olevat lainaukset Alopaeuksen esityksestä — niin Walleriukselta peräisin olevia kuin ne osaksi ovatkin — antavat hyvän kuvan Magnus Jacobin harrastuksesta kirjoja kohtaan, jossa luetun tekstin punninta ja oppiminen oli keskeistä, eikä niinkään kirjojen rakastaminen sinänsä. Tiedämme, että Porvoon lukion kirjasto oli Magnus Jacobille sangen läheinen ja että hän teki sille kahdeksan kirjalahjoitusta, aikoipa vielä

eräässä vaiheessa kirjoittaa kirjastosta erillisen historiikinkin, mistä syystä aihe putosi hänen suuren lukionhistoriansa ulkopuolelle.² Hankkeesta ei kuitenkaan tullut totta, ja on suoraan sanottava, että hänen poikansa Pehr Johan oli suvun kirjastomiehistä kaikkein huomattavin, olihanhan hän saanut Porthanin johdolla opastusta kirjastotieteessä, väitellyt siinä maisteriksi ja tohtoriksi, toiminut Turun akatemian kirjaston amanuenssina 1794–1795 ja Porvoon lukion kirjastonhoitajana 1795–1798 ja saanut viimemainitun kirjaston ennennäkemättömään kukoistuksen tilaan.

Alopaeuksen perheen lukemisharrastuksesta on jäänyt paljon todistuksia itse menetelmään sisältyneen jäljentämis- ja muistiinmerkintätavan johdosta. Varsin hauska osoitus perheen lastenkamarissa tapahtuneesta kirjailusta on hyvin nuoren Magnus Alopaeuksen omin sanoin esittämä kuvaus eräistä Vanhan Testamentin keskeisistä henkilöistä.³ ”Mooses, juutalaisten lainsäätäjä ja eräs muinaisen maailman suurimmista miehistä, on niin monessa suhteessa merkittävä, että hänen elämänsä vaiheet pitää oppia tuntemaan jo lapsuudessa”, alkaa tämä kuvaus, jossa on paljon pikkuvanhaa rikkiviisautta. Toinen luultavasti myös Magnuksen lapsena laatima muistiinmerkintä koskee ”ennen aikaan kypsiä neroja”.⁴ Jostakin kirjasta lainatun kuvauksen kohteina olivat Johan Philip Baratier Schwabachista, joka jo 5-vuotiaana osasi täydelleen saksaa, ranskaa ja latinaa, Albert von Haller Bernistä, joka laati 13-vuotiaana sanakirjan Raamatussa esiintyvistä hebrealaisista ja kreikkalaisista sanoista, sekä lyypekkiläinen Christian Heineke, joka ennen 4 vuoden iässä sattunutta kuolemaansa oli osoittautunut monella tavalla kyvykkääksi. Ei ihme, että Alopaeuksen lapset asettivat tällaiset lapsinerot ihanteikseen – hehän pyrkivät itse poikkeuksellisen nuorina lastenkamarista koulunpenkille ja yliopistoon ja ihmetyttivät ympäristöään pikkuvanhalla kirjaviisaudella.

Alopaeusten lasten lukeneisuus ulottui varsin laajalle sektorille – historiasta kielitieteeseen, maantieteestä filosofiaan. Valitettavasti ei useinkaan ole pääteltävissä, milloin muistiinmerkintä on tehty. Runsaimmin aineistoa näyttää kertyneen 1800-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä (kolmen nuoremman pojan kouluvuosilta) mutta myös 1700-luvulta olevia aineksia on verraten paljon.

Pehr Johanin ja Magnuksen lukuharrastuksella näyttää viimemainitun aineiston valossa olleen hiukan toisistaan poikkeava suunta. Vanhin poika, niin historian mies kuin olikin, harrasti intohimoisesti kielitiedettä, kun taas Magnus, synnynnäinen matemaatikko, tunsi voimakasta vetoa maantieteellisiin teoksiin. Pehr Johan teki muistiinpanoja kreikan

² Holger Nohrström (1927), s. 121, 187.

³ HYK, Alopaeusten kokoelma. Oppihistoriaa, Raamatunhistoriaa. Retoriikkaa, Saarvoja, Taidetta.

⁴ HYK, Alopaeusten kokoelma. Varia.

kielestä jäljentäen mm. Edwardsin kieliopin ja lyhyempiä paloja monesta muustakin kreikan kielen oppikirjasta.⁵ Hän pohdiskeli myös yleiskielitieteellisiä asioita, kuten kysymystä eri kielten ääntämisestä, kirjoittamisen huomionsa pieneen vihkoon.⁶ Arabiaakin näyttää Pehr Johan harrastaneen Michaelisin kieliopin pohjalta ja hebreaa H.Chr.Tullbergin sanakirjan perusteella.⁷

Mielenkiintoisimmalta näyttää kuitenkin Pehr Johanin suomen kielen harrastus. Hän laati laajan ruotsalais-suomalaisen sanakirjan – arvatavasti lähinnä Jusleniuksen sanakirjasta kopioimalla – ja tällä jäljennöstyöllä näyttää olleen melkoisesti suomen kielen opiskelun luonnetta. Aakkosellisten sanalistojen lisäksi hän kirjoitti myös ”kieliopin katkelmia” (grammatikaliska brottstycken), jäljensi Jaakko Finnolta suomalaisia sananparsia, kokosi pienen parlöörin käytännön elämässä esiintyviä kysymyksiä ja vastauksia suomeksi ja niin edelleen.⁸

Magnus Alopaeus puolestaan istui iltojaan vanhanpojan-kamarissaan selaillessaan maantieteellistä kirjallisuutta. Niinpä hän teki perusteellisia muistiinpanoja englantilaisen William Coxen saksaksi käännetystä matkakuvauksesta ”Reise durch Polen, Russland, Schweden und Dänemark” (I osa, Zürich 1785). Hän kirjoitti esimerkiksi: ”Puolalaiset ovat helpeää ja eloisa kansaa: he sekoittavat melkoisesti tunteita tavalliseen keskusteluunsa ...He muistuttavat kasvonpiirteiltään, puvultaan ja koko ulkoasultaan enemmän aasialaisia kuin eurooppalaisia ja he polveutuvatkin kiistatta tataareista”.⁹ Tuntemattoman tekijän Kiinan kuvauksesta Magnus jäljensi seuraavaa: ”Kiinalaiset ovat yleensä matalamielisiä ja kieroja: heidän kanssaan on todella vaikeaa olla tekemisissä. Maan eri provinssien asukkaat eroavat toisistaan sekä kieleltään että tavoiltaan. Vain mandariinit – tämä on ylimmän säädyn nimi – puhuvat koko valtakunnassa samaa kieltä. Kiinalainen on mahdottoman ahkera. Matkustava ulkomaalainen voi nähdä kiinalaisen talonpojan, joka ohjaa yhdellä kädellä vaimonsa vetämää auraa, kylvävän viljaa vapaalla kädellään”.¹⁰ Ja Jaavasta hän merkitsi samasta lähteestä muistiin: ”Hollantilaiset pitävät Jaavassa valtaa käsissään. Ne heistä, jotka kestävät ilmastoa, pääsevät pian tuottoisiin toimiin, tulevat rikkaiksi ja mahaviksi, syövät ja juovat ylettömästi.”¹¹

Marokossa elävistä maurilaisista Magnus kopioi: ”He ovat älykästä, mutta samalla petollista kansaa, joka käyttää hyödykseen jokaista tilaisuutta pettää ja ryöstää herkkäuskoisia ja rauhanhaluisia neekereitä. ... He ovat maailman turhamaisin, ylimielisin, taikauskoisin ja suvaitse-

⁵ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kreikkaa.

⁶ HYK, Alopaeusten kokoelma. Järjestämätön osa.

⁷ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kreikkaa.

⁸ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kielitiede. Suomi. Lappi.

⁹ HYK, Alopaeusten kokoelma. Maantiedettä 1.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

mattomin kansa. He ovat muhamettilaisia, ja kristityn tappaminen on heille samaa kuin koiran kuoliaaksi lyöminen". Maurilaisten näkemys naiskauneudesta huvitti lukijaa ja niinpä hän kirjoitti senkin muistiin: "Sen naisen, jota pidetään kauniina, pitää olla niin lihava, että hän ei itse jaksa kävellä, vaan parin orjan pitää kannatella häntä kainaloista. Täydellisen kaunottaren painoa jaksaa tuskin yksi kameli kuljettaa". Espanjalaisista Amerikassa Magnus merkitsi vihkoonsa: "He ovat koko kansakunta pelkkiä aarteensijöitä. Kaikki elinkeinot ja käsityöt lyödään laimin, kauppa on aivan lamassa, mitä kauneimmat seudut jätetään metsittymään, ja autiomaihin tehdyt retket ovat pääasiana...Ja kaikesta kullasta, mikä Amerikasta virtaa Eurooppaan, maksetaan hinta välttämättömyystarvikkeina. Jos Espanja olisi hoitanut siirtomaansa yhtä hyvin kuin Englanti, olisi se nyt Euroopan ensimmäisiä valtioita". Amerikan alkuasukkaista Magnus kirjoitti lukemaansa teokseen nojaten: "Amerikkalaisten ruumiinrakenteen heikkous sattuu heti silmiin. ... Kaikki työ käykin heiltä aika hitaasti. Puun kaataminen saattaa viedä koko vuoden ajan. Veneen rakentaminen voi viedä vuosikausia, ja sattuu niinkin että vene ehtii mädätä, ennen kuin intiaanit laskevat sen vesille. On käynyt myös niin, että talon katto on luhistunut toiselta laidaltaan vanhuuttaan, kun alkuasukkaat ovat vielä rakentaneet sitä toiselta puolelta".¹²

Magnus Alopaeuksen maantieteelliset merkinnät paljastavat aika huomattavan alan lukeneisuuden. Siellä täällä näkyvät lähdemaininnat kertovat, että hän oli tutustunut ainakin seuraaviin teoksiin: Rochonin "Reise nach Madagaskar"-kirjaan (1792), Stedmanin "Nachrichten von Surinam"-teokseen (1797), Meinerin "Briefe über die Schweiz"-kirjaan (1788), Mungo Parkin teokseen "Reise in das Innere von Afrika" (1799), John Hanwayn "Reisen"-lukemistoon (1754) jne.

Pehr Johan Alopaeus istui kynä kädessä myös lukiessaan lehtiä. Hänen eri aikakautisista julkaisusista tekemiään merkintöjä on kaksi vahvaa nidettä, minkä lisäksi kolmas nide samaa sarjaa on ollut olemassa, mutta joutunut kateisiin.¹³ Nämä muistiinpanokirjansa on Pehr Johan isänsä neuvoja seuraten varustanut kunnollisilla hakemistoilla. Säilyneistä niteistä ensimmäinen alkaa vuonna 1787, kolmas vuodelta 1798, ja muistiinpanot ulottuvat 1810-luvulle.

Pehr Johanin muistiinpanojen alkuosa rakentuu ruotsalaisille aikakauslehdille. Seurattuja julkaisuja olivat mm. Stockholms Posten, Inrikes Tidningar, Allmänna Tidningar, Svenska Mercurius, Nya Svenska biblioteket, Åbo Tidningar jne. Lehtien vuosikertoja näyttää Pehr Johan jossain määrin tutkineen myös taannehtivasti, mikä selittynee sillä, että hänellä oli selailtavinaan lukion kirjastoon kertyneitä vuosikertoja. Häntä näyttäivät kiinnostaneen kaikki "oppineet" uutiset näissä julkai-

¹² Ibid.

¹³ HYK, E ö III 36–37.

suissa, eri kirjastoja koskevat tiedot, tunnettujen tiedemiesten elämäkerat yms. Vuodelta 1790 on ensimmäinen merkki ulkomaisen sarjan, Göttingische Anzeigen -lehden selailusta, ja samoihin aikoihin alkaa muistiinpanoissa ilmetä aihealan lavenemista – Pehr Johan kirjoitti muistiin huomioita lääketieteen ilmiöistä (eri sairauksista ja niiden hoidosta), eksoottisista maista, historiasta ja kielitieteestä. Puhtaiden lehtiutisten lomaan on joskus livahtanut otteita kirjoistakin; niinpä Pehr Johan on tehnyt melko laajoja merkintöjä Michaelisin arabian kielen kielioopin toisesta painoksesta (Göttingen 1781).

”Jenan kirjallisuuslehti” (Litteraturtidningen ifrån Jena) on yksi muistiinpanoissa ahkerimmin esiintyvistä lähteistä. Vuoden 1798 numerosta 46 Pehr Johan kirjoitti muistiin Marseljeesin säveltäjän ja runoilijan nimen mainiten samalla, että laulua esitetään Suomessakin. Kirjallisuuslehdestä hän näyttää sittemmin lukeneen jokaisen numeron ja kirjoittaneen muistiin asioita, joita ei ennestään tiennyt tai jotka horjuttivat totunnaisia käsityksiä. Toinen aikakauskirja, jota Pehr Johan seurasi, oli Intelligens Blatt, jonka kanssa hän näyttää seuranneen myös ”Allgemeine Literatur-Zeitungia”. Seuraavassa pari otetta hänen muistiinpanoistaan.

Pehr Johan merkitsi muistiin Mercierin musiikkia koskevasta esityksestä: ”Onko mahdollista, että jokin olento on ilman kykyä tuntea musiikin jumalallista suloa? Olkoon sellainen olio, jos se on olemassakaan, tuomittu ryömimään kuin käärme tai rötkimään kuin sika! Hän ei koskaan saa nauttia laulunjumalatarten hyvistä töistä. Musiikki on avain, joka avaa inhimilliselle järjelle uuden maailman. Onnellinen se joka jättäytyy sen jumalalliseen piiriin! Maalaustaide on lapsellisuutta, musiikki on taidetta. Kaunis musiikki on paras moraalin oppikirja. Musiikki lievittää ja pehmentää tavat, laajentaa neron, korottaa mielen luonnon harmonian tasalle. Kunnan muusikko on henkinen olento ... Musiikki on lopultakin se, joka sanoo ihmiselle, että hän kohoaa materialian yläpuolelle”.

Väliin Pehr Johan näkyy lukeneen filosofista kirjallisuutta, kuten otteet Meidnerin ”Grundriss der Dualenlehre” -teoksesta osoittavat. Myös lyriikka sai hänet joskus, vaikka melko harvoin, valtoihinsa. Sen osoittavat sitaatit Oxenstiernan ”Skördarna” -runon kuudennesta säkeestä, joihin hän liitti kommentin, ettei runoilijan kuvaus ollut aivan oikea mitä kreikkalaiseen mytologiaan tuli.

Jostain syystä näyttää lehtien seuraaminen katkenneen vuonna 1802, mutta Pehr Johan palasi vanhoihin tapoihinsa vuoden 1810 tienoilla tehden muistiinpanoja lähinnä saksalaisista julkaisuista, mm. Hamburgescher Correspondent -lehdestä ja Voigts Magazin für der neuesten Zustand der Naturkunde -julkaisusta. Myös Stockholms Posten oli silti edelleen havainnoinnin kohde.

Edellä mainittujen niteiden lisäksi Alopaeusten papereissa on irtonaisille lapuille kirjoitettuja muistiinmerkintöjä eri lehdistä, nekin etupääs-

sä Pehr Johanin käsialaa. Muistiinpanot osoittavat, että lehdenlukijamme alkoi vuoden 1809 jälkeen seurata myös venäläisiä aikakausjulkaisuja, mm. St. Petersburgische Zeitungia.¹⁴

Kuvan Magnus Jacob Alopaeuksen lukeneisuudesta antaa kaikesta suppeudestaan huolimatta hänen kuoltuaan tehty kirjastoluettelo, joka käsittää n. 980 teosta.¹⁵ Siinä kirjat ovat ryhmiteltyt formaatin mukaan, kuten oli tavallista, ja teoksista mainittu aioastaan tekijän nimi, ei teoksen titteliä tai painovuotta. Näistä syistä luetteloon sisältyvien kirjojen identifioninti on melko epävarmaa enkä ole yrittänytään suorittaa sitä muutamaa yleishuomiota perusteellisemmin.

Kirjaluettelossa dominoi kuten luonnollista teologia mutta myös filosofia ja historiantkirjoitus esiintyvät siinä näkyvällä sijalla. Kaikki tavallisimmat kirkolliset perusteokset — Raamatut, käsikirjat, virsikirjat jne. — ovat olleet Alopaeuksen hyllyssä monena kappaleena niin ruotsiksi, suomeksi, saksaksi kuin myös huomattavan useassa tapauksessa viroksi, jopa venäjäksi. Varsinaisesta teologisesta kirjallisuudesta on pietistien tuotanto hyvin näkyvillä. Kaikki ajan tunnetut pietistiset kirjailijat radikaalisimpia myöten esiintyvät usealla teoksella. Spener, Francke, Rambach, Pontoppidan, Arnold jne. toistuvat sivu sivulta. Myös muihin saksalaisiin kirkkohistorioitsijoihin ja Raamatuntutkijoihin (Mosheim, Michaelis jne.) Alopaeus oli tutustunut, minkä lisäksi kotimainen teologia oli tietysti lähes täydellisenä mukana luettelossa. Filosofian osalta dominoi Leibnizin ja Wolffin sekä heidän oppilaittensa (mm. Baumgartenin) tuotanto. Historiantutkijoista, etenkin kotimaisista (Pufendorff, Widekindi, Lagerbring jne.) ja saksalaisista (Arndt) on hyvä edustus, kuten myös luonnontutkijoista (Beckmann jne.), vaikka kotimaisia nimiä ei viimeainitulta alalta ole kovin monta. Lisäksi kirjaluetteloon sisältyy pitkiä sarjoja väitöskirjoja ja muuta raskasta ja asiallista luettavaa, mutta siinä ei ole häivääkään kaunokirjallisuudesta, aikakaus- ja sanomalehtikirjallisuudenkin rajoituessa melko vähiin, kuten ”Åbo Tidningar” -lehden vuosikertoihin.

Magnus Jacob Alopaeuksen kirjakokoelman suhteen meidän on kuitenkin esitettävä pieni epäily, se nimittäin, että kirjasto saattaa olla suurelta osalta aivan sama kuin vuonna 1788 pojattomana kuolleen piispa Gabriel Forteliuksen kirjakokoelma, Viimemainitusta on näet säilynyt 719 numeroa käsittävä luettelo, joka hämmästyttävän suuressa määrin täsmää yksin Magnus Jacob Alopaeuksen kirjaston kanssa.¹⁶ Tässä luettelossa esiintyvät aivan samat filosofit, pietistiset teologit ja historioitsijat kuin Alopaeuksen kirjastossa suunnilleen yhtä monin

¹⁴ HYK, Alopaeusten kokoelma. Varia. Otteita lehdistä.

¹⁵ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjaluetteloja.

¹⁶ Porvoon tuomiokapitulissa säilytettävään ”Cirkulärbref 1784—1801. Tom. IV” — niteseen sisältyvä luettelo ”Förteckning på framledne Biskopens Herr Doktor Gabriel Forteli Boksamling”.

teoksin. Vanha piispa Fortelius oli kuten tiedämme Magnus Jacobin isällinen suojelija tämän lehtorivuosina Porvoossa. Sekä Alopaeuksen vuonna 1789 pitämä parentaatio että etenkin laaja (20-sivuinen) elämäkerta *Borgå gymnasii historia* -teoksessa (IV osa, ss. 399–421) todistavat hyvin läheisestä henkilökohtaisesta suhteesta molempien miesten välillä. Jos epäilymme on oikea, emme voi päätellä Magnus Jacobin kirjaluettelosta kovinkaan paljon hänen teologisista käsityksistään. Piispan todellisia, yksityisiä kirjoja on silloin etsittävä muualta, hänen lukion kirjastolle tekemistään lahjoituksista ja hänen tilikirjansa kirjamaininnoista.

Peräti toisenlaisen kuvan levittää eteemme Ulrika Alopaeen perunkirjaan¹⁷ sisältyvä kirjaluettelo. Puolisonsa teologis-historiallista lukencisuutta vasten näyttäytyy Ulrika-rouvan kirjakaapin sisältö muutamana värikkäänä rivinä ajanmukaista kaunokirjallisuutta, kerrassaan viehättävänä osoituksena siitä, mitä rokokoon ja esiromantiikan aika saattoi tarjota kirjojen lukemisesta kiinnostuneelle säätyläisnaiselle. Luettelo eroaa Magnus Jacobin kirjalistasta siinäkin suhteessa, ettei se luettele pelkkiä kirjailijoiden nimiä, vaan täysin päinvastoin miltei pelkkiä kirjojen nimikkeitä, mikä sekin antaa Ulrikan lukuharrastukselle oman arvoituksellisen hauskuutensa.

Lista on paljon lyhyempi kuin Magnus Jacobin vastaava, vain 94 titteliä käsittävä. Siinä luetellut teokset olivat vain kahta kieltä – ruotsia ja ranskaa. Ruotsalaisia käännöksiä ranskalais-eurooppalaisesta ajanvietelukumistosta näyttävät olevan sellaiset romaanit kuin ”Klosternbarnen”, ”Italienaren”, ”Husfadern”, ”Moders täflan”, ”Den ståndaktige”, ”Röfvare Anföraren”, ”Trollflöjten”, ”Han har sjelf satt sin dom”, ”Orleanska flickan”, ”Nyårsgåfvan”, ”Den afbrutne offerfesten” ja ”Järnmasken”. Ne muutamat ruotsinnetut kirjalilijat, jotka mainitaan nimeltä, ovat La Fontaine ja Eusebius. Suoraan ranskaksi luettua kirjallisuutta ovat mm. ”Nouveaus Contes Moraux”, ”Lettres de Milady Juliette Catesby”, ”L’Honette Criminel”, ”Histoire Don Quichotte”, ”Discours par Bossuet”, ”Morale de Tacite”, ”Memoires d’un Protestant”, ”Le Songe d’Irus” jne. Huomiotamme herättää erityisesti ”Les Nuits d’Young”, todennäköisesti Henrik Gabriel Porthanin kirjeessään vuonna 1772 tarkoittama teos, ja Ulrikan veljen Pehr Juslénin kirjoitelma ”Svenska Theatren”, jonka sisar oli säilyttänyt kuolemaansa asti hyllyssään.

¹⁷ Ulrika Juslénin perunkirja 28.7. 1823. HMA, Porvoon raastuvanoikeus.

IV Murrosvuodet

12. Isänmaallisia ja poliittisia puheita

Olemme tulleet esityksessämme vaiheeseen, jossa tullaan kuvaamaan Suomen siirtymistä Ruotsin valtakunnasta Venäjän keisarikunnan osaksi Alopaeuksen perheen näkökulmasta. Ennenkuin käymme käsiksi tähän aiheeseen, on kuitenkin syytä kysyä, miten Alopaeukset, erityisesti Magnus Jacob Alopaeus, olivat valmistuneita tähän suureen murrokseen, mitkä olivat heidän poliittiset katsomuksensa ja siteensä Ruotsin suuntaan. Tämän kysymyksen valaisemiseksi on olemassa aineistoa, Magnus Jacobin ja hänen kahden vanhemman poikansa Pehr Johanin ja Magnuksen pitämiä isänmaallisia puheita, jotka juhlasävynsä ohella sisältävät myös persoonallisia näkemyksiä maamme asemaan liittyvistä seikoista.

Suomen ainoa lukio, Porvoon kymnaasi, muodosti näet usein puhujanlavan, jolta lukion rehtori, lehtorit tai adjunkti, esittivät mielipiteitään yleisistä asioista jonkin ajankohtaisen juhlapäivän vuoksi. Tuollaisissa tilaisuuksissa kokoontuivat lukiolaiset ylempään oppisaliin, jonne myös opettajakunta ja valittu joukko muita kuulijoita sijoittautui. Useimmiten esiintyi eforus, hiippakunnan piispa, noiden retoristen juhlahetkien korkeana suojelijana.

Magnus Jacob Alopaeus, ja myöhemmin myös hänen opettajan uralle antautuneet poikansa, joutuivat vuorollaan käsittelemään erilaisia teemoja nuorekkaan kuulijakunnan edessä. Jo tilanteesta johtuen esitetyillä puheilla piti olla kasvattava tendenssi.

Ensimmäinen Magnus Jacob Alopaeuksen julkisesti pitämistä puheista oli toukokuun 4. pnä 1771 esitetty puhe kuningas Aadolf Fredrikin kuoleman johdosta. Sen teksti ei ole säilynyt.¹ Toinen retoriikan näyte oli *parentaatio sotamarsalkka, kreivi Augustin Ehrensvärdin kuoltua*. Sen Magnus Jacob esitti lokakuun 4. pnä 1773 lukiotalossa. Tiedämme, että hän keräsi aineistoa esitykseensä tilaten Georg Magnus Sprengtportenilta

¹ *Neovius*, Anteckningar, s. 99.

biografisia tietöjä sotamarsalkasta, mutta kun nämä faktat tulivat hänen käsiinsä vasta vähän ennen puhetilaisuutta, ei hän ehtinyt sijoittaa niitä esitykseensä. Puhe on näin ollen kokonaisuudessaan hänen omaa käsialaansa ja perustuu siihen tuntemukseen suuresta sotilaasta, jonka hän oli ehtinyt saavuttaa toimiessaan tämän toimeksiannosta tähtitieteen luennoitsijana Viaporissa 1770–1771.

Esitys on Magnus Jacobin puheista pisimpiä ja liikkuu paljolti maanpuolustuksen aihepiirissä.² Aluksi puheen pitäjä kuitenkin luonnehti retorisin kukkaiskuvin Augustin Ehrensvärdin neroa patrioottina ja sotilaana. Hän sanoi, että Ehrensvärdin muistoa piti kunnioittaa Suomessa, olihan suuri osa tämän elämäntyöstä tehty tässä maassa ja olihan Ehrensvärd ottanut vaalilauseekseenkin suomalaisen sanan.

Esitellessään Ehrensvärdin elämänvaiheita Alopaeus korosti tämän saaman mainion kasvatuksen merkitystä. Erinomaiset kotiopettajat kouluttivat häntä systemaattisesti eri tieteissä. Aluksi tuleva sotilas aikoi lukea papiksi, mutta valitsi sitten matematiikan pääaineekseen. Hänen mielessään väikkyi suorastaan matematiikan professorin asema Upsalassa elämän päämaalina. Kun tästä ei isän varhaisen kuoleman vuoksi tullut mitään, hän valitsi 16-vuotiaana tykistön urakseen. Mekaniikassa ja muissa asiaan kuuluvissa tieteissä Ehrensvärd sai opetusta kuuluisalta Christofer Polhemilta ja tykistön ampumaopissa kenraali Carl Cronstedtilta. Sitten hänelle aukeni tilaisuus tehdä laaja ulkomaanmatka Tanskaan, Saksaan, Hollantiin, Ranskaan ja Englantiin, joissa maissa tekemistään sotilastieteellisistä havainnoista hän kirjoitti kaksi kertomusta, toisen tykistöstä ja toisen kivääritehtaista. Tiedeakatemian julkaisuissa hän painatti kolme hyödyllistä tutkielmaa, jotka käsittelivät ruotsalaista ja ulkomaista ruutia, mörssärin rakennetta ja leirien linnoittamista sekä metsämurroksia. Myös Ehrensvärdin puhetta upseerikasvatuksesta ja hänen esitystään Ruotsista merivaltana Alopaeus lainasi, suppeasti tosin.

Ehrensvärdin osanotosta eri sotiin puhuja sanoi, että tämä oli osoittanut suurta urhoollisuutta Hattujen sodassa, erityisesti Munkkiniemen lahdella 1741 käydyssä merikahakassa ja myöhemmin Böömissä, osallistuessaan siellä sotaan Preussin joukoissa. Hänen suuruutensa tuli ilmoille vuoden 1747 valtiopäivillä, jolloin päätettiin Suomen linnoittamisesta. Tästä lähtien Ehrensvärd oli yhtä mittaa toiminnassa Viaporissa pystyttämässä, josta rakennettiin nopeasti Euroopan voimakkain linnoitus. Viime aikoina oli Alopaeuksen mukaan Ruotsissa esitetty kritiikkiä Suomen linnoittamisesta, koska se ärsytti Venäjää. ”En voi mitenkään uskoa kenenkään olevan sitä mieltä siitä heikosta syystä”, puhuja lausui, ”että näin vain ärsytettäisiin voimakasta vihollista ja että ystävyysliitto tämän kanssa olisi tarpeeksi hänen ystävyytensä voittamiseksi kaikiksi ajoiksi. On väärin ajatella, että Venäjän hyväntahtoisuuden voitta-

² *Neovius* II, s. 349–370.

miseksi riittää, ettei sitä vastaan tehdä mitään. Sen väkiluku on niin suunnattomasti omaamme suurempi, että se voi kaikissa tapauksissa käydä yllättäen kimppuumme. Olkoon kaukana rehellisestä ruotsalaisesta miehestä uskoa, että pelkkä ystävyys riittää turvaksemme. Sekä vanhempien että nuorempien kansojen esimerkki osoittaa, kuinka vähän pieni yhteiskunta voi turvata juhlallisesti vahvistettuihin sopimuksiin suurten rajanaapureiden kanssa. Niiden kirjallisiin lupauksiin ja sionsvakuutuksiin uskominen on kuin ensin kirjoittaisi itselleen hyvät ja turvalliset lait ja sitten heti antautuisi orjaksi. Erään vanhastaan hyvin mahtavan kansakunnan kohtalo on tästä hyvänä esimerkkinä”, Alopaeus sanoi tarkoittaen Puolaa. ”Sitäpaitsi on todettu asia, ettei vain väkiluku jossakin valtakunnassa tee sen olemassaoloa turvatuksi, vaan myös alamaisten kunnioitus Jumalaa ja kuningasta kohtaan, mikä voi niin yhdistää ihmiset, että asukkaiden ei tarvitse pelätä ulkomaista valloittajaa”. Ehrensvärd oli puhujan mielestä aivan oikeassa jo 1765 kirjoittaessaan, että linnoitukset, laivasto ja maan taloudellinen kehittäminen olivat Suomen ainoa oikea turva. Ja linnoitusten piti sijaita meren rannalla jotta apu Ruotsista voisi saapua vesitse. Omana ajatuksenaan Alopaeus lisäsi, että myös Saimaalla voitaisiin ajatella pieniä kaleereja, koska Savo, Karjala ja Häme olivat perin turvattomia paikkoja kasakkoja ja kalmukkeja vastaan.

Ehrensvärdin päätyönä oli ollut Viapori, joka sijaitsi ainoalla oikealla paikalla, sanoi puhuja. Nyt se oli oivallinen linnoitus ja Place d'Armes, josta koko aikaisemmin niin vähäksytyn Suomen puolustus voitiin hoitaa. Ehrensvärdin ansiota oli myös saaristolaivaston kehittäminen. Kaleerit olivat välttämätön ase, koska vihollisella oli juuri tällaisia soudettavia laivoja. Jos Suomi menetettäisiin, tulisi Ruotsi Ehrensvärdin mukaan joko olemaan täysin ilman rajaa Venäjää vastaan tai sitten raja pantaisiin menemään ainoaan mahdolliseen paikkaan, Ahvenanmereen tai suorastaan Vaxholman kohdalle Tukholman saaristossa. Kysymyksessä oli siis koko Suomen säilyttäminen tai maan täydellinen menettäminen, Magnus Jacob korosti.

Viaporin rakentaja sai suurtyöstään paljon parjausta osakseen, kuten todella merkittävien miesten osana usein oli. Kuitenkin häntä myös palkittiin vuonna 1765 vapaaherran arvolla ja myöhemmin kreivin tittelillä. Lopuksi Magnus Jacob Alopaeus viittasi nuoreen kuninkaaseen Kustaa III:een Ehrensvärdin tekojen oivallisena ymmärtäjänä, olihan Majesteetti pelastanut vallankaappauksellaan koko Ruotsin Puolan hirtittävältä kohtalolta, ja kruunajaisissaan muistanut Ehrensvärdiä erinomaisilla kunnianosoituksilla. Parentaationsa Magnus Jacob lopetti uljaaseen runoon, joka ei sisälly sen painettuun laitokseen:

”Så länge ärans röst i Svears hjertan talar
så länge snillet käns och dygden vänner har,
så länge Manhems folk förtjenstens rätt betalar,

Och än uti vårt Bröst ett Fosterland är qvar,
 Skal ej den hjeltens lof från våra Läppar svinna,
 Som eldat af sin nit för sine Landsmäns väl,
 Sågs lik ett nyttigt ljus för Fosterlandet brinna,
 Och uti sina värk tryckt in sin stora Själ.”³

Tämä runo ei varmaankaan ole Magnus Jacobin itsensä sepittämä, sillä hänen hanhensulkansa ei taipunut säkeiden laatimiseen. Kuka sen on kirjoittanut, ei ole varmasti tiedossamme. Käsikirjoituksessa on tällä kohdalla kummallinen merkintä: ”*Porthan slöt sin parentation med denna vers*”. Tämä lause sisältää itse asiassa viittauksen toiseen Ehrensvärdin kuoleman johdosta pidettyyn puheeseen, jonka Henrik Gabriel Porthan esitti Turussa heinäkuun 17. pnä 1773 ja jonka käsikirjoitus on joutunut kadoksiin.⁴ Kun Magnus Jacob Alopaeus on liittänyt ystävänsä runotuotteen oman parentaationsa käsikirjoitukseen, on ehkä ajateltavissa, että hänellä on ollut Porthanin puhe muutenkin käytettävissään. Varmaa tämä ei kuitenkaan ole, ja näemme itse tekstistä, että sen päälinjat noudattivat lujasti lehtorin omaa ajatuksenjuoksua.

Huomaamme näet puheesta, että Alopaeus painotti mielihyvin Ehrensvärdin ansioita matemaattikkona ja mekaanikkona – nämä tieteenalathan olivat puhujan omia. Mutta Alopaeus julistautui myös sotamarsalkan puolustuspoliittisen ohjelman lujaksi kannattajaksi ja tuomitsi ne, jotka eivät tukeneet tämän ajamaa varustelulinjaa. Maanpuolustushankkeilla oli Alopaeuksessa useimmiten vankka tukijansa.

Kolmas merkittävä hengentuote, jonka matematiikan lehtori sai laatiakseen, oli *itse kuninkaalle osoitettu kutsu* Porvoon lukiossa vuonna 1775 pidettyyn juhlaan. Millaisessa yhteydessä se oli esitetty, siitä kertoo Alopaeus itse 13. pnä kesäkuuta 1775 päiväämässään kirjeessä Henrik Gabriel Porthanille, jota kannattaa lainata.⁵

Kustaa III:n käynti Eriksgatanillaan Porvoossa oli tavaton tapahtuma pikkukaupungille ja herätti sen asukkaissa mitä vilkkainta innostusta. Piispa, tuomiokapituli ja papisto sekä maistraatti seisoivat odottamassa kuningasta tullinportilla, ja kun vaunut olivat saapuneet, piti piispa lyhyen tervehdyspuheen. Kustaa III:n majapaikassa esiteltiin sitten upseerikunta ja papisto majesteetille. Tässä tilaisuudessa Magnus Jacob astui rohkeasti esiin ja jätti Kustaa III:lle kirjoittamansa kutsun tulla seuraavana päivänä kymnaasin juhlaan, jonka tekstiä kuningas silmäili ja suostui sitten – vaikka oli aikonut muuta – osallistumaan tuohon ikimuistoiseen seremoniaan.

Seuraava päivä oli Magnus Jacobin elämän kiireisimpiä, niin vauhdikas, että hän oman kertomansa mukaan aivan unohti syödä. Huomatta-

³ HYK, Alopaeusten kokoelma. Biografiaa 2.

⁴ *Gunnar Palander*, Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana, s. 100.

⁵ HYK, Henrik Gabriel Porthanin kokoelma. A–B.

va osa juhlan onnistumisesta lepäsi näet matematiikan lehtorin hartioilla. Lukion talo ja raatihuone olivat somasti koristetut, edellinen Magnus Jacob Alopaeuksen erikoisalalta tähtitieteeltä lainatulla dekoraatiolla, jossa maa kiersi aurinkoa ja juhlallinen lause ALMA LUCE ADEST EXPECTATUS loisteli suurin kirjaimin. Kuningas osoittautui erittäin hyväntuuliseksi kymnaasin juhlatilaisuudessa ja kuunteli armollisesti lehtori Borgströmin puhetta, joka Alopaeuksenkin mielestä oli yllättävän hyvä. Lopuksi Kustaa III oli sanonut lehtoreille muutamia ystävällisiä sanoja siitä, että lukiota pitäisi laajentaa sotilasopetuksen suuntaan ja poistunut seuraamaan rakuunoittensa harjoituksia.

Kirjeessään Porthanille Magnus Jacob kertoo olleensa niin hermostunut, että oli valvonut koko yön peläten jonkin yksityiskohdan — erityisesti melko kurjan orkesterin esitysten — vielä menevän vinoon. Kaikki oli, Luojan kiitos, kuitenkin sujunut hyvin ja Porvoo tehnyt kuninkaaseen edullisen vaikutuksen, siellä kun oli niin paljon puhtaampaa kuin Helsingissä, missä valtoimenaan juoksennelleet siat olivat pahasti häirinneet kuningasvierailun juhlallisuutta. Kirjeensä viimeisillä riveillä Alopaeus vielä antoi Porthanille luvan käyttää selostustaan Åbo Tidningarissa, kunhan siitä ensin oli poistettu liian persoonalliset sävytykset.

Se painettu kutsu, jota kuningas katseli oli otsikoitu yksinkertaisesti *Til Hans Kongl. Maj:t Vår Allernådigste Herre och Konung*. Ollakseen Magnus Jacobin kynäntuote on tämä teksti verraten hillitty, hyvin suunniteltua rojalismia huokuva. ”Ilomme on sitä suurempi, kun tämän maan asukkailla vain harvoin on ollut armo nähdä Kuninkaita rajojensa sisällä”, kutsu alkaa, ja jatkuu toteamuksella, että ne Ruotsin kuninkaats, jotka olivat käyneet Suomessa, myös olivat osoittautuneet isänmaan suurimmiksi hyväntekijöiksi. Sekä Kustaa Vaasa että Kustaa II Aadolf, jotka olivat vierailleet Suomessa, ”olivat olleet Kaitselmuksen valitsemia välineitä pelastamaan Valtakunnan ulkomaisesta ikeestä ja lujittamaan sen onnellisuutta”. Myös lempeä Aadolf Fredrik oli vierailut maassamme. ”Vain harvoin on mikään maa saanut niin usein kärsiä sodan rasituksia ja onnettomuuksia. Mutta meidän pilviset päivämme ovat kirkastumistaan kirkastuneet siitä silmänräpäyksestä, jolloin Kaikkein Korkein armossaan valitsi Teidän Majesteettinne isän Ruotsin kuninkaaksi”, Alopaeus oli kirjoittanut ajatellen, että vuoden 1743 jälkeen ei todellakaan mitään sotaa ollut käyty Suomessa. Nyt olivat erämaat tulleet viljellyiksi ja suot muutetuiksi hedelmällisiksi vainioiksi. Maan asukasluku oli milteipä kaksinkertaistunut menneinä vuosikymmeninä. ”Iloinen ja ahkera kansalainen ei enää pelkää epävarmoja oloja, tulevaisuus ei ole hänen silmissään harmaa, hänen ei tarvitse tukahduttaa ahkeruuttaan eikä kätkeä omaisuuttaan metsiin tai vuorten rotkoihin, sillä meiltä ei enää puutu puolustuslaitosta, joka olisi maan laajuuteen, sijaintiin ja tarpeisiin nähden sopiva”.

Lukiossa oli myös käynyt Suomen-vierailullaan kuninkaan isä, Aadolf Fredrik kesäkuun 28. pñä 1752. ”Suomen asukkaats ovat ikivanhoista

ajoista tunnettuja suoraselkäisyydestään ja rehellisyydestään, rikkumatomasta uskollisuudestaan ja rakkaudesta kuninkaitaan kohtaan. Tämän perityn ajattelutavan ovat tämän oppilaitoksen opettajat yrittäneet istuttaa kasvavaan nuorisoon; katsommepa korkeimmaksi kunniaksemme kouluttaa kunnollisia alamaisia Suurelle ja Rakastetulle Kuninkaallemme”. Ja lopuksi Alopaeus esitti kuninkaalle ja hänen seurueelleen alamaisten kutsun saapua seuraamaan tulevan huomispäivän juhlallisuuksia lukion ylemmässä oppisalissa.

Huomaamme Magnus Jacobin lyhyestä tekstistä, että hän oli pannut pääpainon suomalaisiin teemoihin, katsellut kuningasvierailua Suomen näkökulmasta. Korostamalla maanmiestensä horjumatonta rojalismia hän pyrki hankkimaan suopeutta majesteetilta, ja onnistuikin siinä suhteessa, että Kustaa III muutti päätöstään ja osallistui lukion juhlahetkeen.⁶

Toisen kerran Magnus Jacob joutui esiintymään Kustaa III:n edessä heinäkuun 9. pñä 1788 kun majesteetti sodan puhjettua saapui Porvooseen. Tuomiokapituli ja lukion opettajakunta olivat kuten asiaan kuului nytkin kuningasta vastaanottamassa, ja matematiikan lehtori Alopaeus oli saanut tehtäväkseen lausua kaupungin kirkonmiesten mielipiteen syntyneen välienselvittelyn johdosta.

Puhe ei valitettavasti ole säilynyt⁷, mutta olemassa olevan selostuksen mukaan Magnus Jacob oli sanonut toivovansa, että ”Majesteetista tulisi niin suuri Herran työkalu, että hän valtaisi uudelleen hyvin häpeällisesti menetetyt vanhat Ruotsin maat ja kaupungit, vapauttaisi uskonveljemme, maanmiehemme ja jopa monet sukulaisemme ulkomaisesta ikeestä”. Epäilemättä lehtori Alopaeus lausui näillä sotaista ekspansiohenkeä hehkuvilla sanoilla oman sydämensä toivomuksen sodan lopputuloksesta, ja luultavaa on, että moni muukin elätteli samantapaista toivetta Ruotsin aseman lujittumisesta valtakunnan itäisellä äärellä.

Seuraava tilaisuus osoittaa isänmaallisia tunteita sattui Magnus Jacobille vasta vuonna 1794, jolloin hän oli Tukholmassa pankintarkastajan ominaisuudessa. Kruununperijä Kustaa (IV) Aadolf ja hallitseva regentti, Kaarle-herttua, ottivat nimittäin marraskuun 25. pñä valtakunnan rajaseuduilla sijaitsevia hiippakuntia (Porvoon, Göteborgin, Kalmarin, Karlstadin ja Gotlannin hiippakuntia) edustavat pankintarkastajat vastaan linnassa ja tuomiorovasti Alopaeuksen kunniakkaaksi tehtäväksi tuli tervehtiä heitä molempia lyhyellä puheella. Kummatkin puheet olivat melko värittömät, eikä niistä ilmene, oliko tervehdyskäynti tapahtunut papiston aloitteesta vai monarkin kutsusta. Delegaation kokoonpano sai Alopaeuksen kuin itsestään puhumaan rauhasta, jonka säilyminen oli tärkeää rajaseudun asukkaille. Hän sanoi suoraan, että

⁶ *Magnus Jacob Alopaeus*, Til Hans Kongl. Maj:t Vår Allernådigste Herre och Konung. Åbo, tryckt hos J.C. Frenckell 1775.

⁷ *Arvid Hultin* (1920), s. 177–178.

sodan kauhut olivat aina rajaseutujen asukkaille läheisempää todellisuutta kuin muille valtakunnan alamaisille. Kaarle-herttualle osoittamassaan puheessa Magnus Jacob lausui lisäksi julki ajatuksen, etteivät valtakuntaa uhanneet vain ulkonaiset vaarat, vaan että hallitsijan oli lisäksi oltava varuillaan ”kaikkia niitä vehkeilyjä vastaan, jotka uhkaavat rauhaa ja turvallisuutta valtakunnassamme. Ajatellessamme sitä eripuraa ja riitaa, mikä on Euroopan muilla seuduilla repinyt rikki kaikkein pyhimmat siteet, tuhonnut monia tuhansia sukuja ja surmannut miljoonia ihmisiä, liikutumme kiittämään Kaikkein Korkeinta, joka on valinnut Teidän Korkeutenne välineekseen tukahduttamaan viisaasti kaikki ne vaarat, jotka uhkaavat häiritä rauhaa rakkaassa isänmaassamme”.⁸ Näiden kuulijan mielenlaatua myötäilevien sanojen on täytynyt miellyttää Kaarle-herttuaa, joka näki mannermaan kuohunnassa Antikristuksen olevan liikkeellä; ehkäpä väritön ja hiljainen kruununperijäkin pani merkille rajaseudun uskollisen pappismiehen, jonka ajattelutapa näytti sopivan kuin käsi hansikkaaseen hänen poliittiseen linjaansa.

Seuraavan kerran Alopaeuksen perhe kunnioitti Ruotsin kuningashuonetta vanhimman poikansa, lehtori Pehr Johan Alopaeuksen kautta lukion ylemmässä oppisalissa marraskuun 26. p:nä 1799, kun Kustaa IV Aadolfille oli syntynyt vallanperillinen.⁹ Toisin kuin isänsä oli Pehr Johan peräti lennokas reettori, jonka esitys oli innoittunutta ja vastakätkä voittavaa. Puhe kruununperillisen syntymästä on nuoren pitäjänsä kaikkein hienoimpia saavutuksia myös ajatussällöltään.

Pehr Johanin puheen keskeisenä ideana oli, että nuori prinssi syntyi samalla hetkellä kun historia käänsi lehteään ja 1700-luku vaihtui 1800-luvuksi. Tästä ajatuksesta lähtien hän otti kuvailtavakseen koko 1700-luvun Ruotsin näkökulmasta. Vuosisadan alussa Ruotsi oli vielä suurvalta, mutta naapurit olivat panneet päämääräkseen kukistaa sen nuoren kuninkaan, Kaarle XII:n, jota Pehr Johan kuvaili haltioitunein äänensävyin. Suomea kohtasi tässä välienselvittelyssä sotatantereeksi joutumisen osa:

”Tuona keväänä eivät työteliäät kädet enää viljelleet isänmaamme kivistä kamaraa: tasangoillemme pystytettiin sotaleirejä, ja vaaramme kaikuivat tykkien jyskettä – ja verensekaiset olivat ne aallot, jotka vyöryivät Suomen virroissa. Ja aluksi vastasyntynyt vuosisata ojensin voitonseppeleen rohkeille sotureillemme”. Tämä seppeli kuihtui kuitenkin Pultavassa ja Pohjolan Aleksanteri sai lyötynä etsiä itselleen turvapaikan Turkin alueelta. ”Synkemmin ei mikään vuosisata vielä ollut heiluttanut sodan soihtua maassamme. Kuningas oli paossa raa’an ja julman kansan armoilla; suurin osa hänen valtakuntaansa oli barbaarien miehittä-

⁸ HYK, Alopaeusten kokoelma. 38 Varia.

⁹ VA, Suomen Historiallisen Seuran kokoelmat. Alopaeuksen kokoelma. VII:2:1.

mä, jotka polttivat ja hävittivät kaikkialla, ja ne jotka pelastuivat vihollisten miekoilta kuolivat kaikkialla raivoavaan ruttoon”. Kaarle XII:n kuolemaan päättyi tämä kauhistuttava aikakausi isänmaan historiassa.

Tavallaan teki kuitenkin vielä pahempi aika tuloaan, Pehr Johan julisti. ”Ennen olivat Svean pojat tunteneet oikeutensa, mutta eivät silti unohtaneet velvollisuuksiaan alamaisine, nyt he asettivat kohtuuttomia vaatimuksia kuninkuutta kohtaan mutta laiminlöivät tyystin omat tehtävänsä”. Ja Ruotsin sotilaat, ”komeat kuin aurinko juhannuksena, tuliset kuin nuoret kauriit, kun Kaarle-sankari johti heidän rivejään, seisoivat nyt masentuneina ja vapisten uskaltamatta nostaa katsettaan kasvavaa Venäjää kohtaan, joka alkoi kohottaa siihen asemaan, mikä sillä nyt on, ja joka loi laajoja silmäyksiä Eurooppaan ja solmi ystävyyden siteitä sen tärkeimpien valtioiden kanssa”.

Fredrik I:n hallituskauden alussa ”palasi pelästynyt rauha, ja sen tulosta iloittiin kovin, vaikka sen saamiseksi tehdyt uhraukset olivatkin suuret; erityisesti rajaseudut olivat autioina, ja metsää kasvoi ennen väkirikkaiden kylien paikalla”. Kaikki tämä johti ajatukset talouselämän parantamiseen, ja tällä alalla tehtiinkin suuria. Myös uusi lakikirja ilmestui vakiinnuttamaan oloja. Epäkohdina oli ennen muuta villiintynyt valtionpäiväelämä, joka poikkesi täydellisesti aikaisempien aikojen hyvästä järjestyksestä. ”Kuinka kunnioitusta herättävä onkaan sellainen neuvoskunta, jota innoittaa rakkaus kotiscutuun, ja joka ilman katkeruutta tai puolueriitaishuuksia, kaikessa rauhassa neuvottelee Isänmaan eduista, miten yhteiskuntaa on hallittava tahdon ja voiman avulla, ja miten halveksittava sen sijaan äänekäs kansanjoukko, jonka meluisa neuvottelu ei johdu mistään innosta Isänmaan parhaaksi, tai ahkeruudesta yhteiseksi hyväksi, vaan puoluekiihkosta, tai vieraiden valtioiden kiihoituksesta”.

Kuulijoille jäi tuskin epäselväksi, että kunnon lehtori oli ajatellut Porvoon tuomiokapitulia sinä neuvoskuntana, joka harkitsi kotiseudun asioita tasapuolisesti, sillä Ruotsin valtaneuvoston toimintatavoista hänellä tuskin oli yhtä elävää kuvaa!

Kuvattuaan Pikkuvihan aikaa ja sitä seurannutta kulttuurielämän elpymistä Pehr Johan lausui maan uudesta kuningattaresta, Lovisa Ulrikasta: ”Tämä kuningatar, Euroopan suurimman kuninkaan ja filosofin sisar, oli koonnut ympärilleen Ruotsin loistavimmat runoniekat, ja hän perusti Kirjallisuusakatemia, jossa Dahlin puhdisti kielen ja Creutz ja Gyllenborg loivat neroillaan nuorempien kansalaistensa mieliin tunnetta ja makua luonnon kauneudesta”. Gööttläisten vanha ur-

hoollisuus tuntui kuitenkin aivan kadonneen heidän jälkeläisistään. Pommerin sodassa Ruotsin armeija "seisoi ja pureskeli kuolaimiaan aivan kuin hevonen, jota ei päästetä hyökkäämään eteenpäin". Ajan sotilaista oli Pehr Johanin mielestä ehdottomasti suurin Augustin Ehrensvärd, Alopaeusten vanha kotijumala. Hän omisti tälle Viaporin luojalle komean tiradin, jossa sotamarsalkan moittijoihin kohdistettiin murskaavaa kritiikkiä.

Luonnollisesti puhuja tervehti Kustaa III:n aikakautta suurella innostuksella. Hänen vallankaappauksensa selitettiin välttämättömäksi ja sitä ihailtiin sen helpouden vuoksi. Tieteiden ja taiteiden kukoistusta Kustaan valtikalla ylistettiin. Sitä masentavampi aikakausi alkoi kuninkaan murhan jälkeen. "Kohta hänen kuoltuaan vaikenivat laulunjumalattaret, muistojen temppeli suljettiin, koolla olevat runoilijat hajoitettiin, ja Nero ja Maku istuivat itkien suojelijansa haudan äärellä". Mikä oli aiheuttanut tämän muutoksen, sitä ei puhuja sanonut suoraan, mutta ilmeistä on, että Kaarle-herttuan ja Gustaf Adolf Reuterholmin hallitus sai hänen puoleltaan kovan tuomion. Onneksi tämä vaihe meni ohi ja Pehr Johan kiinnitti mitä valoisimpia toiveita käsillä olevaan aikakauteen, jota kirkasti erityisenä valonsäteenä pienen kruununperillisen syntyminen onnelliselle kuningasparille uuden vuosisadan kynnyksellä.

Pehr Johan Alopaeuksen puhe on useassakin suhteessa erittäin mielenkiintoinen. Se huokuu sotilaallisen urhoollisuuden ja sen suurimman inkarnaation Kaarle XII:n ihailua; mutta samalla on huomattava, että tuota sotilaallista urhoollisuutta katsellaan kokonaan Ruotsin näkökulmasta, ei Suomen. Suomen kohtaloksi tullutta hävitystä ei puheessa mitenkään panna soturikuninkaan syyksi. Alopaeuksen näkemys vapaudenajan puoluevallasta oli läpeensä kielteinen. Hän tervehti Kustaa III:a vanhojen hyvien tapojen palauttajana ja kulttuurin suosijana ja pani toivonsa tämän poikaan, Kustaa IV Aadolfiin. Herttuan valtakaudteen ja niihin henkilöihin, jotka olivat kritikoineet Suomen varustamista Ehrensvärdin johdolla, puhuja suhtautui kielteisesti.

Pehr Johanin nuorempi veli Magnus jäljensi puheen omiin muistiinpanoihinsa, joskin katkelmana.¹⁰ Eikä ilman syytä, sillä 18. p:nä marraskuuta 1805, jokseenkin tarkkaan kuusi vuotta myöhemmin, hänen tehtäväkseen tuli pitää samassa oppisalissa puhe prinssi Carl Gustafin, tuon Pehr Johanin riemulla tervehtimän lapsen, surullisen kuoleman johdosta.¹¹ Murhe oli Porvoossa sitä syvempi, kun Majesteetti oli nähnyt hyväksi nimittää tämän esikoispoikansa Suomen suuriruhtinaaksi antaen näin uutta eloa ja sisällystä vanhalle kunniatittelille.

Magnus Alopaeuksen retorista saavutusta ei käy vertaaminen Pehr Johanin uljaaseen kavalkaadiin 1700-luvun tapahtumista. Sen lähtökoh-

¹⁰ Jäljennös VA, Alopaeus-suku 2.

¹¹ Ibid.

ta oli suppeampi ja puhuja eksyi melko pian oudoille vesille pohdiskellessaan, ketkä Ruotsin kuningashuoneen lapsista aikojen kuluessa olivat kuolleet kapalovauvoina, mikä loi surupuheeseen omituista kirjanoppinutta sävyä. Ennen tätä puheen pääosaksi käsitettävää jaksoa kelpo matematiikan lehtori oli kuitenkin ehtinyt sanoa yhtä ja toista, joka kiinnittää huomiotamme Alopaeusten isänmaallisten katsomusten kuvastajana.

”Kaipuu, surun tytär, on kiertänyt valtaistuimen ympärille tumman harsonsa”, aloitti Magnus puheensa. ”Jokainen Suomen asukas, joka tunsii rakkautta kuningastaan ja kotiseutuaan kohtaan, seurasi joka päivä tämän pienen ruhtinaan elämää, toivoen, että hänestä kehittyisi tulevaisuudessa valistunut hyväntekijä”. Mutta toisin kävi — valtaistuinkaan ei ollut turvallinen paikka Tuonen viikatteelta.

Kuningashuoneen yksityisestä murhenäytelmästä Magnus siirtyi kuvailemaan kuoleman satoa Euroopan kauheilla taistelutantereilla. Mahavat kansakunnat raatelivat parhaillaan toisiaan sekä maalla että merellä. Suomessa kuitenkin elettiin yhä syvimmän rauhan tilassa, väkiluku kasvoi, ja tieteet, nuo rauhan tyttäret, olivat parhaassa kukoistuksessa. Prinssin ennenaikainen kuolema voitiin kuitenkin nähdä huonona enteenä. Puhuja toivoi kuitenkin, että ”tästä meidän maailmannurkastamme tulisi rauhan pysyvä kotisija, jossa se, paettuaan koko muusta Euroopasta, asuu kaikessa hiljaisuudessa, näiden pohjoisten seutujen asukkaiden palvomana”.

Tosin Suomen asukkaiden elämä oli kovempaa kuin elämä eteläisillä mailla — halla vei tuon tuostakin niin laakson ruusut kuin maanmiehen viljantähkät. ”Silloin tämän epäkiitollisen maakamaran viljelijä kiirehtii rauhallisena keskellä onnettomuuttaan sen metsän siimekseen, joka on ikiajoista ympäröinyt hänen kotiseutuaan. Jäntevän käden pitelemä kirves kaataa korkean männyn ja sen kaarnasta hän valmistaa sen aterian, jolla hän pysäyttää lastensa vuotavat kyynleet”. Vaikka väestö halusi rauhaa, oli Suomi silti ”sankareiden isänmaa. Täällä, vapauden kehdoissa, näissä kylmissä seuduissa, jossa luonto itse karaisee lapsensa, jossa niukkuus tukahduttaa kaiken velttouden siemenetkin, täällä on sotureita luotu, vihollistensa kauhuksi ja kotiseudun suojaksi. Ja jos kova välttämättömyys vielä kerran johtaa nuorisomme ytimen kaukaisiin maihin kukistamaan korskean vihollisen ylimielisyyttä, niin kyllä meidän taisteilijamme tempaavat laakerin vastustajiltaan, olivatpa nämä miten tahansa peloitelleet Eurooppaa. Se kunnioitus rakastettua kuningashuonetta kohtaan, joka on aina ollut tyypillistä Suomen kansakunnalle, ei tuolloinkaan tule hylkäämään sitä”.

Sitten puhuja siirtyi tarkastelemaan niitä pieniä prinssejä ja prinsessoja, jotka aikojen kuluessa olivat kuolleet kehtoonsa Ruotsissa. Mitä suurimmalla tarkkuudella Magnus esitteli pienet vainajat Kustaa Vaasasta käsillä olevaan päivään. Päästyään pitkän esityksensä jälkeen takaisin aiheeseensa Magnus sanoi, että nyt Ruotsin kuollut kruunun-

prinssi oli ottanut sijansa siinä piirissä, johon kaikki hänen luetteleman-
sa lapsivainajat kuuluivat.

Tämän jälkeen seurasi puheen syvällisempi loppuosa, jossa Magnus Alopaeus pohdiskeli kuoleman mysteeriä. ”Niin kuolee Ruhtinaan poika, loisteliaassa palatsissa, läikkyvien lamppujen valossa, jotka heijastelevat kristallien säihkyä. Niin kuolee myös se avuton lapsi, joka vetää viimeisen hengenvetonsa olkivuoteella, matalan majan nurkassa, vain kalpean kuun valaistessa tupaa”. Seisomme mykkinä katselemassa lamautuvien hermojen viime värähdyksiä ja koemme idean syyttömästä kärsimyksestä, Magnus sanoi. On totta, että kuoleva lapsi pelastuu pahalta maailmalta ja säilyttää viattomuutensa, mutta entäpä jos hän eloon jääneenä olisi selvinnyt kaikista viettelemyksistä kunnialla? Nämä olivat jokaisen ajattelijan ajatuksia liian varhain sammuneen ihmisen haudalla, Magnus totesi. Moni miehekäs ja hyvä teko jää epäilemättä tekemättä lapsen kuollessa. Mutta ehkäpä ihmisen kehitys jatkuu kuoleman jälkeenkin. Tätä puhuja toivoi hurskaasti, vaikka läpinäkymätön huntu kätkikin hänen omien sanojensa mukaan Ikuisen hänen katseeltaan.

Lehtori Magnus Alopaeuksen puheessa oli – sen makaaberia kuninkaallisten lapsivainajien luetteloa lukuunottamatta – muutama käänne, jossa Suomen osuutta valtakunnassa korostettiin siksi, että pikku vainaja oli Suomen suuriruhtinas. Magnus oli saanut esitykseensä mahtumaan viittauksen pettuleipää valmistavasta, rauhaa rakastavasta ja vähään tyytyvästä kansasta, jonka kuningasmielisyyys oli hyvin suurta. Myös suomalaisten urhoollisuudesta hän sai sanotuksi hyvän sanan. Muuten tässä puheessa oli esiromantiikan kirjallisia kajastuksia, kuoleman mystiikkaa ja metafysisistä syvällisyyttä siihen tyyliin, jota ajan maku vaati.

Viimeinen puhe jonka joku Alopaeuksista esitti Ruotsin vallan aikana, oli sekin Magnuksen pitämä lokakuun 22. pnä 1807 ja käsitteli prinsessa Cecilian syntymää.¹² Iloinen tapahtuma kuningashuoneen piirissä antoi puhujalle aiheen sisällöltään melko kirjavaan retoriikan näytteeseen, joka käsitteli ajan eri ilmiöitä historiallisia taustojaan vasten. Puhe sisälsi mm. maininnan Ruotsin suuruudesta, jonka yksi ainoa sankari, Kustaa II Aadolf, oli luonut levittäessään valtakunnan rajat Elbeltä Oderiin. Katastrofi Kaarle XII:n aikana oli hajottanut Ruotsin imperiumin, niin että ”isänmaa suri nyt hajalla olevina maanpaloina entistä kunniaansa. Haluaisin osoittaa Teille, kuinka samaan heimoon kuuluva kansa soti itseään vastaan ja kuinka lopulta kaikki, kukistettui-
na, ojensivat kätensä vieraan kansakunnan kahlittaviksi”.

Tehtyään tämän peitetyn viittauksen Puolan kohtaloon Magnus siirtyi omituista kyllä käsittelemään villien kansojen oloja ja niiden kasvat-

¹² Ibid.

tamista eurooppalaiseen sivistykseen, mikä ei tahtonut oikein onnistua. Verrattuna levottomiin oloihin kolonioissa oli Suomi toki täysi idylli:

”Tämä viljelymme, tämä onnemme on viisaan valtiosäännön seurausta, niiden lakien seurausta, joiden mukaan maata hallitaan. Olotila on seurausta Hallitsijoittemme henkilökohtaisista hyveistä”.

Sitten puhuja siirsi näkökulmaa tulevaisuuteen arvelemalla, että sieltä katsottuna täytyi nykyisen kuninkaan, Kustaa IV Aadolfin, aikaa pitää onnellisena. Tulevaisuudessa kerrottaisiin

”Kustaa IV Aadolfista, joka piti huolta lakien pyhyydestä ja että asioita hoidettiin, hänen lempeästä kuningattarestaan, joka teki hänen päivänsä viihtyisiksi, ja loistavasta suvusta, joka kerääntyi hänen valtaistuimensa ympärille ja ilahdutti hänen sydäntään. Kuulen jälkeentulevien puhuvan ajasta, jolloin yksimielisyys, yhtenäisyys ja keskenäinen avuliaisuus teki ihmiset onnellisiksi, ajoista jotka olivat rauhalliset Hallitsijan hyvyyden vuoksi. Näen tulevien sukupolvien kunnioittavan sen kuningashuoneen jälkeläistä, joka on valtaistuimella tänään: näen niiden ojentavan käsiään palvoen Ikuista kohti, joka on perustanut valtaistuimensa korkealle Tähtien piirin yläpuolelle”.

Näin siis vuoden 1807 kulkiessa loppuaan kohti ja Ruotsin vallan kohta päättyessä maassamme Alopaeuksen perheen jäsen toivoi hallitsevan kuningashuoneen jatkuvaa olemassaoloa tulevaisuudessakin valtaistuimella ja Suomen kuulumista Ruotsin valtakuntaan. Sellainen oli Alopaeusten parissa mieliala kohtalokkaan vuoden 1808 tehdessä tuloaan ja muuttaessa ulkoiset olosuhteet perin juurin.

Jos tarkastelemme kaikkia edellä selostamiamme puheita 1770-luvulta vuoteen 1807 yhtenä kokonaisuutena, voimme havaita niissä eräänlaisen ”esirunebergiläisen” suomalaisen isänmaallisuuden juonteeseen. Perheen eri jäsenet sanoivat, että Suomi oli rajascutua ja karua, pohjoista maata, jossa michuus ja sotalaallinen kunto sekä äärimmäinen uskollisuus kuningashuonetta kohtaan olivat vallitsevina. Luontoa Alopaeukset kuvailivat maalailevin, esiromanttisin sanoin, ja luonnon parissa asui tyytyväinen kansa, joka viljan loppuessa turvautui pettuleipään. Isä ja pojat olivat sitä mieltä, että Augustin Ehrenswardin suuri elämäntyö tähtäsi Suomen pysyttämiseen Ruotsin piirissä ja että tässä pyrkimyksessä myös tultaisiin onnistumaan.

Tärkeä edellytys Suomen puolustamiselle oli kuitenkin, että Ruotsissa oli luja kuningasvalta, kustavilainen systeemi, joka ymmärsi Suomen erityisiä oloja, kuten Kustaa IV Aadolf oli ymmärtänyt tehdessään pojustaan Suomen suuriruhtinaan. Vapaudenajan poliittinen kaaos oli

Alopacusten mielestä peräti tuomittavaa, kuten myös — vaikka hyvin varovaisesti ilmaistuna — Kaarle-herttuan valta 1790-luvulla. On huomattavaa, että kaikki nämä katsomukset lausuttiin julki juhlallisissa tilaisuuksissa kymmenien koulupoikien kuunnellessa. Siksi Magnus Jacob Alopaeuksen ja hänen poikiensa edustama poliittinen näkemys levisi moneen mieleen ja loi ilmapiiriä ainakin Porvoossa, mahdollisesti laajemmallakin Itä-Suomessa. Heidän ajatuksensa eivät varmaankaan olleet mitenkään yleisistä suomalaisista näkemyksistä poikkeavia, vaan samantapaisia katsomuksia tapaa muiltakin. Erityistä niiden suhteen on ainoastaan, että ne muodostivat johdonmukaisen kuvitelman, joka täydellisesti romahti vuosina 1808—1809. Kuinka Magnus Jacob ja hänen poikansa siirsivät vakaumuksensa koskemaan Venäjän keisaria säilyttäen silti suuren osan siihen sisältyviä piirteitä, osoitetaan seuraavissa luvuissa.

13. Valtakunnan vaihdos

Helmikuun lopulla vuonna 1808 ylittivät venäläiset joukot Kymijoen tunkeutuen Ruotsiin kuuluvan Suomen alueelle. Näin alkoi se tapahtumasarja, joka johti Suomen erottamiseen Ruotsista ja korottamiseen Venäjän yhteydessä olevaksi autonomiseksi suuriruhtinaskunnaksi. Lähellä itärajaa oleva Porvoo tempautui pian sotatoimien pyörteeseen. Miten tuomiorovasti Alopaeus ja hänen perheensä asennoituivat ensin miehitykseen ja myöhemmin valtakunnan vaihdokseen, on säilyneistä asiakirjoista nähtävissä hyvinkin tarkkaan.

Magnus Jacob Alopaeus oli lähtöisin suvusta, joka Ison vihan seurauksena oli jakaantunut ruotsalaisiin ja venäläisiin haaroihin. Hänen isänsä oli ollut viipurilainen, joka oli muuttanut Ruotsin puolelle. Magnus Jacobilla oli isänpuoleisia sukulaisia paitsi Viipurissa ja Inkerissä myös tärkeissä tehtävissä Venäjän diplomatian palveluksessa, olipa hänen serkkunsa Maximilian Alopaeus juuri vuonna 1808 itäisen suurvalan lähettiläänä Lontoossa ja toinen serkku David Alopaeus samassa tehtävässä Tukholmassa. Ruotsissa asuva rouva Ulrikan lähiomaisista koostunut sukulaisjoukko oli tosin melkoisesti supistunut, mutta sinne päin viittasivat silti lukemattomat niin viralliset kuin yksityiset yhteydet; siellä oli Magnus Jacob liikkunut niin valtiopäivämiehenä kuin pankintarkastajana ja historianharrastajana. Kuten olemme nähneet juhlapuheista, olivat uskollisuuden siteet Alopaeuksen perheessä hyvin lujat Ruotsin suuntaan.

Mitään erityisen myönteisiä tunteita Venäjää kohtaan ei Magnus Jacobin varhaisemmasta vaelluksesta todellakaan löydä. Tosin meidän on mainittava, että hän oli jo vuonna 1777 ehdottanut venäjän kieltä oppiaineeksi Rantasalmen triviaalikouluun, mikä ajatus oli hyvin paljon edellä aikaansa. Monissa yhteyksissä Magnus Jacob oli korostanut ruotsalaisuutensa lisäksi suomalaisuuttaan, aina kansliakollegiolle antamastaan hiippakunnan kielitilannetta koskevasta muistiosta ikimuistettaviin päivällisiin Tukholmassa vuonna 1801, jolloin hän joutui riitaan Ruot-

sin ulkopoliitikasta valtiosihterin vieraiden kanssa. Juuri tuomiorovastin ”suomalaisuuslinja” tulikin muodostamaan hänelle sillan Ruotsin valasta Venäjän valtaan.

Joulupyhien mentyä alkutalvesta 1808 varustauduttiin Alopaeuksen perheessä opiskelu- ja koulutyön aloittamiseen kuten tavallista. Tuomiorovastin harteilla lepäsi tuomiokapitulin johto vanhan piispa Zacharias Cygnaeuksen viihtyessä parhaiten Strömsbergin piispankartanossaan kaupungin ulkopuolella. Pehr Johanin ja Magnuksen tehtävät lukion lehtoreina vaativat suuren osan heidän ajastaan, mikä lisäksi hekin osallistuivat kapitulin toimintaan. Nuoremista pojista David ja Karl Elias varustettiin ensi kertaa lähtemään Turun yliopistoon, ja tarkoitus oli, että he asettuisivat asumaan samaan talouteen Jakob Fredrikin kanssa, joka eli Turussa hovioikeuden auskultanttina. Perheen hännänhuippu, lukiolainen Henrik Gabriel viiپی näin ollen yksin kotona sisar-
tensa Heddan ja Jeanneten sekä äitinsä seurassa.

Että sota oli ilmassa, näkyi kyllä ylioppilaspoikien jättäessä Porvoon. Pehr Johan Alopaeuksen muistiinpanojen mukaan sattui niin, että Ruotsin joukkojen komentaja kenraali af Klercker ja kenraali Aminoff olivat helmikuun loppupuolella majoittuneina tämän appi-isän kauppaneuvos Solitanderin taloon, samaan rakennukseen, jonka venäläisten ylipäällikkö kenraali Buxhoevdenkin myöhemmin valitsi asunnokseen. Ruotsalaisten kenraaleiden lähtö tapahtui Hämeenlinnaan, minne valtakunta keskitti armeijaansa.¹ Tästä huolimatta ei sotaa pidetty varmana, ja siitä syystä Pehr Johan saattoi – lukion rehtorina ollen – verraten rauhallisin mielin ojentaa helmikuun 15. pñä 1808 nuoremmille veljilleen latinankielisen suosituskirjeen yliopiston rehtorille viettäväksi.² Helmikuun 17. pñä lähti Johan-rengin ohjailema reki matkalle kohti Turkua, ja viikkoa myöhemmin, helmikuun 21. pñä, ylittivät venäläiset joukot valtakunnanrajan. Sodan syttyminen oli Porvoossa tiedossa kah-
ta päivää myöhemmin, helmikuun 23. pñä, jolloin Pehr Johan ja Jeannette lähettivät hätäantyneet kirjeet Turkuun siirtyneille veljilleen.

Jeannette kirjoitti: ”Toivomme että olette jo perillä Turussa. Mutta miten Johan-renki selviää sieltä takaisin on aivan epävarmaa. Kaikki hevoset ovat vaarassa tulla pakko-otetuiksi. Viime yönä pakenimme pappilasta Törnen taloon kaupungissa, sillä olimme kaikki suuren kauhun vallassa. Nyt olemme sentään uskaltaneet palata kotiin. Viime sunnuntai-iltana joutui Loviisa venäläisille”.³ Pehr Johanin kirje Jakob Fredrikille oli jonkin verran perusteellisempi ja alkoi huudahduksella: ”Vielä täällä eletään, Jumalan kiitos!” Ja sitten hän jatkoi: ”Äiti ja

¹ Ensimmäinen sivu P.J. Alopaeuksen muistiinpanoista v:lta 1808 on Porvoon tuomiokapitulissa, Karl Elias Alopaeuksen sekalaisissa papereissa, loput HYK:ssä.

² HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeitä-kotelo.

³ Pehr Johan ja Jeannette Alopaeuksen kirjeet helmikuulta 1808. HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeenvaihtoa.

sisaret asuvat luutnantti von Törnen luona, vaimoni ja minä taas hyvän appi-isämme luona. Toivon, että veljeni David ja Karl Elias ovat kunnan ylioppilaita ja kirjoittautuvat seminaareihin. Pyydä heitä pysymään kirjojensa ääressä ja lukemaan ahkerasti, olemaan kiltisti ja hiljaa siellä Turussa. ...Uskomme joka päivä kohtalomme Herran huomaa”. Jälkikirjoituksessa Pehr Johan sanoi, että kaikki istuivat kotosalla – paitsi Henrik Gabriel, joka seikkaili rohkeasti kaupungilla muiden puolikasvuisten poikien joukossa.⁴

Seuraavan päivän, helmikuun 24. päivän, iltapuolella venäläiset tulivat Porvooseen. Se kuvaus, jonka perheen vapaasti kaupungilla liikkuva vesa Henrik Gabriel huomattavasti myöhemmin jätti tuon karkauspäivän tapahtumista, voidaan eloisuutensa vuoksi jäljentää esityksemme.⁵ Suunnilleen samaa kertoo tosin myös Karl Elias päiväkirjassaan, mutta kun se on kokonaan pidetty Turussa, katsomme Henrik Gabrielin esityksen paremmin lainaamisen arvoiseksi.

”Karaiseva kasvatus ja uskonnollinen vakaumus oli antanut myöhemmälle piispa Alopaeukselle voimia kestää vastuksia ja kohdata rauhallisena tulevia tapahtumia... Vuoden 1808 sodan aikana hän ei vähääkään välittänyt mistään vaaroista, vaan pysyi täysin rauhallisena ja kylmänä kaikkeen tapahtuvaan nähden. Helmikuun 24. päivän iltana, itse karkauspäivänä, kun jo hämärsi, talven ollessa todella pohjoismainen, työntyivät Venäjän armeija Porvoon kaupunkiin. Pari päivää aikaisemmin olivat ruotsalaiset asettaneet kaupungin hautausmaan edustalle, Näsin kiven luo, muutaman kanuunan ampumavalmiiksi, kohdatakseen tuossa paikassa eteenpäin työntyvät venäläiset; mutta nyt he oivalsivat asemansa epäedullisuuden, kun siltä kohdalta ei mennyt mitään tietä Näsin kukkulan yli Malmin puolelle. Jos ruotsalaiset, joilla ei ollut kovin paljon väkeä, olisivat halunneet perääntyä asemastaan, olisi heidän pitänyt viedä kanuunansa suurelle maantielle, niin sanotun siltatullin luo, missä venäläisten koko tykistö olisi voinut ampuu heitä Bergbackenilta ja Pappilan mäeltä. Toisaalta sanotaan myös, että maistraatin rukoukset saivat ruotsalaisten komentajan luopumaan ajatuksesta käydä tykistötaistelu kaupungin sisällä. Kuinka asian laita onkaan, näin omin silmin mainittuja kanuunoita laahattavan lunttujen palaessa Pappilan ja Weckjärven tullen väliä edestakaisin, kun ei tiedetty, miltä puolelta Venäjän armeija aikoi marssia kaupunkiin. Vähää aikaisemmin oli Forsbyssä sattunut kahakka vihollisenkin arvostaman paroni Rehbinderin skvadroonan yhden komppanian ja venäläisen ratsu-

⁴ Ibid.

⁵ Henrik Gabriel Alopaeuksen 24.10. 1853 päiväämä kertomus venäläisten tulosta Porvooseen vuonna 1808. VA, Alopaeus-suku 2.

miesjoukon välillä; luutnantti Wählinin johdolla, joka oli tunnettu urhoollisuudestaan ja yritteliäisyydestään, oli tämä komppania joutunut yllättäen Forsbyssä saarroksiin ja murtautunut piirityksestä ulos. Näin Wählinin kokoavan miehiään aamupäivällä kauppias Sjöbergin talossa Ägatanin varrella. Selvästi näkyi, että kahakka oli ollut kova. Joukossa oli ratsastajaa vailla olevia satulahevosia ja muutamat rakuunat puuttuivat kokonaan hevosiin. Kaksi venäläistä vankia olivat tämän taistelun voitonmerkit – rakuuna ja jalkamies, molemmat nuoria ja kauniita kasvoiltaan, eivätkä he näyttäneet pelkäävän meitä, vaan hymyilivät iloisesti. Uteliaisuus oli suuri vanhalla Raatihuoneen torilla, jossa kaikki tungeksivat heidän ympärillään... Minusta rakuunan asepuke oli sangen merkillinen: se muistutti roomalaisten soturien asua, sellaisena kuin olin nähnyt sen kuparipiirroksessa.

Lopulta iltapäivällä lähtivät useimmat tykit joko Hämeenlinnaan tai Helsinkiä kohti ja vain kaksi kanuunaa asettiin Carlsbergin tontille niin sanotulle Riichenmäelle, jossa nykyisin on kasvi- puutarha. Myöhemmin iltapäivällä näki venäläisten vähitellen lähestyvän Ilbyn suunnasta. Riichenmäen kanuunat jyrähtivät ja lähtivät nekin pakoon, jolloin toisen lavetti särkyi ja se jäi venäläisten sotasaaliiksi. Toista ajettiin pappilan ohi Marbackeniin ja siitä joen yli Hämeenlinnan tielle.

Kohta olivat venäläiset pappilan mäellä mistä heidän etummaisensa, kaikki kasakoita, levittäytyivät käräjätalon mäelle tutkimaan, mitä Helsingin ja Hämeenlinnan puolella kaupunkia tapahtui. Ruotsalainen jalkaväki ja ratsumiehet olivat perääntyneet hyvissä ajoin, mutta yksi suomalainen rakuuna, nimeltään Blomster... oli jättäytynyt jälkeen. Tätä rakuunaa piti hänen päällikkönsä paroni Reh binder arvossa hänen reippautensa ja rohkeutensa vuoksi, mutta hän juopotteli hieman, ja häntä oli hänen humalassaan osoittamansa röyhkeyden vuoksi rankaistu ruoskalla, mistä huolimatta hän oli saanut jatkaa Reh binderin henkirakuunana. Tälläkin kertaa hän oli hevosta Porvoossa vaihtaessaan kallistellut lasia, ja päättänyt ylimielisyyden puuskassa uskaltaa pienen kahakan vihollisen kanssa... Lopulta nämä kuitenkin piirittivät ja voittivat hänet. Kuinka Blomsterillemme lopulta kävi, sitä en muista.

Isäni oli, saatuaan varman tiedon Loviisan kohtalosta, päättänyt vuokrata huoneita kaupungilta perheelleen mutta jäädä itse poikansa Magnuksen kanssa sekä kahden apupappinsa kanssa pappilaan, arvelleen aivan oikein, että he voisivat pappissäätynsä vuoksi estää talon ryöstön. Naiset ja lapset vietiin siksi luutnantti Törnen taloon, nykyiseen kihlakunnantuomari Meinanderin taloon. Sieltä kuulimme selväsi ne kaksi laukausta, jotka ruotsalaiset ampuivat Riichenmäeltä. Hämärän tullen venäläiset työntyivät

kaupunkiin pappilan tullin kautta ja leiriytyivät Kirkkotorille. Tämä joukko koostui pelkästään ratsuväestä; jalkaväki saapui myöhemmin illalla ja yöllä eri teitä pitkin. Hämärän laskeutuessa asetuin Törnen talon portin luo ja näin tästä paikasta kolme kassakkaa, jotka peräjälkeen pyyhälsivät Kirkkotorilta Kirkkokatua pitkin huomaamatta lainkaan minua. Hevosten laukka ei kuulunut ollenkaan ja kaupungissa vallitsi aavemainen hiljaisuus. Kaikki perheet olivat sulkeutuneet koteihinsa ja odottivat mitä tuleman piti. Naiset itkivät ja valmistautuivat kaikkein pahimpaan, mutta selvisivät pelkällä säikähdyksellä, sillä miehittäjät, joita johtivat sivistyneet päälliköt, käyttäytyivät esimerkillisen järjestyneesti. Myöhemmin illalla ilmestyi Magnus-veljeni ja toinen apupapeista, pastor Hacksell, Törnen taloon, sanoen, että meidän kaikkien pitäisi palata pappilaan, mitä tottelimmekin heti ja vaelsimme torille leiriytyneen venäläisen ratsuväen läpi kotiimme miehittäjien antaessa meille tietä erinomaisen kohteliaasti. Koulukujan luona, koulutalon edessä sillä kohtaa, mihin rakennettiin myöhemmin apteekkari Gaddin talo, tapasi meidät kaksi koreata upseeria molemmat ratsun selässä, joista toinen pysähtyi hetkeksi ja keskusteli ranskaksi Magnuksen kanssa, minkä jälkeen jatkoimme esteettä kulkuamme pappilaan. Tämä kohtaaminen on vieläkin kuin etsyntuneena mieleeni. Kaunis ja jäätävän kylmä talvi-ilta, vieraat sotilaat, minulle outo kieli, pitkät upseerit, erinomaisen hiljaisuus ja järjestys — kaikki teki mieleni juhlalliseksi. Että miehistö kärsi ankarasta pakkasesta näkyi selvästi, sillä kaikkien kasvot oli kiedottu kaulaliinoihin tai muihin vaatteisiin.

Kun tulimme pappilaan, tapasimme isämme hyvin tyytyväisenä asioiden kulkuun. Pari tuntia myöhemmin ilmestyi taloon kaksi rakuunaupseeria, eräs majuri Wittinghoff joka sittemmin asetui Viipurin läänin ja muuan alkuperältään venäläinen kapteeni, jotka molemmat kutsuivat isäni pyynnöstä rakuunansa pappilaan. Koko sen ajan, jonka nämä vieraat sotilaat asuivat meillä, he noudattivat erinomaista järjestystä. Myöhemmin yöllä, ennen majuri Wittinghoffin yöpuulle menoa, ilmestyi pihaan jääkäreitä. He olivat pienikasvuista väkeä ja pakkasen vuoksi hyvin vaatteisiin pyyntäytyneitä, mistä huolimatta he tunkeutuivat saliin asti vaatimaan viinaa. Onneksemme majuri ajoi heidät tiehensä. Monia tykkejä saapui illan mittaan ja asetettiin pappilan edustalle; vieraita rakuunoita tuli myös tasaisena virtana. Niin oli Porvoo vallattu ja liitetty ikuisiksi ajoiksi Venäjän mahtavan valtakunnan alaiseksi”.

Vaikka Alopaeuksen perheessä jättäytyminen voittajan valtaan kävi-kin näin kivuttomasti, ei kaikki ollut vielä selvää. Ensimmäisessä kirjeessään, joka pääsi Turkuun venäläisten miehitettyä tämänkin kaupun-

gin ja joka on päivätty maaliskuun 23. p:nä 1808, Magnus Jacob sanoi, että yskästä ja joistakin pienistä sairauksista huolimatta Porvoon väki voi hyvin. Turussa opiskelevien poikien piti tuomiorovastin mielestä pysyä kirjojensa ääressä eikä välittää suurpolitiikasta.⁶ Miten valtakunnan vaihdos Turun horisontista katsellen tapahtui, siitä kertoo meille Karl Elias Alopaeuksen pitämä päiväkirja. Poika tosin menetti muistiinpanonsa, koska hänen huolestunut äitinsä poltti ne, mutta kirjoitti ne kohta muistista uudelleen.⁷ Ruotsalaisten vetäydyttyä Turusta muodostui tilanne siellä Karl Eliaksen mukaan hankalaksi, sillä katurahvas otti vallan käsiinsä terroristoiden porvaristoa. Sosiaalisen kuohunnan vuoksi kaupungin varakkaat ottivat ruhtinas Bagrationin ja tämän venäläiset joukot pelastajina vastaan. Venäläiset tulivat kaupunkiin maaliskuun 21. ja 22. päivän välisenä yönä. ”Tuskin mitään kaupunkia on vallattu niin lempeästi ja niin vähäisellä pelolla väestön puolelta kuin Turkua, sillä kansa oli koolla torilla ja tullien luona katselemassa venäläisten sisäänmarssia, mikä tapahtui kuin tavallinen paraati”, Karl Elias kirjoitti. Alopaeuksen pojat seurasivat tapahtumaa kukin taholtaan: David Hämeentullin luota, Karl Elias torilta ja Jakob Fredrik hovioikeuden ikkunasta, sillä tuomioistuimien oli tuonakin päivänä pitävinään istuntojaan.

Suurpolitiikka teki tähän aikaan auttamattomasti tuloaan jokaisen suomalaisen mieleen sen uskollisuudenvalan muodossa, jota miehitysvallalta ennen pitkää rupesi vaatimaan. Etelä-Suomen osalta oli päätetty, että vala vannottaisiin rukoussunnuntaina 22. p:nä toukokuuta 1808 kenraali Alexejevälle Porvoon tuomiokirkossa, minne maaherra Herman Lode, ritaristo ja aateli, piispa ja papit, rahvaan edustajat joka kihlakunnasta sekä kaupungin porvaristo oli ankarasti velvoitettu saapumaan. Venäläisiä joukkoja oli tuona päivänä komennettu täydessä sotavarustuksessa kaupungille.⁸

Miten vaatimus valasta kohtasi Alopaeuksia, siitä on Pehr Johan jättänyt sangen valaisevan kuvauksen, joka on kirjoitettu hieman jälkikäteen, loka-marraskuussa 1808.⁹ Muistiinpanoissaan perheen vanhin poika kertoo, miten Alopaeukset luulivat, että amiraali Cronstedt, kuninkaalle uskollinen ruotsalainen, tulisi puolustamaan valloittamatonta Viaporia viimeiseen asti. Porvoossa kuultiin myös hyviä huhuja linnoituksen miehekkästä puolustautumisesta, mikä ilmeni Helsingissä olevien venäläisten paljona pommittamisena. Vähää ennen kohtalokasta aselepoa oli kuitenkin venäläinen kollegineuvos Hougberg käynyt Alopaeuksilla ja kertonut Viaporin taistelevan urhoollisesti, mutta että ampuminen lakkaisi parin päivän kuluttua. Samaa seikkaa oli korostanut

⁶ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeenvaihtoa.

⁷ *Neovius* I, s. 53 ja seur.

⁸ *L. G. von Bonsdorff*, *Den ryska pacificeringen i Finland 1808–1809* (1929), s. 327.

⁹ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kapseli 27. Historiaa.

myös kenraali Bestužev porvoolaisten suureksi hämmästykseksi. Vaikka linnoitus oli täynnä sotaväkeä, ampumatarvikkeita ja ruokavaroja se antautui paljon vähälukuisemmalle piirittäjälle toukokuun alussa, jolloin apua Ruotsista olisi jo voinut kohta tulla.

Toukokuussa sitten valloittaja vaati uskollisuudenvalaa kaikelta kansalta ja virkamiehiltä, jotka yleensä taipuivatkin. Porvoossa sattui, kuten olemme maininneet, valanteon hetki rukoussunnuntaiksi. Edellisenä päivänä oli tuomiorovasti Magnus Jacob Alopaeus käynyt ankaran sielullisen kamppailun, vieläpä väitellyt kiihkeästi molempien vanhempien poikiensa Pehr Johanin ja Magnuksen kanssa. Hän oli päättäväisesti sillä kannalla, että kieltäytyisi valasta, mutta lopulta hän taipui poikiensa esittäessä järkisyitä vannomaan keisarille uskollisuutta, mutta ei varauksitta, vaan erityisen kirjeen muodossa. Siinä hän aikoi esittää mielipiteen, ettei hän oikeastaan ollut vapaa tähän tekoon ennen kuin Ruotsin kuningas olisi rauhanteossa vapauttanut hänet ja muut suomalaiset uskollisuudesta Ruotsin valtaistuinta kohtaan. Tämä kirje, jonka Magnus Jacob laati samana lauantaina ja jonka Magnus käänsi ranskaksi, on erinomaisen mielenkiintoinen näyte tuomiorovasti Alopaeuksen ajattelutavasta. Se on osoitettu maaherra Lodelle ja tämän välityksellä venäläiselle miehittäjälle.¹⁰

”Siitä silmänräpäyksestä alkaen, jolloin Hänen Keisarillisen Majesteettinsa sotavoimat saapuivat tähän kaupunkiin, olen elänyt hiljaisesti, totellut Hänen Keisarillisen Majesteettinsa sekä hänen käskynhaltijansa määräyksiä sekä kehoittanut sanankuulijoitanikin tottelevaisuuteen, olenkaan sekaantumatta mihinkään sellaiseen, mikä ei kuulu virkaani”, Alopaeus aloitti. Mutta nyt, kun Keisari vaati uskollisuudenvalaa, rohkeni tuomiorovasti huomauttaa, että Ruotsin kuningas ei ollut vapauttanut häntä edellisestä valastaan, koska mitään rauhaa ei ollut tehty eikä Suomea ollut virallisesti luovutettu Venäjälle. ”Jos olisin omavaltaisesti ilman muuta vannonut valan Keisarille, olisi se ollut sikälikin hyvin raskauttavaa, kun olen sekä syntynyt että kasvanut Ruotsin valan alla, nauttinut mitä täydellisintä henkilökohtaista turvaa omasta ja perheeni puolesta sekä omaisuuteni puolesta, kaikkea lain sallimaa vapautta sekä muutoin monia kertoja saanut henkilökohtaisesti kokea Kuninkaan korkeaa armoa. Olen siksi ollut Ruotsin alamaisena sekä tyytyväinen että onnellinen enkä luule koskaan antaneeni kenellekään toiselle aihetta arvella mitään muuta”.

Nyt oli kuitenkin venäläinen sotajoukko valloittanut Suomen ja sen linnoitukset, Magnus Jacob kirjoitti korostaen erityisesti viimeainittua sanaa, ja osoittanut toiminnassaan hyvää kuria ja käytöstä. Keisari Aleksanteri oli ilmoittanut yhdistävänsä ”ikuisiksi ajoiksi tämän aseitensa voimalla vallatun maakunnan Venäjän valtakuntaan ja osoittanut

¹⁰ M.J. Alopaeuksen ruotsin- ja ranskankielinen kirje 21.5. 1808. HYK, Alopaeusten kokoelma. Konsistorin asiakirjoja.

sitäpaitsi armollista lempeyttä ja hyväntekijän ajatustapaa maan asukaita kohtaan”, mistä syystä Alopaeuskin katsoi lopulta voivansa vannon maanmiestensä kera vaaditun uskollisuudenvalan.

Tämän kirjeen Magnus Jacob Alopaeus lähti viipymättä viemään hyvin tuntemalleen maaherra Lodelle, joka puolestaan ojensi sen paikalla läsnä olevalle kenraali Alexejevälle. Venäläinen sotilashenkilö ei kuitenkaan ottanut paperia vastaan, lukemisesta puhumattakaan, vaan tokaisi perin yksiselitteisesti: ”Jos tuomiorovasti ei vanno, niin hän menettää virkansa”.

Sangen noloilla mielin Magnus Jacob Alopaeus lienee tuona lauanta-iltana palannut pappilaansa, yhä pitäen kädessään ranskankielistä kirjettään, jossa hän selitteli menettelytapaansa. Se ei suinkaan joutunut valloittajan arkistoon, vaan jäi säilyttäväksi Alopaeusten sukupapereissa osoituksena kirjoittajansa mielenlaadusta ja sisäisestä kamppailusta kahden valtakunnan välillä. Joka tapauksessa tuomiorovasti oli saanut hyvän vaikka kipeästi kirvelevän opetuksen niistä realiteeteista, jotka keisarin valtikkan alaisessa valloitusmaassa vallitsivat. Turhaan ei hänen taipuisampi vanhin poikansa kirjoittanut muistiinpanoihinsa: ”Pelkäsimme Siperiaa”.

Sunnuntaina kaikki Porvooseen kokoontuneet säätyläiset sekä talonpoikien edustaja joka kihlakunnasta ja kaupungin porvaristo kävivät valalla tuomiokirkossa, vilkuillen menomatalla täydessä taisteluvartuksessa Mellangatanilla seisovia venäläisiä sotilaita. Aivan ilman jupinaa ei vannonta käynyt, sillä Pehr Johan sanoo piispa Cygnaeuksen valaa suorittaessaan kuiskanneen Lodelle: ”Tämä lienee välttämättömyys.” ja maaherran vastanneen: ”Selvää että se tapahtuu käskystä”. Pehr Johan lisäsi omasta puolestaan muistiinpanoihinsa latinalaisen viisauden: ”Eundem quo armata trahant imperia”. Ja sitten hän kevensi esitystään kertomalla hauskan jutun edesmenneen piispa Krogiuksen pojasta, joka pantiin kaksi kertaa vannoman uskollisuuden sanat keisarille, mutta joka ei tullut siitä tippaakaan uskollisemmaksi, vaan pakeni ensi tilassa ruotsalaisten puolelle.

Porvoon valanvannonnasta olivat poissa hovioikeuden auskultantti Jakob Fredrik Alopaeus sekä hänen luonaan asuvat nuoremmat opiskelijaveljet David ja Karl Elias Alopaeus. Heidän kohtaloistaan Turussa antaa viimeksimainitun päiväkirja mitä eloisimman kuvan. Koska Karl Elias itse ei ollut vielä täyttänyt viittätoista, ei hänen tarvinnut suorittaa valaa, mutta muu Turku vannoi itsensä Buxhoevdenin valvoessa seremoniaa. Hovioikeudessa suoritti Jakob Fredrik valan venäläisen sotamarsalkan istuessa sen presidentin tuolilla, ja sitten Buxhoevden kiersi lääninhallituksen, tullin ja muut virastot ottaen vastaan niiden virkamiesten uskollisuudenosoitukset. Ylioppilailta vannonta kävi mutkattomasti — he kirjoittivat vain nimensä listaan.¹¹

¹¹ *Neovius* I, s. 84–85.

Alopaeuksen pojat aloittivat todella rauhattomasta ajasta huolimatta opintonsa yliopistokaupungissa. Meille on säilynyt koko joukko heidän tekemiään luentomuistiinpanoja kevätlukukaudelta 1808. Hauskimmat niistä ovat epäilemättä Karl Eliaksen muistiinmerkinnät professori Helleniuksen pitämistä lintutieteen luonnoista.¹² Oppinut tiedemies selvitteli esityksessään perusteellisesti erilaisia alan ongelmia, mm. kysymystä, miksi käet munivat vieraisiin pesiin. Kelpo professori arveli, että käkien suuri ravinnon tarve pakotti ne etsimään ruokaa niin tarmokkaasti, ettei hautomiseen jäänyt aikaa ja munat oli pantava vieraisiin linnunpesiin. Sitäpaitsi Hellenius vaipui keskellä miehityksen melskeitä muistelemaan onnellisempia aikoja suuren arkkiaatri Linnén luona Upsalassa, jolloin kasvipuutarhassa oli tarjottu paistettua riikinkukkoa, kahvia ja bischofia ylioppilaiden piristykseksi!

Kotona Porvoossa jatkui elämä keisarikunnan asioissa matkustavien pysähtyessä väliin pappilaan aterialle tai yöpymässäkin. Pehr Johanin muistiinpanot antavat hyvän kuvan miltä matkustavaisten virta näytti pappilan horisontista ja mitä uutisia se levitti ympärilleen. Joutuipa tuomiorovasti Alopaeus väliin esittämään alamaisia tervehdyksiä korkeilla vieraille. Siirappimaisimpia niistä on Magnus Jacobin lyhyt puhe itselleen kreivi Buxhoevedenille, venäläisten joukkojen ylipäällikölle, joka matkusti tammikuun 19. p:nä 1809 Suomesta Pietariin: ”Teidän Ylhäisyytenne oikeudentunto ja lempeys säilyvät aikakirjoissamme, ja tekevät Teidän Ylhäisyytenne nimen myös kaukaisille jälkeläisillemme yhtä rakastetuksi ja kunnioitetuksi kuin Galitsynin nimi vielä on joukossamme”, sanoi tuomiorovasti mahtavalle valloittajalle.¹³

Porvoon valtiopäiviä ja Alopaeusten roolia tämän tärkeän valtiollisen tapahtuman yhteydessä käsitellään toisaalla tässä teoksessa. Ne olivat – samoin kuin kohta tapahtunut nimitys piispaksi – mitä suurimmassa määrin omiaan solmimaan uusia siteitä Magnus Jacobin perheen ja keisarikunnan välille. Toinenkin seikka helpotti sopeutumista. Hiukan ennen valtiopäivien alkua tuli Porvooseen tieto mullistuksesta Tukholmassa. Kaikkein vilkkaimman kuvan uutisen putoamisesta kuin pommi keskelle Alopaeuksen perhettä on päiväkirjassaan antanut sen nuori vesa, ylioppilas Karl Elias, joka oli kotona valmistautuen valtiopäivien seuraamiseen. Ruotsista oli tullut tieto, että kuningas Kustaa IV Aadolf oli vangittu ja että Kaarle-herttua hallitsi hänen asemestaan. Järkyttäneen poika merkitsi muistiin, että Suomessa ihailtu kenraali Adlercreutz oli nostanut kätensä kuningastaan vastaan ja näin saanut sotakunniaansa lähtemättömän tahrان. Nyt hänen henkilönsä olisi kuvattava ikuisiksi ajoiksi mustin värein Ruotsin aikakirjoihin. ”Ja mitä pitäisi sanoa kansasta, joka ennen oli rakastanut Kuningastaan ja kunnioitta-

¹² HYK, Alopaeusten kokoelma. Föreläsningar öfver Zoologien, Ornithologien och Ictyologien.

¹³ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeitä-kotelo.

nut hallitsijahuonettaan rajattomasti, ja nyt kuitenkin voi sietää Herttua, jota ennen vihattiin ja halveksittiin, tämän siepatessa kruunun Lailiselta Kuninkaalta! Onnellinen Suomi kaikissa näissä iljettävyyksissä, kun sen ei tarvitse osallistua sisällissotaan, mikä on samaa kuin valtakunnan tuho; onnelliset Suomen asukkaat, kun he voivat lempeän ja viisaan Keisarin johdattamina elää rauhassa ja toivoa tulevaisuudelta ja jälkeläisistään pelkkää hyvää!”¹⁴

Tämä kohta Karl Eliaksen päiväkirjassa avaa kuin salaman välähdys näkyviin emämaahan kohdistetun kritiikin, jonka aiheena oli, että ruotsalaiset olivat erottaneet kuninkaansa, entisen yhteisen hallitsijan, valtaistuimeltaan. Rojalistisen rajaprovinsin koko suuttumus purkautuu aitona päiväkirjan riveiltä, miettimättä lainkaan Kustaa IV Aadolfin omaa osuutta kukistumiseensa. Ruotsalaiset olivat hylänneet kuninkaansa ja rikkoneet valansa, kirjoittaa Karl Elias, hyvä, ettei heidän kanssaan tarvitse olla tekemisissä. Mitään tällaista eivät suomalaiset toki olisi tehneet, ylioppilas arveli, vaan he olivat yhtä uskollisia uudelle, lempeälle keisarilleen kuin he olivat olleet Kustaa-kuninkaalle. Näin yksinkertaisella tavalla Alopaeukset siirsivät kuningasvaltaa kohtaan tuntemansa suuren lojaalisuuden uuteen hallitsijaan, ajattelemta tuona hetkenä enää lainkaan, että he itse olivat, tosin pakon edessä, murtaaneet uskollisuuden siteet Kustaa IV Aadolfin jo paljon aikaisemmin kuin Tukholman kapinoivat kenraalit.

Otamme vielä tarkasteltavaksi sopeutumisen loppuvinjetinä matematiikan lehtori Magnus Alopaeuksen Haminan rauhan johdosta marssakuun 17. pnä 1809 pitämän puheen.¹⁵

Tämä pitkä esitys sisälsi melkoisen historiallisen johdannon. Euroopassa pitkään riehunut sota oli Magnuksen mukaan johtanut siihen, että Ruotsi oli menettänyt Pommerin. Sitten oli keisari Aleksanteri lähettänyt joukkonsa Suomeen: ”Ne tulivat, nuo voittoiset soturit, pakenevien armeijoiden kantapäillä, ne tulivat, ja kuohuva veri rauhoitettiin, eivätkä kyyneleet enää loistaneet himmeissä silmissä. Voittajasta tuli suojelijamme ja lait pysyivät voimassa. Voitokkaiden joukkojensa kärkeässä Sankari unohti ne oikeudet, jotka kuuluivat hänelle valloittajana ja lahjoitti meille hengen ja omaisuuden turvan”.

Säädyt kutsuttiin koolle, ja Pyhimmän temppelissä Aleksanteri otti vastaan niiden uskollisuudenvalan ja antoi keisarinvakuutuksensa. Siinä huoneessa, missä Magnus nyt puhui, pidettiin kaikkein ihanin juhla, jonka mikään kansa voi viettää, rauhan ja autuuden juhllallinen akti, sillä tässä salissa oli Venäjän mahtava monarkki antanut tervehtiä itseään Suomen suuriruhtinaana. Täällä tervehti miljoonien ihmisten itsevaltiat uusia alamaisiaan, jotka erosivat hänen muista alamaisistaan kielen, tapojen ja uskonnon puolesta. Siunatkoon Ikuinen tätä suurival-

¹⁴ *Neovius* I, s. 126–127.

¹⁵ VA, Alopaeus-suku 2.

taista monarkkia, joka säilytti Suomen lait ja asetukset ja takasi näin suomalaisten onnen tuleviin aikoihin asti, Magnus lausui. ”Onnellinen Suomi” oli hänen mielestään osuva nimitys maalle, sillä yhdistettynä mahtavaan ja itsenäiseen Venäjään ei rakasta isänmaata enää uhannut sodan ja läpimarssilla olevien sotajoukkojen vaara. Ja vielä enemmän – taloudellinen hyvinvointi seuraisi rauhan jäljissä:

”Nämä suuret pohjoiset metsät, jossa vain jalkapolku johtaa yksinäisen vaeltajan kaukana toisistaan oleviin taloihin, tulevat tulevaisuudessa sulkemaan syleilynsä hyvinvoipia kyliä, ja siellä, missä myrsky nyt puistelee ikivanhojen kuusien latvoja, siellä taipuvat tulevaisuudessa keltaiset tähtkäpää leikkivässä tuulessa. Nämä laajat järvet, joita Suomi on täynnä ja jotka tekevät maasta saariston, joilla rantojen asukkaat juhlaan pukeutuneina hitaasti soutavat laulaen kirkkorantaan, minne kellon kumu on heidät kutsunut ylistämään hyvää Jumalaa, nämä laajat järvet peittyvät kohta laivastoihin, jotka vievät maan tuotteita satamiin, jotka ennen ovat olleet suljettuja tämän maan asukkaille”. Nyt avautuivat nimittäin suuret kaupalliset edut keisarikuntaan liittämisen seurauksena. Tosin jo aikaisemmin maassa oli ollut edistystä, vaikka sitä oli rasitettu kovilla veroilla Ruotsin puolelta, mutta nyt edistyminen pääsisi parempaan vauhtiin, kun emämaa ei enää hyötyisi Suomesta.

”Nämä entiset verot, joista vain osa käytettiin maan omiin tarpeisiin, vietiin meren yli pois. On totta, että Suomen kauppa toi takaisin emämaasta osan siitä hyvästä, mitä maasta oli viety ulos: sillä se oli Suomi, joka tärkeimmillä clintarvikkeilla huolsi sitä kaupunkia, jonka Birger Jaarli oli perustanut niille saarille, joiden luona Mälarenin vedet sekoittuivat meren aaltoihin”. Vasta nyt pääsisi kuitenkin Suomen asukkaiden tunnettu ahkeruus ja työtehtäisyys täysiin oikeuksiinsa. Kaikki ne epäkohdat, joita aikaisemmin oli ollut maan suhteissa Venäjään, oli poistettu. Rasitukset olivat suuresti vähentyneet – sotaväenpito oli poistettu, maatullit samoin. Suomen yhdistäminen ”siihen suureen valtioruumiiseen, joka levittäytyy kunniassa ja ihanuudessa Euroopan etevimpien valtioiden rinnalle”, oli ollut maalle onneksi.

”Sillä jos luomme katseemme tähän valtioruumiiseen, johon nyt olemme yhdistetyt, huomaamme että se on vuosisadan ajan alituisesti noussut arvossa. Se on murskannut kaikki esteet joita on yritetty asettaa sen kasvulle, ja vastustamattomalla voimalla se on kohottautunut siihen kunniaan ja valtaan mikä sillä tällä hetkellä on. Jatkuvien voittojen avulla on sen rajoja laajennettu ja sen itsenäisyys on tullut vankkumattomaksi. Riippumatta muista val-

tioista se valitsee itse oman poliittisen ratansa, eikä mikään vieras vaikutusvalta määrää mihin sen voimia käytetään. Tällaisessa valtiossa voi jokainen maakunta kohota siihen hyvinvointiin, jonka sen ilmasto, maaperä ja sijainti vain suinkin sallivat.”

Suomen etuna Venäjän valtakunnassa oli asukkaiden taipumus merenkulkuun. Suomalaisten toimintapiiri aukeaisi nyt hyvin suureksi. ”He purjehtisivat nyt valtamerten yli ja kohottaisivat mastonhuippuun kaukaisissa lahdissa Venäjän lipun”, sanoi Magnus. ”Se valtio, josta nyt olemme yksi osa, on tyhjentymätön edellytyksiltään — se voi vilkastuttaa kauppaa ja hankkia lipulle arvonantoa, se voi varustaa lujia laivastoja suojaamaan maata ja sen rannikkoja. Ja näihin laivastoihin on puuta yllinkyllin metsissämme ja rannikoillamme on tarpeeksi työmiehiä niiden rakentamiseen”. Pian liehuisi Venäjän lippu muillakin merillä kuin vai Itämerellä ja Mustalla merellä, ennusti puheen pitäjää.

Myös tieteenharjoittaja katseli iloisena tulevaisuuteen, Magnus jatkoi. ”Suomalaiset, jotka ovat ikuisista ajoista olleet jakautuneina eri heimoihin, ovat alkuaan asuneet Euroopan ja Aasian pohjoisosissa ja ulottaneet asumisalansa Itämereltä Euroopan koillisnurkkaan ja Siperian kaukaiisiin seutuihin asti: Jäämeren jäähmettyneiltä rannoilta Volgan hedelmälliseen laaksoon, Kaspian merelle ja Kiinan rajoille asti. Näillä seuduilla asuu vieläkin kansanheimoja, jotka suurelta osalta ovat suomalaista alkujuurta. Mutta näiden kaukaisten veljemme kanssa ei meillä tähän asti ole ollut mitään yhteyttä. Heidän kielensä, elintapansa, heidän tottumuksensa ovat miltei täydelleen tuntemattomat meille. Vain jokunen epätäydellinen kuvaus heistä on ollut painettuna ulkomaalaisissa julkaisuissa. Ehkäpä nyt on tullut päivä, jolloin näiden kansojen lähempi tuntemus levittää valoaan meidän varhaishistoriaamme, jolloin kielentutkija saa heistä uusia, tähän asti tuntemattomia tietoja. Suomen historia, tuo niin vähän tutkittu, on alkuvaiheissaan yhtynenä Venäjän historiaan, ja ne löydöt, jotka tehdään Venäjän muinaisuudesta, levittävät valoaan myös Suomen historiaan. Läheisinä naapureina niille slaavilaista alkuperää oleville heimolle, jotka yhteensulautumisensa kautta synnyttivät mahtavan kansakunnan, joka nyt hallitsee niin suurta Euroopan ja Aasian alaa, oli suomalaisilla monia suhteita heihin, osaksi sotaisia, osaksi liittolaissuhteita... mistä syystä Venäjän historian tutkiminen on tärkeää Suomellekin”.

Todellakin, tieteen ja kasvatuksen suhteen oli suurta nousua havaittavissa Venäjällä, Magnus sanoi, ei vain yliopistojen ja lukioiden perustamisen muodossa vaan myös ahkerien elinkeinonhar-

joittajien luokan syntymisen muodossa. Tämä on herättänyt kaikkialla Euroopassa tavatonta huomiota. ”Sillä Venäjä aiheuttaa Euroopassa mielenkiintoa ja tämä kiinnostus ei ole pelkkää joidenkin filosofien osoittamaa uteliaisuutta ja tiedonhalua, joita kiinnostaa nähdä miten mahtava kansakunta sivistää itseään sisäisen voimansa ajamana, ei, vaan kansojen kiinnostusta, sillä Eurooppa huomaa, että sen oma kohtalo on yhtyneenä Venäjän kohtaloon. Tämän laajan valtakunnan nousu kulttuurivaltioksi on kaikkein iloisimpia tapahtumia, joista tieteet ovat saaneet riemuita viime aikoina. Venäjä on alkanut jo kauan sitten ponnistella pois tietämättömyyden pimeästä”.

Tästä lausunnostaan Magnus Alopæus sai aiheen syventyä Venäjän historiaan, jota hän kuvaili puheen loppuosassa melko perusteellisesti, 9–10 sivun verran. Esityksen tämän osan punaisena lankana oli toisaalta tataariherruuden hirmujen kuvailu, toisaalta Pietari Suuren uudistusten kehuminen ja Pietarin kaupungin yleistäminen, jota hän vertasi kulttuurikeskuksena Seinen ja Thamesvirran rantoihin. Puheen päätti lopulta hyvin nöyrä rukous Jumalalle Aleksanteri I:n puolesta.

Vuosien 1808–1809 aikana koki Alopæusten suhtautuminen keisarikuntaan ja sen valtiaaseen koko lailla totaalisen muutoksen. Edellisten vuosien täydellinen lojaalisuus Ruotsia ja sen kuningashuonetta kohtaan muuttui vastakohdakseen — Aleksanterin ja hänen hallitsemansa jättiäisvaltakunnan hyväksymiseen. Miten tämä muutos tapahtui, mitkä olivat sen virstanpylväät? Tähän kysymykseen on edellä oleva esityksemme voinut antaa vastauksen. Ilmeistä on, että Suomen linnoitusten romahtaminen keväällä 1808 oli melkoinen shokki Alopæuksille. Magnus Jacob oli viettänyt Viaporissa kolme onnellista nuoruuden kuukautta, tutustunut suureen Ehrensvärdiin ja omaksunut maanpuolustukselle myönteisen, aktivistisen ajattelutavan nostoväkeä koskevina suunnitelmien. Tähän liittyi aivan kuten hän sanoi Herman Lodelle antamassaan valanvannonnosta koskevassa kirjeessä, henkilökohtainen suhde Ruotsin monarkkiin, jota Magnus Jacob piti hyväntekijänään, järjestyneen, vapaudenajan riidoista puhdistetun valtiolaitoksen keulakuvana. Ruotsin kuninkaan kukistuminen vuonna 1809 oli Alopæuksille yhtä merkittävä mullistus kuin Viaporin antautuminen vuotta aikaisemmin. Sotilaallisesti hylättyinä, ilman perinteellistä ruotsalaista kuningassukuun oli maan asukkaiden helppo taipua Aleksanterin valtikan alaisiksi. Uusi piirre Alopæuksilla oli Magnuksen Haminan rauhan kunniaksi pitämässä puheessa Ruotsin moittiminen siitä, että se oli riistänyt taloudellisesti Suomea. Tällaista riistoa vastaan näytti Venäjän turvin tapahtuva vaurastuminen houkuttelevalta. Utta oli myös puheessa tapahtunut suomalais-ugrialaisten kansojen esillevetäminen, mikä Alopæuksilla

oli perintöä Porthanin puolelta mutta mille nyt annettiin poliittinen painotus.

Kuitenkin lience kenraali Alexejev lausunut julki erään painavimmista näkökohdista Alopaeusten vaihtaessa valtakuntaa: "Jos tuomiorovasti ei vanno, hän menettää virkansa". Perhe otti realiteetit huomioon ja sopeutui uusiin oloihin, vieläpä melkoisella menestyksellä sen julkisuuden ansiosta, jonka sen päämies saavutti Porvoon valtiopäivillä.

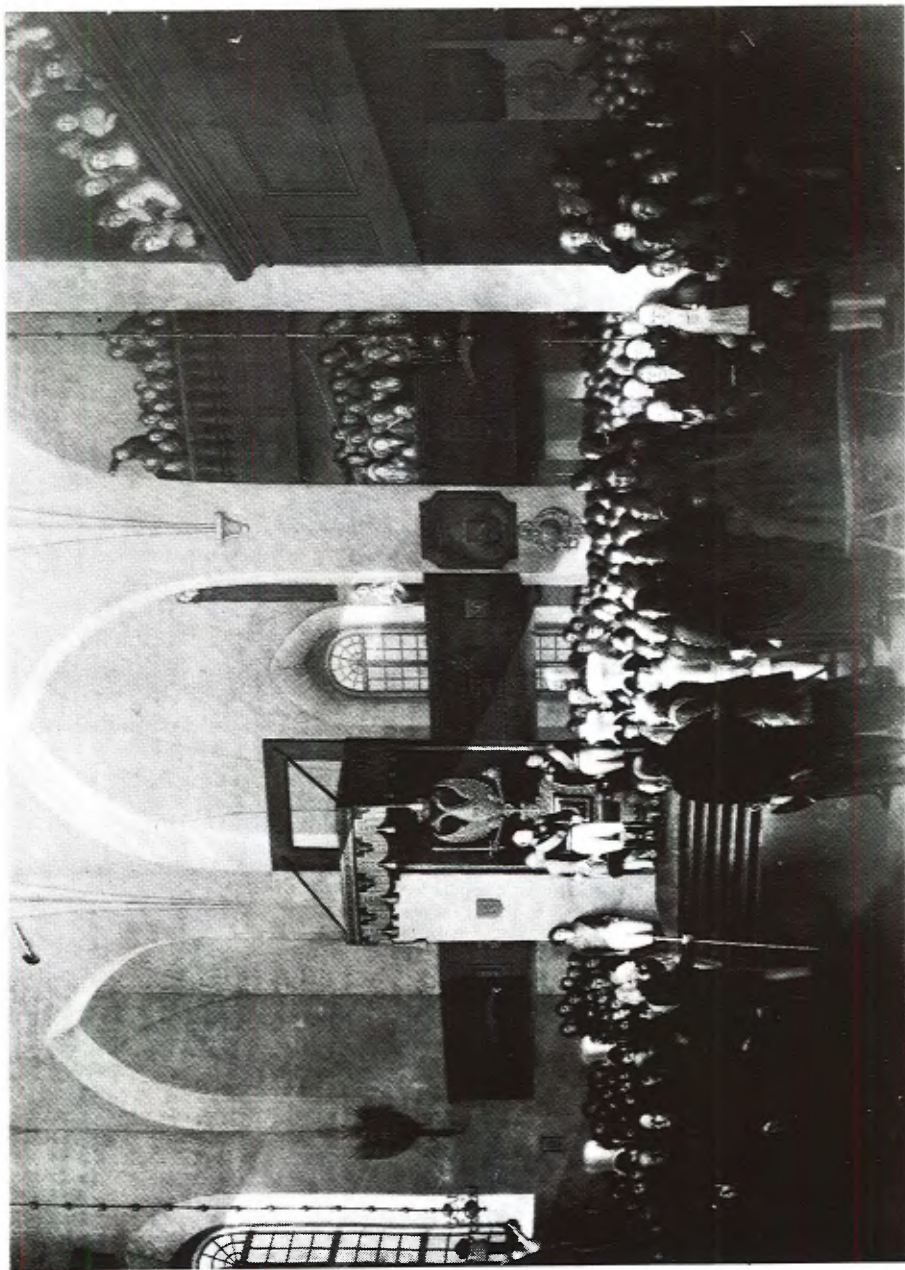
14. Porvoon valtiopäivät

Keväällä 1808 tapahtunut Etelä-Suomen valloitus johti Porvoon tuomiokapitulin moniin kiperiin kannanottoihin suhtautumisessa miehittäjän edustamaan hallitusvaltaan. Otettuaan helmikuun 24. päivän iltana kaupunkiin saapuneet venäläiset joukot vastaan Magnus Jacob Alopaeus joutui kohta seuraavina päivinä osallistumaan päätöksiin, joilla kapituli tunnusti Ruotsin kuninkaalle kuuluneen vallan nyt olevan Venäjän armeijan ylipäällikön kenraali Buxhoevidenin käsissä. Maaliskuussa asiat olivat jo sillä tolalla, että Buxhoeviden hoiti keskushallinnolle kuuluneiden kirkollishallinnollisten asiain esittelyä keisarille ja huh-tikuussa tuomiokapituli varusti hänet oma-aloitteisesti muistiolla, jossa yksityiskohtaisesti tehtiin selkoa Ruotsin vallan aikaisesta käytännöstä ja virkateistä tämän hallintosektorin alalla.¹

Valloittajan ensimmäinen yritys järjestää suhteensa suomalaisiin tapahtui kutsumalla erityinen lähetyskunta Pietariin keskustelemaan keisarikunnan ja siihen liitettävän uuden alueen suhteista. Porvoon kapituli valitsi heinäkuun 15. p:nä 1808 pitämässään kokouksessa edustajakseen lähetyskuntaan Hauhon rovastin Ivar Walleniuksen ja varusti hänet 10.8. pitkällä ohjekirjeellä, joka poikkesi Turun tuomiokapitulin edustajilleen antamista varsin niukoista valtuuksista. Missä määrin Alopaeus osallistui ohjeiden muotoiluun ei ole selvillä, mutta luultavasti hän oli asiassa keskeinen tekijä.

Kapituli esitti, hyvin alamaisia sanakäänteitä viljellen, keisarille kiitoksensa siitä, että maan lait ja privilegit oli säilytetty ja että yleinen turvallisuus oli palaamassa Suomeen. Se toivoi, että maan kirkollinen hallinto pidettäisiin ennallaan, että koululaitos saisi kuten ennenkin nojautua vuoden 1724 koulujärjestykseen täydennyksineen ja että kapituli saisi jatkossa kääntyä suoraan keisarin puoleen ilman välikäsiä. Papis-

¹ *Tapani Vuorela*, Keisarillisen Suomen senaatin kirkkopoliittikka 1809–1824 (1976), s. 27–29.

Porvoon valtiopäiväi 29.3.1809, Emanuel Thelningin maalaus, Museovirasto.

ton säätyoikeuksia ja sen taloudellisen aseman koskemattomuutta puolustettiin päättäväisesti.² Lopulta esitettiin ohjeissa alamainen pyyntö, että keisari kutsuisi maan säädyt valtiopäiville Turkuun.

Porvoon kapitulin toivomukset, jotka kokonaan puuttuivat Turun kapitulin edustajilleen antamista ohjeista, johtuivat epäilemättä Vanhan Suomen muodostamasta peloittavasta esimerkistä. Siellähän toimi konsistorien yläpuolella oleva hallintoelin, oikeuskollegio, joka ratkaisi asiat hallitsijasta riippumatta. Myös koululaitos oli organisoitu toisin, Tarton yliopiston alaisuuteen, eikä kirkolla ollut sen oloihin mitään sananvaltaa. Jos tällainen järjestelmä olisi tuotu Suomeen, olisi Porvoon piispan ja tuomiokapitulin entinen vaikutusvalta kadonnut olemattomiin. Varmaan Porvoon kapitulin jäsenet pelkäsivät myös Turkua, jonka piispan ja tuomiokapitulin ehkä epäiltiin saavan keskeiset asemat mahdollisesti perustettavassa kirkollisessa keskushallinnossa pienemmän hiippakunnan jäädessä nuolemaan sormiaan.

Epäilemättä Porvoon pappismiehille oli suuri yllätys, että keisari päätti järjestää valtiopäivät heidän vähäiseen kaupunkiinsa, eikä suurempaan Turkuun, kuten valtuuskunta oli anonut. Valtiopäivämiehiä valitessa kävi niin, että tuomiorovasti Magnus Jacob Alopaeus, kirkkoherra Ivar Wallenius ja maisteri Johan Henrik Cygnaeus, hyvin sairaina olevan piispa Cygnaeuksen poika, tulivat valituiksi. Turun hiippakunta lähetti piispansa Jacob Tengströmin sekä professori Gustaf Gadolinin, kirkkoherra Nils Aejmelaenuksen ja kirkkoherra Johan Sundvallin edusmiehikseen. Näistä keisari nimitti Tengströmin säädyn puhemieheksi. Piispa Zacharias Cygnaeuksen vaikean sairauden vuoksi tuli tuomiorovasti Alopaeuksen tehtäväksi itäisen hiippakunnan johtajan asema ja hänen kantaakseen melkoiset edustusvelvollisuudet, kun Suomen säädyt ja heidän hallitsijansa pitivät neuvoa juuri hiippakunnan pääkaupungissa.

Valtiopäivät antoivat leimansa Porvoon elämään maaliskuun loppupuolelta heinäkuun alkuun 1809. Ne noudattivat samantapaista kaavaa kuin kustavilaisen aikakauden aikaisemmat säätykokoukset Gävlessä vuonna 1792 ja Norrköpingissä vuonna 1800, jotka molemmat olivat pikkukaupunkeja ja joissa Tukholman perinnäisistä valtiopäivistä poikettiin yksinkertaisten olojen vuoksi. Porvoon kokous oli valtiopäivämiesten lukumäärän puolesta vielä paljon vaatimattomampi kuin Gävlen ja Norrköpingin säätykokoukset – Suomen valtiopäiväaatelissa oli n. 30 edustajaa, papistossa 8, porvaristossa 19 ja talonpoikaissäädyssä 30 jäsentä. Porvoossa tehdyt päätökset olivat sen sijaan monta vertaa kauaskantoisempia kuin Ruotsin viimeisillä kustavilaisilla valtiopäivillä tehdyt kuninkaan sanelemat ratkaisut.

Pieni Porvoon oli ulkonaiselta asultaan kovin komistunut valtiopäivien aikaessa. Kaupungin laidalle Pappilan tullin luo oli pystytetty riemu-

² Robert Castrén, Finska deputationen 1808–1809 (1879), s. 46–47.

portti, jonka kaupunkiin viettävällä puolella oli kirjoitus: "Aleksanteri Ensimmäiselle, Valistuksen, Lakien, Suomen suojelijalle". Toisella puolella sanottiin sama asia venäjäksi. Kirkkoon pystytettiin vastapäätä alttaria valtaistuini, jota koristi suurikokoinen kaksoiskotka. Lukion ylempi oppisali sai tehdä valtaistuinsalin virkaa; sinnekin sijoitettiin valtaistuin (tuoli oli tosin sama molemmissa paikoissa) jonka selustassa näkyi Suomen vaakuna. Keisarin asunnoksi sisustettiin kaksi kaupungin porvaristaloa, Erik Solitanderin ja Henrik Borgströmin; ne yhdistettiin toisiinsa puurakenteisella "salongilla", jonka kautta pääsi liikkumaan rakennuksesta toiseen. Solitanderin talosta rakennettiin sitäpaitsi puinen silta johtamaan valtiosaliin.

Valtiopäivämiesten kokoonnuttua kaupunkiin valtiopäivät avattiin maaliskuun 25. pñä 1809 kahden airuen ratsastaessa kaupungin läpi ja ulaanien puhaltaessa torvillaan. Maamarsalkka saapui kaupunkiin samana päivänä ja piti puheen raatihuoneentalolla, jonne ritaristo ja aate- li oli sijoittunut kokouksiaan pitämään. Myös keisari oli lähtenyt Pietarista matkalle kohti Suomea, ja hän saapui rajan yli Loviisaan maaliskuun 26. päivänä. Molemmat Itä-Suomen hallintomiehet, maaherra Herman Lode maallisen vallan ja tuomiorovasti Magnus Jacob Alopaeus kirkollisen hallinnon edustajina, olivat Loviisassa ottamassa Majesteettia vastaan. Tällöin Magnus Jacob lieene tavannut keisarin henkilökohtaisesti ensimmäisen kerran; muistitieto tuosta tapauksesta sanoo, että Aleksanteri oli lausunut, että tuomiorovastilla oli hänelle tuttu sukunimi. Näin Magnus Jacobin diplomaattiserkkujen olemassao- lo Venäjällä koitui hänelle heti hyödyksi.

Maanantaina 27. pñä maaliskuuta, joka oli palmusunnuntain jälkei- nen päivä, keisari tuli Porvooseen, nousi kibitkastaan Nybomin talon kohdalla ja tapasi kunniaportin luona kaupungin johtomiehet ja porva- riston. Alamaisten vastaanottajien joukossa oli tälläkin kertaa Loviisasta kiiren kaupalla palannut tuomiorovasti Alopaeus, jonka pappila oli vain kivenheiton päässä portista. Aleksanteri nousi nyt ratsaille ja rat- sasti upseeriensa keskellä, pukeutuneena venäläiseen univormuun ja si- niseen Andreaan nauhaan, Kirkkotorin yli, ohi laamanni Orraeuksen talon, Kirkonmäkeä alas ja torin yli "linnaansa". Hän sivuutti matkal- laan lehtori Pehr Johan Alopaeuksen talon, jonka puutarhan aidan edustalle oli 300 sotilasta ryhmitetty paraatiin. Illalla oli koko kaupunki juhlaavaistuu; erityisen komea oli riemuportti, jossa soitettujen liekit va- laisivat Aleksanterin nimeä kantavan medaljongin, oikeuden jumalatta- ren kuvan ja Herkulesta nuijineen esittävän kuvan.³

Eloisimpiin kuuluvan kuvauksen Aleksanterin tulosta ja valtiopäivien avajaisista on venäläinen, keisarin seurueeseen kuulunut kenraaliadju- tanti, ruhtinas Paul Gagarin jättänyt. "Päivä oli kylmä, mutta aurinko paistoi helakasti, ja iltapäivällä julistivat kirkonkellot ja kanuunanlau-

³ *Neovius, Anteckningar*, s. 141–143.

Tuomiorovasti Magnus Jacob Alopaeus. Yksityiskohta Thelningin maalauksesta. Museovirasto.

kaukset Venäjän keisarin saapumista Porvooseen; hän oli ratsailla, kaudis nuoruuttaan ja hyväsydämyyttään. Kansa lausui hänestä arvionsa ulkomuodon perusteella ja oli ihastunut. Hänen Majesteettinsa kulki kaupungin läpi joukkojensa reunustamia katuja ja nousi satulasta asunnokseen varatun talon edessä. Hän otti vastaan kohteliaisuuksia Suomen säätyjen edustajilta ja kutsui heidät illaksi päivälliselle. Aterialla olikin huomioitteni mukaan noin 200 henkilöä enkä nähnyt kahta toisensa näköistä naamataulua. Ovatkohan suomalaiset mieleltään yhtä erilaisia kuin ulkonäöltään? Joukossa oli kreivejä, paroneja ja aatelisia; isäksi piispoja, kirkkoherroja, virkamiehiä, vieläpä kauppiaita, talonpoikia ja maanviljelijöitä. Kuinkahan moni tunsu itsensä säätynsä edustajaksi? Ja kuinka moni oli osaansa tyytyväinen? ... Päivällisillä oli todella mukana kaikki kansankerrokset, mahtavasta monarkista vähäpätöiseen talonpoikaan! Mutta vaikka silmäni kelpaavatkin ihan mainiosti tutkimaan läsnäolijoiden fysionomiaa, ne eivät näe heidän sisimpäänsä asti”.⁴

Itse valiopäivät alkoivat juhlallisella jumalanpalveluksella tuomiokirkossa tiistaina maaliskuun 28. pñä ja tässä tilaisuudessa oli tuomiorovasti Magnus Jacob Alopaeukselle varattu suuri rooli. Hallitsija tuli majapaikastaan kirkkoon kävellen kulkueessa, jossa olivat ensin Suomen airuet siniseen ja hopeaan pukeutuneina ja sitten Venäjän keisarikunnan airuet vihreissä samettitakeissaan. Keisarin yllä kannettiin baldakiinia, häntä ympäröi taaja joukko venäläistä upseeristoa ja hänen jäljessään astelivat Suomen kenraalikuvernööri, valtiosihteeri apulaisineen ja oikeuskansleri. Kirkon portilla kulkue pysähtyi ja esille porttiholvista astui tuomiorovasti Magnus Jacob Alopaeus seuranaan poikansa Pehr Johan ja lehtori Johan Borgström. Hän sanoi ainoastaan:

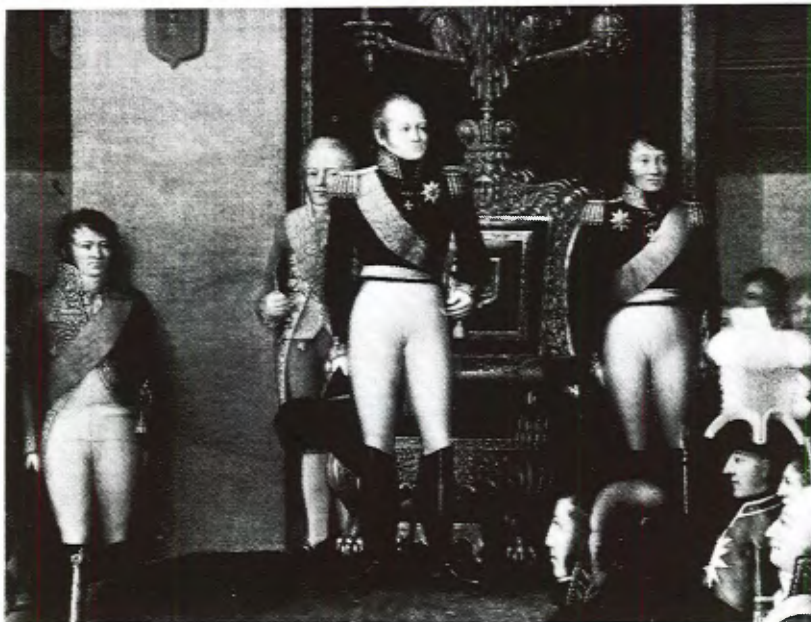
”Tervetuloa, suurivoipainen Monarkki! Jumala, joka antaa toivon, siunatkoon Sinut ja valtaistuimesi rauhalla ja ilolla, rauha ja onni olkoot palatsissasi”,

mitkä lauseet sisälsivät itseensä piiloitettuinä kaksi Raamatunkohtaa, Roomalaiskirjeestä (15:13) ja Psalttarista (122:7) otetut.

Urkujen soidessa tuomiorovasti Magnus Jacob Alopaeus johdatti majesteetin sisään kirkkoon aina valtaistuimelle asti, jonka eteen keisari jäi seisomaan hänen seurueensa venäläisen osan ryhmittymässä sen ympärille. Säädyt olivat jo kirkossa odottamassa, naiset lehtereillä katselemassa, ja kun Suomen airuet olivat pysähtyneet kuoriaitauksen kohdalle, alkoi jumalanpalvelus. Tuomiorovasti oli kirjoittanut saarnan, jonka ranskannos oli kenraalikuvernööri Georg Magnus Sprengtportenin välityksellä edeltäkäsän saatettu keisarin tietoon.⁵ Saarnamies itse piti tätä

⁴ Ibid. s. 143–144.

⁵ VA, Alopaeus-suku 1.

Keisari Aleksanteri I. Yksityiskohta Thelningin maalauksesta. Museovirasto.

ruotsin kielellä esitettyä saarnaansa lyhyehkönä, mutta kieltä osaamattomat kuulijat kuten ruhtinas Gagarin eivät olleet samaa mieltä. Viimeksi mainittu merkitsi muistiinpanoihinsa, että ”suomeksi (sic!) pidetty saarna oli epätoivoisen laaja”. Kolme erehdyksessä väärään aikaan ammuttua kanuunanlaukausta häiritsivät hiukan kuulijoiden tunnelmaa saarnan aikana. Magnus Jacob sanoi esityksessään mm. seuraavaa:

Aluksi Alopaeus puhui suoraan keisarille, ja saarnan tästä osasta hänen poikansa Karl Elias käyttää nimitystä ”puhe”. ”Teidän Keisarillisen Majesteettinne vakavat käskyt, että tätä maata, siitä hetkestä lähtien, jolloin se laskettiin Teidän Keisarillisen Majesteettinne valtion alle, kohdeltaisiin mitä suurimmalla varovaisuudella, ovat meille tunnetut; ja kokonaiset maakunnat ja useat tuhannet ihmiset ovat jo kokeneet erinomaisia osoituksia Teidän Keisarillisen Majesteettinne korkeasta hyväntekeväisyydestä ja lempeydestä”, alkoi esitys. ”Mutta mikä erityisesti meissä ja jälkeentulevisammme herättää syvintä alamaista mielihyvää, kunnioitusta ja kiittolisuutta, on se erinomaisen korkea armo, että Teidän Keisarillinen Majesteettinne on vakuuttanut, että Maan

uskonto ja lait pysytetään muttumattomina, sekä että kaikki säädyt saavat pitää entiset oikeutensa”, Alopaeus sanoi. Kaikesta tästä olikin jo nähtävissä se seuraus, että Suomen valtiopäivät olivat koolla, hän vielä vahvisti.

Sitten tuomiorovasti puhui kirkkoon kokoontuneelle yleisölle eli piti ”saarnan”. Hän otti analysoitavakseen sen Raamatun lauseen, jonka keisari oli antanut tämän saarnan teemaksi, nimittäin Filippolaiskirjeen 2:2,3,4:n. Apostoli kehoitti tuossa kohdassa seurakuntalaisiaan käyttäytymään arvokkaasti, olemaan voimakkaat hengessä ja toimimaan yhdessä oikean uskon puolesta. Tästä saarnaaja sai aiheen kehitellä yksimielisyyden teemaa monelta näkökulmalta. Hän sanoi, että hänen rakkaitten maanmiestensä oli nyt vastattava keisarin hyvänsuopaisuuteen yksimielisyydellä, jolla, kunhan sitä käyteltiin oikein, voitiin pienin voimin saada suuria aikaan.

Siteerattuaan paria muuta Raamatun kohtaa Alopaeus kuitenkin huomautti, että yksimielisyyden vaatimisessa ei silti saanut mennä kohtuuttomuuksiin. Totuutta ja oikeutta ei saanut syrjäyttää, eikä tehdä syntiä, vaikka se tapahtuisi yksimielisyyden varjolla. ”Hyvin aikein ja tahtoen hyvää, voi toki esittää eriäviä mielipiteitä, ilman että riittävä yksituumaisuus siitä särkyy”. Näillä sanoilla tuomiorovasti tavallaan antoi luvan omalle toiminnalleen valtiopäivillä, joilla hän monessa suhteessa tuli olemaan vastarannan kiiski. Lopuksi puhuja kääntyi Suomen säätyjen puoleen toivoen niille menestystä valtiopäivätyössä.⁶

Magnus Jacob Alopaeus ei ollut mikään erityinen kaunopuhuja, eikä edellä lainattu valtiopäiväsaarna ollut hänen suurimpia retorisia luomuksiaan. Voi suorastaan väittää, että saarna oli tilaisuuden tärkeyden huomioonottaen tyyllillisesti harvinaisen mitänsanomaton. Se ei millään tavalla kilpaillut sen erinomaisen saarnan kanssa, jonka hänen vaikeasti sairas esimiehensä, piispa Zacharias Cygnaeus oli pitänyt edellisillä valtiopäivillä Norrköpingissä vuonna 1800. Saarna sisälsi ainoastaan yhden, mutta sitä tärkeämmän ajatuksen, joka oli suorastaan rohkea itsevaltaisen monarkin edessä esitettäväksi, sen nimittäin, ettei yksimielisyys ollut tärkeämpi kuin totuus ja oikeus ja ettei sen nimessä missään tapauksessa saanut tehdä syntiä. Kun keisari oli Raamatunlausesta valitessaan kehoittanut Suomen säätyjä kuuliaisuuteen, muistutti juhlasaarnan pitäjä kuulijoitaan siitä, että valtiopäivien oli toki punnittava asioita niin puolelta kuin toiseltakin, antamatta yksimielisyyden ja tottelevaisuuden idean kokonaan samentaa vapaata harkintaa ja väitteilyä. Keisari huomasi Alopaeuksen saarnassa esiintyneen varovaisen kriitiikin, ja viittasi siihen myöhemmin valtiopäiviä lopettaessaan, jolloin

⁶ *Neovius* I, s. 15–19.

hän sanoi, että Porvoon säätykokous oli todella pidetty vapaasti mielipiteitä vaihtaen eikä valtiopäivämiehiä valmiisiin katsomuksiin pakottaen.

Sukkelakynäinen päiväkirjanpitäjä, ruhtinas Gagarin oli kuvatessaan valtiopäivien avajaisia sangen innostunut seremoniasta: ”Kirkko on goottilaista tyyliä, mikä rakennustapa onkin kirkkoille kaikkein kaunein, ja se sijaitsee kukkulalla. Herran temppelin pitäisikin aina seistä korkealla paikalla ... Astuessamme kirkkoon kaikuivat sen syvät holvit urkujen harmoniaa ... Odotellessani saarnan loppumista kulutin aikaani katselemalla läsnäolevia. He eivät näyttäneet olevan minkään erityisen ilon vallassa, eivätkä myöskään surullisia, hekin vain katselivat. Eritoten naiset nielivät näytelmää silmillään. Kun jumalanpalvelus oli päättynyt, poistuttiin kirkosta samassa järjestyksessä kuin oli tultu, tosin ilman baldakiinia, joka jäi syrjään, ja kuljettiin valtiosaliin avaamaan valtiopäivät”.⁷ Kulkue kiersi matkallaan lukiotaloon kirkon, mikä operaatio oli tarpeen ajan voittamiseksi, sillä valtaistuimen nojatuoliossa kannettiin kävelykierroksen aikanaa toisesta ovesta suoraan valtiosaliin eli lukion ylempään oppisaliin.

Valtiosalissa Aleksanteri I piti puheen ranskaksi, minkä Sprengtporten tulkitsti ruotsiksi. ”Tämä kokous merkitkään uuden aikakauden alkua poliittisissa oloissanne. Se on tarkoitettu lujittamaan siteitä, jotka liittävät teidät uuteen järjestelmään, vahvistamaan niitä oikeuksia, jotka sota on suonut minulle, oikeuksia jotka ovat minulle rakkaat ja täysin yhteneväiset periaatteitteni kanssa – nimittäin oikeuksia, jotka rakkaus ja uskollisuus alamaisten puolelta suovat minulle ... Olkoon isänmaanrakkaus, järjestyksenhalu ja horjumaton samanmielisyys sieluna neuvottelussanne; silloin teitä seuraa taivaan siunaus, joka johtaa ja valaisee työtänne”. Tämän jälkeen hallitsija antoi säätykokoukselle neljä propositiota, joista valtiopäivillä oli lupa keskustella.

Muistorikas avajaispäivä päättyi tanssiaisiin samassa salissa; kaupunki oli nytkin kauniisti valaistu ja lamput loistivat yöhön. Keisari saapui tanssiaisiin kuuden harmaan hevosen vetämissä vaunuissa. Gagarin kirjoitti juhlasta: ”Näin ruotsalaista tanssia tanssittavan; se on eräänlainen katrilli ranskalaisin askelin, ja sen musiikki on koko sievä. Naisväki? Heistä en sano mitään, sillä lausuaakseen heistä mielipiteen heitä pitää joko rakastaa tai vihata. Miehet? En koskaan arvostele heitä salongissa, heitä on mitattava muiden mittapuiden mukaan. Juhlat? – Ne olivat hyvät. Kulut maksoi Keisari, kunnia kuului kokoontuneille säädylle, kun taas väsymys koitui minun osakseni”.

Keskiviikkona 29. p:nä maaliskuuta tapahtui tuomiokirkossa seremonia, jonka välityksellä Suomen säädyn kunnioittivat Aleksanteria hallitsijanaan. Seremoniaa on pidetty ”pieninä kruunajaisina”. Sääty toisen- ja jälkeen astui keisarin valtaistuimen eteen ja esitti uskollisuudenvalan-

⁷ *Neovius, Anteckningar*, s. 147.

sa. Kun suomalaiset airuet olivat kanuunoiden paukkuessa kohottaneet huudon: ”Eläköön ALEKSANTERI Ensimmäinen, koko Venäjän keisari ja Suomen suuriruhtinas!”, nousi tuomiorovasti Magnus Jacob Alopaeus saarnastuoliin ja luki rukouksen, jonka teksti on säilynyt käsikirjoituksena.⁸ Tämä lyhyt vetoamus oli lapidaarisen yksinkertainen. Siinä kiitettiin koruttomasti Jumalaa niistä siteistä, jotka oli juuri solmittu hallitsijan ja alamaisten välille, siinä pyydettiin Jumalan siunausta alkaville neuvotteluille ja toivottiin Rakkaalle Isänmaalle jatkossakin Korkeimman suojaa. Tämän jälkeen säädyille esitettiin Aleksanterin lyhyt hallitsijanvakuutus, keisari piti pienen ranskankielisen puheen, kaikki lauloivat kiitosvirren ja hallitsija poistui kirkosta ”Vivat Alexander”-huutojen kaikuessa. Samana päivänä keisari matkusti Helsinkiin ja valtiopäivätyö pääsi todella alkamaan.⁹

Ennenkuin Aleksanteri lähti matkaan ehti hän kuitenkin vielä osoittaa erityistä huomaavaisuutta Magnus Jacobille. Kun tuomiorovasti oli muiden valtiopäivämiesten joukossa illallisella, saapui paikalle Speranski, kansleri ja Suomen asiain valtiosihteeri, herättäen yleistä huomiota illallisvieraiden joukossa. Hän piti ranskankielisen puheen Alopaeukselle ja vakuutti keisarin erityistä armollisuutta pidettyjen saarnojen johdosta. Sitten Speranski ojensi Alopaeukselle lahjana sormuksen, jossa briljantit kimalisivat yhdessä sinisen emaljin kanssa. Sormuksessa oli kuvattuna suurikokoinen A-kirjain ja sen yläpuolella kruunu, kaikki briljanteista, ja sen sanottiin olevan tuhannen ruplan arvoinen.¹⁰

Työtään aloittelevien valtiopäivien tehtävä oli ottaa kantaa niihin neljään proposition, jotka oli luettu valtiosalissa ääneen säätykokouksen alkamispäivänä. Ne koskivat sotalaitosta, kruununverojen kantoa, rahalaitosta ja hallituskonseljien asettamista. Armeijakysymyksessä keisari oli ilmoittanut tahtonsa jo esitystä annettaessa — se oli Suomen sotaväen lakkauttaminen 50 vuodeksi. Myös hallituskonseljia koskevat keskustelut olivat ylhäältä päin johdetut, sillä Speranski ja erityiskomitea laativat Suomen keskushallintoa koskevan suunnitelman, johon säädty vain saattoivat liittää lausuntonsa.

Voimme säilyneiden asiakirjojen valossa tarkastella Magnus Jacob Alopaeuksen toimintaa valtiopäivämiehenä. Suuri osa hänen toimistaan on lakonisin sanankääntein kuvattu pappissäädyn pöytäkirjaan, jota koko valtiopäivien ajan ahkerasti piti hänen oma poikansa, matematiikan lehtori Magnus Alopaeus. Siitä huomaamme, että kun pappissääty aloitti istuntonsa maaliskuun 30. pñä, katsoi puhemies, piispa Tengström aiheelliseksi juhlallisesti kiittää Alopaeusta tämän valtiopäiväsaarnasta ja kehotti tätä vielä julkaisemaan sen painosta. Kohta tapahtuneissa valiokuntavaaleissa Alopaeus valittiin Cygnaeuksen ja Aejme-

⁸ HYK, Alopaeusten kokoelma. Hist. Hovioik. pöytäk. Julist.

⁹ *Neovius*, *Anteckningar*, s. 148–151.

¹⁰ *Neovius* I, s. 132.

laeuksen kanssa säätykokouksen talousvaliokuntaan. Sitten kuoli pitkään sairastellut Porvoon piispa Zacharias Cygnaeus; hänen muistokseen tuli Alopaeuksen esittää sopivia sanoja säätyveljilleen ja käydä näiden velvoittamana lohduttamassa surevaa leskeä. Tämä merkitsi keskeytystä tuomiorovastin osallistumiselle valtiopäiviin, ja kun hän huhtikuun 7. p:nä esiintyi säädyn edessä, tapahtui se jo tehtyyn päätökseen kohdistuvan protestin merkeissä. Asia koski Suomen hallituskonseljiä, ja osoittautui, että Magnus Jacob Alopaeuksella oli tästä kysymyksestä valmiiksi mietitty mielipide.¹¹

Turun piispa Jacob Tengström, joka toimi papiston puhemiehenä, oli näet Alopaeuksen ollessa poissa tuonut säätyyn näkemyksensä hallituskonseljista kirkollisten asioiden käsittelijänä, ja onnistunut ajamaan sen ilman vastustusta läpi. Tengström istui kysymystä pohtivassa erityiskomiteassa, jossa itäisellä hiippakunnalla ei ollut omaa edustusta. Ehkä jo tästäkin syystä, mutta varmasti myös aivan johdonmukaisesti Porvoon kapitulin aikaisempaa linjaa tulkiten, Alopaeus hyökkäsi eriävässä mielipiteessään Tengströmin kimppuun haluten ”suoria yhteyksiä” hallitsijan suuntaan.

Magnus Jacob ei toivonut mitään muutosta Ruotsin vallan aikaiseen käytäntöön, ei mitään ”tuomioistuinta” Vanhan Suomen tyyliin keisarin ja hiippakunnan johdon välille. Hän korosti, että olisi määriteltävä mahdollisimman täsmällisesti, mitkä asiat konselji saisi tutkia ja päättää. Muutoin päädyttäisiin sekasortoon ja tarpeettomiin arvovaltakiistoihin. Lausunto osoittaa, että Turun ja Porvoon kirkollisten johtajien välille oli ehtinyt syntyä jännitystä kirkon keskushallintoa koskevassa kysymyksessä. Onkin arveltu, että Tengström olisi jo Suomen lähetyskunnan esiintyessä Pietarissa ollut tyytymätön siihen, että porvoolaiset olivat ottaneet keskushallintokysymyksen puheeksi ja korostaneet hiippakuntansa itsenäisyyttä.¹² Villakoiran ydin lieneekin ollut siinä, että kun Turku ja Porvoo Ruotsin vallan aikana olivat olleet kutakuinkin tasaveroisia hiippakuntia valtakunnan muiden kahdeksan hiippakunnan joukossa, niin Venäjän valtikkan alaisen hallituskonseljin perustaminen Turkuun tuntui porvoolaisten mielestä järkyttävän pelottavasti Suomen kahden kirkollisen keskuksen välistä tasapainoa.

Kiista kirkollisasiosta jatkui erityiskomitean sisäisenä ja sai lopulta myös Tengströmin ja Aleksanteri I:n suosikin Mihail Speranskin välisen erimielisyyden sävyä. Viimemainittu muotoili komitean ehdotuksen keisarille, jonka mukaan hallituskonseljin kirkollistoimituskunta ratkaisisi kirkollisasiat, paitsi hallitsijan päätettäviin kuuluvat armonosoitukset ja erivapaudet, kun taas kouluasiat ja sensuurikysymykset kuuluisivat kansliatoimituskunnalle. Tällaiseksi Aleksanterin päätös tulikin, mutta

¹¹ Protokoll, hållit i det högvördiga Prästeståndet vid landtdagen i Borgå stad år 1809. Skrifter utg. af Svenska Literatursällskapet i Finland 40 (1899), s. 11–12.

¹² *Tapani Vuorela* (1976), s. 35–36.

pappissääty ei ollut ratkaisuun aivan tyytyväinen. Voimme arvata etenkin vanhan koulumiehen Magnus Jacob Alopaeuksen olleen vähemmän iloinen koulun ja kirkon erottamisesta toisistaan, eikä hän pitänyt koko kirkollistoimituskunnasta, vaan lähti melko pian kulkemaan omia "Pietarin teitään", painaen näin valtiopäivillä läpihuudetun ratkaisun suve-reenisti villaisella.

Muissakin suhteissa Magnus Jacob osoittautui pian oma-aloitteiseksi ja hankalaksi valtiopäivämieheksi, joka jäi säätynsä puitteissa yleensä vähemmistöön ellei aivan yksinäiseksi "huutavan ääneksi". Huhtikuun 10. pnä käytiin talousvaliokunnassa väittely, joka koski yksityiskohtaisten vero- ja tulliluetteloiden vaatimista lääninkonttoreista valiokunnan tarpeisiin. Magnus Jacob katsoi, etteivät työllä kuormitetut lääninkonttoreiden virkamiehet millään ehtisi koota kyseisiä tietoja ja tuoda Porvooseen kahden viikon sisällä.¹³ Seuraavana eli huhtikuun 11. pnä ottivat Turun ja Porvoon pappismiehet toisistaan mittaa kysymyksessä, montako vuotta teologian ylioppilaan oli yhtäjaksoisesti opiskeltava akatemiassa tullakseen papiksi. Professori Gustaf Gadolin katsoi, ettei useimmilla ylioppilailta ollut varaa viipyä yliopistossa 3 vuotta, kuten oli säädetty – Porvoon lukion käyneitä lukuunottamatta, joille asetus-ten mukaan riitti kahden vuoden opiskeluaika. Magnus Jacobin mielestä pitkä opintoaika akatemiassa sai nuorison pyrkimään ennen aikojaan pois lukiosta, eikä hän muutenkaan sanonut olevansa määrävuosien ystävä. Opintojen rahoituksesta ja stipendeistä puheenollan hän sanoi, että apurahoja tarvittiin myös lukiolaisille, eikä vain ylioppilaille, minkä lisäksi hän vielä pyysi Loviisan triviaalikoulun siirtämistä Porvooseen, niin että kaupunkiin saataisiin vihdoinkin yhtenäinen koulunkäynnin mahdollisuus pedagogiasta aina kymnaasin yläluokille asti. Turun hiip-pakunnasta oleva rovasti Sundvall kiihtyi tästä ehdotuksesta kovasti ja sanoi, että kouluja pitäisi päinvastoin hajauttaa maaseudulle eikä keskittää yhteen paikkaan. Näin törmäsi Alopaeuksen pyrkimys kehittää Porvoosta todella hyvä, eliittiä kasvattava opinahjo toisenlaiseen pedagogiseen perusnäkemykseen.¹⁴

Kysymys Suomen ruotujakoisen sotaväen hajoittamisesta oli Alopaeukselle vaikea pala niellä. Olemme nähneet, kuinka hän aikaisemmin oli harrastanut maanpuolustusta, erityisesti sen kansanomaista muotoa, nostoväkeä, joten ei ole ihmeellistä, että Suomen sotaväen lak-kauttaminen kirveli hänen mieltään. Niinpä hän, asian tullessa puheek-si, täydensi valiokunnan ehdotusta toukokuun 2. pnä annetulla lavealla lausunnolla pappissäädyn pöytäkirjaan, jossa hän kantoi huolta Ruotsin joukoissa vielä taistelevien maanmiesten eduista. Hän ehdotti ensinnä-kin, että kaikki palaajat saisivat pitää puustellinsa ja että vanhempi väki vielä yleisesti saisi eläkkeen loppuiäkseen, sekä lisäili vielä yksityiskoh-

¹³ Protocoll, hållit i. . . Prästeståndet s. 13–14.

¹⁴ Ibid. s. 17–18.

dissakin sotilaiden etuja suuremmiksi.¹⁵ Kun asia tuli uudelleen pappissäätyyn toukokuun 30. pnä, yhtyi Alopaeus kaikesta sydäimestään säädyn vetoomukseen, että kun Suomen joukot palaisivat joko Ruotsista tai sotavankeudesta, niiden pitäisi saada isänmaaltaan hyvä vastaanotto, ja hyvä vastaanotto

”myös siltä monarkilta, jonka mahtavat joukot ovat voittaneet maanmiehemme, mutta samalla lahjoittaneet suomalaisille arvosanan, että he olivat horjumatta täyttäneet velvollisuutensa, osoittaneet pelotonta miehekkyyttä ja sotataitoa, olleet urheiden ja laajalti kuulujen esi-isiensä oikeita poikia, ja että tämän suomalaisen sotajoukon sotamiehet, vaikka heidät onkin voitettu, kuitenkin ovat kestäneet monet verileikit kaikella kunnialla, ja että heidän tekonsa kestävät vertailun minkä aikakauden ja minkä kansakunnan kanssa tahansa. Haluamme voimakkaasti kehoittaa kunnioittamaan näitä Suomen poikia, jotka ovat lahjoittaneet kansan historiaan koskaan katoamatonta loistoa, ja sanoa heidän jälkeentulevilleen, että heidän pitää kunnioittaa näiden sankareiden muistoa, koska he kuuluvat tälle Isänmaalle, jota he eivät vain ole rakastaneet ja viljelleet, vaan myös kostuttaneet verellään, ja puolustaneet sitä rohkealla kädellään viimeiseen asti. Vaikka olosuhteet nyt ovatkin sellaiset, etteivät nämä kotiseuduilleen palaavat soturit voi kokoontua sen hallitsijan lippujen alle, joka nyt suojaa ja hallitsee yhteistä Isänmaatamme, niin olemme varmat, että he tulevat pysymään Hänen uskollisina alamaisinaan”.¹⁶

Kun kysymys Suomen puolustuslaitoksesta kokonaisuudessaan tuli äänestykseen pappissäädyssä 7. pnä kesäkuuta 1809, jätti Magnus Jacob Alopaeus säädylle laajan muistion. Heti alkuun hän sanoi tässä kirjoitelmassaan, että keisarille pitäisi ehdottaa, että Suomen kansallista armeijaa ei lakkautettaisi ikuisiksi ajoiksi. Että sotaväki lopetettaisiin 20 tai 30 vuodeksi, kävisi vielä päinsä, äärimmäistapauksessa voitaisiin vielä 50 vuottakin pitää hyväksyttävänä, mutta pitemmällä tähtäimellä Suomi tarvitsisi kyllä oman armeijan.

Onnellinen liittyminen erityisenä valtakuntana Venäjään ei nimittäin poistanut armeijan tarvetta. ”Voiko tämä kansa todella, toisin kuin muut, kieltäytyä luovuttamasta väkeään Isänmaan puolustamiseksi? Ja kun sota joskus tulevaisuudessa kuitenkin on edessämme, onko parempi, että ylläpidämme maassa värvättyjä kuin omia joukkoja? Enpä toivoisi, että maanmieheni saisivat kantaa vieraan sotaväen majoittamisen taakkaa, olkoonkin, että se ei olisi suurempi kuin 1 tai 2 sotamiestä

¹⁵ Protocoller hållna hos det hedervärda Bondeståndet vid landtdagen i Borgå år 1809. Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland 25 (1893), s. 86–87.

¹⁶ Ibid. s. 85–86.

taloa kohti”, hän sanoi. ”Tahdon tahallani välttää puhumasta niistä epäkohdista, joita uskonnon, tapojen, elämäntavan suhteen vierasmaalaisten joukkojen majoittaminen tuo mukanaan”, hän lausui, mutta ryhtyi kuitenkin vertailemaan. Tiedämme kokemuksesta, miten värvätyt joukot ovat kärkeäitä rosvoamaan, varastamaan ja tekemään väkivaltaa matkustaville. Sitävastoin vanhan ruotuväen sotilaiden joukosta sai etsimällä etsiä sellaisia, jotka eivät olleet kunnollisia, työtä tekeviä ja tavoiltaan vakiintuneita miehiä. Sitäpaitsi olivat kotimaiset joukot, kunhan niitä koulutettiin hyvin, sotilaallisessa suhteessa värvättyjä paremmat. ”Muistan hyvin ajan”, Alopaeus sanoi, ”jolloin maassa oli kovin vähän värvättyä väkeä, eikä Savossa ollenkaan, jollei nyt joku maan oma kasvatti joka oli lomalla kotiseudullaan, ja kaikkialla oli niin turvallista, ettei taloja ja tupia tarvinnut lukita, eikä aittoihin ja varastorakennuksiin tarvinnut muuta lukkoa kuin puinen salpa. Maantiellä ei syvimmissäkään erämaissa tarvinnut pelätä vähintäkään vaaraa”. Tästä syystä muistion kirjoittaja katsoi, ettei ruotulaitosta tulisi pysyvästi lakkauttaa, vaan säädyn pitäisi keisarin lupaukseen luottaen toivoa, että ”kansallinen sotaväki säilytettäisiin maan turvallisuuden vankimpana muurina, ja kaikista puolustuslaitteista asukkaille vähiten rasittavana, ja parhaana myös väenlisäyksen ja maanviljelyn kannalta”.

Kun asia tuli keskustelun alaiseksi, sanoi Gustaf Gadolin, teologian professori Turusta, että valiokunta oli esittänyt kaikki syyt lakkauttamisen puolesta ja Alopaeus kaikki sitä vastaan. Äänestettäessä äänet jakautuivat siten, että valiokunnan puolesta annettiin kuusi ääntä, Alopaeuksen puolesta vain yksi, hänen omansa. Erimielisyys syveni vielä puheen ollessa Suomen sotavoimien käytöstä maan ulkopuolella. Sääty katsoi, että suomalaisia sotavoimia ei pitäisi käyttää maan rajojen ulkopuolella, mutta Alopaeus halusi tähän kohtaan täsmennystä, että joukkoja saataisiin liikutella vapaasti Suomenlahden piirissä sotilaallista tarvetta vastaavalla tavalla. Hänen näkemyksensä koski tietenkin laivastoa, mutta sääty pitäytyi tässäkin suhteessa ahtaampaan tulkintaan, mikä myös tuli päätökseksi.¹⁷

Sotaväkikysymys oli arkaluontoisimpia valtiopäivillä esillä olleista asioista, ja Magnus Jacob Alopaeus suorasukaisimpia mielipiteensä esittäneistä valtiopäivämiehistä. Että keisari ei halunnut Suomelle omaa sotaväkeä, johtui keisarikunnan turvallisuudesta, joka ei sallinut raja-maahan nopeasti valloituksen jälkeen perustettavia omia joukkoja. Magnus Jacob Alopaeus ei näytä ollenkaan käsittäneen kysymystä lojalisuuskannalta — hän oli heti uskollisuutta vannottuaan horjumattomasti keisarin miehiä — vaan puhtaasti väestön ja sotaväen suhteiden kannalta. Hänen jo aikaisemmin dokumentoituun maanpuolustusharrastukseensa liittyi tietty annos väkivallan ja brutaalin sotilaallisuuden vastustamista. Vieraat, värvätyt joukot Suomen puolustajina olivat hä-

¹⁷ Protocoll, hållit i. . . Präteståndet s. 86–87.

nen mielestään huonoin ratkaisu, ja tämän mielipiteensä hän myös uskalsi sanoa julki poliittisesta konjunktuurista huolimatta.

Toinen kysymys, joka oli lähellä Magnus Jacobin sydäntä, oli van-
kien kohtalo. Toukokuun 24. p:nä rovasti Sundvall ehdotti, että kruunun
linnoituksiin elinkaudeksi tuomituille vangeille tarjottaisiin uusi ran-
gaistus, joka Venäjään liittymisen kautta oli käynyt mahdolliseksi, ni-
mittäin karkoittaminen Siperiaan. Magnus Jacob reagoi ehdotukseen
heti ja halusi jättää asiaa koskevan kirjallisen muistion säätyveljilleen,
jotka yleensä näkyivät olevan Sundvallin kannalla ja toivovan, että kar-
keat rikolliset toimitettaisiin niin kauas pois Suomesta kuin
mahdollista.¹⁸

Muistionsa Alopaeus jättikin säädylle toukokuun 30. p:nä 1809. Se oli
taitavasti ja sydämiin vetoavasti kirjoitettu. Magnus Jacob aloitti totea-
malla, että oli itsestään selvää, että monenkertaiset rikoksenuusijat oli
pidettävä vangittuina ja vähitellen työn avulla totutettava siveellisem-
pään elämään. Vartiointi oli kruunun linnoituksissa ollut usein huonoa
ja varkaita oli karannut niistä tihutöitä jatkamaan. Mutta olisiko
tämä epäkohta parhaiten korjattavissa vankien karkoittamisella Sipe-
rian erämaihin asti? Alopaeuksen mielestä se merkitsisi rangaistuksen
tuntuva koventamista. Säätyjen olisi päinvastoin ehdotettava lempeäl-
le Aleksanterille, että vankiloita olisi parannettava sekä vartiointin että
viihtyisyyden puolesta, niin että niistä tulisi kelvollisia asuntoja pahan-
tekijöiden kasvattamiseksi. Niin kauan kuin vankilat olisivat sietämättö-
miä koloja, tulisivat vangit pysymään parantumattomina rikollisina ja
yrittämään karkaamista. Elinkaudeksikin tuomituille pitäisi Magnus Ja-
cobin mielestä antaa pieni toivon hiven päästä hyvällä käytöksellä vielä
armahdetuksi. Sitäpaitsi piti vangeille antaa opetusta, erityisesti kristin-
uskossa, jotta he toivoisivat ainakin sielunsa pelastusta. Mutta kuinka
Suomen rikollisille kävisi Siperiassa? Katuisivatko he siellä tekojaan,
pystyisivätkö he ilman opettajaa, mietiskelyn ja lukemisen avulla, vir-
voittamaan henkeään kristinuskon totuuksilla? Alopaeus sanoi, ettei
hän halua vaikuttaa yhdenkään maanmiehensä, olkoon tämä sitten miten
paha rikollinen tahansa, joutumiseen tuollaisiin oloihin. ”Eikö mei-
dän pidä yrittää löytää ja ohjata oikealle tielle kadonneet lampaamme,
sen sijaan että ajaisimme ne yhä syvemmälle autioihin erämaihin”, hän
lopetti muistionsa.¹⁹

Magnus Jacobin puheenvuorolla oli suuri vaikutus säädystä, jossa
asiasta virisi vilkas keskustelu. Rovasti Cygnaeus yhtyi Alopaeukseen ja
oli sitä mieltä, että olisi outoa, jos juuri pappissääty ehdottaisi rangaist-
usten koventamista. Turun professori Gustaf Gadolin nousi kuitenkin
vastustamaan molempia porvoolaisia. Hän sanoi, että Amerikassa oli
Philadelphiassa paljon harrastettu vankiloiden parantamista, vankien

¹⁸ Ibid. s. 56.

¹⁹ Protocoller hållna hos Bondeståndet, s. 147–148.

inhimillisempää kohtelua ja niin edelleen, mutta että tämä oli vain johtanut rikollisuuden yltymiseen. Vankeja piti siksi kohdella ankarin käsin. Hän yhtyi Sundvallin ehdotukseen, mutta sillä lisäyksellä, että vankien mukana lähetettäisiin Siperiaan myös luterilainen pappi. Tällaiseksi päätös Alopaeuksen ja Cygnaeuksen vastaanharaamisesta huolimatta tulikin, viittasipa papisto vielä Preussin kuninkaan äskettäin tekemään ratkaisuun, että saksalaisia pahantekijöitä lähetettäisiin siirtolaisiksi Siperiaan.²⁰

Vielä eräässä sosiaalisessa kysymyksessä Magnus Jacob vaikutti säädyn kannanottoihin, tällä kertaa paremmalla menestyksellä. Sairaалалaitoksen rahoituksesta keskusteltaessa tuomiorovasti Alopaeus katsoi, että Själnön mielisairaala olisi laajennettava niin, että myös toivottomat veneeriset sairastapaukset saisivat siellä sijansa eivätkä levittäisi sukupuolitauteja ympäri maata. Myös sopiva lääkäri olisi palkattava hoitamaan näitä sairaita Själlössä. Tähän esitykseen sääty yhtyi kaikilta osin.²¹

Toukokuun 24. p:nä 1809 oli säädysssä esillä kysymys koskenperkauksesta, mille ongelmalle Magnus Jacob omisti yhden mietinnöistään. Hänen mielestään ei Turun ja Porin sekä Hämeen linjarykmenttejä voinut panna koskenperkaustoihin sodan vielä jatkuessa, vaan työ oli lykättävä seuraavaan kesään, vieläpä alkusyksyyn, jos tilanne vaati, sillä suomalainen oli kyllä tottunut työskentelemään huonoonkin vuodenaikaan soisissa vesissä. Sotamiehiä tarvittiin kesällä paremminkin korjuuapuna talonpojille, minkä lisäksi kotiin palaavilla sotureilla oli iso työ saada torppansa viljelykset jälleen kuntoon, mikä asia heidän oli annettava hoitaa ensin. Myöskään niin suurta kanavankaivajien joukkoa kuin ehdotuksen mukaiset 800–1.000 miestä, ei pitäisi koota nykyisenä aikana yhteen, olkoonkin, että sotilaat olivat ilman aseita. Alopaeuksen mielestä oli itse ajatus voimaperäisestä koskenperkauksesta aivan oikea, mutta poliittiset ja sosiaaliset näkökohdat pakottivat odottamaan sen toteuttamista.

Valtiopäivien lopulla, kesäkuun 23. p:nä, otettiin pappissäädysssä vielä pohdittavaksi Turun yliopiston teologisen seminaarin apurahakysymys. Ongelma teologian opinnoista oli ollut säädysssä esillä jo huhtikuun 11. p:nä, ja nyt tuo tulenarka kiistakysymys turkulaisten ja porvoolaisten välillä piti lopultakin viedä ratkaisuun. Asiaa ajoi teologian professori Gustaf Gadolin, mutta silmäiltyään läpi tämän pöytäkirjaa varten tekemän lausunnon Alopaeus pyysi heti tilaisuutta esittää vastineensa. Gadorinin esitys stipendirahastoksi seminaarin opiskelijoiden tarpeisiin oli hänen mielestään turhan kaavamainen ja yksipuolinen. ”En kiellä ollenkaan, etteivätkö yliopisto, lukio ja koulut tässä maassa olisi laajentamisen tarpeessa mitä tulee eräiden kielten ja tieteiden opettamiseen. Myönnänpä vielä, että yliopistojen yhteyteen perustetut seminaarit voi-

²⁰ Protocoll, hållit i. . . Präteståndet, s. 60–61.

²¹ Ibid. s. 84.

vat olla varsin hyödylliset”, hän aloitti, vaikka sanoikin samassa hengenvedossa epäilevänsä, että ainakin Saksassa seminaarien opettajat usein olivat luopuneet uskontunnustuksestaan ja saarnasivat kaikenlaisia naturalistisia oppeja, joissa oli Euroopan valtakuntien onnettomuuk-sien siemeniä. Turun suhteen ei toki ollut tällaista pelkoa, sillä Jacob Bonsdorffin oppikirja jo takasi, että opilliset perustat olivat terveet. Alopaeus toivoi siksi, että seminaari kukoistaisi ja että sen ahkerat oppilaat saisivat Gadolinin toivomia apurahoja. Mutta omasta puolestaan hän katsoi, että esitys näistä apurahoista voitaisiin yhtä hyvin esittää yliopiston kuin pappissäädyn taholta.

Sitten Alopaeus tarkasteli aiottujen stipendien jakautumista Turun ja Porvoon hiippakunnista tulevien opiskelijoiden kesken todeten Porvoon selvästi jäävän lapsipuolen asemaan, jos lähtökohdaksi otettiin väkiluku. Hän katsoi myös, että stipendien saannista oli matkakustannuksien välttämiseksi päätettävä Turussa. Mitä kiistaan seminaariajan pituudesta tuli, ei Alopaeus halunnut sitoa sitä tiukkoihin määräyksiin, katsoipa vielä, että mikäli laitoksen oppisuunnitelma seuraisi Üpsalan seminaarin kaavaa, saattoi yksi vuosi hyvinkin riittää opintoihin, sillä tämä aika ei ollut liian lyhyt papinammatin käytännöllisen puolen oppimiseen. Hyvistä lukioista valmistuneet ylioppilaat selvisivät asiasta ainakin Ruotsissa mainiosti yhdessä vuodessa. Eipä papiksi oikein kukaan voinutkaan tulla seminaarin tapaisessa laitoksessa, Magnus Jacob to-kaisi, vaan vasta käytännön harjoittelun kautta.²²

Edellä esitetty kuvaus Magnus Jacob Alopaeuksen toiminnasta Porvoon valtiopäivillä ei ole täydellinen. Tiedämme, että hän askarteli vielä Porvooseen perustettavan yliopiston parissa, vaikka ei saanutkaan ideansa siihen muotoon, että olisi tuonut sen säätykokoukseen. Myös näyttää mahdolliselta, että Magnus Jacob olisi ajatellut esittää papiston privilegioiden uusimista tavalla tai toisella, sillä hänen papereissaan on tämänsuuntaisen projektin materiaalia.²³

Valtiopäivien ohella mahtui keväääseen 1809 Alopaeuksen perheen osalle paljon muutakin. Poliittisen valtakunnanrajan katoaminen Suomen ja Venäjän väliltä oli poistanut koko joukon esteitä Magnus Jacobin ja hänen itäisessä keisarikunnassa elävien sukulaistensa seurustelusta. Näiltä ajoilta alkavatkin merkit David Alopaeuksen, Venäjän entisen Tulholman-lähettilään, yhteyksistä Porvoon sukulaisiinsa. Huhtikuun 9. p:nä 1809 saapui ministeri Alopaeus varhain aamulla suoraan Tukholmasta, jossa hän oli käynyt vallankumouksen jälkeen solmimassa yhteyksiä, ja kertoi hätäisen kahvinjuonnin verran suurpoliittisia uutisia hämmästyneenä kuuntelevalle pappilan väelle.²⁴ Tämä yhteydenotto oli

²² Ibid. s. 160–163.

²³ Papiston privilegioita koskeva esitys on HYK, Alopaeusten kokoelma. Konsistorin asiakirjoja 2.

²⁴ *Neovius* I, s. 136.

sikäli tärkeä, että Magnus Jacob pääsi sen avulla selville serkkunsa vaikutusvaltaisesta asemasta rauhanneuvotteluissa ja Salaisessa neuvostossa, mikä puolestaan johti toistuviin kontakteihin hänen taholtaan.

Valtiopäiviä päätettäessä oli Magnus Jacobin rooli sangen vaatimaton, sillä päättäjaisillä ei ollut samanlaista kirkollista sävyä kuin avajaisilla. Keisarin tultua heinäkuun 18. pñä 1809 Porvooseen järjestettiin valtiosalissa tanssiaiset, joiden yhteydessä esitettiin lukiotalon ulkopuolelle pystytetyssä kuusenhavuista tehdyssä huvimajassa ”Weisu keisarille”, luultavasti Franzénin tekstistä mukailtu ”suomalainen kansanlaulu”, jonka sanat ovat säilyneet Alopaeusten arkistossa:

- ”1. Eläkön Kejsari,
Suloinen sankari,
Eläkön hän!
2. Hengemme, talomme,
Lapsemme, vaimomme,
Laimme, uskomme
Säilyttämän.
3. Suomenkin rannalle
Hyljätüll kansalle
Katselkon hän.
4. Mettängin kodasa,
Orwollen osansa,
Pienimmäll omansa
Warjelkon hän.
5. Turwana tuhannen
Herrana sydänten
Hallitkon hän.
6. Wäärille pelwoxi,
Hywille toiwoxi
Oikeudell woitoxi
Wallitkon hän!”

Tämän laulun esittivät nuoret aatelisnaiset, joista osa muodosti kuniakujan keisarin saapuessa tanssiaisiin, Aleksanterin suurikokoisen rintakuvan luona edellä mainitussa huvimajassa, jossa sanat ”Mettängin kodassa” tietysti kajahtivat hyvin sopivina. Ei ihme, että Aleksanterin valtiopäivien lopettajaisissa seuraavana päivänä, heinäkuun 19. pñä 1809, pitämä puhe oli harvinaisen suoepa Suomea kohtaan. Alopaeuksen valtiopäivien avajaisissa pitämään saarnaan liittyen keisari näet

lausui, että hän oli sallinut mitä täydellisimmän vapauden säätykokouksessa, mikä menettely oli kantanut hyvän hedelmän viisaina ja isänmaallisesta mielialasta kertovina vastauksina ja lausuntoina keisarillisiin esityksiin.

”Tämä jalo ja kunnollinen kansa on siunaava sitä Sallimusta, joka on säättänyt asiain nykyisen järjestyksen. Korotettuna kaikeksi tulevaisuudeksi kansakuntain joukkoon, lakiensa suojaamana, se tulee muistamaan entisen hallituksensa vain pitääkseen sitäkin lujemmin kiinni niistä ystävyyden siteistä, jotka rauha on jälleen solmiva”.²⁵

Näin Aleksanteri esitti ajatuksensa, että Suomesta oli hänen valtikkansa alla tullut kansakunta, jota eivät enää sitoneet entiseen emämaahan Ruotsiin poliittiset, vaan ainoastaan ystävyyden siteet.

Kolmea päivää myöhemmin, heinäkuun 22. pnä keisari jätti lopullisesti Porvoon, josta valtiopäivämiehet olivat hekin hajaantumassa kotikonnuilleen. Karl Elias Alopæus on merkinnyt kuin loppuvinjettinä valtiopäivistä muistiin, että kun tuomiorovasti Alopæus jälleen kerran – viimeisen kerran – oli saattamassa hallitsijaansa kaupungin rajalla olevalla kunniaportilla, liikutui Aleksanteri niin, että otti lakkinsa päästä, antoi tuomiorovastille lentosuukon ja lausui hänelle muutaman armollisen sanan jäähyväisiksi. Mitkä nämä sanat olivat, sitä ei historia kerro, mutta hiukan respektitön päiväkirjan pitäjä merkitsi muistiin, että lakiton keisari oli sentään nuoresta iästään huolimatta jo melkoisen kalju.²⁶

Porvoon valtiopäivien loppuakordina oli Magnus Jacobille nimitys piispaksi aivan loppuvuodesta 1809. Piispa Cygnaeushan oli kuollut kesken säätykokousta huhtikuun 5. pnä 1809, mistä johtuen Magnus Jacob oli tuomiorovastin ominaisuudessa toiminut Itä-Suomen papiston poliittisena johtajana. Piispanvaaliin ryhdyttäessä hän sai säätyveljiltään elokuun 2. pnä pidetyssä vaalitilaisuudessa 67 ääntä, lähimpien kilpailijoiden Rantasalmen kirkkoherran Johan Henrik Cygnaeuksen ja teologian professori Jacob Bonsdorffin saadessa molempien 29 ääntä.²⁷ Näistä kolmesta keisari nimitti lokakuun 28. pnä 1809 hyvin tuntemansa Alopæuksen Porvoon hiippakunnan piispaksi.

Magnus Jacob oli tällöin jo lähes 66-vuotias vanhus, joka oli uurastanut kokonaista 38 vuotta tuomiokapitulin jäsenenä. Piispaksi korottaminen saattoi näin näyttää pitkän elämäntyön palkitsemiselta sen loppuvaiheessa – mutta näin ei käynyt, sillä vanhalla miehellä oli jäljellä

²⁵ *Neovius*, Anteckningar, s. 153–154.

²⁶ *Neovius* I, s. 146.

²⁷ Tuomiokapitulin kirjelmä 4.10. 1809. VA, Valtiosihteerinvirasto Fa 7. för 1809. Akt 141 ang. återbesättande af Biskopsemetet i Borgå stift.

olevina vuosinaan vielä paljon tärkeää toimitettavaa. Hän tunsi saman-
aikaisten silminnäkijäin mukaan kuitenkin voimiensa jo vähenevän ja
otti korkean tehtävän käsiinsä siinä mielentilassa, että piispansauva
piankin kirpoaisi hänen otteestaan. Tunnelma ei toki jäänyt pysyväksi
– pikemmin uusi asema antoi Magnus Jacobille hänen viime vuosinaan
uutta pontta ja ennen näkemätöntä tulisuutta, jolla hän ajoi mieleisiään
hankkeita ja vastusti monia, vähitellen yhä kovaaäänisempiä
vihamiehiään.²⁸

Piispan arvon saamista vaikeammaksi ongelmaksi Alopaeukselle tuli
piispanvihkimyksen järjestäminen. Tällainen vihkiminen oli Ruotsin
kirkossa aina järjestetty arkkipiispan toimesta, mutta Suomessa ei ollut
olemassa arkkipiispaa, vaan muodollisesti tasavertainen Turun piispa
Jacob Tengström, joka piinallista kyllä kieltäytyi kunniasta. Vasta ken-
raalikuvernöörin puututtua asiaan ja kirjoitettua valtiosihteri Sperans-
kille Pietariin Tengström sai vuonna 1810 keisarin määräyksen toimit-
taa vihkiminen. Tapausta on katsottu kuvaavaksi Turun piispan varo-
vaisuudelle – hän kun ei halunnut liikaa sekaantua Porvoon asioihin –
²⁹ mutta varmaan yhtä hyvä tulkinta on se, ettei Tengström halunnut
olla tekemisissä Alopaeuksen kanssa. Tähän aikaan riehui nimittäin
kiihkeimmillään molempien kirkonmiesten välillä eripuraisuus Turun
teologisesta seminaarista, jota Alopaeus pisteli sarkastisin sanakääntein
kehottaen teinejä palaamaan mahdollisimman nopeasti pois Turusta,
neologisen järkeisuskon saastuttamasta kirkollisesta keskuksesta. Jacob
Tengström katsoi varmaan, että apostolisen sukcession antaminen noin
itsepintaiselle puhdasoppineelle ei ollut hänen, modernin ja valistuneen
teologin, asia ollenkaan.

²⁸ Koskenvesa (1963), s. 38, ja siinä mainitut lähteet.

²⁹ Tapani Vuorela (1976), s. 196.

V Piispana

15. ”Porvoon hiippakunnan löytölapsi”

Vanhan Suomen, mikä tarkoittaa Uudenkaupungin rauhassa 1721 ja Turun rauhassa 1743 Venäjälle luovutettuja alueita, yhdistäminen muuhun Suomeen tuli ajankohtaiseksi vuonna 1811. Keisarin antamalla yhdistämismanifestilla säädettiin joulukuun 11/23. p:nä 1811, että tämä seutu, Viipurin lääni, oli hallinnollisesti liitettävä Suomen suuriruhtinaskuntaan.

Yhdistämismanifestin sai ennen muita aikaan Ruotsista palannut, Suomen komitean puheenjohtajaksi Pietariin nimitetty kreivi Gustaf Mauritz Armfelt, suuri valtiomies ja Kustaa III:n entinen suosikki. *J.R. Danielson-Kalmari* on tosin katsonut eräässä tutkimuksessaan¹, että ministeri David Alopaeus, Magnus Jacobin serkku ja Venäjän entinen Tukholman lähettiläs, olisi ennen Armfeltia ajanut samaa asiaa ja niin ollen katsottava sen todelliseksi alullepanijaksi. Koska tämä kysymys sivuaa aiheitamme melko läheisesti, tarkastelemme sitä seuraavassa.

Danielson-Kalmarin lausuma mielipide pohjautuu muutamiin lähteisiin, jotka eivät ole erityisen sitovia mutta eivät toisaalta aivan merkityksettömiäkään. Ensimmäinen lähteistä on kenraali, vapaaherra Aminoffin lausunto vuodelta 1810, että tuolloin Pietarissa ilman vakanssia oleskellut David Alopaeus oli ”oikeastaan se, joka sai aikaan Viipurin läänin yhdistämisen valloitetuun, niin sanottuun Uuteen Suomeen”, mikä oli yksinkertaisesti tapahtunut siten, että David oli levittänyt keisarin kuuloon tietoja Vanhassa Suomessa esiintyvistä vaikeista väärinkäytöksistä. Viipurilaissyntyisenä David Alopaeus epäilemättä oli henkilö, joka oli enemmän kuin muut pätevä puhumaan kotiseutunsa oloista, ja keisarin korva hänellä oli jo ennestään, olihanhan hän kärsimällä vankeutta Tukholmassa tavallaan uhrautunut Aleksanterin politiikan alttarille.

¹ *Joh. Rich. Danielson*, Viborgs läns återförening med det öfriga Finland. Öfversättning från finskan af V. Jelm (1894), s. 78–81.

Toinen asiaa koskeva lähdemaininta on vielä epämääräisempi. J.A. Jägerhorn kirjoittaa nimittäin kirjeessään Armfeltille 12/24. p:nä toukokuuta 1811, että keisari varmaan ”nimittäisi Suomen asiain komiteaan jäseneksi herra Alopaeuksen, jotta joukkoon saataisiin arvokas Vanhan Suomen edustaja, edellyttäen että Hänen Majesteettinsa todella aikoo asettaa mainitun komitean ja yhdistää molemmat maat”. Jägerhornin kirjeessä nähtiin David Alopaeus itsestään selvänä Vanhan Suomen edustajana suunniteltuun komiteaan ja tässä ominaisuudessa oireena siitä, että alue yhdistettäisiin muuhun Suomeen. Asiat eivät kuitenkaan sujuneet kirjeen laatijan kaavailemalla tavalla, sillä David jätettiin komitean ulkopuolelle. Vasta keisarin nimittäessä Alopaeuksen suomalaiseksi vapaaherraksi vuonna 1819 saatiin tietty, vaikka väljästi muotoiltu vahvistus seitsemää vuotta aikaisempiin huhuihin. David Alopaeuksen ylennys tapahtui niiden tekojen vuoksi, joilla hän oli ”hyödyttänyt synnyinseutuaan Suomea”, siis juuri Vanhaa Suomea.

Gustaf Mauritz Armfeltin osuus asiaan on paljon selvempi ja suurempi. Hän laati Pietariin tultuaan muistion, jossa kosketeltiin myös Viipurin läänin kirkollisia oloja. Ehdotuksen mukaan Pyhän synodin valta lakkaisi Vanhassa Suomessa ja Viipuriin perustettaisiin oma hiippakunta, jonka alaiseksi läänin koululaitoskin tulisi.² Ajatus oli peräisin Turun piispalta Jacob Tengströmiltä, joka oli esittänyt sitä aikaisemmin. Se sopi hyvin Armfeltin kirkkopoliittiseen ohjelmaan, jonka mukaan luterilaisuus oli oleva Suomen suuriruhtinaskunnan kulmakiviä, aivan kuten se oli ollut Ruotsin kuningaskunnan, ja vain tätä uskontoa tunnustavat saisivat tulla valtion virkamiehiksi.³

Toisin kuin Armfelt oli esittänyt, päätti keisari jo ennen yhdistämismanifestin antamista, että Vanha Suomi liitettäisiin kirkollisessa mielessä suoraan Porvoon hiippakuntaan. Näin Porvoon hiippakunta laajeni melko yllättäen suuresti itäänpäin, kun sen haltuun uskottiin – Armfeltin sanoja lainataksemme – ”uusi löytölapsi”.

Tapahtumien kulku oli seuraava. Marraskuun 7. p:nä 1811 päivätyllä reskriptillä Aleksanteri I:n antoi piispa Magnus Jacob Alopaeukselle käskyn ottaa käsiinsä Viipurin läänin kirkollisten asiain johto ja tehdä sinne piispantarkastusmatka. Mietittyään keinoja, ”millä palauttaa maakuntaan se menestys, joka sieltä niin kauan on puuttunut”, sanoi keisari katsoneensa tarpeelliseksi ”ensi sijassa pitää huolta sen siveellisistä oloista, ne kun ovat kaiken yhteiskunnallisen kukoistuksen pohja”... ”Ja koska uskonto on kaiken valtiollisen moraalin korkein pyhitys”, piti keisari velvollisuutenaan suunnata siihen ensimmäiset toimenpiteensä, jotta ”ennenkuin yhdistys yhteiskunnallisella alalla tuleekaan voimaan, hengellisiä siteitä valmistettaisiin ja lujitettaisiin.” Tarkastusmatkan piti tapahtua heti kun vuodenaika salli ja sen avulla piti piispan

² Ibid. s. 94–95.

³ *Tapani Vuorela* (1976), s. 66–67.

oppia tuntemaan maakunnan uskonnollinen henki sekä tutkia papiston hengellistä kantaa, teologista sivistystä ja taitavuutta virantoimituksessa. Lopulta Magnus Jacob Alopaeuksen tuli tehdä tiliä havainnoistaan keisarille ja ehdottaa parannuksia järjestyksen palauttamiseksi maakuntaan.⁴

Reskriptiä täydensi Gustaf Mauritz Armfeltin marraskuun 9. pnä 1811 lähettämä kirje⁵, jossa Suomen asiain komitean puheenjohtaja ilmoitti keisarin toivovan, että piispa kävisi – jos vuodenaika ja Magnus Jacobin korkea ikä vain sen sallisivat – myös uuden alueen kaukaisimmissa osissa, jonne epäkohdat olivat juurtuneet pahimmin. Ja Armfelt lisäsi, että nyt kun Viipurin kuvernementti kirkollisessa suhteessa liitettiin Porvoon hiippakuntaan, näyttivät näköalat valoisilta myös Arvon Piispan suunnitelmalle kymnaasin laajentamisesta ja parantamisesta, josta oli viimeksi ollut puhetta.

Omasta puolestaan Magnus Jacob vastasi kohta 14. pnä marraskuuta 1811 Armfeltille, että kun keisarin kirje oli tullut hänelle, oli hän ”tyrmistynyt sitä korkeaa luottamusta, mitä Hänen Keisarillinen Majesteettinsa osoitti minulle”. Jo ennenkuin Armfeltin kirjelmä oli saapunut, oli piispa päättänyt tehdä työnsä mahdollisimman hyvin ja käydä kaukaisimmissakin Viipurin läänin seurakunnissa. ”Olen kyllä kuullut, että suuretkin epäjärjestykset ovat juurtuneet Inkerin rajaa vasten olevien seurakuntien papistoon”, Alopaeus kirjoitti, muttei myöskään kunnollinen kirkollinen järjestys varmaan ollut papeille vanhastaan tuiki tuntematon, olihan alue toki ollut aikanaan Ruotsin kirkon alainen ja viimeinen ruotsalainen piispa David Lund oli jättänyt jälkeensä kauniita järjestyssääntöjä noudatettaviksi. Lopuksi Magnus Jacob kertoi vielä matkavalmistuksistaan ja kiitti Armfeltia, koska tämä oli ”pääosalta vaikuttanut” Viipurin läänin liittämiseen juuri Porvoon hiippakuntaan.⁶

Näemme kirjeestä, että Magnus Jacob Alopaeus piti hiippakuntansa suurenemista lähinnä Suomen asiain komitean puheenjohtajan ansiona, mutta toisaalta on selvää, että Armfelt vain hiukkaa aikaisemmin oli esittänyt aivan erillisen hiippakunnan perustamista Viipuriin. Miten keisarin päätös oli muuttunut toiseksi kuin ehdotus, ei ole yksityiskohdissaan enää saatavissa selville. Todennäköisesti uuden hiippakunnan perustamisen hitaus ja kalleus ja nopeaa korjaamista vaativien epäkohdien räikeys saivat keisarin ja hänen neuvonantajansa valitsemaan Porvoon piispan siksi luudaksi, joka tekisi selvää Vanhan Suomen ongelmista kirkollisella alalla. Magnus Jacob Alopaeuksella oli hyvä nimi keisarin korvissa Porvoon valtiopäivien ajalta. Ei ole aivan mahdotonta

⁴ S. Sirenius, ”Vanhan Suomen” kirkon palauttaminen Suomen kirkon yhteyteen. Piispa M.J. Alopaeuksen osa yhdistämissä. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia II (1913), s. 226–227.

⁵ *Neovius* I, s. 185–186.

⁶ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kotelo, jossa päällekirjoitus ”Kirjeitä” (oik. konsepti).

ajatella, että vielä jokin Gustaf Mauritz Armfeltista riippumaton tekijä olisi ollut Pietarissa ajamassa Porvoon piispan asiaa, vaikka emme tiedä mikä.

Magnus Jacobin kirjeessään Armfeltille esittämä viittaus Ruotsin valan ajan viimeiseen piispaan David Lundiin on mielenkiintoinen. Vainnutta siltä, että piispa Alopaeus koki itsensä yhdistämistyössään jotenkin 1600-luvun Viipurin piispojen perilliseksi, suuren itäisen hiippakunnan paimeneksi, joka kokosi saman katon alle muukalaiseen valtaan välillä joutuneet hiippakunnan osat. Voi palauttaa mieliin Magnus Jacobin Kustaa III:lle sodan puhjettua esittämän tervehdyksen, jossa silloinen lehtori toivoi Ruotsin kuninkaan yhdistävän takaisin valtakuntaan siitä pois joutuneet ”uskonveljet ja sukulaiset”. Tämä yhdistäminen tapahtui nyt, ei sotaisen valloituksen kautta vaan yhteisen keisarin valistuksesta tahdosta. Magnus Jacob Alopaeuksen persoonassa ja ajattelussa oli piirteitä, jotka olivat pysyneet muuttumattomina nuoruuden vuosista kypsään vanhuuteen asti.

Armfelt vastasi piispa Alopaeuksen kirjeeseen lyhyellä tervehdyksellä Pietarista marraskuun 17. pnä 1811 lausuen, että ”barbaria ja kurjuus Vanhassa Suomessa eivät varmaan olisi kasvaneet tähän mittaani, jollei hengellinen eli kirkkokuri olisi ollut yhtä huonoissa käsissä kuin maallinen valta; minulle on erittäin tärkeää tietää totuus ja tietää, mitä teitä pitäisi kulkea siviilihallintoa luotaessa”.⁷ Perusteellisempi mielipiteiden vaihto Vanhan Suomen kirkko- ja kouluasioista sai Armfeltin kiireiden vuoksi jäädä tulevan vuoden puolelle.

Suoritettuaan tarpeelliset valmistukset 68-vuotias Porvoon piispa lähti joulukuun alkupäivinä 1811 pitkälle visitaatiomatkalleen. Hänen seurueeseensa kuuluivat vanhan kirkkolain määräyksen mukaisesti tuomiorovasti Pehr Johan Alopaeus, yksi tuomiokapitulin jäsen, kapitulin notaari Christian Reinh. Hofrén, joka hoiti tärkeää pöytäkirjanpitäjän tehtävää eri tarkastuskohteissa ja amanuenssi, ylioppilas Karl Elias Alopaeus, jonka piispa oli kiireen kaupalla kutsuttanut Turusta matkaansa. Sydäntalvesta huolimatta seurue saapui ensimmäiseen tarkastuskohteeseen Pyhtäälle 12. pnä joulukuuta 1811 ja päätti kiertomatkinsa kolmea kuukautta myöhemmin 2. pnä maaliskuuta 1812 Valkealassa. Noin 40 seurakuntaa oli tällä välin tarkastettu. Piispa oli pitänyt matkallaan hyvää vauhtia; pöytäkirja⁸ kertoo monessa kohdin, että työhön ryhdyttiin ”heti saapumisen jälkeen” ja tarkastusten tiheät päivämäärät osoittavat, ettei Magnus Jacob suonut itselleen juuri lepoa. Itse joulun pyhät piispa seurueineen vietti Viipurissa.

Visitaatio oli siten järjestetty, että tärkeimmissä seurakunnissa, ja myös kauimpana sijaitsevista seurakunnissa, pidettiin jumalanpalvelus ja kristinopin kuulustelu. Muualla tapahtui suppeampi tarkastus seura-

⁷ *Neovius I*, s. 187.

⁸ VA, Senaatin kirkollistoimituskunta He 1. Visitationsprotokoll från Östra Finland.

kunnan luottamusmiesten läsnäollessa sekä ns. ”agenda”, jolla tarkoitettiin papistoa, kirjanpitoa ja virkataloja koskevien asioiden läpikäyntiä. Kun kaikesta huolimatta jokin seurakunta joskus täytyi sivuuttaa kokonaan, oli sen papisto kuitenkin kutsuttu naapuripitäjän tarkastustilaisuuteen tutkittavaksi.

Magnus Jacob Alopacus teki todella perusteellista työtä ottaessaan selvää ”Maakunnan uskonnollisesta hengestä”, kuten keisari oli käskennyt. Hänen tarkastuskaavaansa kuului noin sata kysymystä, tärkeistä asioista pikku detaljeihin. Mitään seikkaa ei käsitelty pintapuolisesti. Tarkastusta leimasi kauttaaltaan melkoinen ankaruus, kuten odottaa saattoikin, mutta tuskin silti kohtuuttomuus tässä suhteessa. Arkaluontoisissa asioissa Magnus Jacob osoittautui hienotunteiseksi, jättäen esim. säännöllisesti kuulustelematta vanhempien pappien jumaluusopillisia tietoja. Rahvaaseen piispan tarkastusmatka teki lähtemättömän vaikutuksen. Visitaation historiankirjoittaja *S. Sirenius* on lausunut matkan tästä puolesta: ”Rahvas taas, jonka silloin elävä miespolvi ei ollut koskaan piispaa nähnyt, vastaanotti Alopaeuksen kaikkialla yksimielisellä ihastuksella, kun tämä henkeväpiirteinen mies tuli kookkaana, arvokkaana ja juhlallisen vakavana ja joka paikassa ilmaisten, että seurakuntain paras oli hänen ainoa silmämääränsä. Tällä kansalla oli huolia paljon, ja ensimmäiseksi se esiintoi ... uskonnolliset huolensa miehelle, joka osoitti lämpimästi ottavansa osaa rahvaan tärkeimpiin ja pyhimpiin asioihin”.⁹

Magnus Jacob oli koko matkan ajan tiiviissä kirjeilyssä pietarilaisen luottamusmiehenä Gustaf Mauritz Armfeltin kanssa. Tammikuun 6. p:nä 1812 uutta lukua viimeksimainittu kirjoitti keisarin esittelystä, jossa Alopaeuksen suunnitelma visitaation suorittamiseksi oli hyväksytty. ”Viipurin lääni kuuluu Porvoon hiippakuntaan, ja siksi Herra Tohtori ja Piispa voi à priori toteuttaa siellä kaikki ne toimet, jotka katsotte tarkoittavaksi”, hän jatkoi ja kertoi Alopaeuksen suunnitelman Porvoon lukion korottamiseksi akatemiaksi olevan myötätulessa, mutta että hankkeen talouspuoli oli kyllä hankala. ”Viipurin läänin papeista kiertää yleensäkin oikeita skandaalijuttuja. Kunpa ne eivät olisi tosia! Sillä muuten tarvitaan enemmän kuin kehoituksia järjestyksen ja hyvien esikuvien voimaansaattamiseen”.¹⁰ Seuraava kirje lähti Armfeltin työpöydältä Pietarista tammikuun 28. p:nä 1812 uutta lukua ja sisälsi Magnus Jacobia varmaan kovin mairittelevan tiedon, että ”Hänen Majesteettinsä, joka on tarkoin selvillä Teidän reitistänne ja siitä tavasta millä hänen käskynsä täytetään, on useissa yhteyksissä lausunut mielihyvänään asian edistymisen johdosta...” Ja kirje jatkui: ”Rahvaan vapauttamiseksi sorrosta ja kurjuudesta on jo voimakkaita toimenpiteitä toteutettu, ja keisarin ajatukset ovat tässä suhteessa niin vankkumattomat, etteivät

⁹ *S. Sirenius* (1913), s. 229.

¹⁰ *Neovius* I, s. 188–189.

täkaläiset intriigit niihin pysty". Hiukan myöhemmin Armfelt kirjoitti: "Viipurin lukio pysyy siinä missä on, eikä Keisari halua siihen mitään muutosta, mikäli opetusmenetelmät ovat hyvät ja puhtaat ja vastaavat hallinnon tarpeita. Tästä pyytäisin saada Teidän puolueetonta mielipidettä. Sillä väitetään, että vapaa-ajattelu ja illuminatismi olisi saanut jalansijaa tässä oppilaitoksessa".¹¹

Viimemainittu huomautus osoitti, että Viipurin läänin koululaitosta koskeva kysymys oli liittämisen seurauksena alkanut kärjistyä huolettavalla tavalla. Läänissä oli vuodesta 1805 täysin maallinen, Tarton yliopiston valvoma koululaitos, jonka esimiehenä toimi Viipurin lukion rehtori, Erik Gabriel Melartin. Suomessa vallitsevan järjestelmän mukaan – jota Magnus Jacob Alopaeus edusti tarkastusmatkallaan – koulut taas olivat tuomiokapitulin valvonnassa. Tästä kysymyksestä nousevaa kiistaa, ns. "kulttuuritaistelua", tarkastellaan eri luvussa tuonnempana tässä teoksessa. Tällä kohdin riittää mainita, että Armfeltin seuraava, 14. p:nä helmikuuta 1812 päiväämä kirje sisältää tiedon, että Melartin oli jättänyt muistion keisarille, jossa vallitsevaa järjestelmää puolustettiin voimakkain sanankääntein. Kirjeen lähettäjä pyysi Alopaeukselta lausuntoa Melartinin muistiosta, mutta tiedotti jo samalla, että "kaikki oppilaitokset Viipurin läänissä on keisarin käskystä ehdottomasti pysytettävä sellaisina kuin ne ovat".¹² Tähän jyrkkään kantaan itse valtaistuimelta kilpistyivät Porvoon piispan yritykset saada muutosta aikaan Vanhan Suomen kouluoloissa. Visitaatiomatkan lähes työssä loppuaan, maaliskuun 13. p:nä 1812, saattoi Armfelt keisarin suosion osoituksena ilmoittaa, että Porvoon piispa saisi palkkioksi kaksi uutta palkkapitäjää, Lappeenrannan ja Lappeen pastoraatit.¹³ Tämä huomattava armonosoitus tuli Magnus Jacob Alopaeukselle osaksi jo ennen kuin hän oli ehtinyt toimittaa Pietariin pitkää tarkastuskertomustaan, mikä tapahtui huhtikuun alkupäivinä.

Gustaf Mauritz Armfeltin ja Magnus Jacob Alopaeuksen yhteistyötä visitaatiomatkan aikana on myös tarkastellut edellämainitun elämäkertoja *Carl v. Bonsdorff*. Viipurin läänin eli "Porvoon hiippakunnan uuden löytölapsen" liittäminen Suomen itäiseen hiippakuntaan jo ennen varsinaista yhdistämismanifestia oli osoitusta näkemyksestä, että papilla oli tärkeä asema välittävänä yhteiskunnallisena voimana lahjoitusmaatalonpojan ja hänen donataarinsa välillä. Armfeltin vakaumuksen mukaan piti juuri papin huolehtia, että seurakunnassa vallitsi hyvä järjestys. Armfeltin näkemys oli myös, että vääryyksiin syöllistyneitä lahjoitusmaaherroja tulitaisiin pian rankaisemaan maallisessa tuomioistuimessa. Tällöin oli tärkeää, että läänin virkamiehistö – niin tuomarit kuin

¹¹ *Neovius* I, s. 190–191.

¹² *Neovius* I, s. 192–193.

¹³ *Neovius* I, s. 194.

papit — olisi lahjomatonta väkeä, niin että puhdistus voitaisiin myös käytännössä viedä läpi.¹⁴

Magnus Jacob Alopaeuksen tarkastusmatkan yksityiskohdista kertoo jo mainittu paksu visitaatiopöytäkirja ja *S. Sireniuksen* sen pohjalta kirjoittama tutkielma.¹⁵ Tarkastusmatkan päätehtävä sellaisena kuin se oli keisarilta saatu oli ennen muuta papiston tutkiminen mutta Porvoon piispa täsmensi itse tehtävää koskemaan nimenomaan pappien opillisia näkemyksiä. Tarkastusmatkassa oli sikäli todellakin ”kulttuuritaistelun” makua, että se suuntautui neologista järkeisoppia vastaan, joka Saksasta käsin oli levinnyt niin Baltiaan kuin Vanhaan Suomeen. Uusi, läpeensä järkeisuskoinen liturgia oli virallisesti otettu vuonna 1805 käyttöön Viipurin läänissä vaikka sitä ei läheskään yleisesti noudatettu. Tästä liturgiasta oli siivottu pois paljon perinteisiä luterilaisia elementtejä, niinpä esim. syntientunnustus oli poistettu vanhentuneena ja korvattu melko vähän sanovalla rukouksella. Myös Jeesukseen liittyvät uskonnolliset katsomukset — Jeesuksen jumaluus, hänen esirukouksensa, lunastuskuolemansa jne. — oli poistettu neologisesta jumalanpalveluksesta. Pahimmin uusi käsikirja ja siihen sisältyvä liturgia olivat herättäneet vastarintaa Parikkalassa rahvaan parissa; muualla sitä ei ilmeisesti ollut sovellettu aivan sellaisenaan. Olipa asiasta ehditty käydä vuonna 1809 jo lihava riita, jossa olivat olleet vastakkain Haminan konsistori ja Venäjän oikeuskollegio, ensinmainittu uutta käsikirjaa vastustavana ja viimeinmainittu sitä puoltavana osapuolena.

Piispa Alopaeuksen matkan eri kohteissa rahvas esitti toistuvasti valituksia uuden liturgian johdosta toivoen vanhan käytännön palauttamista. Näin tapahtui jo Pyhtäällä joulukuun 12. pnä ja Vehkalahdella joulukuun 15. pnä 1811, mutta kaikkein kaunopuheisimman muodon valitukset saivat Joutsenossa helmikuun 20. pnä 1812, jossa talonpojat olivat valmistaneet suomenkielisen valituskirjelmän, joka sellaisenaan otettiin visitaatiopöytäkirjaan. Uusi järjestys oli valittajien mielestä huonompi kuin entinen, koska jumalanpalvelus ei enää alkanut ja päätynyt Pyhän Kolminaisuuden nimeen, mikä aikaisemmin oli ollut selvä merkki. Ennen oli synnintunnustusta luettaessa papin ääni kuulunut seurakunnan äänen rinnalla — nyt oli koko tunnustus poissa, ja pappi luki yksikseen jotakin mykässä kirkossa. Ennen oli seurakunta veisannut uskontunnustuksen, mutta nyt ei sitä lainkaan esitetty. Vetoamus todisti muutakin kuin pelkkää vanhoillisuutta sen esittäjistä, nimittäin että uusittu jumalanpalvelus oli melko kalsea entiseen verrattuna. Tämäntapaiset valitukset Magnus Jacob otti aina myönteisesti vastaan. Koska koko hiippakunnassa oli noudatettava samaa kirkkolakia ja samoja ase-

¹⁴ Carl v. Bonsdorff, Gustav Mauritz Armfelt. *Levnadsskildring III. Skrifter utg. av Svenska Litteratursällskapet i Finland* 231 (1932), s. 333–334.

¹⁵ VA, Senaatin kirkollistoimituskunta. He 1 ja *S. Sirenius* (1913).

tuksia, ilmoitti piispa joka paikassa, että uusi liturgia ja käsikirja oli lakannut olemasta voimassa.

Kaikkialla Magnus Jacob Alopaeus otti selvää kansan lukutaidosta, kristinopin osaamisesta ja siveellisestä elämästä. Hän mainitsee kertomuksessaan, josta kohta tulee puhetta, että kaikkiaan 17 seurakunnassa sekä vanhat että nuoret lukivat hyvin kirjaa, kun taas poikkeuksellisen heikko lukutaito vallitsi vain kolmessa. Yleensä rahvas ”kävi ahkerasti ehtoollisella, käyttäytyi siivosti häissä ja muissa kokoustilaisuuksissaan sekä eli hiljaista ja kunniallista elämää”. Törkeät rikokset olivat harvinaisia ja milloin sellaisia oli tapahtunut, ne mainitaan huolellisesti tarkastuspöytäkirjassa. Sen sijaan ei tämä asiakirja anna oikeastaan kuvaa siitä, millainen oli ”maakunnan uskonnollinen henki”. Mitään herätysliikettä tai muunlaista syvempää kristillisyyttä ei Alopaeus tunne Karjalasta. Piispan käsityksen mukaan rahvaan ”kristillisuus” näkyi uskollisena kirkolla ja ehtoollisella käyntinä, kunniallisena elämänä, lukutaitona ja rikosten puuttumisena.

Tarkastusmatkan toinen päämäärä oli papiston tietojen ja elämän tutkiminen. Tulokset näkyvät tarkastuspöytäkirjojen ”agenda”-osastoista hyvin suorasukaisessa ja mielenkiintoisessa muodossa. Jokainen puheena oleva pappi mainitaan nimeltä, heidän ikänsä ja opintonsa viettäen kirjaan, heidän saarnataitonsa ja ahkeruutensa muiden kirkollisten toimitusten hoidossa todetaan, pappien keskinäiset suhteet saavat huomiota osakseen, heidän kirjastonsakin näytetään lyhyenä välähdyksenä visitaatiopöytäkirjan sivuilla. On selvää, että tämä pöytäkirja on eräs Itä-Suomen kirkkohistorian tärkeimpiä lähteitä.

Piispanvierailuun liittynyt pappien kuulusteleminen on täytynyt olla monelle Vanhan Suomen hengenmiehelle epämiellyttävä hetki, etenkin jos opilliset ansiot olivat hatarat, kuten monella tuona mielivaltaisten pappisnimitysten kautena olivatkin. Pitäjän pappismiehet kutsuttiin yksi kerrallaan Porvoon piispan eteen tekemään selkoa koko opillisesta urastaan aivan lapsena saadusta opista alkaen, kertomaan omistamistaan teologisista teoksista ja niistä apuneuvoista (subsidiere) joita he saarnan valmistamisessa käyttivät. Sitten seurasi suoranainen kuulustelu, jossa kunkin tietoja punnittiin ja jonka lopuksi piispa lausui opastuksen sanoja niistä teoksista, joita lukemalla papit voivat kohentaa osaamistaan. Nuorimpien pappien sivistyspohja olikin arveluttavan hataraa, sillä vuodesta 1798 ei Vanhan Suomen papinpoikien enää ollut ollut mahdollista opiskella Porvoossa tai Turussa; monet heistä olivat siksi saaneet opillisen pätevyytensä pelkästään kotiopiskelun avulla. Johanneksen kappalainen Fredrik Gustaf Palmaeus oli pitänyt kodissaan papinkoulua ja suurenmoisella tavalla pelastanut mitä pelastettavissa oli, mutta tästä huolimatta oli Viipurin konsistori laskenut virkoihin peräti epäkypsiä keltanokkia. ”Monissa seurakunnissa olivat useat talonpojat Raamattuun enemmän perehtyneitä kuin nuoret papit”, piispa kirjoitti. Hänen arvionsa oli, että osaamattomat papit levittivät kansan keskuu-

teen halveksimista opillista säätyä kohtaan ja sivistyneistön pariin kielteisyyttä uskontoa kohtaan, joka näkyi naturalistisen filosofian nauttimana suosiona.¹⁶

Millaisia Magnus Jacob Alopaeuksen järjestämät kuulustelut oikein olivat, näkyy muutamasta esimerkistä. Johanneksen pitäjän kappalainen Abraham Josef Walberg osoitti 20. p:nä joulukuuta 1811 pidetyssä kuulustelussa ”sangen vähäisiä tietoja ja täydellistä kyvyttömyyttä ilmaista ajatuksiaan latinaksi”. Piispa esitti tämän johdosta mitä hellimpiä kehoituksia Walbergille hankkia itselleen Jumalan armon avulla tarpeelliset tiedot ja kehoitti läsnäolevaa kirkkoherraa valvomaan, että näin todella tapahtuisi. Muolan seurakunnan visitaatiossa joulukuun 23. p:nä 1811 ilmeni, että kappalainen Gustaf Adolf Hornborg ja varapastori Carl Alexander Sundblad eivät olleet erityisen oppineita. Kuulustelu oli nuorten herrojen osaamattomuuden vuoksi siinä määrin pinnallinen, että heidän vaietessaan vanha rovasti Alexander Sundblad, varapastorin isä, katsoi tarpeelliseksi puuttua asiaan ja ilmoittaa oikeat vastaukset. Valkjärvellä todisti seurakunta joulukuun 26. p:nä 1811, että varapastori Welén oli osoittautunut taipuvaiseksi väkeviin juomiin ja lisäksi elänyt erossa vaimostaan. Tämän kuultuaan piispa varoitti Weléniä vakavasti epäsäännöllisestä elämästä sanoen, että jos se jatkuu, on virka vaarassa. Valkjärven rovastille annettiin tehtäväksi pitää Weléniä silmällä ja ilmoittaa piispalle, jos hän hairahtuisi uudestaan juoppouteen tai riitaan.

Toisin oli Räisälässä 15. p:nä tammikuuta 1812, sillä seurakuntalaiset yrittivät siellä salata varapastori Christian Enbergin juoppoutta piispalta ja kaikin tavoin puolustivat tätä, vaikka hänen tietonsa uskonasioissa olivat nekin perin hatarat. Myös seurakunnan paimen, rovasti Schwindt sanoi, ettei Enberg sentään koskaan ollut päissään itse virantoimituksessa. Siihen katsoen, että varapastori oli jo vanha mies, arveli piispa, ettei hänen parannuksestaan ollut paljon toivoa, ja jätti asian silleen Enbergin nauttiman suosion vuoksi. Käkisalmissa samana päivänä ilmeni, että kirkkoherra Joel Stubbe oli perin heikko teologiassa, jota hän ei koskaan ollut opiskellut, ja latinassa, jolla hän ei osannut ilmaista ajatuksiaan. Vaikka seurakuntalaiset puolustivat pappiaan, oli piispa jostain onkinut tietoonsa Stubben viinanhimonkin. Koska kirkkoherra kuitenkin ei ollut tyhmä mies, selvisi hän ankaralla varoituksella luvattuun ryhtyä tarpeellisiin täydennysopintoihin.

Parikkalassa paljastui tammikuun 26. p:nä 1812 peräti surullinen juttu, kun kirkkoherra Henrik Fenander oli rettelöimisellään ja pahennusta herättävällä elämällään saanut seurakuntalaistensa suutuksiin. Syytökset, joita oli koko liuta, koskivat niin uutta liturgiaa ja muita muutoksia itse kirkonmenoissa kuin kirkkoherran aviorikosta, palkkioiden liiallista kiskomista ja muita ikäviä ilmiöitä. Asiat olivat sillä tolalla, että riita oli

¹⁶ S. Sirenius (1913), s. 239–243.

menossa oikeuteen Viipurissa. Piispa saattoi näin ollen vain ehdottaa Fenanderille vapaaehtoista pidättäytymistä virantoimituksesta, ainakin vihkimisistä, kunnes juttu oli puitu lakitivassa valmiiksi.

Käytyään näin läpi Vanhan Suomen seurakunnat Magnus Jacob palasi Porvooseen ja ryhtyi laatimaan raporttia keisarille alueen hengellisestä tilasta. Laaja kirjelmä on päivätty huhtikuun 2. p:nä 1812 ja se on erittäin tyhjentävä.¹⁷ Aluksi piispa mainitsi siinä toimeksiantonsa ja sanoi, millä tavoin — mitä kysymyksiä eri paikoissa esittäen — hän oli käynyt asiaan käsiksi. Sitten hän kertoi kirkkoissa pidetyistä tarkastustilaisuuksista ja esitti edellä jo lainaamamme tiedon, että rahvaan kristinopin ja lukutaidon hallinta yleensä oli varsin tyydyttävä. Seurakunta seurakunnalta piispa luetteli ne huomiot, jotka hän oli tehnyt matkallaan eri seutujen kansasta, sen siveellisestä tilasta ja rehellisyydestä. Sitten hän siirtyi pappeihin, luetellen kirkkoherrat nimi nimeltä ja mainiten heistä yleensä jotain positiivista, mutta esittäen asianmukaisissa kohdin myös ne huomautukset, joihin visitaatio oli antanut aihetta. Jonkin verran kovempaa kieltä Alopaeus käytti kappalaisista ja apupa-peista. Hänen ehdotuksensa oli, että kaikki jotka olivat säädyllisiä käytökseltään ja ahkeria, pidettäisiin viroissaan, kumminkin sillä ehdolla, että he uusia virkoja hakiessaan tulisivat Porvooseen lähemmin tutkitaviksi tiedoiltaan. Sitäpaitsi piispa katsoi, että kaikki Viipurin konsistorissa vuoden 1800 jälkeen hyväksytyt papit pitäisi tenttiä uudelleen.

Eräs seikka, jonka Magnus Jacob Alopaeus erityisesti otti esille raporttissaan, oli uusi liturgia, ”joka ei eräiltä osiltaan ole sopusoinnussa evankelisen oppimme kanssa”. Monien seurakuntien järkevät jäsenet Viipurin läänissä olivat protestoineet sitä vastaan, ja piispa selitti sano-neensa kaikkialla, ettei vanhan käsikirjan käytölle ollut mitään estettä, koska lääni kuului Porvoon hiippakuntaan. Hänen selontekonsa käsitte-li vielä monia käytännön seikkoja, rokotusta, pitäjänmakasiineja sekä uutta painosta Lasten paras tavara-teoksesta.

Gustaf Mauritz Armfeltin reaktio oli raportin saavuttua selvästi hel-pottunut. Huhtikuussa 1812 Pietarista lähettämässään kirjeessä¹⁸ hän lausui: ”Hänen Keisarillisen Majesteettinsa erityisestä armollisesta käs-kystä vakuutan täten Hänen Majesteettinsa armollista mielihyvää siitä ahkeruudesta ja tunnollisuudesta, millä Herra Piispa toteutti hänelle tehtäväksi annetun tarkastuksen Viipurin läänissä, Hänen Majesteettin-sa täydelliseksi tyytyväisyydeksi”. Sitten Armfelt toisti keisarin alkupe-räisen ajatuksen uskonnon periaatteellisesta merkittävyudesta valtiolli-sille toimille ja jatkoi: ”Herra Piispan toiminnasta kertovasta selonteos-ta on Hänen Majesteettinsa huomattavan tyytyväisenä huomannut, että uskonopetus on mainitussa läänissä yleensä paremmin hoidettu kuin mitä voitiin odottaa, huomioonottaen ne olot jotka muuten vallitsevat

¹⁷ *Neovius* I, s. 29–46.

¹⁸ VA, Alopaeus-suku 1.

siellä”. Näihin rauhottuneisiin äänensävyihin päättyi hallitsijan ja Magnus Jacob Alopaeuksen Armfeltin välityksellä käyty dialogi Viipurin läänin tilasta.

Magnus Jacobin visitaatiomatka merkitsi epäilemättä Viipurin läänin melko kivutonta yhdistämistä Suomen itäiseen hiippakuntaan. Liitos oli saatu aikaan ilman Suomen hallituskonseljin tai Turun piispan myötävaikutusta suorilla kontakteilla Pietariin. Tällainen suora yhteys Majesteettiin oli ollut tyypillinen Magnus Jacob Alopaeuksen toimintatavoille jo Ruotsin vallan aikaan; Porvoon valtiopäivät ja niillä solmittu yhteys Aleksanteri I:een oli taas Venäjän valtaan siirryttäessä luonut edellytykset vastaavalle toiminnalle Pietariin päin. Vasta liittämisen ja visitaation jälkeen Suomen hallituskonselji – sittemmin senaatti – alkoi saada sananvaltaa Viipurin läänin järjestämiskomitean ehdotuksia pohtivana elimenä.¹⁹

Koulukysymyksessä Magnus Jacob Alopaeus oli kuitenkin lyönyt päänsä hyvin paksuun seinään. Porvoon tuomiokapitulin valtaa ei ulotettu Vanhan Suomen uudenuuteen, muusta Suomesta jyrkästi poikkeavaan koulusysteemiin. Ilmiö selittyi vain osaksi Melartinin päättäväisyydellä ”kulttuuritaistelussa”; luultavasti koulu- ja kielikysymykset olivat yleisemminkin Vanhan Suomen saksankielistä sivistyneistöä lähempänä kuin puhtaasti kirkolliset asiat. Ainakin erästä merkistä päättäen Magnus Jacobin matka oli nostattanut suuttumusta ja vastarintaa juuri noissa piireissä.

Turussa toukokuun 25. pnä 1813 päivätyllä kirjeellä kääntyi nimitäin juuri Venäjältä sodasta palannut Fabian Steinheil Porvoon piispan puoleen.²⁰ Hän oli matkustanut Suomeen Viipurin kautta ja joutunut siellä kuulemaan, mitä hänen kotimaakunnassaan oli tapahtunut. Steinheil valitti, että kodeissa kuolleiden perheenjäsenten tai sukulaisten ruumiskirstujen äärellä aikaisemmin pidetyt muistopuheet oli kielletty, mikä puheet aina ennen olivat vaikuttaneet hyvin lohduttavasti omaisiin. Myös hän väitti, että lapsia kastettaessa ei kummeja enää saanut valita toisen kristillisen uskonnon tunnustajien joukosta. ”Onko tämä sitä haurasta veljeyttä, josta Vapahtaja on puhunut meille?”, hän kysyi. ”Ei, tämä järjestely ei ole edes poliittisesti suotava suuren valtakunnan uskontoa loukkaavana, sillä se vetää Venäjän vihan yllemme”. Paitsi kreikanuskoisten kieltämisestä oli Steinheil pahoittanut mielensä vanhan kirkkokäsikirjan voimaan saattamisesta Viipurin läänissä. ”Tällä teolla olemme totisesti saaneet ortodoksiamme valistuneen maailman silmissä kummalliseen valoon”, hän lausui. ”Olen varma, että se sotii Teidän Korkea-arvoisuutenne toivomuksia vastaan, että olemme saattaneet voimaan ankaran lain, jota tarvittiin, kun Lutherin usko horjui

¹⁹ *Tapani Vuorela* (1976), s. 69.

²⁰ HYK, Alopaeusten kokoelma. Konsistorin asiakirjoja 3.

vieraiden harhaoppien paineen alla ja joka oli tuon ajan hengen mukainen mutta joka nyt aiheuttaa uskonveljillemme aiheetonta kärsimystä”.

Tämä hyökkäys Viipurin läänin uskonnollisissa oloissa tapahtuneiksi väitettyjä kohtuuttomia muutoksia vastaan yllätti Magnus Jacob Alopaeuksen. Näemme hänen 4. p:nä kesäkuuta 1813 päivätyn vastauskirjeensä luonnoksesta, kuinka piispa oli kamppaillut maltillisen mutta samalla riittävän selväsanaisten vastauksen aikaansaamiseksi.²¹ Aluksi Porvoon piispa torjui melko lyhyesti väitteet, että tuomiokapitulin toimesta kotona pidettävät ruumispuheet olisi kielletty samoin kuin kummien otto kreikanuskoisten joukosta. Ruumispuheista hän sanoi kuulevansa nyt ensimmäistä kertaa; Viipurin saksalaiset saisivat hänen mielestään kernaasti pitää tapansa. Ainoa vaatimus tuomiokapitulin puolelta oli, että kuolleista lähetettäisiin tilastollinen ilmoitus Porvooseen. Kaupungin saksalaiseen seurakuntaan ei Alopaeus tarkastusmatkallaan sanonut olleensa muussa yhteydessä kuin käyneensä keisarin syntymäpäivänä sen jumalanpalveluksessa. Mitä kummeihin tuli, oli Magnus Jacob itse joskus kastanut lapsia, joiden kummeina oli kreikanuskoisia. Hallitsija oli kuitenkin äskettäin kieltänyt ortodoksien ryhtymisen luterilaisen lapsen kummiksi; Porvoon piispalla ei näin ollut tuohon asiaan osaa eikä arpaa.

Liturgiasta oli Magnus Jacobilla paljon enemmän sanottavaa. ”Lopulta mitä liturgiaan ja kirkkoseremonioihin Viipurin läänissä tulee, niin suomalaiset seurakunnat toivoivat matkani aikana yleisesti vanhaan järjestelmään palaamista monestakin syystä, joita itse pidin hyvinä”, hän kirjoitti. Steinheilin olisi pitänyt olla kuulemassa, kuinka kauniisti, monin paikoin aivan liikuttavasti rahvas toivoi tuttuja menoja takaisin. Piispan mielestä oli luonnollista, että koko Suomessa olisi yksi ja sama jumalanpalvelus, mutta Viipurin saksalainen seurakunta sai tietysti pitää oman kaavansa, sillä piispa ei ollut vaatinut jumalanpalvelusta muutettavaksi, kun se tapahtui saksankielellä. Alopaeus ei voinut ymmärtää tuottaneensa kenelläkään vahinkoa muutoksillaan. Iäkkäämmät papit eivät etenäkään panneet vastaan. Matkallaan hän oli läksyttänyt osaamattomia pappeja, ja he olivat tietysti tyytymättömiä, ehkä myös liturgiaa koskevassa asiassa.

Steinheilin sanat, että muutos oli saanut Suomen kirkon kansainvälisesti huonoon valoon, olivat järkyttäneet Alopaeusta. ”Suomen luterilaisten seurakuntien oppi on täsmälleen sama kuin Ruotsissa vallitseva. Juuri sen uskonnon on Hänen Keisarillinen Majesteettinsa luvannut pysyttää Suomen uskontona”. Käsikirja oli tosin vanhanaikainen, mutta sen korjaaminen oli työn alla ja Porvoon tuomiokapituli oli jo esittänyt lausuntoansa asiassa. Käsikirjaa ei tietenkään käännettäisi saksaksi ja pakotettaisi käytettäväksi läänin saksalaisissa seurakunnissa. ”Mitä muuten monet uudet teologit ja filosofit, jotka haluavat uudistaa maail-

²¹ HYK, Alopaeusten kokoelma. Konsistorin asiakirjoja 3.

man, arvelevat ortodoksiastamme, joka on luettavissa vanhasta käsikirjastamme ja tulee sisältymään uuteenkin, ei ole tiedossani. Heidän periaatteensa ovat osoittaneet jo arvonsa. Mutta tunnenpa monta Saksan oppinutta, jotka aikansa puuhattuaan maailman valistamista hämärillä hypoteeseillaan taas ovat muuttaneet mieltään ja alkaneet perusteellisesti puolustaa Pyhän Kirjan jumalallista arvovaltaa ja meidän sille perustuvaa hyvää ortodoksiaamme, joka vasta on oikeata valistusta mitä tulee uskontoon ja moraaliin”. Lopuksi Magnus Jacob Alopaeus sanoi palanneensa matkaltaan myönteisin mielin, kun oli tavannut niin monia kristinoppiin hyvin perehtyneitä talonpoikia, ja yleensäkin voinut todeta, että läänin hengellinen tila oli luultua paljon ilahduttavampi.

Kiertomatka Vanhan Suomen luterilaismaille oli näin saanut osakseen myös kritiikkiä. Vielä kauan tulisivat tietyt piirit muistamaan Magnus Jacob Alopaeuksen toimeenpaneman kurssinmuutoksen. Hänen kimppuunsa hyökättiin jatkossa useammaltakin taholta, olipa kysymys sitten herätysliikkeistä hiippakunnassa tai kouluasioista.

16. Yliopistohanke

Mikään lähde ei todista täysin sitovasti, miten ajatus Porvoon lukion muuttamisesta yliopistoksi oli kehittynyt Magnus Jacob Alopaeuksen päässä. Se esiintyy täysin valmiina, yksityiskohtia myöten hiottuna pitkässä muistiossa, jonka tuomiorovasti päiväsi kotikaupungissaan valtiopäivien aikana heinäkuun 8. pnä 1809. Lukija saa vaikutelman, että tämä ”kaikkein nöyryn mietintö” oli tarkoitus jättää valtiopäivillä käsiteltäväksi samaan tapaan kuin Alopaeuksen muut projektit, mutta että tekijä jostain syystä veti sen takaisin.

Ehdotuksen säilynyt kappale¹ alkaa melko töksähtävästi, sillä Magnus Jacob Alopaeus luetteli sen ensi sivulla Porvoon lukion opettajanvirat ja niistä maksetut palkat. Sitten hän sanoi ilman mitään mutkia, että koolla olevat säädyt näyttivät kokonaan unohtaneen maan vanhimman oppikoulun olemassaolon. ”Kuitenkin voisi tämän oppilaitoksen vähäisin kustannuksin, kiinnittämällä siihen muutamia lisäopettajia nykyistä lehtorinpalkkaa vastaavin palkoin, muuttaa Akatemiaksi, jonka vakinaiset opettajat olisivat seuraavat yhdeksän (9) professoria”. Ja sitten Magnus Jacob esitti muistionsa toisen opettajalistan, paljon edellistä täyteläisemmän.

Ehdotuksen laatija katsoi, että hänen suunnittelemansa yliopiston pitäisi käsittää ensimmäisen teologian professorinviran, joksi tulisi Porvoon tuomiorovasti vähäisin palkanlisäyksin, jotka menisivät varapastorin ylläpitoon kirkollisten toimitusten hoitamista varten. Professorin alana olisi homiletiikka ja kateketiikka, symbolinen teologia ja ministerialia sekä kirkkolain alkeet. ”Nykyinen tuomiorovasti ei kuitenkaan halua palkkaansa lisäystä, mikäli hänet katsottaisiin sopivaksi oppituo-liin”, Alopaeus lisäsi taittaen näin kärjen itseensä kohdistuvalta arvostelulta, sillä hän oli muistiota kirjoittaessaan tuomiorovastin viran haltija.

¹ Julk. A.R. Cederberg, Kolme ehdotusta vuodelta 1809. Historiallinen Arkisto 26 (1916), s. 4–12.

Toinen teologian professori opettaisi dogmatiikkaa ja olisi sama henkilö kuin lukion teologian lehtori. Lisäksi tarvittiin lainopin professori, lääketieteen ja luonnonhistorian professori, kaunopuheisuuden ja latinan kielen professori, historian sekä teoreettisen ja käytännöllisen filosofian professori, matematiikan, mekaniikan ja astronomian professori, kreikan ja itämaisten kielten professori sekä lopulta kemian ja fysiikan professori. Suurin osa uusista professorinviroista olisi saatu muodostetuiksi lukion lehtoraateista; ainoastaan kolme virkaa oli erityisesti perustettava, mikä maksaisi valtiolle suhteellisen vähän. Lisäksi tarvittaisiin sihteeri, joka voisi samalla olla lainopin ja luonnollisen oikeuden apulainen, sekä filosofian apulainen, joka olisi sama kuin lukion nykyinen adjunkti. Sitäpaitsi Magnus Jacob Alopaeus ehdotti, että yliopistoon hankittaisiin kaksi kielimestaria, toisaalta venäjän, toisaalta ranskan ja englannin kielissä, sekä vielä pari vahtimestaria eli kursoria.

”Kaikkien professorien ja opettajien pitää olla evankelis-luterilaista uskontoa ja professorien tulee muodostaa neljä tiedekuntaa”, ehdotuksen laatija kirjoitti, esittäen sitten suunnitelman, miltä tiedekuntajako näyttäisi. Myös akateemisen konsistorin kokoonpanoa Alopaeus oli ajatellut, erityisesti kanslerin henkilöä, joksi hän ehdotti Suomen kenraalikuvernööriä Georg Magnus Sprengtportenia. Kaikissa yksityiskohdissa ehdotus seurasi Turun akatemian esikuvaa. Magnus Jacob Alopaeus meni niin pitkälle detaljeissa, että hän kaavaili jopa ylioppilaille maksettavat stipendit valmiiksi; tuohon tarkoitukseen tultaisiin hänen mukaansa käyttämään entisiä teinirahoja.

”Porvoon lukion korottamiseksi yliopistoksi”, kirjoitti Magnus Jacob, ”ei ole juhlallisempaa ja iloisempaa tilaisuutta, kuin Hänen Keisarillisen Majesteettinsa käynti Porvoossa”. Niin jäisi siihen kaupunkiin, jossa keisari ensi kerran oli antanut Suomen säätyjen olla koolla, ikuinen muisto maan tulevan hyvinvoinnin alkamisesta. Siihen hyvinvointiin vaikuttaisi suuresti oppilaitos, joka edistäisi todellista valistusta ja kansalaiskuntoa sekä tieteellisten opintojen harrastamista. Porvoo oli terveellinen paikka, eikä se enää sijainnut edes rajojen lähetyvillä, vaan kaupungilla oli kaikki edellytykset muodostua rauhallisten opintojen tyyssijaksi. Sitten Alopaeus kirjoitti vielä:

”Porvoon hiippakunta on suuri ja laaja, eikä ylioppilaista ole mitään puutetta. Täällä Uudellamaalla on riittämiin herrasväkeä ja säätyläisiä, jopa ehkä enemmänkin kuin Turun puolella, ja heille olisi suuri etu, jos yliopisto olisi kotinurkilla, ja muillekin itäisestä Sisä-Suomesta tuleville ja Vanhasta Suomesta oleville Porvoo on sopivin ja halvin paikka. Merkkillistä kyllä, Porvoon hiippakunta on aina ollut huonommassa asemassa kuin Turun hiippakunta, siellä on aina ollut vähemmän kouluja ja niissä vähemmän opettajia kuin Turun alueella. Onpa Porvoon lukiossakin vähemmän opettajia kuin Turun katedraalikoulussa, joka on

pelkkä alempi oppilaitos". Ja Alopaeus jatkoi: "Eipä voi väittää, että Suomen suuriruhtinaskunnassa olisi liikaa yliopistoja. Saksa on valtioissa, joissa on paljon pienempi väkiluku, monta kertaa useampia yliopistoja. Hessen-Kasselin maassa, jonka väkiluku on äskettäin hieman ylittänyt Porvoon hiippakunnan väkiluvun, on kaksi yliopistoa Marburgissa ja Rintelnissä. Sitäpaitsi on tässä valtioissa Kasselissa Collegium illustre ja Hanaussa Gymnasium illustre. Hessen-Darmstadtissa, jonka väkiluku on vähäisempi kuin Porvoon hiippakunnan 360.000 asukasta, on yksi yliopisto Giessenissä".

Käsiteltyään eri professuureja ja sanottuaan, mitä erityistä etua niistä olisi Porvoossa, lukion rakennusta ja muita käytännön seikkoja, Magnus Jacob Alopaeus vetosi keisarin edellisen vuoden kesäkuun 4. p:nä Turun piispalle kirjoittamaan kirjeeseen, jossa luvattiin parantaa valistuksen ja korkeiden tieteiden tilaa. Porvoon lukio oli historian käänteissä kokenut monta kovaa, ja kuitenkin tuottanut seurakuntien ja isänmaan palvelukseen enemmän virkamiehiä kuin mitä lukiot Ruotsissa olivat keskimäärin tehneet. "Nyt on sodan onnettomuuksien uhka ohitse Jumalan avulla tämän paikkakunnan osalta, ja Porvoo on useissa suhteissa paljon edullisempi hyödyllisten opintojen ja tieteiden harjoittamiseen kuin Turun kaupunki", päätti tuomiorovasti pitkän ehdotuksensa.

Että Alopaeus ei esittänyt suunnitelmaansa valtiopäivillä on voinut johtua — kuten *Arvid Hultin* arvelee teoksessaan "Borgå gymnasii historia" — siitä, että hän oli tunnustellessaan maaperää valtiopäivällä huomannut sen vähemmän otolliseksi.² Hänen muut ideansaahan eivät nekään olleet ottaneet erityisen hyvin tulta säätyveljien parissa. Luultavaa on siksi, että Magnus Jacob säästi tämän tärkeimmän ajatuksensa ajettavaksi toisessa muodossa, suoraan keisarin edessä, ja silloin olisi ollut haitaksi valtiopäivällä tapahtunut tyrmäys, johon Turun hiippakunnasta oleva pappissäädyn enemmistö ehkä olisi ryhtynyt.

Luultavaa on myös, ettei Magnus Jacob saanut ideaansa Porvoon yliopistosta vasta valtiopäivillä, vaan että se oli jo pitemmän aikaa hautunut hänen mielessään. Olivathan useimmat Porvoon lehtorit 1700-luvun puolivälistä alkaen olleet entisiä yliopistomiehiä, dosentteja, joiden karriääri jostain syystä oli katkennut Turun akatemiassa. Ehdotuksen esittäjä itse ja kaksi hänen pojistaan olivat tällaisia Turun dosentuurista Porvoon lehtoraattiin siirtyneitä oppineita. Lukion väitösten ja puheiden akateeminen luonne oli suoraan yliopistosta lainattua, vaikka itse akateemisen oppineisuuden ja kaunopuheisuuden näytteet jäivätkin painamatta, sillä Porvoon lukiolla ei ollut Turun akatemian tapaan omaa kirjapainoa. Alopaeukset pitivät lujasti kiinni käsityksestään, että

² *Arvid Hultin* (1920), s. 243.

Porvoossa lukion yläasteella annettu opetuskin oli akateemista tasoa ja toivat tämän mielipiteensä ilmi aina kun lukion ja yliopiston suhteista oli puhetta, mikä tapahtui usein, sillä teinien Turkuun siirtymisen ajan-kohtasta oli alituista pientä kiistaa.

Porvoon lukion akateeminen sävy ja ehdotuksen tekijän oma yliopistotausta eivät kuitenkaan riittä selittämään Alopaeuksen ideaa Suomen toisen yliopiston perustamisesta. Itse muistioon sisältyvä näkökohta Suomen maantieteen muuttumisesta vuosina 1808–1809 on sekin huomionarvoinen. Porvoon lukion tulevaisuuttahan oli välillä varjostanut väite, että se oli väärällä paikkakunnalla, rajan tuntumassa. Nyt Magnus Jacob saattoi sanoa, että Turku päinvastoin oli lähellä rajaa. Juuri Turun sijainti lähellä Ruotsia johti sittemmin Helsingin korottamiseen pääkaupungiksi 1812 ja yliopiston siirtoon sinne 1827. Ehdotuksen laatija oli siis jo Porvoon valtiopäivien aikana oikealla, poliittiseen tulokseen johtavalla tiellä yliopistosuunnitelmineen, jotka vuoden 1809 näkökulmasta katsoen näyttivät hyvinkin opportuuneilta. Vaikuttaa siltä, että Magnus Jacob Alopaeus arveli, että hänen ehdotuksensa nostattaisi kyllä kotimaista vastarintaa, mutta että se idästä katsellen voisi näyttää sopivalta.

Viittaukset Saksan oloihin sisältävät avaimen vielä erääseen Magnus Jacobin motiiviin yliopistohankkeessa. Saksassahan oli paljon pieniä yliopistoja, ja Magnus Jacob oli saattanut aikakauskirjoja lukemalla todeta, miten läheisessä yhteydessä erilaiset teologiset oppikäsitykset olivat paikallisiin yliopistoihin. Vain hallitseamalla omaa yliopistoa saattoi kirkollinen yksikkö, esimerkiksi hiippakunta, taata opillisen jatkuvuuden alucellaan. Aivan konkreettisestikin oli Magnus Jacob Alopaeus joutunut tämän kysymyksen eteen vuonna 1806, jolloin Turun yliopiston yhteyteen oli perustettu pappisvalmistusta antamaan erityinen teologinen seminaari.

Turun seminaarin perustamisen yhteydessä oli näet näytelty molempien tuomiokapitulien välinen kaksinkamppailu, joka oli päättynyt Turun voittoon. Merkillistä kyllä, Turun piispan Jacob Tengströmin ehdotuksesta laadittua seminaarisuunnitelmaa ei ollut lähetetty viralliselle lausunnonle Porvooseen, vaikka se koski myös Porvoon hiippakunnan ylioppilaita. Porvoon piispa Zacharias Cygnaeus ja tuomiokapituli olivat silti reagoineet siihen kirjelmillään Ruotsin kanslerikunnalle, joista toinen, nimittäin itse tuomiokapitulin esitys oli päivätty Porvoossa heinäkuun 10. pñä 1805. Tämä kirjelmä sisälsi suunnitelman teologisen seminaarin perustamiseksi myös Porvooseen. Kapituli lausui, että sitä ”elähdytti halu levittää puhtaita käsityksiä meidän evankelis-luterilaisesta uskostamme ja samalla todelliseen kristillisyyteen perustuvasta siveydestämme”. Porvoon lukiossa annettiin tässä hengessä niin hyvää opetusta, että seminaari oli saatavissa aikaan vain pienin täydennyksin, joita kuvaili lähemmin kirjelmän liitteenä olevan muistion tekijä, matematiikan lehtori Magnus Alopaeus. Hän katsoi seminaarin voivan muo-

Porvoon vanha raatihuone. Valokuva István Rácz 1966–1967. Museovirasto.

dostua veljensä Pehr Johan Alopaeuksen ja muiden lehtoreiden pitämien luentosarjojen ympärille.

Suunnitelma erityisesti seminaarista Porvooseen kantoi Alopaeusten leimaa, sillä se ei esiintynyt piispa Cygnaeuksen lausunnossa, joka tyytyi kritisoimaan Turun seminaarin kolmivuotiseksi aiottua kestoaikaa. Se ei mennyt läpi Ruotsin kanslerikunnassa, joka katsoi ehdotuksen poistavan rajan yliopistojen ja lukiodien väliltä. Kuningas vahvisti siksi Turun seminaarin ohjesäännön kanslerikunnan esittämässä muodossa, tosin vain kaksivuotista oppilaitosta tarkoittavana, elokuun 28. pnä 1806.³

On mielenkiintoista todeta, että Porvoon kapitulit, jossa vuonna 1805 istui kolme Alopaeusta, esitti lukioon ylärakennetta, joka olisi saanut

³ Koskenvesa (1963), s. 90–92.

Porvoon tuomiokirkko. Valokuva P.O. Welin 1961. Museovirasto.

sen muistuttamaan yliopistoa. Mistään muusta Ruotsin tuomiokapitulistakaan emme tunne pyrkimyksiä kehittää lukion yhteyteen teologista seminaaria, vaan niitä perustettiin ainoastaan yliopistojen yhteyteen, Upsalaan esimerkiksi Turkuun vaatimattomammassa yksivuotisessa muodossa.

Turun kaksivuotinen teologinen seminaari merkitsi pahaa iskua Porvoon lukiolle pappienkasvatuslaitoksena. Myöhemmin toistamassaan kritiikissä Porvoon tuomiokapituli katsoi, että seminaari houkutteli teinit liian nuorina Turkuun ja ”tuhosi” näin koko lukion.⁴ Lausumattomana mutta ilmeisenä lisäpelkona oli vastenmielisyys Turussa leviävää uutta teologista suuntausta kohtaan. Miten voimakasta Magnus Jacob Alopaeuksen ja muiden porvoolaisten kammo teologisia järjeksoppeja kohtaan vuonna 1805, jolloin he kirjoittivat hiippakuntaansa ”puhtaasta uskosta”, todella oli, ei kylläkään ole tiedossamme. Voimme vain arvella, että se oli tuntuvasti kasvanut Porvoon valtiopäiviin mennessä, jolloin Magnus Jacob Alopaeus hetken luuli ajan olevan kypsä siteiden katkaisemiseksi kokonaan Turun yliopistoon.

⁴ Ks. kapitulin myöhempiä lausuntoja kreivi Armfeltille 16.9. 1813. VA, Koulukomisiot. Saapuneita muistioita ja ehdotuksia 1815. E b 1–5.

Kaikesta päättäen luonnostelma Porvoon yliopistosta liittyy Magnus Jacob Alopaeuksen esiintymiseen pappissäädyssä kesäkuun 23. pnä 1809, jota jo olemme selostaneet. Ilmaisihan hän tuolloin – joskin vielä varsin varovaisessa muodossa – epäilyksensä Turun seminaaria kohtaan. Hän sanoi, että Saksassa monet sekä evankeliset että reformoidut opettajat olivat luopuneet tunnustuksestaan sekä levittäneet naturalistisia oppeja. Se oli Alopaeuksen mielestä yksi syy Euroopan onnettomuuksiin. Mitä juuri Turun seminaariin tuli, ei siellä Alopaeuksen mukaan vielä oltu menty yhtä pitkälle, kiitos porvooolaisen Jacob Bonsdorffin, jonka teosta seminaarissa käytettiin oppikirjana.⁵

Magnus Jacob Alopaeuksen suhdetta uuteen teologiaan käsitellään erillisessä luvussa. Tässä yhteydessä riittää mainita, ettei Porvoon piispan katsomus suinkaan ollut jäykkää ortodoksiaa, puhdasoppisuutta, vaan se perustui kirkon perinteiden arvostamiseen, jotka järkeisopin kannattajat yleisesti hylkäsivät vanhentuneina, ja elävään pietistiseen uskoon. Uudelleen Alopaeus otti yliopistohankkeensa esiin kirjoituspöydän laatikosta vuonna 1811, kun Turun seminaarin sääntöjen uudistaminen alkoi olla ajankohtaista. Ensiksi hän kirjoitti asiasta serkulleen David Alopaeukselle Pietariin huhtikuun 4. pnä 1811. ”Totuuden sanoaksemme”, kirjeessä lausuttiin, ”on tämä paikka paljon sopivampi ylioppilaille opintoja varten kuin Turku, ja täällä onkin juuri nyt, sodan jälkeen, poikkeuksellisen paljon nuorisoa, jonka kunnolliseksi opettamiseksi tarvittaisiin sekä lisää opettajia että muita laitoksia, joita lukiositamme puuttuu. Vähäisin kustannuksin kruunulle tämä kymnaasi voitaisiin muuttaa akatemiaksi, jollaista ei ennen ole ollut Porvoon hiippakunnassa. Vanhan Suomen nuorisolla on tänne paljon lyhyempi tie kuin Turkuun”.⁶

Yksityiskirjeissä kenraalikuvernööri Fabian Steinheilille ja toimitussihteeri Carl Fredrik Rotkirchille huhti-toukokuussa 1811 Magnus Jacob Alopaeus jatkoi kampanjaansa Porvoon yliopiston puolesta. Hän kirjoitti Rotkirchille, että tämän pitäisi Itä-Suomen kasvattina ymmärtää yliopistoajatuksen hyödyllisyys kotiseudulle. Perustettavasta akatemiasta tulisi todella Porvoon valtiopäivien muistomerkki.⁷ Saatuaan Rotkirchiltä viestin, että hanke kohtasi vastustusta, hän kirjoitti takaisin, että hän tietysti odotti vaikeuksia hankkeestaan, ”mutta mikäpä asia ei kohtaisi vastaansanomista ja vaikeuksia. Hyvä asia voittaa kyllä ajan mittaan, kunhan se joutuu hyviin käsiin”. Niin kauan kuin Porvoon lukio olisi riippuvainen Turun akatemiasta ja erityisesti sen teologisesta seminaarista, ei uusista viroista olisi sanottavaa hyötyä sille, sillä

⁵ Pappissäädyn pöytäkirjan lisäys 23.6. 1809. Protocoll, hållit i det högvördiga Prästeståndet, s. 160–162.

⁶ *Arvid Hultin* (1920), s. 244.

⁷ M.J. Alopaeuksen kirje 23.4. 1811 Rotkirchille ja Steinheilille. *Neovius* I, s. XXVIII–XXXI.

nuoriso karkaisi kymnaasista liian varhain yliopistoon. Vain suhteiden muutos toisi parannuksen asiaan.⁸

Kun asia oli näin, ei Alopaeusta varmaan ilahduttanut kenraalikuvernööriä tullut viesti. Fabian Steinheil ilmoitti nimittäin toukokuun lopulla 1811 Porvoon piispalle, ettei Hänen Majesteettinsa luultavasti haluaisi toteuttaa ehdotuksia, jotka kävisivät hallitsijan silmäterää, Turun akatemiaa vastaan. Kaikkinainen muu lukion kehittäminen oli kyllä kenraalikuvernöörin mielestä mahdollista.⁹ Saamansa masentavan tiedon johdosta Magnus Jacob Alopaeus supisti projektinsa koskemaan akateemisen kymnaasin perustamista Porvooseen. Miksi piispa risti suunnittelemansa oppilaitoksen juuri akateemiseksi lukioksi, on hivenen epäselvää. Ruotsissa ja Suomessa ei tämännimistä koulumuotoa esiintynyt, mutta kylläkin Baltiassa ja Saksassa, josta Alopaeus ehkä oli saanut esikuvansa. Piispan ajatus oli, että kolmiluokkaisen oppilaitoksen kahden alemman luokan oppilaat olisivat teinejä, mutta kolmannen jo ylioppilaita. Lukion läpäiseminen riittäisi papin, tuomarin tai opettajan viran pätevyudeksi. Vain ne oppilaat, jotka aikoisivat filosofian, lääketieteen tai teologian tohtoreiksi jatkaisivat oikeassa yliopistossa, jossa heitä kohdeltaisiin kuin toisesta yliopistosta siirtyviä ylioppilaita.

Suunnitelman läheinen sukulaisuus Alopaeuksen yliopistohankkeeseen ilmenee ehdotetuista opettajanviroista. Akateemisella lukiolla olisi kymmenen professoria, pääosalta vuonna 1809 kaavailun kaltaisia mutta myös yksi poikkeavan laatuinen. Piispa oli näet lisännyt edelliseen ehdotukseensa ylimääräisen matematiikan professorin toimen (lukiolaisia varten, sillä alkuperäinen professuuri tarvittiin ylioppilasluokalle). Edellistä ehdotustaan apulaisista Alopaeus täydensi tällä kertaa musiikinjohtajalla, jonka lisäksi tulisivat jo ennen mainitut venäjän kielen apulainen ja muiden modernien kielten apulainen.¹⁰

Tätä supistettua ehdotustaan Magnus Jacob Alopaeus markkinoi koko syksyn 1811 ja kevään 1812 etupäässä Rotkirchin suuntaan, korostaen erittäin suorasukaisesti Turun teologisen seminaarin haitallisuutta porvooolaisille. Pian hän joutui läheiseen kosketukseen Suomen asiain komitean puheenjohtajan, kreivi Gustaf Mauritz Armfeltin kanssa. Itse asia koski Vanhan Suomen seurakuntien liittämistä Porvoon hiippakuntaan, mutta kaikissa yhteyksissään keisarin suomalaisen suosikkiin piispa yritti käyttää vaikutusvaltaansa akateemisen lukion aikaansaamiseksi Porvooseen.

Armfelt vaikutti aluksi – syksyllä 1811 – innostuneelta asiaan, mutta Suomen valtiontalouden vaikeudet saivat hänet piankin luopumaan sen ajamisesta kokonaisuudessaan. Vuoden 1812 isänmaallisessa mielialas-

⁸ M.J. Alopaeus C.F. Rotkirchille 21.5. 1811. HYK, Alopaeusten kokoelma. Kotelo, jossa päällekirjoitus ”Kirjeitä” (oik. konsepteja).

⁹ Koskenvesa (1963), s. 101.

¹⁰ *Neovius* I, s. XXV, XXXI–XXXVI ja *Arvid Hultin* (1920), s. 245–246.

sa Pietarissa eläen Suomen asiain komitean puheenjohtaja takertui kuitenkin yhteen kohtaan Alopaeuksen luonnoksessa. Magnus Jacob Alopaeuksen suunnitelmassa esitettiin näet venäjän kielen opettajan saamista lukioon. Kirjeessään 13. p:nä maaliskuuta 1812 Alopaeukselle Suomen komitean puheenjohtaja sanoikin, että ”nuorisolle on välttämättöntä oppia tämä kieli, jotta se pystyisi valvomaan ja ajamaan Suomen etua”.¹¹ Hieman myöhemmin, maaliskuun 31. p:nä 1812 Armfelt kirjoitti, että ”ilman venäjän kielen taitoa olemme ikuisesti muukalaisia tässä valtakunnassa, emmekä voi itse puolustaa oikeuksiamme”.¹² Ei ole ihme, että myös keisari osoittautui suosiolliseksi ja määräsi 18. p:nä kesäkuuta 1812 Porvoon lukioon ja muihin Suomen oppikouluihin perustettavaksi venäjän kielen lehtorin viran.¹³ Se olisi ehkä tullut muutenkin Porvoon lukioon, mutta piispan ehdottamana viran perustaminen oli Venäjän valtion johdolle huomattavan helppoa. Hieman myöhemmin Magnus Jacob Alopaeus onnistui saamaan läpi vielä filosofian ja luonnonhistorian lehtoraatin perustamisen, minkä ansiosta kymnaasin lehtorien lukumäärä nousi vuonna 1814 kuudeksi.

Seikka, joka syksystä 1811 lähtien oli vauhdittamassa Porvoon piispan yliopistopuuhaa, oli lähestymässä oleva Turun teologisen seminaarin ohjesäännön uudistus. Turun piispan Jacob Tengströmin ajama sääntömuutos valmistui kesällä 1813 ja kohtasi melkoisesti vastarintaa kotikentälläkin mm. kaunopuheisuuden professori Johan Fredrik Walleniuksen ollessa sen vastustaja. Wallenius, Magnus Jacob Alopaeuksen pojan Karls Eliaksen akateeminen opettaja, kirjoitti elokuun 1. p:nä 1813 Porvoon piispalle pyytäen Porvoon tuomiokapitulin lausuntoa säännöistä nähdäkseen.¹⁴ Tämä lausunto oli valmistuttuaan syyskuun 16. p:nä 1813 todella murskaava, 23-sivuinen asiakirja, kokonaisuudessaan piispan kirjoittama.¹⁵

Esityksessään Magnus Jacob Alopaeus sanoi, että Upsalan seminaarin johtosääntö oli parempi kuin Turun seminaarille aiottu uusi instruktio. Hän vastusti seminaarissa tapahtuvia kuulusteluja, koska ylioppilaat saattoivat niiden vuoksi laiminlyödä varsinaisten professorien antaman opetuksen. Opiskelevalta nuorisolta olisi tenttien sijaan vaadittava totista jumalanpelkoa, kristillisiä hyveitä ja kunnollista oppineisuutta. Harjoitussaarnat oli pohjattava ”uskomme pääperustaan eli sovitussoppiin”. Näin Magnus Jacob Alopaeus muotoili kritiikkiinsä neologista järjeksoppia vastaan, jota hän pelkäsi seminaarin kylvävän Turussa omasta hiippakunnasta olevien ylioppilaiden mieliin.

Porvoon tuomiokapitulin lausunto ei vaikuttanut johtosäännön käsit-

¹¹ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeenvaihtoa.

¹² Ibid.

¹³ *Arvid Hultin* (1920), s. 247.

¹⁴ VA, Alopaeus-suku 1.

¹⁵ VA, Koulukomissiot. Saapuneita muistioita ja ehdotuksia 1815. E b 1–5.

telyyn yliopiston konsistorissa, vaikka Wallenius siihen osaltaan nojautuikin, mutta sitä enemmän itse päätökseen, jonka keisari teki vasta helmikuun 9. pnä 1818. Asiaan vaikutti, että Porvoon kapituli oli lausuntonsa lisäksi lähettänyt valtiosihteeri Robert Rehbinderille vastaehdotuksen, jossa seminaarin käytännöllistä luonnetta ja Raamatunmukaista oikeaoppisuutta oli voimakkaasti korostettu. Keisarin ratkaisu tuli olemaan kompromissi alkuperäisen ehdotuksen ja Porvoon kapitulin vastaehdotuksen välillä, ja viimeksimainittua ainakin muodollisessa suhteessa enemmän seuraava.¹⁶

Olemme edellä nähneet, miten Magnus Jacob Alopaeuksen idea korkeammasta opetuksesta, Porvoon lukion ylärakenteesta, löysi vaihtelevia ilmaisuja vuosina 1805, 1809 ja 1811–1812 ja miten se lopulta supistui pelkäksi Turun teologisen seminaarin vastustamiseksi. Olemme myöskin esittäneet ajatuksen eri motivaatiotaustat – teologisen erimielisyyden Turussa viljeltyjä näkemyksiä kohtaan, maantieteellisen perustelun Suomen aseman muututtua Venäjään liittäminen vuoksi ja Alopaeusten yleisen vaatimuksen lukion korkeatasoisuudesta ja akateemisuudesta. Voimme aivan oikein väittää, että Magnus Jacob Alopaeuksen ajama yliopistohanke kuuluu epäonnistuneisiin suunnitelmiin eikä sillä siksi pitäisi olla suurempaa arvoa. Kuitenkin hänen ideansa oli Suomen historiassa aivan uusi ajatus useamman yliopistokeskuksen toivottavuudesta ja välttämättömyydestäkin maassamme. Yliopiston siirto Helsinkiin vuonna 1827 leikkasi ajatukselta osan sen siipiä, mutta itsenäisyyden aikana se on noussut uuteen lentoon ja johtanut monen paikallisen korkeakoulun syntyyn. Magnus Jacob Alopaeuksen alkuperäistä ideaa lähinnä oleva akateeminen opinahjo, 1960-luvulla perustettu Itä-Suomen yliopisto, ei kuitenkaan ole tänä päivänä Porvoossa, vaan hajonneena kolmeen kaupunkiin, Kuopioon, Lappeenrantaan ja Joensuuhun.

Yliopistohankkeen kuumimpaan aikaan, vuoteen 1812, ajoittuu erimielisyys, joka aivan ilmeisesti huononsi piispa Alopaeuksen ja hänen poikiensa suhdetta korkeaan esivaltaan ja sen tärkeimpään suomalaiseseen edusmieheen, Gustaf Mauritz Armfeltiin. Suuren visitaatiomatkan jälkeen oli Alopaeuksen nimi hetken keisarin lämpimässä suosiossa, mistä olivat osoituksena kahden uuden palkkapitäjän, Lappeenrannan ja Lappeen pastoraattien, myöntäminen piispavanhuksen lisäelannoksi¹⁷ ja hänelle pian läänitetty Annan ritarikunnan ritari-merkki. Tästä päivänpaisteesta Alopaeukset kuitenkin pian joutuivat puolivarjoon.

Syynä muutokseen oli vuoden 1812 sota, joka nostatti kansallista mielialaa Venäjällä. Suomen asiain komitean puheenjohtaja Gustaf

¹⁶ Eric Anthoni (1923), s. 31–39 ja *Tapani Vuorela* (1976), s. 152–158.

¹⁷ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeenvaihtoa. G.M. Armfeltin kirje M.J. Alopaeukselle 13.3. 1812.

Mauritz Armfelt eli joka solullaan keisarikunnan puolesta ja epäili edustamassaan maassa pieniäkin mielipiteenilmauksia, joista ehkä saattoi lukea laimeutta Venäjän sodakäyntiä kohtaan. Hänen Napoleonin hyökkäysretken taistelulukentiltä piispa Alopaeukselle lähettämänsä kirjeet oikein hehkuvat intoa.

Magnus Jacob puolestaan edusti johdonmukaisesti kantaansa, että vierasmaalaiset, raa'at sotajoukot olivat Suomelle pahasta. Kun Porvooseen syksyllä 1812 sijoitettiin ns. saksalainen legioona, 1.500 irtonaista aineksista, mm. ulkomaalaisista sotavangeista haalittua sotilasta, oli piispa huomattavan rauhaton. Sotaväessä puhkesi miltei heti paha kulkutauti, joka sai legioonan komentajan kreivi von Hornin vaatimaan kymnaasitaloa ja tuomiorovastin puustellia sairaalaksi. Kysymyksen ratkaisua odoteltaessa saksalaiset miehittivät omavaltaisesti Porvoon raatihuoneen pannen sairaansa sinne makaamaan.¹⁸

Sekä legioonalaisten käyttämä komentosävy että taudin huolestuttava leviäminen kaupungin väestöön kuohuttivat tuomiokapitulia ja mais-traattia. Lokakuun 3. pnä 1812 lähti Magnus Jacob Alopaeuksen kynästä kirjelmä Armfeltille, jossa hän valitti von Hornin loukkaavan pappissäädyn privilegioita esiintymisellään. Viimemainitun vastaus ei antanut odottaa itseään ja oli tavattoman jyrkkä:

”Aikoina sellaisina kuin nämä, jolloin muissa maissa kärsitään enemmän kuin ihmisen aistein on mahdollista käsittää, voisi odottaa, että hiukan ymmärrystä muiden ihmisten onnettomuuksia kohtaan ja hiukan tinkimistä oman rakkaan *Minän* mukavuudesta esiintyisi Suomessa, tässä muihin maihin nähden onnellisessa maassa. Mutta sellainen on mahdotonta suomalaiselle patrioottiselle herkkämielisyydellemme, ja jos oksa taitetaan omasta puustamme, meluamme siitä enemmän kuin jos kaupunkoja poltetaan tai hävitetään muualla.” Vielä Suomen asiain komitean puheenjohtaja huomautti, että koska saksalainen legioona kohta vedettäisiin pois Porvoosta, kävisivät ne paperipakat jotka hallituskonselji ehkä aikoo kirjoittaa tästä asiasta, melko lailla tarpeettomiksi.¹⁹

Alopaeus huomasi vastauksesta itsensä ja porvoolaisten menneen liian pitkälle oman edun puolustelussa. Joulukuussa hän antoi pojalleen Karl Eliakselle määräyksen luovuttaa lukion kolme oppisalia komendantille, jos niitä vaadittaisiin.

¹⁸ Torsten Hartman, Borgå stads historia I (1906), s. 569.

¹⁹ G.M. Armfelt 23.10. 1812 M.J. Alopaeukselle. *Akiander* (1855–1857), s. 145.

17. Heränneet

Kansanomaiset herätysliikkeet alkoivat levitä Suomen eri seuduille 1700-luvun jälkipuolella. Kirkon puhdasoppinen julistus ja maallista hyötyajattelua edustanut valistusajan papisto eivät pystyneet kaikkialla tyydyttämään sanankuulijoiden uskonnollisuutta, joka pyrki etsimään yksilöllisempiä ja syvempiä muotoja virallisen jumalanpalveluksen ohella. Herätyksen esiintyminen talonpoikaisen väestön parissa oli tällä vuosisadalla vielä pienimuotoista, tietyille seuduille pesiytynyttä, ja sillä oli ilmeiset yhteytensä ylempien säätyjen parissa tavattavaan pietismiin, jonka eräs edustaja Magnus Jacob Alopaeuskin oli.

Porvoon hiippakunnan puitteissa herätysliike pureutui Itä-Uudellemaalle, etenkin Sipoon seuduille, josta sen vaikutusta säteili itse Porvoonkin tienoille asti. Miten herätys näillä seuduilla oli saanut alkunsa, on tietämätöntä, mutta tietyt seikat viittaavat Turun alueella vaikuttaneen, niin ikään hyvin paikallisen herätysliikkeen esikuvallisuuteen. Joka tapauksessa teki se seikka, että Sipoo oli Porvoon piispan palkkapitäjä, asian varsin vakavaksi koko itäisen hiippakunnan kannalta.

Ensimmäisen leimahduksensa tämä ns. ekstaattinen eli hurmiollinen herätysliike koki aivan 1780-luvun alkuvuosina, Magnus Jacob Alopaeuksen ollessa vielä lukion matematiikan lehtorina. Hänen papereihinsa sisältyy Sipoon apulaispapin, maisteri Johan Fabritiuksen vuonna 1783 laatima kuvaus liikehdinnästä, jota Magnus Jacob ilmeisesti on käyttänyt apuneuvona yrittäessään hieman myöhemmin muodostaa itselleen käsitystä ilmiöstä.¹ Fabritiuksen hyvinkin parikymmentä tiheästi kirjoitettua foliosivua käsittävä kuvaus antaaakin erittäin selkeän kuvan hurmosliikkeen ilmenemismuodoista.

Johan Fabritius selosti esityksessään mitä yksityiskohtaisimmin ja kymmeniä nimiä mainiten tammikuun 13. – helmikuun 30. päivinä Buddan rusthollissa, kirkolla ja sen lähiympäristössä pidettyjen herätys-

¹ HYK, Alopaeusten kokoelma. Historiaa. Hovioikeuden pöytäkirjoja. Julistuksia.

tilaisuuksien sarjaa, jonka tapahtumien runkona oli heränneiden rytmilinen liikehdintä, tanssi, siihen liittyvine hurmoksellisine huutoineen, kielillä puhumisineen, hermokohtauksineen ja spontaaneine saarnoineen. Fabritiuksen mieltä pahoitti menoihin liittyvä pidätetyn seksuaalisuuden piirre – kun miehet syleilivät naisia – ja hän näytteli oman kertomansa mukaan melko aktiivista osaa rauhoittaen uskonnollista hysteriaa ja ohjaten sitä kirkon helmaan. Hän saikin seurakuntalaisensa suostumaan iltaisin pidettäviin hartaustilaisuuksiin, joissa joku hänen valtuuttamansa talonpoika piti rukouksen sekä luki Raamattua, katekismusta tai muuta sopivaa kirjaa. Rahvas oli Fabritiuksen mukaan kuitenkin arveluttavan labiilissa mielialassa monissa kylissä, ja kirkossa saarnaa pitävä pappismies sai siksi asetta sanansa taitavasti, jotta ei lisäisi talonpoikaisen väestön helvetinpelkoa ja hysteeristä jälleensyntymisen odotusta.

Kun pastori Fabritiuksen kuvailema liikehdintä jatkui Sipoossa, lähetti piispa Gabriel Fortelius teologian lehtoriksi tulleen Magnus Jacob Alopaeuksen seuraamaan kehitystä alueelle. Vuonna 1787 pidetyssä pitäjänkokouksessa Magnus Jacob esitti 19 kysymystä läsnäolijoille saadakseen itse selville herätyksen luonteen ja raportoidakseen siitä tuomiokapitulille. Kysymykset ovat säilyneet, mutta valitettavasti eivät rahvaan niihin antamat vastaukset.² Magnus Jacob Alopaeuksen lähettäminen uskonnollisen kuohunnan alueelle kuvastaa piispa Gabriel Forteliuksen hyvää suhdetta häneen mutta kertoo ehkä myös siitä, että tuomiokapituli piti häntä myös näkemyksensä puolesta tehtävään sopivana.

Jo varhaisessa vaiheessa alkoi seudun herrasväki osoittaa kiinnostusta heränneitä kohtaan, aluksi uteliaisuudesta, mutta liikkeen vakavoituesssa yhä suurempaa sympatiaa tuntien. Heränneiden ystävä oli ennen muita Heinolan maaherra Anders de Bruce, jonka suhde Magnus Jacob Alopaeukseen todistaa tämänkin kuuluneen herännäisyyden ystäviin ja ymmärtäjiin. De Bruce halusi auttaa hernhutilaismielistä, Venäjällä vaikuttanutta pappia Henrik Lindströmiä papinvirkkaan Porvoon hiipakunnassa, ja kääntyi tästä syystä 1780-luvulla toistuvasti teologian lehtori Alopaeuksen puoleen kirjeillä, joiden sävy oli kovin sydämellinen.³

Sipoon herätys leimahti uuteen kukoistukseen 1810-luvulla, Magnus Jacob Alopaeuksen tultua Porvoon piispaksi. Koska Sipoon pitäjä oli juuri piispan palkkapitäjä, koski asia Magnus Jacobia henkilökohtaisesti. Heränneiden johtajat olivat samoja ihmisiä kuin jo 1780-luvulla, räätälit Fredrik Axberg ja Fredrik Olander sekä maanviljelijä Abraham Less, mutta sanankuulijat ja seuroihin osallistujat suurelta osalta nuorempaa sukupolvea. On ilmeistä, että herätysliikkeen toinen tuleminen

² HYK, Alopaeusten kokoelma. Konsistorin asiakirjoja 3.

³ Koskenvesa (1963), s. 142–144.

oli Magnus Jacob Alopaeuksen itsensä – tosin tahattomasti – aiheuttama.

Syynä uskonnollisen liikkeen uuteen leimahdukseen oli papinvaali, jonka vastanimitetty piispa järjesti syksyllä 1811 Sipoossa saadakseen anneksiinsa varakirkkoherran, joka nauttisi kansan luottamusta. Ennen vaalikokouksen järjestämistä Porvooseen saapui pitäjäläisten lähetyskunta pyytämään apupappinsa Robert Johan Wallgrenin nimittämistä virkaan. Toinen hakija oli varapastori Johan Björk, jonka edellisen piispan leski oli antanut toimia armonvuoden saarnaajana Sipoossa. Ensinmainittu oli heränneitten ehdokas, viimeainittu taas liikehännän jyrkkä vastustaja, joka oli sulkenut Sipoon suomalaisen kirkon ovet heränneiden seuroilta. Lokakuun 13. p:nä 1811 pidetyssä pitäjänkokouksessa Wallgren sai 67 manttaalin ja Björk 11 manttaalin äänet. Magnus Jacob Alopaeus valitsi tämän jälkeen Wallgrenin tehtävään, mutta Björkin kannattajat ja samalla herännäisyyden vastustajat valittivat päätöksestä tuomiokapituliin, ja asiasta paisui lihava riita, johon liittyvä kirjeenvaihto kuvastaa hyvin aikalaisten suhtautumista tähän uskonnolliseen liikkeeseen.

Magnus Jacob Alopaeuksen asiaan liittyvistä kirjeistä on ensiksi mainittava kirjelmä hänen kollegalleen Turun piispa Jacob Tengströmille nimityskysymyksen muodollisesta puolesta.⁴ Siinä Porvoon piispa kuvasi asioiden kulkua ja sanoi olleensa aivan pakotettu nimittämään Wallgrenin, koska tällä oli niin ylivoimainen kannatus. Tengström oli vastauksessaan marraskuun 11. p:nä 1811 huomattavan kylmäkiskoinen ja katsoi ettei seurakuntalaisten mielipiteelle olisi tarvinut panna painoa eikä myöskään vaalikokousta järjestää.⁵

Björkin kannattajien valitus tuli aikanaan hylätyksi tuomiokapitulissa, mutta he olivat samalla ryhtyneet valmistelemaan asiansa ajamista maallisen tuomioistuimen edessä syyttäen heränneitä harhaoppien levittämisestä. Tässä tilanteessa Magnus Jacob laati 14. p:nä lokakuuta 1811, siis yhtä päivää kiistanalaisen pitäjänkokouksen jälkeen, kirjeellisiä ohjeita seurakunnan jäsenille siltä varalta, että he joutuisivat esiintymään oikeudessa.⁶ Hän huomautti, että jos sipoolaisia vedettäisiin oikeuteen, heidän pitäisi vedota opettajiensa ja erityisesti kirkkoherransa, ”joka minä tätä nykyä olen”, todistukseen käytöksestään ja ottaa tukeen kuninkaan kirje oikeuskanslerille joulukuun 15. päivältä 1762. Alopaeus vaati lisäksi kirjeen vastaanottajaa lähettämään kuvauksen seuroista ja niissä käyneiden kristinopintaidosta ja elämäntavoista sekä siitä, oliko pitäjällä esiintynyt taikauskoa tai epäjärjestystä. Erityisesti piispa halusi tietää, miten kauan herätyskokoukset tavallisesti kestivät ja kestivätkö ne todella pimeään tuloon asti. Kirjeestä saa vaikutelman,

⁴ HYK, Alopaeusten kokoelma. Päiväämätön konsepti kotelossa ”Kirjeitä”.

⁵ *Neovius* I, s. 179–180.

⁶ *Koskenvesa* (1963), s. 146.

että Magnus Jacob oli todella heränneiden puolella ja halusi suojella heitä ikäviä yllätyksiä vastaan.

Herännäisyyden vastustajat olivat etupäässä Sipoon herrasväkeä, joka ei enää ollut niin suopea liikettä kohtaan kuin 1780-luvulla. Kriitikojen johdossa oli kihlakunnantuomi Magnus Christian Ivendorff, jonka kanssa Alopaeus piankin joutui kiistoihin. Ivendorff valitti liikkeestä hallituskonseljiin ja yritti ajaa asiaa käräjilläkin siinä tosin onnistumatta. Magnus Jacob Alopaeuksen mielipide, että kun herännäisyys oli jatkunut Sipoossa jo kolmen piispan ajan, niin miksi nyt yrittää tukahduttaa sitä, ei paljon painanut hänen puntarissaan.⁷

Asian vieminen hallituskonseljin eteen oli laajakantoinen seikka, joka kytki piispan mielipiteenvaihtoon Turun ja sittemmin Helsingin hallituspiirien kanssa. Pitkässä kirjeessä marraskuun 12. pnä 1811 Alopaeus selvitteli kysymystä vanhalle tuttavalleen, prokuraattori Mathias Caloniukselle.⁸ Hän kuvasi heränneitten kokouksia ja niihin osallistujia, mainitsi rukouksien ja virsien sekä jumalanpalveluksessa esitetyn saarnan ajatusten toistamisen olevan keskeistä heränneiden yhteydenpidossa ja vakuutti suuntauksen jäsenten olevan siivoja tavoiltaan ja hyvin perillä kristinuskosta. Hän pyysi myös prokuraattorilta, että tämä hankkisi piispalta ja tuomiokapitulilta virallisen lausunnon ennen kuin Turussa tehtäisiin mitään päätöksiä.

Virallinen lausuntopyyntö jäi kuitenkin hallituskonseljilta eli kuten nyt sanottiin senaatilta lähettämättä. Sen sijaan Magnus Jacob löysi työpöydältään palattuaan Viipurin lääniin suuntautuneelta pitkältä viisitaatiomatkalta keväällä 1812 senaatin kansliatoimituskunnan puheenjohtajan Carl Erik Mannerheimin kohteliaan kirjeen, joka oli päivätty huhtikuun 21. pnä 1812.⁹ Tämä mainitsi, että kenraalikuvernööriin tietoon oli saatettu ilmoitus Sipoon pitäjässä vallitsevasta uskonnollisesta hurmahenkisyydestä. Lahkolaiset kuuluivat kokoontuvan jumalanpalveluksen jälkeen kirkossa ja viikolla kylillä harjoittamaan ”hartauden varjolla” kevytmielisyyttä ja epäjärjestyä. Kaikella kunnioituksella sitä suvaitsevaisuutta kohtaan, joka liittyi valistuneeseen aikaan, Mannerheim kuitenkin ihmetteli, oliko oikein paikallaan, että suutarit ja räätälit saivat oikein kirkossa esiintyä saarnamiehinä, mikä hyvinkin voisi saada yleisen mielipiteen sille kannalle, ettei tuon kummempia pappeja tarvittaisikaan. Jos nuo huhut todella olivat tosia, pyysi Mannerheim Alopaeusta tunnettua ahkeruuttaan käyttäen yrittämään tuonkaltaisen epäjärjestyksen poistamista. Vielä lopuksi hän esitti anteeksipyyntöä, että oli näin yksityisluontoisella kirjeellä tullut häirinneeksi arvoisaa herra tohtoria ja piispaa.

Magnus Jacob Alopaeus vastasi Mannerheimin kirjeeseen 28. pnä

⁷ Koskenvesa (1963), s. 146–147.

⁸ *Neovius* I, s. XXXVIII–XL.

⁹ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeenvaihtoa. I.A. Logren – Frans Nervander.

*hedde äta sammankomster, der folket hölls
tillsammans i flere timmar. I sådana folksam-
lingar, som yppades i flere sömnar, var ej un-
derligt, att när de så länge påstodo, på som-
liga ställen några kvinfolk af qualmig luft
och trängsel dånade bortt understundom; och
en och annan af derunder hafda drömmar
och illa dels gifna dels fattade undervisningar
började utmärka sig med exaßer och annan
därflap. Hade man då icke handterat dessa
menniskor med försigtighet, utan beqynd att
förfölja dem, hafva dem fram för domstolar
och straffa dem hårdt, så hade säkert detta
onda utbredd sig, och dagit till med hastiga steg*

*Magnus Jacob Alopaeuksen kuvaus Sipoon herännäisyydestä; käsialanäyte Carl Erik Man-
nerheimille huhtikuun 28. p:nä 1812 lähetetyn kirjeen omakätisestä jäljennöksestä. Porvoon
tuomiokapitulissa säilytettäviä Alopaeusten papereita.*

huhtikuuta 1812.¹⁰ Aluksi hän kertoi Sipoon herätyksen historian. Jo
 noin neljäkymmentä vuotta sitten kylissä oli alkanut esiintyä hurmahen-
 kisyyttä, jota Magnus Jacob sanoi seuranneensa vuodesta 1771 asti, siis
 kohta tultuaan tuomiokapitulin jäseneksi. Aluksi herännäisyyden muo-
 dot eivät olleet miellyttäviä. Pitkät seurat, joita Mannerheimin mainit-
 sема räätäli Axberg oli johtanut, olivat aiheuttaneet väsymyksen esille-
 houkuttelemaa ekstaasia, naisten pyörtyilyä ja yleistä epäjärjestystä. Jos
 liikkeen osanottajia olisi tuolloin kutsuttu tuomioistuinten eteen vastaa-
 maan uskostaan, se olisi epäilemättä alkanut voimakkaasti levitä. Tuohon
 aikaan monet säätyläisetkin, kuten maaherra de Bruce, tukivat
 liikettä, ja räätäli Axbergilla oli ollut kiitollista kuulijakuntaa herrasmie-
 histä, joita miellytti hänen hyökkäilynsä pappeja vastaan. Siksikin Por-
 voon kapituli oli ollut varovainen ja pyrkinyt opettamaan kansaa kielto-
 jen jakelun sijasta. Tultuaan vuonna 1785 Lapinjärven kirkkoherraksi
 Magnus Jacob oli ollut osittain läheisestikin kosketuksessa liikkeeseen ja

¹⁰ HYK, Alopaeusten kokoelma. Konsistorin asiakirjoja 3. Puhtaaksikirjoitettu omakäti-
 nen jäljennös kirjelmästä on vielä Porvoon tuomiokapitulissa Karl Elias Alopaeuksen
 jäämistön sekalaisissa papereissa.

pitänyt Axbergin jyrkkää julistusta silmällä. Hänen mielestään lahkolaiset eivät kuitenkaan olleet kelvotonta väkeä, vaan päinvastoin Sipoon seurakunnan parhaita.

Tätä nykyä, Magnus Jacob kirjoitti, on liike hyvinkin rauhallinen. Uskovat kokoontuvat yleensä virallisen jumalanpalveluksen jälkeen pohdiskelemaan saarnan sisältöä, laulamaan virsiä ja rukoilemaan. Heidän kokouksensa ovat lyhyitä eivätkä suinkaan veny yönsydameen asti. Lahkolaisten johtajana pidetään kelpo talonpoika Abraham Lessiä, jonka oppi on aivan kirkon julistaman kaltaista. Kovin pahana ei Alopaeus siis voinut herännäisyyttä pitää. Koska jo kolme Porvoon piispaa – Fortelius, Krogius ja Cygnaeus – olivat liikettä sietäneet, aikoi Magnus Jacobkin tehdä samoin. ”Nämä kunnian miehet eivät suinkaan olleet hurmahenkiä ja lahkolaismielisiä”, hän kirjoitti, eikä sitä ollut hänkään, sillä hän oli ”pikemminkin ankarana pidetty heränneiden suhteen”.

Mannerheimin saama vastaus varmaan tyydytti tätä ja kenraalikuvernööriä, sillä senaatti ei ottanut asiaa virallisesti käsiteltäväkseen. Tästä huolimatta vanheneva piispa piti tilannetta Sipoossa tarkasti silmällä. Hän otti selvää vt. kirkkoherra Robert Wallgrenin ja tilanomistaja, neiti Nassokinin kautta toukokuussa 1812 pitäjän uskonnollisista oloista, laaditutti myöhemmin seurakunnan papilla luettelon lahkolaisista ja kirjoitti lopulta marraskuun 25. p:nä 1812 Wallgrenille ne ehdot, joilla hän salli eriseuralaisten jatkaa omia kokouksiaan.¹¹

Nämä ehdot olivat kaiken kaikkiaan varsin ankarat. Ensimmäinen niistä oli, että heränneet kävisivät myös virallisissa jumalanpalveluksissa ja toinen, että niiden jälkeen seuraavissa kokouksissa ei esiintyisi harhaoppeja. Ne kirjat, joita hartaustilaisuuksissa sai käyttää, luettiin tarkasti. Kenenkään ei sallittu jättää maallisia velvollisuuksiaan täyttämättä uskonsa vuoksi. Kukaan ei liioin saisi kulkea ympäri pitäjää vapaana saarnamiehenä ilman muuta ammattia. Tärkeää oli, että mitään kielteistä ei saanut sanoa muista ihmisistä, heistä jotka eivät osallistuneet heränneitten menoihin. Vielä oli tarkkaan katsottava, etteivät hartaushetket venyisi pitemmiksi kuin korkeintaan tunnin mittaisiksi.

Nämä melko tiukat rajoitukset eivät kuitenkaan saa peittää näkymättömiin sitä tosiasiaa, että Magnus Jacob Alopaeus selvästi oli herännäisyyden ymmärtäjä. Hän oli, kuten olemme nähneet, itse sangen uskonnollinen luonne, eikä hän pyrkinyt tukahduttamaan toisissa ilmenevää uskonnollista tunnetta, kunhan se ei aiheuttanut epäjärjestystä. On suoraan luultavaa, että hänen harrastuksensa Sipoon heränneitä kohtaan oli melkoisesti myönteisempää kuin mitä näkyy hänen viranomaisille kirjoittamistaan varauksellisista kirjeistä, joiden sananvalinnat oli tehty vastaanottajia silmälläpitäen. On kaunis piirre Magnus Jacobin luonteessa, että hän ei ollut yllyttävissä mihinkään ajojahtiin kansanomaista uskonnollisuutta vastaan.

¹¹ HYK, Alopaeusten kokoelma. Historiaa. Hovioikeuden pöytäkirjoja. Julistuksia.

18. Piispantalossa ja tuomiorovastin puustellissa

Magnus Jacob Alopaeuksen tultua loppuvuodesta 1809 nimitetyksi piispaksi Alopaeuksen perhe muutti tuomiorovastin talosta Porvoon pohjoisen tullin luota piispantaloon kirkkotorin laidalle ja kesinä Strömsbergin piispankartanoon, joka sijaitsi parin peninkulman päässä Porvoosta, joen yläjuoksun suuntaan. Aivan pitkäksi aikaa ei tuomiorovastin puustelli kuitenkaan jäänyt tyhjilleen, sillä virkaa ilmaantui hakemaan uuden piispan vanhin poika, historian ja moraalin lehtori Pehr Johan Alopaeus. Hän oli tuolla hetkellä miehuutensa kauneimmassa kukassa, 37 vuoden ikäinen.

Auki pantua tuomiorovastin virkaa oli kuitenkin hakemassa neljä muutakin ansioitunutta pappis- ja koulumiestä, nimittäin teologian lehtori Johan Borgström, Ilomantsin kirkkoherra Johan Molander, Juvan kirkkoherra Matthias Gottlund ja Loviisaan triviaalikoulun rehtori Otto Magnus Appelroth.¹ Papillisilta ansioiltaan Pehr Johan oli kilpahakijoihinsa verraten tuntuvasti alakynnessä, sillä hänen pappisvihkimyksensä oli kulunut kulunut vasta neljä vuotta. Sen sijaan hänen aurinkoinen olemuksensa oli valloittanut kaikkien porvoolaisten ja erityisesti koulupoikien mielet. *Akiander* kertoo, nojautuen lukiossa säilyneeseen perimätietoon, että hän oli taitava luennoitsija, joka pudotteli vapaasti helposti ymmärrettävää tekstiä kateederista, niin että hän kuulijoitten mielestä olisi hyvin sopinut yliopistoon. Pehr Johan seurusteli tasavertaisena lukiolaisten kanssa, pilaili ja oli iloinen, mutta säilytti siitä huolimatta kaikkien kunnioituksen. Ei edes ikävä työ, kuten skriptojen tarkastus, tukahduttanut hänen luontaista hilpeyttään, joka oli todellinen vastakohta isän ja nuoremman veljen Magnuksen tosikkomaisuudelle,

¹ Viranhausta on kirjoittanut kuvauksen *V.T. Rosenqvist*, När Per Johan Alopaeus blev domprost i Borgå. *Historisk Tidskrift för Finland* 1921 (1921), s. 110–118.

kiukkuiselle terävyydelle ja välillä ympäristöä rasittavalle itsepintaiselle periaatteellisuudelle. Hauskinta koulupoikien mielestä oli ettei Pehr Johan lainkaan välittänyt nimien ja vuosilukujen pakottamisesta heidän päihinsä, vaan luennoi lennokkaasti historiallisista tapahtumista ja henkilöistä monta tuntia yhteen menoon, ennen kuin ryhtyi ottamaan selkoa mitä kuulijoiden mieliin oli asioista oikein jäänyt.²

Missä määrin Pehr Johan itse halusi tuomiorovastiksi ei ole tiedossamme. Varmaa sen sijaan on, että vastanimitetty piispa Magnus Jacob Alopaeus tahtoi poikaansa hiippakunnan toiseksi tärkeimpään tehtävään, vieläpä hyvin määrätietoisesti ja kiivasti. Ilman vähäisintäkään epärointiä hän halusi tasoittaa poikiensa tietä hiippakunnan johtopaikoille, virkoihin joista hän itse oli joutunut taistelemaan ja joita hän oli saanut odottaa katkeran kauan. Onnistuakseen hän oli valmis käyttämään kaikkea sitä uutta vaikutusvaltaa, jota hän oli onnistunut hankkimaan Pietarissa, kotimaisten päätöksentekijäin ulottumattomissa.

Tuomiokapituli kokoontui toukokuun 22. pnä 1810 tuomiorovastia nimittämään ollen jo kapitulisaliin tullessaan vakuuttunut siitä, ettei piispan poikaa ainakaan sopinut panna tähän virkaan. Se hämmästyi melkoisesti, kun piispa ei ilmoittautunut jääviksi muiden neljän hakijan osalta vaan poistui salista ainoastaan siksi hetkeksi, kun Pehr Johanin papereita luettiin. Muodollisesti menettely ei kuitenkaan ollut virkavirhe, sillä Magnus Jacob Alopaeus oli kirkollisen juridiikan hyvänä tuntijana ottanut selvää, että kuninkaallinen kirje joulukuun 9. päivästä 1741 teki piispalle tällaisen toiminnan sallituksi. Puheenvuorossaan Magnus Jacob sitten paljasti taktiikkansa, jona oli paitsi että Appelroth katsotaisiin epäpäteväksi myös kirkkoherra Gottlundin kehuminen, sillä tämä ei ollut Pehr Johanin vaarallisin kilpailija.

Kun kapituli sitten oli antanut äänensä — piispa äänesti mukana, ei tosin poikaansa — ilmeni, että hakijat oli pantu järjestykseen Borgström, Molander ja Pehr Johan Alopaeus. Näistä kolmesta olisi nimittäjän siis ollut valittava uusi tuomiorovasti. Mutta piispa Alopaeuksen kehu kirkkoherra Matthias Gottlundille sai tämän valittamaan, ja valitus kohdistui tietysti ensi sijassa kolmannelle ehdokassijalle päässeeseen Pehr Johaniin, jonka tilalle Juvan sielunpaimen halusi itsensä. Piispan taktiikka osoittautui siis täysin epäonnistuneeksi, kun se oli johtanut hänen poikaansa kohdistuneeseen hyökkäykseen.

Oli tietysti kapitulin ja Pehr Johanin itsensä asia torjua Gottlundin syytökset, ja sen molemmat tekivätkin, korostaen lehtori Alopaeuksen opettajanansioita ja oppineisuutta Juvan kirkkoherran pappisansioiden kustannuksella. Magnus Jacob ei kuitenkaan voinut olla puuttumatta asiaan tuomiokapitulin kokoantuessa elokuun 21. pnä 1810, ja tämän puuttumisensa hän teki peräti sopimattomalla, kiistaa pahentavalla tavalla. Piispa saneli nimittäin pöytäkirjaan 20 sivua pitkän lausunnon,

² Arvid Hultin (1920), s. 252–253 ja Akiander (1855–1857), s. 105, 106–107.

jolla hän selitteli Gottlundille antamaansa ääntä. Unohtaen kokonaan jääviytensä piispa Alopaeus puolusti lausunnossaan tulisesti poikaansa, sanoen ettei mikään laki voinut häntä tästä estää kun vaikeneminen olisi voinut johtaa kauheaan erehdykseen. Pehr Johan oli syvälinen oppinut eri tieteissä ja mestari monissa kielissä, hänen taitavuutensa nuorison käsittelyssä ja tarkkuutensa kapitulin asioissa olivat kaikille tunnetut. Sen sijaan Gottlund, josta piispa oli tämän ollessa apupappina Porvoossa saanut aivan liian myönteisen käsityksen, oli nokkava ja vuoronsa tietävä kirkonmies, joka oli rikkioppineen tavoin ahtanut tietojaa päähänsä suloisessa sekamelskassa. Hänen valituksensa oli piispan mielestä täytynyt johtua sairaudenpuuskasta.

Kaikeksi onneksi piispan purkaus sivuutettiin hallituskonseljissa vai tiololla, kuten Gottlundin valituskin, joka tuli hylätyksi joulukuun 13. pñä 1810. Kaikki oli näin valmista Porvoon kaupunki- ja maaseurakunnassa toimeenpantavaan papinvaaliin, joka tapahtui helmikuun 10. pñä 1811. Vaalin tulos muodostui voitoksi yleisesti suosituille Pehr Johanille, sillä hän sai kummastakin seurakunnasta selvästi eniten ääniä, maaseurakunnasta suorastaan ylivoimaisesti eniten.³ Tämän kauniin tunnustuksen tultua merkityksi asiakirjoihin kilpahakijoiden paperit lähetettiin Turkuun hallituskonseljille keisarille tehtävää esittelyä varten.

Nytään ei Porvoon piispa voinut pysyä rauhallisena vaan kääntyi ranskaksi laadituttamallaan kirjeellä jo helmikuun 11. pñä Suomen asiain esittelijäin Mihail Speranskin puoleen, johon hän oli tutustunut Porvoon valtiopäivillä, ja pyysi tätä vaikuttamaan keisariin Pehr Johanin asiassa. Suunnittelipa Magnus Jacob kirjelmän itse Aleksanteri I:llekin pannen sen Pietariin menevään postiin Speranskin käytettäväksi. Hän sanoi keisarille tarvitsevansa poikaansa vanhuutensa vuoksi apunaan ja kehui Pehr Johania ainoaksi hakijoista, jolla oli sekä taito käsitellä kapitulissa esille tulevia asioita että hyvät akateemiset meriitit.⁴ Vetoamus oli näin saanut persoonallisen sävyn, sillä Magnus Jacob tarkoitti, että Pehr Johanin nimityksen piti tavallaan olla seurausta siitä, että keisari oli tahtonut hänet itsensä piispaksi. Vielä Magnus Jacob kirjoitti serkulleen David Alopaeukselle Pietariin pyytäen tämän ”hyvää suositusta” pojalleen.⁵

Piispan toimenpiteet hallitsijan taivuttamiseksi olivat kuitenkin tarpeettomat, sillä hallituskonseljin istuntoa 27. huhtikuuta johtanut kenraalikuvernööri Fabian Steinheil, jota Alopaeus myöhemmin tuli pitämään vihamiehenään, oli sitä mieltä, että seurakuntien toivomukselle oli annettava suurin paino. Kun äänet menivät istunnossa tasan – Borgströmin puolesta äänestivät Idman, Reuterskjöld ja Mannerheim, Alopaeuksen puolesta Rotkirch, De Geer ja Steinheil – tuli kenraaliku-

³ Ääniluettelo liitteenä aktissa n:o 263/1811. VA, Valtiosihteerinvirasto Fa 28.

⁴ *Neovius* I, XXIV–XXV.

⁵ *Neovius* I, XXV–XXVI.

vernöörin tästä syystä antama ääni ratkaisseeksi nimityksen. Speranskilla ei siis ollut mitään vaikeuksia ehdottaessaan keisarille kesäkuun 15. pnä 1811 Pehr Johan Alopaeuksen nimittämistä, mikä myös tapahtui tuona päivänä.

Niin muutti siis Pehr Johan pienine perheineen yksityistalostaan lukion vierestä avaraan tuomiorovastilaan, josta hänen isänsä aivan äskettäin oli siirtynyt pois. Siellä saivat Johanna Elisabeth-rouva (omaa sukua Solitander), kuusivuotias Magnus Erik, kolmivuotias Juliana Ulrika ja aivan pieni Wilhelmina-tytär uuden asunnon. Alopaeusten muista perheenjäsenistä pysyttelivät vanhapoika-lehtori Magnus sekä perheen tyttäret Jeannette ja Hedda isänsä piispan suuressa taloudessa, jota Ulrika Alopaea johti tottuneella kädellään. 1810-luvulla oleskeli kuitenkin kokonaista neljä nuorta Alopaeusta Turussa, osaksi opiskelemissa, osaksi hovioikeuden eri viroissa. Turkulaisiin kuuluivat ennen muuta Jakob Fredrik, hovioikeuden notaari, Karl Elias, kaunopuheisuuden opintoja harjoittava ylioppilas, ja perheen nuorimmat David ja Henrik Gabriel, juristeja hekin kutsumukseltaan. Näiden nuorten miesten ja kotona oljoitten välille syntyi vilkas, pääosiltaan säilynyt kirjeenvaihto, joka kuvastelee hyvin elämää Porvoon piispan ja tuomiorovastin virkataloissa ja niiden liepeillä.

Ensimmäisiä uudesta tilanteesta kertovia viestejä oli piispan kirje 11. pnä marraskuuta 1811 pojalleen Karl Eliakselle, jossa Magnus Jacob käsitteli keisarilta tullutta käskyä tarkastaa Vanhan Suomen seurakunnat.⁶ Pian sen jälkeen, 19. pnä marraskuuta 1811 lähettämässään uudessa kirjeessä piispa täsmensi, ettei pojan tämän uutisen vuoksi tarvinnut välttämättä rynnätä kotiin, vaikka häntä tarvittiinkin tarkastusmatkalla, vaan ensin odotettava sopivaa rekikeliä. Matkaan osallistuminen oli tärkeämpi kuin pojan aikoma väitös, Magnus Jacob lisäsi, sillä se olisi kovin kasvattava. ”Sano ylioppilaille, jotka ovat kelpollisia ja kotoisin meidän hiippakunnastamme, että he opiskelevat ahkerasti, hankkivat itselleen selvät ja perusteelliset tiedot autuudenopissa ja muissa säädyllemme sopivissa asioissa, sillä nyt pappeja todella tarvitaan ja haluan papeistamme taitavat ja kunnolliset”.⁷

Samaan aikaan kirjoitti myös uusi tuomiorovasti Pehr Johan Turkuun mutta perin toisenlaisissa asioissa. Hänen kirjeensä Jakob Fredrikille on päivätty marraskuun 12. pnä 1811.⁸ Kirjeen laatija tilasi veljeltän kulturalankaa myssyjen valmistamiseen joululahjoiksi tytöille, molempien poikien sisarille. Nämä päähineet tekisi Johanna Elisabeth, Pehr Johanin vaimo, ja kaikki oli niin salaista, että Jakob Fredrikin täytyi vannoa pitävänsä suunsa kiinni. ”Rakas Isämme on saanut viime perjantaina Hänen Keisarillisen Majesteettinsa omakätisesti allekirjoitta-

⁶ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeenvaihtoa.

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

man kirjeen, jossa käskettiin niin pian kuin vuodenaika sallii tarkastamaan Vanhan Suomen tärkeimmät seurakunnat ... En ehdi kirjoittaa enempää. Joen jäällä ei vielä uskalla luistella – olemme juuri haudanneet kaksi lukiolaista, jotka hukkuivat luisteluareenallaan”.

Kesällä 1812 matkusti keisari Porvoon läpi. Tieto tästä tuli ensin Pehr Johanille aikaisin aamulla 31. p:nä elokuuta kenttämestarin tuomana, jolloin tuomiorovasti heti kirjoitti lapun isälleen piispalle, joka tuolloin oleskeli Strömsbergissa. Kaikki kävi hyvin, sillä keisari myöhästyi, piispa ehti kaupunkiin ja sai neljänneksen ajan paistatella itseään kaikin puolin reippaan ja iloisen Aleksanterin armollisessa seurassa.⁹ Saman vuoden syksyllä sattui kuitenkin ikävä välikohtaus Alopaeusten ja venäläisen esivallan välillä. Kuten olemme toisaalla osoittaneet, aiheutti Porvooseen majoitetun saksalaisen legioonan sairastelu ja lukion vaatiminen tilapäiseksi sairaalaksi särön Armfeltin ja heidän suhteisiinsa. Perheenjäsenten keskenäisessä kirjeenvaihdossa on paljon jälkiä tästä ikävästä intermezzosta.

Vuosi vaihtui, ja perheen elämän ehkä onnellisin vuosi 1813 pääsi alkamaan. Magnus Jacob kirjoitti nuorimmalle pojalleen Henrik Gabrielille, Porthanin kaimalle, Turkuun: ”On hyvä, että kuuntelet useita professoreita, mutta varo ajatusta hämääviä mutkia, mieti vaan puhdasta totuutta ja selviä käsitteitä. Silloin opintosi ja myös Karl Eliaksen ovat oikealla tolalla”. Ja piispa jatkoi: ”Viiden vuoden päästä ei ketään sellaista oteta papinvirkoihin tai siviili- ja sotilastoimiin, joka ei osaa venäjän kieltä. Ala siksi vähitellen harjoitella tätä kieltä. Mutta älkää silti hylätkö muita aineita, jotka ovat ammatilleillenne välttämättömiä”. Lopuksi kirjeessä sanottiin: ”Viivyn tällä kertaa kaupungissa useita päiviä. Hedda on hoitanut täällä taloutta viime keskiviikosta, mutta Jeanette on korvannut hänet nyt. Äitikulta on vielä Strömsbergissa”.¹⁰ Samoihin aikoihin Pehr Johan lausui kirjeessään: ”Onneksi Sinulle, Gabriel-veli, kun olet ylioppilas keisarikoulussa akatemiassa. Joko olet kantanut miekkää?”¹¹

Hauskin kirjeenkirjoittaja Porvoosta oli kuitenkin ulkonaisesti niin kuiva, kiukkuinen matematiikan lehtori Magnus Alopaeus. Toukokuun 2. p:nä 1813 sepittämässään pitkässä epistolassa hän kohdisti sanansa kaikille Turussa oleville veljilleen vuoron perään. Jakob Fredrikille hän sanoi, että toivoi veljen hovioikeuden pöytäkirjojen luvusta käheytyneen kurkun paranevan pian, Karl Eliakselle hän kertoi tuttavien voinnista ja sairauksista ja Henrik Gabrielle hän lähetti mielipiteensä, että ajatus teologian lukemisesta oli hyvä, mutta että hebrean kielioppia oli silloin osattava paremmin kuin mitä veli taisi. Sitten Magnus kuvaili Strömsbergissa pidettyjä iloisia päivällisiä ja niiden vieraita, kirjansitoja Care-

⁹ P.J. Alopaeuksen kirje 31.8. 1812 ja M.J. Alopaeuksen siihen tekemä lisäys. Ibid.

¹⁰ Magnus Jacob Alopaeus 6.4. 1813. Ibid.

¹¹ Pehr Johan Alopaeus 30.3. 1813. Ibid.

liuksen talossa sattunutta tulipalonalkua ja kertoi vielä, että nyt kaupungilla rummutettiin illan merkiksi, ja silloin hän aina kömpi sänkyyn, mikä oli hyvin tarpeellista itse kirjeen unisen sävyn vuoksi!¹²

Elokuussa 1813 muuttui Pehr Johanin käsiala kummalliseksi: suureksi ja perin harvaksi, mikä johtui hänen turvonneista sormistaan: ”Nyt jaksan tuskin istua pystyssä ja kirjoittaa”, hän sanoi veljilleen syyskuun 26. pnä 1813, mutta laati kuitenkin kirjeen, joka käsitteli Turusta välttämättä tilattavia lääkkeitä. Lokakuun alussa hän oli hiukan parempi, mutta ilmeistä kuitenkin oli, että perheen toivo, vanhin poika, oli yhtäkkiä vakavasti uhattuna. Helmikuun 14. pnä 1814 hän sanoi veljilleen: ”Sairauteni jatkuu yhä vielä. Olen kirjoittanut siitä prof. Boxströmille oheisessa kirjeessä. Pahempi kuin jäykkyys reisissä on vatsakouristus, jos se lisääntyy. Kaikki johtuu pahasta vilustumisesta”. Helmikuun 17. pnä 1814 hän kirjoitti: ”Rakkaat veljet. Olen heikompi lähtönne jälkeen. Olen saanut vatsakouristuksen ja keltaisen ihon – onpa mies heikoilla!” ja maaliskuun 15. pnä 1814 sanottiin hänen kirjeessään, että hän oli kahden viikon vuodelevon jälkeen hiukan parempi, jalat ja kädet vain olivat kurjassa kunnossa, ilman voimaa.

Pehr Johanin vakava sairaus jätti jälkensä isän ja Magnusveljen kirjeisiin. Magnus Jacob sanoi eräässä päiväämättömässä kirjeessään Karl Eliakselle vuodelta 1814, että ”Pehr Johan kulki eilen pihan yli kamariinsa, mutta renki sai kannatella tuota atleettia aika lailla kainaloista, jotta hän ei kompastuisi. Niin hän pääsi perille ja niin hänen on käveltävä. Viiteen viikkoon hän ei olekaan ollut kamarissaan”.¹³ Ja helmikuun 15. pnä 1814 isä kirjoitti: ”Pehr Johan sanoo olevansa parempi, mutta ei hän terve ole. Pelkään, että se kelta-tauti, joka hänellä oli Turun aikoinaan, valmistautuu taas hyökkäykseen niiden kouristusten muodossa, joita hän on tuntenut”. Helmikuun 22. pnä 1814 piispa pani paperille, että ”Pehr Johanin terveys horjuu. Hän ei saa enää kävellä tai olla ulkona ajelulla. Kirjeessään Boxströmille hän on itse kuvaillut sairauttaan. Sen ydin on kouristus reisissä ja vatsassa, minkä lisäksi keltataudilla on asiassa sormensa pelissä. Vaikea vilustuminen on epäilemättä sairauden alku. Toivon kuitenkin, että kaikki menee vähitellen ohi, vaikka se viekin aikaa”.¹⁴

Magnus piti hänkin puolestaan Turussa olevat veljensä tilanteen tasalla. Hänen viesteissään ei ole samaa huolestunutta sävyä kuin vanhan isän kirjeissä, vaan hän kujeili entiseen tapaansa. Helmikuun 18. pnä 1814 lähetetyssä kirjeessä Magnus käsitteli erästä hebrean kielioppia, josta hän ei oikein pitänyt: ”Ehkäpä olen suuri teurastaja tai liian ankara kriitikko, mutta ei tämäkään ollut oikein minun makuuni. Syynä on että jokainen katsoo asiaa kantiltaan: quot capita, tot sensus”. Mutta

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

Pehr Johanin tila oli pääuutisena hänenkin raporteissaan. Maaliskuun 15. pnä hän kirjoitti: ”Pehr-veli alkaa parantua. Oikein hyvin hän ei vielä voi: häntä täytyy useimmiten taluttaa. Polvet pettävät eikä käynnissä ole vakavuutta. Onpa kummallinen sairaus”. Ja sitten Magnus kertoi omasta tilastaan – silmässä oli tulehdus ja varvasta kivisti ahtaan saappaan vuoksi. ”Mutta silmää ja varvasta lukuunottamatta, hoc est, päätä ja jalkapuolta lukuunottamatta, olen voinut oikein hyvin, kiitos viimeisen kaivokuurini”. Toukokuun 3. pnä oli Pehr Johan Magnusen kirjeen mukaan jo aika hyvässä kunnossa, mutta kirjeen kirjoittajalla itsellään oli jatkuvia humoristisia vaikeuksia vanhanpojan-elämässään:

”Vielä uutinen: hyvällä kaleesillani on se mainio ominaisuus, että kun istahdan siihen, ja renki asettuu kuskipukille, ja hevonen panee juoksuksi, niin etupyörät nousevat ilmaan, ja vain takapyörät vyöryvät maan kamaralla – ja niinpä siis ajelen aina kahdella pyörällä neljän asemesta... Kärryt ovat nyt vaunumestarilla, joka sanoo osaavansa korjata asian, mitä kyllä epäilen, sillä kaleesi ei ole tehty kahdelle matkustajalle, vain vaan yhdelle ajajalle”.¹⁵

Riemukkaimman epistolansa Magnus on kuitenkin päivännyt ”Perjantai-iltana, Torakkakaupungissa”, ja siinä sanotaan:

”Todella kauhistuneena huomasin tänä iltana puoli kahdeksalta, että etuhuoneessani eli salissa oli russakoita. Niinpä täällä on parin päivän päästä varmaan huoneet täynnä tätä rumaa torakkaheimoa. Varmaan ne linnottautuvat lipastooni, niin etten koskaan pääse niistä eroon. Mutta odottakaapa talven tuloa, te kurjimukset, niin jätän talon lämmittämättä neljäksitoista päiväksi ja silloin saatte tuta, mitä kestätte. Olen niin vihainen noille hyön-teisille, etten jaksakaan enää kirjoittaa. Huomenna ostan karpäslätkän ja läimäyttelen jokaikistä torakkaa jonka näen. Julistan sodan niille, hakkaan niitä, eivätkä ne saa minulta pienintäkään rauhaa – ja kuitenkin tiedän varmasti, että vaikka tuhoan 1.000, niin parin minuutin kuluttua minulla on 10.000 vastustajaa. Jospa minulla olisi siivet, niin lentäisin tästä heti pois”.¹⁶

Aivan tarkkaa tietoa Pehr Johanin sairauden pahenemisesta ja hänen kuolemastaan ei meillä ole. Arvattavasti kaikki on tapahtunut nopeasti ja yllättäen ja lyönyt lähiomaiset surulla ja pelästyksellä. Viimeinen hänen kirjelipuistaan Turkuun on päiväämätön, ja hän pyytää siinä lisää lääkettä – cremor tartaria – ja toivoo vastaanottajan, Karl Eliak-

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

sen, lähettävän hänelle prinssi Oscarin katekismuksen sekä kertoo muuttaneensa takaisin Porvoon rovastilaan. Tämä lyhyehkö kirje on kaikesta päättäen loppukesältä, ehkä elokuulta 1814. Kuolema tuli pappilassa elokuun 23. p:nä 1814, meille tuntemattomaksi jääneessä muodossa. Pitkä sairaus oli murtanut nuoren tuomiorovastin voimat. Vanha isä vanheni rakkaimman ja lupaavimman poikansa poismenon johdosta silminnähden ja lausui hänen haudallaan lohdutuksen sanoja esittävälle saattoväelle vain: ”Odottakaa kärsivällisesti, seuraan kyllä itsekin pian perässä”.¹⁷

Lokakuun 10. p:nä pidettiin pappilassa surullinen toimitus, perunkirjoitus, joka paljasti kuolinpesän katastrofaalisen huonon tilan — velkoja oli kaksi kertaa enemmän kuin varoja, kuten Magnus kirjoitti veljilleen Turkuun. Nuori leski Johanna Elisabeth katsoi välttämättömäksi pyytää keisarilta erityistä armonosoitusta, kahta armonvuotta liikuttavalla kirjeellä, joka on jäänyt vaille päiväystä:

”Kaikki tuttavamme tietävät, miten säästeliäästi me elimme”, leski kirjoitti, ”siinä aikana jolloin autuas mieheni oli lukionlehtori, mutta ajanmuutokset saivat hinnat nousemaan niin huikeasti, ja tulomme eivät riittäneet vähitellen kasvavan taloutemme tarpeisiin. Teidän Keisarillisen Majesteettinne armosta mieheni siirrettiin parempaan virkaan. Mutta juuri siirron yhteydessä välttämättömät menot piti maksaa lainavaroin, ja velkamme nousi siksi melkoisesti. Mutta koska molemmat olimme nuoria, toivoimme voivamme jollain tavoin maksaa ne, ja antaa lapsillemme hyvän kasvatuksen.

Toivo oli kuitenkin väärä — mieheni sairastui, eikä häntä voitu pelastaa. Hän kuoli viime elokuun 23. päivänä, ja oli tuomiorovastina vain vähän yli kaksi vuotta. Velat ovat jäljellä eikä pesässä ole mitään kiinteää omaisuutta. Myöskään irtain omaisuus ei ole arvokasta ja menettää käyttämisen vuoksi koko ajan arvoaan. Edesmenneen mieheni pieni kirjakokoelma, joka maksoi hänelle paljon, on kuollutta kapitaalia ja sen toivoisin voivani säilyttää pojallemme, jolla voisi olla siitä tulevaisuudessa hyötyä”.

”Että edesmennyt mieheni oli erinomainen virkamies, sen toivon kaikkien tunnustavan: häntä kaipaavat kaikki, jotka tunsivat hänen työteliäisyytensä, ahkeruutensa ja hänen aidon halunsa olla hyödyksi. Hänen syvät tietonsa, hänen poikkeuksellinen taitonsa kapitulin jäsenenä ja hänen ututteruutensa ilmenevät tuomiokapitulिन todistuksesta, jonka dekaani hän oli monta vuotta. Sama kapituli voi todistaa hänen yritteliäisyydestään niinä 16 vuotena,

¹⁷ *Akiander* (1855–1857), s. 111.

jotka hän oli lukion opettajana. Hän nautti oppilaittensa rajaton luottamusta, eivätkä he koskaan unohda hänen perusteellista mutta samalla kepeää opetustapaansa, ja sitä antaumusta jota hän tunsii heitä kohtaan, sitä väsymätöntä huolta jota hän kantoi koululaisten edestä. Köyhiä kohtaan hän oli auttavainen, ja luotti Kaikkihyvän Viisauden tukeen ja siihen, että hänen eläessään lähimmäisille osoittamaansa hyvänsuopaisuutta myös osoitettaisiin hänen lapsilleen, kun he jäisivät kerran isättömiksi”. Ja sitten Johanna Elisabeth kertoi, että perheessä oli kolme lasta, 8-vuotias poika ja 7- ja 3-vuotiaat tyttäret.¹⁸

Porvoon tuomiokapituli tuki lesken anomusta kauniilla, joulukuun 9. pñä 1814 päivätyllä kirjelmällä, joka on tavallaan käsitettävä kunnianteoksi sen edesmenneelle varaesimiehelle.

”Kuten oheinen perunkirjoitus osoittaa Teidän Keisarilliselle Majesteetillenne, on tämä kuolinpesä valitettavassa tilassa”, kirje alkoi. Kuitenkin ”edesmennyt tuomiorovasti Alopaeus oli elinaianaan tunnettu perusteellisesta oppineisuudestaan, josta hän esitti jo Akatemiassa useita arvokkaita näytteitä, ja jonka hän täällä lukion lehtorina ollessaan hyödynsi erinomaisella tavalla. Kapitulin asiakirjat todistavat, ei vain hänen onnellisesta taipumuksestaan käsitellä sen asioita, vaan myös hänen väsymättömästä ahkeruudestaan, sekä sen ohella, ututterasta toiminnasta papissäädyn hyväksi. Aina rakastettuna arvokkaan ja vaatimattoman käytöksensä vuoksi, hänet temmattiin aivan liian varhain isänmaastaan, jota hän olisi inhimillisesti arvioiden voinut vielä pitkään hyödyttää. Hänet kasvatettiin nuoruudesta alkaen ahkerasti ja kustannuksia kaihtamatta tulevaan tehtäväänsä, jonka hoitamiseen hän uhrasi kypsyvät sielunvoimansa, niin että ne kuuluivat nopeasti loppuun. Ja olkoon tässä yhteydessä sanottu, että edesmennyt tuomiorovasti seurasi isäänsä, piispa Alopaeusta, pitkällä ja rasittavalla tarkastusmatkalla Viipurin läänissä ja että hänen viimeinen sairautensa johtui vaikeasta kylmettymisestä viime joulun tienoilla kappelikirkoissa suoritetun virantoimituksen yhteydessä”.¹⁹

Pehr Johanin poismeno noin 40 vuoden iässä ruumista rasittaneeseen, pitkälliseen keltatautiin vaikutti mullistavasti Alopaeusten klaanin elämään Porvoossa. Hän oli – jäykän isän ja hiukan poikkeavan veli Magnuksen erikoisen laadun vuoksi – muodostunut perheen koossapitäväksi, normaaliksi ja elinkelpoiseksi voimaksi, joka usein luotsasi

¹⁸ VA, Valtiosihteerinviraston arkisto. Ee 11. S.D.N:o 32/1817.

¹⁹ Ibid.

muutkin ristiriitojen läpi kompromissin satamaan. Hänen elämäkertojansa *Akiander* mainitsee eräitä tapauksia tuomiokapitulin kokouspöydän ääreltä, jotka osoittavat Pehr Johanin kyvyn sovittaa erilaisia näkökantoja yhteen.²⁰ Perhe, joka jäi isättömäksi, koostui leskestä ja kolmesta pienestä lapsesta, joista vanhin poika, nyt kahdeksan ikäisenä, näkyy kirjeenvaihdossa isoisän opetettavana mitä latinan kielen alkeisiin tuli.

Piispa Alopaeuksen nuoremista pojista tuli erityisesti Karl Elias vanhenevan isänsä silmäteräksi tämän viimeisinä vuosina. Karl Elias oli vietettyään Turussa levottoman kevätlukukauden 1808 ja pidettyään havainnoistaan päiväkirjaa palannut vuodeksi Porvooseen. Vasta syyslukukaudella 1809 hän taas oli akatemian kirjoissa harjoittaen opintoja laajalla rintamalla pääkohteinaan luonnontieteet, matematiikka ja humaniora. Hänen suorattamansa examen rigorosumin kurssit todistavat, että matematiikka, kaunopuheisuus, fysiikka ja luonnonhistoria olivat saaneet korkean arvosanan (laudatur) kun taas kreikka ja Itämaiden kirjallisuus olivat palkitut heikolla arvosanalla (approbatur), muiden aineiden sijoituksessa sille välille.²¹

Erikoisalakseen Karl Elias valitsi isänperintönä saamastaan matemaattisesta lahjakkuudesta huolimatta kaunopuheisuuden, todennäköisesti tämän oppialan professorin Johan Fredrik Walleniuksen vaikutuksesta. Ainakin sanoo mainittu oppinut 14. p:nä kesäkuuta 1815 antamassaan mairittelevassa todistuksessa, että Karl Elias oli ”tuonut jo tullessaan Akatemiaan Rooman kielen ja klassisen kirjallisuuden hallinnan, että hän oli ahkerasti ja suurta kiinnostusta osoittaen osallistunut kaunopuheisuuden julkisiin ja yksityisiin luentoihin ja että hän oli uutterasti tutkimalla puhetaidon teoreettisia perusteita ja kirjoittamalla puheita hänelle annetuista aiheista yrittänyt kehittää tyyliään, erityisesti latinankielisessä esityksessä, yhä suurempaa oikeakielisyyttä, sivistyneisyyttä ja selkeyttä kohti”.²²

Jo opintojensa alussa, nimittäin marraskuun 27. p:nä 1811 Karl Elias Alopaeus puolusti lukionlehtori Carl Georg Ekmanin laatimaa väitöskirjaa, ja puolitoista viikkoa myöhemmin hän kirjoitti pro exercitio -väitöksen selviten siitä huonoimpana hyväksytyistä.²³ On kuitenkin otettava huomioon, että Karl Elias oli kiiruhtanut tähän kokeeseen ennen aikojaan, sillä piispaisä oli vaatinut hänet Porvooseen jotta hän olisi mukana suurella tarkastusmatkalla Viipurin läänin seurakuntiin. Magnus Jacob Alopaeus katsoi näet välttämättömäksi, että hänellä oli luotettava apulainen matkassaan, neuvoipa hän poikaansa luopumaan ko-

²⁰ *Akiander* (1855–1857) s. 109–111.

²¹ Johan Henric Avellanin antama todistus 14.6. 1815. Liite aktiin n:o 137 1.7. 1815. VA, Porvoon tuomiokapituli. He:7. Alopaeusten kokoelma. Saapuneita asiakirjoja v. 1770–1832.

²² Prof. Joh. Fredr. Walleniuksen 14.6. 1815 antama todistus. Ibid.

²³ *Koskenvesa* (1963), s. 63.

konaan kokeestaan, jos ei ehtisi valmiiksi ennen liikkeelle lähtöä.²⁴ Vielä toisenkin kerran, vuonna 1813, Karl Elias avusti isäänsä tarkastusmatkalla. Hän toimi myös Porvoon piispan epävirallisena yhdysmiehenä Turussa opiskeleviin hiippakunnan piiristä tuleviin ylioppilaisiin, toimi Viipurilaisessa osakunnassa jne.²⁵

Päätyönään Karl Elias kuitenkin laati professori Walleniukselle väitöskirjan ”De parciore in hodierna, quam in antiqua eloquentia, affectuum usu”, joka tarkastettiin Turussa 18. p:nä kesäkuuta 1814. Tämä työ käsittää 32 kvarttosivua antiikin ja nykyisemmän kaunopuheisuuden tyyliopin alalta. Missä määrin työ on itsenäinen, missä määrin taas Walleniuksen kynästä lähtenyt, ei ole pääteltävissä, mutta varsin oletettavasti opettaja on vaikuttanut opinnäytteen kokoonpanoon. Se perustuu melko laajaan kirjallisuuden läpikäyntiin – Ciceroista Ruotsissa ilmestyneeseen tuoreimpaan, Ödmannin vuonna 1812 kirjoittamaan saarnataidon oppaaseen – ja kirjoittaja poimii esimerkkejä ja pudottelee arviointoja retoriikan mestarinäytteistä eri ajoilta varsin rutinoidun ja varman tuntuisesti kiinnittäen erityisesti huomiota niukkuuteen tyylikeinona. Epäilemättä Alopaeusten suuri kiinnostus herättävällä tavalla esitettyyn saarnaamiseen on ollut Karl Eliaksen työn eräänä pontimena. Väitöskirjan läpi kulkee ajatus, ettei jokainen lause ja mielipide voi olla nerokas, mutta että hyvään puheeseen pitää sentään aina sijoittaa muutamia omintakeisia käänteitä vauhdikkaasti ja hyvin esitettynä, jotta se maistuisi oikealta kaunopuheisuudelta.

Karl Eliaksen väitöksen jälkeen, elokuun 19. p:nä 1814, lähetti vanha piispaisä kohteliaan kiitoskirjeen profesori Walleniukselle kaikesta avusta, mitä poika oli saanut osakseen. Hän sanoi myös, että Karl Elias luultavasti palaisi myöhemmin Turkuun jatkamaan tutkimuksiaan retoriikan alalta ja etsimään omaa onneaan akatemian suojista.²⁶ Näin ei kuitenkaan käynyt, sillä poika palasi Porvooseen suvun vahvistukseksi Pehr Johanin kuoltua. Hänen ainoa kontaktinsa Turun Yliopistoon myöhemmältä ajalta oli promootio, joka sattui lokakuun 13. päiväksi 1815. Silloin vihittiin maisteriksi myös Adolf Iwar Arwidsson, jonka toveri Karl Elias oli ollut jo pitemmän aikaa.

Jo ennen valmistumistaan Karl Elias Alopaeus oli saanut viran Porvoon lukiota, nimittäin väliaikaisen, 26. p:nä elokuuta 1815 annetun määräyksen hoitaa lukionapulaisen tehtävää. Samaan aikaan 22-vuotias maisteri huolehti veljensä Magnuksen apuna isänsä ”Porvoon lukion historian” viimeisten osien painattamisesta hoitaen ennen muuta yh-

²⁴ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeenvaihtoa. M.J. Alopaeuksen kirje C.E. Alopaeukselle 12.11. 1811.

²⁵ Koskenvesa (1963), s. 64.

²⁶ M.J. Alopaeus prof. Walleniukselle 19.9. 1814. HYK, Alopaeusten kokoelma. Kotelo ”Kirjeitä”.

teyttä teoksen korrehtuurin lukijaan Reinhold von Beckeriin Turussa.²⁷ Vuotta myöhemmin eli heinäkuun 17. pnä 1816 Karl Elias tuli lukion vakinaiseksi apulaiseksi, mihin hän nuoren ikänsä vuoksi tarvitsi keisarilta erivapauden. Tässä ominaisuudessa hän oli myös lukion kirjastonhoitaja kuten vanhemmat veljet Pehr Johan ja Magnus olivat olleet aikoinaan; hänen ansiotaan oli erityisesti, että hän avasi uuden kirjaostosten väylän Pietarista, jossa hänen lukiolaistoverinsa A.J. Hipping toimi kirjojen hankkijana.

Varsin pitkäksi aikaa ei Karl Elias jäänyt apulaisen tehtävään, vaan yleni 19. pnä heinäkuuta 1817 lukion pyhien kielten lehtoriksi, saaden tähänkin tehtävän ikäsyistä erivapauden. Lehtoraatti oli nuorelle miehelle peräti vaivalloinen hoitaa, sillä hänen taitonsa Raamatun kielissä kreikassa ja hebreassa oli heikohko, kuten Turun akatemian tutkintotodistuskin osoitti. Karl Elias Alopaeuksen 20-vuotinen kamppailu näitä hankalia opetusaineitaan ja vallatonta nuorisoa vastaan lankeaa kuitenkin tämän esityksemme ulkopuolelle.²⁸

Perheen toiseksi vanhin poika, Magnus Alopaeus, oli vuodesta 1804 lähtien pitänyt hallussaan Porvoon lukion matematiikan lehtorinvirkaa. Tähän tehtävään hänellä oli luontainen taipumus, hän piti siitä, ja hänen esitystapansa oli niin selkeä, että moni seikka tässä vaikeassa oppiaineessa kirkastui heikommillekin oppilaille. Pahat kielet kyllä kertoivat, että Magnuksen menestyksellinen pedagogiikka perustui hänen silmiensä näkökyvyn erilaisuuteen, hän kun saattoi likinäköisellä silmällään pitää silmällä mustaa taulua ja kauaksinäkevällä silmällään luokassa istuvia poikia, mutta on luultavaa, että hän olisi ilman tätä pientä erikoisuuttakin ollut taitavan opettajan maineessa.

Jo astuessaan lehtoraattiin Magnus oli pitänyt puheen aiheesta ”De optima mathesis docendi methodo”, josta ilmeni, että uusi lehtori vihasi muistitietoja ja päähänpänttäystä ja kunnioitti itsenäistä havaintoa ja johdonmukaisuuteen perustuvaa asioiden omaksumista. Tätä ohjelmaansa hän sovelsi koko opettajanuransa ajan, ja se kantoi kauniita hedelmiä oppilaiden osaamisessa, joka oli korkeimmillaan juuri ennen Suomen sotaa. Tuolloisista oloista antaa lukuvuoden 1808–1809 vuosikertomus kauniin todistuksen — ylemmällä luokalla luettiin neljää laskutapaa, murtolukuja sekä algebraa ja myöhemmin myös Schenmarkin analyyttistä geometriaa; alemmalla taas Euklideen alkeita ja määritettiin suorakulmaisten kuvioiden pinta-aloja, minkä lisäksi Magnus vielä luennoi eurooppalaisen lukujärjestelmän synnystä filosofiselta kannalta. Sota muodosti kuitenkin käännekohdan matematiikan opetuksessa, sillä sitä seuranneissa sekavissa oloissa eivät alkeiskoulut enää pystyneet täyttämään tehtäväänsä, vaan lukioon tulevien nuorukaisten taidot

²⁷ Katso Reinh. v. Beckerin kirjeitä Karl Eliakselle 1.1. ja 30.4. 1816. HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeenvaihtoa. Vrt *Koskenvesa* (1963), s. 65.

²⁸ *Koskenvesa* (1963), s. 66–67.

osoittautuivat matematiikassa perin heikoiksi. Siksi matematiikan lehtorin aika meni huonojen oppilaiden tietojen paikkailuun.

Magnuksen elämäkerran laatinut *Matthias Akiander* kertoo, että lehtori Alopaeus yritti kannustaa heikkoja kuulijoitaan ankarilla kehoituksilla sekä luokkahuoneessa että kahden kesken, ottipa monasti kerratakseen läksyt luonaan kotona; mutta kun nämä keinot jäivät tuloksettomiksi, valitti hän katkerasti heikkojen tyhmyyttä, pirauttipa vähän itkuakin, mutta teki sitten kaksin verroin töitä luokan parhaiden kanssa saadakseen heidät vielä paremmiksi. Niin sanottujen lellipoikiensa suhteen Magnus sovelsi latinankielisiä kokeita, mistä oli se erinomainen hyöty, että pojat oppivat lyhyessä ajassa myös päteviksi latinisteiksi. Heille hän järjesti myös yksityisesti luentoja, ja ne pienet maksut, jotka Magnus opetuksestaan peri, hän käytti matemaattisten laitteiden ostoon koulun kirjastoon.²⁹

Kaiken kaikkiaan Magnus ei kuitenkaan ollut läheskään yhtä suosittu opettajana kuin mitä Pehr Johan oli ollut. Oppilaat olivat rakastaneet ja palvoneet viimeainittua; Magnusta sen sijaan pelättiin. Nuorten poikien avomielisyys ei kerta kaikkiaan saanut vastakaikua suljetulta Magnukselta, ja silloin ei oikein luottamuksellista suhdetta päässyt muodotumaan opettajan ja opettavien välille. Kuitenkin Magnuksellakin sykki lämmin sydän kovan kuoren alla, minkä eräät hänen oppilaansa saivat kokea. Jos joku sairastui, oli matematiikan lehtori kohta paikalla sairavuoteen äärellä huolehtimassa hoidosta ja ravinnosta.

Lehtori Magnus Alopaeus oli Porvoon valtiopäivien aikana kantanut raskaan taakan pappissäädyn ahkerana sihteerinä, mistä hänet palkittiin professorin arvonimellä. Myös tuomiokapitulin istunnoissa hän oli saanut harjoitella hallinnollisia kykyjään ja kapituli oli hyötynyt varsin paljon hänen taitavuudestaan tilien tarkastajana. Varsinaista papillista mieltä ei Magnuksella ollut, sillä hän oli lykännyt pappisvihkimystäänkin vuodesta vuoteen, suostuen siihen viimein 17. p:nä kesäkuuta 1811, ja yksinomaan siitä syystä, että papiksivihittyjen tuomiokapitulin jäsenten palkkaedut olivat hieman paremmat kuin maallikoiksi jääneiden. Kuitenkin juuri tämä Magnus ilmoittautui Pehr Johanin kuoltua halukkaaksi tuomiorovastin virkaan, ja saikin sen monien mutkien jälkeen.

Magnus Alopaeuksen viranhaussa näkyy taustalla isän ohjaava käsi. Kolmeen mieheen olivat Alopaeukset tottuneet ratkaisemaan tuomiokapitulissa hiippakunnan johtoa koskevat kysymykset 1810-luvun alkuvuosista lähtien, ja kun Pehr Johan kuoli pois tuon korporaation toiseksi tärkeimmästä virasta, piti vanheneva piispa selvönä, että hänen toinen poikansa oli saatava tähän tehtävään, muuten ei perheen vaikutusvalta enää olisi entinen. Ongelmana oli, ettei Magnuksella ollut kerrassaan mitään kirkollisia ansioita, puhtaasti hallinnollisia lukuunottamatta, ettei hän ollut välittänyt hoitaa mitään kirkollista tehtävää alttarin tai

²⁹ *Akiander* (1963), s. 115–118.

saarnastuolin tuntumassa, vaan istunut kamarissaan matematiikan skriptojen ja vähitellen yhä laajemmiksi paisuvien historiallisten harrastustensa parissa. Uskonnollista mieltä ei häneltä kyllä puuttunut, mutta Magnuksen uskonto oli eräänlaista melko yksinkertaista lapsenuskkoa, joka oli kaukana hänen käytännöllisistä asioista osoittamastaan reflektovasta, konservatiivisesta järjestyksestä.

Magnus Alopaeuksen viranhaku on Alopaeusten kaikista viranhauista ehkä karikatyyrimäisin ja kummallisinkin. Pehr Johanin poismenon jälkeen tuomiorovastin virkaa hakivat Haminan lakkautetun tuomiokapitulin tuomiorovasti Emanuel Indrenius, teologian lehtori Johan Borgström ja professori Anders Johan Lagus. Ensimmäisellä ehdokassijalla olleen Indreniuksen kuoltua otettiin kolmen ehdollepannun joukkoon vielä lääninrovasti Zacharias Cygnaeus. Magnus Alopaeus ei näin ollen lainkaan liittynyt virkaa virallisesti hakeneiden parveen.³⁰

Ehdolle asetettujen kesken käytiin vuoden 1815 aikana monipolvinen valituskaruselli, jossa Johan Borgström, Pehr Johanin aikaisempi kilpa-veikko, jäi heikoimmalle tilalle. Pitkällisten pohdintojen jälkeen senaatti asetti professori Anders Johan Laguksen etusijalle ja esitti keisarille hänen nimittämistään 12. p:nä toukokuuta 1817 päivätyllä kirjelmällä.³¹

Tällä välin oli Alopaeuksen klaani ryhtynyt toimimaan. Turkulaisen professorin uhkaava tulo Porvoon tuomiokapituliin — olkoonkin että Laguksen sukujuuret olivat Itä-Suomessa — oli vähemmän miellyttävä tulevaisuuden näköala niin isälle kuin pojalle. Vedoten kuninkaalliseen määräykseen, joka oli annettu syyskuun 14. p:nä 1802 ja jonka mukaan koulunopettaja saattoi tulla nimitetyksi kirkkoherran virkaan ilman ehdollepanoa, Magnus Alopaeus ilmoittautui halukkaaksi tuomiorovastin tehtävään. Suomen asiain komitean puheenjohtajalle kreivi Rehbinde-rille kirjoittamassaan kirjeessä Magnus sanoi, että hän tunsii itsensä päteväksi virkaan, koska oli asunut lähes koko ikänsä tuomiorovastin pappilassa ja oppinut kaikki ammattiin liittyvät asiat. Niinikään hän oli ollut pitkät ajat kapitulin jäsen ja pappissäädyn sihteeri valtiopäivillä, joiden aikana hän oli saanut arvokasta kokemusta kirkollisessa lainkäytössä piispa Jacob Tengströmiltä — sinänsä yllättävä käänne hakemuksessa, sillä Alopaeukset ja Tengström eivät olleet parhaissa väleissä keskenään. Vielä Magnus selitteli sitä, että ei ollut hakenut virkaa normaaliin tapaan vetoamalla Indreniusta kohtaan tuntemaansa kunnioitukseen ja toiveeseensa saada Lapinjärven prebenda itselleen Borgströmin jälkeen, mutta hän sanoi myös, että katsoi olevansa nyt Indreniuksen kuoltua vapaa ilmoittautumaan tuomiorovastin tehtävään.³²

Itse keisarille osoitetussa hakemuksessaan kesäkuun 6. p:nä 1816 Magnus esitteli itsensä melko perusteellisella ansioluettelolla, jossa oli

³⁰ VA, Valtiosihteerinvirasto Ea 54. N:o 130 gg 1817. Vrt *Koskenvesa* (1963), s. 58.

³¹ *Toivo Vuorela* (1976), s. 112–114.

³² HYK, Alopaeusten kokoelma. Konsistorin asiakirjoja 3.

liitteenä suuri määrä jäljennöksiä erilaisista akateemisista todistuksista ja otteita tuomiokapitulin pöytäkirjoista.³³ Liitteistä ylivoimaisesti tärkein oli kuitenkin piispan suosituskirje, jollainen ehdollepantujen ohii ilmoittautuvan koulunopettajan olikin asetuksen mukaan oheistettava papereihinsa. Juuri tämä määräys – samoin kuin aivan toisenlaisiin papinvirkoihin tähtäävän asetuksen miltei nerokas ”väärinkäyttö” – johtivatkin tulokseen. Magnus Jacob Alopaeuksen Porvoossa kesäkuun 11. p:nä 1816 päiväämä lausunto on vanhenevan piispan kirjallisia mestarinäytteitä, eikä siinä säästetty superlatiiveja. Hiukan yllättävästi Magnus Jacob aloitti poikansa kielitaidosta: ”Sen ohella, että hän on jo kauan osannut modernit kielet saksan, englannin ja erityisesti ranskan, hän on äskettäin, kuten yleisesti tunnettua, oppinut venäjänkin kielen, niin että hän ymmärtää oivallisesti ja osaa kääntää minkä venäläisen kirjan tai asiakirjan hyvänsä. Tavalliset oppineiden kielet latinan, kreikan ja hebrean hän osaa perusteellisesti; osoittipa hän äskettäin pidetyssä julkisessa väittelyssä lukiolla osaavansa myös arabian kielen perusteet”. Kuvailtuaan sitten Magnuksen taitoja matemaattisissa tieteissä, filosofiassa, historiassa ja teologiassa piispa kirjoitti, että Magnuksen esitystapa oli aina selkeä, että hän eli ”sopivaa, rajoittunutta ja kunniallista elämää” ja että hänen tietonsa tuomiokapitulin hallinnossa olivat todella kypsät. Ratkaisevaa vastaanottajan kannalta lience kuitenkin ollut piispan kirjoittama kategorinen lause: ”Kun nyt muutaman kuukauden kuluttua, jos vielä elän, täytän 73 vuotta, ja kun olen jo melkoisesti menettänyt ruumiini ja sieluni voimia, en voi olla ilman poikani apua. Keneltäkään muulta en voi odottaa ... samanlaista väsymätöntä ahkeruutta, taitoa ja yritteliäisyyttä, jollaista tässä laajassa hiippakunnassa välttämättä tarvitaan”. Lopuksi piispa vielä torjui epäilyksen, että hän olisi ylistänyt liikaa poikaansa sanomalla, että ”se virka joka minulle on armollisesti uskottu, sitoo minut myös mitä tiukimmin esittämään vain sitä, mikä on totta”.³⁴

Ilkään piispan vetoamus suoraan hallitsijaan teki tehtävänsä ja Magnus nimitettiin tuomiorovastiksi 25. p:nä heinäkuuta 1817. Alopaeusten nimellä oli kaikesta huolimatta hyvä kaiku Pietarissa, paljon parempi kuin Helsingin senaatissa, jonka kirkollisasioiden toimituskunnassa Turun piispan vaikutusvalta tuntui suurena. Samana vuonna 1817 Magnukselle suotiin teologian tohtorin arvo uskonpuhdistuksen riemujuhlassa.

Magnus Alopaeuksen toiminta tuomiorovastina ei kuulu tämän esityksen piiriin. Hänen elämänkertojansa Matthias Akiander on antanut hänen miehuus- ja vanhuusvuosistaan tässä vastuunalaisessa toimessa täyteläisen kuvauksen teoksessa *Finlands Minnesvärde Män*.³⁵ Sen kui-

³³ VA, Valtiosihteerinvirasto Ee 11. N:o 33 SD 1817.

³⁴ Ibid.

³⁵ II osa, s. 113–146.

tenkin voimme sanoa, että Magnus täytti kaikki virkavelvollisuutensa erittäin tunnollisesti, oli kolme kertaa ehdolla hiippakunnan piispaksi saaden ensimmäisellä kerralla enimmät äänetkin, saarnasi selkeällä tavallaan ja hoiti kapitulin juoksevat asiat nurkumattoman ahkerasti. Samalla hän tuli tunnetuksi varsin vaativana tuomiokapitulin varaesimiehenä, joskaan hän ei koskaan nalkuttanut tai komennellut alaisiaan, vaan vaikutti enemmän esimerkin voimalla.

Magnus Alopaeuksen elämän toinen puoli kului kynä kädessä työkammiassa. Isän suuren Porvoon lukion historian innostamana hän antautui vielä suuremman aiheen lumoihin, nimittäin laatimaan Porvoon hiippakunnan ja kaikkien sen emäseurakuntien ja kappelikirkkojen sekä koulujen historiaa. Valtavaan hankkeeseensa Magnus ryhtyi tavanomaisella perusteellisuudellaan, jäljentäen tuomiokapitulin pöytäkirjoista sadan vuoden ajalta (1734–1834) kaiken, mitä eri seurakunnista ja niiden kouluista niissä sanottiin. Tuloksena oli seitsemän tiuhalla ja pienellä käsialalla kirjoitettua folionidettä, tavattoman vaivannäön monumentti. Hankkeen suunnaton suuruus esti sitä valmistumasta, sillä varsinaista kertovaa esitystä Magnus ehti saada kokoon vain kymmenen arkin verran. Ne sisältävät hiippakunnan yleisen historian vuodesta 1156 vuoteen 1618, loppuosaltaan tosin luonnosmaisena. Itse muistiinpanot on järjestetty aakkosellisesti seurakuntien ja koulujen mukaan ja ne sisältävät runsaasti jäljennöksiä eri asiakirjoista. Koko materiaali on nykyään osa Porvoon tuomiokapitulin arkistoa, jota säilytetään Valtionarkistossa.

19. Pappilan hätävara

Millaista oli Alopaeuksen perheen elämä niiden julkisten kulissien takana, jotka tuomiokapitulin istuntosali, kirkon saarnastuoli ja lukion oppisalit muodostivat? Miten elettiin ja oltiin piispan ja tuomiorovastin talouksissa, niin salin kuin keittiön puolella?

Ikävä kyllä ovat tietomme Alopaeusten perhe-elämästä ja sen puitteista melko hatarat. Ulkonaisesti vaihtelivat perheen elinehdot eri asuntojen ja muuttuvan tulotason mukaan. Perheen varhaisin oma asunto Porvoossa sijaitsi lukiotalon vieressä olevassa korttelissa tonteilla 23–24, joilla oli pari matalaa puurakennusta. Magnus Jacob Alopaeus osti nämä yksikerrokset talot vuonna 1778 räätälintytär Sofia Olanderilta ja tämän mieheltä, traktööri Johan Abraham Beaudeaulta (tontti 23) sekä sepäntytär Maria Boxströmiltä ja tämän mieheltä ajuri Mats Lundilta (osa tontista 24).¹ Alopaeusten molemmat rakennukset jotka olivat suorassa kulmassa toisiaan vastaan, eivät ulottuneet Kirkkotorin laitaan, sillä ajuri Lund oli säilyttänyt omistuksessaan korttelin äärimmäisen talon. Kaikki talot ovat vielä olemassa, vieläpä kauniisti restauroidussa kunnossa.

Alopaeuksen perhe oli kaupan ansiosta joutunut asumaan keskelle Porvoon käsityöläisten ja pikkukauppiaiden kaupunginosaa, jolle lehtorin naapuruus lahjoitti melkoista hohtoa. Asunnon korostetun pikkuporvarillinen luonne ja epäkäytännöllinen jakaantuminen kahteen vierekkäiseen pikkutaloon piharakennuksineen ei painanut paljon vaa'assa Magnus Jacobille, sillä tonttien sijainnilla oli yksi korvaamattoman arvokas puoli – etäisyys kymnaasitalon ulkoportaalalle oli kapean Lukionkujan yli aivan lyhyt, ehkä kymmenen askelta. Ei ihme, että tuomiokapitulikin joskus harppoi kokoontumaan matematiikan lehtorin luona, kun lukio oli syystä tai toisesta kiinni.

¹ *Olav Panelius*, Gårdar och gårdsägare i Borgå på 1600- och 1700-talen. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland nr 510 (1983), s. 48.

Kuudentoista vuoden kuluttua, vuonna 1794, seurasi muutto tuomiorovastin taloon Porvoon tullin viereen. Tämä komea ja tilava virka-asunto sijaitsi vanhan itään vievän maantien varrella, korkealla kummulla, jolta avautuu hieno näköala toisaalta Linnavuorelle, toisaalta jokilaaksoon ja yli koko Porvoon kaupunkipanoraaman. Tässä virkatolossa perheen pääosa eli elämänsä vuoteen 1809, *Pehr Johanin palatesa* tosin perheelliseksi tultuaan takaisin perheen entiseen asuntoon lukion kupeeseen. Tuomiorovastilan etuihin kuului laajakantainen maatalous peltoineen ja niittyineen, puutarhoineen ja karjoineen, niin että Porvoon tullissa elettiin kuin maalaiskartanossa ikään.

Piispaksi nimityksen jälkeen Magnus Jacob asettui Porvoon piispan kaupunkitaloon Kirkkotorin varrelle, aivan lähelle vanhaa lehtorijan asuntoaan. Rakennuksen ikkunoista näkyivät sekä tuomiokirkon jyrkkätaiteinen katto että lukion toisentyylinen mansardikatto. Piispan palkkaetuihin kuului vielä maaseutuasunto, Strömsbergin kartano parikymmentä kilometriä Porvoonjoen yläjuoksun suuntaan, jossa piispavanhus alkoi viettää aikaansa enenevässä määrin.

Näin olivat Alopaeukset levittäytyneet pienestä lehtorikodistaan yhä avarampiin tiloihin 1810-luvulle tultaessa. Suuresta perheestä oleskeli tosin melkoinen osa Turussa opiskellen tai hoitaen hovioikeudessa virkoja, mutta Porvoossakin riitti vakavaimista lehtori- ja pappisväkeä perheen omista riveistä kaduille kävelemään ja hoitamaan asioita tuomiokapitulissa, ja iloisempaa naisjoukkoa kulkemaan kodin ja torin välillä.

Suuri talous vaati myös palvelusväkeä, josta meillä on tietoja vuosilta 1805–1806, koska tuolta ajalta on säilynyt joukko jäljennöksiä työtodistuksista, jotka Magnus Jacob oli antanut tuomiorovastilassa palvelleille piioille ja rengeille.² Kysymys on kaikkiaan kymmenestä palvelijasta, jotka palvelusväen tavallista vuosikiertoa noudattaen jättivät Alopaeusten talon. Heitä olivat ensinnäkin sisäkkö Lena Henriksdotter, syntyisin Krognäsin kylästä Porvoon pitäjältä, josta Magnus Jacob elokuun 9. p:nä 1805 todisti, että hän osasi kaikkea piiantyötä, mm. kutoa pellava- ja puuvillakangasta sekä että hänen rehellisyytensä ja koko palveluksensa olivat ilman vähäisintäkään virhettä. Samana elokuun 9. p:nä jätti myös Eeva Stiina Juhanantytär, Jämsän pitäjältä alkuaan, Alopaeukset, ja Magnus Jacob kirjoitti todistukseensa, että tämä suomenkieliseltä seudulta oleva piika oli nuoruutensa vuoksi hieman taitamaton, mutta että hänen kunniallisuudessaan ei ollut vähintäkään vikaa. Kolmas samana päivänä eronnut palvelija oli 13-vuotias Maja Lisa Eriksdotter Fisknäsin kylästä Jakkarilasta Porvoon pitäjältä; vikkelä piika, joka taisi jo kehrätä ja osasi muitakin kotiaskareita, oli todistuksen antajan kommenttina. Seuraavana päivänä, elokuun 10. p:nä 1805, pyysi erokirjeen perheen riikinruotsalainen palvelijatar, Maria Lundén Falunista. Hän

² HYK, Alopaeusten kokoelma. 38. Varia.

oli ollut Alopaeuksilla kaksi vuotta, oli taitava puuvillankehrääjä, hyvä leipuri ja muutenkin kätevä taloustöissä.

Seuraavalta vuodelta 1806 on säilynyt elokuun 3. p:nä päivätty jäljennös sisäkkö Maria Lundströmin saamasta todistuksesta. Hän oli alkuun Helsingin pitäjän Malmsbystä ja ”toimielias työssään, taitava kutoja ja leipoja, pesijä, siivoaja ja yksinkertaisemman kotiruoan valmistaja”. Samalta päivältä on neljä Magnus Alopaeuksen allekirjoittamaa todistusjäljennöstä, joilla Porvoon kaupungissa syntynyt piika Stina Bergman, Pukkilasta kotoisin oleva talonpiika Anna Gretha Jakobsdotter, Virosta tullut sisäkkö Liisa Tönintytär ja Pernajasta kotoisin oleva piika Anna Lena Johansdotter vapautettiin tehtävistään kiittävin mainesanoin. Kolme päivää myöhemmin eli elokuun 6. p:nä 1806 oli Magnus Alopaeus antanut kaksi lähtötodistusta, nimittäin Porvoon Tjusterbystä syntyisin olevalle tallirengille Gustaf Hanssonille ja Porvoon pitäjän Lännäsin talosta tulleelle pikkurenki Anders Anderssonille, joista edellisessä vakuutettiin, että Gustaf oli ”ruokkinut ja sukinut hevosia, mutta ei tehnyt paljonkaan muuta, koska se ei ollut kuulunut hänen tehtäviinsä” ja jälkimmäisessä sanottiin, että Anders ”oli taitava puuseppä ja veisti hyvin, mutta että häntä oli kuitenkin käytetty etupäässä palvelijana”. Vielä yksi, elokuun 16. p:nä 1806 päivätty jäljennös kertoo, että piika Hedda Karlsson Porvoon kaupungista oli tuona syksynä pyytännyt ja saanut lähtötodistuksen Alopaeuksilta.

Näemme näistä jäljennöksistä, että tuomiorovastin perheen talouspuolta pyörittä melkoinen piikojen ja renkien, sisäkköjen ja pikkupalvelijoiden kaaderi, sillä edellä mainitut henkilöt eivät edustaneet perheen koko palveluskuntaa, vaan heidän lisäksi on laskettava paikoilleen jääneen palveluskunnan joukko. Vaikka Porvoon ja sen ympäristö onkin talouden keittiö- ja tallipuolen henkilöstön tärkein rekrytointialue, voimme panna merkille, että kotoisen suomenruotsin lisäksi tuomiorovastilan piiantuvassa puhuttiin niin suomea kuin laulavaa riikinruotsia, vieläpä ehkä viroakin tai saksaa. Huomaamme vielä Magnuksen hoidelleen isän estyneenä ollessa ”major domuksen” tehtäviä, palvelusväen lähdön hoitelia ja arvattavasti myös uuden värväämistä, sillä Pehr Johan oli tähän aikaan jo perustanut oman talouden ja muuttanut pois pappilasta.

Magnus Jacob Alopaeus oli lämpimästi kiinnostunut palvelusväen elinehdoista. Tämä näkyy hänen Henrik Gabriel Porthanille huhtikuun 23. p:nä 1799 lähettämästään kirjeestä, joka käsitteli tuolloin ajankohdasta kiistakysymystä palvelijoiden vuosimuuton ajankohdasta.³ Monet paikkakuntalaiset katsoivat Alopaeuksen mukaan, että paras muuttoaika oli uuden vuoden ja loppiaisen välillä, koska silloin ei ollut mitään kiireisiä töitä tehtävänä. Tätä ehdotusta vastaan ei paljon painanut rouvien kanta, että joulun- ja uudenvuoden ajan kalaaseissa ja juhlissa

³ HYK, Henrik Gabriel Porthanin kokoelma. A–B. Vol. 1.

piti olla tottuneita palvelijoita. ”Ei ole vahinko, että pannaan vähän siteitä herroille ja rouville, etteivät he kevytmielisesti, ja pienistä virheistä, erota palvelusväkeään”, Magnus Jacob kirjoitti. ”Kaikessa pitää valvoa palvelijoiden, jotka ovat meidän kaltaisiamme kansalaisia, koh-tuullisia oikeuksia ja vapauksia”, hän lisäsi, ja valitti vielä, että asia valtiopäivillä olisi sellaisten säätyjen ratkaistavana, jotka eivät ollen-kaan edustaneet kyseenä olevaa kansanluokkaa.

Suoritettuamme näin pienen käynnin Alopaeuksen perheen palvelus-väen puolelle – tosin lyhyenä aikana ja kapeasta näkökulmasta – voimme ehkä kuvata aivan toista asiaa, nimittäin perheen keittiökasvi-tarhaa sellaisena kuin se on saattanut levittäytyä Porvoon pappilan eteläpuolella olevalla rinteellä. Lähteemme on tällöin sukupapereihin sisältyvä käsikirjoitus ”Utkast til en Köksgårds Bok”, joka kertoo paitsi kasveista itsestään myös miten niistä voidaan valmistaa herkullista ruo-kaa. Esityksen kirjoittajaksi on merkitty nimimerkki ”J.G.J.B, medicine doctor”, mikä ehkä tarkoittaa Kustaa III:n sodan aikana Uudellamaal-la kuollutta tohtori Johan Gottfrid Billrothia.⁴

Alopaeusten keittiökasvikirjassa näkyy monia suomalaisia korostuksia hautanauriista savuriihin ja muihin paikallisiin erikoisuuksiin, joskin sen tekijä väliin etsi esimerkkinsä myös antiikin Roomasta. Kirjoittaja kuvaili teoksessaan ensin, miten kunnollinen keittiötarha oli perustetta-va, lannoitettava, kitkettävä ja kastettava jotta kasvit viihtyisivät ja kantaisivat runsaan sadon. Lajikkeiden runsaus ja vuoroviljelys olivat tohtori B:n lukijoilleen antamia suosituksia. Tarhassa piti viljellä kah-dessa kortterissa erilaisia kaaleja, yhdessä kortterissa perunaa, yhdessä papuja ja vielä kahdessa muita, sekalaisempia keittiökasveja. Vaikka lantut ja nauriit olivatkin syötäviä lehtiään ja varsiaan myöten sykki seipittäjän sydän kuitenkin eniten porkkanoille, joita hän kuvaili rakkau-della. Voimme arvella Alopaeusten lukeneen reseptin porkkanakakun valmistuksesta, jonka mukaan revittyyn porkkanaan sekoitettiin kermaa tai maitoa, voisulaa, munia ja mantelirouhetta, minkä jälkeen koko komeus paistettiin hyvällä tulella ja vielä kirpeytettiin sitruunamehulla. Toinen mahdollisuus oli tarjoita sunnuntaipäivälliseksi pehmeiksi kei-tettyjä, mantelimassalla täytettyjä porkkanoita, jotka oli kuorrutettu munalla, voilla ja leipärouheella ja paistettu pappilan pannussa.

Punajuurista keittiökasvikirja oli hyvin innostunut, ne kun paransivat sekä nuhan että päänsäryn. Piparjuurta taas tuli viljellä, jotta keitetyn hauen maku pääsisi piparjuurikastikkeen ansiosta täysiin oikeuksiinsa. Punakaalista ei ollut niin suurta hyötyä, mutta jos aikoi tehdä sillisalaa-tin, piti sitä hakata paloiksi, sekoittaa joukkoon sipulia ja muutama silli tai silakka, mikä antoiikin jo hyvän seuralaisen ruokaryypylle. Perunois-

⁴ ”Utkast til en Köksgårds Bok, eller kort afhandling om de vanliga matnyttiga växter, huru de böra skötas, tilredas, förvaras och användas. Af J.G.J.B, medicine doctor”. HYK, Alopaeusten kokoelma. Maataloutta, teologiaa, tilastoa.

Carl v. Kugelgenin tushilaveeraus "Vue de la ville de Borgo, en Finlande", 1800-luvun alku. Museovirasto.

ta kirjoittaja sanoi, että ne olivat todellinen Luojan siunaus ja sopivat nautittaviksi keitettyinä ja paistettuina, muhennoksena tai leipään sekoitettuina, vieläpä lohkoina liemessäkin. Kuvattuaan mitä hyvää voi tehdä persiljasta, selleristä, kuminasta, pinaatista, valko- ja kukkakaa-lista, tillistä, herneistä ja erilaisista pavuista sekä sinapinsiemenistä kunnon tohtori lopetti esityksensä vaateliaaseen parsaan, josta saattoi tehdä Suomenkin oloissa veden kielelle houkuttelevia ruokalajeja juhla-vampiin tilaisuuksiin. Kuitenkin on luultavaa, ettei Alopaeuksen väellä ollut hienosta keittokirjastaan huolimatta aina kovin yllälistä pöydälle-pantavaa, vaan Ulrika-rouva sai useinkin laatia edellisten päivien jät-teistä "pappilan hätävaraa", kun kiireessä piti tarjota ateria yllätysvie-raalle.

Tiedämme vielä jotakin Alopaeuksen perheen esineellisestä ympäris-töstä. Lähteenämme on tällöin piispatar Ulrika Alopaean kuoltua kesä-kuun 10. pñä 1823 tehty perunkirjoitus, josta avioparin yhteinen, jaka-maton omaisuus näkyy hopealusikan tarkkuudella, piispan erikseen luetteloitua kirjakokoelmaa lukuunottamatta.⁵ Kuten tavallista, perun-

⁵ Perunkirjoitus 28.7. 1823. Porvoon raastuvanoikeuden arkisto. Hämeenlinnan maa-kunta-arkisto.

kirja alkaa kuvaamalla pesän kiinteää omaisuutta, joka on kannaltamme vähemmän kiinnostava. Sitten siinä sanotaan, ettei pesässä ollut käteistä rahaa, ja siirrytään vähäisiin kultaesineisiin, joista tärkeimmät olivat amiraali Juslénin perua oleva kultakahvainen espanjalainen keppi ja keisarin Porvoon valtiopäivillä tuomiorovasti Alopaeukselle lahjoittama sormus. Pöytähopeata oli jo runsaammin, Haminan kirkkoherran Sipeliuksen perua olevasta hopeakannusta melkoiseen varastoon hopeaisia ruokalusikoita. Mitään veitsiä tai haarukoita ei ollenkaan mainita olevan hopeasta, vaikka tuntuisi kummalta, jos nämä tärkeät ruokalut olisivat paremmissakin pidoissa olleet halvemmasta metallista.

Kuparista ja messingistä tehtyjä tarvekaluja perheellä oli tavalliseen tapaan, viinapannusta neljään erisuuruiseen kahvipannuun, tinasta, läkkipellistä ja raudasta valmistettuja kapineita niin ikään. Keittiössä oli aikanaan riippunut pannukakkupannu, monta tavallista paistinpannua, vohvelipannu, ohukaispannu, munkkipannu, monta halsteria ja paistinvarrasta, kolmijalkaa ja muuta tarpeellista esinettä. Hyillyllä oli seisonot perunamyly, kynttilä- ja paperisaksia, tulukset, veitsiä ja muuta asiaan kuuluvaa. Piharakennuksessa oli säilytetty lapiota, halkokirveitä, viikatetta ja sirppiä, olipa vanha aurakin unohtunut liiteriin entisen maatalouden muistoksi. Puutavaroita ja astioita oli tavattomat määrät; tynnyreistä ja laareista pyttyihin ja rasioihin, kylvövakkoihin ja morttelinvarsiin, puulusikoihin ja kauhoihin, ämpäreihin ja leipävartauksiin.

Mielenkiintoisin osa perunkirjasta käsittelee huonekaluja, noita välttämättömiä seuralaisia, jotka tekivät asumisen mukavaksi niin Lukionkujalla kuin piispalassa. Kaksi canapéta, suuri ja pieni, karttuunikankaisin pehmustuksen, ja yhteensä 12 pehmustettua tuolia lienevät kuuluneet salin vakiovarusteisiin täydennyksenään marmorilevyinen lipasto, pari peiliä, pelipöytä ja teepöytä, kun taas ruokasalin puolella oli todennäköisesti esillä kaksi ruokapöytää, pari tusinaa parempia tuoleja, ehkäpä seinäkello ja joukko mahonkisia lipastoja ja kulmakappeja. Kirjoituslipasto, keinutuoli ja pari nojatuolia liittyivät piispan tai tuomiorovastin työympäristöön, kun taas sängyt, joiden joukossa oli pari komeampaa sekä yksi raudasta tehty, lienevät kansoittaneet makuuhuoneita. Erilaisia raheja, makuupenkkejä, taittolevyisiä pöytiä, ruskeaksi ja siniseksi maalattuja puutuoleja yms. voi hyvin kuvitella keittiön ja palvelusväen puolen kalusteiksi.

Porsliini- ja lasitarpeiden luettelo antaa meille tilaisuuden kurkistaa kaappien ja hyllykköjen kätköihin. Erilaisia terniinejä, karotteja, lautasia, teekannuja ja -kuppeja, kermanekkoja, sokeri- ja suola-astioita noissa paikoissa näkyi, muutama tusina erityyppisiä viinilaseja, karahveja ja erilaisia maljoja seuralaisinaan. Vaatepuolesta oli myös yksityiskohtainen luettelo, josta näkyy, että piispavainajan tamineet olivat viisi vuotta kuoleman jälkeen kutakuinkin vähissä kun taas äsken nukkuneen piispattaren vaatevarasto vielä pursui erilaisten shaalien, aamunuttujen,

silkkisukkien, myssyjen ja muun sellaisen runsautta, kuuluipa siihen vielä sudennahkainen naistenturkki, muhvi ja lämpimät lapikkaat.

Perunkirjan lopuksi luetellaan kuolinpesän karja, jo melkoisesti supistuneena piispankartanon oloista: kaksi hevosta, nimiltään Hjernan ja Myran, molemmat nilkkuja, kuusi lehmää, kolme lammasta, porsas, ankkoja ja kanoja, sekä ajoneuvot, reki ja kibitka, vanha kaleesi ja kääsit, satula ja muutama työkärri ja -reki.

VI Kolme kutsumusta

20. Historioitsija

On suhteellisen tarkkaan sanottavissa, milloin historian harrastus sai Magnus Jacob Alopaeuksen valtoihinsa. Koska hän ei vielä 1760-luvulla näytä osoittaneen merkkejä tähän suuntaan, mutta oli jo 1770-luvun alkupuolella innostunut historiantutkija, lienee alkusysäys ajoitettavissa aivan tuon vuosikymmenen alkuun, luultavasti niihin viikkoihin, jolloin salaseura Aurora perustettiin ja sen päämääräksi asetettiin myös kotimaan muinaisuuden valottaminen valistuneessa hengessä. Samanikäinen toveri Henrik Gabriel Porthan on kirjattava Alopaeuksen historianharrastuksen inspiraattoriksi, esikuvaksi ja vähitellen myös työtoveriksi.

Taipumusta historiallisuuteen on kyllä saattanut esiintyä jo aiemmin Alopaeusten vanhassa pappissuvussa, jonka vesa kahdeksannessa polvessa Magnus Jacob oli. Sukutradition voimakkuudesta kertoo mm. jo lainaamamme Johannes Alopaeuksen kirje 1680-luvulta, jossa hän luettelee esi-isiään. Paimenmuistot ja hiippakuntamatrikkelit alkoivat 1700-luvun jälkipuoliskolla yleisesti kiinnostaa pappismiehiä, mutta Magnus Jacobin harrastus menneisyyttä kohtaan sai tällaisia keräelmiä tieteellisemmät muodot. Hän löysi pian oman tutkimusalan, Porvoon lukion historian, joka tuli pitämään häntä töissä lähes 50 vuoden ajan.

Että Magnus Jacob Alopaeuksen historiantutkimukset todella alkoivat vuosien 1770–1771 tienoilla toisaalta sukututkimuksen, toisaalta laajempia yhteyksiä tavoittelevien lähdetutkimusten muodossa, osoittaa muutama esimerkki. Tiedämme, että hän tavatessaan Porvoossa pappiskokouksessa syksyllä 1770 kaukaisen sukulaisensa, Liperin kappalaisen Henrik Alopaeuksen toivoi saavansa kuvauksen tämän isän, Porvoon kirkkoherran Arvid Alopaeuksen elämästä. Kun Henrik kuitenkin unohti asian, muistutti Magnus Jacob häntä Kiljander-nimisen teinipojan välityksellä, mikä johti siihen, että Liperin pappi lähetti hänelle joulukuun 22. p:nä 1770 päivätyn kirjeen liitteenä Arvid Alopaeuksen

aikoinaan laatiman omaelämäkerran.¹ Hieman myöhemmin Magnus Jacob otti kirjeitse yhteyttä setäänsä, Viipurin tuomiorovastiin Magnus Alopaeukseen toivoen tältä toukokuun 13. pnä 1773 genealogisia tietoja Alopaeus-suvusta. Magnus lähettikin tyttärensä tekemän jäljennöksen Kupanitsan kirkkoherran Johan Alopaeuksen sukumuistiinpanoista. Vastauskirjeessä, joka on päivätty 30. pnä lokakuuta 1773, on kuitenkin viittaus myös sen kirjoittajan isän elämäkertaan. Tämä henkilö, Magnus Jacobin isoisä, lieneekin ollut pääasiana tiedustelussa, sillä matematiikan lehtori valmisti hänestä pientä artikkelia ”Tidningar utgifne af et Sällskap” -lehteen, mikä kynäntuote ilmestyi seuraavana vuonna. Tuomiorovasti Magnus Alopaeuksen kädestä on lähtenyt toinenkin, Viipurissa 31. pnä toukokuuta 1774 päivätty kirje, jossa kuvataan melko perusteellisesti kaupungin seurakunnan historiaa kirkonarkistosta löydettyjen tietojen perusteella.²

Olisi väärin väittää näitä Magnus Jacobin kynästä lähteneitä tiedusteluja pelkästään osoituksiksi sukurakkaudesta. Päinvastoin, molemmilla kirjeissä puheina olleilla henkilöillä oli toinenkin yhteinen nimittäjä: he olivat molemmat olleet Viipurin lukion lehtoreita. Kirjeenvaihto on merkki siitä, että Magnus Jacob oli ryhtynyt kartoittamaan Viipurin sitemmin Porvooseen siirretyn lukion historiaa.

Aloite tässä asiassa tuli Henrik Gabriel Porthanilta, joka alkoi 1770-luvun alussa julkaista Auroran lehdessä sarjaa Suomen kouluista, joista huomattavin oli tietysti Porvoon lukio, maan ainoa ylempi oppilaitos Turun akatemian rinnalla. Miten hän menetteli värvätäkseen Alopaeuksen tutkimaan tuota oppilaitosta, on tietämätöntä, mutta hän onnistui hankkeessaan harvinaisen sataprosenttisesti.

Yrityksen alkuvaiheisiin kuului tietojen kerääminen eri tahoilta. Kirjeitä lähti siksi Magnus Jacobin kynästä runsaasti eri puolille. Niinpä Bengt Krook, Hollolan pappi, vastasi Alopaeuksen kyselyyn 18. pnä tammikuuta 1773 ilmoittaen ”ne vähäiset tiedot, jotka hänellä oli autuaan isoisänsä elämästä”. Tämä isoisä oli ollut Ison Vihan jälkeen vähän aikaa teologian lehtorina Porvoossa.³ Sangen perusteellisen kuvauksen isoisänsä isästä lähetti sen sijaan J.J. Ursin Iitistä joulukuun 10. pnä 1776. Kyseinen henkilö, Jacob Ursinus, oli sukunsa ensimmäinen oppinut mies, vaikka hän alkuaan oli vain satulasepän poika Viipurista, joka ahkeruutensa ja lahjakkuutensa vuoksi päätyi lukion logiikan ja fysiikan lehtoriksi. J.J. Ursin lopetti kirjeensä: ”Veljen kymnaasinhistoria on varmaan mielenkiintoinen teos, joka nostaa esiin unohduksesta monia maanmiehiämme ja esivanhempiamme — älköön oppinut aikamme laiminlyökö kiittää Veljeä hänen työstään! Onnittelten jo nyt Veljeä siitä

¹ VA, Porvoon tuomiokapituli He:7. Alopaeusten kokoelma. Saapuneita asiakirjoja, v. 1770–1832.

² HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeenvaihtoa.

³ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeenvaihtoa. Jurvelin-Lagerheim.

kunniasta, joka tämän työn ansiosta kohtaa Veljeä ja hiippakunnan Oppilaitosta, ja toivonkin siksi Veljelle paljon onnea ja siunausta hänen hankkeessaan”.⁴ Samanlaisia ajatuksia hautoivat monet muutkin Itä-Suomen papit kuultuaan, että Magnus Jacob puuhaili heidän esivanhempiensä vaiheiden parissa. Ja työ edistyi hyvää vauhtia, pystyipä Alopaeus juuri tuona vuonna 1776 jo pitämään julkisen puheenkin aiheestaan lukion ylemmässä oppialissa.⁵

Edellä mainittu Ursinusta koskeva tieto vilahtaa esillä myös Magnus Jacobin ja Henrik Gabriel Porthanin kirjeenvaihdossa. Jo vuonna 1777 oli Alopaeus nimittäin lähettänyt käsikirjoituksensa toverilleen katsottavaksi, mahdollisesti jo painoonkin hoidettavaksi, mutta kun aihe jatkuvasti askarteli hänen mielessään, täytyi hänen tuon tuostakin panna pieniä lisäyksiä menemään kirjeitse Turkuun. Helmikuun 3. p:nä 1777 Magnus Jacob kirjoitti: ”Toivon, että Veli on onnellisesti palannut Viitasaarelta. Haluaisin nyt tietää, suostuuko Seuramme painattamaan Lukion historian. Tätä tietoa odottaessani olisin kiitollinen, jos Veli ystävällisesti liittäisi oheisen lisäyksen logiikan ja fysiikan lehtorin Jacob Ursinuksen elämäkertaan”. Ja hän lisäsi vielä: ”Olen saanut monia sängen hyviä tietoja tähän työhöni sedältäni Viipurin tuomiorovastilta. Tietyistä syistä hän kuitenkin haluaa pysyä tuntemattomana. Onpa hän uudistetun tiedusteluni johdosta vastannut, ettei hänen osuudestaan saa sanoa mitään. Pyyhi siis hänen nimensä pois lehtori Dahlmania koskevasta nootista historian ja moraalin opetusta koskevassa kappaleessa”.⁶ Kirjeestä näkyy siis, että Porvoon lehtori oli suorastaan jo tarjonnut teostaan Aurooran painatettavaksi vuonna 1777.

Tämä hyvä tulos johtui yhtä paljon kuin kirjeellisistä tiedusteluista myös siitä, että Alopaeus oli heti työnsä aluksi saanut käsiinsä erinomaisen lähteen, joka oli suuresti helpottanut historian kirjoittamista. Viipurin kapitulin asessori ja kaupungin koulun rehtori Johan Peter Strålman oli näet tehnyt esimiehensä kehoituksesta hyvät muistiinpanot Viipurin vanhan kymnaasin matrikkelista, joka oli säilynyt kirkonarkistossa, ja tämä mainio jäljennös oli sedän toimesta lähetetty Magnus Jacobille.⁷ Säilynyt käsikirjoitus käsittää 24 sivua, joilla koulun 37 opettajaa esitellään lyhyiden latinankielisten elämäkertojen muodossa, joista heidän opintonsa, karriäärinsä lukion puitteissa ja myöhempi toimintansa kirkonmiehinä näkyy. Mitään genealogisia tietoja ei sisälly suppeaan matrikkelijäljennökseen, joka käsittää vuodet 1641–1703. Se on ollut keskeinen lähtökohta Magnus Jacobille, josta käsin kunnollisen esityksen rakentaminen on voinut lähteä alkuun.

Mistä syystä lukion historiaa ei painettu vuonna 1777, vaan se jäi

⁴ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeenvaihtoa. Tesche-Wallenstierna.

⁵ *Neovius*, Anteckningar, s. 105.

⁶ HYK, H.G. Porthanin kokoelma.

⁷ HYK, Alopaeusten kokoelma. Koululaitos. Lakitiede.

makaamaan aina vuoteen 1804, jolloin teoksen ensimmäinen vihko ilmestyi, on kyllä selvillä. Selityksen antaa Magnus Jacob itse omaelämäkerrallisessa muistiinpanossaan vuodelta 1789: ”Jo vuonna 1776 oli Porvoon lukion historia niin valmis, että se olisi voitu julkaista painosta yleisön käyttöön, mutta toisaalta puuttuvien painatusvarojen, toisaalta pyrkimykseni vuoksi alituisesti täydennellä tätä teosta ... olen pitänyt käsikirjoitusta suljettuna omiin kätköihini.⁸ Tätä käsitystä vahvistaa myös säilyneitten käsikirjoitusten vertailu.

Magnus Jacob Alopaeuksen Porvoon lukion historia on säilynyt jälkipolville painetun teoksen lisäksi kahtena käsikirjoitettuna versiona. Suppeampi näistä on Magnus Jacobin 1770-luvun käsialaa, mutta varustettu lukuisilla rivien väleihin ja lehtien reunoihin tehdyillä täydennyksillä, jotka ovat saman henkilön kynästä myöhemmin lähteneitä.⁹ Tästäkin on pääteltävissä, että lukion historian käsikirjoitusta on säilytetty kauan Alopaeuksen työpöydän laatikossa ja täydennelty usein uusilla tiedoilla, milloin historioitsija vain on saanut niitä käsiinsä. Toinen käsikirjoitusvariantti taas on valmiin tuntuinen, 450-sivuinen ladonnan pohjana ollut kappale, nimeltään ”Historisk Beskrifning öfver Kongl. Gymnasium i Borgå författad af Magn. Jac. Alopaeus”.¹⁰ Se on muuten identtinen painetun laitoksen kanssa, paitsi että tekijä näyttää ennen painatusta pyyhkineen pois muutamia epäolennaisia kohtia.

Täydennyksensä alkuperäiseen käsikirjoitukseensa Magnus Jacob haki ensinnäkin kirjallisuudesta. Hän sanoo lukion historian alussa¹¹, että And. v. Stiermanin ”Aboa literata”, eritoten teoksen käsikirjoitetuilla täydennyksillä varustettu Turussa säilytetty kappale, ja professori Johan Bilmarkin siihen suunnittelema jatko-osa olivat olleet hänelle suurena apuna. Painettua kirjallisuutta paljon merkityksellisempi oli kuitenkin painamattomien lähteiden etsiskely, jossa Magnus Jacob pian osoittautui hyvin taitavaksi.

Lähin käytettävissä oleva arkisto oli hänelle tietysti *Porvoon tuomiokapitulin oma asiakirjakokoelma*, jota Alopaeus ryhtyi hyödyntämään kohta 1780-luvun alussa. Meille on säilynyt hänen tekemiään muistiinpanoja tästä arkistosta vuodelta 1783, jotka koskivat piispa Gezeliuksen Porvoon kirkkoherralle keskellä Isoa Vihaa lähettämiä kirjeitä.¹² Sitten innostivat asiakirjatutkimukset Magnus Jacobia lähettämään liikkeelle *Viipurin*, mikä tapahtui vuonna 1780. Alopaeus kirjoittaa tästä käynnistä lukion historiansa ensi sivulla:

”Mutta antaa lukion vaiheista Viipurissa kutakuinkin täydellinen kuvaus, on sitä vaikeampaa, kun miltei kaikki Ruotsin aikaisen

⁸ HYK, Alopaeusten kokoelma. Biografiaa 1.

⁹ HYK, Alopaeusten kokoelma. Koululaitos. Lakitiede.

¹⁰ HYK, F ö V 19.

¹¹ *Magnus Jacob Alopaeus*, Borgå gymnasii historia I (1804–1817), s. 4–5.

¹² HYK, Alopaeusten kokoelma. Kotelo ”Kirjeitä”.

Viipurin tuomiokapitulin asiakirjat (joitakin kuninkaiden kirjeitä ja kokouspöytäkirjoja lukuunottamatta) ovat hävinneet, osaksi kaikenlaisten vahinkojen ja muuttojen, joita sattui menneinä sota-aikoina, osaksi huolimattomuuden vuoksi”. Ja hän jatkaa tähän kohtaan merkitsemässään alaviitteessä, että Säämingin rovasti Abr. Carstenius oli jo vuonna 1725 todennut Viipurissa säilytettävät asiakirjat läpeensä mädänneiksi, koska niitä oli pidetty aivan liian kosteassa huoneessa luostarikirkossa, minkä havainnon Magnus Jacob itsekin saman alaviitteen mukaan oli voinut omin silmin vahvistaa.¹³

Teoksensa käsinkirjoitetussa laitoksessa kirjoittaja on vielä suorasukaisempi:

”Rauhansopimuksen mukaan olisi nuo tuollaiset julkiset asiakirjat pitänyt luovuttaa Ruotsille, mutta kun meikäläiset pelkäsivät venäläisten juonikasta luontoa (intrigeusa gemüter) niin he jättivät vaatimuksen turhan vuoksi esittämättä”.¹⁴

Viipurin löytöjen suppeutta korvasivat ne tutkimusmahdollisuudet, joita *arkistot Ruotsin puolella* tarjosivat. Jo 2. pnä lokakuuta 1781 Magnus Jacob oli ottamassa kirjeitse yhteyttä translaattori Abraham Lindiin Tukholmassa pyytäen tältä tietoa, sisältäisikö Kamarikollegion arkisto jotakin mielenkiintoista Porvoon kaupungista ja sen privilegioista.¹⁵ Ruotsissa tapahtuneiden tutkimusten pääpaino osui kuitenkin myöhemmän aikaan. Tiedämme nimittäin, että Magnus Jacob suoritti kaksi tutkimusmatkaa Tukholman arkistoihin etsiäkseen niistä vahvistusta lukionsa varhaishistorialle. Ensimmäinen näistä tapahtui Gävleen suuntautuneen valtiopäivämatkan yhteydessä vuonna 1792, jolloin Alopaeus viipyi paluumatkallaan Tukholmassa perehtyen rovasti Nordinin arkistokeräelmiin. Tällöin hän tapasi myös Ruotsin valtakunnanhistoriografian Jonas Hallenbergin. Nordinin kokoelmasta löytyikin mielenkiintoista ainesta, kuten Magnus Jacobin muistiinpanovihko ”*Ifrån Prosten Nordins samlingar*” osoittaa. Niinpä Alopaeus kopioi Nordinilta Viipurin piispan Petrus Bjuggin tärkeän kirjeen heinäkuun 19. päivästä 1643, jossa toivottiin useiden pitäjien liittämistä hiippakuntaan kymnaasin paremmaksi rahoittamiseksi, Turun piispan ja kapitulin kirjeen syyskuun 19. päivästä 1618, joka koski kouluasioita läntisen hiippakunnan puitteissa, ynnä muita lukion varhaisvaiheita valottavia lähteitä.¹⁶ Mutta Alopaeus kopioi Nordinilta myös joitakin asiakirjoja, joilla ei ollut

¹³ *Magnus Jacob Alopaeus* (1804–1817), s. 3–4.

¹⁴ HYK, F ö v 19, s. 2

¹⁵ *Neovius* I, s. VII.

¹⁶ HYK, Alopaeusten kokoelma. Koululaitos. Lakitiede.

yhteyttä hänen omaan työhönsä mutta jotka kyllä kelpasivat Henrik Gabriel Porthanille tämän erääseen Eerik Härkäpään kirjekopion laitaan tekemästä merkinnästä päätellen.

Hallenbergin kanssa sattuneesta tapaamisesta Alopaeus etsi hyötyä myöhemmin, kun hän oli uudelleen syventynyt lukion ongelmallisiin perustamisvaiheisiin. Kirjeessään valtakunnanhistoriografille 24. p:nä lokakuuta 1797 hän tiedusteli – viitaten Hallenbergin teoksessa ”Svea Rikes Historia” (V osa) esiintyneisiin tietoihin – oliko tämä löytänyt asiakirjallisia todistuksia lukion olemassaoloon jo Kustaa II Aadolfin aikana. Kysymys oli taitavasti asetettu ja sisälsi suuren joukon viittauksia Magnus Jacobin tuntemiin dokumentteihin, jotka tuntuivat vahvistavan käsitystä, ettei mitään lukiota vielä tuolloin ollut olemassa Viipurissa, vaikka Hallenberg olikin väittänyt päinvastaista.¹⁷ Valitettavasti ei valtakunnanhistoriografien vastaus tähän kiperään tiedusteluun ole säilynyt.

Toisen tutkimusmatkansa Ruotsin arkistoihin Magnus Jacob suoritti vuonna 1801 ollessaan pankintarkastajana käymässä Tukholmassa. Tällöin hänelle avautuivat kreivi Brahen omistaman ns. Skoklosterin kokoelman rikkaat aarteen. Marraskuussa vuonna 1801 tapahtunut lähteiden keruu oli sangen perusteellista, sillä Magnus Jacob ehti jäljentää Skoklosterissa sivukaupalla Itä-Suomen papiston henkilöhistoriaan liittyviä asiakirjoja sekä kenraalikuvernööri Pietari Brahen kirjeenvaihtoa. Kopioihinsa hän merkitsi tarkkaan, kuinka huolellista tekoa ne olivat. Kun hän kiireen vuoksi ei aina ehtinyt noudattaa alkuperäistä ortografi-aa, hän teki asiaa koskevan maininnan jäljennöksensä alkuun. Saalis Skoklosterista oli kaikkiaan erittäin merkittävä, ja vasta sen sulatettuaan Magnus Jacob alkoi olla tyytyväinen historiikkinsa täydellisyyteen.¹⁸

Edellä sanotusta ilmenee, että Magnus Jacobista kehittyi aikaa myöten taitava arkistojen käyttelijä. Hän ymmärsi, että tällaista suuntautumista piti hiukan puolustellakin. ”Jokainen ymmärtää”, hän kirjoitti, ”millaista vaivannäköä vaatii koota arkistoista kaikessa kiireessä tarpeellisia tietoja. Usein on kaikki vaiva aivan turhaa, jollei käytettävissä ole merkintöjä, jotka johtavat oikeaan suuntaan. Mutta sattuu joskus niinkin hyvin, että yhdestä kohtaa löytyy kaikki tarpeellinen tieto jostakin asiasta, ja kun se on avoinna yleisönkin silmille, voidaan erimielisyydet välttää, ja odottaa oikeudenmukaisuuden voittavan”. Lausunto tarkoitti oikeastaan lukiolle myönnettyjen taloudellisten etujen, jotka saattoivat olla kiistanalaisia, etsimistä arkistoista, mutta soveltuu hyvin Magnus Jacob Alopaeuksen arkistotutkimuksiin yleensäkin.¹⁹

¹⁷ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kotelo ”Kirjeitä”.

¹⁸ HYK, Alopaeusten kokoelma. Filosofiaa, historiaa, kielitiedettä, suomea, kreikkaa, latinaa.

¹⁹ *Magnus Jacob Alopaeus* (1804–1817), s. 5–6.

Jokin sana on sanottava Magnus Jacobin yhteistyöstä poikansa Magnusuksen ja Henrik Gabriel Porthanin kanssa. Kun Magnus Jacob Alopaeuksen toiseksi vanhin poika Magnus ryhtyi Turussa 1790-luvulla valmistelemaan väitöskirjaa Porvoon historiasta, josta jo on ollut puhetta, oli tällä aiheella monta kosketuskohtaa isän työhön, lukion historiaan. Magnus Jacobin marraskuun 11. p:nä 1793 päiväämästä kirjeestä näkyy, että poika oli lähettänyt hänelle katsottavaksi väitöskirjansa kuudennen luvun, jossa sivuttiin kymnaasin vaiheita Viipurin ajoilta.²⁰ Isä täydensi tätä kohtaa hyvin pitkällä ja oppineilla selittelyillä, joista ilmeni hänen erinomainen aiheen hallintansa. Ja Magnus Jacob pyysi samassa kirjeessä, että Magnus saisi professori Porthanin toimittamaan hänelle ne kopiot Upsalassa olevasta Palmskiöldin kokoelmasta, joista aikaisemmin oli ollut puhetta. Että Porthan teki todella työtä käskettyä, näkyy Alopaeuksen perhearkistossa olevista muistiinpanoista, jotka on tehty Porthanin käsialalla tästä merkittävästä lähdesarjasta. Lyhyedestään huolimatta merkinnät ovat täsmällisiä, ja niissä sanotaan, mistä Palmskiöldin niteestä ja milta sivulta mikin tieto on peräisin. Jokunen näitä yhteenvetoja perusteellisempikin Turun professorin tekemä lähdejäljennös on säilynyt Alopaeusten papereissa.²¹

Sangen pian Magnus Jacob kääntyi asiassa suoraan kirjeellä akateemisen auttajansa puoleen. Viesti Henrik Gabriel Porthanille on päivätty Porvoossa helmikuun 4. p:nä 1794.²² ”Saamistani tiedoista kiitän nöyrästi”, kirjoittaja sanoo Palmskiöldiä tarkoittaen. Sitten hän kertoi Viipurissa aiemmin tekemistään muistiinpanoista, joista erityisesti Rachlitziuksen oraation jäljennös valoitti lukion varhaisvaiheita, tosin hieman toisella tavalla kuin Palmskiöldiltä saadut tiedot. Paria vuotta myöhemmin, huhtikuun 8. p:nä 1796 Porthanille lähettämässään kirjeessä Magnus Jacob jatkoi samaa teemaa, kiittäen piispa Paavali Juustenin Viipurin-vaiheita koskevista tiedoista ja kosketellen myös muita Viipurin piispoja, joita oli lukion historian yhteydessä tullut tutkineeksi.²³

Porvoon lukion historiankirjoitus oli tuossa vaiheessa jo pienten detajien korjailua ja varsin vähäpätöisten lisäysten tekoa. Hyvä esimerkki miten perusteellista tämä täydentely oli on nuoren Magnus Alopaeuksen kirje isälleen, joka on päivätty Turussa marraskuun 11. p:nä 1796. Magnus oli juossut niin Porthanin kuin lehtori Alanuksen luona isänsä pyynnöstä ottamassa selkoa, milloin eräs Serlachius oli tullut kandidaattiksi, mutta tuloksetta, sillä tiedekuntien pöytäkirjoja oli alettu pitää vasta kaksikymmentä vuotta sitten, joten vanhempia asioita ei niistä voinut löytää. Stiermanin ”Aboa literatasta” tosin näkyi, että mainittu

²⁰ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeenvaihtoa. Magnus Erik Alopaeus – Wilhelm Alopaeus.

²¹ HYK, Alopaeusten kokoelma. Koululaitos. Lakitiede.

²² HYK, H.G. Porthanin kokoelma. Kirjeitä I. A–B.

²³ Ibid.

Serlachius oli julkaissut väitöskirjan vuonna 1677, mutta oli epäselvää, oliko se esitetty pro gradu. Carsteniuksestakaan poika ei ollut saanut oikein selvää, sillä hovioikeuden pöytäkirjat olivat kovin läpitunkematomia; vuosikertojen 1707 ja 1708 läpikäynti ei ollut tuonut ratkaisevia todisteita päivänvaloon. Pieniä tiedonmuruja asioista hän saattoi kuitenkin ilmoittaa. Kaksi tuntia oli huvennut näihin tutkimuksiin hovioikeuden kellarissa, ja hän menisi sinne vastakin, kunhan sää hiukan parantuisi.²⁴

Tuloksekkaan Skoklosterin-matkansa jälkeen, kolme vuosikymmentä ponnisteltuaan, Magnus Jacob Alopaeus alkoi pitää kirjaansa kutakuinkin valmiina. Vuonna 1804 ilmestyikin Frenckellin kirjapainosta Turusta ensimmäinen osa teosta *Borgå Gymnasii Historia*, jota seurasi vuonna 1807 toinen ja kolmas osa, mutta sen jälkeen teos lepäsi vuoteen 1816 ennenkuin neljäs ja lopulta vuonna 1817 viides osa ilmestyi. Sekä ensimmäinen että toinen osa herättivät Ruotsin oppineissa tiettyä huomiota; ainakin sai kirjoittaja itse lähettää lisäkappaleita Tukholmaan Kuninkaallisen Kirjaston hoitajalle C.C. Gjörwellille.²⁵

Porvoon lukion historia oli matkan varrella paisunut 632 sivua käsitäväksi ja tullut yhä perusteellisemmaksi esitystavaltaan; vähentymätön innostus aiheeseen ja väsymätön tutkijanuutteruus näkyvät sen joka lehdeltä. Selostamme seuraavassa hiukan tätä teosta ja sitä tapaa, jolla Magnus Jacob oli aihettaan käsitellyt. Niinpä kirjoittaja otti aivan historiikkinsa alussa puheeksi eräitä periaatteellisia seikkoja. Lukion historia oli hänen mielestään ennen muuta henkilöhistoriaa, kertomusta eri henkilöiden ”karaktäreistä ja ominaisuuksista opettajina, virkamiehinä ja kansalaisina”. Kun henkilöistä kertovia tapauksia ja tosiasioita oli tiedossa, oli Magnus Jacobin mielestä väärin sivuuttaa ne ja tyytyä kuiviin luetteloihin virassa ylenemisistä ja saavutetuista kunniamerkkeistä. Kaikki esittämänsä luonnehdinnat kirjoittaja sanoi kuitenkin perustaneensa joko asiakirjoista ilmenevään tietoon tai — äsken eläneiden osalta — asiantuntevien todistajien lausuntoihin. ”Tällä tavoin olen halunnut tehdä teokseni hyödylliseksi”, hän lopetti esipuheensa. Jälkipolvi on kiittollinen, että virkistävät anekdootit kukoistavat lukion historian lehdistä, sillä juuri kaskujensa ansiosta Porvoon lukion historia on edelleenkin elävä ja paljon hauskempi kuin monet muut tutkimukset.²⁶

Esipuheen jälkeen Porvoon lukion historia sisältää kappaleita (pykälän numeroituina), joiden teksti on sangen lyhyesti muotoiltu mutta jota säestää noottien kivijalka, melkein säännöllisesti paljon laajempaa kuin sivujen yläosissa juokseva varsinainen esitys. ”Noten ohne Text” on Porthanin koulukunnan esitystavasta käytetty pilkkanimi, ja juuri tällaista vähätekstistä nootitusta oli Magnus Jacobinkin kynänjälki.

²⁴ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeenvaihtoa.

²⁵ M.J. Alopaeuksen kirje C.C. Gjörwellille 16.10. 1807. KB, Brev till Gjörwell.

²⁶ *Magnus Jacob Alopaeus* (1804–1817), s. 6–7.

Ymmärrettävästi lopputulos ei sovellu nopeaan läpilueskeluun vaan on sulatettava pala palalta ja lähde lähteeltä. Asiantuntemuksensa puolesta Alopaeuksen lähdeviittaukset ovat yhä paikkaansapitävää, kekseliästä eri asiakirjalähteiden esittelyä, jolla on ollut suuri käytännöllinen arvo myöhempien aikojen koulu- ja sivistyshistorialliselle tutkimukselle.

”Porvoon lukion historian” ensimmäinen ja toinen osa (vihko) ovat sisällöltään juokseva kronokka lukion vaiheista sen perustamista edeltävästä ajasta aina 1700-luvun lopulle asti. Kirjoittaja aloitti keskiajan kouluoloista Itä-Suomen pääkaupungissa Viipurissa ja jatkoi sitten esitystään nykyajan suuntaan päästen tukevammin asiaan käsiksi reformaation aikakaudella. Kombinoimalla Juustenin piispaninkronikkaa, Palmskiöldin kokoelman tietoja ja Viipurista löytämänsä Johannes Casparides Rachlitziuksen oraatiota vuodelta 1631 Alopaeus kuvasi koulun varhaisimpia tunnettuja rehtoreita, lempeää Johannes Erasmia, Mikael Agricolan viipurilaista kasvattajaa, tanskalaista Clemensiä, joka Hojan kreivin Viipuriin tuottamana ensimmäisenä istutti Terentiusta ja Vergiliusta viipurilaispoikien mieliin, ja monia muita enemmän tai vähemmän huonosti tunnettuja 1500-luvun koulumiehiä. Theobaldus Sigfridin, koulumestarin vuodelta 1543, Alopaeus oli löytänyt painamattomasta luostarikirkon inventaariosta tutkimusretkellään Viipuriin. Maisteri Christianus Bartholdista, joka opetti poikia 19 vuoden ajan ja allekirjoitti Upsalan kokouksen päätöksen, Magnus Jacob sanoi, että tämä vaikutti vuoteen 1604, ja hänen seuraajastaan Nicolaus Magnista, että tässä oli ensimmäinen piispan tuolille vuonna 1628 yltänyt viipurilainen rehtorismies. Myös Piae cantiones-kokoelman Rostockissa vuonna 1625 julkaissut rehtori Henricius Martini Fattebur saa osakseen huomiota historiikissa, kuten myös epävarma Martinus Henricus Stodius, josta Alopaeus oli käynyt kirjeenvaihtoa Jonas Hallenbergin kanssa. Näin kirjoittaja saapui Ruotsin suurvaltakauteen ja Kustaa II Aadolfiin, jonka hän katsoi vaikuttaneen koulun kehitykseen.²⁷

Tosin Magnus Jacob Alopaeus oli hyvin kriittinen niiden väitteiden suhteen, että Ruotsin sankarikuningas olisi perustanut Viipurin lukion. Katedraalikouluun liitetty teologian opettajan virka tiesi kuitenkin askelta kohti korkeampaa opetusta. Varsinaisen vihkimisjuhlan Magnus Jacob päiväsi elokuun 10. päiväksi 1641, jolloin maaherra Erik Gyllenstierna asetti ainakin kuusi lehtoria virkoihinsa. He edustivat teologiaa (2 virkaa), kaunopuheisuutta ja politiikkaa, matematiikkaa, fysiikkaa ja logiikkaa sekä kreikan kieltä, mihin aineisiin aiwan 1600-luvun lopulla vielä liitettiin metafysiikka sekä historia ja filosofia. Kuvattuaan itse virat historioitsija liikkui varsin kauan opettajien palkkausoloissa, joita hän kuninkaallisten määräysten lisäksi tutki myös tosioloissa, läänintilien väärentämättömistä numerosarjoista käsin. Myös kymnaasin ra-

²⁷ Ibid. s. 7–26.

kennus ja sen yhteyteen vuonna 1690 perustettu kirjapaino saivat asiantuntevat mainintansa.²⁸

Näin luotuaan rungon esitykselleen lukion viipurilaisajoista Magnus Jacob ryhti käsittelemään tärkeimpiä tapauksia koulun vaiheissa ennen sen siirtymistä Porvooseen. Lukion matrikkelista hän jäljensi kuuluisaksi tulleen kuvauksen lukiolaisten sotaanlähdestä vuonna 1656, kun rauha itärajalla järkkäyi. Lapidaarisissa käänteissään tämä kertomus ehkä kantaa lyhytsanaisen lähteensä leimaa sellaisena kuin teksti oli aikoinaan vararehtori ja teologian lehtori Mikael Joh. Wattrangiuksen sulakynästä kerran lähtenyt. Aivan joka kohdassa ei valistunut julkaisija kuitenkaan yhtynyt Wattrangiuksen meheviin muotoiluihin. Kun tämä oli kirjoittanut, että barbaarinen vihollisemme moskovalainen oli jälleen ylittänyt rajan, koristeli Alopaeus tuon kohdan nootilla, jossa sanottiin, että lukija antakoon Wattrangiuksen ilmaisun anteeksi mutta että sana barbaarinen kyllä saattoi olla varsin kuvaava tuon ajan julmille sodankäyntitavoille. Muissa suhteissa Magnus Jacob antoi 1600-luvun tekstin puhua omaa kaunisteleamatonta kieltään, jättäen siihen kohdan, jossa toivottiin, että ainoa sankarivainaja lukiolaisten riveissä, lippua kantanut Bartholdus Simonis, joka haudattiin Raudun kirkkomaahan, ”lepäisi rauhassa Herramme Kristuksen päivään asti, kunnes ruumis ja sielu taas yhtyvät, ja hän astuu autaitten majoihin”. Ja sitten Magnus Jacob merkitsi, että lukiolaiset, kuukauden sotakentällä oltuaan, taas tarttuivat kauniisti kirjoihinsa elokuun 1. päivänä 1656, kun kotikaupunkia uhkaava vaara oli mennyt ohi.²⁹

Ison Vihan aikana Viipuri kuitenkin joutui Venäjän valtaan, ja Magnus Jacob korjasi teoksessaan – oman isoisänsä muistiinpanoihin nojautuen – epätarkat tiedot kaupungin antautumisen päivämäärästä.³⁰ Piispan ja tuomiokapitulin paosta Magnus Jacob antoi tarkan kertomuksen kuten myös hiippakunnan vaiheista sodan jaloissa.³¹ Lukion toinen perustaminen Porvooseen sai osakseen melkoista huomiota, ja tästä tapahtumasta alkaen kymnaasin historian kirjoittaja saattoi enenevässä määrin turvautua Porvoon tuomiokapitulin arkiston sisältämiin tietoihin. Suunnilleen 70 sivun ajan Alopaeus syventyi lehtoreiden palkkaoloihin käyttäen lähteinään läänintilejä, mikä jakso sattuu aivan ensimmäisen ja toisen osan taitteeseen. Tämä taloudellinen katsaus kaikkiin koulun nauttimiin etuisuuksiin ei ole helposti sulavaa tekstiä, mutta kirjoittaja itse piti sitä hyvin arvokkaana lisänä rakkaan koulunsa vaiheiden kuvailuun – olihan siitä hyötyä silloin, kun kymnaasin ekonomin perustuksia piti puolustaa muita viranomaisia vastaan.

Toisen, vuonna 1807 ilmestyneen lukion historian osan aihepiiri kä-

²⁸ Ibid. s. 27–58.

²⁹ Ibid. s. 59–61.

³⁰ Ibid. s. 62.

³¹ Ibid. s. 63–68.

sitti myös monia koulun kannalta ajankohtaisia kysymyksiä. Niinpä Magnus Jacob pohti seikkaa, olisiko Porvoon kymnaasin paikka paremmin Pohjanmaalla, Kokkolassa tai Oulussa, kuin Itä-Uudellamaalla. Ehdotuksia siirroiksi – joihin liittyi ajatus hiippakuntarajan muutoksesta – olivat tehneet piispa Daniel Juslenius vuonna 1743 ja maaherra Johan Fredrik Carpelan vuonna 1787, molemmat perustellen hankettaan rajaseudun turvattomuudella. Näihin ehdotuksiin viitaten Magnus Jacob kirjoitti:

”Maan nykyisen hallinnollisen jaon kannalta, ottaen huomioon hovioikeuksien ja maaherranresidenssien sijoituksen, ja kokonaan muita syitä tuomitsematta, olisi Kokkola, jota jo piispa Juslenius ehdotti, ja sen jälkeen Vaasa, ilman muuta paras paikka Suomen toisen hiippakunnan tyysijaksi”.³²

Paljon kuitenkin puhui myös Pohjanmaata vastaan. Missään muualla Suomessa ei ollut niin paljon herrasväkeä ja säätyläisiä kuin Savossa, Hämeessä ja Uudellamaalla, kun taas Pohjanmaalla ei tällaista lukion tarpeessa olevaa väkeä niinkään ollut. Ja kirjoittaja jatkoi:

”Vain yksi syy puhuu voimakkaasti ehdotetun muuton puolesta, nimittäin sota-aikojen aiheuttama epävarmuus, ja sodan mukana rajaseudulla yltävä väkivalta, jota sattuu usein ilman pakottavaa syytä. Opiskelun, joka vaatii hiljaisuutta ja rauhaa, täytyy silloin loppua, kirjastot hajoavat usein ja tulevat tuhotuiksi, ja oppikoulun muut laitokset vahingoittuvat tai täytyy lopettaa. Kuvittelisi, ettei tuollaista barbariaa enää ole pelättävissä, koska kansa on nykyään paljon entistä valistuneempaa. Mutta mitä muuta onkaan nähty tapahtuvan, juuri omana aikanamme, kuin sitä, vieläpä niiden joukossa, jotka ylpeilevät sivistyksellään ja kohteliailla tavoillaan. Luulisi silti, että sodan pelko on jonkin verran liioiteltua ja että vahinkoja voidaan rauhallisuudella, yksimielisyydellä ja viisailla toimenpiteillä siinä määrin välttää, että Porvoon lukion muuttaminen toiseen paikkaan ei yksistään tästä syystä ole tarpeen”.

Rajaseudulla sijaitsemisesta oli Magnus Jacobin mielestä kyllä vielä yksi ikävä seuraus, se nimittäin, että Porvoossa välillä piti pitää värvätyä sotaväkeä, ja silloin oli saattanut sattua, että ”yksi ja toinen lukiolainen, häikäistyneenä siitä hohdosta, joka aina ympäröi sotilaan uraa, jättäytyi aistillisuuttaan tai kevytmielisyyttään ohikiitävien huvien valtaan, hyljäten kokonaan ne vakavat ammatit, joihin hän on valmistau-

³² Ibid. s. 159 nootti g.

tumassa ja jotka takaisivat hänelle rauhallisen tulevaisuuden ja joissa hän olisi vakava ja hyödyllinen yhteiskunnan jäsen”.

Muitakin ajankohtaisia kysymyksiä kirjoittaja käsitteli toisen osan loppupuolella. Niinpä lukija sai tietää³³, mitä Loviisan kirkkoherran David Starckin lahjoittama mineraalikokoelma, kasviteeteen kaappi ja hyönteiskokoelma sisälsivät. Myös tähtitieteen laitteisto kuvailtiin tarkoin. Kirjastosta Magnus Jacob sanoi julkaistavan erillisen kuvauksen, minkä vuoksi sitä ei käsitelty tässä yhteydessä.³⁴ Tuollaista katsausta ei koskaan ilmestynyt, mikä on todella valitettavaa, sillä siitä olisi varmaan ilmennyt Alopaeusten mielipiteitä kirjastonhoidon alalta.

Toisessa osassa on myös laajako kuvaus kymnaasin rakennuksesta,³⁵ jossa huomiotamme kiinnittää Magnus Jacobin kertomus talon käytöstä sairaalana Kustaa III:n sodan aikana vuonna 1789. Kaikkiaan 130 Loviisasta tuotua kenttäsairauden uhria levitti ympärilleen hirvittävää lemmua, joka tuntui erityisen hyvin lehtori Alopaeuksen kodissa, joka oli lukion porttia vastapäätä oleva talo. Samassa paikassa kokoontui väliin myös kapitulit, silloin kun tuomiorovastin talossa tilapäisesti asuva piispa ei voinut kokousta järjestää. Toisen osan loppupuolella kirjoittaja käsitteli vielä luettelomaisesti Ruotsin kuninkaiden vierailuja Porvoossa ja kertoi myös lyhyitä tietoja lukion opetuksen käytännöllisestä puolesta. Esitys päättyi mainintaan lukiolaisten ruumiinharjoituksista, joihin olivat kesällä uinti Porvoonjoessa ja talvella luistelu sen jäällä, joihin molempiin harrastuksiin Magnus Jacob suhtautui perin suopeasti.³⁶

Porvoon lukion historian kolmas osa painettiin yhtäaikaaisesti toisen kanssa vuonna 1807. Tämä osa aloitti historiikin yli 400-sivuisen pääpuolikkaan, joka oli järjestetty matrikkelin tapaan ja oli sisällöltään pääosalta henkilöhistoriaa. Systeemi oli sellainen, että Alopaeus käsiteli ensin kaikki lukion teologian lehtorit aikajärjestyksessä, mikä vei koko kolmannen osan (s.211–354), sitten, neljännessä eli vuonna 1816 ilmestyneessä osassa, muut lehtorit, jotka täyttivät koko tämän osan (s.355–522) ja lopuksi, viidennessä eli vuonna 1817 julkaistussa osassa lukion apulaiset ja laulunopettajat sekä luettelomaisesti rehtorit (s.523–568). Tähän viidenteen vihkoon hänen poikansa Magnus Alopaeus sijoitti vielä laatimansa lisäyksen (s.569–632), joka sisälsi täydennyksiä ja korjauksia koko teokseen.

Nykyaikaisen lukijan kannalta *Borgå gymnasii historia*-teoksen kolmas, neljäs ja viides osasto ovat aivan loppumattoman kiehtova historiallisen pikkutiedon, la petite histoire’n, aarreaitta, värikkäine, suorasukaisine anekdootteineen ja luonnehdintoineen Viipurin ja Porvoon kelpo koulumiehistä, heidän perheistään ja lapsistaan, ympäristöstään ja ajastaan.

³³ Ibid. s. 174–175.

³⁴ Ibid. s. 175 nootti ö.

³⁵ Ibid. s. 182–201.

³⁶ Ibid. s. 208.

Monet elämäkerrat ovat kömpelöstä noottijärjestelmästä huolimatta todellisia biografisia helmiä, jotka usein menevät varsinaisen aiheen — lukion historian — ulkopuolelle seuratessaan lehtoreiden elämänvaiheita, sillä monet heistä olivat ylenneet tuomiorovasteiksi tai piispoiksi, osallistuneet valtiopäiviin tai olleet muuten yhteiskunnallisesti näkyviä. Lähdeviittauksissa Alopaeus ei säästellyt vaivojaan julkaistessaan katkelmia asiakirjoista, jotka tavalla tai toisella liittyivät asianomaisen esittelyn kohteen vaiheisiin, olipa sitten kysymys pitkistä oikeudenkäyntipöytäkirjoista, Kuninkaallisen Majesteetin kirjelmistä tai latinankielisistä onnittelu- ja parentaatorunoista. Huomattavalla, jopa pikkutarkalla realismilla matrikkelin tekijä käsitteli esiteltävien henkilöiden viime vaiheet, sairaudet ja kuolinsyyt. Jokaisen elämäkerran päätti lyhyt yleensä positiiviseen sävyyn laadittu arviointi asianomaisesta, ja näistä muistotiedoista huomaa, että Magnus Jacob arvosti korkealle askeettisen, miehekkään luonteen omanneita lehtorismiehiä, eikä tehnyt mitään, vaikka tuollaisella velvollisuudentuntoisella pedagogilla olisi ollut yksi tai pari kummallista luonteenpiirrettä, vaan se melkein vain paransi elämäkertojan kunnioitusta kuvattavaansa kohtaan.

Jo ensimmäinen lukion teologian lehtoreista, Matthias Jacobaeus Tolja (1582–1656), sai osakseen arvoisensa esittelyn, jossa kuvattiin niin merkilliset seremoniat Toljaa koulupojaksi otettaessa, hänen toimintaansa Viipurin käskynhaltijan poikien kotiopettajana, oloaan sotapappina Venäjällä ja pitkällistä opintomatkaansa eri puolille Saksaa, jossa hän väitteli maisteriksi Giessenissä. Oltuaan Viipurin katedraalikoulussa teologian lehtorina hän tuli ensin kaupungin kirkkoherraksi ja lukiota vuonna 1641 perustettaessa sen teologian lehtoriksi. Toljan hurskaasta kuolemasta portaissa sattuneen putoamisen aiheuttamiin vammoihin Alopaeus esitti kuvausta keskimittaisen nootin verran (s.217 nootti 1) liittäen asiaan maininnan piispa Petrus Bjuggin samanaikaisesta poismenosta, mitkä kuolemantapaukset jättivät Viipurin peräti papittomaan tilaan. Toljan lapsista ja hänen väitöskirjastaan kerrottuaan Magnus Jacob sanoi lopuksi: ”Hän oli taitava, työteliäs ja esikuvallinen opettaja” ja siteerasi vielä Michael Gyldenstolpen Toljasta kirjoittamaa latinalaista runoa.

Suunnilleen tähän tyyliin luistivat muutkin Viipurin ja Porvoon teologian lehtoreista kirjoitetut biografiat. Joskus vei puhtaasti historiallinen kiinnostus johonkin merkittävään tapahtumaan kuvauksen sivuun aiheesta — kuten jo seuraavan teologin Claudius Thesleffin elämäkerrassa, jossa Viipurin seurakunnan kapina Thesleffin tultua nimitetyksi kirkkoherran ja tuomiorovastin virkaan 1657 vaati 8 tiheään painettua sivua tullakseen selostetuksi. Samanlainen pitkä poikkeama koski maisteri Arvid Forstadiuksen väitettyä osallistumista noituuden harjoittamiseen tämän ollessa kreikan kielen lehtorina Viipurissa 1650-luvulla; Alopaeuksen jäljennökset Turun hovioikeuden pöytäkirjasta tämän prosessin osalta käsittävät 12 tiheään ladottua noottisivua.

Molemmat Carsteniukset, piispa Henrik Carstenius (1612–1683) ja hänen poikansa Petrus Carstenius (k.1712) dominoivat tavallaan esitystä 1600-luvun lukiosta; edellisestä Magnus Jacob esitti yksinomaan kiittävän arvioinnin, mutta jälkimmäisestä sanottiin, ettei ”hänen muu esiintymisensä ollut kaikin osin tarpeeksi varovaista ja sopivaa”, vaikkakin häntä kymnaasin matrikkelissa ylistettiin ”työteliääksi ja kaunopuheiseksi mieheksi” (vir laboriosus & elequens). Hiukan samantapainen varauksellinen kiitos seisoo merkillisen lehtorismiehen Matthias Martiniuksen (1655–1728) elämäkerran lopussa, jossa sanotaan, että ”Martiniuksemme osoitti paljon tarmoa ja yritteliäisyyttä, etenkin oman karriäärinsä luomisessa, kuten edellä olevasta on helppo päätellä. Liiallinen itsepäisyys lienee myös joskus vaivannut häntä. Ei voi kuitenkaan kieltää, etteikö hän olisi yhdistänyt taitavuutta ahkeruuteen ja työteliäisyyteen ja ollut hyödyllinen myös jälkipolvelle, mistä eräästä hänen julkaisemansa teokset todistavat. Hänellä oli erityinen taipumus tilaisuuden vain sattuessa kirjoittaa latinankielisiä runoja. Hänen lausuntonsa tuomiokapitulille olivat usein runomuotoisia”, mistä viimemainitusta todistuksena Alopaeus julkaisi (s.300 nootti d) Martiniuksen runon kahden kylän kiistasta maksaa Hauhon kappalaisen palkkaa.

Martiniuksen tapauksesta näkee, millaisella rakkaudella Magnus Jacob tarttui eriskummallisiin, poikkeaviin persoonallisuuksiin kertoen näiden omalaatuisuudet sangen suorasukaisesti. Normaalien biografisten tietojen lisäksi Alopaeus kertoi hänestä kaikki hänen käyntinsä virkanimitystä pyytämässä Tukholmassa, hänen tässä tarkoituksessa painattamansa 96-sivuisen runomittaisen Ruotsin kuninkaitten historian ”Parnassus Regum Sveciae exhibens breviter & succincte Sveo-Gothorum Regum potissima gesta & molimina a primo Sveciae Rege ad Carolum XI usque” ja hänen suomen kielen kielioppinsa ”Finsk Wägrwijsare” vaiheet akateemisista opinnäytteistä tietenkään myöskään väkenematta. Elämäkertoja ei pitänyt suutaan kiinni Martiniuksen suuresta saituudesta, jonka havainnollistamiseksi hän julkaisi Martiniukselle heiniä korjanneitten teinien hokeman *Wijsi Wiburin Teiniä, löi't Martiniuxell' heiniä; hapen kaalia kyll syöötijn, rapa taariakin juotijn*. Kaikesta näkee, että Martiniuksen persoona ja siihen liittyvät pikkutiedot olivat kovastikin kiehtoneet matrikkelin tekijää.

Muutenkin leimaa mitä suurin pikkutarkkuus Alopaeuksen otetta historiankirjoittajana. Porvoon ajoista kerrottaessa Magnus Jacobin lauseisiin tulee lisää lämpöä, ja aivan erityistä sympatiaa on suodattunut piispa Johan Nylanderin (1698–1761) elämäkertaan, ilmeisesti koska Alopaeus tunsi hänet nuoruusajaltaan ja piti häntä isällisenä kasvattajanaan. Magnus Jacobia viehätti Nylanderissa tämän suora, rehellinen luonne, lahjakkuus ja poliittinen kokeneisuus moninkertaisena valtiopäivämiehenä; myös lukiolle oli Nylanderin eforaatti merkinnyt suurta nousun aikaa uuden talon pystytyshankkeineen ja uusien, pätevien opettajavojimien etsiytyessä kymnaasiin. ”Alamaisen kunnioittavaan

tottelevaisuuteen”, Alopaeus kirjoitti Nylanderista, ”Autuas Piispa yhdisti hartaan ihailun Kuningastaan kohtaan, vieläpä hankalissakin valtakunnan asiain käännteissä. Koska hän oli suuri ylellisyyden vastustaja, hän rakasti kohtuullista elämäntapaa. Oikeamielisyys, vakavuus ja kunnollisuus olivat tunnusomaiset hänen käytökselleen. Häntä pidettiin myös kunnan taloudenpitäjänä”. Nylanderin jälkeen Alopaeus käsitteli aikalaisiaan Petrus Bonsdorffia (1719–1803) ja Johan Borgströmiä (1723–1785), etevä tiedemiehiä ja opettajia, itseään ja seuraajaansa teologian lehtorina, Johan Gabriel Lindiä.

Muiden lehtorien kuin teologian esittely tapahtui *Borgå gymnasii historia* -teoksessa neljännessä osassa, joka ilmestyi vuonna 1816. Tästä osasta löydämme muutamia koko teoksen varhaisvaiheisiin liittyviä, jo 1770-luvulla valmistuneita elämäkertoja, kuten esityksen kaunopuheisuuden ja politiikan lehtori Arvid Alopaeuksesta³⁷, mihin liittyy miltei parin sivun pituinen genealoginen selonteko Alopaeus-suvusta. Kuten edellisessäkin osassa, ovat elämäkerrat lukion Porvoon-aikaisista lehtoreista persoonallisemmin ja elävämmin kirjoitetut kuin vanhat muistot Viipurin opettajista. Niinpä Magnus Jacob sanoi hyvin tuntemastaan piispa Paul Krogiuksesta (1742–1792), että ”Autuaalla Piispalla oli se lahja, että hän osasi esittää miellyttävällä ja hyvällä latinan kielellä ne totuudet jotka hän tuns”. Myös Gabriel Forteliuksesta (1700–1788), historian lehtorista josta aikaa myöten tuli hiippakunnan piispa, oli Magnus Jacobilla mieluisia muistoja; kuvaus piispavanhuksen koko elämästä kantaa jälkiä elämäkertojan ja kuvauksen kohteen läheisestä tuttavuudesta. ”Terveessä ruumiissa, mutkattoman kasvatuksen ja tasaisen ruumiinharjoitusten ansiosta hyvin muodostuneessa, asui jalo sielu, järkevä äly ja erinomainen muisti, sekä erityisen hyvät taipumukset”, Magnus Jacob kirjoitti. ”Hän oli nuoruudesta alkaen harjoittanut ahkerasti onnellisia hengenlahjojaan, ja seurannut korkeaan ikään asti vanhemman ja uudemman ajan opinnäytteitä, ja hankkinut näin perusteelliset tiedot sekä filosofisissa että etenkin teologisissa tieteissä ... Hän oli niin sopuisa ja yhteistä hyvää etsivä kaikessa, mitä vaan voitiin tavoitella, että häneen voisi soveltaa niitä sanoja, jotka hän itse oli lausunut eräästä edeltäjästään piispanvirassa, nimittäin että tämä oli nin sopuisa luonteeltaan, että ihmiset miltei pitivät asiaan kuuluvana suuttua hänelle juuri hänen laupeamielisyytensä vuoksi”. Ja elämäkerran lopuksi Magnus Jacob antoi liikuttavan kuvauksen piispa Forteliuksen kuolinvooteen äärestä, jossa kuoleva vanhus vielä lohdutti ja rohkaisi surijoi-taan.

Historian lehtori Anders Kraftman (1711–1791), hänkin Alopaeuksen aikalainen, kuuluu lyseon historian originaaleihin. ”Hänellä ei ollut onnellisia opettajan lahjoja”, Magnus Jacob kirjoitti, ”mutta hän toimi aina opetuslaitoksen, etenkin tämän kymnaasin, kehittämiseksi ja par-

³⁷ Ibid. s. 360–368.

haaksi”. Kraftman oli koleerisesta luonteestaan huolimatta ilmeinen askeetti – ”häntä ei koskaan nähty kaupungilla turkissa, harvoin päällystakissakaan paitsi ankaralla sateella, hän ei käyttänyt villapaitaa, vaan kankaisia liivejä ja papintakkaa, kaikkein kovimmallakin pakkasella”. Ruoan ja juoman suhteen hän oli pidättyväinen, paitsi kahvin, sillä hän joi 20 vuoden ajan vähintään 40, mutta usein 60 kahvikuppia päivässä. Kun kahvi vuoden 1765 valtiopäivillä kuitenkin kiellettiin, Kraftman lakkasi täysin sitä käyttämästä, eikä palannut entiseen hillittömään tapansa kiellon tultua kumotuksi, vaan nautti vanhoilla päivillään ainoastaan 3–4 kahvikupillista pari kertaa päivässä. Kraftmania seurasi historian lehtorina Alopaeusten sukulainen Sigfrid Porthan (1741–1798), jonka elämäkerta on läheisen ystävyyden läpitunkema sisältäen lämpimien sanojen lisäksi kuvauksen lehtori Porthanin kauheasta viimeisestä sairaudesta.

Matematiikan lehtoreiden rivissä Magnus Jacobin esitykseen sisältyi oma isoisä, sittemmin Viipurin nuorena kuollut kirkkoherra Magnus Alopaeus (1675–1716) sekä aikalaiset David Starck (1710–1778) ja Carl Fredr. Meinander (1759–1803). Kreikan ja hebrean lehtoreista on huvittavin kertomus kunnon Petrus Nappeniuksen (s.1684) naimahankkeista, tämä kun ei hyväksynyt hyvien ystävien ja erityisesti piispatar Gezelian hänelle puuhaamaa morsianta, minkä vuoksi koko Porvoon papisto piispasta tuomiorovastiin teki salaliiton yllättävän vihkimyksen järjestämiseksi. ”Jo nyt miestä viedään” jäi seisovaksi sanonnaksi kun Nappeniusta oli kuljetettu kahden tulevan piispan (Nylanderin ja Forteliuksen) tukevassa käsikynkässä pitkin Porvoon katuja piispan taloon vihittäväksi. Toinen kreikan ja hebrean taitaja, lehtori Gustaf Orraeus (1723–1782) saa elämäkerrassaan osakseen Magnus Jacobin huomiota ennen muuta vaikean sairautensa vuoksi. Tämä alkuaan lapamadon aiheuttama vaiva kuvaillaan perusteellisesti ja silminnäkijän otteella aina dramaattiseen kuolinkuvaukseen asti. ”Hän oli selkeä ja järkevä virkamies, hurskas ja miellyttävä käytökseltään, ahkera ja taitava opettaja, joka kohteli nuorisoa hellyydellä ja ystävällisyydellä, sekä aina tasaisella käytöksellä”.

Porvoon lukion historian viides osa, vuonna 1817 julkaistu, on Magnus Alopaeuksen isänsä käsikirjoituksesta painoon toimittama. Apulaisten elämäkertoja sisältävänä se ei ole aivan samaa painavaa luokkaa kuin kaksi edellistä osaa. Siitäkin tapaamme kohta alusta sukulaisen, maisteri Johan Norrgrenin (1678–1740) värikkäät vaiheet³⁸, hän kun joutui Venäjälle vankeuteen ja siellä kenraali Adam Lewenhauptin perustaman ruotsalais-suomalaisen tuomiokapitulin jäseneksi Moskovassa. Monet apulaiset käsitellään melko suppeasti, ja syystäkin, sillä erinäiset heistä ylenivät lehtoreiksi ja joutuivat siis toisaalla matrikkelissa perusteellisemmin kuvatuiksi. Jotkut eivät lisäksi olleet erityisen arvo-

³⁸ Ibid. s. 524–535.

maininnan veroisia, kuten esimerkiksi maisteri Georg Meurling (s.1728), josta sanotaan, että ”hän oli miltei aina poissa eikä hoitanut tehtäviään, mutta tuli kuitenkin tänne Porvoon kaupunkiin avioliittoon vihittäväksi”.³⁹ Puheen ollessa Magnus Jacobin entisestä kombattantista, Petter Solitanderista (1725–1797), luiskahti Magnus Jacobin esitys tämän ammoiseen kilpahakijaan Jacob Steniukseen eli Koski-Jaakkoon, jonka ansiokasta toimintaa koskien raivaajana käsiteltiin monen pitkän nootin verran. Laulunopettajista eli director cantuksista matrikkeli kertoi lyhyitä notiiseja Viipurin ajoilta alkaen. Magnus Jacobin aikalainen näistä oli Petter Gottsman (1722–1793), erikoinen hahmo, musiikin rakastaja joka ”käytteli viulua, klaavisymbaalialia, Daavidin harppua ym. instrumentteja taidolla, jota tuskin voisi sanoa keskinkertaiseksi ... Hänellä oli kummallinen into rakentaa, ja aina suuri määrä uusia suunnitelmia rakennusten pystyttämiseen ja muuttamiseen, ainakin pienessä mittakaavassa, koska hänen rahansa eivät riittäneet suurempaan ... Kuitenkin hän rakensi itsensä köyhäksi, oloihinsa katsoen melkoisesta hyvinvoinnista miltei keppikerjäläiseksi”.⁴⁰

Tällainen siis oli Magnus Jacob Alopaeuksen teos ilmestyttyään, pienessä suuri, ja sellaisena sen arvon ovat huomanneet myöhemmätkin sukupolvet. Teoksesta on säilynyt aikalaisen, Tukholman Kuninkaallisen Kirjaston hoitajan C.C. Gjörwellin arvio vuodelta 1810, joka kuuluu seuraavasti:

”Herra Piispa on hyvin ansiokas keräilijä ja julkaisija kirkko- ja oppihistoriamme alalta. Hän tutkii ja erittelee asiat hyvin, mutta kun hänellä ei ole kirjapainoa Porvoossa, täytyy hänen painattaa työnsä Turussa, eikä painovirheitä siksi voi kokonaan välttää. On suuri vahinko, että hän ei ole ottanut mukaan piispojen ja tuomiokorvastien elämäkertoja, vaan aloittanut esityksensä teologian leh-toreista. Minulle on suuri ilo ja lohtu, kun löydän historiallisen teoksen rakennettuna tällä soliidilla tavalla, kriittisesti ja lähteet mainiten”.⁴¹

³⁹ Ibid. s. 536.

⁴⁰ Ibid. s. 557.

⁴¹ Merkintä sen kirjeen takalehdellä, jonka M.J. Alopaeus oli lähettänyt 27.9. 1810 Gjörwellille. KB, Brev till Gjörwell.

21. Pedagogi

Magnus Jacob Alopaeus toimi elämänsä alkupuolen, aina tuomiorovastiksi nimitykseen asti vuonna 1794, kasvattajan tehtävissä kahdessa eri lehtorinvirassa Porvoon lukiossa. Ei siis ihme, että hän tuli pohtineeksi nuorison kasvattamista yleisemmältäkin kannalta. Valistusaikahan oli pedagogisten kokeilujen ja projektien kukoistuskautta, jolloin keskustelu kasvatuksesta oli varsin vilkasta.

Ensimmäiset pedagogiset mielipiteensä Alopaeus esitti 1770-luvulla luennoidessaan matematiikan lehtorina logiikkaa Porvoon teineille. Walleriuksen Logiikasta muodostelemassaan luentokompendiossa hän omisti melkoisesti tilaa kysymyksen ”Millainen on hyvä informaattori?” pohdiskelulle.¹ ”Kirjat ovat hiljaisia ohjaajiamme”, hän aloitti, mutta ne eivät riittäneet, vaan opettajiakin tarvittiin. Heitä piti olla monia, sillä tieteet olivat erilaisia, ja oli välttämätöntä, että opettaja hallitsi alansa. Sitäpaitsi hänellä piti olla *dona communicandi*, opettamisen lahja, mikä oli tärkeämpi kuin rikkioppineisuus. Opettajan oli oltava ahkera, esitettävä asiansa selkeästi ja sopeutettava esityksensä oppilaan kehitystasetta vastaavaksi.

Ulkoa oppimiseen nähden Alopaeus oli kriittinen. ”On erittäin vahingollista luettaa lapsilla katekismusta ulkoa ilman että he käsittävät, mistä on kysymys”, hän kirjoitti. Lapsia ei pidä alentaa papukaijoiksi, jotka lavartelevat pitkät läksynsä ulkoa sisältöä ollenkaan ymmärtämättä. Ei myöskään pidä riistää lapsilta oppimishalua liiallisella ankaruudella, mutta koulua ei toisaalta myöskään pidä pilata liialla leväperäisyydellä. Vähäisiä virheitä ei saa rankaista ankaralla puheella, vielä vähemmän kepillä. Karkeammista virheistä voi pojille tuomita vitsaa, mutta rankaisemisen pitää tapahtua kohtuullisesti.

Millainen oli sitten hyvä oppilas? Ilman muuta ei näsäviisas, joka

¹ HYK, Alopaeusten kokoelma. M.J. Alopaeuksen luennot Walleriuksen Logiikan pohjalta, s. 348–358. Erillinen, signeeraamaton nide.

luulee itseään oppineeksi, kun osaa vähän tovereitaan enemmän. On myös selvää, että eri yhteiskuntaluokat tarvitsevat erilaisen koulutuksen. Kaikkien tulee osata kristinoppia, laskentoa ja lukemista sekä tietää jotakin maantieteestä ja isänmaan historiasta. Jos talonpoikien lapset saisivat kristinopin lisäksi opetusta talousopissa, olisi tilanne kovin hyvä, mutta tällainen toive oli luennoitsijan mielestä kyllä aika utooppinen. Saamme olla tyytyväiset, jos kansa edes oppii hiukan katekismusta, Alopaeus lausui.

Virkamiehiltä täytyy vaatia enemmän. Taitavan papin piti osata melkoisesti — teologiaa ja kirkkohistoriaa, filosofiaa, moraalia, psykologiaa ja fysiikkaakin. Poliittinen historia ja tieteenhistoria olivat hyödylliset hallita, kuten myös kirkollinen lainsäädäntö. Latinan ja kreikan kielet piti kunnon sananjulistajan tietysti osata.

Sotilaaksi aikovilta piti edellyttää hyviä taitoja matematiikassa ja fysiikassa, taktiikassa, linnoitustaidossa ja tykistössä. Meriupseerien piti syventyä astronomiaan. Juristien ja siviilivirkamiesten asiana oli osata lakitiedettä, moraalia ja historiaa. Kaikille virkamiehille oli kaunopuheisuus hyödyllinen asia, eniten tietenkin papeille, joiden ei pitänyt luulla, että sirosteleva ja paisutteleva tyyli oli se, mitä saarnastuoleista tuli esittää.

Vaikein kysymys lapsia kasvatettaessa oli, miten saavutettaisiin tasapaino nuoren ihmisen kriittillisyyden ja opettajien tai vanhempien kunnioituksen välillä. Jos nuorisoa rakasti oikealla tavalla, ei vaatinut siltä sokeaa auktoriteettien kunnioittamista. Kasvatuksen tarkoituksena ei kerta kaikkiaan saanut olla, että meidän erehdyksemme ja taikauskomme menivät perintönä. Näin hän esitti luennoissaan valistuneen pedagogisen ohjelmanjulistuksen, joka tuntuu yllättävän nykyaikaiselta.

Toisen kerran Magnus Jacob otti pohtiakseen pedagogisia ongelmia vuonna 1777, jolloin hän laati kirjoitelman ”Förslag till en ny skolinrättning i Randasalmi socken i Savolax”. Ehdotus oli tarkoitettu Rantasalmen triviaalikoulun kehittämiseksi kaikkien säätyjen lasten — paitisi rahvaan — oppilaitokseksi ja oli kuten Alopaeus itse sanoo alaviitauksessaan enemmän periaatteellinen kuin Rantasalmen oloja nimenomaan tarkoittava.²

Kenen kehoituksesta lehtori Alopaeus laati suunnitelmansa, ei ole tiedossa. Hanke liittyi kuitenkin Haapaniemelle sittemmin perustetun kadettikoulun syntyvaiheisiin. Meille on säilynyt Magnus Jacobin marraskuun 3. p:nä 1777 laatiman kirjeen konsepti, joka on osoitettu ”jalosyntyiselle herra paronille ja everstille sekä Miekkaritarikunnan ritarille”, päällekirjoituksesta päätellen siis Georg Magnus Sprengtportenille.³ Siinä Alopaeus sanoo lähettävänsä ohessa Herra Paronin omasta pyyn-

² Magnus Jacob Alopaeus, Förslag till en ny skolinrättning i Randasalmi socken i Savolax, författadt år 1777. Åbo 1804.

³ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kotelo ”Kirjeitä”.

nöstä katsauksensa Rantasalmen koulun vaiheisiin ja mainitsee myös, että Stefan Löfving, sissien johtaja, oli äskettäin kuollut, mistä syystä hänestä pitäisi laatia kunnollinen elämäkerta.

Esitys Rantasalmen koulusta painettiin vasta vuonna 1804 mutta se on silti asetettava syntyäikansa pedagogisen keskustelun yhteyteen. Suunnitelman alkusanoissa Magnus Jacob lausui, että Savossa tarvittiin kunnollista koululaitosta nuorisolle, joka aikoi siviili- ja sotilasurille. Ei ollut hyvä hajauttaa kouluja pitkin laajaa maakuntaa vaan oli pyrittävä yhden hyvän ja monipuolisen oppikoulun luomiseen, ja lähtökohdan hankkeelle tarjosi jo olemassa oleva Rantasalmen triviaalikoulu. Ratkaisu oli halpa, sillä se edellytti viittä opettajaa ja harjoitusmestaria, jonka alana olisi ratsastus, miekkailu ja piirustus.

Sitten Magnus Jacob kaavaili, miten opinnot sujuisivat ensimmäisen kollegan luokalta ylimmälle eli teologiselle luokalle. Kursseihin osallistuisi sekä pappien poikia että aatelista nuorisoa, kuitenkin niin, että itse opinnoissa otettaisiin huomioon pappis- ja upseerinuran erilaiset vaatimukset. Niinpä teologiaa ja moraalioppia opiskeltaisiin erilaisten oppiennätysten puitteissa. Maantiede ja historia olisivat sen sijaan yhteiset. Kielistä lukisivat tulevat lukiolaiset ja ylioppilaat latinaa, eikä haitannut, vaikka tulevat kenraalitkin hiukan haistelivat tuota kieltä, Magnus Jacob kirjoitti. Pääpaino sotilailla oli kyllä moderneilla kielillä, ja ranskaa tuli sotilaslinjan oppilaiden osata ainakin sen verran että saivat selvän painetusta tekstistä. Itse asiassa ranskan kieli ei ollut maantieteellisistä syistä niin tärkeä Suomessa kuin muualla, Alopaeus lausui, vaan myös saksaa ja venäjää oli opeteltava.

Geometriaa tuli kaikkien lukea jonkin verran, minkä lisäksi sotilaiksi aikoivat opiskelisivat taktiikkaa, tykistö-oppia ja linnoitustiedettä. Eipä olisi hullumpaa, vaikka Saimaalla olisi pieni eskaaderi laivasto-opinkin opettelua varten. Kesällä koululaiset perehtyisivät tärkeimpiin lääkekasveihin. Oikeastaan tarvittaisiin kouluun luonnonhistoriainkin opettaja, mikä olisi sikälikin hyvä, että savolaisista pohjista pitäisi saada kasvamaan joitakin kunnon lääkäreitä, joilla ei olisi vieraspaikkakuntalaisten ennakkoluuloja kansan elintavoista ja luonteesta. Vielä Alopaeus muistutti loma-aikojen tarpeellisuudesta. Kuusi viikkoa talvella ja kaksi kuukautta kesällä oli tässä suhteessa minimi opettajien ja oppilaiden terveyden kannalta, sillä lomamatkat eivät toki olleet työstä vapaita, vaan paljon aikaa meni lukemiseen ja mietiskelyyn, tietojen kartuttamiseen ja muuhun sellaiseen, jotta uusi lukukausi voitaisiin aloittaa hilpein ja uudistunein mielin.

Jos vielä kiinnitämme huomiota suunnitellun oppikoulun teologian opiskelun pääperiaatteisiin, niin ehdotuksen tekijä korosti käsikirjoituksessaan, että katekismuksen ja moraaliopin jälkeen olisi luettava Samuel Alnanderin kirjaa ”Sammandrag af den Christna Salighets-Läran” (1771) – painetuksessa variantissa tilalla on Johan Möllerin kirja ”Försök till en större Lärobok i Christendomskunskap”. Luokkien jakaantuessa

eri linjoihin ei sotilaskurssia saanut jättää täysin ilman uskonopin opetusta, sillä herroista upseereista kehittyisi muuten vapaa-ajattelijoina ja deistejä. Kristillisiä totuuksia ei saisi esittää heille tyypistettyinä ja toisistaan irrallaan, vaan niin, että he käsittäisivät kysymyksessä olevan yhteisen systeemin, oppijärjestelmän. Sillä oli niin, että ihmiset, jotka noudattivat siveysoppia ilman uskoa, paljastuisivat ajan mittaan omahyväisiksi ja itsekkäiksi, Magnus Jacob ajatteli.

Vielä Alopaeus kirjoitti niistä vaatimuksista, joita koulun tarkastajille oli asetettava. Olisi sopivaa, jos tehtävä uskottaisiin Rantasalmen kirkkoherralle, minkä lisäksi jonkun upseerin tuli olla läsnä tutkinnoissa.

Magnus Jacob Alopaeuksen suunnitelma on pedagogiselta kannalta aika mielenkiintoinen. Yhdistetty koulu sekä yliopistoihin että sotilasopilaitoksiin aikoville nuorille — tuleville papeille, virkamiehille sekä aatellisille upseereille — oli pannut laatijansa pohtimaan, mitä oikeastaan kuului yhteiseen säätyläissivistykseen ja mikä taas oli eri yhteiskuntaryhmien omaa ammattitietoa. Triviaalikoulun teologista luonnetta oli hänen ehdotuksessaan muutettu melkoisesti, jotta koulu sopisi myös upseerisäädyn nuorisolle. Latina ja teologia olivat jäljellä yhteisessä kurssissa, mutta kevennettyinä, ja lisäksi oli tullut ranska, saksa ja — rohkeana uutena ehdotuksena — myös venäjä. Matemaattisia tieteitä oli voimakkaasti lisätty, olipa ainoa uusi opettajanvirkakkin juuri tältä alalta, ja kaikki sotilaslinjan nuorukaisten vuoksi. Ajatus, että lomien piti olla sekä pitkät että virkistävät, antaa humaania leimaa Alopaeuksen suunnitelmalle.

Seuraava Magnus Jacob Alopaeuksen kasvatusopillinen kirjoitelma on vuodelta 1790. Tohtori C.W. Lüdeke, "Allgemeines Schwedisches Gelehrsamkeits Archiv" -teoksen julkaisija ja Tukholman saksalaisen seurakunnan kirkkoherra, keräsi julkaisunsa VII osaa varten tietoja eri hiippakunnissa toimivista kouluista. Porvoon tuomiokapituli antoi jäsenelleen Magnus Jacob Alopaeukselle tehtäväksi vastata kyselyyn ja tuloksena oli tämän kirjoittama monisivuinen raportti, joka lähetettiin tohtori Lüdekelle.⁴

Raportti sisälsi varsin neutraalin ja asiallisen kuvauksen Porvoon hiippakunnan koululaitoksesta. Alastomassa asiallisuudessaan ja tietoineksensa runsaudessa se kuvasti hyvin tekijänsä ominaislaatuja. Alopaeus kuvasi lyhyesti Porvoon lukion historian — mainiten myös tekeillä olevan historiikkinsa —, kertoi sen opettajanvirat, oppilaiden määrät, lukujärjestykset, oppiennätykset ja talouden perusteet. Samalla tavoin hän teki Helsingin, Kuopion ja Loviisan triviaalikoulujen ja Porvoon pedagogion osalta. Miltei ainoa persoonallinen sävytys on raportista löydettävissä niistä kohdin, joissa kirjoittaja kuvasi oppilaitosten koululaisainesta. Niinpä hän katsoi, että Savon triviaalikoulusta, joka aikai-

⁴ K.G. Leinberg, Handlingar rörande Finska skolväsendets historia. Tredje samlingen (1889), s. 441–456.

semmin oli ollut Rantasalmella ja nyt toimi Kuopiossa, oli tullut luki-oon ”useita taitavia ja kielissä ja tieteissä hyvin oppineita nuorukaisia”, minkä lisäksi monet olivat lähteneet tästä koulusta suoraan sotilas- tai siviilialalle. Loviisan ja Helsingin triviaalikouluista ja Porvoon pedagogista hän ei antanut samanlaista todistusta, vaan totesi näiden laitosten olevan enemmän porvarikouluja.

Keskustelu kasvatuskysymyksistä vauhdittui Ruotsin valtakunnassa myöhäiskustavilaisena aikana, kun lakkautetun kansliakollegion tilalle oli vuonna 1801 perustettu uusi viranomainen, kanslerikunta (kanslersgillet), joka ryhtyi kohta keräämään tietoja valtakunnan koululaitoksesta sen uudistamiseksi. Tähän koulukeskustelun virkiämiseen liittyi kolme vuotta myöhemmin, vuonna 1804, tapahtunut edellä kuvatun Magnus Jacob Alopaeuksen Rantasalmen triviaalikoulua koskeneen ehdotuksen julkaiseminen. Mutta kirjasen tekijän osallistuminen sai jo sitä ennen toisia, virallisempia muotoja.

Kanslerikunta lähetti joulukuun 28. p:nä 1801 valtakunnan tuomiokapituleille kiertokirjeen, jolla toivottiin selontekoa kunkin hiippakunnan koululaitoksesta. Vastauskirjeessään miltei vuotta myöhemmin, lokakuun 2. p:nä 1802, Porvoon tuomiokapituli ilmoitti, että se oli vaatinut lausuntoja asiasta Porvoon lukion rehtorilta, sekä Helsingin, Kuopion ja Loviisan triviaalikoulujen rehtoreilta, ja antanut sitten tuomiorovasti Magnus Jacob Alopaeuksen tehtäväksi laatia niiden pohjalta koko hiippakunnan nimissä laaja raportti.⁵ Kirjelmässään kapituli sanoi, että se oli katsonut Alopaeuksen tehtävään kaikkein soveliaimmaksi, koska tämä oli toiminut 24 vuotta lukion lehtorina ja peräti 30 vuotta tuomiokapitulin jäsenenä, ja koska hän oli ”voinut omasta kokemuksestaan hankkia kaikkien asiaankuuluvien seikkojen mitä tarkimman tuntemuksen”. Kapituli sanoi vielä, ettei Alopaeuksen tehtävänä ollut ollut vain sovittaa yhteen rehtoreiden lausunnot, vaan aivan erityisesti sanoa julki oma mielipiteensä.

Tiedämme, että Magnus Jacob Alopaeus jätti mietintönsä tuomiokapitulille syyskuun 8. p:nä 1802, koska se tuolloin kirjoitettiin osaksi kapitulin pöytäkirjaa.⁶ Mietintö käsitti 34 pitkää sivua, eikä ollut ihme, että Alopaeus piti tarpeellisenä erottaa tästä pitkästä kirjelmästä erilliseksi muistioksi hänen sydäntään hyvin lähellä olevan asian, lastenkoulut ja otsikoida tämän toisen kirjoitelmansa ”nöyräksi memoriaaliksi”, jonka hän jätti kapitulille samana päivänä.⁷ Molemmat kirjelmät ovat erittäin mielenkiintoisia näytteitä Magnus Jacobin pedagogisista näkemyksistä.

Esitys Porvoon hiippakunnan koululaitoksesta nojautuu lukion osalta olennaisesti sen rehtorin, C.F. Meinanderin, tuomiokapitulille jättä-

⁵ Porvoon kapituli 2.10. 1802 kanslerikunnalle. RVA, Kanslersgillets arkiv vol. 9 d. Konsistoriernas skrivelser ang. läroverken i stiften. Övriga stift 1802–1803.

⁶ Em. akti. Utdrag af Borgå Consistorii Protocoll hållit den 8de September 1802.

⁷ Em. akti. Ödmjukt memorial.

mään raporttiin jonka pääkohdat Alopaeus sanoi hyväksyvänsä. Hän kommentoi tätä raporttia lähinnä niiltä osin, joilta hänellä oli erityistä kokemusta, nimittäin teologian ja matematikan lehtorinvirkojen osalta. Teologian opetuksessa Alopaeus piti keskeisenä saarnaharjoittelua evankeliumitekstien pohjalta, sekä saarnojen kirjoittamista että niiden suullista esittämistä. Opetuksen sisältönä ei pitänyt olla vain dogmaattisten opinlauseiden takomista mieleen vaan myös historiallinen tieto teologisen oppirakennelman kehityksestä ja valmius esittää polemiikkia sen puolesta. Tältä osalta Alopaeus siis oli vanhalla linjallaan; olivathan hänen teesinsä teologian lehtorinvirkaa varten olleet sisällöltään poleemisia. Alopaeuksen mielestä teologian lehtorin suurta opetusvelvollisuutta oli vielä kevennettävä siirtämällä osia aineesta muille lehtoreille; niinpä kreikan kieli oli annettava kokonaan pyhän kielten lehtorille ja moraali kokonaan historian lehtorille.

Latinan kielen oppimista varten oli Alopaeuksen mielestä saatava aikaan uusi oppikirja, joka tekisi antiikin profaanien auktorien, Cornelius Nepoksen, Julius Caesarin, Sallustiuksen ja Ciceron tekstien lukemisen tarpeettomaksi. Tämän oppikirjan pitäisi sisältää moderneja ja hyödyllisiä, historiallisesti ja moraalisesti mielenkiintoisia tekstejä ja alkaa yksinkertaisesti, mutta muuttua loppupuolella vaikeahkoksi. Klassilliset kirjailijat, joista ei Alopaeuksen mukaan ollut sisällöllistä hyötyä, tulisi passittaa yliopistolukemiseksi. Hiukan myöhemmin Alopaeus otti kantaa kysymykseen, missä määrin maaseutupappien yleensä piti osata latinaa ja kreikkaa. Oli niitä, jotka pitivät saksan, ranskan ja englannin kieliä paljon tärkeämpinä osata kuin vanhoja kieliä, mutta Alopaeus ei yhtynyt tähän näkökantaan. Päinvastoin oli suuri vahinko, ettei mitään oppinutta kieltä enää ollut olemassa, jolla kaikkien maiden tiedemiehet kirjoittaisivat teoksensa. Yleisölle riittäisivät käännökset tästä yleiskielestä tarpeen niin vaatiessa. Kouluissa ei kuitenkaan koskaan pitänyt aloittaa opiskelua vieraalla kielellä, vaan aina äidinkielellä. Sittenkin kun opiskelu alkaisi tapahtua latinaksi, oli opettajan ahkerasti selitettävä vähänkin epäselviä kohtia oppilaiden kielellä.

Mitä tuli opettajien nimittämiseen, kiinnitti Alopaeus melkoista huomiota Kuninkaallisen Majesteetin asetukseen lokakuun 27. päivästä 1801, jonka mukaan väitöskokeeseen oli pantava suuri paino. Tämä oli todella tärkeä seikka, ja Alopaeus katsoi, että kokeen oli välttämättä sisällettävä myös teologiaa, koska lehtorit olivat tuomiokapitulin jäseniä. Mutta samalla Alopaeus kääntyi sitä katsantokantaa vastaan, että lukio olisi vain pappeinkasvatuslaitos. Oppikoulu oli tarkoitettu myös siviili- ja sotilasvirkamiesten ja tulevien opettajien kasvattamiseen. Niinpä Porvoonkin kymnaasin opettajakunta olisi laajennettava yleissivistävään suuntaan; Alopaeus ajatteli tässä yhteydessä kolmen uuden lehtorinviran perustamista, joista yksi olisi luonnonhistorian ja lääketieteen ja kaksi matematiikan alalla; näistä viimeksimainituista toinen koskisi tähtitieteen ja purjehdustaidon alkeita ja toinen tykistö- ja linnoitusop-

pia sekä taktiikkaa. Jos lukion opettajakuntaan vielä kuuluisi ranskan ja saksan kielen opettaja sekä miekkailun ja piirustuksen opettaja, kelpaisi oppilaitos myös muille kuin papeiksi aikoville.

Kuten aikaisemmissa esityksissään, osoittautui Alopaeus tässä muistiossaankin lämpimäksi kunnollisten loma-aikojen puolestapuhujaksi. ”Ainakin tässä laajassa maassa, missä nuoriso saapuu 50 tai 60 peninkulman päästä kouluun, on vaikeaa, sanoisinpa mahdotonta, pakottaa sitä oleskelemaan koulussa koko vuoden ajan, tai, kun se on päässyt kotiin, jo parin viikon perästä vaatia se taas koulunpenkille. Vanhempien olot eivät sitä yksinkertaisesti salli. Joka ei ole itse opettanut lapsia, ei voi uskoa, kuinka ahkera työ johtaa lopulta uupumukseen ja väsymykseen sekä hengen että ruumiin osalta, mihin ei auta muu kuin loma. Mutta kun lomaa on ollut kunnolla, alkaa koulutyö taas hilpeästi ja tuottaa parempia tuloksia kuin mitä yhtämittainen punnerrus olisi saanut aikaan”. Lomaa piti siksi olla kahdesti vuodessa, talvella Lucian päivästä Kynttelimessuun (helmikuun 1. päivä) ja kesällä juhannuksesta Bartholomeuksen päivään (elokuun 24. päivä).

Rahvaan koulunkäynnistä Alopaeuksen raportti sisältää mielenkiintoisen näkemyksen. ”Kyllä oikeastaan pitäisi neuvoa rahvaan lapsia pysymään lestissään, mutta ei silti tule aivan tukkia heiltä mahdollisuutta käydä korkeampia oppikouluja ja siten astua toisiin säätyihin”, hän aloitti. Joka pitäjässä pitäisi siksi olla rahvaankoulu, jossa lapset oppisivat äidinkielellään mitä oli tarpeen. Jos talonpojan pojat aikoisivat triviaalikouluun, olisi heidän ensin osattava ruotsia ja myös Lutherin Vähä katekismus sisäänpääsyehtona. Koulussa heitä oli kehoitettava ryhtymään käytännön ammatteihin, ”mutta jos he haluaisivat jatkaa opintojaan, ei heitä pitäisi siitä kieltääkään, jolleivät he ole kovin hitaita älyltään tai sitten taipuvaisia kurittomuuteen ja muihin paheisiin. Muutoin vaaditaan paljon varovaisuutta, kun on pääteltävä, sopiiko joku nuorukainen opilliselle uralle vai ei. Kovin paljon riippuu siitä, miten häntä on opetettu ala-asteella”.

Toisaalla mietinnössä sen kirjoittaja mainitsee esikuvaksi Pro fide et christianismo -seuran Ruotsissa maaseudulle perustamat lastenkoulut. Suomen laajalla maaseudulla oli koulumestareiden palkkaaminen osoittautunut vaikeaksi ongelmaksi, kun rahvas muutenkin oli veroilla perin rasitettu. Yksikin katovuosi merkitsi nälänhätää maassa. Koulumestareiden saamisen edellytys oli siksi, että pitäjänmakasiinit saatiin kuntoon ja että niistä jäi ylijäämää, jolla maksettaisiin opettajan palkka.⁸

Ajatustaan maaseudun perusopetuksesta Alopaeus kehitteli ”Nöyrä memoriaali” -kirjelmässään, joka oli liitteenä hänen suuressa muistiossaan. Hän kävi tässä memoriaalissa läpi tilanteen hiippakunnan eräissä seurakunnissa; missään ei, Elimäkeä lukuunottamatta, ollut erityisiä

⁸ RVA, Kanslersgilletts arkiv 9 d. Siteerattu aikaisemmin *Arvid Hultin*, *Borgå gymnasii historia I*, s. 206–209 ja *Koskenvesa* (1963), s. 81–83.

koulumestareita, mutta rahvas osasi silti yleisesti lukea, mikä ennen muuta oli nuorten talonpoikaisvaimojen ansiota, sillä nämä opettivat lapsia, etenkin tyttöjä taitaviksi kirjanlukijoiksi. Tilanne ei väkiluvun räjähdysmäisesti lisääntyessä kuitenkaan ollut kautta linjan tyydyttävä, sillä väestön köyhin osa ja maahanmuuttaneet jäivät ilman lukutaitoa, kuten myös syrjäkylien väki. Lukkareita oli kyllä olemassa, mutta heidän aikansa meni moniin eri touhuihin ja heidän opetuksensa oli oikeastaan varattava varttuneemman väen lukutaidottomien hyväksi. Siksi olisi tärkeää, että viljamakasiineissa saataisiin syntymään ylijäämää koulumestareiden palkkaamiseen. Makasiinilaitoksen tarkka hoito oli Alopaeuksen mielestä koko kysymyksen ydin, ja hän kuvasi perusteellisesti sisään- ja uloslainausta Porvoon pitäjän viljamakasiinista osoittaakseen, että makasiinia voitiin hoitaa paremminkin ja että ei ollut mahdotonta saada ylijäämää syntymään.⁹

Kanslerikunnan vaatimat laajat esityöt eivät Ruotsin vallan aikana ehtineet johtaa reformeihin koululaitoksen alalla. Magnus Jacob Alopaeuksen raporteilla tuli siksi olemaan lähinnä vain historiallista merkitystä kuvauksina Itä-Suomen koululaitoksesta ja laatijansa pedagogisista mielipiteistä. Huomaamme, että hän kannatti edelleen koulumuotoa, jossa papeiksi ja virkamiehiksi valmistuvat lukivat läksyjään yhdessä sotilasuralle suuntautuvan aatellisen oppilasaineksen kanssa; ajatus koski nyt myös itse lukiota eikä vain triviaalikoulua. Teologia oli vain yksi, joskin tärkein, luettavista aineista, ja sitä piti opiskella kaikista näkökulmista kiinnittäen vielä huomiota käytännölliseen saarnataitoon. Latinan suhteen Alopaeus oli perin radikaalilla linjalla vaatien vanhoista kirjailijoista luopumista sisällöltään modernin oppikirjan hyväksi. Vielä voidaan panna merkille, että kirjoittaja tunsii lämmintä huolta oppilaitensa fyysisestä ja psyykkisestä hyvinvoinnista ja toivoi pitkien, virkistävien lomien jatkuvan kouluelämässä. Rahvaankoulujen suhteen hän oli modernilla kannalla, myönteinen säätykiertoon nähden ja varovaisesti optimistinen viljamakasiinin kantokyvyn osalta.

Seuraavan kerran Magnus Jacob Alopaeus sai tilaisuuden ottaa kantaa koulukysymyksiin vasta piispana, kun Suomen yhdistäminen Venäjään oli tehnyt ilmapiirin perin toisenlaiseksi. Kenraalikuvernööri kreivi Barclay de Tolly vaati ja sai Porvoon tuomiokapitulilta marraskuun 25. p:nä 1809 kuvauksen hiippakunnan koululaitoksesta, jonka kapituli laati perin neutraaliksi, ilman reformiehdotuksia, ja liitti mukaan Magnus Jacob Alopaeuksen Porvoon lukion historian siihen asti ilmestyneet osat.¹⁰ Syynä lienee ollut halu pitää muuttuneissa oloissa lujasti kiinni Ruotsin perinnöstä, vuoden 1724 koulujärjestyksestä. Piispa Magnus Jacob Alopaeuksen kynästä on tältä ajalta säilynyt pessimistinen lau-

⁹ Em. akti. Ödmjukt memorial.

¹⁰ Allerödmjukaste Berättelse om Undervisningsverket i Borgå stift 25.11. 1809. Jäljennös VA, Koulukomissiot. Saapuneita muistioita ja ehdotuksia 1815. Eb 1-5.

sahdus kirjeessä professori J.F. Walleniukselle Turkuun, se nimittäin, ”että kun ei enää kunnolla voida noudattaa vanhoja hyviä asetuksia, jotka edistävät hyödyllistä oppia ja perusteellisia opintoja, niin miksipä tässä ajatella parannuksiaan, ja ehdottaa suuria mullistuksia oppilaitoksiin.”¹¹

Vanhan Suomen yhdistäminen muuhun Suomeen toi kuitenkin koulukysymyksen väistämättömästi Porvoon piispan työpöydälle. Viipurin läänin koululaitos oli näet 31. p:nä joulukuuta 1811 annetulla määräyksellä alistettu Porvoon tuomiokapitulin valvontaan, mikä päätös aiheutti – erityisesti kun se sattui samanaikaisesti piispan tarkastusmatkan kanssa – tyytymättömyyttä alueen säätyläisten parissa, sillä Porvoon kapitulia pidettiin noissa piireissä vanhanaikaisena ja erityisesti ruotsalaismielisenä, Vanhan Suomen saksalaisia sivistysperinteitä vastustavana laitoksena. Vastarinta kiteytyi Viipurin lukion rehtorin Erik Gabriel Melartinin mietintöön 14. p:nä helmikuuta 1812, joka annettiin Suomen asiain komitean puheenjohtajan Gustaf Mauritz Armfeltin käsiin. Viimemainittu lähetti sen lausunnon saamista varten Alopaeukselle, mutta ennenkuin tämä ehti puolustella näkemyksiään, kielsi keisari Armfeltin välityksellä 19. p:nä helmikuuta 1812 kaikki muutokset Viipurin läänin kouluoloissa. Melartin oli täten saavuttanut merkittävän torjuntavoiton, sillä lyhyen aikaa vallinnut yhteys Porvoon kapitulin ja Viipurin läänin koululaitoksen välillä pääsi näin purkautumaan.¹²

Magnus Jacob Alopaeuksen ja Erik Gabriel Melartinin kiistaa Vanhan Suomen koululaitoksesta on hiukan liioitellen sanottu ”kulttuuritaisteluksi”, mutta totta on silti, että väittelyssä olivat vastakkain Viipurin läänin uusi, profaani koululaitos ja muun Suomen kirkollinen koulusysteemi, saksan kieli ja Itämerenmaakuntain henkinen kulttuuri sekä Suomen perinnäinen ruotsinkielinen sivistyselämä. ”Kulttuuritaistelua” on Erik Gabriel Melartinin näkökulmasta kuvannut *Marjatta Hietala*, mutta Magnus Jacob Alopaeuksen kanta on jäänyt vähemmälle huomiolle.¹³ Tullakseen ymmärrettäväksi kiista edellyttää, että perehdyimme Melartinin taustaan ja aatemaailmaan.

Erik Gabriel Melartin oli syntynyt Hämeessä, opiskellut Porvoossa ja Turussa sekä saanut yliopistosta kreikan kielen dosentuurin, mutta siirtynyt paremman uran toivossa 1805 yliopettajaksi Viipurin saksalaiseen kymnaasiin ja tullut 1810 läänin koululaitoksen ylitarkastajaksi. Viipurissa Melartin mukautui erittäin hyvin saksaa puhuvaan ympäristöönsä ja omaksui Tarton yliopistosta levinneen modernin kasvatusfilosofian, joka tähtäsi kansalaiskasvatukseen uushumanistisessa hengessä. Tärkeänä piirteenä uudessa kasvatuserjestelmässä oli tyttökoulujen ole-

¹¹ *Arvid Hultin* (1920), s. 260.

¹² *Koskenvesa* (1963), s. 83–84.

¹³ *Marjatta Hietala*, Erik Gabriel Melartinin toiminta ja motiivit Viipurin läänin koululaitoksen palveluksessa vuosina 1805–1814. Historiallinen Arkisto 79 (1982).

massaolo. Viipurin läänin koulut oli alistettu Tarton yliopistolle eikä kirkolla ollut niiden johtamisessa osaa eikä arpa.

Hietalan mukaan Melartinin pedagoginen ohjelma pohjautui Herbartin teoksissa tavattavaan ajatukseen, että kasvatuksen päämäärä oli siveellisen luonteenlujuuden aikaansaaminen oppilaassa. Uushumanistien tavoin Melartin puolusti koulun erottamista kirkosta ja katsoi, että koululaisista piti kasvattaa järjestäytyneitä, tarkoituksistaan, olosuhteistaan ja velvollisuuksistaan tietoisia yksilöitä ja kansalaisia.¹⁴ Opetuksen piti herättää mielenkiintoa ja olla hauska esitettyä ja itse opiskelu saattoi tapahtua eräänlaisen pienryhmätyöskentelyn muodossa.¹⁵

Melartinin mietintö helmikuun 14. päivästä 1812 laukaisi ”kulttuuritaistelun” sikäli, että siinä oli Vanhan Suomen johtavan koulumiehen kanta virallisesti pantuna paperille. Melartin katsoi tuossa 16-sivuisesa kirjelmässään,¹⁶ että vuoden 1805 opetusreformi Viipurin läänissä, joka oli erottanut koulun kirkosta, oli juuri kantamaisillaan mitä kauneinta hedelmää, kun sen olemassaolo oli tullut uhatuksi. Hän kuvasi Tarton yliopiston johtaman Viipurin läänin koulujärjestelmän moderniksi ja tarkoituksenmukaiseksi. Läänissä oli yksi lukio, Viipurin, kolme täydellistä ja kolme pienempää piirikoulua, kuusi alkeiskoulua sekä seitsemän tyttökoulua. Viipurin lukion yliopettajat jakelivat siviilivirkoihin sopivaa opetustaan saksan kielellä, ja tämä opetus käsitti kaikki tärkeimmät tieteet, ranskan ja venäjän kielet sekä piirustustaidon. Opetus tähtäsi oppilaiden ”oman ajattelun ja itsenäisyyden herättämiseen” ja ”asiatiedot ja kielitaitovaatimukset olivat säädetyt aikakauden ja valtion tarpeiden mukaisiksi”. Opettajat ”olivat suuremmaksi osaksi saaneet koulutuksensa Saksan kuuluisimmissa yliopistoissa, ja olivat sieltä tuoneet mukanaan Saksan kansakunnan oman ahkeruuden ja vaivannäön seurata aikakauden kulttuuria”. Myös kansanopetus oli Viipurin läänissä monien alkeis- ja tyttökoulujen vuoksi verraten edistynyttä, ja saksan kieli muodosti yhteisen siteen suomalaisten, ruotsalaisten, venäläisten ja saksalaisten koululasten välille.

Tämän koulusysteemin vastakohtaksi Melartin asetti – kielteisessä valossa – teologissävyisen Porvoon lukion, jonka ”lähin tarkoitus oli kouluttaa taitavia papinalkuja”. Hän myönsi, että lukion virkoihin pätevyysvaatimuksena edellytetyt latinalaiset väittelyt olivat hyvä asia, ja että porvoolaiset yleensä taisivat latinaa erittäin hyvin, mutta korosti, ettei ”valmius puolustaa latinalaisia teesejä yksistään todista mitään opettajanlahjoista”. Tämä huomautus johtui siitä, etteivät Viipurin yliopettajat olleet samantapaisia latinisteja kuin Porvoon lehtorit.

Huolestuttavinta Melartinista oli kuitenkin, että Viipurin läänin kou-

¹⁴ Ibid. s. 146–147.

¹⁵ Ibid. s. 148–149.

¹⁶ Erik Gabriel Melartin Pietarissa 2/14. helmik. 1812. Jäljennös VA, Koulukomissiot. Viipurin läänin koululaitosta sekä koululaitosta yleensä koskevia asiakirjoja Ha 1–13.

lulaitosta yhdistettäessä Suomeen Porvoon lukiolle oli annettu johtava asema Viipurin lukioon nähden. Porvoossa opiskelleet suomalaiset koulumiehet eivät osanneet saksaa, ”jota käytettiin melkein kaikkialla Venäjän valtakunnassa, jolla kielellä oli olemassa rikas tieteellinen kirjallisuus ja jota kielstä niin siviilivirkamies kuin oppinutkin välttämättä tarvitsi”. Siksi Melartin katsoi, että Viipurin yliopettajista oli muodostettava Porvoon kapitulia vastaava hallintoelin, ja että jos kytkentä Suomen puolelle oli Viipurin läänin koululaitokselle välttämätön, se oli tehtävä Turun yliopiston suuntaan eikä suinkaan Porvoon kapitulin alaisuuteen.

Melartinin esitys oli taisteluhansikas piispa Magnus Jacob Alopaeukselle, kun hän sai sen tutkittavakseen. Hänen Porvoossa 11. p:nä maaliskuuta 1812 sepittämänsä ”Herra Koulutoimenjohtaja Melartinin mietinnön tarkastus” käsitti kokonaista 23 sivua.¹⁷ Valitettavasti Magnus Jacob ei tiennyt, että Melartinin kirjelmä jo oli johtanut tulokseen, vaan luuli Viipurin läänin koulujen kuuluvan alaisuuteensa ja esiintyi sen vuoksi varsin auktoritatiivisesti. Hän olisi voinut esittää tässä yhteydessä aikaisemmat ajatuksensa lukio- ja triviaalikoulusivistyksen laventamisesta siviilivirkamiehille ja upseereille sopivaksi, mutta vaikenen kokonaan reformihankkeestaan ja edusti vastineessaan melko puhdasta konservatiivisuutta.

Monet Alopaeuksen muistiossaan esittämät vastaväitteet olivat kuitenkin perin iskevästi muotoillut. Piispa aloitti hyökkäyksensä kapinointia vastaan vasta järeimmällä mahdollisella tavalla – ”Herra koulunjohtaja Melartinin ehdotus, että Viipurin lukiosta kokonaan jätettäisiin pois pappis- ja teologikasvatus” soti kaikkia kouluasetuksia vastaan, hän kirjoitti. Ajatusta ei saisi päästää toteutumaan, eikä se Porvoon piispan johdolla toteutuisikaan koskaan. Kenelläkään ei ollut uuden eforuksen virkaanastumisesta mitään pelättävää Viipurin läänissä, sillä piispa vaati vain kahta asiaa: että kouluissa opittaisiin asiat kunnolla ja että opetus tapahtuisi Suomen sivistyneitten säätyjen kielellä, ruotsiksi, paitsi saksaa äidinkielenään puhuvien lasten osalta, joita tultaisiin jatkossakin opettamaan saksaksi.

Sitten Alopaeuksen esityksessä seurasi lyhyt Viipurin katedraalikoulun kuvaus vuodesta 1740 aina vuoden 1805 reformiin asti. Toisin kuin Melartin kiitti Alopaeus Viipurin vanhaa koulua hyväksi oppilaitokseksi, josta oli valmistunut kunnollisia papinalkuja. Piispan äskettäin suorittama käynti kaupungin nykymuotoisessa lukiossa ei sen sijaan ollut saanut häntä vakuuttuneeksi uudistetun opinahjon erinomaisuudesta.

Oli ilmeistä, Alopaeus kirjoitti, että kenkä puristi Melartinia siinä suhteessa, että hän pelkäsi lukionsa joutuvan alistetuksi Porvoon lukiolle. Niin ei tietenkään tapahtuisi, vaan molemmat lukiot olisivat samanarvoisessa asemassa Porvoon kapitulin alaisuudessa. Tämän pelkonsa

¹⁷ Originaali edellisessä nootissa mainitussa volyymissä.

vuoksi Melartin oli tehnyt itsensä syypääksi mahdottomaan ehdotukseen, että Turun yliopisto – ja pohjimmaltaan sen varakansleri, Turun piispa – pantaisiin valvomaan Vanhan Suomen kouluja, vaikka alue oli liitetty Porvoon hiippakuntaan. Sehän olisi samaa kuin jos esimerkiksi Pohjanmaan koululaitos alistettaisiin Porvoon piispalle, Alopaeus jyrähti.

Tärkeintä tulevaisuudessa olisi, piispa kirjoitti, että koululaitoksella Suomessa ja Vanhassa Suomessa on yhteinen päämäärä – ”että nuorisolle opettaisiin aitoa Jumalanpelkoa, tervettä kristillistä moraalialia ja tarkkaa tietoa velvollisuuksistaan Jumalaa, esivaltansa, kanssaihmissiään ja itseään kohtaan”. Tämä päämäärän rinnalla oli Melartinin puhe ajatuksen vapaudesta tyhjä fraasi.

Piispa katsoi, että oli luonnollista, että Vanhan Suomen koululaitos mukautuisi muun Suomen koululaitoksen kaltaiseksi ja että myös Viipurin yliopettajat tutkittaisiin tulevaisuudessa samoin perustein kuin Porvoon lehtorit. ”On aivan välttämätöntä, että yliopettajat jakavat lukiolaisille sellaista tietoa ja sellaisten kielten taitoa, että nämä pystyvät toimimaan eri viroissa kotiseuduillaan”. Viipurissakin oli siksi ryhdyttävä kasvattamaan pappeja ja otettava kreikka ja hebrean opetusohjelmaan. Uudeksi teologian oppikirjaksi Alopaeus ehdotti Ernestin ”Theses theologicae” -teosta. Moraalin osalta taas oli Norregaardin ”Natur-Rätt” kaikin puolin suositeltava. Nyt Viipurissa käytännössä oleva Campen uskonopin oppikirja oli aivan sopimaton, mikäli tarkoitus oli opettaa evankelis-luterilaista kristinuskkoa. Sen saattoi tosin täysikasvuinen ihminen lukea ja käsittää teoksen parhaat puolet, mutta pojille sitä ei voinut suositella, sillä koulukirjan piti olla selkeä ja katsomuksiltaan varma.

Koululaitosten yhteensulautumiseen kuului, että Viipurin läänissäkin kateederit vähitellen joutuisivat syntyperäisten oman maan miesten hallintaan, Alopaeus lausui. Kovin keskeisen saksan kielen tilalle oli otettava venäjä ja ruotsi. ”Niiden jotka opettavat venäjän kieltä täytyy todella huolehtia, että oppilaat oppivat puhumaan ja kirjoittamaan tätä kieltä virheettömästi ... Venäjän hyvin tarpeellista kieltä pitää lukea kaikissa luokissa, niin lukiossa kuin muissakin kouluissa”. Virheenä Alopaeus piti myös, että Viipurin lukiossa luettiin Saksan kirjallisuutta, ei yleistä runoutta ja retoriikkaa. Opettajien piti alati muistaa, etteivät ne nuorukaiset, joita he opastivat, ”olleet aiotut kansalaisiksi ja virkamiehiksi johonkin Saksan maakuntaan, vaan Venäjän keisarikuntaan liitettynn Suomeen”. Siksi heidän tuli oppia venäjää hyvin ja myös sitä kieltä, jota kaikki sivistyneet suomalaiset osasivat ja käyttivät virantoimituksessaan, nimittäin ruotsia, eikä suomenkaan kieltä saanut hyljeksiä, koska he välttämättä tulisivat tarvitsemaan sitä.

Magnus Jacob Alopaeuksen kommentit Melartinin kritiikkiin paljastavat, että piispa olisi päättäväisesti yhtenäistänyt Vanhan Suomen ja hiippakuntansa koululaitokset, jos asia olisi jäänyt hänen valtaansa.

Rehtori Melartinin tuntema pelko oli tässä suhteessa todellakin ollut oikeutettu. Viipurin lukio olisi epäilemättä muuttunut Porvoon lukion pienemmäksi jäljennökseksi ja saksan kieli ja kirjallisuus olisi tungettu aikaista vaatimattomampaan asemaan, ainoastaan syntyperäisille saksalaisille annetuksi erityisopetukseksi. Magnus Jacobin ajattelun lähtökohta oli vanhatyyppinen ruotsalainen hiippakuntalukio, joka vain oli sopeutettava muuttuneita olosuhteita vastaavaksi mm. lisäämällä venäjän kieli opetusohjelmaan. Vaikka piispa ei lausunut ajatustaan ääneen, vaikutti hänen kantaansa varmasti myös saksalaisen neologian, järkeisoppisen teologisen suuntauksen pelko, yhtä paljon kuin hänen julkilausumansa halu istuttaa oppilaisiin yhteenkuuluvuuden tunnetta siihen kotimaahan, jossa he tulisivat myöhemmin toimimaan.

Kuten Marjatta Hietala on huomauttanut, puhuivat kiistan osapuolet toistensa ohi. Melartin hyökkäsi promemoriassaan kiivaimmin itse hallinnollista muutosta vastaan, kun Alopaeus taas puhui uskonnon ja moraalien opetuksen tilasta Viipurin läänissä.¹⁸ Tästä syystä kiistan nimittäminen ”kulttuuritaisteluksi” on oikeastaan liian juhlahan nimikkeen käyttöä. Osapuolet edustivat kuitenkin selvästi eri maailmankatsomuksia useilla aloilla. Merkille pantavaa on Melartinin kosmopoliittisuus, joka Vanhan Suomen koulukysymyksessä peri voiton Alopaeuksen patriotismista.

Aiheemme kannalta on kiinnostava Porvoon tuomiokapitulin kesäkuun 14. p:nä 1815 antama lausunto hiippakunnan koululaitoksesta.¹⁹ Raportin ensimmäinen allekirjoittaja oli piispa Magnus Jacob Alopaeus, mutta se ei enää – kuten edelliset muistiot – ole laadittu hänen käsialallaan. Ilmeisesti nuoremmat voimat olivat hoitaneet itse kirjoitustyön, kun taas piispa oli tyytynyt antamaan yleiset suuntaviivat kuvauksen laatimiselle.

Lausunto pohjautuu melkoisesti kenraalikuvernööri Barclay de Tollylle vuonna 1809 annettuun raporttiin, mutta se on sitä yksityiskohtaisempi ja elävämpi, antaen varsin monipuolisen kuvan koululaitoksen todellisesta toiminnasta. Se käsitteli Porvoon lukion osalta eri lehtoreiden opetusaloja kuvaten tarkkaan, mitä oppikirjoja teologian, matematiikan, Raamatun kielen, historian ja kaunopuheisuuden lehtorit käyttivät opetuksessaan.²⁰ Pedagogisesti merkittäviä ovat raportin huomiot oppilaiden kypsytydestä. ”Kokeneet opettajat tietävät, ettei yleistä sääntöä ole olemassa, milloin oppilas voidaan siirtää luokalta toiselle. Joskus täytyy kaiken uhalla kokeilla, eikö siirto rohkaisisi hidasta oppilasta jännittämään voimiaan ja yrittämään paremmin, joskus taas pitää jättää lahjakas oppilas luokalle, jotta hän vakiintuisi enemmän ja selviäisi

¹⁸ Marjatta Hietala (1982), s. 159.

¹⁹ VA, Koulukomissiot. Saapuneita muistioita ja ehdotuksia 1815. Eb 1–5, lausunto n:o

5.

²⁰ Arvid Hultin (1920) I, s. 262–263.

sitäkin paremmin siirrosta myöhemmin. Kaikkea tätä täytyy pohdiskella erikseen joka luokassa, eikä asiasta voi säätää millään yleisellä määräyksellä". Ja myöhemmin sanotaan mietinnössä: "Jos määrätään, että koulussa pitää viipyä täsmälleen määrävuodet, katoaa kaikki ahkeruus ja kilpailu koulutyöstä. Vain silloin tieteitä harrastetaan todellisella vakavuudella, kun vain ahkeruus ja taito ratkaisevat, miten pian opinnot saatetaan loppuun, oli sitten kysymys tavallisista kouluista, lukioista tai akatemiasta taikka jostakin seminaarista".

Varsin yllättävästi raportti otti sitten kurikysymyksen käsiteltäväksi, ja lukija voi vain aavistella Porvoon lukioon mahdollisesti tässä suhteessa kohdistettua arvostelua esityksen syyksi. "Jotkut puhuvat järjettömästi halventavista rangaistuksista ja haukkumasanoista, aivan kuin ne esiintyisivät yleisesti kouluissamme: he haluavat myös vihjaista, että näissä kouluissa luullaan, että uskonto ja moraali ovat ainoastaan kivia oppilauselmia". Näiden arvostelijoiden pitäisi mietinnön kirjoittajan mukaan esittää selviä todistuksia väitteilleen eikä tyytyä ylimalkaiseen ja yliampuvaan kritiikkiin. "Ei kukaan, joka tuntee opetuslaitostamme, halua koskaan, että kurinpito akatemioissa, lukioissa ja kouluissa järjestetään sotilaalliseen tapaan". Näin käsitys lempeästä mutta määrätietoisesta pedagogiikasta jää loppuakordiksi Magnus Jacob Alopaeuksen pitkäaikaiseen kasvatustieteelliseen tuotantoon, sillä vuoden 1815 raportin jälkeen hän ei enää kirjoittanut mitään tältä alalta.

22. Teologi

Edellä olemme nähneet, kuinka Magnus Jacob Alopaeus oltuaan 1780-luvun alkupuolelle ammatiltaan matemaatikko muuttui teologian lehtorinviran saatuaan jumaluusoppineeksi. Kun matematiikka oli ollut hänen elämässään vain tiettyyn ajanjaksoon liittyvä kutsumus, muodostui teologiasta Magnus Jacobille elämän läpi ulottunut tärkeä pääharastus.

Askel luonnontieteistä jumaluusoppiin oli 1700-luvun jälkipuoliskolla lyhyt ja tavallinen. Niin professorit kuin lehtorit siirtyivät yleisesti urala edetessään muista oppiaineista niitä tuottoisempiin teologisiin oppituoleihin. Luonnontieteiden ja teologian välillä vallitsi vielä valistusajan protestanttisessa kulttuuripiirissä erittäin mielenkiintoinen vaikutussuhde ensinmainittujen vaikuttaessa laajalla rintamalla jumaluusopilliseen ajatteluun. Johan Browallius, joka edusti ”luonnollista teologiaa” Turun akatemiassa, yritti Christian von Wolffin hengessä selittää Raamatun ihmeitä luonnontieteellisen ajattelun perusteella. Luonnollisen teologian kannattajia ahdistivat kuitenkin toisaalta puhdasoppineet, toisaalta radikaalit deistit, ja tässä ristitulessa heidän oppinsa oli melko epäitsenäistä kompromissien tekoa eri äärimmäisyyksien välillä.

Magnus Jacob Alopaeuksen uskonnollinen tausta on etsittävä savolaisen pappiskodin ilmapiiristä, jossa oli pietistinen piirre. Hänen opintoajaltaan Turusta on säilynyt yksi saarna vuodelta 1761, joka ilmaisi suurta uskonnollista paatosta (vrt s. 53–54 tässä teoksessa). Se osoittaa selvästi, että matematiikan opiskelijan olemuksessa oli – kaiken järjeisuskoisuuden rinnalla – aimo annos radikaalia pietististä herännäisyyttä, joka ei voinut olla muuta kuin isänkodin perintöä. Ulkonaisestikin saarna oli taidokkaasti rakennettu kymmenine viittauksineen Raamattuun, jotka todistavat pyhän kirjan hyvää tuntemusta 18-vuotiaan saarnamiehen osalta.

Seuraava Magnus Jacob Alopaeuksen teologisen ajattelun näyte sisältyi niihin teeseihin, joita hän puolusti joulukuun 12. pnä 1769, hokies-

saan matematiikan lehtorin virkaa Porvoon lukiossa. Väittämistä oli neljä teologista ja ne liittyivät hyvin läheisesti mainitsemamme saarnan aihepiiriin. Teologiset teesit olivat seuraavat:

- Alopaeus totesi ihmisen menettäneen syntiinlankeemuksessa kaiken voimansa pyrkiä kääntymykseen.
- Hän käsitteli vanhurskauttamisen kahta puolta, synnistä vapauttamista ja Kristuksen ansion omaksi ottamista.
- Hän totesi vanhurskautetun uskon tulevan näkyviin rakkaudessa, mutta omat uhrin eivät vanhurskautaneet, vaan yksin Kristuksen uhrikuolema.
- Hän esitti näkemyksensä kirkkoisä Augustinuksen ja harhaoppisten väittelystä.¹

Samantapaisen, mutta paljon perusteellisemmän ryhmän väittämiä Magnus Jacob Alopaeus esitti pyrkieessään teologian lehtorin virkaan kesäkuun 8. p:nä 1785. ”Theses Theologicae controversias recentissimas potissimum attingentes” oli käsinkirjoitetun väitöskirjan nimi.² Alopaeus aloitti teesinsä puhumalla siitä, minkä ihminen voi luonnollisella järjellään käsittää uskonnosta. Tämän jälkeen hän korosti Raamatun tekstien jumalallista alkuperää, mikä koski myös apokryfisiä kirjoja. Viitaten 2. Kor. 3:6 jakeeseen ”sillä kirjain kuolettaa, mutta Henki tekee eläväksi” Alopaeus vaati luopumaan sokeasta kirjainuskovaisuudesta ja tarkastelemaan Jumalan sanaa harkiten ja pohdiskellen, ei liian tunteenomaisesti, sillä sellainen veisi kohta ”täyteen pimeyteen”. Näin hän oli väitöskirjassaan lyönyt lukkoon vakaumuksen, että Raamattu oli Jumalan ilmoitusta, mutta sanonut samalla, että sitä ei pitänyt ottaa kirjaimellisesti, vaan tarkastella mitä huolellisimmin ihmisen oman käsityskyvyn avulla. Tästä näkemyksestä lähtien Alopaeus jakoi filosofit lampaisiin ja vuohiin, kiittäen niitä, jotka positiivisessa hengessä puolisivat kristinuskon totuuksia ja moittien sellaisia, jotka muka valistusta edustaen hyökkäsivät uskonnon kimppuun ymmärtämättä, mitä hyvää olivat siltä saaneet. Puolustaessaan Vanhaa Testamenttia Alopaeus nimenomaan sanoi liittyvänsä J.S. Semlerin vastustajiin ja tukeutuvansa monin paikoin M. Chemnitziin.³

Magnus Jacob Alopaeuksen uran matemaattinen alkupuoli vaikutti sängen syvästi hänen uskonnonnollisiin näkemyksiinsä, joissa esiintyi järjen ja loogisuusperiaatteiden korostamista. Luennoidessaan logiikkaa matematiikan lehtorin ominaisuudessa hän suositteli mm. Leibnitzin ja

¹ Käsitelty edellä s. 67. Katso myös *Helvi Jousmäki*, Porvoon lehtorikapitulin jäsenyyys vuosina 1723–1870, s. 30.

² Säilynyt liitteenä RA, Borgå konsistorium till Kungl. Maj:t 1789–1795. Päiväämätön kirjelmä, joka on merkitty saapuneeksi 14.4. 1790.

³ Em. teesit ja *Koskenvesa* (1963), s. 40.

Wolffin sekä heidän ruotsalaisen adeptinsa Nic. Walleniuksen teoksia.⁴ Vastaavasti Alopaeus pani luonnoidessaan myöhemmin teologiaa painoa järjellä käsittämisen tärkeyteen. On täysin selvää, että hän opillisissa suhteissa liittyi Christian von Wolffin moniin kannattajiin Suomessa. Se näkyy esim. Magnus Jacobin kirjastosta. Säilyneen luettelon mukaan käsitti tuo noin 950-niteinen kirjakokoelma kaikkiaan kymmenen Wolffin teosta, kun muiden auktoreiden teoksia oli keskimäärin 1–3.⁵

Järkeisoppisuuden rinnalla Magnus Jacob esitti julistuksessaan vaatimuksia elävästä uskosta ja todellisesta parannuksesta, joita eräät tutkijat ovat pitäneet osoituksina ortodoksiasta⁶, mutta jotka itse asiassa ovat puhdasta pietismää. Mainitussa kirjaluettelossa on runsaasti pietististen kirjailijain teoksia, mm. kaikkiaan viisitoista Rambachin kirjaa, seitsemän Spenerin kirjoittamaa teosta ja viisi Johan Friedrich Freseniuksen kirjaa.⁷ Ikävä kyllä luettelo on niin kaavamainen, ettei siitä voi saada selvää mitä teoksia tarkoitetaan.

Paremmen kuvan Magnus Jacob Alopaeuksen teologisesta lukeneisuudesta saa hänen tekemästään pitkästä muistiinpanosta ”Anvisning på mycket berömde böcker in Theologicis”.⁸ Mielipiteitä, joita hän tässä lähteessä esittää, ei voi pitää itsenäisinä, sillä ne on saatu saksalaisesta professori Kösterin julkaisemasta ”Neuesten Religions Begebenheiten” -sarjajulkaisusta, tarkemmin sanoen sen vuosikerroista 1778–1789. Kun myönteisessä mielessä esitetyllä referaatillakin on arvonsa, kuvailemme vähän Alopaeuksen lukuhedelmiä saksalaisen aikauskirjan äärellä.

Erityisen arrogantti on Magnus Jacob Alopaeus heti alussa esitellessään Steinhartin teosta ”System der reinen Philosophie oder Glückseligkeitslehre des Christenthums” (Frankfurt an der Oder, 1778). Hän kirjoittaa: ”Pelkkää roskaa! Kirjailija väittää, ettei kristinusko lopultaakaan ole muuta kuin luonnollinen uskonto, jonka Kristus on kaikessa puhtautessaan esittänyt. Tässä valossa Steinhart selittää Raamattua aivan kuten itse haluaa”.

Vuoden 1779 aikakauskirjasta Magnus Jacob noteerasi, että tohtori Semler ja vielä räikeämmin tohtori Bahrtdt olivat ajamassa naturalismin eli kuten hän myös kirjoitti sokratelaisuuden asiaa Saksassa. Tällä merkinnällä kirjoittaja tarkoitti ns. uutta teologiaa eli neologiaa, jonka selvimpanä edustajana on juuri pidettävä Johann Salomo Semlerii (1725–1791), joka toimi vuodesta 1753 teologian professorina Hallessa ja professori Karl Friedrich Bahrtdtia (1741–1792), joka oli tuohon ai-

⁴ HYK, Alopaeusten kokoelma. Filosofiaa III. M.J. Alopaeuksen logiikan luennot 1777, 1781 ja 1784.

⁵ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjaluetteloita. M.J. Alopaeuksen kirjaston luettelo.

⁶ Eric Anthoni, Jacob Tengström och stiftsstyrelsen i Åbo stift I (1928), s. 35, II s. 55.

⁷ Em. kirjaluettelo. Ks. myös Koskenvesa (1963), s. 41.

⁸ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjaluetteloja. Kirkkohistoriaa.

kaan Dürkheimin superintendenttinä. Semler veti ensimmäisenä valistusideoista täydet johtopäätökset, todisti Vanhan ja Uuden Testamentin syntyneen pitkän kirjallisen kehityksen tuloksina ja hylkäsi siihenastiset teologiset dogmit haluten kehittää niiden tilalle vapaamuotoista deististä uskonnollisuutta. Juuri vuonna 1779 hän kuitenkin ryhtyi vastustamaan nuorempaa ja vieläkin radikaalimpaa Bahrtdia kiistakirjasella "Antwort auf das Bahrdtische Glaubensbekenntniss" ja kiistaan sekaantunutta Gotthold Ephraim Lessingiä pamfletilla "Beantwortung der Fragmente eines Ungenannten". Tätä kiistaa seuraten siis Magnus Jacob Alopaeus alkoi tehdä muistiinpanoja mainiosta saksalaisesta aikakauskirjastaan.

Vuoden 1780 "Neuesten Religions Begebenheiten" -julkaisusta Magnus Jacob Alopaeus poimiskeli esiin koko joukon Bahrtdin esiintymisen aiheuttamaa teologista pamflettikirjallisuutta. Erityisellä ilolla hän pani merkille, että Lessingin laatima deistinen kiistakirjanen oli saanut tohtori Christian Wilhelm Franz Walckin julkaisemaan teoksen "Kritische Untersuchung vom Gebrauch der heiligen Schrift unter den alten Christen in der vier ersten Jahrhunderten" (1779), jossa Semlerin koulukunnan tekemät asiavirheet paljastettiin. Pian myös Magnus Jacob Alopaeus saattoi merkitä, että paras kiistakirjanen Bahrtdin uskontunnustusta vastaan oli Johann Friedrich Jacobin "Des Herrn Dr Bahrds Glaubensbekanntniss mit Anmerkungen" (1780).

Vuoden 1782 aikakauslehdestä Alopaeus totesi että siitä oli löydettävissä hyvä katsaus neologisten oppien esiinkasvuun Saksassa. Seuraavasta vuosikerrasta 1783 löytyi teos "Von der Eingebung der Heiligen Schrift", joka ilahdutti lukijaa, koska sekin suuntautui Johann Salomo Semlerin vastaan. Samasta aikakauskirjasta näkyi Alopaeuksen silmään myös eräs arviointi Göttingenin professorin Johann David Michaelisin "Erklärung der Begrabnis- und Auferstehungs Geschichte Christi" -teoksesta (1783), joka sisälsi todistuksia evankelistojen kuvauksien syntyyn vaikuttaneesta inspiraatiosta, mitä ei näin historiallisesta aiheesta lukijan mielestä ensi arviolta osannut odottaa.

Alopaeuksen muistiinpanot sisältävät näin polemiikkia historialliskriittistä Raamatuntulkintaa vastaan, joka muuttuu kauhistukseksi hänen törmätessään anonyyminä julkaistuun teokseen "Versuch einer Anleitung zur Sittenlehre für alle Menschen, ohne Unterschied der Religionen" (4 osaa, Berliini 1783–1784) siitä esitetyn arvostelun muodossa. "Keine Sittenlehre ohne Religion" hän huudahtaa lehden arvostelijaa siteeraten, sillä yleinen uskonnosta riippumaton moraalioppi oli hänen mielestään mahdoton. Myöhemmin hän sanoo tätä teosta "naturalistiseksi tai oikeammin ateistiseksi" ja tietää sen kirjoittajaksi berliiniläisen papin Schultzin.

Vähää myöhemmin Alopaeus pani merkille, että tohtori Bahrtdi oli taas ollut vauhdissa ja julkaissut kerrassaan häpeällisen tuotteen "Briefen über die Bibel im Volkston", joka oli onneksi saanut huonon vas-

taanoton. Hän katsoi, että oli aivan väärin luulla, että Kristus ja apostolit olisivat pyrkineet mukauttamaan julistustaan juutalaisten ja muiden kuulijoittensa ennakkoiluoihin sopivaksi, kuten neologit väittivät. Kaksinkertainen lukutapa – ”den dubbla läsarten” – oli Raamatun tutkimuksessa epäilyttävä menetelmä: Pyhä kirja ei Alopaeuksen mielestä voinut olla samalla kertaa historiallinen lähde jota oli tarkasteltava kuten muitakin lähteitä, ja Jumalan aitoa sanaa.

Käsitellessään vuoden 1786 kohdalla vasta ilmestynyttä teosta ”Dialogen zur Erläuterung der Bibel für gebildete Leser” (Leipzig 1785) Magnus Jacob kirjoitti: ”Kun haluamme estää uskonnon joutumisen halveksituksi, ei ole mitään syytä hylätä koko Raamattua, sillä siinä on koko kristillinen uskontomme. Sitä voi selittää terveen järjen avulla, mutta ei sillä tavalla, kun puheena olevassa teoksessa tapahtuu”. Ja vähän myöhemmin Alopaeus merkitsi paperiinsa: ”Kuinka sopimatonta ja vahingollista on esittää Raamatunhistoria, erityisesti Vapahtajamme historia romaanin muodossa, kuten eräs pappi Johann Conrad Pfenninger ja vielä pahemmin kuuluisa tohtori Bahrdr ovat tehneet, ilmenee Relig. Begebenheiten vuoden 1786 niteestä sivulta 543 eteenpäin.”

Vuoden 1788 kohdalla Alopaeus sanoo erään teoksen arvostelua lukiessaan, että ”arvostelija sanoo, että sen joka haluaa tietää lyhyesti, kuinka sokratelaisuus ja deismi ovat levinneet ympäriinsä, ketkä työskentelevät tuon opin levittämiseksi, ja ketkä ovat vastaan, pitää lukea tämä lyhyt kirjanen”. Hän riemastuu myös todetessaan, että Saksassa oli vuonna 1788 ilmestynyt viiltävä satiiri nimeltä ”Materialien zur Geschichte des Sokratismus”, jossa uuden opin kannattajia pideltiin pahoin, jossa ”väitettyä valistusta, salaseuroja jne.” kuvattiin ironian aseina.

Tähän tapaan siis Magnus Jacob kommentoi Saksassa 1770- ja 1780-luvuilla riehunutta teologista kiistaa. Voimme kysyä, tekikö hän sen tuoreeltaan vai myöhemmin aikakauskirjan vuosikertoihin nojaten. Vastaus on, että muistiinpanot ovat vasta myöhemmältä iältä, ehkä vasta 1810-luvulla tehty, mikä voidaan päätellä paitsi käsialasta myös siitä, että eräässä kohdassa on viittaus aikakauskirjan vuoden 1807 numeroon. Käsitystämme vahvistaa piispa Alopaeuksen helmikuun 22. p:nä 1814 pojalleen Karl Eliakselle Turkuun lähettämä kirje, jolla hän tilaa jatkoon professori Kösterin ”Die neuesten Religions Begebenheiten mit unpartischen Anmerkungen” -teosta vuosilta 1798–1800 ja sanoo vielä, että ne kaksikymmentä osaa, jotka hänellä oli lukion kirjastossa, kattoivat ajan 1778–1797.⁹

Kuitenkin on perin luultavaa, että Alopaeus tunsikin, vaikka epämääräisemmin, uuden teologian tulon jo 1770- ja 1780-luvuilla. Siihen viittaa Porthanin kirje Göttingenistä vuodelta 1779, jossa kirjoittaja sanoo ylistävänsä Johann David Michaelisin Raamatuntutkimuksia, vaikka tie-

⁹ HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeenvaihtoa.

täähän ystävänsä suhtautuvan niihin nyrpeästi. Että historiantutkijana kriittinen Magnus Jacob Alopaeus ei hyväksynyt lähdekritiikin soveltamista Raamattuun, näyttää näin varsin ilmeiseltä jo alusta pitäen.

Alopaeuksen kielteinen suhde uuteen teologiseen tutkimukseen lähti paljolti hänen pietistisistä peruskatsomuksistaan. Niistä ovat näkyvin osoitus hänen saarnansa, joita on säilynyt kaikkiaan 170 kappaletta ajalta 1776–1815.¹⁰ Otamme näistä monista saarnoista tarkastelun kohteeksi yhden, jonka Magnus Jacob on pitänyt suomeksi Porvoon kirkossa pyhäin miesten päivänä 6. p:nä marraskuuta 1785, siis melko pian teologian lehtoriksi tulonsa jälkeen. Saarna käsittää 25 tiheään kirjoitettua sivua ja on nopeastikin esitettyä varmaan kestänyt tunnin ajan.

Kuten aiheeseen kuului, aloitti saarnaaja kuolleiden päivän tunnelmista kertoen pyhien parissa vallitsevasta autuuden tilasta. Nämä autuudet olivat kestäneet erityisen koettelemuksen, Alopaeus sanoi, nimittäin voittaneet sielussaan synnin. Tavallista oli puhujan mielestä, että ihmiset eivät niin tehneet vaan lankesivat päinvastoin syntiin ja elivät siinä, ja siksi oli Jumala auttanut heitä ainoan poikansa Jeesuksen Kristuksen kautta. Kukaan ei ollut vapaa synnistä, ”sillä laki on hengellinen vaan me olemme lihalliset, synnin alle myydyt”, saarnamies todisti lainaten Paavalin korintolaiskirjeen 7:14:a.

Synnistä vapautuminen edellytti herätystä, Alopaeus sanoi. ”Nijn kauan kuin ei hän oikiassa kääntymisessä ole saanut Christuxen tähden hänen syndinsä andexi, niin hän vielä on kadotuxen ja lain kirouxen alla”, hän sanoi. Synnintuntoon tuleminen johti pelastuksen kaipuuseen ja oli uskonnon ydin, sillä siitä seurasi parannus ja kristillinen elämä. Tämä perusajatus Magnus Jacob Alopaeuksen saarnassa on erittäin pietistinen ja se ilmenee hänen muistakin saarnoistaan.

Alopaeuksen saarnataito perustui kirkkoherra Johan Möllerin teokseen ”Om ett rätt predikosätt”, josta on säilynyt 80 sivun pituinen yhteenveto, joka on tehty Magnus Jacob Alopaeuksen käsialalla joskus 1760-luvulla.¹¹ Teoksen alussa sanotaan, että saarnaajan oli ennen muuta ajateltava kuulijoitaan, jotka olivat järkeviä ihmisiä, vaikka luonnostaan synteihinsä vajonneita. Saarnan oli tähdättävä herätyksen aikaansaamiseen sinänsä hyvin erilaisten kuulijoiden sieluissa. Möllerin – ja häntä jäljentävän Magnus Jacob Alopaeuksen – mukaan saarnan oli itsestään selvästi etsittävä sisältönsä Raamatusta, vaikkakin kieliasultaan vapaasti siihen nojautuen. ”Laki ja evankeliumi ovat ne pääosat, joista Jumalan sana koostuu, ja siksi pitää juuri niitä korostaa ennen muuta joka saarnassa”, on Magnus Jacob alleviivannut Möllerin tekstissä, ja kaikesta näkyy, että hän todella noudatti tätä kehoitusta. Lisäksi

¹⁰ VA, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran kokoelmat C 4.

¹¹ VA, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran kokoelmat A 3. Pantu arkistossa Johan David Alopaeuksen nimiin.

Möller katsoi, että saarna ei saanut olla vaikeatajuinen ja oppinut eikä missään tapauksessa pelkkää moraaliopin julistamista. ”Luonnollista teologiaa” piti oppikirjan tekijä silti sallittuna ja sopivana, koska se vaikutti moniin kuulijoihin.

Möllerin oppikirja sisälsi tämän lisäksi suuren määrän käytännöllisiä neuvoja saarnaamisen taidossa, joiden vaikutusta voi löytää Magnus Jacobin saarnateksteistä. Keskeistä näissä ohjeissa oli vaatimus hyvästä ja sujuvasta, vapaasti esitetystä saarnasta, jonka piti kulkea ”sydäimestä sydämeen” ilman kangertelua tai hiuksenhalkomista. Juuri tässä suhteessa Magnus Jacob muodostui ajan mittaan perin ankaraksi opettajaksi hiippakuntansa papeille, sillä hän vaati että saarnaajan oli osattava esityksensä ulkoa, jotta se ei tekisi sisältä luetun vaikutusta ja pilaisi näin itse asiaa. Tunnettu on hänen kiistansa vuonna 1816 Porvoon seurakunnan nuoren apupapin Gardbergin kanssa, mikä johtui viimeksimainitun tavasta lukea saarnojaan sisältä.¹² Vain äärimmäistapauksessa oli sisäluku sallittava, kirjoitti piispa nuorelle papille: ”Te tiedätte hyvin mitä evankelisia totuuksia täytyy esittää perusteellisesti ja selvästi, jotta varmat syntiset heräisivät Jumalan armosta parannuksen tekoon, tulisivat elävään uskoon Kristuksessa ja jotta uskollisetkin yhä vahvistuisivat vakaumuksessaan ja kristillisten hyveiden harjoituksessa. Sellaista ei voi saavuttaa saarnoilla, jotka sisältävät vain moraalikehoituksia, jotka eivät tule yhtään paremmiksi vaikka niihin liittäisikin jonkin otteen Raamatusta, ja siitä, että lopuksi tulee maininneeksi myös usko-sanan siinä mielessä, että se näkyy hyvinä toina. Ei, vaaditaan meiltä evankeliumin julistajilta, että saarnaamme Kristusta, jonka Jumala on meille lähettänyt, viisauden, oikeudenmukaisuuden, pyhityksen ja autuaaksitulemisen antajaa. Eikä yhtään näistä seikoista saa antaa unohtua”.

Magnus Jacob Alopaeus joutui toden teolla vastakkain saksalaisen neologian kanssa tarkastusmatkallaan Viipurin lääniin 1811–1812, kuten olemme nähneet tätä matka käsittelevästä luvusta. Fabian Steinheimin reaktio ja Alopaeuksen vastaus siihen kuvastavat hyvin piispan voimakasta antipatiaa tätä deististä teologista suuntausta kohtaan. Suuren kirpeyden suhtautuminen sai, kun kysymyksessä oli teologiset seminaarit, erityisesti Turun yliopistossa vuodesta 1806 lähtien toiminut teologien seminaari.

Jo Porvoon valtiopäivillä 1809 Magnus Jacob Alopaeus oli huomauttanut, että Saksassa teologiset seminaarit ”olivat luopuneet tunnustuksestaan” ja ”sekä suullisesti että kirjallisesti levittäneet kaikenlaisia naturalistisia harhaoppeja”.¹³ Hänen kielteinen suhtautumisensa Turun teologiseen seminaariin on valaistu toisaalla tässä kirjassa, ja tällä koh-

¹² Magnus Jacob Alopaeuksen kirjekonsepti 23.12. 1816 Gardbergille. HYK, Alopaeusten kokoelma. Konsistorin asiakirjoja 3.

¹³ *Eric Anthoni* (1928), II, s. 56.

din riittää siksi viitata Alopaeuksen asennoitumiseen teologiseen taustaan. Turun piispa Jacob Tengström ajoi hankkeellaan seminaarin parantamiseksi filosofisesti suuntautuneen pappiskasvatuksen asiaa valistuksen hengessä, kun taas Alopaeus ja eräät muutkin suomalaiset pappismiehet halusivat pitäytyä puhtaasti tunnustukselliselle linjalle. Porvoon tuomiokapitulin lausunnossa vuodelta 1813 seminaarikysymyksessä¹⁴ sanotaankin, että oli tärkeää, että ”tässä opinahjossa visusti varottaisiin kaikkea sellaista, joka herättää kylmäkiskoisuutta Pyhää Kirjaa ja siinä esitettyä kristillistä oppia vastaan”. Oli myös tärkeää, että ”siveysoppi ei sisältäisi vain sitä, mitä voi käsittää järjellä, vaan että se noutaisi ohjeensa, perusteensa ja syynsä Pyhästä Kirjasta, ja että nämä ohjeet sitten selitettäisiin terveen järjen avulla, kuten kaikkia muitakin kirjoja luetaan ja selitetään”. Ja vastauksessa sanotaan vielä, että oli varottava, ettei seminaarissa opetettavista saarnoista tehtäisi vain moraalille perustuvia puhetaidon näytteitä, ”vaan että ne myös noutaisivat voimaa, elämää ja henkeä uskontomme pääperusteesta eli pelastusopista, jota ilman ei ole olemassa varmaa perustaa tai pyrkimystä velvollisuuksien huolelliselle täyttämiselle”. Näin Magnus Jacob Alopaeus, joka oli lausunnon pääasiallinen laatija, ilmoitti tässäkin kysymyksessä teologisen perusnäkömyksensä.

¹⁴ VA, Koulukomissiot. Saapuneita muistioita ja ehdotuksia 1815. Eb 1–5. Porvoon tuomiokapituli 16.9. 1813.

VII Epilogi

23. Kuolema ja jälkimuisto

Huhtikuun 2. p:nä 1815 Magnus Jacob Alopaeus seisoi Leppävirran uuden kirkon saarnastuolissa pitämässä puhetta, jolla tämä vastavalmistunut Herran temppeli otettiin käyttöön entisen, liian pienen kirkkorakennuksen tilalle. Vihkiäiset oli yhdistetty tavanmukaiseen piispan-tarkastukseen, ja ilokseen piispa saattoi kristinopin tietoja kuulustellessaan todeta, että sekä vanhat että nuoret osasivat katekismuksensa hyvin ja että papisto, ennen muuta rovasti Gabriel Krogius, oli paikkakunnalla rakastettu ja kunnioitettu.¹

Edellisenä päivänä, käydessään kirkonarkistossa läpi seurakunnan papereita, piispan käteen oli sattunut Leppävirran syntyneiden luettelo, joka oli laadittu hänen isänsä, kirkkoherra Johan David Alopaeuksen kiemuraisella käsialalla. Se alkoi vuodelta 1743 ja ensimmäisten merkin-tojen joukossa oli maininta, että seurakunnan paimen ja hänen vaimonsa olivat saaneet pojan, perheen ainoan, jolle oli annettu nimi Magnus Jacob.

Tuosta iloisesta kastetilaisuudesta Tukholmasta kotiutuneen pienen perheen parissa Kallaveden äärellä oli kulunut jo 72 vuotta, ja vanhus, joka huomenna valmistui vihkimään Leppävirran avaran, uusklassisen kirkkorakennuksen, tunsu kirkonkirjan merkintää lukiessaan, että pian kirjoitettaisiin toiseen kirkonkirjaan Porvoon kaupungissa aivan toisenlaisella käsialalla ilmoitus hänen kuolemastaan ja hautaamisestaan. Ajatus kaiken katoavaisuudesta oli pyörinyt hänen päässään voimakkaana viime syksystä alkaen, kun hänen silmäteränsä ja vanhin poikansa, Pehr Johan Alopaeus, oli kannettu kirkkomaan multiin kesken uraansa kuolleena. Avoimen haudan äärellä oli vanhuksen kuultu lausuvan: ”Pehr, tulen kohta perästä”, ja hänen elämänhalunsa oli monen

¹ VA, Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Piispan-tarkastuspöytäkirjoja v. 1813, 1815–1816. C.f.4.

tuttavan ja lähiomaisen mielestä tuosta päivästä lähtien kadonnut ja mieli kääntynyt tuonpuoleisiin.

Kieltämättä Magnus Jacob Alopaeus oli kuitenkin ollut pitkään aika terve ja hyvässä kunnossa. Hän puhui terveydentilastaan avoimimmin kirjeissään kaukaiselle kirjeenvaihto- ja ikätoverilleen oikeusneuvos Carl Ziervogelille Tukholmaan. Vielä vuonna 1812 päivätyssä kirjeessä piispa oli sanonut terveytensä olevan, vähäisiä vanhuudenoireita lukuunottamatta, lujan ja hyvän.² Vuotta myöhemmin on tilanne jo hiukan heikompi, sillä piispaa vaivasi ajoittainen pahoinvointi sekä säätilojen vaihtuessa kiusallinen särky oikeassa kädessä.³ Muista sairauksista emme tiedä, mutta varmaa on, että piispa tunsi hiljalleen heikkenevänsä. Fyysillinen vanheneminen jatkui tasaista tahtia, mutta silminnäkijät katsoivat, että hän selvisi jännittämällä voimiaan hyvin tehtävistään aina vuoden 1817 keväällä pidettyyn pappeinkokoukseen asti.

Muutoin oli Magnus Jacobin viime vuosia piispanvirassa leimannut itsepintainen ahkeruus ja jyrkkä, vaateliias velvollisuudentunto. Aikalaisten käsityksen mukaan hän ei lainkaan pehmennyt luonteeltaan, ennenkuin viime vuotenaan, vaan seisoi seurakuntansa edessä tosin hampaattomana ja kutistuneena, mutta kuitenkin käskevänä ja varmana. Hänen olemuksensa kielteinen ja vanhoillinen puoli oli 1810-luvulla korostunut, eikä häneltä puuttunut vihamiehiä ja pilkkaajia niin Turussa kuin pääkaupungiksi korotetussa Helsingissä. Lämpimämmän puolensa piispa päästi näkyviin vain pilkahduksittain ja yleensä vain ollessaan tekemisissä koululaisten tai rahvaanmiesten ja -naisten kanssa. Kansan seurassa, sen kieltä puhuessaan ja sen sydämistä vastakaikua saadessaan Magnus Jacob tunsi yhä olevansa tehtäviään täyttävä pappismies, ja tällöin hänen kuiva äänensä sai lämpimämmän soinnun. Erityisen valtava oli hänen vastaanottonsa ollut Vanhan Suomen puolella, jonka rahvas ei ollut sataan vuoteen nähnyt kotimaista piispaa. Siellä Magnus Jacob Alopaeuksen suuri visitaatiomatka oli kääntynyt voittokuluksi, jonka kaltaista kirkollista tapahtumaa ei ennenmin eikä myöskään myöhemmin noilla seuduilla ollut nähty eikä kuultu.

”Yhtä vaikeaa kuin on löytää laivaa meren aavoilta, yhtä arvaamaton on piispan tie hiippakunnassaan”, oli Gustaf Mauritz Armfelt kirjoittanut Magnus Jacob Alopaeukselle vuonna 1812 etsittyään piispaa turhaan tämän asunnosta. Alopaeus oli todella matkusteleva kirkonmies, joka ei pelännyt tien rasituksia eikä majapaikkojen epämukavuutta kulkiessaan pitkin ja poikin Suomen itäistä hiippakuntaa tiheillä tarkastusmatkoillaan. Se kirkonvihkiminen Leppävirralla, josta aloitimme tämän luvun, oli osa helmikuun alussa vuonna 1815 alkanutta suurta pohjoista visitaatiomatkaa, joka lähti liikkeelle Liperistä ja Kiteeltä jatkuen Ilomantsin, Pielisjärven ja Nurmeksen kautta Leppävirralle. Saman vuo-

² Kirje Ziervogelille 8.4. 1812. HYK, Alopaeusten kokoelma. Kotelo ”Kirjeitä”.

³ Kirje Ziervogelille 16.3. 1813. Ibid.

den kesänä Magnus Jacob Alopaeus kävi läpi joukon Uudenmaan seurakuntia ja keväätalvella vuonna 1816 hän vieraili Etelä-Savossa kulkien Mäntyharjulta Juvalle ja sieltä Puumalaan. Kun mainitsemme, että Alopaeus oli jo paljon ennen Leppävirran matkaansa ehtinyt vuonna 1813 kulkea Loviisasta alkaen läpi koko Kymenlaakson, voimmekin hyvällä syyllä väittää, että hän – jos otamme vuosien 1811–1812 tarkastusmatkan Viipurin lääniin mukaan kuvaan – oli yhdeksänä piispuusvuotenaan todella käynyt hiippakuntansa joka kolkalla.⁵

Yhtä ahkera kuin Magnus Jacob oli matkoilla, yhtä uutterasti hän istui kotikapitulin istunnoissa päättämässä hiippakunnan kirkollisista asioista. Piispa Alopaeus ajoi itsenäisesti pappisnimityksiä hiippakunnassaan senaatin ohii, yrittäen vaikuttaa suoraan Pietarissa esittelyä hoitavaan Suomen asiain komiteaan, myöhempään valtiosihteerinvirastoon. Monta kertaa virasto ottikin saman kannan kuin piispa ja Alopaeukselle mieleinen pappismies tuli nimitetyksi (Nurmes 1812, Iisalmi 1812 ja Jämsä 1815), mutta muutamissa kiistakysymyksissä Magnus Jacob nimenomaan epäonnistui (Pielisjärvi 1812, Joroinen 1812). Yrittäminen virkatien ohii suoraan keisarin eteen tietenkin ärsytti senaatto-reita, ja onkin asetettu kyseenalaiseksi, onnistuiko piispa yleensä lainkaan pyrinnoissaan, sillä saattoihan olla, että Suomen asiain komitean ja hänen mielipiteensä lankesivat tietyissä tapauksissa jo alun alkaen yksiin.⁶ Kun piispa kuitenkin toistuvasti kirjoitti nimityksistä Pietariin, niin on hyvin luultavaa, että hänen mielipiteelleen pantiin painoa, sillä olisihan hän sangen pian lakannut kulkemasta pääkaupungin teitä, jollei menettely olisi antanut tuloksia.

Sangen katkeran palan vanhalle piispalle muodosti naapurihiippakunnan piispan Jacob Tengströmin korottaminen Suomen arkkipiispaksi vuonna 1817. Venäläisethän olivat jo Suomen valloitusvaiheessa ja myöhemmin Porvoon valtiopäivien aikana tarjonneet Tengströmille arkkipiispan arvoa, mutta tämä oli torjunut sen, koska hän pelkäsi, että häntä helposti syytettäisiin henkilökohtaisista valtapyyteistä. Vuonna 1817 nimitys kuitenkin toteutui uskonpuhdistuksen 300-vuotisjuhlan yhteydessä, mikä merkitsi, että Jacob Tengström nostettiin koko kirkon johtoon, Suomen molempien hiippakuntien edustaman kokonaisuuden esimieheksi. Mikä Porvoon tuomiokapitulia asiassa suututti, oli epäluulo, että yksinomaan Turun hiippakunnan valitsema piispa saisi valvoa Porvoonkin hiippakuntaa. Tällainen ajatus ei ollut Tengströmille vieras, mutta hän korosti samalla, ettei arkkipiispan esimiesasema astuisi voimaan piispa Alopaeuksen eläessä, koska tämä oli nimitetty piispaksi toisissa oloissa. Senaatti ratkaisi ongelman toteamalla arkkipiispan ar-

⁵ VA, Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Piispantarkastuspöytäkirjoja v. 1813, 1815–1816. C.f.4 ja VA, Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Alopaeuksen kokoelma. He:7 asiakirja n:o 101.

⁶ *Tapani Vuorela* (1976), s. 107.

von lähinnä keisarin henkilökohtaiseksi huomionosoitukseksi Jacob Tengströmiä kohtaan, mikä ei muuttaisi hiippakuntien suhteita. Arkki-piispan asema jäi siksi Suomessa muodollisemmaksi kuin Ruotsissa, ja se ei oikeastaan ollutkaan kirkollinen, vaan liittyi enemmän Turun piispan itseoikeutettuun asemaan erään valtiopäiväsäädyn, papiston, puhemiehenä.⁷

Eniten Magnus Jacob Alopaeus kuitenkin oli kiintynyt Porvoon lukioon. Puheen kääntyessä siihen lämpeni vanhan piispan mieli. ”Minun lukioni”, tapasi hän sanoa melkein hellästi katsoessaan piispantalon ikkunasta torin toisella puolella olevaa koulurakennusta. Piispan kiintymys vanhaan kouluunsa sai helposti vastakaikua nuorisolta. Monet todistajat, mm. Carl Axel Gottlund, kertovat Magnus Jacob Alopaeuksen hahmosta koulun juhlissa perin kunnioittavaan sävyyn. Avointa liikutustakin vanha piispa osoitti välillä, ja hänen tiedetään joskus itkeneenkin julkisesti, esimerkiksi siunatessaan vuonna 1812 haudan lepoon kah-ta koulupoikaa, jotka olivat luistelumatkallaan hukkuneet Porvoonjo-keen.

Vanhuuden lopullinen esiinmurtauminen tapahtui Magnus Jacob Alopaeuksen elämässä reformaation 300-vuotismuistoksi vietetyn pappeinkokouksen yhteydessä. Tämä maaliskuun 16.–19. päivinä 1817 Porvoossa pidetty juhlatilaisuus oli hiippakunnalle todella iloinen tapahtuma – olihan Suomen itäinen hiippakunta, koko 1700-luvun ajan pienennyttyään, nyt taas suuri ja käsitti myös entisten menetettyjen alueiden säätyveljet. Vanheneva piispa esiintyi kokouksessa niin ponnekkaasti, joka säikeellään asioiden käsittelyyn osallistuen, että Magnus-poika huudahti kotona oleville: ”Onpa merkillistä, että isä on jälleen kuin entisellään mitä voimaan ja muistiin tulee”. Mutta aivan niin hyvin ei asia ollut.

Mainitussa kokouksessa ”otti tämä vanha hiippakunnan isä arvokkaalla, yksinkertaisella, sydämeen tunkevalla tavalla ikuiset jäähyväiset papistoltaan, kaunopuheisesti ja silmissä kimaltavin kyynelin”, mihin pappien vanhin, Hauhon rovasti Ivar Wallenius vastasi liikuttavin ja jaloin sanoin, kuten eräs silminnäkijä kertoo.⁸ Kotiin tultua vanhuksen tila kuitenkin oli pahempi, ruumiin voimat lopussa ja vireä henki sammunut. Suunnillen samoin kävi uskonpuhdistuksen juhluvoden pääjuhlassa marraskuun 1. päivänä, jossa piispa piti pääpuheen, lyhyen tosin, lukion ylemmässä oppisalissa.

Koulun piirissä tapahtui lopulta Magnus Jacob Alopaeuksen viimeinen julkinen esiintyminen. Se oli osallistuminen kevätlukukauden lopettajaisiin kesäkuun 18. pnä 1818. Pappeinkokouksessa vuotta varhemmin läsnäollut silminnäkijä oli nytkin paikalla ja kirjoitti: ”Näin tunteen pisanan loistavan vilkkaasta silmästä, kostuttavan vielä rusottavaa pos-

⁷ Ibid. s. 196–199.

⁸ Carl Georg Ekmark, Åminnelse-tal öfver. . . Magnus Jacob Alopaeus (1819), s. 28.

kea, kun lukion oppisalissa julkisesti tutkittiin oppilaiden tietoja ja sivistystä. Kunnioitusta herättävä piispa Alopaeus otti siinä kyynel katseesaan viimeiset jäähyväiset Teistä, ja julisti profeettallisesti, että hän ei enää koskaan näkisi Teitä kokoontuneina yhteen”.⁹

Magnus Jacob Alopaeuksen tiimalasista olikin hiekka jo juoksemassa loppuun. Elokuun 8. pñä 1818 hän kuoli lyhyen, mutta ankaran sairauskohtauksen jälkeen. Hän oli viime päivinään täysissä sielun voimissa, aikaisemmin oikkuillut muisti oli palannut, ja hän saneli selvät mää-
räykset poismenonsa johdosta sekä tuomiokapitulille että perheelleen. ”Jo oli korjuukuu käsillä, kaikki kypsyys ja onni mukanaan, ja myös piispa Alopaeus oli kypsä – kuolemaan”, kirjoitti hänen elämäkertojansa. ”Nyt hän makasi voimattomana ja kumeiden tuskien koettellessa sisintä sillä vuoteella, jolta hän ei enää nousisi, ilmoittaen lähimmäisilleen muuton olevan pian edessä. Tällä kuolinvuoteella katselivat puoliso, lapset ja lastenlapset häntä, kun hän käänsi katseensa rauhallisesti ja valoisasti taivaaseen pohtien maallisen elämänsä koettelemuksia ja tulevaa päämääränsä toisessa elämässä. He näkivät hänen kääntävän päänsä näistä korkeista mietteistä valittavia omaisia kohti, hymyilevän lempeästi kyynelen loistaessa puoleksi sammuneessa silmässä, ojenta-
van heille kylmenevän kätensä ja julistavan vain sen heikolla puristuksella ja syvällä hengenvedolla, että kaikki oli täytetty”.¹⁰

Vaikka sinänsä odotettu, herätti piispa Alopaeuksen poismeno monissa tyrmistystä, sillä hänen mukanaan tuntui eräs aikakausi menneen hautaan. Eloisimmin asian ilmaisi Suomen tapahtumia etäältä seuraava oikeusneuvos Carl Ziervogel surunvalittelukirjeessään Magnukselle kyt-
kemällä edesmenneen piispan nimen yhteen hänen hallitsijansa nimen kanssa: ”Keisari Aleksanteri, ihmisiä rakastava monarkki, joka on armollinen ja hyvä alamaisilleen. Ja Alopaeuksen nimi, kaikkialla niin hyvin tunnettu!”¹¹ Huomattavasti yksityiskohtaisemmin Magnus Jacob Alopaeuksen vaiheita käsiteltiin siinä virallisessa puheessa, jonka lukion filosofian ja naturaalihistorian lehtori Carl Georg Ekmark piti lokakuun 31. pñä 1818 ja jonka Porvoon tuomiokapituli painatti seuraavana vuonna.¹²

Tämä merkittävä kaunopuheisuuden näyte, jota jo edellä on hiukan lainattu, on kirjoitettu romantiikan kukkaskiemuroin ja ylitunteellisin äänenpainoin. Ekmark näki Magnus Jacob Alopaeuksen jalona valkohapsisena vanhuksena, lempeän oppineena piispana, ja tämä kiiltokuvamainen klisee peitti melkein kokonaan alleen asiallisemman arvioin-

⁹ Ibid. s. 9.

¹⁰ Ibid. s. 33–34.

¹¹ Ziervogelin kirje Magnus Alopaeukselle 23.10. 1818. HYK, Alopaeusten kokoelma. Kirjeenvaihtoa. Vol. 27.

¹² Carl Georg Ekmark, Åminnelse-Tal öfver Framledne Biskopen öfver Borgå stift, riddaren af Kejslerl. St. Annae Ordens första klass, Herr Doctor Magnus Jacob Alopaeus, hållit i Borgå gymnasii öfre lärosal, den 31 oktober 1818. Åbo 1819.

nin puheen kohteen elämäntyöstä. Kuitenkin retoristen kukkien alta pilkistää sieltä täältä tietoja Magnus Jacobin vaelluksesta. Niinpä puhuja esitti esityksensä yhdenmellätoista sivulla, varsinaiseen elämäkertaan ehdittyään, pienen katsauksen Alopaeus-suvun vaiheisiin Itä-Suomen kirkkohistoriassa, siirtyen sitten käsittelemään puheen kohteen isää ja lopulta edesmennyttyä piispaa itseään. Esityksen lähteeksi paljastuu lukijalle pian Magnus Jacob Alopaeuksen itsestään kirjoittama elämäkerta ”Borgå gymnasii historia” -teoksessa, jonka yli Ekmarkin tiedot eivät missään suhteessa ulottuneet. On luultavaa, että puheen sisältämät arvioinnit Magnus Jacobin motiiveista hänen eri elämänmuutostensa yhteydessä ovat enemmän tai vähemmän puhujan omaa keksintöä. Erityisen epäuskottavalta tuntuu Ekmarkin väite jonkinlaisesta käännekohdasta Alopaeuksen elämässä vuoden 1784 tienoilla, jolloin hän hakeutui matematiikan alalta teologian lehtoriksi. ”Syvän kunnioituksen pyhiä asioita kohtaan pakoittamana” olisi Alopaeus ensin hakenut Mikkelin kirkkoherran virkaa ja sitten jumaluusopin lehtorinvirkaa lukiossa. Näinhän ei varsinaisesti tietenkään ollut, vaan kysymyksessä oli 1700-luvulle tavallinen karriääri, siirtyminen muusta oppituolista teologian paremmin maksettuihin lehtoraattiin, ilmiö joka kyllä oli käymässä harvinaisemmaksi Ekmarkin aikana.

Kuten hyvin ymmärrettävää, uhrasi Ekmark paljon tilaa Porvoon valtiopäivien esittelylle ja Alopaeuksen roolille niillä. Hän esitti katso muksen, että edellinen hallitus, siis Ruotsin valtio, ei ollut palkinnut Alopaeusta ansion mukaan, vaan että tällä oli ollut huono onni virkanimityksissä. Sitä valoisammassa sävyssä puhuja esitteli Venäjän vallan, jolloin puheen kohteen erinomaiset avut todella palkittiin. Hän sanoi: ”Alopaeuksen nimi, jonka keisari tunsi ja jota hän kunnioitti, antoi jo Korkealle Monarkille aiheen etsiä todellista ansiota sen kantajalta. Asian puolesta puhuivat tuomiorovasti Alopaeuksen kansalaisansiot ja hänen nauttimansa yleinen arvovalta — ja siksi aavistus vaihtui varmuuteen ja nämä ansiot palkittiin”.¹³ Että näkemys Ruotsin vallan kiittämättömyydestä Magnus Jacob Alopaeusta kohtaan on kokonaan puhujan jälkikäteen tekemä rationalisointi, on aivan ilmeistä. Se sopi silti vuoden 1818 tilanteeseen ja puheen koko luonteeseen, johon se loi eräänlaisen per aspera ad astra -sävytyksen. Samaa ideaa oli Ekmarkin kuvauksessa vanhan piispan taistelusta heikkeneviä voimia vastaan, velvollisuuden täyttämisestä korkeassa iässä kuin kaiken uhalla. Tällä kohdalla voimme tosin todeta, että sävytys on oikeampi, sillä Magnus Jacob Alopaeus todella kamppaili muidenkin todistusten mukaan urhoolisesti viran hoidossa vanhoilla päivillään. Selvää on, että Ekmark oli tullut tuntemaan piispan vasta tämän vanhuudessa ja että hän tarkasteli Alopaeusta juuri tästä näkökulmasta.

Huomattavasti myöhäisempi ja täysin kielteinen muotokuva Magnus

¹³ Ibid. s. 23.

Jacob Alopaeuksesta sisältyy Fredrik Cygnaeuksen teoksen ”Afhandlingar i populära ämnen” toiseen vihkoon (Helsinki 1853), tarkemmin sanoen sen lukuun ”Om antagonismen mellan biskoparne Cygnaeus d.ä. och Alopaeus”. Olemme jo tarkastelleet tätä tuotetta kertoessamme Magnus Jacob Alopaeuksen toiminnasta tuomiorovastina ja yhteistyöstä piispa Zacharias Cygnaeuksen kanssa. Riittää todeta, että tuomiorovastin ja piispan välillä ilmeisesti vallitsi konflikti, jossa ensinmainittu oli vahvoilla käytännöllisempänä luonteena ja kapitulin piirissä nauttimansa kannatuksen vuoksi. Loistavana saarnamiehenä mutta täysin epäkäytännöllisenä ihmisenä, voisi sanoa uneksijana, oli piispa Zacharias Cygnaeus erittäin huono hallintomies, johon Magnus Jacob Alopaeus vielä kohdisti katkeria tunteita, olihan Cygnaeus sivuuttanut hänet viimeksi tapahtuneessa piispanimityksessä. Ei siis ihme, että yhteistyö molempien pappismiesten välillä oli sellaista kuin oli. Pitämälle kuin piikittelyyn käytännön asioissa ei eripuraisuus sentään mennyt, mutta piispa Cygnaeus otti sen tunteellisuutensa vuoksi erittäin rasakaasti. Tästä tunnepohjasta kasvoi esiin hänen pojanpoikansa Fredrik Cygnaeuksen pamfletti, sillä koko Cygnaeuksen perhe oli tietysti jossain määrin perillä isoisän vaikeuksista kapitulissa.

Pamfletissaan Fredrik Cygnaeus aloitti Litteraturbladetissa vuonna 1852 olleesta poleemisesta puheenvuorosta, jonka lähettäjä suuntasi kritiikkiä niihin luonnehdintoihin, joita Cygnaeus oli tehnyt esitellessään julkisesti Porvoon eri piispojen painosta julkaistuja muutokuvia. Alopaeuksen kuvasta hän kirjoitti esityksessään: ”Katso näitä suljettuja huulia, jotka näyttävät syövyttäneen pois itsensä, niin että ne ovat supistuneet vähimpään mahdolliseen; katso tätä suunnattoman suurta ot-saa, joka nousee esiin kuin jyrkkätaiteinen myrskynhalkaisija; tätä jyrkkää, melkein katkeraa ilmettä, joka hallitsee kasvoja kokonaisuudessaan ja näyttää julistava: älä tule tänne! Eivätkö nämä kasvot muistutakin keskiajan kirkkoruhtinaita, jotka olivat yhtä kärkkäät tarttumaan miekkaan kuin kantamaan paimensauvaa. Mitä näiden kasvonpiirteiden takana on piillyt muuta emme tiedä, mutta *yksi* ominaisuus niistä ainakin ilmenee selvästi. Se on tahdonvoima, joka sekä *tietää* mitä se tahtoo että *osaa* asiansa. Mutta mikä oli tämän uhkailevan tahdon korkein päämäärä? Nostaa miehensä Porvoon piispanistuimelle. Siinäpä sen ihmiselämän arvoituksen avain, jonka nimenä oli Magnus Jacob Alopaeus.”¹⁴

Sitten Fredrik Cygnaeus kuvaili kaunopuheisesti, kuinka Magnus Jacob oli epäonnistunut pyrkimyksessään saada piispan asema ja kuinka Kaarle-herttua oli nimittänyt Kustaa III:n suosikin, Zacharias Cygnaeuksen piispaksi vuonna 1792. ”Parantumaton haavoitettu kunnianhimo ja vallanhimo” ajoivat Alopaeusta tämän tapahtuman jälkeen ”olemaan vähemmän ystävällisesti asennoitunut esimiestään

¹⁴ Fredrik Cygnaeus, Om antagonismen mellan Biskoparne Cygnaeus d.ä. och Alopaeus s. 39.

kohtaan”.¹⁵ Tämän asenteen pohjana oli kirjoittajan mielestä, että Alopaeus tunsi itsensä aivan ylivoimaiseksi piispa Cygnaeuksen verrattuna. Tilannetta pahensi, että piispa Alopaeus oli Fredrik Cygnaeuksen mielestä *matemaattinen luonne*.

”Mainitsimme edellä” – kirjoitti hän – ”että on olemassa oma ryhmänsä matemaattisia henkiä, joita voisi kutsua steriileiksi. Tällainen ihminen ei todellakaan ole vaatimattomin ajateltavissa oleva yksilö, eikä myöskään vähiten välttämätön, mutta varmastikin usein köyhähenkisin. Tällaisen yksilön naiivin itsetyytyväisyyden perusteena on, että hän ei tunne mitään tarvetta laajempaan toimintaan tai näköaloihin, kuin mitä hänen oma työnsä antaa. Hän nauttii joka päivä suloista tyydytystä siitä, että on tehnyt tehtävänsä ja saanut mittansa täyteen, mitä nautintoa ne onnettomat eivät koskaan koe, jotka pyrkivät ihannettaan kohti palavin hengin”.¹⁶

”Järjestystä, järjestystä, järjestystä! Se on näille matemaattisille luonteille ensimmäinen, toinen ja kolmas asia; heidän voimansa, heidän ylpeytensä, heidän kaikkensa. Mutta yhteiskunnassa he ymmärtävät järjestyksen siten kuin poliisiagentti ymmärtää tämän sanan; hallituksen ja viraston elämänilmaukset olivat piispa Alopaeuksenkin mielestä sovellettavissa hänen työhönsä Jumalan seurakunnan johtomiehenä”. Ja Fredrik Cygnaeus jatkoi: ”Vaikka moni asiaa epäiliskin, on toki tapauksia, jolloin henki on tärkeämpi kuin kirjain, elämä tärkeämpi kuin pöytäkirja tai hakemisto”.¹⁷

Vielä voimakkaammin kirjoittaja hyökkäsi Alopaeuksen kimppuun jatkossa. ”Kuinka suopeasti arvioimmekin sitä tapaa, jolla Alopaeus menetteli hiippakunnan johtomiehenä, ei kukaan kuitenkaan voine kieltää, etteikö hänelle olisi voinut olla toiminta-alueita, joilla hän tarkoituksenukaisuemmin ja suuremmalla menestyksellä olisi voinut käyttää synnynnäisiä ja hankittuja hengenlahjojaan. Kaikkialla missä täsmällisyys, kestävyys, mikroskooppinen tarkkuus olisi sopinut asiaan, kaikkialla missä ei tarvittu suurempaa ja hartaampaan hengellisyyttä, ei mitään elähdyttävää, herättävää ja johdattavaa henkeä, kaikkialla siellä Alopaeus olisi ollut erinomainen viranhaltija. Kuka olisikaan ollut parempi pankinreviisori kuin hän? Missä virastossa tahansa, missä itseään toistava henki ja asiantuntemus ovat vaatimuksena, olisi hän voinut hoitaa virkaa kunnialla. ...On hyvin luultavaa, että jos hän olisi saanut matematiikan professuurin, jota hän haki 80 vuotta sitten Turun yliopistossa, olisi hän täydellisesti vastannut tuon ajan ei aivan korkeita vaatimuksia tämän tieteen edustajana. On aivan varmaa, että hänen itseään toistava taitavuutensa oli hyvin paikallaan opettajantoimessa meriupseereille, joita hän opetti jonkin aikaa Viaporissa, sekä hänen

¹⁵ Ibid. s. 41–42.

¹⁶ Ibid. s. 43–44.

¹⁷ Ibid. s. 44–45.

virassaan matematiikan opettajana lukion pojille, joille hän runsaat kaksikymmentä vuotta paukutti tieteensä alkeita”.¹⁸

Sitten Fredrik Cygnaeus kirjoitti, että kaikesta huolimatta Alopaeus oli tehnyt toiminnastaan ja kyvyistään sen johtopäätöksen, että hän sopi parhaiten hiippakunnan piispaksi, olipa vielä ylivoimainen verrattuna vanhaan Cygnaeukseen, joka oli ”hurskas, Jumalaapelkäävä ja kaunopuheinen pappi”. Näin kirjoittaja siirtyi kuin itsestään kuvailemaan isoisäänsä, jonka hän maalasi kaikissa suhteissa Alopaeuksesta poikkeavaksi, myönteisemmäksi luonteeksi. Erityisesti pojanpoika korosti Zacharias Cygnaeuksen suvaitsevaisuutta ja lempeyttä. Alopaeus ”oli ollut ja aina pysynyt pääasiassa matemaatikkona, ja julistanut piispana jäykintä, suvaitsemattominta puhdasoppisuutta, mutta hänen edeltäjänsä oli edustanut lempeintä, rauhallisinta sovinnollisuutta, kun kysymys ei ollut uskon ja kirkon elinkysymyksistä”. Sitten Fredrik Cygnaeus kertoi Alopaeuksesta, että tämä oli vuoden 1817 pappiskokouksessa langettanut tuomion professori Jacob Bonsdorffin teologisesta perusnäkemyksestä, mikä oli jäänyt piinallisena puhdasoppisuuden näytteenä pikkupoikana tilaisuutta seuranneen kirjoittajan mieleen.¹⁹ Vielä pahempaa ahdasmielisyyttä oli Fredrik Cygnaeuksen mielestä huomattavissa piispa Alopaeuksen tunnetun visitaatiomatkan ajalta, mitä matkaa oli leimannut ”kaikkein ahdasrintaisin epäluuloisuus ja taitamattomin tahdittomuus.” Jälkikäteen Alopaeus oli Fredrik Cygnaeuksen mukaan tosin oivaltanut menetelleensä liian ankarasti, mikä oli sanottava hänen kunniaksen.

Pamfletin laatija syytti myös Magnus Jacob Alopaeusta liian kiireisestä uudelleenorientoitumisesta Venäjän vallan alkaessa ja vertasi häntä isoisäänsä, jolle keisarilliset kunnianosoitukset olivat olleet vastenmielisiä. Alopaeuksen valtiopäiväsaarnasta hän sanoi: ”Ja hän huomasi tilaisuuden sopivaksi puolentoista tunnin ajan ylösrakentaa keisari Aleksanterin ja monen muun mielialaa, jotka eivät osanneet sanaakaan kaunopuheisuuden näytteen kielestä. Tämä kalliin ajan menetys oli epäilemättä kirvelevin tappio, jonka valloittajat olivat kärsineet sotaretkien aikana. Puheen sisällyksen menetyksestä emme uskalla ajatella mitään”.²⁰

Käsiteltyään Alopaeuksen ja Cygnaeuksen vastakohtaisuutta tuomiokapitulissa – josta olemme jo esittäneet kuvauksen – Fredrik Cygnaeus kirjoitti pamflettinsa loppupuolella, että vain kaikkein voimakkain totuudenrakkaus oli johdatellut hänen kynäänsä: ”Jos olemme erehtyneet, toivomme, jopa vaadimme, että asiaa paremmin tuntevat, eri seikat toisistaan erottavat miehet korjaisivat erehdyksemme. Emme halua olla oikeassa totuuden kustannuksella, ja tuntisimme itsemme onnettomiksi,

¹⁸ Ibid. s. 45–46.

¹⁹ Ibid. s. 52.

²⁰ Ibid. s. 56.

jos joutuisimme toteamaan, että jälkimaailma paremman todistuksen puuttuessa olisi tullut harhaanjohdetuksi piispojen Cygnaeus ja Alopaeus suhteen. Mutta toivomme, että kysymystä todella käsiteltäisiin syvästi ja vakavasti. Irtonaisia lauseita vastaan asetamme todellisille perusteille rakennetun vakaumuksemme. Uskomme on ja pysyy, että julkisuuden miesten rauhaa ei häiritse heidän tunteittensa ja tekojensa rohkea tutkiminen ja tulkinta heidän kuoltuaan”.²¹

Kuten olemme aikaisemmin todenneet, johtui Fredrik Cygnaeuksen piirtämä pilakuva Magnus Jacob Alopaeuksesta syistä, joita emme pääse tutkimaan lähteitten puuttuessa. Muita kuvauksia kuin Fredrik Cygnaeuksen piispa Zacharias Cygnaeuksen ja tuomiorovasti Magnus Jacob Alopaeuksen välillä vallinneen epäsovun ilmenemismuodoista ei kerta kaikkiaan ole olemassa. Että Fredrik Cygnaeus ei ollut voinut hankkia omakohtaisia kokemuksia tästä riidasta, on aivan ilmeistä, sillä hän oli isoisänsä kuollessa yksivuotias, ja hänen muutkin muistikuvansa piispa Alopaeuksesta ovat aivan nuorelta iältä. Olemme edellä jo esittäneet arvelun, että Cygnaeuksen ja Alopaeuksen riidassa oli kysymys kahden toisilleen vastakohtaisen luonteen epäviihtymyksestä yhteisissä tehtävissä, ei paljon enemmästä, jonka epäsovun painostavuutta piispa Zacharias Cygnaeus oli liioitellut herkässä mielessään ja jota hänen pojanpoikansa liioitteli ja suurenteli edelleen.

Cygnaeuksen pamfletti sisältää väitteitä, joihin Magnus Jacob Alopaeuksen elämäkerrassa on otettava kantaa. Oliko Magnus Jacob Alopaeus karriärismi ja pyrkyri, järjestysfanaatikko ilman lämpimiä tunteita, matemaattinen henki, joka pyrki systematisoimaan ja vallitsemaan ympäristöään kuivan ortodoksian hengessä? Jotain yhtymäkohtia näillä väitetyillä ominaisuuksilla epäilemättä on Magnus Jacob Alopaeuksen persoonaan, aivan kuten karikatyyri jostain henkilöstä usein saattaa sisältää aineksia, jotka tekevät mahdolliseksi tuntea pilakuvan esittämän henkilön. Porvoon piispa Alopaeuksessa oli tietysti annos karriärismä – hyvin harvoinhan kenestäkään itsestään tulee korkea virkamies. Hän osallistui kamppailuun virkapaikoista ajan tapaan mitä sitkeimmin, puolusti itseään kiihkeillä valituskirjelmillä, joissa usein kyllä oli periaatteellinen kärki, ja saavutti lopulta tavoittelemansa korkean aseman. Mutta Alopaeuksen viranhakuja tutkiessamme olemme huomanneet, että hän saavutti näissä pyrinnoissään myös kannatusta, joka aluksi johtui hänen lahjakkuudestaan hänen erikoisalallaan, mutta myöhemmin myös tuomiokapitulin ja hiippakunnan papiston enenevästä luottamuksesta häntä kohtaan. Mitä tulee Magnus Jacob Alopaeukseen järjestyksen ihmisenä, niin tietenkin hän pitkäaikaisen viranhoidon seurauksena kehitti sellaisen rutiinin ja taidon juoksevien asioiden hoidossa, joka saattoi tehokkuudessaan vaikuttaa myös luotaantyöntäältä.

²¹ Ibid. s. 64.

Mutta tutkiessamme hänen toimintaansa kirkollisen hallinnon ja koululaitoksen alalla olemme huomanneet, että Magnus Jacob Alopaeus myös vaali eräitä ideoita etenkin Porvoon lukion kehittämiseksi, jotka toteutuessaan olisivat johtaneet aivan uudentyyppisen koulumuodon syntymiseen maahamme. Koululaisten parasta ajattelevana pedagogina hän oli kaikkea muuta kuin kuiva matemaattisen järjestyksen ystävä.

Raskaimpia Fredrik Cygnaeuksen langettamista tuomioista on kuitenkin väite hengettömän ortodoksisuuden valta-asemasta Magnus Jacob Alopaeuksen teologisessa ajattelussa. Kuten olemme edellä nähneet, piispa oli pietisti, ja ortodoksian leiman lyöminen hänen toimintaansa johtui vastakohtaisuudesta saksalaiseen neologiaan, joka hylkäsi Raamatun jumalallisen alkuperän ja käsitteli sitä kuin mitä vanhentunutta historiallista lähdettä hyvänsä. Vaikka hän oli kriittinen historianutkija, ei Magnus Jacob Alopaeus myöntynyt tällaiseen katsomukseen, vaan piti tiukasti kiinni uskonnon järjellä käsittämättömästä, perittyihin dogmeihin iskostuneesta perusluonteesta, näin edustaen itse asiassa kauaskantoisempaa teologista linjaa kuin vastustajansa. Myös Fredrik Cygnaeuksen väite, että Magnus Jacob olisi kääntänyt kelkkansa kovin pian venäläismieliseksi Suomen valloituksen tapahduttua, on, kuten edellä olemme koettaneet esittää, perin nyansoimaton. Kaikkiaan Fredrik Cygnaeuksen hyökkäys antaakin oikeastaan enemmän kuvaa impulsiivisesta kirjoittajastaan kuin kuvauksen kohteesta, jonka jälkimainetta se ei paljonkaan pystynyt horjuttamaan.

Viktoriaalinen 1800-luku kauhistui kuitenkin suuresti tehtyä hyökkäystä. Yhtenä osoituksena tästä oli *Matthias Akianderin* melko pian ”Finlands Minnesvärde Män” -teoksessa julkaisema (II osa, 1855–1857) kolmen Alopaeuksen, Magnus Jacobin, Pehr Johanin ja Magnuksen kollektiivinen elämäkerta. On mahdollista, ettei tätä elämäkertaa lainkaan olisi kirjoitettu ilman Cygnaeuksen hyökkäystä, josta se poikkeaa kokonaan perin positiivisten sävytyksiensä puolesta, olematta silti mitenkään epäkriittisen ylistävä.

Mainitut kolme Alopaeusta muodostivat Akianderin mukaan ”oppineisuudestaan, virkamiestaitavuudestaan ja utteruudestaan kunnioitetun kolmen miehen raadin, jonka vaikutusvalta oli voimakas mitä kirkon nauttimaan suosioon ja oppilaitosten menestykseen tuli Porvoon hiippakunnassa”. Ja hän jatkoi: ”Heitä ei yhdistänyt yksinään luonnon side, isän ja poikien suhde, ei myöskään yhteinen virkapöytä, jonka äärellä he istuivat, vaan ennen muuta yhteinen tunne isänmaan parhaasta, joka elähytti kaikkea kolmea ja joka oli triumviraatin pohjana juuri siihen aikaan, jolloin vanhimman sielun- ja ruumiinvoimat luonnon lakeja seuraten alkoivat menettää joustavuuttaan ja niinmuodoin tulivat riittämättömiksi... mutta saivat tukea miehuuden parhaassa voimassa olevilta pojilta. Jos haluaisi yhdellä sanalla kuvata tämän neuvoston periaatteita, niin isällä oli *tahto*, Pehr Johanilla *sydän* ja Magnuksella *ymmärrys*. Sillä se, joka teki teot, oli kirkon asioissa asian- ja lain-

tunteva isä, ja se, joka mietti syvimmin asioita, oli Magnus, joiden välillä yhdistävänä siteenä toimi lämminsydäminen Pehr Johan”.²²

Matthias Akianderin kirjoittama elämäkerta pohjautuu melkoiselle lähteitten keräilylle mutta ottaa sen lisäksi huomioon – mikä arvokainta – Porvoon piispasta 1850-luvulle säilyneen muistitiedon. Paitsi säilyttämänsä arvokkaan tietoineksen osalta on Akianderin esitys kiinnostava siinä näkyvien psykologisten selitysten osalta. Ensimmäinen näistä koskee Magnus Jacob Alopaeuksen vähittäistä luopumista nuoruutensa intohimosta, matematiikasta. Menetettyään mahdollisuutensa akateemiseen virkaan Turussa 1770-luvulla Magnus Jacob otti Akianderin mukaan tehtäväkseen sopeutua Porvoon oloihin ja kapitulin tehtäviin. Vähitellen kehittyi hänen mielessään kaksi uutta intohimoa, teologia ja historia. Teologian ”ja kaikkien sen haarojen opinnoille hän omisti vapaat hetkensä”, Akiander kirjoitti. Tultuaan vuonna 1785 teologian lehtoriksi ja Lapinjärven kirkkoherraksi Alopaeus alkoi myös saavuttaa säätyveljiensä suosiota ja tuli toistuvasti asetetuksi ehdolle korkeisiin virkoihin, tuomiorovastiksi ja piispaksi.²³ Näin Akiander aivan kuten Ekmarkin (ja ehkä tätä seuraten) ajoittaa jonkinlaisen käännekohtan Alopaeuksen elämässä vuoden 1785 tienoille. Kuten jo olemme todenneet, ei tämäntapainen ajatuksenkulku vastaa todellisuutta.

Toinen mielenkiintoinen psykologisoiva kohta Akianderin esityksessä koskee vuosien 1811–1812 visitaatiomatkaa ja kulttuuritaistelua. Akiander esittää Magnus Jacob Alopaeuksen matkallaan puhdasoppisuuden esitaistelijana – mikä nähdäksemme on asiallisesti väärin, vaikka hänen oma aikansa käyttikin juuri tätä termiä – ja saksalaisuuden vastustajana. Yhteinen sivistyskieli, ruotsi, oli Akianderin näkemyksen mukaan Vanhan Suomen ja muun Suomen tärkein side, ja Magnus Jacob Alopaeus nähtiin hänen esityksessään tuon kielen lämpimänä puoltajana ja siten Suomen kokonaisuuden esitaistelijana. ”Yleinen mielipide Vanhassa Suomessa, joka siihen asti oli tuntenut sympatiam veljeskansaa kohtaan rajan länsipuolella, oli kääntynyt vastakohtakseen. Suomalaisia säätyläisiä Ruotsin puoleisessa Suomessa syytettiin ahdasmielisiksi pedanteiksi, itsekkäiksi määrällijöiksi. Oli siis luonnollista, että ei haluttu olla lähemmässä yhteydessä tuollaisten ihmisten kanssa”.²⁴ Magnus Jacob Alopaeusta vastaan Vanhasta Suomesta singotut syytökset Akiander johti alueen loistavasta eristyneisyydestä ja ylemmyyden tunteista johtuneiksi. Alopaeuksella itsellään taas ei ollut mitään muuta pyrkimystä kuin toteuttaa keisarin käsky. ”Alopaeus ei ollut suuri ihmistuntija; hän tuomitsi usein ihmiset näiden ulkokuoren perusteella, pääsemättä sisälle heidän luonteisiinsa, eikä hän aina tarkastellut asioita ylevästä näkökulmasta, vaan järjestysvaistonsa ja virka-

²² Akiander (1855–1857), s. 51.

²³ Ibid. s. 55–56.

²⁴ Ibid. s. 71.

miesrutiininsa johtamana pani paljon arvoa muutokysymyksille ja nakersi yhtä perusteellisesti pikkuasioita kuin tärkeitä pääkysymyksiä”.²⁵ Nämä Akianderin sanat osoittavat selvemmin kuin mikään muu, että hän oli lkenut Cygnauksen pamfletin ja että osaltaan oli siihen taipuvainen yhtymään.

Esitettyään edellä olevan vähemmän mairittelevan arvion Magnus Jacob Alopaeuksesta Akiander kuitenkin kohta muutti äänensävyä ja kiitti tätä ”lämpimästä kiinnostuksesta kansansivistystä ja tieteellistä kulttuuria kohtaan ... Tutkimukset yleensä ja erityisesti isänmaan historia olivat hänen toimintansa kohde”.²⁶ Esitys näistä Alopaeuksen elämäntyön puolista on Akianderilla melko perusteellinen. Myös Porvoon piispan suomalaista isänmaallisuutta elämänkertoja korosti eri tavoilla. Akiander kirjoitti:

”Suomen kansa oli Alopaeukselle toivon ja ilon kohde. Syntyneenä Savossa hän sulki tämän maakunnan erityisen rakkautensa esineeksi. Hän katsoi, että kuten tämä maanääri oli keskellä Suomea, niin olivat sen asukkaatkin yksinkertaisen ja köyhän elintansa, selkeytensä, hiljaisen ja viihtyisän kotielämänsä ja tapojensa puhtauden vuoksi korkeammalla tasolla kuin maan muut asukkaat. Heidän kielensä oli Alopaeuksen mielestä Suomen kaikista murteista puhtain ja ytimekkäin. Kuka uskalsi pilkata tätä maakuntaa tai sen kieltä, sille hän antoi rajun läksytyksen. Itse hän puhui mielellään suomea ja sovitti päivittäisen puheensa lomaan usein suomalaisia sananparsia”.²⁷

Akianderin loppupäätelmä Porvoon piispasta oli seuraava:

”Hän oli itsenäinen, voimakas, mutta sen lisäksi avoin luonne, ilman viekkautta tai pöyhistelyä, joka seurasi horjumatta ja epäilemättä omaa useimmiten selvää vakaumustaan siitä mikä oli oikeaa, ja tämän vakaumuksensa hän lausui pelotta niin korkealle kuin matalalle. Hän ei koskaan voinut kätkeä käsitystään, ei edes silloin, kun tavallisen viisauden ja humanisuuden vaatimus olisi edellyttänyt vähemmän kärjekkään muodon antamista omalle mielipiteelle”.²⁸

Tähän luonnehdintaan voidaan yhtyä vielä tänäänkin.

²⁵ Ibid. s. 73.

²⁶ Ibid. s. 79.

²⁷ Ibid. s. 100.

²⁸ Ibid. s. 99.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

1. Painamattomat lähteet

Helsingin Yliopiston Kirjasto (HYK), Helsinki

Alopaueusten kokoelma

1. Kirjeenvaihtoa A–Ö.

2. Järjestämätön osa.

Biografiaa 1–3.

Biographica.

Eläintiede. Ornitologia. Iktyologia.

Filosofiaa 2–3.

Filosofiaa, Historiaa, Kielitiedettä, Suomea, Kreikkaa, Latinaa.

Historiaa.

Hovioikeuden pöytäkirjoja. Julistuksia.

Kielitiede. Suomi. Lappi.

Kirjallisuudenhistoriaa.

Kirjaluetteloita.

”Kirjeitä” (oik. konsepteja sisältävä nide)

Konsistorin asiakirjoja 1–3.

Koululaitos. Lakitiede.

Kreikkaa.

Luonnontiedettä. Astronomiaa. Eläintiedettä.

Maantiedettä. Luennot. Fysiikka. Kemia.

Maataloutta. Teologiaa. Tilastoa.

Oppihistoriaa. Raamatunhistoriaa. Retoriikkaa. Saarnoja. Taidetta.

Runot.

Teesejä ja väitöskirjoja.

Topografiaa 1–3.

Varia.

M.J. Alopaueksen luennot Walleriuksen Logiikan pohjalta. Erillinen, signeeraamaton nide.

Historisk Beskrifning öfver Kongl. Gymnasium i Borgå författad af Magn. Jac. Alopaeus (Sign. F ö V 19).

Pehr Johan Alopaeuksen keväällä 1795 pitämät moraaliluennot (Sign. F ö V 17).

Pehr Johan Alopaeuksen muistiinpanoja sanomalehdistöstä ja kirjallisuudesta (Sign. E ö III 36–37).

Henrik Gabriel Porthanin kokoelma.

Kirjeenvaihtoa.

Ruotsin valtionarkisto (RVA), Tukholma

Skrivelser från Borgå konsistorium till Kungl. Maj:t 1789–1795, 1796–1800.

Prästeståndets protokoll 1792 (R 714).

Kanslikollegii arkiv E IV: 7a, E XII:1.

Kanslersgilletts arkiv vol. 9 d.

Justitierevisionen. Besvärs- och ansökningsmål 1770.

Äldre kommittéarkiv. Uppfostringskommissionen av 1770.

Acta ecclesiastica vol. 87.

Ceremonimästarens journaler 1790–1792 vol. 5.

Skol- och undervisningsväsen 15.

Vetenskapsakademiens meteorologiska observationer I b:1.

Kungliga Biblioteket (KB), Tukholma

Brev till C.C. Gjörwell.

Suomen valtionarkisto (VA), Helsinki

Porvoon tuomiokapitulini arkisto.

C.f. 4. Piispantarkastuspöytäkirjoja 1813, 1815–1816.

Alopaeuksen kokoelma He: 6–7.

Koulukomissiot.

Saapuneita muistioita ja ehdotuksia 1815. Eb 1–5.

Viipurin läänin koululaitosta sekä koululaitosta yleensä koskevia asiakirjoja. Ha 1–13.

Valtiosihteerinvirasto.

Ea Kenraalikuvernöörin kirjeet.

54. N:o 130 gg 1817.

Ee Anomukset.

11. S.D. N:o 32–33 1817.

Fa Suomen asiain komission akteja.

7. N:o 141/1809.

28. N:o 263/1811.

Senaatin kirkollistoimituskunta.

He 1. Visitationsprotokoll från östra Finland.

Alopaeus-suku 1–2.

Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran kokoelmat.

Teologiset käsikirjoitukset: A 3, A 6.

Saarnat: C 2, C 4.

Suomen Historiallisen Seuran kokoelmat.

Alopacus-suku VII: 2: 1–2.

Suomen Sukututkimusseuran kokoelmat.

Hamina.

Hämeenlinnan maakunta-arkisto (HMA), Hämeenlinna.

Porvoon raastuvanoikeuden arkisto.

Ulrika Alopacan perunkirja 28.7. 1823.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) *kansanrunousarkisto*, Helsinki.

Adolf Neovius: Vanhoja käsikirjoituksia.

Porvoon lukion arkisto, Porvoo.

Matrikkeli, aloitettu 7.2. 1723.

Diverse handlingar.

Porvoon lukion kirjasto, Porvoo.

J.D. Alopaeuksen almanakkoja 1740–1766.

M.J. Alopaeuksen almanakkoja 1761–1809.

P.J. Alopaeuksen almanakkoja 1802–1809.

Porvoon tuomiokapituli, Porvoo.

Cirkulärbrev 1784–1801. Tom. IV.

Sekalaisia papereita (osittain Karl Elias Alopaeuksen perua).

Helsingin Yliopiston teologisen tiedekunnan kirjasto, Helsinki

Esko Koskenvesa, Alopaeusten toiminta Porvoon tuomiokapitulissa ortodoksian ylläpitämiseksi 1794–1839. Kirkkohistorian laudatur-kirjoitus 1963. (Siteerattu *Koskenvesa* 1963).

Helvi Jousimäki, Porvoon lehtorikapitulin jäsenyys vuosina 1723–1870.

Kirkkohistorian laudaturkirjoitus 1967.

2. Painetut lähteet ja kirjallisuus

M. Akiander, Finlands Minnesvärde Män. Samling af lefnadsteckningar. Andra bandet. Helsingfors 1855–1857. (Siteerattu *Akiander*).

Matthias Akiander, Herdaminne för fordna Wiborgs och nuvarande Borgå stift. I delen. Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk. 13. häftet. Helsingfors 1868.

- Anders Allardt*, Lappträsk socken. Helsingfors 1920.
- Magnus Alopæus*, Dissertatio Academica, Historiam Borgoe urbis Nylandiae, leviter Adumbrans I—II. Åbo 1794—1795.
- Magnus Alopæus*, Methodis quibusdam trigonometricis, inveniendi anomaliam planetarum veram, data anomalia eorum media. Åbo 1797.
- Magnus (Maximilian) Alopæus*, Rede Ihrer Majestät der glorwürdigst regierenden Kaiserin von Russland Catharinen der Zweyten. . . devotest gewidmet von. . . Göttingen 1768.
- Magnus Jacob Alopæus*, Borgå gymnasii historia 1—5. Åbo 1804—1817.
- Magnus Jacob Alopæus*, Dissertatio de Retrogradatione aliisque apparentiis motus planetarum. Aboae 1766.
- Magnus Jacob Alopæus*, Continuatio dissertationis de retrogradatione aliisque apparentiis motus planetarum. Aboae 1769.
- Magnus Jacob Alopæus*, Förslag till en ny skol-inrättning i Randasalmi socken i Savolax, författadt år 1777. Åbo 1804.
- Magnus Jacob Alopæus*, Propositiones quaedam Geometricae solutae & demonstratae. Åbo 1774.
- Magnus Jacob Alopæus*, Til Hans Kongl. Maj:t Vår Allernådigste Herre och Konung. Åbo, Tryckt hos J.C. Frenckell 1775.
- Petrus Johannes Alopæus*, Animadversiones de libris raris I—II. Aboae 1791—1792. Näköispainos. Suomentoksellä varustanut *Iiro Kajanto*. Helsinki 1983.
- Eric Anthoni*, Jacob Tengström och stiftsstyrelsen i Åbo stift I. Akad. avh. Helsingfors 1923. II. Helsingfors 1928.
- K.A. Appelberg*, Bidrag till belysning af sättet för Prästtjänsternas besättande i Finland från reformationen till medlet af 17:e seklet. Helsingfors 1896.
- K.A. Appelberg*, Om släkten Alopæi ursprung. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran pöytäkirjat liitteineen 1892—1897. I. Kuopio 1898.
- Axel Bergholm*, Sukukirja Suomen aatelittomia sukuja I. Kuopio 1901.
- P.N. Berkov*, M. Älopæus' Vorlesung über russische Poesie in Göttingen im Jahre 1769. Germanoslavica, Bd 2, Heft 4, Brünn 1932—1933.
- Carl von Bonsdorff*, Gustav Mauritz Armfelt. Levnadsskildring III. Skrifter utg. av Svenska Litteratursällskapet i Finland 231. Helsingfors 1932.
- C. von Bonsdorff*, Landtvärnsplaner 1802. Förhandlingar och uppsatser 14. Skrifter utgivna af Svenska Litteratursällskapet i Finland 47. Helsingfors 1901.
- L.G. von Bonsdorff*, Den ryska pacificeringen i Finland 1808—1809. Akad. avh. Helsingfors—Lovisa 1929.
- Gunnar Castrén*, Sällskapet Aurora. Förhandlingar och uppsatser 14. Skrifter utgivna af Svenska Litteratursällskapet i Finland 47. Helsingfors 1901.
- Robert Castrén*, Finska deputationen 1808—1809. Helsingfors 1879.

- A.R. Cederberg*, Kolme ehdotusta vuodelta 1809. Historiallinen Arkisto 26. Helsinki 1916.
- Sam. Clason*, Gustaf IV Adolf och den europeiska krisen under Napoleon. Stockholm 1913.
- Fredrik Cygnaeus*, Om antagonismen mellan Biskoparne Cygnaeus d.ä. och Alopaeus. Afhandlingar i populära ämnen 2. Helsingfors 1853.
- Joh. Rich. Danielson*, Viborgs läns återförening med det öfriga Finland. Öfversättning från finskan af V. Jelm. Helsingfors 1894.
- Carl Georg Ekmark*, Åminnelse-Tal öfver Framledne Biskopen öfver Borgå stift, riddaren af Kejsarl. St. Annae Ordens första klass, Herr Doctor Magnus Jacob Alopaeus, hållit i Borgå gymnasii öfre lärosal, den 31 October 1818. Åbo 1819.
- Juho Rud. Forsman*, Kaarle Fredrik Mennander ja hänen aikansa. Akat. väitöskirja. Turku 1900.
- N. Karl Grotenfelt*, Joroinen I. Muistojulkaisu pitäjän 300-vuotisjuhlaan 6/8 1931. Warkaus 1931.
- Torsten Hartman*, Borgå stads historia I. Borgå 1906.
- Marjatta Hietala*, Erik Gabriel Melartinin toiminta ja motiivit Viipurin läänin koululaitoksen palveluksessa vuosina 1805–1814. Historiallinen Arkisto 79. Vammala 1982.
- Marta Hirn*, Fredrik Adolf von Numers. En konstnär från Gustaf III:s tid. Borgå u.å.
- Osmo Hormia*, Gananderin sanakirjan lähteet. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 271. Turku 1961.
- Arvid Hultin*, Borgå gymnasii historia I. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 154. Helsingfors 1920.
- Arvid Hultin*, Åbo Tidningar under Porthan-Franzénska tiden. Förhandlingar och uppsatser 30. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 84. Helsingfors 1917.
- Eric Holmberg*, H.G. Porthan och Nath. Gerh. af Schultén. Brevväxling 1784–1804. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 319. Helsingfors 1948.
- Esko Häkli*, Pehr Johan Alopaeus harvinaiskirjojen tutkijana. Sisältyy Petrus Johannes Alopaeus, Animadversiones de libris raris I–II. Aboae 1791–1792. Näköispainos. Helsinki 1983.
- Inrikes Tidningar* nr 19–21. Stockholm 1762.
- Einar W. Juva*, Kustaa IV:n Aadolfin Suomen matka 1802 ja Suomen puolustuskysymys. Eripainos Turun Yliopiston promootiokutsusta 1955. Turku 1955.
- Esko Koskenvesa*, Borgå gamla domkapitel 1723–1923. Huset vid Kungsvägen. Borgå 1983.
- Esko Koskenvesa*, Synodaalikokous Porvoon hiippakunnan hallinnossa 1723–1870. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 130. Helsinki 1984.

- Pekka Kärki*, Domkapitelshuset i Borgå och dess historia. Huset vid Kungsvägen. Borgå 1983.
- Ernst Lagus*, Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida. Del 1–2. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 38, 102. Helsingfors 1898, 1912.
- Ernst Lagus*, Henrik Gabriel Porthans bref till Mathias Calonius, 1, 2. Åren 1791–1796, 1797–1800. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 1, 5. Helsingfors 1886. (Siteerattu *Lagus*).
- Wilh. Lagus*, Förteckning öfver anonyma författare i äldre årgångar af Åbo Tidningar. Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk 17. Helsingfors 1871.
- K.G. Leinberg*, Bidrag till kännedomen af vårt land I. Jyväskylä 1885.
- K.G. Leinberg*, Handlingar rörande Finska skolväsendets historia. Tredje samlingen. Jyväskylä 1889.
- Sten Lindroth*, Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens historia 1739–1818. I, 1. Uppsala 1967.
- Eero Matinoli*, Porvoon hiippakunnan papinvaalit ja papinvirkojen täytämisen aikakautena 1721–1808. Sosiaalihistoriallinen tutkimus. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja B osa 66. Turku 1957.
- J.J. Mikkola*, David Alopaeus suomalaisuudestaan. Historiallinen Aika-kausikirja 1924. Helsinki 1924.
- Ad. Neovius*, Anteckningar rörande Borgå stads och sockens historia. Facsimil-upplaga. Borgå 1980. (Siteerattu *Neovius Anteckningar*).
- Adolf Neovius*, Spridda anteckningar rörande Henrik Gabriel Porthan. Historiallinen Arkisto 15. Helsinki 1898.
- Ad. Neovius*, Ur Finlands historia. Publikationer ur de Alopaeiska pappren. I, II, III. Borgå 1890–1895. (Siteerattu *Neovius* I, II, III).
- Holger Nohrström*, Borgå gymnasiebibliotek och dess föregångare bland Finlands läroverksbibliotek. Helsingfors universitetsbiblioteks skrifter X. Helsingfors 1927.
- Sigurd Nordenstreng–Aimo Halila*, Haminan historia I. Ruotsin vallan aika (v:een 1742). Mikkeli 1974.
- V.A. Nordman*, H.G. Porthan ja oppihistorian opetus Turun akatemiassa 1700-luvulla. Historiallinen Arkisto 46. Helsinki 1939.
- Gunnar Palander*, Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana. Akat. väitöskirja. Helsinki 1901.
- E.G. Palmén*, M.J. Alopaeuksen muistiinpanoja v:lta 1792. Historiallinen Arkisto 25. Helsinki 1915.
- Olav Panelius*, Gårdar och gårdsägare i Borgå på 1600- och 1700-talen. Skrifter utg. av Svenska Litteratursällskapet i Finland nr 510. Borgå 1983.
- Henrik Gabriel Porthan*, Opera omnia III. Turku 1966.
- Protocoller* hållna hos det hedervärda Bondeståndet vid landtdagen i Borgå år 1809. Skrifter utgivna af Svenska Literatursällskapet i Finland 25. Helsingfors 1893.

- Protocoll*, hållit i det högvördiga Prästeståndet vid landtdagen i Borgå stad år 1809. Skrifter utg. af Svenska Literatursällskapet i Finland 40. Helsingfors 1899.
- Gabriel Rein*, Alopaeus, Frans David. Kansallinen Elämäkerrasto I. Porvoo 1927.
- Gabriel Rein*, Alopaeus Maunu I. Maksim (Maximilian). Kansallinen Elämäkerrasto I. Porvoo 1927.
- Olavi Rimpääinen*, In labore et aerumna. Luterilaisten seurakuntien pappinvirkojen hoito isonvihan aikana Suomessa. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 107. Joensuu 1978.
- V.T. Rosenqvist*, När Per Johan Alopaeus blev domprost i Borgå. Historisk Tidskrift för Finland 1921. Helsingfors 1921.
- Martti Ruuth*, Alopaeus, Maunu Jaakko. Kansallinen Elämäkerrasto I. Porvoo 1927.
- J.M. Salenius*, Rantasalmen triviaalikoulu vv. 1749–1788. Historiallinen Arkisto X. Helsinki 1889.
- Ilmari Salomies*, Suomen kirkon historia III. Isonvihan kynnykseltä Ruotsin vallan loppuun. Helsinki 1962.
- Ilmari Salonen*, Cygnaeus, Sakari. Kansallinen Elämäkerrasto I. Porvoo 1927.
- Annamari Sarajas*, Suomen kansanrunouden tuntemus 1500–1700-lukujen kirjallisuudessa. Porvoo 1956.
- Joyce Schober*, Die deutsche Spätaufklärung 1770–1790. Europäische Hochschulschriften. Reihe III. Bd./Vol. 54. Frankfurt/M 1975.
- M.G. Schybergson*, Henrik Gabriel Porthan I–II. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 83, 98. Helsingfors 1908, 1911.
- S. Sirenius*, ”Vanhan Suomen” kirkon palauttaminen Suomen kirkon yhteyteen. Piispa M.J. Alopaeuksen osa yhdistämistyössä. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 11. Helsinki 1913.
- Gunnar Suolahti*, Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla. Porvoo 1919.
- Gunnar Suolahti*, Suomen pappilat 1700-luvulla. Porvoo 1912.
- Gunnar Svanfeldt*, Juslén, Pehr. Svenskt Biografiskt Lexikon 20. Stockholm 1973–1975.
- Gunnar Svanfeldt*, Posten 1768–1769 och dess författare. Uppsala 1937.
- Sveriges Rikes Ständers Besluth* . . . i Gefle den 24 Februarii 1792. Tryckt i Stockholm 1792.
- Tapani Vuorela*, Keisarillisen Suomen senaatin kirkkopoliitiikka 1809–1824. Opetusministeriön historia I. Helsinki 1976. (Siteerattu Vuorela).
- Åbo Tidningar* 1791.
- Sven-Erik Åström*, Studentekonomi på 1700-talet. Hur österbottniska studenter finansierade sina studier vid akademierna i Åbo och Uppsala. Historisk Tidskrift för Finland 3/1981. Ekenäs 1981.
- Ögonvittnen om Gustav III*. Redigering *Beth Hennings*. Stockholm 1960.

Kaarlo Österbladh, K.F. Mennanderin lähettämiä ja saamia kirjeitä II.
Toimittanut. . . Suomen historian lähteitä IV:2. Helsinki 1940.
Kaarlo Österbladh, af Palén, Eerik Juhana, Kansallinen Elämäkerrasto.
IV osa. Porvoo 1932.

Zusammenfassung

Magnus Jacob Alopaeus, Bischof zu Porvoo (1743–1818)

Bischof Magnus Jacob Alopaeus entstammte einer weitverzweigten ostfinnischen Pastorenfamilie, die sich zum Zeitpunkt seiner Geburt über weite Teile von Savolax und Karelien verbreitet hatte und auch im russischen Finnland, vor allem in der Stadt Viipuri vorkam. Die Familie leitete ihren Ursprung von dem Bauern Tuomas Kettunen aus der Gemeinde Kerimäki her, dessen Nachname (kettu = Fuchs) zunächst in Kettunius und dann in Alopaeus (nach dem griechischen alopes = Fuchs) umgewandelt wurde. Vier Generationen lang lebte die Familie als Kaplane in Jääski auf der karelischen Landenge, im Großen Nordischen Krieg aber erwachte ihr Unternehmungsgeist. Angehörige der Familie gewannen Plätze in mehreren der provisorischen lutherischen Domkapitel, die während des Krieges auf beiden Seiten der Grenze entstanden.

Magnus Jacob Alopaeus zählte zur achten Generation seines Geschlechts seit der Reformation. Sein Großvater väterlicherseits war der Dompropst zu Viipuri Magnus Alopaeus (1675–1716), ursprünglich Lektor in Mathematik und Logik, der infolge der Kapitulation der Stadt vor den Russen 1710 ihr führender Geistlicher wurde und den Auftrag erhielt, lutherische Geistliche in der ganzen Landschaft zu weihen. Der Vater Johan (Hans) David Alopaeus (1711–1767) wuchs in seiner Heimatstadt auf, ging aber in Porvoo auf der schwedischen Seite der Reichsgrenze aufs Gymnasium und studierte an der Universität zu Turku 1730–1738. Er beabsichtigte in Halle, der Hochburg des Pietismus, seine Studien fortzusetzen, gab diesen Plan jedoch zugunsten seines jüngeren Bruders Magnus auf. Dadurch verzweigte sich die Familie in zwei Linien, die eine mit schwedischer, für die Laufbahn in Schweden bestimmter Universitätsbildung, und die andere mit deutscher Ausbildung, die sich in Rußland verwenden ließ.

Johan David Alopaeus wurde 1739 Pastor in der Grenzstadt Hamina, indem er die Witwe seines Vorgängers, Maria Sipelia, heiratete. Sein Leben und das seiner Nachkommen läßt sich seit 1740 über hundert Jahre hinweg anhand einer nahezu vollständigen Serie von Kalendern studieren, in denen man vor allem Angaben über ihre Korrespondenz findet. Johan David Alopaeus war ein geachteter Gelegenheitsdichter, der Familienfeiern verschiedenster Art in Versen schilderte und Kirchenlieder mit eindeutig pietistischer Tendenz schrieb.

Die Stadt Hamina wurde 1742 von schwedischen Truppen auf dem Rückzug niedergebrannt. Die Familie Alopaeus floh nach Stockholm, wo ihr Oberhaupt anderthalb Jahre lang der königlichen Flüchtlingskommission angehörte. Nach dem Friedensschluß von 1743 wurde er zum Pastor in Leppävirta in Nordsavolax ernannt, wo er bis an sein Lebensende blieb.

Sein Sohn Magnus Jacob erhielt seinen ersten Unterricht in der Trivialschule von Rantasalmi, die im Unterschied zu den übrigen finnischen Trivialschulen nur Schüler aus Beamtenkreisen hatte. Er wurde 1758 am Gymnasium zu Porvoo immatrikuliert und studierte dort drei Jahre lang. Die Schule war von Bischof Johan Nylander reformiert worden und hatte tüchtige Lehrer, junge Dozenten der Universität Turku.

In Turku wurde Magnus Jacob 1761 an der Universität immatrikuliert, wo er Studien in Astronomie bei Professor Martin Johan Wallenius betrieb. Sein Studiengang, die Korrespondenz während dieser Universitätsjahre und die Teilnahme an verschiedenen Disputationen läßt sich anhand der Kalenderaufzeichnungen verfolgen. Außerdem sind dicke Hefte mit Vorlesungsnachschriften überliefert. Seine eigene Dissertation pro gradu trug den Titel "De retrogradatione aliisque apparentiis motus planetarum" und wurde 1766 vorgelegt.

Der Tod des Vaters zwang ihn 1767 zum Abbruch der Studien. Magnus Jacob hielt sich nun insgesamt anderthalb Jahre in seiner Heimat Leppävirta auf und beschäftigte sich während dieser Zeit mit Heimatgeschichte und Volksdichtung, die er an seinen Freund, den Dozenten der Rhetorik Henrik Gabriel Porthan für dessen Arbeit "De poësi fennica" schickte.

Der zweite Teil seiner astronomischen Dissertation, die ihm die *venia legendi* eintrug, erschien 1769. Im Herbst 1769 wurde Alopaeus zum Lektor in Mathematik und Logik am Gymnasium zu Porvoo ernannt.

Diese Entscheidung wurde jedoch angefochten, und im Frühjahr 1770 reiste der junge Dozent nach Stockholm, um seine definitive Ernennung zu erlangen. Auf Anregung des Registrators im Reichsarchiv Pehr Juslén schloß er sich der Loge *Utile Dulci* und ihrer Schwesterloge *Apolloni Sacra* in Uppsala an. Zusammen mit Juslén, Carl Fredrik Mennander und dem bereits genannten Porthan gründete er im Herbst 1770 in Finnland eine ähnliche Vereinigung, die Gesellschaft *Aurora*, die sich

u.a. die Erforschung der Sprache und Geschichte des Heimatlands zur Aufgabe machte. Der Zusammenschluß hatte Erfolg und führte dazu, daß 1771 eine gelehrte Zeitung gegründet wurde. Durch Aurora wurde bei Magnus Jacob das Interesse für Geschichtsforschung geweckt, das sich später in seiner großen Arbeit zur Bildungsgeschichte Ostfinnlands, der "Geschichte des Gymnasiums von Porvoo" (1804–1817) niederschlug.

Alopaeus heiratete 1772 Pehr Juslén's Schwester, Ulrika Juslenia, die der Akademikerfamilie Juslenius entstammte. Auch Henrik Gabriel Porthan gehörte mütterlicherseits zu dieser Familie, er war der Cousin von Frau Alopaeus. Dadurch entstand eine lebhafte Beziehung zwischen Porvoo, wo die Familie sich niederließ, und dem großen Historiker in Turku. Erhaltene Kalenderaufzeichnungen bezeugen eine umfangreiche Korrespondenz, und in beiden Richtungen sind viele Reisen bekannt. Es ist symptomatisch, daß Porthan beispielsweise die Schilderung seiner einzigen ausländischen Bildungsreise, die ihn im Sommer 1779 nach Göttingen führte, gerade an Magnus Jacob Alopaeus schickte.

Im Jahr 1774 bewarb Alopaeus sich um die Professur in Mathematik in Turku und schrieb aus diesem Anlaß eine Dissertation in Geometrie. Er blieb indessen ohne Erfolg und entschied sich daher für eine Laufbahn beim Domkapitel in Porvoo. Er wechselte 1784 auf das Lektorat in Theologie hinüber und wurde 1795 Dompropst. Zu diesen Stellen gehörten Pastorate, zunächst in der Gemeinde Lapinjärvi, dann in der Stadt- und Landgemeinde von Porvoo. Die Tätigkeit am Domkapitel fand ihren Niederschlag in Gutachten zu einer Reihe von Fragen, u.a. zur Stellung der finnischen Sprache im östlichen Stift.

Dem Ehepaar Alopaeus wurden acht Kinder geboren, sechs Söhne und zwei Töchter. Die beiden ältesten Söhne Pehr Johan und Magnus wurden an der Universität Turku 1789 bzw. 1791 immatrikuliert. Der ältere entschied sich für die zu jener Zeit ungewöhnliche Laufbahn des Bibliothekars, verfaßte unter Porthans Anleitung insgesamt fünf Dissertationen über verschiedene Bibliotheksfragen, versorgte 1794–1795 die Akademiebibliothek und machte später die Gymnasialbibliothek von Porvoo zur zweiten wissenschaftlichen Bibliothek des Landes. Magnus schrieb eine heimatkundliche Schrift über Porvoo, wurde schließlich aber Mathematiker und bekleidete seit 1804 das Lektorat in diesem Fach am Gymnasium.

Die Familie hatte Verwandte auch in Stockholm, wo zwei Brüder von Frau Ulrika, der Konteradmiral Carl Juslén und der Justitierrat Fredrik Juslén, beides Junggesellen, gegen Ende des 18. Jahrhunderts wohnten. 1796 zog dorthin auch der russische Diplomat David Alopaeus, ein Cousin von Magnus Jacob väterlicherseits, der 1804 zum Gesandten Alexanders I. in Schweden ernannt, 1808 festgenommen und ausgewiesen wurde, 1809 aber zurückkehrte und an den Friedensverhand-

lungen in Hamina teilnahm. Magnus Jacob besuchte Stockholm 1792, 1794 und 1801, wobei er u.a. auch am Reichstag zu Gävle teilnahm. Bei seinem Besuchen betrieb er intensive Forschungen für seine Geschichte des Gymnasium von Porvoo, vor allem in den Sammlungen des Propstes Nordin und im Skoklosterarchiv. Von seiner Hand gibt es auch eine recht initiierte Schilderung des Mordes an Gustav III. 1792 bei der Opernmaskerade.

Während dieser Zeit trat Magnus Jacob Alopaeus auch mit einer Reihe von pädagogischen Schriften hervor. 1777 unterbreitete er den Vorschlag, die Trivialschule von Rantasalmi umzubilden, um sie für die militärische und zivile, profane und theologische Grundausbildung einzurichten. 1801 verfaßte er für das Domkapitel eine Stellungnahme an die Kanzlergilde, in der er für eine neue Art des Lateinunterrichts (ohne die Lektüre antiker Autoren) und eine Erweiterung des Unterrichtsprogramms mit modernen Sprachen und Mathematik eintrat. Außerdem schlug er vor, die Anwendung von körperlichen Züchtigungen erheblich einzuschränken, und plädierte er für längeren Urlaub. Diese Ideen stießen jedoch ebenso auf Ablehnung wie 1806 sein Gedanke, ein zweijähriges theologisches Seminar in Porvoo zu gründen.

Die Einstellung der Familie Alopaeus zum schwedischen Königtum kann man anhand einer langen Reihe von Rektorats- und anderen Reden studieren, die am Gymnasium und in anderem Zusammenhang gehalten wurden. Magnus Jacob hielt beispielsweise zwei Begrüßungsreden, als Gustav III. 1774 und 1788 Porvoo besuchte, wobei er in der zweiten den Monarchen zum Angriff auf Rußland aufforderte, um die Lutheraner von russischer Herrschaft zu erlösen. Auf Einladung Augustin Ehrensvärds hatte Alopaeus auf Sveaborg nautische Astronomie unterrichtet und sich dabei einen gewissen Einblick in die Verteidigungspolitik verschafft. Während der Regierung Gustavs IV. Adolfs trat er für die Aufstellung einer Landmiliz ein, die neben den Befestigungsanlagen Finnland verteidigen sollte. In Reden, mit denen Alopaeus und seine Söhne am Gymnasium hervortraten, wurde Finnland als ein royalistisch gesinnter Reichsteil, karg und heldenhaft, dargestellt, und manche der hier angeschlagenen Töne erinnern an Johan Ludvig Runebergs Poesie, die gleichfalls in Porvoo entstand.

Im Februar 1808 brach der Krieg aus, und die Russen besetzten Porvoo. Der Dompropst weigerte sich anfangs, den Untertaneneid zu leisten, wurde aber schließlich dazu gezwungen und mußte eine bedeutende zeremonielle Rolle auf dem Landtag zu Porvoo 1809 übernehmen. Er hielt u.a. eine ziemlich kühne Landtagspredigt, in der er von dem vom Kaiser vorgeschriebenen Thema abwich und die Landtagsvertreter daran erinnerte, daß Gehorsam gegen Alexander I. den freien Meinungsaustausch auf der Ständerversammlung nicht unterbinden dürfe. Bei den Verhandlungen des geistlichen Standes kämpfte Alopaeus u.a. für die Beibehaltung des militärischen Einteilungswerks, ein

besseres Kranken- und Gefängniswesen und die Beibehaltung von direkten Verbindungen zwischen den Stiften und dem Herrscher nach schwedischem Muster. Sein Widerstand gegen die Deportation von Gefangenen nach Sibirien war zu jenem Zeitpunkt ausgesprochen inopportun.

Seinen kühnsten Plan wagte Alopaeus dem Landtag allerdings nicht vorzulegen, obwohl er im Juni–Juli 1809 entstand. Der Dompropst schlug die Umwandlung des Gymnasiums von Porvoo in eine voll ausgebaute Universität mit vier Fakultäten vor. In seinen Augen war Finnland groß genug, um zwei akademische Zentren zu beherbergen, nach Art der vielen kleinen Länder Deutschlands, wo mehrere lokale Universitäten üblich waren. Die Motive waren teils geografischer, teils bevölkerungsmäßiger Art, aber Alopaeus wollte auch eine Lehranstalt schaffen, die frei von jener theologischen Richtung war, die er bekämpfte. An der geplanten Universität sollte die alte schwedische Orthodoxie fortleben, ohne Beeinflussung durch kontinentale Theologen, die die Bibel als eine historische Schrift und nicht als Gottes Wort verstanden und die auch in Finnland Anhänger zu finden begannen. Magnus Jacob wiederholte seinen Vorschlag mehrere Male und 1811–1812 schien er in Petersburg auch einen gewissen Erfolg zu haben, aber das Projekt scheiterte an der schwierigen Finanzlage und am Widerstand von Turku.

Nach dem Landtag vom November 1809 wurde Magnus Jacob Alopaeus zum Bischof im Stift Porvoo ernannt. Seine erste Aufgabe war es, das sog. alte Finnland – die 1721 und 1743 an Russland abgetretenen Gebiete – dem Stift einzugliedern. Auf diese Weise wurden die Lutheraner in Ostfinnland wieder unter einer gemeinsamen Leitung vereinigt, ein Wunsch, den Alopaeus seit 1788 gehegt hatte. In dieser Wiedervereinigungsfrage arbeitete der Bischof mit seinem Cousin, dem Diplomaten David Alopaeus, zusammen, der bis zu seiner Ernennung zum Gesandten in Württemberg in Petersburg als Mitglied des geheimen kaiserlichen Rats lebte. Wichtiger war aber die Zusammenarbeit mit Gustaf Mauritz Armfelt, dem Vorsitzenden des finnischen Komitees in Petersburg, der ständigen Kontakt zu Alexander I. hatte. Ein heikles Moment war dabei die Überprüfung und Verabschiedung von ziemlich vielen Geistlichen, denen eine hinreichende Bildung für ihren Dienst fehlte. Das schwedische Kirchenhandbuch und die Liturgie wurden an den meisten Stellen ohne jeden Widerstand und zur Zufriedenheit der Bevölkerung eingeführt. Schwieriger gestaltete sich die Vereinigung des Schulwesens des alten Finnland mit dem des Stifts Porvoo.

Die Schulen im Bezirk Viipuri waren seit 1805 völlig weltlich, unterstanden der Universität Dorpat und hatten Deutsch als Unterrichtssprache. Der Streit des Bischofs mit dem Schuldirektor am Gymnasium zu Viipuri, Erik Gabriel Melartin, ist als ein "Kulturkampf" zwischen schwedischer und deutscher Sprache bezeichnet worden, zwischen einem zur Ausbildung von Geistlichen bestimmten Schulwesen

und einem neuhumanistischen Bildungswesen, das auf die Ausbildung von Beamten abzielte, und als ein Kampf zwischen religiöser Orthodoxie und neuen Rationalismus. Aus diesem Kampf ging Melartin als Sieger hervor, und man hielt an dem neuen, vom deutschen Einfluß geprägten Schulwesen fest.

Magnus Jacob Alopaeus große Inspektionsreise 1811–1812 zu den Lutheranern im Bezirk Viipuri hatte bei vielen Anstoß erregt, und diese Irritation machte sich in verschiedenen Angriffen auf ihn Luft. Eine Erweckungsbewegung in seiner eigenen Filialgemeinde Sipoo fand bei Alopaeus insoweit Unterstützung, als er sich weigerte, gegen die Beteiligten einzuschreiten. Das trug ihm Reprimanden des Staatsrates in Turku ein. Magnus Jacob Alopaeus gab sich große Mühe, um zu verhindern, daß diese religiöse Bewegung ausartete, er dachte aber keinen Augenblick an ein Verbot. Man kann hier deutlich sehen, wie er als alter Pietist mit dieser Bewegung sympathisierte, deren Ziele auch mit dem von ihm geführten Kampf für größere Abstinenz auf dem Lande zusammenfielen.

Den alternden Bischof beanspruchte in großem Umfang seine historische Schriftstellerei. "Die Geschichte des Gymnasiums von Porvoo" erschien 1804–1817 in fünf Büchern mit über 600 Seiten. Das Werk enthält, über den Rahmen einer Schulgeschichte hinausgehend, ziemlich umfangreiche Biographien aller Personen, die zwischen 1641 und 1804 Lehrer am Gymnasium gewesen waren. Die biographischen Angaben hatte Alopaeus aus allen zugänglichen Quellen zusammengetragen, aus genealogischen Unterlagen, Matrikeln, Korrespondenzen, Rechnungsakten etc, für das 18. Jahrhundert aber vor allem aus der mündlichen Tradition Ostfinnlands. Das Werk wimmelt von biographischen Anekdoten und enthält viele offenerzige Charakteristiken, in denen auch weniger schmeichelhafte Züge aus dem Leben der Porträtierten Personen ungeschminkt berichtet werden. Dadurch ist die "Geschichte des Gymnasiums zu Porvoo" zu einer Fundgrube für die personen- und bildungsgeschichtliche Forschung des östlichen Finnland geworden.

Magnus Jacob Alopaeus starb im August 1818. Das Urteil über ihn ist lange Zeit von der Kritik bestimmt worden, die Fredrik Cygnaeus, der Enkel eines Bischofs Cygnaeus zu Porvoo, im Jahre 1853 vorbrachte. Fredrik Cygnaeus schilderte die Schwierigkeiten, die sein Großvater 1795–1808 in der Zusammenarbeit mit seinem eigensinnigen Dompropst Alopaeus gehabt hatte. Das Pamphlet erregte großes Aufsehen und führte dazu, daß Magnus Jacob Alopaeus zum Gegenstand einer panegyrischen Biographie gemacht wurde. Später ist Bischof Alopaeus in einer Reihe kirchengeschichtlicher Arbeiten, die im Literaturverzeichnis zu finden sind, behandelt worden, jedoch unter anderen Gesichtspunkten als in dieser Monographie.

Henkilöhakemisto

- Aadolf Fredrik kuningas 178, 182
Adlercreutz, Carl Johan kenraali 162, 199
Adlercreutz, Carl asessori 113
Agander triviaalikoulun rehtori 47
Agricola, Mikael reformaattori 143, 286
Aejmelaeus, Nils kirkkoherra 207, 214–215
Aejmelaeus ylioppilas 91
Akiander, Matthias historioitsija 327–329
Alanus lehtori 284
Aleksanteri I keisari 122, 168, 197, 200, 203, 208, 211, 213–215, 219, 222–223, 226, 257, 259, 321, 325
d'Alembert, Jean de Rond filosofi 113
Alexejev, Ivan kenraali 196, 198, 204
Alnander, Samuel 297
Alopaeus, Adam valtiopäivämies 17, 93
Alopaeus, Anders sotilas 17
Alopaeus, Anders Mäntyharjun kirkkoherra 18
Alopaeus, Arvid lehtori, Porvoon kirkkoherra 17, 18, 278, 292
Alopaeus, Birgitta Catharina lapsi 30
Alopaeus, Brita (o.s. Fabritius) 17
Alopaeus, Brita Elisabeth, sittemmin Clau-delin 21, 23
Alopaeus, David nimituomari 166, 167, 168
Alopaeus, (Frans) David diplomaatti 19, 112, 118–122, 191–193, 196, 198, 221, 225–226, 244, 257–258
Alopaeus, Elisabeth (o.s. Tesche), sittem-min Forsander 19, 21–22
Alopaeus, Frans kauppias 19, 29, 33
Alopaeus, Gustava Karolina lapsi 112
Alopaeus, Hedvig Jakobina (Hedda) 112, 165, 192, 258–259
Alopaeus, Henriette Margareta (o.s. Ave-lin) 166
Alopaeus, Henrik Liperin kappalainen 278
Alopaeus, Henrik Gabriel lukiolainen 112, 158, 166, 168, 192–193, 258–259
Alopaeus, Jacob Narvan kirkkoherra 17, 32
Alopaeus, Jacob lukiolainen 32–33
Alopaeus, Jakob Fredrik hovioikeuden kanslisti 112, 132, 162–163, 166, 196, 198, 258–259
Alopaeus, Johan, sittemmin Nordensvan, lääninkamreeri 18, 52, 55, 57
Alopaeus, Johan Porvoon apupappi 16–17
Alopaeus, Johan Kupanitsan kirkkoherra 17, 279
Alopaeus, Johan (Hans) David Leppävir-ran kirkkoherra 19, 21–45, 47, 57–59, 115, 123, 169, 317
Alopaeus, Johan David lapsi 165
Alopaeus, Johanna Elisabeth (o.s. Solitan-der) 165, 258, 262–263
Alopaeus, Johanna Maria (Jeannette) 112, 126, 129, 165, 192, 258–259
Alopaeus, Johanna Wilhelmina lapsi 165–166
Alopaeus, Johannes Kirvun kappalainen 13, 16, 278
Alopaeus, Johannes lapsi 19

- Alopaeus, Juliana Ulrika lapsi 165, 258
 Alopaeus, Karl Elias lehtori 112, 166–168, 192–193, 196, 198–200, 211, 223, 228, 246, 248, 258–261, 264–266, 313
 Alopaeus, Katarina (o.s. Franseen) 19
 Alopaeus, Magnus Jääskin kappalainen 16, 17
 Alopaeus, Magnus vanhempi Viipurin kirkkoherra 17–19, 21, 64, 293
 Alopaeus, Magnus nuorempi Viipurin tuomiorovasti 21, 23, 25, 29, 44, 57 115–118, 279
 Alopaeus, Magnus lehtori, tuomiorovasti 100, 112, 134–135, 145, 148–151, 157–161, 163, 165, 172–174, 178, 186–188, 192, 194–195, 197, 200–203, 214, 241, 255, 259, 260–263, 265–270, 273, 284, 289, 293, 320–321, 327–328
 Alopaeus, Magnus lapsi 19
 Alopaeus, Magnus Erik lapsi 165, 258
 Alopaeus, Margareta 118
 Alopaeus, Margareta Kristina lapsi 112
 Alopaeus, Margareta Ulrika lapsi 112
 Alopaeus, Maria (o.s. Anderseen), sittemmin Sipilä 26–30, 32–33, 44, 123, 125–126
 Alopaeus, Maria Christina (o.s. Tesche) 115, 117–118
 Alopaeus, Maria Elisabeth lapsi 29
 Alopaeus, Maximilian (Magnus) diplomaatti 56, 118–122, 191
 Alopaeus, Niclas Samuel 116, 118
 Alopaeus, Pehr Johan lehtori, tuomiorovasti 41, 43, 102, 111–112, 125–126, 134–140, 142–145, 150, 157–166, 172–176, 178, 184–186, 192, 196–199, 208, 228, 242, 255–261, 263–268, 273, 317, 327–328
 Alopaeus, Samuel lääninrovasti 17
 Alopaeus, Samuel Taipalsaaren kirkkoheran sijainen 17
 Alopaeus, Samuel kotiopettaja 22
 Alopaeus, Sara 118
 Alopaeus, Sofia Ulrika lapsi 112
 Alopaeus, Ulrika (o.s. Juslén) 60, 62, 66, 104–105, 107, 109, 111, 126, 128, 132–133, 134, 152–153, 165, 177, 191 258, 275
 Alopaeus, Ulrika lapsi 112
 Alopaeus, Wilhelmina lapsi 258
 Aminoff, Johan Fredrik kenraali 192, 225
 Anckarström, Jacob Johan kapteeni 92, 94–95
 Anders Andersson renki 273
 Anderseen, Christopher kapteeni 27
 Anna Venäjän keisarinna 24
 Anna Gretha Jakobsdotter piika 273
 Anna Lena Johansdotter piika 273
 Antell lukiolainen 113
 Appelroth, Otto Magnus rehtori 255
 Araktšejev, A.A. sotaministeri 121
 Arctopolitanus, Gabriel väittelijä 34
 Aristoteles filosofi 56
 Argillander, Henrik Kuopion kirkkoherra 32, 41, 58
 Arkhimedes fyysikko 56, 75
 Armfelt, Gustaf Mauritz kreivi, Suomen asiain komitean puheenjohtaja 92, 121, 225–230, 234–235, 245–248, 257, 303–318
 Armfelt luutnantti 91
 Arndt, Johann pietisti 176
 Arnold, Gottfrid teologi 176
 Arrhén, A.C. asessori 130–131
 Arwidsson, Adolf Iwar maisteri 265
 Augustinus kirkkoisä 310
 Avelin, Anna Kristina (o.s. Paldanius) 166
 Avelin, Klas Henrik Joroisten kirkkoherra 166
 Axberg, Fredrik räätäli 250, 253–254
 Bagge, Carl Christian kauppias Viipurissa 23
 Bagration, Pjotr ruhtinas 196
 Bahrdr, Karl Friedrich superintendentti 311–313
 Baratier, Johan Philip 172
 Barclay, John kirjailija 143
 Bartholdus Simonis teini 287
 Baumgarten, Alexander Gottlieb filosofi 176
 Beaudeau, Johan Abraham traktööri 271
 Becker, Reinhold von kielentutkija 266
 Beckmann, Johann taloustieteilijä 176
 Benzelius, Jacob arkkipiispa 85
 Benzeltierna, Mathias ylipostijohtaja 39
 Berg karduaanintekijä Gävlessä 92
 Bergman, Stina piika 273
 Bergström apteekkari Porvoossa 113
 Bertil Hannunpoika Karjalan tuomari 15

- Bestužev, Aleksei kenraali 197
 Billroth, Johan Gottfrid lääkäri 274
 Bilmark, Johan professori 81, 163, 281
 Birger Jaarli 201
 Bjugg tulinhoitaja Porvoossa 163
 Bjugg, Petrus piispa 282
 Björk, Johan varapastori 251
 Björklund, Isak professori 23
 Björnstjerna, Magnus kapteeni 101
 Blomster rakuuna 194
 Bonsdorff, Jacob professori 221, 223, 244, 325
 Bonsdorff, Petrus lehtori 50, 51, 67, 292
 Bonsdorff, Petter Hauhon kirkkoherra 95
 Borgström, Gustaf kauppias Porvoossa 113
 Borgström, Henrik kauppaneuvos 143, 208
 Borgström, Johan lehtori 50, 51, 66, 69, 84, 113, 182, 210, 255, 257, 268, 292
 Botin 144
 Boxström, Maria sepäntytär 271
 Boxström professori 260
 Brahe, Magnus Fredrik kreivi 283
 Browallius, Johannes piispa 50–51, 54–55, 63, 309
 de Bruce, Anders maaherra 250, 253
 Bruiningk, H. kenraalisuperintendentti 18
 Bromell, Anna Beata von arkkiatrinleski 28
 Brunow manttaalikomissaari 113
 Buddenbrock, Henrik von kenraali 29
 Buxhoeviden, Friedrich Wilhelm von kreivi, kenraali 192, 198–199, 205
 Bützow, Catharina Helena (o.s. Alopaeus) 117, 118
 Bützow, Friedrich lääketieteen tohtori 117, 118
 Caesar, Julius valtiomies 300
 Cajander, Zacharias Helsingin kirkkoherra 154–155
 Calonius, Henrik rovasti Loviisassa 143
 Calonius, Mathias professori, prokuraattori 52, 63, 67, 97, 144, 148, 252
 Campe, Joachim Heinrich pedagogi 306
 Carelius kirjansitoja Porvoossa 259–260
 Carl Gustaf kruununprinssi 186
 Carpelan, Johan Fredrik maaherra 288
 Carsten vänrikki 103
 Carstenius, Abraham Säämingin kirkkoherra 282, 285
 Carstenius, Henrik piispa 291
 Carstenius, Petrus lehtori 291
 Carström 63
 Cavander, Christian triviaalikoulun rehtori 55, 57, 67
 Cecilia prinsessa 188
 Celsius, Anders professori 73
 Christianus Bartholdi koulumestari 286
 Chemnitz, Martin teologi 310
 Cicero senaattori 265, 300
 Claudelin, Erik koululainen 23
 Claudelin, Klas kauppias Lappeenrannassa 23
 Clemens koulumestari Viipurissa 161, 286
 Clewberg, Abraham Niklas kirjastonhoitaja 138, 140
 Cornelius Nepos 300
 Coxe, William matkakuvaaja 173
 Creutz, Gustaf Filip diplomaatti, runoilija 185
 Cronstedt, Carl Olof amiraali 179, 196
 Cygnaeus, Fredrik professori 98, 99, 323–327, 329
 Cygnaeus, Johan Henrik Rantasalmen kirkkoherra 207, 214, 219, 223
 Cygnaeus, Zacharias piispa 89–91, 95, 97–99, 142–143, 154–155, 192, 198, 207, 212, 215, 223, 241–242, 254, 323–326
 Dahlman lehtori 280
 Dahlman, Jacob ylioppilas 22
 Dahlström, Carl G. Helsingin kappalainen 143
 Dahlin, Olof von runoilija 144, 185
 De Geer, Robert Wilhelm hallituskonseljin jäsen 257
 Didron, Erik Philip kihlakunnantuomari 42, 44
 Dieze professori Göttingenissä 155
 Duroc, Géraud Christophe Michel de kansleri 163
 Eerik XIV kuningas
 Eeva Stiina Juhanantytär piika 272
 Edvards kielioptekijä 173
 Ehrenroth kenraali 162
 Ehrenström, Johan Albrecht kabinettisihiteeri 92

- Ehrensward, Augustin kreivi, sotamarsalkka 79, 178–181, 186, 189, 203
- Ekeblad, Claes kreivi, akatemiankansleri 59
- Ekmark, Carl Georg lehtori 58–59, 264, 321–322, 328
- Elfvengren kapteeni 103
- Elimaeus, Olof piispa 158
- Elzevier kirjanpainaja 143–144
- Enberg, Christian Räisälän varapastori 233
- Epikuros filosofi 77
- Ernesti, Johann August professori 75–76, 306
- Essen, Hans Henrik von tallimestari 94
- Essen, Odert von majuri 91
- Euklides filosofi 266
- Eusebius kirkkoisä 177
- Fabritius, Johan Sipoon apupappi 249–250
- Fabritius, Johannes Laurentii Säämingin apupappi 17
- Fattebur, Heinrichus Martini rehtori 286
- Fellenius, Alexander Lapinjärven pappi 86–88
- Fenander, Henrik Parikkalan kirkkoherra 233–234
- Finno, Jaakko virsirunoilija 173
- Florinus, Henrik pappi 143
- Forsander, Johan koululainen 23
- Forsander, Peter Luumäen kirkkoherra 22
- Forsén, Samuel lainsuomentaja 61
- Forsman, Elisabeth Maria (o.s. Alopaeus) 116
- Forsman 117–118
- Forstadius, Arvid lehtori 290
- Fortelius, Gabriel piispa 84, 89, 117, 176–177, 250, 254, 292, 292, 293
- Francke, August Hermann teologi 176
- Franseen, Frans kauppias 19
- Franzén, Frans Mikael professori 140, 163, 222
- Fredrik I kuningas 185
- Frenckell kirjanpainaja 285
- Fresenius, Johan Friedrich 311
- Frosterus rovasti 159
- Gadd apteekkari Porvoossa 195
- Gadd, Pehr Adrian professori 56, 63, 65, 67, 80
- Gadolin, Gustaf professori 207, 216, 218–221
- Gadolin, Jacob piispa 80, 93, 158
- Gagarin, Paul ruhtinas 208, 211, 213
- Galilei, Galileo fyysikko 56
- Galitsyn, Mihail ruhtinas 199
- Ganander, Kristfrid sanakirjantekijä 39, 41
- Gardberg apupappi Porvoossa 315
- Gezelia piispatar 293
- Gezelius, Johan piispa 281
- Gjörwell, Carl Christoffer kirjastonhoitaja 63, 157, 285, 294
- Gottlund, Carl Axel ylioppilas 320
- Gottlund, Matthias Juvan kirkkoherra 255–257
- Gottsmann, Petter director cantus 294
- Gustaf Hansson tallirenkki 273
- Gyldenstolpe (Wexionius), Mikael professori 290
- Gyllenberg, Gustaf Fredrik runoilija 185
- Gyllenstierna, Erik maaherra 32, 286
- Hacksell pastori 195
- Hagströmer, Anders Johan lääkäri 129
- Hallenberg, Jonas historiografi 282–283, 286
- Haller, Albert von luonnontutkija 172
- Hanway, John matkakuvaaja 174
- Hassel, Henrik professori 26, 52, 59, 61, 67, 69
- Hassel, Johanna Magdalena 60
- Haveman, Margaretha Elisabeth 23
- Hedda Karlsson piika 273
- Heidegger, Johann Heinrich teologi 143
- Heineke, Christian 172
- Hellenius, Karl Niklas professori 199
- Hellström säämiskäntekijä Porvoossa 113
- Henrik talonpoika 101
- Herbart, Johann Friedrich filosofi 304
- Hesiodos runoilija 155
- Heumann, Christoph August oppihistorioitsija 163–164
- Heurlin, Catharina taloudenhoitajatar 129, 130–131
- Heurlin lehtori 163
- Heyne, Christian Gottlob professori Göttingenissä 155
- Hipping, Anders Johan pappi 266
- Hirn maisteri 63, 111
- Hirsin, Eva Christina 33

Hobbes, Thomas filosofi 76
 Hofrén, Christian Reinhold notaari 228
 Hofverberg, Fredrik Uumajan kirkkoherra 133
 Holmbom, Catharina (o.s. Juslén) 132–133
 Holmbom, Gabriel postinhoitaja Uumajas-
 sa 133
 Holmbom, Olof postinhoitaja Uumajassa 132
 Horn von saksalaisen legioonan komentaja 248
 Hornborg, Gustaf Adolf Muolan kappalai-
 nen 233
 Houghberg, C.A. Lapinjärven pappi 86–88
 Houghberg kollegineuvos 196
 Hyllén, Henrik apulainen 63, 52
 Hällström, Gustaf Gabriel professori 150
 Härkäpää, Eerik arkkiteini 283

Idman, Karl Johan hallituskonseljin jäsen 257
 Indrenius, Emanuel tuomiorovasti 268
 Ivendorff, Magnus Christian kihlakunnan-
 tuomari 252

Jacobi, Johann Friedrich professori 312
 Johannes Erasmi Viipurin koulumestari 161, 286
 Josephus Flavius historiantkirjoittaja 143
 Juhana III kuningas 13
 Juslén, Carl vara-amiraali 60, 94, 97, 105,
 109, 111, 128–132, 157, 276
 Juslén, Fredrik oikeusneuvos 60, 63, 105,
 111, 129–130, 132, 153
 Juslén, Johanna (o.s. Palén) 60, 104, 109,
 111
 Juslén, Kristina Margareta (Stina Greta) 60, 108–109, 111, 152, 153
 Juslén, Pehr Johan hovioikeudenneuvos 60, 66, 104, 109, 126, 134, 136
 Juslén, Pehr registraattori, oikeusneuvos 60–64, 71–72, 81, 92, 94–95, 97, 105,
 127, 130, 152–153, 177
 Juslenius, Daniel professori, piispa 23, 26,
 29, 60–61, 105, 173, 288
 Juslenius, Gabriel professori 104, 132
 Juslenius, Samuel maisteri 80
 Justander, Johan geodeetti 80–81, 153
 Juusten, Paavali piispa 148, 158, 284, 286

Jägerhorn, Jan Anders everstiluutnantti 226

Kaarle XII kuningas 20, 184–186, 188
 Kaarle-herttua, sittemmin Kaarle XIII 88,
 95–97, 99, 128–129, 183–184, 186,
 190, 323
 Kalm, Pehr professori 63
 Kankel kirjanpainaja 144
 Kettunen, Tuomas talonpoika 13
 Kettunius, Andreas Thomae Jääsken kap-
 palainen 13
 Kettunius, Bartholdus Andrae Jääsken
 kirkkoherra 13, 15, 20
 Kettunius, Johan Bartholdi Viipurin kolle-
 ga 15
 Kettunius, Magnus Bartholdi Jääsken kap-
 palainen 15–16
 Kettunius, Samuel Ilomantsin kappalainen 15
 Kiljander, Anders Johan Anjalan kappala-
 inen 143
 Kiljander teini 278
 af Klercker, Carl Nathanael kenraali 192
 Klingius, Zacharias piispa 161
 Klingspor, Wilhelm Mauritz kenraali 102
 Klopstock, Friedrich Gottlieb kirjailija 143
 Knuut maisteri 161
 Kolmodin, Olof uskonnollinen kirjailija 116
 Koppe, Johann Benjamin professori Göt-
 tingenissä 155
 Korhoni, Andreas Andrae Jääsken kirk-
 koherra 13, 15
 Kopernikus, Nikolaus tähtitieteilijä 57
 Kraftman, Anders lehtori 51, 67, 113, 156,
 159, 292–293
 Krogerus Mäntyharjun kappalainen 161
 Krogus, Gabriel Leppävirran kirkkoherra 317
 Krogus, Paul lehtori, piispa 37, 50, 67, 89,
 91, 95, 113, 198, 254, 292
 Krook, Bengt maisteri 49, 50, 279
 Kuhlman 117
 Kustaa III kuningas 72, 88, 90–95, 97,
 124, 128, 180–183, 186, 225, 228, 274,
 289, 323
 Kustaa IV Aadolf kuningas 102, 121, 142,
 182–184, 186, 188–189, 199–200, 283,
 286

- Kustaa Vaasa kuningas 12–13, 148, 182, 187
- Köster professori 311
- La Fontaine kirjailija 177
- Lagus, Anders Johan professori 268
- Lagerbring, Sven historiankirjoittaja 113, 144, 176
- Lagus, Johan rehtori, Iisalmen kirkkoherra 66–67, 69, 91, 93
- Lefrén, Lars Olof professori 63, 113
- Leibniz, Gottfried Wilhelm filosofi 55, 176, 310
- Lena Henriksdotter sisäkkö 272
- Less, Gottfried professori Göttingenissä 155
- Less, Abraham maanviljelijä 250, 254
- Lessing, Gotthold Ephraim kirjailija 312
- Lewenhaupt, Adam kenraali 20, 293
- Lexelius, Johan väittelijä 136
- Lexell, Anders Johan professori 80, 116
- Liisa Tönintytär sisäkkö 273
- Lilius, Johan hovioikeudenneuvos 63
- Lind, Abraham translaattori 282
- Lind, Johan Gabriel lehtori 89–90, 95–97, 292
- Lindblom, Jacob arkkipiispa 93
- Lindfors, M.C. rykmentinpastori 144
- Lindqvist, Johan Henrik matemaatikko 58, 79–81
- Lindström, Henrik pappi 250
- Linné, Carl von arkkiaatri 144, 199
- Loccenius, Johannes historioitsija 143
- Locke, John filosofi 76
- Lode, Herman maaherra 100, 103, 196–198, 203, 208
- Lovisa Ulrika kuningatar 185
- Lund, David piispa 17–19, 227–228, 271
- Lund, Mats ajuri 271
- Lundén, Maria palvelijatar 272
- Lundström, Maria sisäkkö 273
- Luther, Martti reformaattori 144
- Lüdeke, C.W. kirkkoherra 298
- Löfving, Stefan sissipäällikkö 64, 132–133, 297
- Machiavelli, Niccolo kirjailija 143
- Maja Lisa Eriksdotter piika 272
- Malm, Maria, naimisissa Anderseen ja Tesche 27, 33, 52
- Mannerheim, Carl Erik hallituskonseljin jäsen 252, 254, 257
- Margaretha Bertilintytär 15
- Martin, Henrik kihlakunnanvuoti 35
- Martinius, Matthias lehtori 291
- Masalin sotakomissaari 124
- Medelplan, Daniel kirjanpainaja 137
- Meidner 175
- Meijer, C.G. kellonvalaja Tukholmassa 35
- Meinander kihlakunnantuomari 195
- Meinander rovasti 113
- Meinander, Carl Fredrik lehtori 293, 299
- Melartin, Erik Gabriel Viipurin lukion rehtori 230, 235, 303–307
- Melartopacus, Christian Viipurin tuomio-rovasti 23
- Mendelsson, Moses filosofi 76
- Mennander, Carl Fredrik, aateloituna Frendenheim, antikviteettikollegion virkamies 61–64
- Mennander, Karl Fredrik piispa, sittemmin arkkipiispa 60, 62, 104
- Mensikov, Aleksander Danilovits ruhtinas 24
- Mercier, Louis Sebastian kirjailija 175
- Mesterton, Karl professori 54
- Meurling, Georg maisteri 294
- Michaelis, Johann David professori Göttingenissä 155, 173, 175–176, 312–313
- Miechow, Mattias de kirjailija 156
- Miller, Johann Peter professori Göttingenissä 155
- Mjödth, Olaus Orimattilan pappi 143
- Molander, Anders Mäntsälän kirkkoherra 67
- Molander, Johan Ilomantsin kirkkoherra 255–256
- Mooses profeetta 172
- Morian, Johan Kristoffer von Sarvilahden omistaja 101
- Mosheim, Johann Lorenz teologi 176
- Murray, Johann Andreas professori Göttingenissä 155
- Möller, Johan piispa 85, 297, 314–315
- Napoleon keisari 163, 248
- Nappenius, Petrus lehtori 23, 293
- Nassokin tilanomistaja 254
- Newton, Isaac fyysikko 56
- Nicolaus Magni piispa 286

Nilsson, Samuel talonpoika 87
 Nordenskiöld, Adolf Gustaf eversti 143
 Nordenskiöld, Anders Johan maaherra 31,
 34–35, 42, 44
 Nordin, Carl Gustaf rovasti 144, 282
 Norregaard 306
 Norrgren, Johan apulainen, kirkkoherra
 16, 293
 Nottbeck, Anna Benedicta (o.s. Alopaeus)
 117–118
 Nottbeck, Wilhelm Johan lähetystösihteeri
 117–118
 Numers, Fredrik Adolf von upseeri, piirtä-
 jä 68
 Nybom talonomistaja Porvoossa 208
 Nylander, Johan tuomiorovasti, piispa 29,
 35, 49–51, 291–293
 Nylander Porvoon pormestari 161

Olander, Fredrik räätäli 250
 Olander, Sofia räätälin tytär 271
 Orraeus, Anders laamanni 208
 Orraeus, Gustaf lehtori 50, 67, 69, 113, 293
 Oscar prinssi 262
 Oxenstierna, Johan Gabriel runoilija 175

Paavali keisari 161
 Paldani, Elias upseeri 123–124, 126
 Paldani, Vendla Juliana (o.s. Grotenfelt)
 123
 Paldanius, Elias Joroisten kirkkoherra
 44–45, 58, 116, 122–123, 125
 Paldanius, Johan auditööri 123, 125
 Paldanius, Magnus Joroisten kappalainen
 123
 Palén, Abraham kihlakunnantuomari 61,
 104
 Palén, Erik Johan laamanni 61, 104
 Palén, Kristina Margareta (o.s. Hassel) 61
 Palén, Ulrika
 Palmaeus, Fredrik Gustaf Johanneksen
 kappalainen 232
 Palmén, Otto Reinhold director cantus 51
 Palmquist, Fredrik matemaatikko 113
 Palmksiöld, Elias arkistonhoitaja 148, 157,
 284, 286
 Panin, Nikita ulkoministeri 119
 Park, Mungo löytöretkeilijä 174
 Pfenninger, Johann Conrad pappi 313
 Pietari I keisari 203

Planman, Anders professori 56, 80–81,
 150
 Platon filosofi 76
 Polhem, Christofer mekaanikko 179
 Pontoppidan, Erik teologi 176
 Poppia, Catharina 33
 Poppius, Abraham Juvan rovasti 33
 Porthan, Henrik Gabriel kaunopuheisuu-
 den professori 39, 41, 58, 60–65,
 80–81, 97, 105, 108–113, 126,
 135–138, 140, 142–145, 148–150,
 152–164, 166, 172, 181–182, 204, 259,
 273, 278–280, 283–285, 313
 Porthan, Sigfrid lehtori 41, 58, 60, 79, 127,
 144, 153–156, 159–160, 293
 Pryss maisteri 53
 Pufendorff, Samuel von historioitsija 113,
 143, 176
 Pythagoras matemaatikko 76

Quirsfeld, Johannes uskonnollinen kirjaili-
 ja 37

Rachlitzius, Johannes Casparides 157, 284,
 286
 Radloff, Fredrik Wilhelm kirjailija 143
 Rajalin, Salomon Mauritz kenraalijun-
 tantti 129
 Rambach, Johann Jacob teologi 176, 311
 Ramklou, Johan Haminan kirkkoherra 28
 Ramsay, Anders Johan maaherra 96
 Rechenberg, A. 85
 Rehbinder, Henrik Johan tuomari 35
 Rehbinder, Robert Henrik valtios sihteeri
 247, 268
 Rehbinder paroni 193–194
 Reuterholm, Gustaf Adolf kamarikollegion
 presidentti 97, 186
 Reuterskiöld, Heribert Konrad hallitus-
 konseljin jäsen 257
 Rochon, Alexis Marie tähtitieteilijä 174
 Rosenius, Marcus ylioppilas 22
 Rothovius, Isak piispa 13, 143
 Rotkirch, Carl kapteeni 143
 Rotkirch, Carl Fredrik hallituskonseljin jä-
 sen 244, 245, 257
 Rotkirch, Wentzel Fredrik majuri 103, 143
 Rudén, Torsten, professori 18
 Rumjantsev, Nikolai ulkoministeri 121

- Rålamb, Claes vapaaherra 100
 Rönholm, Carolus lukiolainen 49
- Sahlberg maisteri 55
 Sallustius historioitsija 300
 Sanngren, Petter Orimattilan kappalainen 143, 161
 Scarin, Algot professori 26, 37
 Scheffer 143
 Schenmark, Nils matemaatikko 266
 Schmid, Joh. Andr. professori 85
 Schröderheim, Elis valtiosihtööri 93, 124
 Schubert, Friedrich Theodor von teologi 113
 Schultén, Nathanael Gerhard af professori 80, 150, 163
 Schultz pappi Berliinissä 312
 Schwindt, Johan kotiopettaja 22
 Schwindt Räisälän rovasti 233
 Selaw, Peter van kirjanpainaja 138
 Semler, Johann Salomo professori 310–312
 Serlachius, Petrus Pernajan kirkkoherra 284–285
 Sibbe, Johan talonpoika 86
 Sipelius, Anna lapsi 27
 Sipelius, Johan kirkkoherra 26–28, 276
 Sipelius, Johannes lapsi 27
 Sipelius, Maria katso Alopaeus, Maria
 Sipelius, Margareta, sittemmin Paldanius 27, 29, 33, 44–45, 122–123
 Sjögren kauppias Porvoossa 194
 Skjöldebrand, Anders Fredrik kirjailija 162
 Sleidanus, Johannes historiankirjoittaja 143
 Solitander, Erik raatimies, kauppaneuvos 88, 165, 192, 208
 Solitander, Petter lukionapulainen 51, 66–67, 69, 70–72, 81, 108, 153, 294
 Solitander leskirouva 108, 113
 Sorolainen, Eerik piispa 15
 Spener, Philipp Jakob teologi 176, 311
 Speranski, Mihail kansleri 122, 214–215, 224, 257–258
 Spinoza filosofi 77
 Sprengporten, Georg Magnus kenraalikuvernööri 178, 210, 213, 239, 296
 Staf postimestari Mikkelissä 39
 Starck, David Loviisan kirkkoherra 67, 69, 289, 293
 Starck, Katarina 19
 Stedman 174
 Steinhart, Heinrich Christoph kirjailija 311
 Steinheil, Fabian kenraalikuvernööri 235–236, 244–245, 257, 315
 Stenius, Jacob Pielisjärven kirkkoherra 294
 Stiernman, Anders Anton von historioitsija 281, 284
 Stina Caisa 158
 Stobée, Lorentz Christoffer eversti 17, 20
 Stodius, Martinus Heinricus lehtori 286
 Streng, Jonas kappalainen 95–97
 Stråلمان, Johan Peter rehtori 280
 Strömer, Mårten professori 73
 Stubbe, Joel Käkisalmen kirkkoherra 233
 Sundblad, Alexander Muolan rovasti 233
 Sundblad, Carl Alexander Muolan varapastori 233
 Sundvall, Johan kirkkoherra 207, 216, 219–220
 Svan, Birgitta 42
 Svedenborg, Emanuel mystikko 144
 Särkilähti, Pietari arkkiteini 12
- Tandefelt majuri 103
 Taube, Evert ylikamarijunkkari 92
 Tavaststjerna, P.J. kersantti 55
 Tengblad maisteri 53
 Tengström, Jacob piispa 122, 207, 214–215, 224, 226, 241, 246, 251, 268, 315, 319–320
 Terentius runoilija 286
 Tesche, Elisabeth 116
 Tesche, Hans raatimies 19
 Tesche, Jacob Johan raatimies Haminasta 27–28, 33, 48, 52, 115
 Tesche, Maria Christina koululainen 23
 Tessin, Carl Gustaf kreivi 144
 Theobaldus Sigfridi koulumestari 286
 Thesleff, Claudius lehtori 290
 Tigerstedt, Catharina 104
 Tingstadius, Lars Christian lääkäri 129–130
 Tolly, Barclay de kenraalikuvernööri 302, 307
 Tolja, Matthias Jacobaeus lehtori 290
 Tolpo, Gabriel Algot nimituomari 123
 Tolpo, Lena Stina lapsi 124
 Tolpo, Margareta Elisabeth (o.s. Paldanius) 123, 126

- Tolpo, Nils M. notaari 126
 Torricelli fyysikko 56
 Torkkel hovineuvos 118
 Trediakowsky, Wasili professori 119
 Tšernišev brigadieri 18
 Tuderus, Erik Leppävirran kirkkoherra 45
 Tullberg, H. Chr. sanakirjantekijä 173
 Tuneld, Erik maantieteilijä 32, 64, 113, 143
 Törne von luutnantti 192, 194–195

 Ulanus eversti 163
 Ulrika Eleonora kuningatar 30
 Unonius kauppias Loviisassa 114
 Ursin, J.J. 59, 279
 Ursinus, Jacob lehtori 279, 280

 Verelius, Olof muinaistutkija 143
 Vergilius runoilija 286
 Voltaire valistusfilosofi 76–77, 169
 Wachtmeister, Carl Axel kreivi 129, 149
 Wahrman suutari Porvoossa 113
 Walberg, Abraham Josef Johanneksen kappalainen 233
 Walch, Christian Wilhelm Franz professori Göttingenissä 155
 Walck, Christian Wilhelm Franz tohtori 312
 Wallenberg, Henrik dosentti 80
 Wallenius, Johan Fredrik professori 246–247, 264–265, 303

 Wallenius, Martin Johan professori 55, 58, 79, 81
 Wallenius, Ivar Hauhon kirkkoherra 205, 207, 320
 Wallenius, Nic. 311
 Wallenstierna, Margareta 104
 Wallerius, Nils professori 73, 76–77, 111, 169–171, 295
 Wallgren Lapinjärven apupappi 158
 Wallgren, Robert Johan Sipoon kappalainen 251, 254
 Wattrangius, Mikael lehtori 287
 Welén Valkjärven varapastori 233
 Weman, Carl Gustaf dosentti 63, 107
 Wetterblad, And. Turun katedraalikoulun rehtori 63
 Wetterhoff, Otto Fredrik everstilutnantti 101
 Widekindi, Johan historiografi 176
 Wikström maantieteilijä 113
 Wilde, Jacob historiografi 144
 Wittinghoff majuri 195
 Wählin luutnantti 194
 Wolff, Christian von filosofi 55, 176, 309, 311

 Yxkull, Beata 32

 Ziervogel, Carl oikeusneuvos 97, 130–132, 318, 321

 Ödmann, Samuel teologi 265